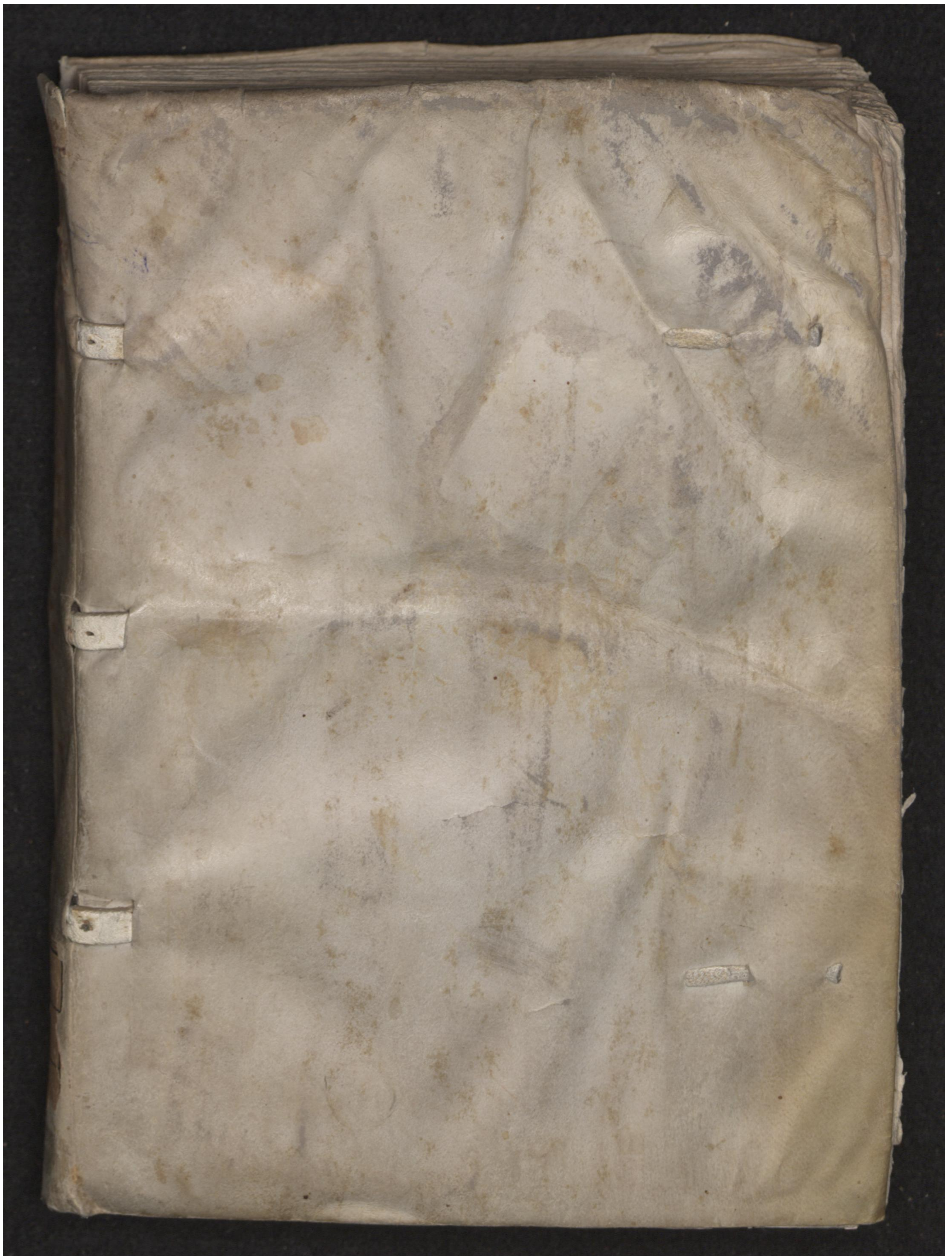
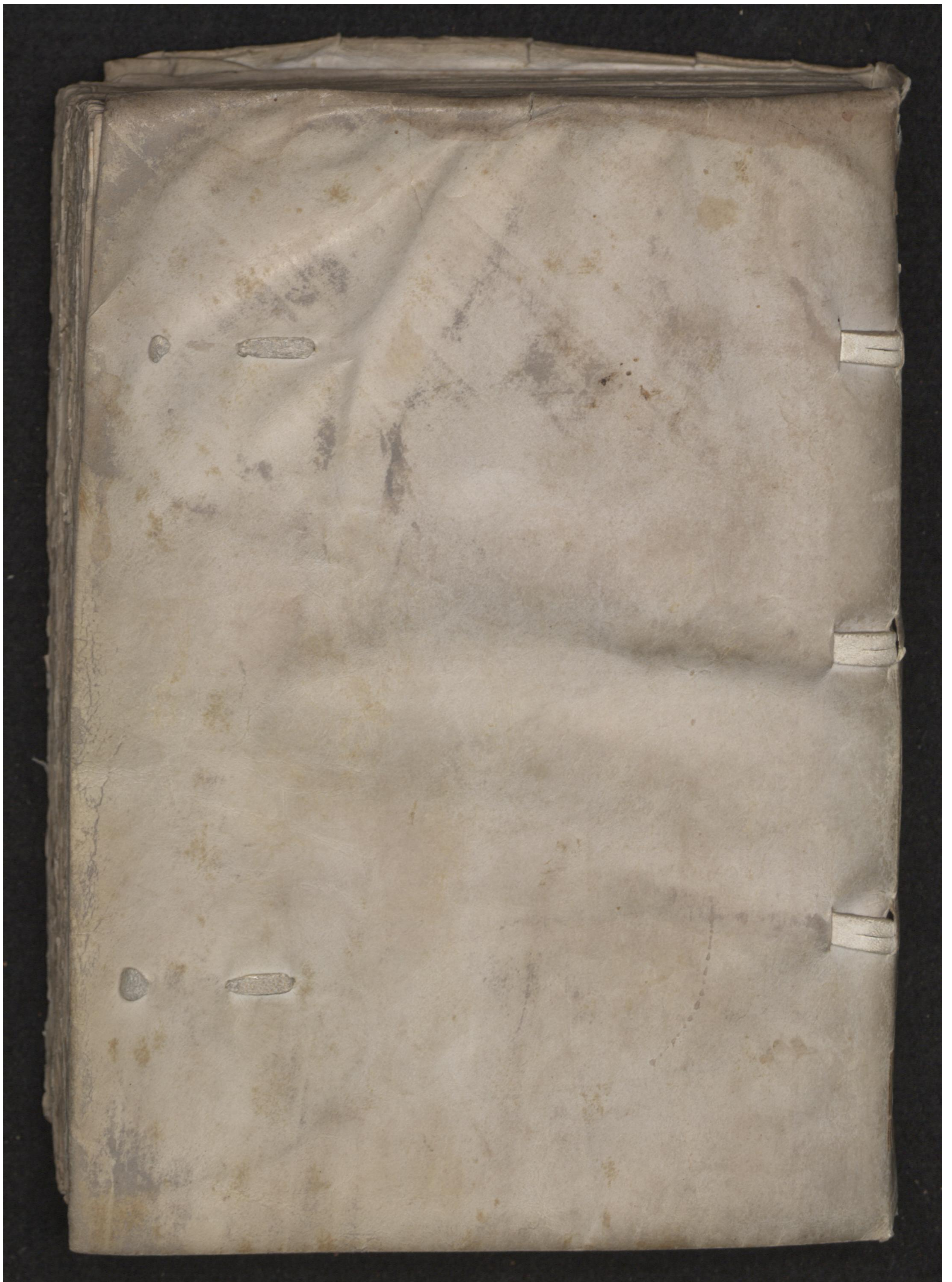
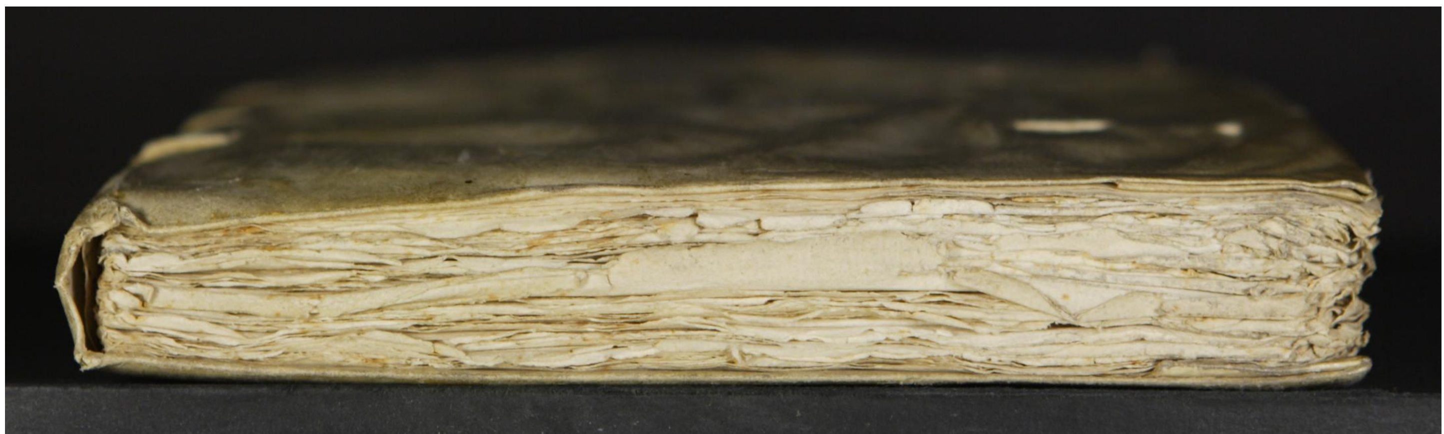

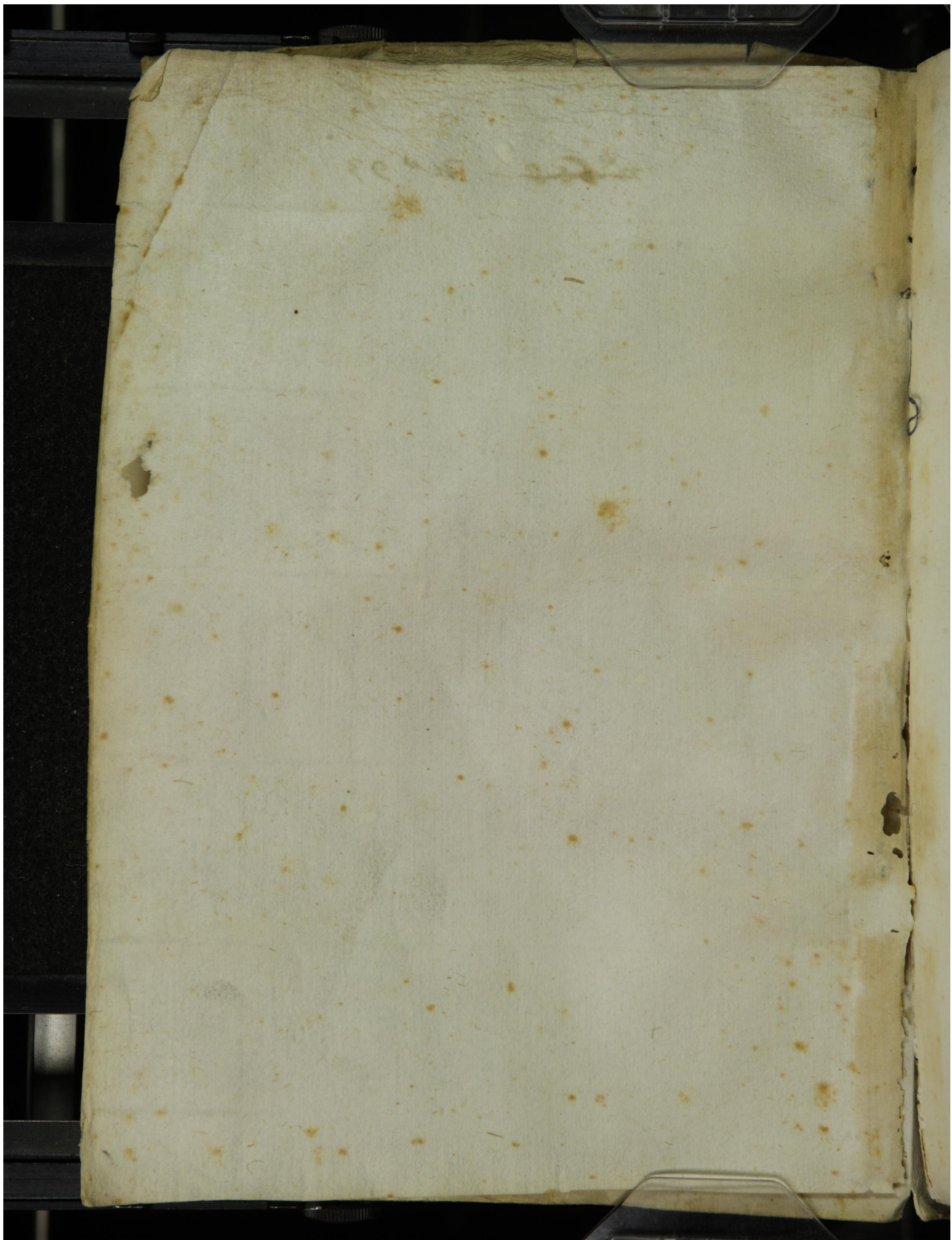

1A.6

1.6.12

VI

ARIST.

Lat. int. BARB

c. com.

RHETORICORVM ARISTOTELIS LIBRI TRES,

INTERPRETE HERMOLAO BARBARO P. V.

COMMENTARIA IN EOSDEM DANIELIS BARBARI.

PAVLI GERARDI OPERA;

CAVTVM EST SENATVS VENETI, Et Pauli. III. Pont. Max. necnon Cæsaris Decreto, ne quis alius per Decennium hos Libros imprimat, aut impressos vendat.

M. D. XXXXIIII.

REVERENDISSIMO ET ILLVSTRISSIMO CAR- DINALI SANCTORVM QVATVOR ANTONIO PVCCIO DANIEL. BARBARVS. S. D.

q VVM MVLTAE Quidem, ac illuſtres ſint artes, & facultates, quæ orationis, & linguæ curam, cultumq́; ſibi uendicēt, ipſa certe ratio perſuadendi, quam eloquentiam uocant, maxima ſemper, & præclariſsima in ciuitatibus eſt iudicata: nam ſiue præſtantiſsimorum hominum ſtudia, ſiue rerum optimarũ uſum, ſiue gentium, & populorum conſenſum, quæramus, nulla eſt ars, nulla uis, nulla exculta, & perpolita doctrina ex iis, quæ ad orationem inſtituuntur, quæ celerius, quæ ſuauius, quæ melius rectum animi ſenſum, quàm uis ipſa dicendi aſtruere, aut excitare poſsit. Nititur ipſa rectè loquendi, recteq́; ſcribendi facultas, q̃ Grammatice nuncupantur, nititur inquam efficere, ut numerus numero, caſus caſui, pars parti deniq; cohæreſcat. Sed quæ nam quæſo tanta in ea re dignitas eſſe pōt, quæ ferè docente natura noſtros ad uſus facile comparatur? impellit certe, ac cogit natura nos, quicquid animo intus uoluimus, id oratione, ac uoce proferre, facile eſt arte, ac obſeruatione tantam propenſionē, tam uehementem impulſum adiuuare: ſummũ illud, ac plane regium eſt, paucisq́; conceſſum, naturæ uim, atq; maieſtatem ſtudiorũ admiratione ſuperare. Quod ſi altius quoq; cura eadē, quæ ſermonem naturæ inſtinctu fabricata eſt, elaborarit, ut rem rei coniungeret, & quaſi naturali ſocietate ad ueritatem rerum efficeret, ut quibuſdam quaſi uinculis aſtricta oratio, quid ex quaq; re ſequeretur, oſtenderet, certe hoc quanq̃ magnum, & admirabile iudicari poteſt, quid tamen eſt ea re minus notum, ac peruulgatum? quis unquam propterea tam publicis, quam priuatis rebus conſultum melius agnouit? quis hominũ cœtus, quæ corona, quod concilium huius rei cōmodo inſigniter ſeſe iuuari, erigi, & confirmari ullo tpe prædicauit? quin potius ſæpe fit, ut nimia uerborum ſubtilitate animi tanquam aculeis laceſsiti, refugiant, cedant, & à rerum pulcherrimarum ſpeculatione abalienētur. Fuit olim, eſtq; hodie, ſemperq́; futurũ non dubito multitudo maxima, quæ Sophiſticen falſam illam Dialecticæ imitatricem, ac fallaciſsimam oſtentatricē, extolleret, ſed ut difficile eſt dialecticum à uulgo ſuſtineri, ita arduum eſt a ſophiſta non penitus abhorrere. Atq; id dico in ciuitatis adminiſtratione, in opportunitate dicendi, in conſiliorũ explicatione, & in certiſsima populorum ut litate. Latet uero tunc ille, & popularem fugit intelligentiam: ſuſpectus eſt is, nec habet authoritatē, cuius (ut ita dicam) aſpectu ſilentium, expectatio, & admiratio comparetur. Quanq̃ priuatos inter hominum cœtus, ac tacitas penè congreſsiones, his artibus, & diſciplinis plurimũ incumbitur. Sed hæc gymnaſiorum, & tectorum priuatis parietibus continentur, non exeunt, nō prodeunt, non uerſantur in hominum luce. At eloquentia præſto eſt, omnibus ſeſe offert, circunſpicitur, celebratur, illuſtris, & excellens ubiq;. At in eo nunc cōparatio eſt, in quo ſita eſt uis, & iucunditas orationis, in qua uereor ne Poetæ hanc palmã de manibus præripiant oratorũ: quippe qui ſolum id dicēdo efficere conantur, ut eorum quaſi

ſirenum cantu, aures noſtræ demulceantur, & id propterea uereor, quoniã cõcitatos, ac propemodum furentes illos eſſe audio, quis aũt non ab inſanis, & furioſis ſibi ca=
ueat? ac furor is diuinus, cõcitatio hæc plena deo eſt, à deo aũt nihil mali timendũ. Fa
ueor, & eos in furore ſuo permanere ſino. Sed nunc nõ de iis agitur, ut uideatur, quo
tam quiſq; animo, qua ue ratione affectus ſit, nam & oratores concitantur, & tanq̃
fulmina huc, illuc rapiunt, & rapiuntur, at non aliunde implorato ſuffragio, non in=
ſani, ſed ſuo certoq; hærentes conſilio, præclariſsimis ſtudiis excitati, laudabilibus, ac
magnis uigiliis, & laboribus erecti, culti, & uerecundi aſpiciuntur, non permittẽtes
iacere optimos ſenſus, & inanem attolli ſonum, non igitur in eo modo ſumus, ut habi=
tus conſideremus, ſed de oratione agitur, deq; eius ſuauitate, ac modo. Nihil ſanè ama
bilius, nihil eſt ſenſibus noſtris acceptius, quàm uoluptas, & delectatio. Sed mirum,
& difficile dictu eſt, q̃ celeriter faſtidio quodã, & ſatietate repleãtur. Quãto unguen
torum ſuauitate, & uarietate iucũdiora ſunt in mirotecijs pleraq;, quã in alijs locis?
quæ tamen ẽt ſi ſumma, & acerrima ſuauitate condita ſint, minus diu nos delectant,
quam tenuis, ac natiuus roſarum, aut uiolarum odor? Quin ẽt ſi picturas inſpiciamus
eas, quæ colorum uiuacitate, ac uarietate præcellunt, certe ſpecie prima mirandũ in
modum delectamur, ſed ſi in angulo umbra ſit, quæ horridior, & obſoleta magis ap=
pareat, & melius eminere aliquid faciat, ſimplicitas illa nos trahit, & non diutius in
priori uoluptate nos ſinit permanere. Multum nos cantibus delectari cognoſcimus,
mollis enim, & ille delicatus numerus flexiones habet iucundas auribus, & ſuaues:
At ſatietas nimia delectationem plerũq; uicit, quod niſi certa, & ſeuera uox de iu=
cunditate illa parum quippiam remittat, nõ modo auſteri, ſed, ſi diutius progrediare,
multitudo ipſa reclamat. longum eſſet in omni ſenſu, in omni motu uidere, quam mo=
deratas natura diligat uoluptates, ĩmoderatas fugiat, credo id propterea euenire, quod
in concinnitate quadã, & harmonia ſint noſtri ſenſus poſiti, & collocati, à cuius tẽ=
peramento, eos omnis exceſſus, & uiolentia diducat. Cum ergo Poetarũ ſtudium ni=
mis aurium uoluptati indulgeat, natura non mente ſatiamur. Quæ res magnos, &
principes uiros ad utiliorem modum, & meliorem dicendi uiam excitauit, ut certiſsi
ma nationũ ſalute, & euidentiſsima rerump. incolumitate, ac uitæ præſidio, medium
inter Dialecticos, & Poetas iter feliciſsimo gradu cõfecerint, æqualiter ab utriſq; di
moti, uel utriſq; potius pariter adhærentes, cumq; res ſuo lumine cernerentur, hi à ſer
monis ornatu, cultuq; deſiſtebãt, cũ uero abbitæ, ac in abſtruſo penitus eſſent, illuſtra
bant luminibus, efferebantq; perſpicua quadã ſignificatione, unde illorũ, qui audiebãt,
animi, aureſq; uſu, & iucũditate maxime replebantur, expectatione, & ſilẽtio dignã
facundiam illam reputantes, in qua cum mirabiliter excellere homines uiderentur, nõ
homines, non heroes, ſed deos populis conceſſos iudicabant. Qui enim fieri poteſt, quin
dei ſimilis exiſtimetur is, qui præcipuo ſit omnibus emolumento? qui legum maieſta=
tem tueatur? qui contumelias arceat, cões urbium morbos euellat, ſupplitium ſonti=
bus, præmium bonis paret? ac ciuitates demum animorum robore, quaſi muro circũ=
ſeptas ab hoſtili impetu defendat? Ac me hercle cũ de ponderibus, ac menſuris diſſenſio
inter ciues exoritur, certa eſt lanx, certa eſt præfixa regula, ad quã oẽs intuentes ce=

dunt, acquiescunt, & quasi iure quodã æquabili, & tẽperato conciliantur. Si de numeris ambigunt, subductis rationibus non contendunt amplius, atq; adeo lis omnis iudices, arbitrosq; habet certos, et cõstitutos, ut ad ueritatem cognoscendam, nullum sit aliud negotium, quam ad eos accedere, quibus harum rerum leuiorum cura cõmissa est. Sed cum de maximis rebus dissentimus, de iure, de honestate, de cõmuni utilitate, ad quos quæso confugiemus? Ad Grammaticos? at hi iudices nominum, et uerborum non rerum habentur. Ad Dialecticos? sed ij seueriores arbitri nos flagello deterrent, Sophistas nemo non odit, Poetæ fori, senatus, et urbis dignitatẽ non tuentur. Restat igitur, ut ad principes eloquentiæ, ijdem enim sunt principes ciuitatis, accedamus, qui docent, qui concitant, qui conciliant, qui reflectunt, qui leniunt, qui deterrẽt, qui impellunt homines ad uerum sensum, et a litigiorum fluctibus, contentionũq; tempestatibus ad quietẽ, et quasi portum, incolumitatis, et salutis benigno oris spiritu, tanquam leni aura conducunt. Optarem præsul amplißime, ut eloquentiæ laudes tibi maximas recensere liceret, sed eius rei me terret inopia, cuius maxime necessarius mihi hoc tẽpore uidetur usus, nam recte quidem ipsam amori persimilem iudico, tãta enim ueri, et honesti amoris est uirtus, ut cum aliæ res omnes, quascunq; homines agunt, diuersa mercede pendantur, solus amor nullum sibi par præmium inueniens, ipse sibi præmium est. Hæc ego eadem in laudanda eloquentia considerans, maxime opus esse illi eloquentia puto, qui pro rei dignitate sit eloquentiam laudaturus: quando nulla uis alia par, nulla sit ei comparanda facultas. Quæ si adeo facilis non est, ut speramus, certe mirari non debemus, quoniam ne hoc quidem in alijs optimis, & pretiosißimis rebus accidit, ut paruo negotio, & facili cura comparẽtur. Esset autẽ mirum, siquid nobis, qui homines nati sumus ratione, ac oratione præstantes, siquid inquam nobili, & eximia oratione, omniq; eius genere excellentius, & melius eueniret. Quare non uideo, cur, quemadmodum uis illa, qua cernimus, & illa, qua etiam audimus, necnon & aliæ facultates, quibus retum uariarum discrimina persentimus, sensus uocari solent, ita & eloquutio, affatusq; tam necessarius, tam opportunus, tam intimus, eodem nomine non honestetur: cum mentis humanæ uelut exemplar, ad imitationem, & expreßionem aptißimus habeatur, ac inter animum, auditumq; mediam quasi sedem obtineat: propterea quod eius sensum exprimit, huius intellectionem inducit, nam quod in auribus conceptæ rei signum habetur, id in lingua secretioris est intelligentiæ simulacrum. Quare paulum à ratione deductum est orationis nomẽ, cuius obiecta res est mentis expreßio, & significatio: quam si quis decenti uerborum apparatu, & ornatu illustret, quod eloquentis est munus, is quasi altero sensu addito iucundiorem, et floridiorem reddet orationem, totamq; dictionem illuminabit, hic appositum pulchrũ pulchro cum uerbo connectens, illic ornato principio illustres adhibẽs collationes, tantumq; colorando procedet, ut naturæ, attributa, uoces, annexa, media, fines, partitiones, diffinitiones pulcherrimæ coniunctæ, copulatæq; uidebuntur: hinc sententiæ, modi, figuræ, ornamentaq; omnia orationis eminebunt, nec in uno tantum genere elaborabit: sed uel seorsum in singulis, uel simul in omnibus, nec dubitabit, quin cohærere inter se contraria illa poßint: non enim eodem iure illa esse contraria ponendum est,

quo reliqua ſunt, quæ in operibus naturæ cõſpiciuntur: in ijs enim quod feruet, nunã-
quam cum frigido coire poteſt: neq; item mors cum uita, nec dies in nocte, nec in uigi
lia ſomnus erit: in illis uero maxime admirabilis, & attentione digniſsima oratio illa
cenſetur, quæ repugnantibus inter ſe formis, & generum contrarietate permiſcetur,
quæ res ut ardua eſt, & difficilis, ita quam pauciſsimis conceſſa. Quomodo enim nõ
magnum, ac laborioſum circunductæ, ac refertæ orationi puritatem, & elegantiam
permiſcere: cum grauitate tenuitatem cõiungere? decorem, uenuſtatemq; in magna, &
conciſa oratione tenere? uehementiæ ſimplicitatem, aſperitati delectationẽ, ſplendori
truculentiam, contentioni humilitatem, & alia demum genera ſuis quaſi hoſtibus con
ciliare? hoc ſanè excellens, hoc admirabile, hoc ſingulare in dicendo iudicatur, nã fa-
cile inuenies ſuum quemq; genus ſecutum, propri m dicendi formam, ut ſingulorũ na-
tura poſtulat, poſſediſſe, ita ut hi ſuauis, ille acutus, alter grauis, alter ſonorus, alius
aſper, ſubtilis alius uideatur, et ſuo quiſq; in genere princeps. Sed qui æque in omni-
bus his excelleret, atq; præſtaret, rarus eſt, fuitq; ſemper; ut pauci hãc ſibi laudem cõ-
pararint. Sed quoniam in ea non aurium ſolum, ſed animi iudicio res ponderantur:
ideo recte fiet ſi eloquentiam cum ijs artibus cõferemus, quæ in rerũ perueſtigatione,
& cognitione uerſantur, in qua tanta uis ineſt, tantus apparatus, tantumq; optimarũ
artium ſtudium, ut nulla ſit diſciplina, nulla ſcientia, quæ maiori ambitu, & amplio-
ri, ut ita dicam, imperio ipſa eloquentia utatur. At ne argutulus de foro rabula nos
præuertat, eloquentiam uoco facultatem, ex longa rerum animaduerſione profectam,
& certa cum hominũ, & rerump. utilitate prudentẽ dicẽdi, ac perſuadendi rationẽ.
Cum igitur reliquæ artes circa unam quampiam rem certam uerſantur, Medicina
circa ſalutaria, & noxia, Geometria circa magnitudines, Arithmetica circa nume-
ros, Phyſica circa motus: ipſa uis oratoris, ac profeſsio benediceudi, hoc ſuſcipere, ac
polliceri uidetur, ut in omni re, quæcunq; prope dixerim, poſita ſit, quicquid erit in
quaq;, quod probabile uideri poſsit, elicere ſciat, atq; perdiſcere: proinde merito ſolẽt
aſſerere ius oratoriæ facultatis nullo rerum genere definitum, nullis terminis circũ-
ſcriptum eſſe. Quo fit, ut nemo eſſe queat omni laude cumulatus orator, niſi ſit om-
nium rerũ magnarum, atq; artium ſcientiam conſecutus. Ita ut eius laus ex reliquis
laudibus, eius uirtus ex reliquis uirtutibus, eius notitia ex reliquis alijs notitijs efflo
reat, & redundet, & quemadmodum apes ex reliquis florum ſuauitatibus fauos effi-
ciunt, ita orator ex omnium optimarũ rerũ apicibus ſuos faciat, paretq; fructus, quo-
rum ubertate, & copia gens omnis ſuauiſsime perfruatur. Nam cũ deceptio, & fraus
in ſimilibus rebus cõmode fiat, de diſsimilibus enim iudiciũ facile fit, cumq; ſæpe uſu
ueniat, ut ab altero contrariorum, ad alterum trahere auditorem ſit opus, quo nam
modo quæſo id apte, ac concinne facies, niſi latenter per ſimilitudines rerũ, quaſi per
occultas ſemitas in contrariam partem rapiamus eos, qui audiunt? ut non prius ſe in
noſtram à contraria ſententiam deueniſſe cognoſcant, quam perſuaſi, & uicti ſuccũ-
bant? At hoc tam magnum, tam egregium munus quis præſtabit, niſi qui rerum natu-
ras, ſimilitudines, diſsimilitudineſq; cognoſcet? Sed cum rerum uis, ueritaſq; ſapiẽtiæ
lumen ſit, profecto illuſtrari ſapientia ſumma orator debet, ut ſummus, & admirabi-

lis omnibus uideatur. Quid? non ne aut iratos ſedare, aut quietos concitare, aut à cō
trarijs motibus ad contrarias affectiones deducere interdū neceſſe eſt eos, qui adſunt?
quamobrem permotiones animorum ita perdiſcet, ut quæ nam quæq; ſit, qualiſq;, ſciat
oſtendere, & quibus ex cauſis, & qua ratione, quo uelit hominum mentes poßit im=
pelli, optime, & promptißime teneat. quæ res ciuili ſcientia continetur, cuius eloquen
tia quaſi ſoboles, & propago eſt quædam. Latior eſt de omni uirtutum genere ora=
tori campus, quàm ut dici, explicariq; a me in præſentia poßit. Nam & ſe, & eum,
pro quo dicit, talem eſſe oſtendere debet, ut dignus uterq; habeatur, cui fides, cui digni
tas, cui authoritas inſit. Deficeret ſanè tempus, ſi in omnibus commorari uellem: nam
quis non uidet ad eloquentiæ, ut ita dicam, ſolium artes omnes, & facultates, ſcien=
tias, & diſciplinas unanimes conuenire? ſua quaſq; tributa per ſoluere? huic tanquam
reginæ copias ſubminiſtrare? hanc eas libentißime admittere, munera earum ſuis in
Theſauris collocare, collata exornare, & regio quodam ſplendore penitus illuſtrare?
hæc igitur in ciuitate præſes egregios uiros admiſit. Platonem: Ariſtotelem. Iſocra.
Demoſt. Tullium: Craſſum: Hortenſium: & multos demum in omni ætate ſuſcepit,
Leonardum Iuſtinianum, Hieronymum Donatum, Franciſcum, & Hermolaum gen=
tiles meos, abſit modo aſſentatio, noſtris temporibus enutriuit. Quare quis nam eius
laudes commemorabit? quis ceſſabit? quis non accelerabit? curret? uolabit: ad eius ſe=
dem, ſceptrumq;? cuius auſpitio tuti, tectiq; nos, noſtroſq; omnes amicos, hoſpites, ſo=
cios, ciueſq; tuemur, ornamus, honeſtamus, et confirmamus? Quare præter multa, &
præclara ingenij, doctrinæq; monumenta, quæ ad alendos, inſtituendoſq; animos poſte=
ritati reliquit Ariſtoteles, ne quicquam prætermitteret, in quo eius ingenium, & iu=
dicium cōmendari poßet, animum ad artem dicendi conficiendam, & conſcribendam
adiecit. Cumq; optimi, ac præſtantißimi cuiuſq; uiri præcepta, tanquam diſperſa mē=
bra unum in locum, uelut corpus coegiſſet, tam uenuſtum, & pulchrum totius artis
ſimulacrum effinxit, expoliuitq;, ut ueteres omnes in ea re ſumma omnium admira=
tione, tum ordine, tum copia, tum breuitate ſuperauerit, nec certe aliter ab eo fieri
poterat, qui prius philoſophiam inſtituerit uniuerſam, tanto, ac tam mirabili rerum
omnium contextu, ut parentem naturam non alio in ijs generandis, ac ipſe in ijſdem
docendis uſam fuiſſe poſtea cōpertum eſt. Vnde fit, ut illud polliceri de homine illo no
bis poßimus, quod ſi ſulcos (dicam liberius) ingeniorum noſtrorum aureum eius elo=
quentiæ flumen irrigabit, nunquam nobis lætam, atq; uberem facundiæ meſſem deſu=
turam, quandoquidem in illuſtri, & conſpicuo quodam loco tanquam Minerua illa
in arce, collocata ſit ab eo omnis dicendi uis, & ratio perſuadendi. Vt facile quid to=
ta, quid pars quæq; illius præſtet, diſcerni queat. nulla enim pars nullum eſt membrū,
quod uel alteri parti, aut membro, uel uniuerſo corpori non cōueniat. Sed omnia in=
ter ſe tanta conſpiratione conſentiunt, ut ad uenuſtatem, & dignitatē totius corporis
nihil omnino deeſſe uideatur. Quid uultus memorem illius, quid amictus ornatißi=
mos, quid uirtutes maximas oſtendam? Modo enim accerrimo leonis aſpectu ſontes,
& noxios infeſtat, modo uirginali pudore ſuffuſa, probitatem, fidem, beneficentiam,
animi celſitudinem, & uirtutes alias quaſi flores colligit, & pulcherrimas laudū co=

rollas contexit. Interdum autem splendidissimas uestes circumplicans, attentionē, atq; admirationem consulentium uenatur, & maturitate quadam os aperiens grauissimas de fide publica, de fœderibus, ac uectigalibus, de prouentibus, de relligione sententias profert, atq; omni in re ita se probam, & morigeratam præbet, ut omnium gratiam sibi facile comparet, a nullo eius societas recusetur, sed grata semper, iucunda, semper, & expectata sit omnibus. Quæ omnia cum Aristoteles ea mētis acie peruidisset, qua rerum causas, ortus, uices, interitus, et motiones intuitus est, audissetq; alios propterea illustres haberi, & præsertim eos, quos honeste æmulabatur, non potuit æquo animo ferre illorum inscitiam, qui hæc omnia uel temeritate, uel casu, uel leui, & rudi exercitio, non arte, ac præceptione contineri putabant. scripsit ergo de arte, & ita scripsit, ut post eum nemo quicquam addere ad eius præcepta sit ausus. Cum igitur tanta sit eloquentiæ laus, tam probatus, & bonus præceptor, tam optatus à latinis liber, uoluit Hermolaus patruus meus magnus hunc latinitate donare, in qua quidem re, quid ipse præstiterit aliorum sit iudicium, illud certe nūquam inficias ierim, æquū me estimare, ut non modo rei illius, sed & gloriæ, & laudis quantum possum, hæres esse dicar, nam commentarios edidi in eos libros, quos ipse traduxit, ut eius me præsidio communirem, & meo labore (siquid efficerem) ciues meos, & reliquos adiuuarem. Siquid ergo profecerim immortali Deo habebo gratias, si secus acciderit, ut certe fieri posse metuo, in hoc quæso ne diligentiam non studium, nō uigilias defuisse putet. Sed ingenij imbecillitati meæ adscribat, quam ut etiam non mediocriter subleuarem, confugi ad te Præsul amplissime, tuisq; auspicijs me ipsum credidi, cumq; debuerim cogitare, quonam pacto tuis immortalibus in me beneficijs satisfacerem, res ipsa suasit, ut iterum ad petendum, iterum ad orandum uenirem, Debebam certe non eloquentiam à tot uiris illustribus celebratam, sed te, cui plurimum debeo, laudare. Debebam non Aristotelem commendare, sed tua in me merita grato animo recensere. Cumq; de me ipso, ac Patruo tacere liceret, de tuis certe uirtutibus, dicere res ipsa monebat. Sed quoniam iudicaui liberalitatis uim maximam semper esse, ut quāto plura concedit, tanto maiora uideatur accipere, decreui hoc nouo ingenuitatis genere beneficentiam tuā illustrare. Tuæ igitur amplissime & doctissime præsul partes erūt, ut quando ad te unum imprimis confugi, cuius ope, ac præsidio in publicum prodirē, tu me unum suscipias, tuis auspicijs subleues, tuo me sacratissimo (ut ita dicā) ueluti Mineruæ peplo contegas. Hoc enim totum tuum est animus liberalis, & magnus, idemq; probitate, religione, fide, & constantia munitissimus, & ornatissimus. ab eo quicquid prouenit, id omne gratum, laudabile, honestum, sanctum, inuiolatum, & incorruptū prouenit. Quare fit ut nemo te semel uiderit, & alloquutus fuerit, qui non speret de te aliquid aliquādo audire, quod maximis tuis uirtutibus, & meritis respondere queat. Sed hæc hactenus, & tempus est, ut Aristotelem audiamus. Vale.

COMMENTARIA DANIELIS BARBARI IN TRES LIBROS RHETORICORVM ARISTOTELIS.

PROEMIVM.

CVM inſcriptionem lectio probatiſſimi teſtimonij fide confirmet, nemo eſt qui dubitet, quin proprius, & legitimus horum librorũ au-thor, & magiſter ſit Ariſtoteles, ordo primum ac ſeries admirabi-lis, tum breuitas & ſtilus, deinde rerum inuentio propè diuina, & ſingularis efficiunt, ut etiam ſi nullum operi ſit nomen inſcriptum, non alius tamen au-thor, q̃ Ariſtoteles horum uoluminum cognoſcatur. Sed cum nos inſcriptio moneat, lectio excitet, ſtudium quocꝫ hominum præclarorum inflammet, quid ceſſamus? quid expectamus? cur nõ accurrimus? celeramus? ferimur? hoc certe tam graue, tam illuſtre, tam magnificũ nomen nos ad labores, vigilias, & ſudores mirum in modum excitauit: & eos etiã excitare debet, qui rerum optimarum, & pulcherrimarum ſtudium perſequuntur. Agitur de arte dicẽ-di, treis hoc negotium partes habet, illuſtres quidem & amplas: ſed portiones plures. Ars dicendi græce Rhetorica nũcupatur, ea eſt facultas perſuadendi, perſuadetur porro his tribus docendo, permouendo, & conciliando, quare fa ctũ eſt, ut principes huius facultatis rationes tres ſint, ſed ratio facilis & expe dita in hoc ſita eſt. Omnis dicendi facultas, ita mentes humanas deducit, & flectit, ut medicina partes, & membra corporum noſtrorum: qua ratione fit, ut recte admoneat nos Plato eundem haberi medicinę, ac Rhetorices modũ, quoniam in utracꝫ facultate ſubiectæ rei uis, et natura diuidenda eſt, in altera quidem corporis, in altera uero animę, ut non uſu quodã rationis experti, nec leui cura, ſed arte, & ratione corpori ſanitatem medicamentis, animæ rectum ſenſum dicendo inducere ſtudeamus, ſed ubi cognita & diuiſa vtriuſcꝫ rei na tura fuerit, ſtatim perueſtigare oportet, quid, à quocꝫ pati, et quid in quodcꝫ efficere poſſit, quo poſito nihil erit amplius dubitandũ, quin quod uolumus, aſſequamur, ac ut medicos omittamus, oratores certe id obſeruare debent, namcꝫ horum uis admouetur ad ſenſus animorum, atcꝫ motus uel inflammã-dos, uel etiam extinguendos, quod efficient nuncꝫ, ſine diligẽtiſſima perueſti gatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis à philoſo phis explicantur, quæ res cum ita ſe habeat, neceſſe eſt ut primo loco anima ſit, ſecundo, res, tertio ponatur oratio, quarto actio ipſa & pronuntiatio collo cetur, qui ergo ſcierit, quot modis hominum mentes: & quibus rebus, & quo genere orationis in quancꝫ partẽ moueantur, is totum genus complectetur: et oratoris nomen adipiſcetur, nos animæ partes, affectiones & attributa, pri-mum breuiter percurremus, deinde illam connexionem rerum ac uerborum, quantum res poſtulat, oſtendemus. Anima ergo una eſt, ſed partes habet, & affectiones plures, partes intelligo uires, & facultates agendi quicꝫ: ſed affe-ctiones uoco perpeſſiones, & motus: nos primũ de uiribus, deinde loquemur de perpeſſionibus. Vires aut à natura, aut ab appetitu, aut à mente denomi nari ſolent, naturæ uis alendi, & uis ſentiendi referri ſolet. De ijs nihil hoc loco

dicemus, quoniam in ījs, neq; uitium neq; uirtus, neq; sciētia, neq; inest opinio, sed vna omnium domina viget natura, quæ vnius modi semper, ac sibi similis æterna lege proprias cuiq; generi actiones conseruat. Animæ uis quędam appetens est, qua quidem ipsa fertur in aliquid vel incitatur, sed illud aliquid vel id intelligitur quod ratio, & mens ostendit, vel id, quod sensus temerarius exposcit, in priori loco voluntas est posita, in posteriori duplex ratio, nam aut irarum fluctu æstuat, aut cupiditatum illecebris commouetur, hinc illud, quod homo cum unus sit, duos habet consultores, iracundiam, & cupiditatē, in quibus voluptas inest, & dolor, Accedit ratio quidem media, quæ alio nos modo mouet, q̄ vel ira, vel cupiditas, in volūtate virtutum maxime omnium iustitia collocatur, cupiditas fertur in id, quod suaue, & iucundum est, & à contrario declinat, quæ si ratione gubernetur, temperantiam liberalitatem, ueritatem, benignitatem & vrbanitatem parit, in temperantia est abstinentia, sobrietas, pudicitia, castitas, & parsimonia, si vero effrenis et præceps libido feratur perditi, profusi, arrogantes, sordidi, illusores, blandi, scurræ, morosi, & acerbi euadimus: Ratio par in ira est, ea si rectam sententiā sequatur, ad magnificentiam stimulat nos, & ad animi celsitudinē, & ad morum facilitatem deducit, si non obtemperat, aduersis vitiorum fluctibus agitata, modo timet, modo audet, interim abiecta, interim elata, sæpe nihil commota & quasi stupida omnem uitæ turpitudinem gignit. Atq; hæc de appetitione satis. At vis animi, quæ mēs nominatur, si suspicit et attollit vim suā, vel sapientia, vel sciētia, vel recta opinione decoratur, & insignitur, sed si humaniori fronte res humanas, & actiones hominum aspiciat, prudentia, & arte nititur: prudentia iudicabit, cōtinebit, diriget, moderabitur, & persistet, cautione, experientia, docilitate, solertia, ratione, memoria, prouidētia & intelligentia: his ita positis primum eliciemus cur triplex oratori sit ratio persuadendi. Postea totius operis diuisio exponetur. Quanq; igitur, multa sunt genera persuadendi, tria tamen oratoribus relinquuntur, persuademus autem factis, & verbis: & factis persuadere solent, qui authoritate præcellunt, ad quorum imitationem nos studia nostra conformamus, & illud contendimus efficiendo consequi, quod efficere eos cernimns, verbis autem persuadet orator, persuadere nihil est aliud, nisi opinionem inducere, opinio in mente residet, in qua etiam scientia collocatur. Sed hanc Philosophus, nō orator parat, causa est, tum is qui audit, tum res, ipsa, tum etiam tempus, auditor enim nō est satis idoneus, vt magnis de rebus, tam breui tempore, quale est oratori præscriptum, vel doceatur, vel certus fiat, quare in opinionem quandam rectam deducendus est, quemadmodum, igitur scientia veritate inducitur, ita opinio probabilitate, vt ergo opinionem inducat, necesse est, vt eos dicendo excitet consultores, quos in animis nostris natura posuit, & insigniuit, mentē scilicet iracundiam, & cupiditatem, quibus quasi neruis, quo velit nos pertrahat, & deducat, docendo igitur mentem mouebit, cōciliando cupiditatem pertinget, concitando iracundiam exsuscitabit, & quoniam mens sublimior vis est, q̄ appetitus, idcirco in mente deducenda requiretur acumen, at in appetione vel vis, vel lenitas erit, vis in concitando, lenitas in conciliando ponetur, nempe illa pars, in qua iracundia est, ea ratione nos mouet, vt quodam quasi impetu feramur, è contrario cupiditas, lenit enim, & demulcet nos sua-

uitate quadam in animos illiquefacta, quare in ea lenitas postulatur, cũ igitur his tribus modis anima nostra interius excitetur, necesse est, vt res quæ extrinsecus adhibentur, cuique parti respondeant, & ita respondeant, vt modo illo extra moueant, quo mens intus solet moueri, hæ igitur tres animæ partes, effecere vt Rhetorica etiam tribus partibus absolueretur, tris ergo libros habemus: in primo est ratio docendorum: in medio vis mouendorum, in vltima regula conciliandorum hominum collocatur. Sed nos de affectionibus, de generibus orationis, deq; actione suo loco dicemus, cæterum hę partes duo necessaria valde requirunt, inuentionem scilicet, & vsum, in inuentione posita est copia, & supellex vnde cõciliare, mouere: ac docere valeamus, aperit enim inuentio ęternos eloquentiæ fontes: vsus autem res inuentas tractando accommodat, & omnes vberrimo & perenni maxime fluuio irrigat. Sed quia plurimus dicendi vsus in rebus publicis, & in ciuili administratione cõsumitur, ideo rerum inuentio ad Rhetoricem pertinens, ad res publicas accommodatur, publica præcipue sunt, Iudicia: deliberationes: & demonstrationes rerum, quare distinguũtur genera causarum, priusquam doceamur quicquam de inuentione, vt ad singula copia nobis suppeditari possit. In primo igitur libro, in quo de docendis auditoribus pertractatur: Duo imprimis facit. Proemio utitur, & narratione: narrationem hic voco institutionem, & opus, de narratione vel institutione post Proemiũ dicemus. Proemium octo partibus absoluitur, duabus primis ars confirmatur contra eos qui nullã esse dicendi artem credidere. Tertio reprehenduntur ij, qui esse quidem artem putabant, sed cum de illa tractare instituissent, nõ eius vim, & naturam, sed appendices quasdam, & adiectiones sequebantur, huius rei occasione quarto loco de legibus sanciendis, iudicijsq; ferendis parum digrendiens loquitur: ostẽditq; in omni repub. vtilissimum esse paucissima iudicio, & potestati magistratuum relinqui: Mox reuersus colligit ea, quæ dixit, & eos reprehẽdit, qui & artem fatebantur, & de arte scribebant, sed vberius, & fusius de ijs dicebant, de quibus minus, & pressius dicere debebant. Sexto loco declarat absolutam huius artis notitiam non haberi, nisi cognita dialectica ratiocinatione, Septimo Rhetorices vtilitatem. Postremo eiusdem officium, finemq; demonstrat. Quibus rebus stabilitis, & fixis rem ipsam aggrediemur. Interim quæq; capita separatim exponemus, præter illa, quæ mutuam quandam connexionem habent. Quoniam vero cum Aristotele agitur, hoc est cum perito, & maximi iudicij viro, ideo diligentissime attendendum, et maxime cauendum est, ne temere, aut frustra quicq̃ polliceri, aut præstari ab eo credamus. Probaturus igitur esse artem quandam & rationem dicendi hunc in modum orditur.

ARISTOTELIS LIBRORVM Rhetoricorum primus incipit, Interprete Herm. Barb. Proemium. Cap. primum. De similitudine Rhethoricæ, & dialecticæ.

ARS Rhetorica dialecticæ tanquam ex altera parte respondet, nam utraq; de rebus tractat huiusmodi, quæ modo quodam ad notitiam communiter omnium, non ad ullam certam, præfinitamq; scientiam pertinent. Propterea nemo est, qui facultatum illarum sit penitus rudis, habent enim omnes cum ad exquirendum & respondendum, tum ad accusandum, & defendendũ, uim quandam naturalem, atq; conatum.

Cap. II. Duo esse genera eorum, qui uideantur eloquentes.

CAeterum quidam temere, ac nulla ratione faciunt hæc: Nonnulli usu quodam, & habitu. Proinde cum utrumq; genus reperiatur: clarum est posse totam hanc rationẽ institutione, & obseruatione aliqua comprehendi. Nam & quamobrem affluat illis oratio, quibus facultas hæc fortuito, casuq; ꝓuenit, & quibus propter consuetudinem, & exercitationem conficitur, fieri potest, ut consideratum, exploratumq; habeatur. Hoc uero complecti, & prodere artis esse proculdubio fatebuntur omnes.

Cap. primum: & secundum.

ARs Rh. Dialecticæ tanq; ex altera parte respõdet, capite primo ostẽdit Rhe. & Dialecticam similes esse. Capite secundo ostendit Rhetoricam esse artem. Ex vtroq; tamen ratio vna colligitur hunc in modum: Idem de similibus iudicamus; quod plane patet, & ideo pretermissum est.

sum est. Atqui Rhetorica: & Dialectica: similes sunt, vt probabitur, idē igitur de Rhetorica et Dialectica iudicabitur. Sed de Dialectica Iudicatum est, quod præceptione, & arte tradatur, quare de Rhetorica idem existimabitur. Esse autem similes Rhetoricam & Dialecticam ratione hac comprobat. Quæ de rebus eisdem tractant, similia sunt. Conueniunt enim in re subiecta: Rhetorica & Dialectica de rebus eisdem tractant, quando vtraq; sit de rebus illis, quæ modo quodam ad notitiam communiter omniū, non ad vllā certam, & præfinitam scientiam spectant, Rhetorica ergo & Dialectica similes sunt. quid aūt sit illud, quod Aristoteles dixit, modo quodā, postea declarat. his concessis probandum est Rhetoricam posse præceptione artis contineri, quod egregie fiet hoc argumento. Ratione inuenta propter quam res fieri possit, res etiam cuius ea ratio est: inuenietur. Atqui ratio inuenta est propter quam Rhetorica, sit Ars. Rhetorica igitur inueniri ars potest. Ratio vero propter quam Rhetorica sit Ars, ea est, quod cum plerique temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, accusent, tueantur, nonnulli autem propter consuetudinem aliquam callidius ea faciant, non est dubium, quin siquis animaduerterit, quare melius alij dicant, alij peius, id possit notari arte, qm̄
„ ars nihil aliud sit, quam notatio, & animaduersio naturæ. Vnde Cicero. Sed
„ licet ingenijs magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequun
„ tur, ars tamen est dux certior, q̄ natura. Videt̄ autē Aristoteles hoc colligere per assumptum, & connexum hoc modo, cum nonnulli agant, ea, quæ pertinent ad Rhetoricā, & Dialecticā fortuito, & casu: nonnulli vero vsu, & exercitatione, datur ergò tertium genus hominum qui eadem artificio persequantur, assumptum patet: connexum probatur ratione iam dicta, quæ sumitur ex eo loco, quem tertium ponit Aristoteles in secundo huius, vbi de locis loquitur Enthymematum demonstrantium. Atq; hæc mens est Aristotelis in hoc loco, nec relligionem eorū propterea perturbari posse video, qui dicunt, non debere nos cum de aliqua vna re pertractamus, eam stabilire, quoniam nullus artifex rem sibi subiectam probet, nam & Dialectica ad hoc inuenta & eius affinis Rhetorica est, vt & principia scientiarum, & subiecta vel inductione, vel à cognitissima quaq; re comprobentur, quod si facultates hæ cæteris præsidio sunt, multo magis sibi prodesse debebunt. Hermogenes ingeniosissimus vir hoc ipsum obseruat in arte sua, nam definiturus Rhetoricē, quam multi in dubium ponebant, an ars esset nec ne, statim ab initio ipsam esse artem ex obliquo declarat, hoc modo.

„ Cum multæ res habeantur, & numero, & magnitudine præstantes, quæ
„ Rhetoricam facultatem constituunt ab initio protinus comprehensę, mox et
„ temporibus agitatæ, certissimo vitæ humanæ fructu, & in consilijs, & in iu-
„ dicijs & vbiq; maxima mihi &c.

Incipiens enim per obliquum, non artem posuit, sed artis definitionem. Ars enim constitutio est ex multis animi perceptionibus ad aliquem finem
„ vitæ vtilem spectans. Et Cice. aliàs artem dicit, quæ cognitis penitusq; per-
„ spectis, & in unū exitum spectantibus & nunq̄ fallentibus rebus cōtinetur. Cum vero pateat naturæ animaduersionem artē peperisse, manifestū est, cū omnes sciendi ardore teneātur, inuestigationem sequi, ab inuestigatione, obseruationem proficisci: a qua deniq; omnis ars, & omnis scientia deducta est, vt quod prius consuetudine, & usu contineretur, id esset postmodū artificio

cõprehenſum. Q̃n igitur tam graues, tã࿗ inſignes uiri una, eadẽ࿗ in re tam aperte conſentiant, eorũ iure dãnatur inſcitia, qui non licere artẽ ſuã, quadantenus firmare, contendunt. Explicata tam plena, & affluenti argumẽtatione, quæ partim præſumptis, partim ſub intellectis aſſumptionibus confecta eſt. Res monet vt nõnulla verba interpretemur de quibus, quid ſentiant, docti hoĩes, dubitari ſolet, ac primũ eſt verbũ ἀντίϛροφος. qđ Hermolaus Ciceronẽ ſequutus tanq̃ ex altera partẽ reſpondentẽ explicauit, q̃q̃ alias obuerſariã dixit. Arabs affinẽ vertit. Alexãder huic accedẽs ἰσόϛροφον quaſi parẽ expoſuit: in his Cice. & Alex. cõtraria videnť ſentire: nã Cice. cõtrarietatẽ ponit inter Rhetoricã & Diale. Arabs aũt, magnus ille, & Alexãder ſummus peripateticus cõuenientiã, & ſimilitudinẽ. Quæ res à multis incõſiderata fuit. Nos & Tullium, & Auerroym: & Alex. recte dixiſſe tuemur, aliud, atq̃ aliud reſpicientes. Nã Tullius formã reſpexit. Auerroys, & Alexander materiã, & rem ſubiectã conſiderauere: in forma enim cõtrarietas quædam ineſt: latior enim Rhetorica eſt, preſſior aũt Dial. vel teſtimonio Zenonis qui Rhetoricã dilatata manu, Dialecticã vero cõpreſſa ſignificabat, in qua quidẽ re oppoſitio quædã ineſt, quã eo verbo innuit, quo ẽt Virg. Reſpõdet, inquit Gnoſia tellus: ſed quoniã nõ abſolute, & penitus oppoſita eſt Rhetorica Diale. remediũ attulit prudentiſſimus orator, cũ particula illa, tanq̃, eſt vſus. Rhetorica ne igitur latior eſt Dialectica: certe, tum in verborũ apparatu, tum in rõnũ, & argumentorũ inuẽtione, nã fuſior eſt promendorũ argumẽtorũ campus oratoribus cõceſſus, q̃ Dialecticis, hoc eſt oratores à cõmunioribus, & q̃ vulgarem magis ſapiunt intelligentiã aſſumũt propoſitiones ſuas, vñ probant, qđ volunt. Dialectici conciſis verbis, & rebus nõ adeo tritis, licet probabilibus rem ſuã cõficiunt. Q uã rem Cice. animaduentẽs, ex altera parte dixit, id eſt ex parte formę rationẽ dicẽdi reſpõdere id eſt Rhetoricã opponi, Dialecticæ, quæ ratio loquẽdi vocať. Cæterũ Auerroys, & Alex. Aphr. res vtriq; facultati ſubiectas cõſiderantes, videnteſque ipſas eaſdem eſſe, & propterea inter vtranq; facultatem conuenientiam cadere, ea ratione interpretati ſunt hunc locũ, vt alter affinem, alter parẽ dixerit. ἀντιϛροφος enim quaſi ἰσοϛροφος eſt quod Homeri teſtimonio comprobať, qui ἀντίθεος quaſi ἰσόθεος dixit, quod verbum vertit Horat. Tydidem ſuperis parem. ἀντι, enim particula modo pugnam innuit, vt illud Plutarchi in de auaritia: & prodigalitate, ἡ ἀσοφία inquit ἀντίϛροφος τῇ ἀψυχία modo ſimilitudinẽ, vt illud Platonis in Gorgia. ἀντίϛροφον inquit τῇ δικαιοσύνῃ. et quod ſimile eſt huic loco. ἐπικοινωνοῦσι μὲν δὴ ἀλλήλαις ἅτε περὶ τὸ αὐτὸ οὖσαι ἑκάτεραι τούτων. ἡ τὸ ἰατρικῇ et vt oſtendatur etiã verbũ hoc contrarietatẽ quandã habere, ſequitur ὅμως δὲ διαφέρουσί τι & reliqua, ſi quis ergo formã intuetur vtriuſq; facultatis cõtractior erit Dialectica: Rhetorica fuſior: latius enim loquuntur Rhetores vt ait Cicero Dialectici autem cõpreſſius, & latior eſt oratori, q̃ dialectico argumentandi cãpus, ſed materiẽ intuentibus ratio par utriuſq̃ conſtabit: cum æque res omnes utriuſque uiribus ſubijciantur, conuenit autem huic loco Alexandrea interpretatio, quamuis nullum ſit uerbum, quo melius exprimi uis illa poſſit, quam illud reſpondet, in eo enim & ſimilitudo ineſt, & cõtrarietas quædam, & oppoſitio. Atque hæc eſt doctorum hominum explicata ſententia. Non eſſe autem uerum illud, quod aliqui affirmant, hanc eſſe Rhetorices definitionem, hinc patet, quod inferius ea ponetur, & nondum conſtabat an Rhe-

torica esset ars: quare nec illud uerbum ἡ ῥητορικὴ absolute Rhetoricem interpretarer, & nondum adiungerem illud, artem Rhetoricē. Rhetorice igitur respondet tanquam ex altera parte Dialecticæ id est Topice. Duplex enim est ratio disserendi, altera in iudicandis, altera in inueniendis rebus posita est. Posterior hæc topica nominatur cuius munus est rōnem, & uiam inuenire, qua possimus ad oēm propositam quæstionē respōdere. Propterea nemo est. Cū facultas dicendi, & facultas loquendi, nullū rerum sibi præfiniant genus, sed quadantenus de omnibus agant, consequi iure uidetur ut nemo sit penitus earum rudis, natura enim singulis insitum est, ut interrogent, & respondeāt, quod ad dialecticam pertinet, & pariter accusent alios & se accusatos defendant, quod oratori propriū est, quo fit ut cōes artes, & facultates Dialectica & Rhetorica dici queant, Quid autē sit ὑπέχειν λόγον quod in Top. & libris resolutorijs sæpe dicitur, satis patere arbitror. Est enim interrogantibus scite respōdere, et quod uulgo dicitur cōclusiones tenere. Vnde Aristoteles in prin
„ cipio Top. & nos quoq; inquit Ironice, cū officium respondētis in disputan-
„ do tuebimur, nihil sub contrariū dicemus. His enim uerbis pstiturū sese polli
cetur, quod Gorgias, & alij sophistæ suo tpe iactitabant, qui ponētes in scholis de quo quisq; uellet audire, de omni re proposita se respōsuros pollicebantur, ut nihil ὑπεναντίον id est latēter sibi repugnās, subrepat, in quo uitio labi cogebant, qui cū Socrate disputabāt. τῶν πολλῶν id est ex numero, & multitudine hominū quidā temere, ac nulla rōne faciūt hæc. i. interrogāt, respōdent, accusant, & defendūt, nōnulli usu quodā, & habitu, hoc ēt Cice. in primo de
„ oratore dicit. Etenim cū plerique temere, ac nulla rōne causas in foro dicāt, nō-
nulli aūt, et q sequunt, clarū est posse totā hāc rōnem institutione, et obserua
„ tione aliqua cōprehendi. i. ὁδοποιεῖν Cic. sed si profitear, qd utinā possem, me
„ studiosis dicēdi pcepta, & quasi uias, q ad eloquentiam ferrent, traditurum.

Cap. III. Veteres scriptores artis, ac ferè oratores omnes extra rem, & causam euagari.

SANE qui nūc de arte dicendi cōscribunt, exiguā illius particulam cōsectant. Nam, cū probationes, quas pistes uocant, solæ pertinere uideantur ad artem: reliqua appendices esse, & adiectiones artis. Illi tn̄ cōtra, de ratione enthymematis, quod argumentorū omnium, & probationū est corpus, ne litera quidē ulla in eorū scriptionibus inuenitur. In cæteras res, q extra negotium adhibeantur, plurimā partem cōmentationum suarum impēdunt. Nam odiū, inuidia, miseratio, indignatio, & reliquæ id genus affectiōes animi, perturbationesq; nō ad negotium, sed ad uendicandum, ac sub-

eundem uariis artibus iudicem comparantur. Quod si apud omnes nationes, ubi iudicia exercentur, ea lex haberetur: quam nonnullæ hoc tempore ciuitates habēt: ac fere omnes, quæ bonis moribus, & præstantibus institutis reguntur: ut liceret nemini extra rem dicere: Nihil certe illis ad dicendum relinquereretur. Omnes enim hoc partim necessarium in omui repub. esse ad iudiciorum integritatem fatentur; partim etiam sanciunt lege, atq; constituunt; Vt Athenis in Ariopago: ubi actor mouere uetatur affectus; rectissima sane atq; optima ratione. Nō enim peruertendus est iudicis animus; quod quidem fit, cum ad iracundiā, ad misericordiam, ad inuidiam commouetur & rapitur; certe est id perinde, ac si quis eam normam, qua est usurus, obliquam, aut intortam adhibeat. Omnino constat nihil aliud in causa uersari, quam ut indicetur, demonstreturq;, nuda atq; inornata descriptione, rem esse, aut non esse: factam, aut non factam fuisse: Quanta uero & cuiusmodi res sit; magna, paruaue; iusta; iniustaue, quoad lege non est præscriptum: iudicis ipsius est perspicere, atque cognoscere; non à litigatoribus doceri.

Cap. III.

SANE qui nunc de arte dicendi conscribunt. Mos Aristotelius est initio pngnam quærere, atq; id eo consilio facere, vt ipse testatur in primo de anima, vt ex aliorum dictis, quæ vera esse dignoscantur, non ingratis admittat, contra vero falsa, in concinna, & mēdosa reijciat. Ars igitur tradi potest, quemadmodum diximus, obseruatione, & notatione naturæ. Sed qui de arte scripserunt, per exiguam ipsius particulam attigere, hanc rationis collectionem comprobat Aristoteles hoc argumēto. Qui parum de probationibus scribunt, parum de arte scribunt, in ijs enim positum est fidei domicilium. Atqui constat Rhetores huius temporis parum de probationibus scribere, quare ratio expedita est, eos parum de arte scribere. Assumptum vero primum firmatur hoc modo. Conscribētes modicum de ijs, quæ ad artem spectant, necessario modicum de arte tractant: atqui probationes, & argumēta ad artem pertinent, reliqua vero sunt appendices, & adiectiones artis, cōsequitur ergo quod, qui modicum de probationibus, & argumentis scribūt,

& plus de affectibus, & perturbatis animi motibus: modicũ de arte tractent, nam scientia quælibet tum naturam & uim rei, quæ de agitur, tum proprias eius, & legitimas affectiones considerat, quicunq; ergo artis additamenta cõ siderãt, cogitantes se absolutã, & plenã totius artis notitiam tradere, hi neque naturã, neq; vim artis vident. Non enim ciuilis hæc, & cõmunis facultas in animis permouendis ita versatur, vt prætermissis argumentis in quibus vis omnis oratoria posita est, huic operi tantum incumbat, siquidẽ si afficere ani mos, & in contrarias partes rapere, proprium oratoris, & eius artis munus foret, necessario sequeretur, vt abolita dicendi arte, huiusmodi ẽt proprieta-tes abolerentur, & permanente permanerẽt, sed cũ separatim alterum, absq; altero aboleri, vel permanere videamus, vt in ciuitatibus bene institutis ap-paret, in quibus nullus est campus oratori ad animos permouendos, Manife stum est odium, in quo concitando calumnia valet plurimum, iram, inuidiã, commiserationem, & huiusmodi nõ esse artis proprias, et legitimas annexio nes. Frequens enim lex illa sumitur ab Aristotele[a], vt cõsideremus si quid re maneat permanente, & abeat abeunte, id esse propriũ. Si vero nec posita po natur, nec abolita aboleatur, id extrinsecus sumi. Atq; hac occasiõe suis Athe niensibus blanditur: quod ante hunc Socr. in Apologia miro effecit artificio: qui cum neq; vxorẽ, neq; liberos, neq; affines, in iudicium ducere voluisset, propterea quod eos, qui hæc facerent, nihil differre à mulierculis dicebat, præ sertim apud eos iudices, quorũ sapientiæ opinio maxima erat. Considerate
„ iudices, inquit, atq; id animaduertite iusta ne, an iniusta dicam: hoc enim iu-
„ dicis est, oratoris autẽ munus est vera loqui, nõ enim sedet iudex, vt ad gra-
„ tiã iudicet, sed vt scdm leges iudicet. Proinde o viri athenienses accedit ad ea,
„ quæ de huius vrbis existimatione dicuntur, quod nec iustum mihi videtur
„ iudicẽ deprecari, nec precibus quenq; absolui, sed docere, et persuadere, non
„ enim vt obsequatur iudex, sed vt ius reddat vnicuiq;, cõcedit, atq; ad id sese
„ iureiurando obstrinxit. Affectiones ergo non sunt artis proprię, sicut non est proprium Isochelis habere tris. Sed trianguli, vt in resolutorijs habetur, nec serui ad hominem referri, sed ad herum, quemadmodũ inquit Aristoteles vbi de ijs agit, quæ ad aliud referuntur, nam potest Isocheles aboleri, nec propte-rea triangulus, abolebitur, hoc est habere tris angulos pares duobus refectis.
Quidam vero prohibendas esse putabant affectiones, & concitationes ani
„ morum: quidam autem nõ putabant solum, sed etiam re ipsa prohibebant:
„ similis dicendi modus in Aristotele vbi definit quid sit scire. Sciẽtes, inquit,
„ & nescientes se scire arbitrantur, sed hoc differunt. quod qui nescit opinatur
„ tãtum, qui vero scit, opinatur, et re vera scit. Cæterum laudabile id est, quod
„ à bonis laudabile iudicatur. Atq; coercendas esse affectiones boni laudabile arbitratur, coercere igitur affectiones laudabile est, nõ modo hoc argumento ab omnium consensu desumpto blanditur areopagitis, sed artẽ quoq; suam Aristoteles commendat, & laudabilem facit, in qua nihil obliquum sit, & pulcherrima vtitur translatione, in qua prudens moratur vt verbum illud διαστρέφειν, quod alioquin asperum videri potest, leniat, & explanet, sed in Gorgia περιστρέφειν Plato dixit. Cicero in de orat. iudex tum ad lætitiam, tum ad tristitiam est contorquendus. Sed antequam hanc partem absoluam, duo mihi declarãda esse propono. Alterũ cur argumẽta propria sint artis, huius. Alterũ cur de affectionibus agat Aristoteles, quas esse adiectiones quasdã, &

prohibitas monet. Dixi mentē esse, in qua sciētia, & opinio residet: dixi oratoris munus esse opinionē inducere, quibus positis, & concessis, iam videtur opinio rōne induci debere, quoniā ratio sola mentē mouet, affectus autem nō mouent tantū, sed vim quandam ēt adhibent, nō vt mens opinetur, quod rō intendit, sed vt obsequatur, vt perturbetur, vt suo se iudicio priuet, alienam libidinē persequatur, quare cū ars ad mentē adhibeatur, sola rōne niti debet. Sed cur de affectibus agitur? An vt ait Aristoteles in tertio, id vitio prouenit auditorū, quibus nec scientia, nec opinio recta induci pōt, rudes enim sunt sæpe, ac imperiti, vt neq; verū, neq; quod vero proxime accedat, intelligant, quare his tanq̃ funibus trahendi sunt, vnde Aristoleles de ornatu loquens in
" tertio. Huius quoq;, inquit, partis præcepta nō sunt negligēda: nō quod pro-
" bem id genus, sed quod necessariū eius studiū putem ad uitā, erat me hercule
" iustissimum, vt nil extrinsecus assumeretur, nullis affectibus iudices permo-
" uerentur, nō dolore, non voluptatibus à virtute depellerentur, demū nō alio
" præsidio omnes vterentur in causa, quā rerū ipsarum, cæterum quæ aliunde
" arcescuntur superuacua, & ambitiosa censeri, verum vt dixi, magnæ sunt vi
" res nitidæ, atq; ornatę orationis, & quæ sequuntur.

Cap. IIII. In omni rep. utilissimū esse paucissima iudicio, & potestati magistratuū relinquere.

PLANE in optima quaq; rep. ea solicitudo, atq; cura adhibenda est: ut omnes causæ, quoad fieri potest, comprehensæ, & definitæ sint legibus: & q̃ paucissima arbitrio iudicis relinquātur. Primum quia unus, & pauci facilius reperiuntur, q̃ multi, qui bene sentiunt: quiq; statuere leges, & iudicium ferre de rebus dubiis possint. Deinde leges ex longo rerum usu multa consideratione, & pensitatione constituuntur, iudicia de repente emergunt, & incidunt: & ita ut difficile sit, recte perspicere, & bene iudicare, quid nam iustum, & quid nam expediens sit. Iam uero maximum illud discrimen quis non uidet? Iudicium legis non ad singulos pertinere, sed ad res futuras, & proinde ad uniuersos? At ii, qui cōcionibus, aut iudiciis præsunt. Iam de præsentibus causis, & inter singulos iudicant. Quo fieri potest, ut aut beniuolentia, aut odio, plerūq; etiā proprii alicuius emolumēti cupiditate capiātur. Ita euenit, ut erepta facultate dignoscēdæ ueritatis, iudicibus uolu-

ptatẽ, aut dolorem ſuũ ſecutis facile tenebræ offundan
tur. Igitur quod dixi, prouidẽdũ eſt, ut q̃ fieri põt pau-
ciſſima auctoritati, & libidini magiſtratuũ credantur.
Illud quidẽ neceſſe eſt fidei iudicis & notioni cõmit-
tere; Vt uideat, ita ſit, an non ſit, facta aut non facta ſit
res, futura, an non futura. In iis ſtandũ eſt iudici; quia
hæc ab iis, qui leges in ciuitate conſtituunt; præuide-
ri, & definiri non poſſunt.

Cap. IIII.

PLANE in optima quaq; rep. ea ſolicitudo. Digreditur Ariſtote. rõ
ab ĳs, q̃ dicta ſunt, ſumi põt. vt enim doceat animorũ affectiones non
eſſe Rhetori neceſſarias. Declarat quid deceat legũ latorem, cumq; nonnulla
ſint, q̃ in iure ſcripto cõtineantur, & nõnulla in iure nõ ſcripto, iam ponit, ad
quę nã dirigi legũ conditores oporteat. Demõſtratq; triplici argumẽto, diffi
cilius eſſe iudiciũ ferre, quã leges cõdere, primũ ſumitur à pſonis hoc mõ. Fa
cilius eſt inuenire paucos, qui poſſint recte iudicare, ac bene ſentire, quã mul
tos: leges à paucis cõduntur, iudicia vero à multis, facilius ergo eſt leges con
dere, quã iudicium ferre. Deinde leges ex lõgo rerum uſu. Scda rõ à tpe pro-
mitur, ſic. Cui plus tpis ad iudicandũ conceditˀ in ĳs, q̃ tẽpus requirũt, ille me
lius iudicat, q̃ cui parũ, ſed legũ latoribus maior in condẽdis legibus eſt data
uſura tpis, q̃ iudicibus in iudicĳs ferẽdis, melius ergo legũ latores iudicãt, q̃
iudices: nã iudicia de repente emergũt, leges autẽ non itẽ, ſed multo ante pro-
uideri poſſunt, nã ſcripto ſanciũt, quod volunt, aut iubẽdo, aut uetãdo, quare
nec inſtitui poſſunt niſi pręparato ocio, nec exiguo tpe abſolui. Iam uerò ma
ximũ. Vltima ,pbatio ab ĳs rebus, q̃ perſonis attribuuntˀ ita formatˀ. Melius
iudicãt, q ſine perturbatione iudicãt. Atqui legũ cõditores ſine perturbatione
iudicãt, magiſtratus uero, & iudices perciti, & cõmoti iudicãt. Nã legũ lator
in q̃ſtione uerſatˀ, cui neq; certũ tẽpus, neq; certa pſona ſubiecta eſt, iudex ve
ro in cauſa uerſatˀ, q̃ habet tẽpus, & perſonã præfinitã, ubi amicitiæ, neceſſitu
dines, odia, inimicitiaq; plurimũ ualent, quare difficillime recte iudicatˀ, nam
iudicibus uoluptatẽ, et dolorẽ ſuũ ſequentibus, q̃ in omni affectione ſunt, faci
,, le tenebræ offunduntur, plura enim hoĩes, ut ait Cice. iudicant odio, aut amo
,, re, aut cupiditate, aut iracũdia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut
,, errore, aut aliqua permotione mẽtis, q̃ ueritate, aut pſcripto, aut iuris norma
,, aliqua, aut iudicĳ formula, aut legibus. Leges aũt in omnes una, et eadẽ uoce
loquuntˀ, unde nõ ab re dictũ eſt, legẽ eſſe uirũ ſapientẽ obſtinatũ, quo fit vt
in omni rep. utiliſſimũ ſit pauciſſima iudicio, et poteſtati magiſtratuum cõ-
mendare, unde apparet oratoris munus eſſe uerũ dicere, iudicis ex lege iudica
re, legis latoris omnia multo ante prouidere. Sed & Plato in libris de legibus
,, omnia hæc diligentiſſime perſequutus, hoc mõ inquit. Cũ multa, et præclara
,, ſint in uita hominũ, maiori tñ eorũ parti, multæ calamitates, quaſi diræ inſi-
,, dẽt, eaq; coinquinãt, et macnlant. At ſane quo nã pacto nõ præclara, et bona

,, eſt inter hoîes rõ iudiciorũ, qbus humanum genus ex cultũ, & manſuefactũ
,, eſt? Quomodo quoq; non honeſtũ, & bonum erit, unanimiter alterum alte
,, ri opitulari, & iuſte cauſæ fauere? Sed hęc q̃q̃ ita ſunt & commoda, & præ-
,, clara, peruerſa tñ, & turpis calumnia bonũ ſubijt nomen, quæ in controuer-
,, ſijs artificium ſe inueniſſe iactat, quo agenda, & tractanda, ſiue honeſta, ſiue
,, turpis cauſa ſit, ſuperare facile quis poſſit, & uictores eos facere, quibus ipſa
,, præſidio ſit, modo adſit artis huius premium, & emolumentũ. Hæc ſiue ars
,, ſiue artis expers exercitatio quædã ſit, danda opera eſt, ne in noſtra ciuitate,
,, aditum ullũ habeat, ſed legum cõditorẽ uenerata, nihil aduerſus leges obſtre-
,, pat, & aliò conuerſa vires exerceat ſuas. In ſequenti aũt libro ad iudices con
,, uerſus. Cauere inquit pro viribus debet, quiſquis aliũ iudicaturus eſt, ne ſpõ
,, te, aut inuitus pœnam, multamve falſo, & immerito cuiquam inferat, nã iu-
,, dicium, quædam verecunda, & pudica virgo eſſe dicitur. Pudori autem &
,, iudicio natura odio eſt mendaciũ, & infra, lege igitur ſanciatur iudicaturum
,, iudicem, tum iurare, tum nõ permittere vt litigãtes iurẽt, aut perſuadendi cã,
,, ſibi, & generi ſuo imprecari, aut turpiter ſupplicare, aut cõmiſeratione mu-
,, liebriter vti: ſed quod iuſtum putant, manſuete doceant, & docentẽ audiant,
,, quod ſi ab ijs, declinãt, ſtatim admoneãtur, à iudice, vt ad rem ipſam reuer-
,, tantur, & reliqua in eodẽ libro, quæ tum ad priuatos iudices, quod arbitros,
& cõciliatores potius appellare libet, tum ad publicos & magiſtratus perti
,, nent, legũ vero conditori, & cuſtodi, & ei, qui præſtare alijs virtute cẽſetur,
,, & munera pro ijs rebus accepit, eſt ne antiquius aliquid quã uirtus, æquitas,
,, prudentia, & tẽperantia? & reliqua: quę omnia rõnũ & argumentorũ copia
ſingulari ab Ariſtotele declarantur. ἐξ ὑπογύων. γύον membrũ ſignificat ſed non
omne, at pedes, & manus, quoniã vero quæ ante pedes habemus, vel in ma-
nibus tenemus, propinqua ſunt, ideo factũ eſt vt verbum ἐξ ὑπογύου de pro-
pinquo, & de repente ſignificet. Iudicia igitur de proximo emergunt, ita vt
difficile ſit recte perſpicere, & bene iudicare, quid expediat, et quid iuſtũ ſit,
quorum alterum ad iudiciale, alterum ad deliberatiuum genus attinet, orator
igitur rerum qualitatem oſtendet, iudex quantitatem conſiderabit.

Cap. V. Cur genus iudiciale cultius, & plenius tractatum ſit, q̃ deliberatiuum.

SI hæc ſunt ita, manifeſtum eſt eos, qui aliter in arte tradenda uerſantur: extra rem atq; negotiũ uagari. Vt cum docent, quæ exordio, quæ narrationi, quæ cæteris partibus lenocinia & illuſtramenta conueniant. Profectò nihil aliud moliuntur, q̃ ut iudicẽ circunuẽtũ, eblanditũ his artibus quoquo modo afficiãt, & perturbẽt. De artificioſa uero argumẽtãdi, faciẽdæq; fidei ratione nihil p̃cipiunt, hoc eſt, quẽadmodũ quis præſens, & acutus in argumentando effici poſſit. Ea cauſa

eſt, quamobrẽ

est, quamobrem cũ eadem institutio habeatur, quæ ad iudiciales controuersias pertinet, & quæ ad eas itẽ causas adiungitur, quæ in consiliis, concionibusq; tractantur; immo posterius hoc genus liberalius, & ciuilius cẽseatur, quàm id, quod in priuatis controuersiis positum est; in iudicialibus plurimum operæ insumunt. De altero genere mirum silentium est. Eius rei primum id causæ est, quod in genere deliberatiuo minus expedit conquirere ad causam extrinsecus adiumenta, quam in iudiciali. Deinde minus quoq; patet ad fraudes, quod in consultatione, & disceptatione ciuili constitutũ est, q̃ quod in petitione, & recusatione iudicii. Nam id genus, quod duntaxat cõtinet sententiæ dictionem, in re cõmuni uersatur, & publica, & quam iudices suam existiment. Proinde nihilq; aliud necesse habet is, qui dicit, quàm ostendere ita rem esse, ut dicit. Non satisfacit hoc in iudicio, & dissensione priuata, sed operæprecium est captare, & aduocare auditorẽ in singulis, quia is non de re sua, sed aliena iudicaturus est. Eó fit plerunq;, ut uel sordibus corruptis iudicibus, uel gratiæ dantibus, sopiantur, nõ iudicentur lites. Quamobrem, ut diximus, iustissima causa est, ut multis in locis lege cautum fuerit, ne cui accersitis aliunde præsidiis, dicere extra rem liceret. Atq; hoc Iudices illic diligenter, & constanter obseruant.

Capitulo. V.

SI hæc sunt ita, Mirum Aristotelis iudicium hoc loco cernitur, qui cũ nihil perniciosius esse reipub. iudicaret, q̃ relicta ueritate, ad commouendos homines proficisci, omni, quo potest, modo, eos insequitur, qui id tantum curabant, quod posset animos perturbare. Nam cum duo genera sint artis, quæ proprie genera dici debent, iudiciale scilicet & deliberatiuum: nam tertium quod in laude, & uituperatione ponitur, vt ait Cice. minus est necessarium, q̃uis ille ipse Aristoteles qui hæc maxime illustrauit, id ad duo

illa coniunxerit, cum inquam duo genera sint artis necessaria imprimis, & opportuna, cumq; alterum omnino reijciat animorum motus, maxime reprehenduntur ij, qui de hoc tranquillo, & quieto genere ne uerbum quidem faciunt, in illo autem perturbato, & commoto diligentiam omnem collocant. Princeps enim locus generi senatorio tribuitur, quoniam causa publica, priuatæ anteferenda est, & perfectius est, quod pertinet ad ciuitatem uniuersam, quam quod priuatim ad unũ spectat. Quare fit, ut genus publice causæ deseruiens, quod nomine alio concionale pro deliberatiuo ab Aristotele dici, Fabius affirmat, priuato generi, id est forensi, & iudiciali sit merito præferendum. Reddit ergo causam Aristoteles cur iudiciale genus uberius, & prius tractatum sit à scriptoribus, q̃ deliberatiuum, & simul eos, quia id fecerint, increpat. Dicunt enim illi nihil esse in dicendo maius, q̃ ut faueat oratori is, qui audiet, vtque ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi, et perturbatione magis, q̃ iudicio, aut consilio regatur: quæ res cum in genere iudiciale maxime possit effici, nulli mirum esse debet, si iudiciale, genus senatorio praferendum esse duxerimus, hæc erat eorum ratio: hanc Philosophus in eosdem retorquet, ac proprio telo eos transuerberat. Nam si placet ijs, illud genus præferri, in quo, quod maxime laudant, exercere possunt, placeat, quoque illud, quod magis est laudandum, q̃ id ipsum, quod laudant, cæteris omnibus anteferri: causam scilicet, & genus publicum, quod πολιτικότερον uocat quod ciuilius interpretatur Herm. à quo uerbo abstinuit Cicero in secũdo Epistolarum, ciuilius ergo genus hoc q̃ illud habetur, id est communius, Eò quia ad multos pertinent, iudiciale autem priuatum est causæ genus: quoniam de priuatorum rebus efficitur, sed quia in eo pertubatrix eloquẽtiæ plus valet, q̃ in hoc, ideo factũ est, ut qui perturbatos animi motus maxime probarent, id tantum consequi studerent. Quod etiam in Phædro tetigit Plato, et
„ Cicero Græcos inquit, homines non ingenio solum, & Doctrina, sed otio, stu
„ dioq; abundantes video in portione quadam artium, neq; in uniuerso gene-
„ re elaborare. Sed unde est, quod animorum permotiones, huic generi magis,
q̃ illi adhibeantur? An quia, quod etiam Cicero dicit, qui deliberãt ad audien
„ dum sua causa sunt parati, qui uero iudicat de re sua minus fallitur, & in pri-
„ mo offi. Sed tamen, inquit, quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ
„ nobis ipsis aut prospera, aut aduersa eueniunt, q̃ illa, quæ cæteris, quæ quasi
„ longo interuallo interiecto uidemus, aliter de illis, ac de nobis iudicamus: in
„ hanc sententiam Theophrastus etiam venit, vt Fabius asserit. Ideo inquit
Theophrastus q̃ maxime remotum ab omni affectione in deliberatiuo gene
„ re voluit esse sermonem, sequutus in hoc auctoritatem præceptoris sui, q̃q;
„ dissentire ab eo non timide solet κοινότερον igitur id est tutius illud genus est, q̃ quod est περὶ τὰ συναλλάγματα id est in priuatis contentionibus, in illo enim minus est πρόεσῦ id est operæpretium extra rem uagari, nam κρίτης id est qui deliberat, sic enim hoc loco uertitur illud uerbum, vt etiam patet in primo cap. secundi, de re sua iudicat, illic autem id est in iudicio, oportet ἀναλκσειν id est blandiri, & multa oris significatione, & vultu accipere quasi venientem iudicem, est enim translatum à cane blandientem, quod quidem in proemijs ab oratoribus obseruatur imprimis, vt iudex obsequatur, & ad gratiam iudicet, id enim maxime intendunt, & quasi ad hunc scopum col-

limant, vt iudices non iudicent, id eſt non reddant vnicuique quod ſuum eſt, ſed quaſi condonent iudicia, quare cum id pernitioſiſſimum ſit, lex prohibet nos huiuſmodi aditum pertentare, κοινότερον καὶ πολιτικότερον verba hec etiam ab Hermogene coniunguntur.

Cap. VI. Artificioſas Rhetorum argumentationes pendere ex cognitione Dialectici Syllogiſmi.

CVM ergo conſtet artificioſam dicendi rationem poſitam eſſe in argumentis: Argumentum porro demonſtratio quædam ſit, Tunc enim maxime fidem argumentis præſtamus, cum demonſtratum eſſe credimus, Implet uero uicem oratoriæ demonſtrationis argumentatio ea, quam Enthymema hoc eſt commentationem appellant. Atque hoc certe eſt omnium argumentorum prope dixerim caput. Enthymema autem eſt ratiocinatio, & ſyllogiſmus quidam, De omni uero ſyllogiſmo tractat Dialectica, aut uniuerſa, aut pars. Aperte concluditur eum, qui nouerit, ex quibus conſtituantur ſyllogiſmi, & quemadmodum tractentur: Rationem quoque argumentationum, quæ ad Rhetores pertinet, dilucidiſſimam & cognitiſſimam habiturum: præſertim ſi eam diligentiam adhibuerit, ut non modo explorata habeat ea, quæ faciunt ad præceptionem, & inuentionem argumentorum, uerum etiam ut, ea diſcrimina teneat, quibus Dialecticæ ratiocinationes ab oratoriis ſeparantur. Eſt enim eiuſdem facultatis uidere quid in quaqꝫ re uerum ſit, & quid ueriſimile, atqꝫ probabile: & hominum quoqꝫ genus in eam rem aptiſſimũ eſt: & capaciſſimũ ueritatis, & maiori ex parte unuſquiſqꝫ coniector eſt ueri. Qui igitur iudicare perſpicienter pōt, q̃d probabile, aut non

probabile habeatur. Idem, acerrime iudicabit quid uerum, aut non uerum in singulis rebus sit.

Capitulo. VI.

CVM ergo constet artificiosam dicendi rationem. Si quæratur à Iudi
ce, quid nam ab oratore desideret, veritatem ne, an potius uiam, quæ
ad veritatem ducat: credo ipsum modo sanæ sit mētis, ita responsurū.
Veritatem inquam ego rebus omnibus præferendam iudico, ueritatē amo,
ueritatem mihi dicas, cum igitur probationes efficiant ueritatem, affectus ve
ro ad ipsam dirigant, modo ad id instituantur, certum est quod anteq̃ dele-
ctationis venenum iudex imbibat, mallet rem ipsam tenere, q̃ modum, quo
ea comparatur. Quare futurum oratorē monet Aristoteles ut dialecticæ ope-
ram det, nam si quis eius præceptis imbutus fuerit, facile poterit veritatem
certis inditijs, & notis ostendere, fidemq;, & rationem solidam inuenire. Hoc
præcepto nos etiam Plato admonet, cum dicat magnas artes exercitatione
Dialectices, & contemplatione indigere, nam uis efficax ad omnia perficien
da, et mētis sublimitas, à rerū sublimium speculatione, et dialectica eruditio
ne oritur, et emanat, unde in maximos errores ob imperitiam logices veteres
incidisse multis in locis testatur Aristoteles, ijs tamen non succensendum, sed
ignoscendum esse Plato affirmat, si ob ignorationem Dialecticæ sic affecti
sint, ut habentes ea, quæ artem præcedunt, habere se artem facile credāt. Hinc
Aristoteles gradatione quadam probat, artificiosam dicendi rationem, quæ
argumentis innititur, in quibus est fundamentum, et basis oratoriæ faculta-
tis, pēdere ex notitia dialectici syllogismi. Quod autem dicit huiusmodi est.
Artificium dicendi positum est in argumentis. Argumentum est demonstra-
tio quędam, nam cum demonstratū esse quicq̃ putamus, tunc maxime argu
mento fides acquiritur, sed cum oratoria demōstratio Enthymema sit, quod
commentationē appellant, Enthymema uero sit syllogismus quidā, deq; om
ni pariter syllogismo, siue una, siue duabus constet assumptionibus, tracte-
tur in dialecticis, necessario sequitur, quod qui nouerit, ex quibus conficiatur
syllogismus, et qua rōne tradatur, noscet etiā oratoriam argumentandi uim.
Ne uero desperet aliquis se artem inueniendorum argumentorum consequi
posse: tribus argumentis probat Aristoteles nos posse argumentandi artem
comparare, cumq; superius explicauerit, quæ spectant ad præceptores artis,
nunc merito quæ ad discipulos attinent, declarat. Sed recte res cadet si cum
ijs, quæ præcedunt, ea coniungantur, quæ sequuntur: locus enim subobscurus
est, nec à multis intellectus, cum hæc igitur ita sunt, aperte inquit concludere
,, eū, qui nouerit, ex quibus constituantur syllogismi, et qua ratione tractētur,
,, rationem quoq; argumentationum, quæ ad Rhetores pertinet, dilucidissi-
,, mam et cognitissimam habiturum, præsertim si eam diligētiam adhibuerit,
,, ut non modo explorata habeat, ea quæ faciunt ad præceptionem, et inuentio-
,, nem argumentorum, uerum etiam ut ea discrimina teneat, quibus dialecticæ
,, ratiotinationes ab oratorijs separantur: hæc est cōclusio seu redditio illius gra
,, dationis, quæ, quia longo periodo continetur, ideo in ea concludenda uerbum
,, δέ, ponitur, & dicitur δηλοε δέ, solet Aristoteles in periodi longioris exitu his
,, particulis uti, δέ ωσε δρό, Sed illud δέ, si latini sermonis ornatum inspicias,

vacat, si græcorum morem intuearis eleganter, & cõcinne appingitur, vnde recte Herm. sine illa particula dixit, aperte concluditur, cum ergo cõstet arti ficiosam dicendi rationem, & omnia illa, quæ interiecta sunt, positam scilicet esse in argumentis, argumentationem porro esse demõstrationem quandã, & quæ sequuntur: aperte cõcluditur, eum qui sciuerit ex quibus scilicet pro positionibus aientibus ne, an negantibus, singularibus, an communibus con stituantur syllogismi, & quemadmodũ tractentur, scilicet qua figura, quoue modo absoluantur, sint ne in summa, an in media, an in extrema, rationem quoq; argumentationum, quæ ad Rhetores pertinent, id est Enthymematũ dilucidissimam, & cognitissimam habiturum. Dixi enim Enthymema esse quendam syllogismum, imperfectum scilicet, & inchoatum, vt patebit infe rius. Sed non satis erit hæc nosse eum, qui Enthymematis vti velit, namq; hæc formam tantum respiciunt, quare opus est, ut discrimina teneamus, qui bus dialecticæ ratiocinationes ab oratorijs separantur, & qualia sint Enthy memata. Duo sunt in syllogismo consideranda forma: & materies: forma fi gura, & modo constat, figura triplex prima, media, & postrema: prima ter minum medium in maiori proprie subiectum, in minori allatum, & prædi catum habet, media eundem bis prædicatum, tertia bis subiectum. medium voco extremitatum quoddam quasi vinculum, quod ante rationis conclusio nem bis assumitur. maiorem propositionem, in qua fastigium maius est, mi norem, in qua minus. fastigium maius intelligo, quod rõne medij de mino re affertur in conclusione, habet autem figura quælibet suos modos, prima quattuor, sic & secunda, tertia sex. primus primæ duabus aientibus constat, & vniuersalibus: secundus duabus vniuersalibus, sed altera id est maiori ne gante, altera, minori scilicet affirmante, atq; vt primus in vniuersum cõclu dit, & colligit ita secundus, illud tamẽ inter est, quod primus ait, secundus ne gat. Tertius maiorem affirmantem vniuersalem, minorem affirmantem ha bet particularẽ, colligit in parte, & affirmat. quartus maiorem negantem in vniuersum habet, minorem affirmãtem in parte. collectio similis in qualitate est maiori, in quantitate minori, negat enim, sed non in vniuersum: atque ij sunt primi ordinis, ac primę figurę modi. Primus secundę similis est secundo primæ, dummodo terminus ille medius extremitatũ conglutinator in vtroq; sumpto maiori scilicet, & minori semper afferatur, & prædicetur. Secundus ordinem mutat. Tertius minorem habet affirmantem in parte, maiorem ne gantem in vniuersum, clauditur in parte, & in negatione. Quartus conclu dit vt tertius, ex prima vniuersali, & affirmante, & secũda particulari, & ne gante. Sed tertia figura in parte semper colligit, ex duabus affirmantibus, & vniuersalibus, primus est eius modus affirmanter concludens, secundus negã ter ex duabus vniuersalibus, sed ĩ maiori negatio, in minori inest affirmatio: tertius, & quartus primo essent similes, si in tertio maior sumeretur in vni uersum, & in quarto minor. quintus, & sextus referrent secundum si ille ma iorem vniuersalem haberet, is, si ordine propositionum mutato, eam, quæ in parte est, & affirmat, vniuersalem, & affirmantem habeat, hæ igitur figu ræ sunt, & hi modi habentur, quibus syllogismi conficiuntur, sed nõ satis est hanc formam teneri ab ijs, qui Rhetoricam quærunt, sed opus est scire quæ materies apta sit in eorum argumenta ingredi, fieri si quidem potest, vt fi-

gura, & modus concinnus sit, & aptus, res tamen dissona, & disentiens, concludit apte hoc modo in prima figura. Omnis homo malus, omne lignū homo. Omne igitur lignum homo, certe modus uerus est, sed res falsa, & mendosa, neq; enim omnis homo est malus, neq; vllum lignum est homo, oportet igitur vt veræ, & necessaria colligantur in syllogismo, quare futurus orator non modo scire debet, ex quibus, & quomodo constituantur syllogismi, sed scire etiā qualia sint Enthymemata, & quo discrimine à dialecticis differant argumentis. Differunt autem in materia. nam Rhetorices materia circa probabilia, et verisimilia versatur, Dialecticæ uero circa necessaria, sed quomodo concluditur id vt scilicet, cognito dialectico syllogismo, cognoscat & oratorius? an quia Enthymema est syllogismus quidam, & de omni syllogismorum genere vniuersa dialectica tractat, vt dictum est? At quomodo cognoscemus discrimē, et materiem esse diuersam utriusq; facultatis, vel potius quomodo fiet ut probabile, & verisimile cognoscamus, cognito vero, & necessario? respondet Aristoteles & id fieri posse tribus comprobat argumētis. Primum à disciplina, est enim eiusdē facultatis, videre quid in quaq; re uerū sit, & quid uerisimile, atq; probabile, alterum à nobis sumitur. Et hominum quoq; genus in ea re aptissimum est, & capacissimum veritatis, alterū à rebus, & in rebus plurimis ea uis est, ut mentis aciem minime fugiant, & facile se percipi sinunt, cum igitur ea ratio in nobis: in arte: in re insit, ut nos doceri, ars docere, res percipi possit, nulli dubium est, quin probabile, & uerisimile quod est, ubi uerum scierimus, agnoscamus. unde etiam Plato. iam pridem inquit ò lysia dicebamus probabile istud, & uerisimile non aliter, q̄ per
„ ueritatis similitudinem fieri, similitudines autem ueri ab eo, qui ueritatem,
„ nouit, aptissime ubiq; reperiri posse ascribamus, unde Aristoteles non est ti-
„ mendum inquit, quin istud discrimen agnoscamus, quin probabile istud in-
„ ueniamus, eiusdem enim facultatis est verum, & quod accedit ad verum, dignoscere, si ergo in rebus, in artibus, & in hominibus veritatis reperiendæ facultas inest, multo magis quod verisimile est reperiri poterit. Atq; hæc argumentis referta oratio est, in qua de argumentorū rōne, & inuentione tractatur, vt re ipsa doceamur posse nos verum, & quod proxime ad verum accedat, argumentando consequi. Cice. autem non dissimili modo argumēta de-
„ sumpsit, suo tñ proposito. Nam neque uis, inquit, tam est acris in naturis ho
„ minum & ingenijs, vt res tantas, nisi cōmonstratas possit videre, neq; tanta
„ tamen in rebus obscuritas, vt eas non penitus acri vir ingenio, cernat, si mo-
„ do aspexerit, & alio loco, q̄q̄ non hæc ita statuo, & decerno, vt desperem la
„ tine ea, de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri, patitur enim & lingua
„ nostra, & natura rerum, veterem illam, excellentemq; prudentiam Græco-
„ rum ad nostrum usum transferri. Cū igitur eiusdem sit facultatis videre & verum, & verisimile, & hominum natura id patiatur, vt veritatis capax sit, & res maiori ex parte veritatem sortiantur, sequitur vt, habere sese aliquem ita, vt coniectari probabilia possit & quæ in opinione ponuntur, hoc totū simile est illius, qui æque se habet ad veritatem, is enim est sensus illorū verborum: qui igitur iudicare perspicienter potest, quare videtur, ita enim puto sic dicendum, qui igitur acerrime iudicabit, quid verum aut nō verum in singulis rebus sit, idem iudicare perspicienter poterit, quid probabile aut

non probabile habeatur, vt hæc concluſio conſonet ijs, quæ ſuperius dicta
ſunt, concludit enim argumentum, nos poſſe iſtud probabile conſequi, nam
ſi veritas, quod difficilius eſt, reperiri poterit, vt probatũ eſt tribus rõnibus,
& probabilitas etiam inuenietur, quæ facilior habetur. Sed ſe difficiliorem,
& quaſi ambiguum reddidit Ariſtoteles, circunductus enim maxime, & ple
nus eſt, & neſcio an maior circunductio, & oratio plenior in omnibus eius
operibus hac habeatur, cum dicit. Cum ergo conſtet artificioſam dicendi
rationem. Nam cõſtipata, referta, interiecta oratio eſt, & verbum redditio-
nis, & princeps dilatum eſt nimis, & ſententia diu ſuſpenſa, acceſſit obſcu-
ra locutio, & præcipue in hac cõcluſione. Qui igitur. Cuius ambiguitas Her-
molaum ſic adduxit, ut hoc modo interpretaretur. Eſt & illud quod dixit
Hermo. Et maiori ex parte unuſquiſque coniector eſt ueri. Nam hoc non ad
hominem, ſed ad rem puto eſſe referendum, ut dicatur, & parte plurima res
ueritatem indipiſcuntur: ſe percipi ſinant. non modo enim noſtra ex parte
notitia, ſed ex rebus ipſis etiam prouenit, habet enim mens noſtra naturalem
conatum ad ueritatem capeſcendam: & res ipſam quoque excitant, & com-
mouent, ſed qua ratione id fiat, altioris ſpeculationis eſt munus, id enim in lo
gicis, explicauimus. Satis eſt parte plurima res huiuſmodi eſſe, ut ad ueritatẽ
& notitiam earum nos excitent.

Cap. VII. De utilitate Rhetorices.

HACTENVS dictum eſt potiora artis offi-
cia ab artis ſcriptoribus fuiſſe neglecta, omneſq;
ferè in cauſa extra cauſam adminicula quærere. Decla-
ratum eſt etiam cur intra iudiciales cauſas pleriq; con-
ſtiterint. Nunc q̃ utilis rhetorica ſit, primũ docebit ea
ratio, quod natura præſtantius eſt uerum, ac iuſtum, q̃
iis contraria, falſum, iniuſtum. Cum uero aliter, ac de-
beant iudicia adminiſtrentur, neceſſe eſt ueritatẽ, & iu-
ſtitiã obrui, q̃ alioquin futuræ ſint malis obnoxiæ, niſi
uiribus eloquentiæ uindicentur: hoc uero plenũ turpi-
tudinis eſt, & dignũ reprehenſione. Iam quidem non-
nulli ſunt, quos difficile ſit pſuadere, ſi exquiſitas ſcien
tiæ rationes certis concluſionibus attuleris. Quoniam
huiuſmodi oratio, quæ ſcienter tractatur, doctrinam
potius redolet, q̃ perſuaſionem: in qua hoc fieri nullo

modo potest, sed necesse est, secundum omnium intellectum loqui, ut ex communibns locis ducantur ad persuadendum argumenta, & sermones, orationesque ita habeantur, ut quemadmodum in topicis docuimus ad consortium, congressumq; multorum, quam fieri potest maxime accommodentur. Præterea expedit scire, & posse persuadere cõtraria: quod & in syllogismis est utile, non ut utrumq; pro arbitrio, & libidine faciamus. Sit enim uir malus, qui turpia, & flagitiosa suadet: sed tum, ut ne hoc quoq; quale sit, ignoremus: tum uel propter solum hoc ut in aduersario ea facile deprehendamus, & dissoluamus, si fraudulenter utatur. Nulla quidem ars est, quæ contraria probet præter Dialecticam, Rhetoricamq;. Cæterum q̃q̃ facultates illæ in contrarias partes æque disputent. Non tamen subiectæ res, æque sunt omnes uendibiles, neq; ad demonstrationem perinde, & probationem idoneæ. Nã ea, quæ uera sunt, & quæ natura præualent, ferè commodius aliquanto concluduntur, & facilius persuadentur. Et hercle si turpe est hominem sibi ipsi corpore opitulari non posse, quanto turpius est nõ posse locutione? Cum locutio peculiarior homini habeatur: q̃ usus roboris, & uirium corporis? Quãq̃ uero in utramq; partẽ ualent arma facundiæ, & magna quoq; interdum incõmoda ciuitatibus importantur per disertissimos homines, qui copia dicendi peruerse abutuntur. Non tamen est dicendum, idcirco malum, quo bene uti licet. Nam hoc quidem modo cætera quoq; bona nõ erunt. Cum eiusmodi omnia habeãtur, excepta uirtute, ut ad malos usus conuerti, retorqueriq; possint: atq; ea præsertim

quæ

quæ utilissima, & commodissima existimantur in uita Robur, Valetudo, Opulentia, Imperia. Quamobrem solent multum prodesse, qui ita se armant iis bonis, ut ad iustitiam, & honestatem utantur: contra multũ obesse, qui ad impotentiam, & iniuriam referunt.

Cap. VII.

HACTENVS dictum est potiora, Auerrois primum proemij caput hucusq; protulit, in quo q; necessarium fuit artem cõscribere, & ad quam scientiam, uel artem opus esset hanc facultatem referri, explicatum fuisse dixit, nos propositum hoc generale subdiuidentes, ut distinctius res haberetur, plures huius proemij partes effecimus, ne uero contẽtionis cupidiores, q; ueritatis uideamur, cõmodum, & tutum arbitramur, in ijs præsertim autoribus, qui ingenio, & eruditione ualẽt, quantum fieri potest, ut per ipsos ipsorum uerba interpretemur: multi enim inconstantes, & parũ circũspecti sunt, qui interdum, quod pollicentur, nõ exequunt, interdum aut minus, aut plus, q; receperint, præstant, sed qui ex arte scribunt, nihil postea colligunt, quod nõ prius seruerint, quæ res mira in Aristotele semper fuit, cuius ordinis uirtus egregia, & diuina semper habita est. Concludit igitur breuiter, quæ copiose, supra dispersit. Hactenus inquit dictum est potiora artis officia ab artis scriptoribus fuisse neglecta. Triplici enim errore ducti sunt Rhetores: & dicendi magistri, nam & quod proprium est artis reliquerunt, additamenta solum sectantes, & Dialecticam ignorauere, & eam tantũ partem Rhetoricæ persequuti sunt, quæ esset animorum perturbatrix, atq; ita se artem uniuersam edidisse putabant. His habitis De utilitate atq; usu Rhetoricæ tractat: Vtilis inquit est Rhetorica, & laudabilis quia ueritatem extollit, quæ alioquin tum ignorantia iudicum, tum aduersariorum calumnia depressa succumberet, quæ res non modo nobis detrimẽto, sed dedecori summo esse potest, quod si de re nostra nõ sumus solliciti, debemus saltem pro existimatione, & dignitate pugnare. Vtilis ergo Rhetorica est, primum quia præstantiora sunt, quæ uera, & iusta sunt, quam contraria, cum uero res agatur cum ijs, qui facile in deteriorem partem dilabuntur, ne obliqua iudicia fiant, & nobis quod nostrum est eripiatur, summa etiam ignominia adiũcta, opus est, ut nobis arma illa comparemus, quibus tuti, & tecti ab insolẽtia, & fraude uiuamus, sed nil cõmodius, nil tutius est, huiusmodi ciuili, q; eloquentia telure quod ex secunda utilitate magis patebit, nam dicendi omnis ratio in medio posita est cõmuni quodam in usu, atq; in hominũ more, & sermone maxime uersat̃, ut in cæteris id maxime excellat, ut ait Cice. quod longissime sit ab imperitorũ intelligẽtia, sensuq; disiunctum, in dicendo autẽ uitiũ uel maximum est, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine cõis sensus abhorrere, ratio autẽ est quemadmodũ hoc loco, & subtilius in prima philosophia dicitur, quoniã diuersa sunt hominũ ingenia: nõnulli in omnibus, quæ dicunt̃ exactissimas, & exquisitissimas rationes quærunt, nõnulli uero id abnuunt,

nec adduci possunt, vt ijs adhereant, quæ illo modo probantur, sed libentius audiunt, & facilius recipiunt ea, quæ in cõsuetudine posita sunt, nã consuetudo ferè altera natura est, ægre aũt à natura quisq; sua discedit, cũ igitur inter rem, quæ cognoscitur, & eam qui cognoscit, proportio quædã intercidat, sequitur, vt quemadmodũ varietas naturæ, habitusq; diuersitas summa est, ita cognitionis, perceptionisq; uarius modus habeatur. Quoniã uero cõsuetudo similẽ naturæ habitũ facit, ideo cõsueta notiora sunt, & facilius recipiuntur, quæ res maxime ostendit̃ ex quibusdã legibus antiquorũ, quę, cũ consuetudine inualuissent, fabulosa, & inania quædã ad terrorẽ conficta populis iam facile persuadebant. Quare nulli dubium est, quin, ut quisq; maxime affectus est, ita libẽtissime recipiat, eo modo, quo affectus est, omnia, quæ dicunt̃, hinc alij delectant̃ exẽplis, alij testimonio poetarũ, nonnullis, ea q̃ multos torquet, exacta ratio placet, torquet aũt multos uera, & exacta probatio, aut quia imbecilla est illis ingenij uis, & obtusa, aut quia quasi calculũ de rebus exiguis arbitrantur tam subtilẽ rerũ inuestigationẽ, & quemadmodũ illiberale, & sordidũ putant esse in pactis, & cõtractibus, si minima quæq; nimis subtiliter ponderetur, ita idẽ fieri in sermone putãt, quare necesse est, utileq; admodum moneri quemq;, quo nã singula mõ suscipienda sunt, nã ut idem Aristoteles in tertio primæ philosophiæ dicit, nõ idẽ est modus ad omnium cõgressiones, sunt enim qui persuasione indigẽt, sunt & quibus adhibẽda est uis, ut igitur ad rem nostrã reuertamur, cũ vis omnis dicendi in usu cõi posita sit, et in cõgressione hominũ, & ad popularẽ intelligentiam accõmodata, nõ decet hoĩes uulgi opinionibus assuetos altissimis rerũ causis, & profundissimis rationibus inducere, nõ enim hæc imbutis errore animis inserẽda sunt, nã persuasio contra eas res, q̃bus assueti sumus, omnino uilescit, nec tam parua tp̃is usura sufficit ad docendã, & ostẽdendã ueritatẽ. Quare ijs rebus utendũ est, quæ dicenti, & audienti cões esse iudicant̃, hmõi autẽ sunt, q̃ suaderi possunt, & p̃babilia, q̃ ad hominũ cõgressiones maxime spectant. Cõgressiones Cic. ἐντεύξεις interp̃tat̃ συνόδους καὶ ἐντεύξεις συλλόγους dixisset Pla. Atq; hęc est sc̃da Rhetoricæ utilitas, q̃ Dialecticæ quoq; cõis habet̃, ut patet primo Top. Tertia uero est in cõtrarias partes suã posse proferre sñiam, non aũt ut utrumq; pro arbitrio efficiamus, sed ut alio, atq; alio tp̃e, quod utile, quod ue æquum sit, & honestũ persuadere ualeamus, nã Plato nõ ob ipsum, quod scribat, uel dicat, quemq; esse uituperandũ dicit, sed illud est turpe, turpiter, ac male loq̃, & scribere. Quemadmodũ Eleates Palamedes, qui artificio suo efficere solitus erat, ut eadẽ auditoribus & similia, & dissimilia, unũ, & multa, permanẽtia, & fluxa uiderentur. Gorgias quoq; ad oẽm questionẽ se respõsurũ professus est, et nõ inanẽ se dimissurũ auditorem, nihilq; noui p̃ multos annos à se q̃situ fuisse dixit, in qua quidẽ re uis oratoria declaratur, ut merito δυνάμεως nomẽ sortita sit, q̃d possit, ualeatq; cõtrarias partes tueri, nõ ut utrumq; faciat, sed quod iustũ est, ut persuadeat. Quare necesse est inquit Pl. eũ, qui recte di-
„ cturus sit, uerã in ea re, de qua loquit̃, intelligẽtiã, et uerũ sensum habere, nam
„ cũ orator boni, maliq; ignarus, boni maliq; ignaris, & similiter affectis per-
„ suadeat, de malo, perinde, ac bono sit edisserẽs, uulgiq; opiniões quodã quasi
„ aucupio captans, mala pro bonis inducet, aut bona pro malis p̃suadebit ignorans. Posse igitur cõtraria tueri artis est tum Rhetoricæ, tum Dialecticę, quã

rem siquis ꝓpterea dânet, quod artis cuiusuis munus sit unā tueri partē, audiat quæso is Aristotelē hoc fieri multorū culpa clamantē: præterea in materia multū esse discriminis asserentē, nā mediocris orator, qui iustū defendit, oratori ēt summo iniquā causam suscipienti resistet, tāti refert à ueritate stare. Sed nonne artes oēs & scientiæ in oppositū ualent? Valēt, quidē, sed alterū ex oppositis, & id, quod melius est eligūt, ueritas enim ꝓfertur, q̃ tum sui, tū obliqui directio est, sed Dialecticus, et Rhetor suas uterq; facultates ad utrāq; rōnē solēt accōmodare: vel ob id, quod iniquorū rō noscenda est, vt ait Fab. ut melius æqua tueamur. Atq; cū natura, multa nobis cū cęteris animātibus, cōia dederit, sermonē vero homini propriū esse uoluerit, si turpe est corporis ui minime sese posse tueri, & iniurias propulsare, nōne turpius est sermone, qui peculiaris maxime hmōi est, sese nō posse defendere? Quare utilitati annexa est honestas, neq; id cōtra nos facit, qđ multa icōmoda, ꝑ disertissimos hoīes ciuitatibus sint importata, quod lacedæmonij oēm penitus eloquētiam ex urbe illorū expulerint, nāq; hoc cōe est rerū multarū, quarum usus hominū probitati cōmendatus maximas ꝓbuit, & certissimas utilitates, in hoc genere sunt ꝓciosissima quæq;, robur, opes, amicitiæ, gratia, copiæ, & hmōi, q̃ si improbis, ac seditiosis cōtingāt, nihil est ijs perniciosius, nihil miserius humano generi, nā inopes lacerant, iudicia subuertunt, boni contaminant, oīs regnat iniuria, oīs uis, omne malū dñatur, sed nō artes, nō uires, at artifices, & abutētes ijs, accusandi sunt. Ars enim suapte ui boni cuiusdā particeps, & effectrix est, ut aperte Pl. & Aristo. attestant. Quapp eloquētia sapientiæ cōiuncta uirū bonū efficiet, qui neq; alios decipiet, nec se decipi sinet ab alijs. Tātā uero esse oratoriæ facultatis dignitatē Pla. putat, mō qđ iustū est persuadeat, et cū regia dignitate cōicantē illā affirmet, cūq; is oīa referret, quo referenda sunt, altius, & sublimius, q̃ q̃ uis alius aspiciēs, hęc de usu Rhetori. in Phędro
» cōmemorat. Hæc sine summo studio, ac labore minime cōsequemur, in quo
» nō decet prudētē uirū ea de cā elaborare, ut ad hoīum gratiā loquat, & agat,
» sed ut possit q̃ dijs grata sunt eloqui, & singula ꝓ uiribus gratiose perficere,
» nā qui nos sapientia, & prudētia ante cellunt ò lysia, dicūt, nō oportere curā
» eius, qui saperet, in eo esse, ut cōseruis suis (sic enim hoīes uocat, quasi oēs uni
» dño, ac deo seruiētes) nisi q̃tū sit opportunū satisfaciat, & gratificet, sed dñis
» bonis est obtēperandū, & ijs, qui ex bonis orti, et progeniti sunt: hęc ille diuino quodā spiritu afflatus edidit, ut nos ad summū illud bonū, quo tēdūt, collimātq; oīa, exhortaret, nā rerūp. finē i dei cultu positū esse uoluit. Quare licet in utrāq; ꝑtē ualeāt arma facūdię, nō tñ ē æquū id hēri malū, qđ bñ uti licet.

Cap. VIII. oratoris officium non esse persuadere, item oratorem oportere cognoscere & quæ probabilia sint, et quæ probabilia videantur.

EXPLICATVM est Rhetoricam eo modo, quo & Dialecticam circa vnum rerum genus versari nō posse, dictū est ēt de vtilitate. Nūc illud obiter manifestū puto, oratoris non videri necessariū munus

atq; officium persuadere, sed inuenire, & colligere ea, quæ in quaque re apta sint, & apposita ad persuadendũ: quod quidem & reliquæ habent artes. Nã medici officium non est curatione sanare: sed curare ad sanandum apposite, id est curando eatenus progredi, quo licet. Fieri siquidem potest, vt quanquam nulla ratione aliqui queant sanescere, diligenter tamen, & scite curentur. Ad hæc & illud constare arbitror, eiusdem artis, & facultatis esse intueri, & nosse quid nam sit vere probabile. Et quid non vere quidem, sed quod videatur esse probabile. Quod & dialectica facit, ea ad vtrumque syllogismum suas præceptiones accommodat, & ad verum, & ad eum, qui videatur verus, nam verba captare, calumniariq; non artis est vitium, sed voluntatis, atq; propositi. Est tamen differentia, quod licet tam ii, qui facultate, atq; scientia, quam ii, qui voluntate periti dicendi sunt. Rhetores, oratoresq; appellantur. Illic vero discriminantur nomina. Sophista enim nõ potest quis esse, nisi animo, & voluntate. Dialecticus non extimatione voluntatis, & animi, sed ratione facultatis, & scientiæ nuncupatur.

FINIS PROEMII.

Cap. VIII.

EXPLICATVM est Rhetoricam. Antequam progrediamnr res ipsa monet, vt quid conueniunt inter se, quidq; differant hæ facultates, ostendamus, nam nec repetemus idem sæpius, nec digrediemur amplius. Rhetorica igitur, & Dialect. in hoc primum consentiunt, quod sermone reciproco vtuntur, ad alios enim referuntur, quod non accedit demonstranti, qui rationem colligit, nec respõsionem expectat: hinc etiam commune habent, quod nullo certo, ac præfinito rerum genere continentur: sed & vsus earum communis est omnibus, & res omnes pariter utriq; subĳciũtur, quadantenus, vt dixit Aristoteles ĩ principio, id est quatenus persuaderi, ac pro-

babiliter oſtendi poſſunt. Ambæ ex communibus colligunt,non ex proprijs,
& in re ipſa poſitis: ambæ in contrarium valent, & ita propinquæ ſunt, vt
ex eadem propagine,vt ita dicam,videãtur educi,ꝗꝗ hoc ipſo inter ſe diffe-
runt,quod licet oratoria vis nullis terminis circumſcribatur,plus tamẽ ope-
ræ in ciuili materia ponit,at dialectica in hoc ampliores habet fines. Deinde
illius oratio non interrupta,ſed perpetua,& ſequens habetur. Dialectica ve-
ro conciſa,& interpellationibus obnoxia eſt, habetq; infinitas quæſtiones,
quas θέσεις græce propoſita latine dicimus, verbi gratia,cum quæritur de
origine mundi:& naturæ primordijs,de figura cœleſtium,& diuinorum cor
porum,& de vniuerſi collocatione. Rhetorica vero finitas habet cauſas,et in
perſonarum diſcrimine,locorum commoditate,temporum occaſione,cauſa-
rumq; connexione poſitas, ὑπόθεσεις græce cauſæ, vel cõtrouerſiæ latine vo
cantur. Demum latior vna eſt,altera vero preſſior,tum dictione,tum etiam
locis,à quibus ſuas vtraq; probationes orditur, licet vtilitas eadem ad homi
num congreſſiones vtriuſq; iudicetur,& id,quod hoc loco ait Ariſtoteles,in-
ſtrumenta,& munera eadem,nam & in Top. ait de dialectica loquens.
,, Hanc facultatem ita demum nos omnibus numeris aſſecutos cognoſce-
,, mus,ſi quo modo Rhetoricam,& medicinam,et reliquas facultates eiuſdem
,, generis,eodem & hanc complexi fuerimus,hoc eſt cum fecerimus ex ijs,quę
,, pertineant omnia,quæcũq; optio noſtra fuerit:alioquin nec oratoris,ſemper
,, erit,vt perſuadeat,nec medici,vt ſanet, ſed ſi nihil prætermiſerint, quod ad
,, rem ſuam pertineat,abunde,& copioſe eos facultates illas indeptos exiſtima
,, bimus,hæc Ariſtoteles à quo Fabius. Tendit inquit ad victoriam,qui dicit,
,, ſed cum bene dixit,etiam ſi non vincat,id,quod arte cõtinetur,efficiet:nã &
,, gubernator vult ſalua naui in portum peruenire, ſi tamen tempeſtate fuerit
,, abreptus,non ideo minus erit gubernator,dicetq; motũ illud. Dum clauum
,, rectum teneam:& quæ ſequuntur. Medicinæ etiam finis non eſt curatione ſa
nare,ſed curare ad ſanandũ appoſite,id eſt eò uſq; curando,medendoq; pro-
gredi,quo licet. Fieri ſiquidem poteſt,vt qui ſanari nulla ratione poſſint,cu-
rari tamen diligenter poſſint,hæc hactenus ſe dixiſſe Ariſtoteles oſtendit,&
vlterius illud additum eſt,ex ipſo orationis filo,(ita enim intelligo illud,) ad
hæc & illud conſtare arbitror pertinere ad oratorẽ, non modo quæ probabi-
lia eſſent,ſed quæ probabilia videantur. Nã quemadmodum Dialectici eſt,
non eum modo ſyllogiſmum quærere,qui purus ſit,& incorruptus, ſed etiã
eum,qui mentiatur, & non ſit ſyllogiſmus,ita Rhetoris eſt ſcire, quæ reue-
ra,& pura ſunt probabilia,vel ſuaſibilia,& quæ ad hæc proxime accedunt,
ſed quõ ex ipſo orationis filo id conſequit̃? An quia, vt dictum eſt ſuperius
eiuſdẽ facultatis eſſe,& verũ,& veriſimile perpendiſſe,ita ꝗ hoc loco poſſu
mus affirmare oratoris eſſe,noſcere,& probabile, & quod probabili ſimile
ſit,nã hic nullũ diſcrimẽ facio inter ἔνδοξον,& πιθανὸν id eſt ꝓbabile,& per-
ſuaſibile:ꝗuis πιθανὸν id eſt perſuaſibile magis ad Rhetorem, ἔνδοξον id eſt
probabile magis ad Dialecticũ ſpectet,cæterum ſua vi quod probabile eſt,
& perſuaſibile neq; verũ,neq; falſum eſt,ſed interim verũ, interim falſum,
multa enim ſunt vera,q̃ non ſunt ſuaſibilia,vt ſi debilis,& imbecillus,valen
tem,& robuſtum verberaret. Facit autem mentionem de Sophiſta hoc loco
Ariſtoteles,qui locus eſt obſcurior aliquantum,ꝗ vt commode interpretari

poſſit, niſi ad conſuetudinem Ariſtoteliam animaduertas, ſed vt expedite res
„ tractetur, verba eius ſunt apponenda. Neque propterea putandus eſt Sophi
„ ſta, qui Sophiſticas cauillationes edidicit, quia Sophiſtam non facultas, ſed
„ voluntas facit, eſt tamen differentia nonnulla, quod tam ÿ, qui facultate,
„ atq; ſcientia, q̃ ÿ, qui voluntate periti dicendi ſunt, Rhetores, atq; orato-
„ res appellantur illic vero, id eſt in Dialectica diſcriminantur nomina: So-
„ phiſta enim non poteſt quis eſſe, niſi animo, & voluntate, Dialecticus nun-
„ cupatur non extimatione voluntatis, & animi ſed ratione facultatis, atque
ſcientiæ. Dixerat Ariſtoteles quod quemadmodum Dialecticus tam verũ, q̃ apparentem ſyllogiſmum venatur, ita Rhetorem tam probabilia, q̃ quæ videantur probabilia quærere. Ne vero quis putaret tum dialecticum σοφισομαχειν hoc eſt maximam voluptatem capere in decipiendo, tum Rhetorem in mala ſuadendo. Diſtinguit nomina, & vocabula quibus vocari debeant, tum dialecticus mentiens, tum Rhetor decipiens, & inquit, eum, qui in dialecticis communire ſyllogiſmum ſciuerit, eamq; facultatem habuerit, vt dignoſcat quid, quo ve modo concludat, proprio, ac directo nomine dialecticũ vocari, qui vero electione, vitæq; propoſito ſit talis, vt fallat, eoq; ſyllogiſmo, quem nouerit, abutatur, is recte Sophiſta nominabitur. Neque propterea putandus eſt Sophiſta, qui cauillationum, & decipularum notitiam teneat, ſed qui volens vtitur, & aut oſtentationis, aut quæſtus cauſa philoſophetur, quare aperte conſtat, quod non artis eſt vitium, ſed voluntatis, atq; propoſiti rem manifeſtam calumniari. Vnde verus Dialecticus, cum ſuis de rebus ſermonẽ facit, ea inquirit veriſimilia, quæ proxime ad veritatem accedant, Sophiſtæ vero quicquid poſſunt, aſſumunt, vt irretitos homines diceptionum laqueis, & tranſuerberatos argumentorũ aculeis, ſpiculiſque detineãt. Contra quos inuehitur Pla. eos crabronibus conferens, qui relicto aculeo infixo diſcedunt. Qui igitur facultatem ſequitur Dialecticus, qui vero voluntatem attendit, Sophiſta nuncupatur. Quæ res in Rhetorica non eſt ſimilis, nam Rhetor, qui voluntate, vel libidine ducitur, nõ appellatur Sophiſta, ſed uterque, hoc eſt, & qui propoſitum ſequitur, & qui arte nititur Rhetor uocatur, ita tamen, ut qui arbitrium, animumq; ſequitur, Rhetor ex arbitrio, & propoſito nominetur, qui uero artificio, ſcientia, uel facultate ſit talis, Rhetor ſecundum ſcientiam dicatur. Huius diſcriminis auctor, & inuentor Ariſtoteles putandus eſt, nam cum quid ſuo marte, ſuoq; arbitratu nouum profert, ÿs uti particulis conſueuit. Eſto: Dicatur: intelligo: quæ uerba legibus ſanciendis accommodantur, nec ab re ÿs utitur Ariſtoteles, quaſi nouas dictionis leges imponat, hoc paſſim obſeruauimus: in primo de enunciatione, ubi agit de affir. & negat. In primo poſteriorum, ut alibi. Sed de Sophiſta parum digrediamur dicẽtes, Sophiſtam quidem primum fuiſſe dictum, ut nõ ignominioſa foret appellatio. quod ex Platone, & ueteribus alÿs aperte conſtat. Ariſtoteles autem in quarto de moribus hoc modo ait.

„ Qui res maiores efficit, quam ſint, ſi hoc gratis efficiat, nullaq; de cauſa,
„ malo quidem ſimilis eſt, & ſcelerato uiro nemo enim niſi malus mendatÿs
„ delectatur. Sed certe plus uanitatis habet, q̃ malitiæ. Quod ſi quippiam fal
„ lendo intendit, & ſimulando quærit, qui honorem, plauſum & exiſtimatio-
„ nem uenatur, minus uituperandus eſt, quemadmodum qui ſe præfert, & ia-

,, ctat, vt auram vendicet popularem, qui vero argẽtum, & quæ ad argentum
,, attinent fallacissime se venditando, apetit, is turpior, & impudentior haben-
,, dus est. Non est autem ostentator is, qui habet, vnde se ostentare queat, sed
,, qui hoc elegit, nam & habitu, quem electio consequitur, & re ipsa huius-
,, modi est ostentator, quemadmodum qui totus ex fraude, & mendacio com-
,, positus est. mendax enim falso gaudet, ostẽtator autem vel honore, vel q̃stu.
,, Qui ergo honori suo velificatur, sibiq; plausum quæritat, is ea fingit se ha-
,, bere in quibus morũ laus, & fortunæ commẽdatio esse potest, qui autem lu
,, cro captatur, ea sibi vendicat, quorũ vsus alijs necessarius est, & quorũ frui-
,, tio ad proximos pertinet, ita tñ, vt latere possit, an id ipse p̃stare queat, nec
,, ne, hinc se pleriq; medicos esse profitentur, pleriq; ariolos, et vates egregios,
,, quibus in rebus vitium non tam facile carpitur. hęc Aristoteles, quæ omnia eleganter, & venuste à Platone obseruata sunt antea, dum Sophistas, et Rhetores iactabũdos inducit, & præsertim in Gorgia vbi Polus, & Gorgias mirum in modũ se ipsos laudãt. quos conuicit Socr. ironia quadã, in qua qui excellunt mores habent elegantiores, nõ enim cupiditate lucri sibi detrahũt, sed vt tumorem, fastũq; fugiant insolentem, sed hæc alias. Sophista igitur dicendus est qui vitæ instituto hmõi est, vt fallat, quod etiam in Topicis declarat
,, Aristoteles hoc modo. Nullus enim eò quia possit aliquid earum rerũ turpiũ
,, scilicet præstare, cognominandus est talis, id est turpis. Nã & Deus, & pro-
,, bus homo potestatẽ hanc hñt, vt mala faciant: non tñ tales sunt. vitiosi enim
,, omnes propter propositũ dicunt. Item paulo inferius. Nam neq; qui propo
,, situm quidem habet, sed nõ potest exequi, neq; itẽ qui potest quidẽ, sed pro-
,, situm non habet, calumniator, & veterator putat, sed qui vtrumq; obtinet.
,, Sed illud torquere nos potest, qua rõne dictũ sit ab Aristotele ad eandẽ scientiam pertinere & verũ, & quod vero simile sit, cũ diuersas esse hoc loco statuat notitiæ species Dialecticã, & Sophisticã? An quia Sophistarũ disceptationes cũ eo tendunt, vt gloriã, vel lucrũ captent, separant à Dialecticis. Cũ vero ibi persistunt, vt solũ tentando aliquid quæritent, ad dialecticos referuntur, an quia nõ ars, sed propositũ videtur, veritas autem sui, et obliqui iudex est? Cæterum Philostratus inter Sophistas Demosthenẽ posuit, et Æschinẽ, vterq; enim gloriatus est, se dicendo effecisse, vt iudices illis, quod petijssent, concederent, Cicero vero vult Sophistã mediũ esse inter Rhetorem, & oratorem, nam Rhetor præceptor artis, dicit orator qui in senatu, & in iudicijs, & passim loquitur, nominatur, Sophista vero apud quem dicendi exercitiũ discatur. Atq; hæc sunt, quæ docti homines de Sophista sentiunt. Illud aũt non est prætereundũ, quod dixit Aristote. Quod & dialectica facit, ea ad vtrũq;
,, syllogismũ suas præceptiones accommodat, & ad verũ, & ad eũ, qui videat
,, verus. Cũ supra dixerit eiusdem artis, & facultatis esse intueri, & nosse, quidnam sit vere probabile, & quid non vere quidẽ, sed quod videat esse probabile. Namq; artificiũ quoddam cernitur hoc in loco, siquidẽ cũ de dialectica mentio fit, ponitur eius instrm̃, cum dicitur syllogismus, & qui videat syllogismus: sed vbi de Rhetorica loquitur, ponit eius materiã, probabile scilicet, & id quod ad probabile proxime accedat, & hæc de proemio dicta sint.

EXPLICIT PROEMIVM.

Cap. I. quid ſit Rhetorica.

NVNC iis rebus breuiter conſtitutis inſtitutionem noſtram aggrediamur dicamuſq; quo nam pacto, & quibus rationibus conſequi poſſimus ea, quæ ſunt à nobis propoſita ad docendum. Itaque tanquam à capite orſi definiemus primum quid ſit ea ars, cuius præcepta tradituri ſumus. Deinde ad reliqua proficiſcemur. Rhetorica igitur eſt vis, & facultas percipiendi, inueniendiue, quid in quaque re poſſit eſſe perſuaſibile, hoc nullius alterius artis eſt opus: quippe cum reliquæ facultates omnes, atque diſciplinæ vim quoque ſuam docendi, perſuadendique circa vnam quampiam rem ſubiectam obtineant. Medicina circa ſalutaria, & inſalutaria, Geometria circa eas affectiones, quæ magnitudinem ſpectant: Arithmetica circa eas, quæ numeris adiunguntur. Eadem ratio in cæteris quoque artibus & ſcientiis omnibus reperitur. At vis oratoris, profeſſioque ipſa benedicendi hoc ſuſcipere, & polliceri videtur: vt in omni re quæcunque prope dixerim, poſita ſit: quicquid erit in quaque, quod probabile videri poſſit, elicere ſciat, atque perdiſcere. Proinde merito ſolemus aſſerere. Ius oratoriæ facultatis nullo rerum genere definitum, nullis terminis, aut limitibus circumſcriptum eſſe.

Nunc iјs rebus breuiter conſtit. Cap. I.

MOS eſt certa ſcribendi ratione, ac lege doctorum hominum confirmatus, vt omnis de aliqua re ſuſcepta inſtitutio, ab eius rei, qua de agitur, diffinitione incipiat, niſi quid ambiguum allatum ſit, nam prius diſtinguenda eſt nominum ratio, mox de qua ſignificatione habeatur ſermo, explicare oportet, vt ad eam intuentes propria diffinitio, accommodetur, quod mirifice omnibus in locis obſeruauit Ariſtoteles. Et hoc præcipue loco, vbi vtrumq; efficere oportebat. Nam, ſiquis ad ea, quæ initio dicta ſunt recte animaduertat duplicem eſſe Rhetoricē cognoſcet, alterā,

quæ nulla certa lege,ac præceptione artis contineantur, Alteram, quæ artificio,& ratione comparetur,ac priorem illam vel natura,vel consuetudine teneri,nempe indocti, Barbari,& serui, vt inquit, Tysias,pro se cum loquuntur aliquid dicunt simile principio,narrant,probant,refutant, & quod vim habeat Epilogi deprecentur:cui quidem insitæ facultati si accesserit exercitatio,& consuetudo facilius,& rectius agetur,quæ cum ita sint,cũq; de ea nũc parte instituta sit ratio,quæ ad artem pertinet,non ab re huius diffinitio prę posita est. Neq; vero,aut posse,aut debere hanc artem,aut noxiam,aut malam esse contẽdendum est,cum nulla sit ars,quæ non tendat ad aliquem finẽ vitæ vtilem,& opportunum, quæq; vera non sit, & firma, constantiq; ratione probata. Si qui vero sunt,qui abutantur ipsa,ad gratiam, & voluptatem lenocinio quodam verborum,& fuco,non autem ad id , quod iustũ est, ostendendum,ij sane non Rhetoticam habere dicuntur,sed adulatricem quan dam,& illiberalem peritiam , quæ falso artis nomine appelletur . sed nos ad rem. Absoluto Proemio Rhetoricam definit Aristoteles ex præcepto : tanta enim est definitionis vis,vt nihil fere in tota arte de aliqua re suscepta contineatur,quod virtute in eius definitione non insistat. Hinc propositionum seges vberrima,hiuc solutionum campus amplissimus,hinc proprietatum dignoscendarum certissimum vestigium comparamus. Cæterum ea lex obseruanda est,vt rei definiendæ proximũ genus ponamus,ad quod quasi caput, res ipsa referatur,mox discrimina serie accommodanda sunt, quibus res ea, differre ab alijs ostendatur,eatenus autem progrediendum est, quatenus circumscripta,& suis quasi terminis contenta videatur . Nollumus autem breuitatis auentes omnes artis definitiones afferre. Sed Aristotelem interpretantes,Aristotelis definitionem sequemur. Ostendemusq; duo maxime necessaria. Primum definitione illa Rhetoricam facultatem à cæteris seiugari . mox in ea fere contineri oĩa vel re ipsa,vel virtute,quæ in arte uniuersa cõtinent.

Definitur igitur Ars non ab euentu,vt multi,sed à propria vi,vt
boni arbitrantur,& præsertim ex Aristotelis sententia,
vt ex eius sermone patet,hoc modo.

" Rhetorica est vis,& facultas percipiendi,inueniendiue quid in quaque re possit esse persuasibile. Rhetoricæ nomen latinorum vsu iam tritum, Romanæ,& latinæ potestatis particeps,effectum est:oratori maximo , de artis suæ nomine credatur. Rhetorica igitur est facultas,aut vis. Ecce genus , ad quod Rhetorica intuetur . Vim vero,& facultatem Greci , Arabesq; intelligunt, quicquid in contrarium valet,vnde & Poetæ eidem Numini tempestati,& tranquillitatis inferendæ vim præbent,idem immittere,& reuocare ventos Aeolus valet. Atq; hæc prima est conditio facultatis. Altera est,quam ponit Auerrois,vt non necessario sit finem illius actionem propriam sequi: non tamen propterea oratoris nomen fortunæ subijciendum est, quemadmodũ exposuimus,vt si non persuadeat,orator minime dicẽdus,uocandusq; sit. Licet igitur orator,qui potens dicitur,non indipiscatur fine suo propriã actionem id est licet non persuadeat,& in suam sententiam audientes adductos non dimittat,orator tamen est dicendus,& vi,facultateq; dicendi præditus appellã dus, Rhetorica igitur facultas est . At hoc non est satis , quandoquidem aliæ res à Rhetorica hoc nomine appellentur, Dialectica enim,medicinaq;,et aliæ

huiusmodi facultates dicuntur. Adde quod sequitur. Percipiendi uel inuenien di. At neq; hoc satis, licet enim hoc discrimine Rhetorica separetur ab ijs facultatibus, quæ non considerant, vel inueniunt, conuenit tamen cum alijs quibusdam, quæ inueniunt, et considerant, quare ut ab ijs quo que disiungatur, appingenda etiam illa discrimina sunt, quibus circumscribi, ac definiri possit, quare additur, quid in quaq; re possit esse persuasibile. in quaq; re, id est in quocunq; rerum genere, decem enim sunt rerum genera summa, ad quæ omnia tanq; ad fontes respiciunt suos, nos ea in dialecticis exposuimus, atq; hæc sunt, substantia: quantitas: qualitas, relatio, situs, habitus, actio, perpessio, vbi & quando, hæc igitur dicendi facultas munus sibi hoc arrogat, ut inueniat, quicquid singulis in rebus possit apte, & commode ad persuadendum induci, multa enim vera sunt, quæ persuaderi facile non possunt, quemadmodum illud, quod superius allatum est de timido, & robusto, imbecillo, & audaci. cum igitur artes reliquæ, & scientiæ omnes aliqua ratione persuadeant, nam singulæ circa res sibi subiectas persuadēt, ideo non in una aliqua re, sed in omnibus persuadet orator. Quod & Plato in Gorgia ostēdit, duas cogens faterī esse persuasiones alteram, quæ absq; scientia rei vlla fidem præstaret. Alteram, quæ scientiam pareret, nec idem volebat esse credulitatem, et scientiam, nam hæc nunq; fallit, illa interdum. Quod autem huic deffinitioni obijci nequeat illud, cōmune adhuc, quod Gorgiæ, Hipparco: et sophistis reliquis obijciebatur, unde uel addere, uel demere, uel immutare aliquid à Socrate cogebantur, iam patet ex uerbis Aristotelijs, nam inductione ostēditur singulas quasque artes circa unam sibi subiectam, ac certam rem maxime uersari, prętER hanc, & Dialecticam facultatem. Nollo autem nunc aduocare illa, quæ, qui nouere, negligent, qui ignorant, non capient, Rhetoricam scilicet quemadmodum & Dialecticam esse de ijs, quę posteriori notione intelliguntur, notiones autem has comparatione formari, intelligentiæ nostræ officio, & potestate, quæ omnia sunt à nobis in his commentationibus explicata, quas in Porphirium labore, quidem, & sudore multo edidimus. Explicata deffinitione uideamus reliqua.

Cap. II. Duo esse argumentorum genera, unū, quod artificiosum dicatur. Alterum, quod artificio careat.

DVO uero sunt genera argumentorum, quibus probamus uera esse, quæ dicimus, id est quibus fidem facimus. Artificiosum unum, sine artificio alterum. Sine artificio quod est, uendicat sibi eas res, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re, & causa positæ, & extra rationem dicendi acceptæ ad oratorem defe-

runtnr. Vt tabulæ, teſtimonia, quæſtiones. Artificio-ſum appello earum rerum, quæ ex ipſa cauſa trahuntur, totæq; in diſputatione artis, & inuentione oratoris collocatæ ſunt. Ita ſuperiore genere de tractandis argumẽtis; in hoc de reperiendis agendum eſt.

Cap. III. Tres artificioſi generis ſpecies, quibus perſuadetur.

OMNIS autem ratio earum rerum, quæ ab oratore pariuntur tribus ad perſuadẽdum ſpeciebus abſoluitur. Prima poſita eſt in commendatione morũ, & vitæ eorum, qui cauſas agunt. Secunda accommodata eſt ad eorum animos, apud quos dicitur, afficiendos. Tertia in ipſa oratione conſtituta eſt, ut probemus, aut probare videamur vera eſſe, quæ defendimus. Commendatione morum, et vitæ perſuadere ſolemus. Cum ita inſtituitur oratio, vt digni eſſe videamur, quibus fides adhibeatur. Eſt enim natura comparatum, vt probis, & honeſtis viris vehementius, celeriuſquè credamus: non ſolum in iis rebus, quæ certæ, exploratæq; ſunt, ſed etiam omnino in iis, quæ in vtranque partem aſſeruntur opinionis arbitrio. Plane hoc aſſequi, & mereri debemus, non extimatione, aut opinione præſumpta, quæ de moribus, & inſtitutis noſtris habeatur, atque eo iudicio, quod orationem præceſſerit, ſed ipſo genere orationis. Cæterum à quibuſdam artis ſcriptoribus longe diſſentio, qui humanitatem, & probitatẽ eius, qui dicit, nihil cõferre ad perſuadendũ arbitrãtur. Hoc ego ferè caput eſſe, & potentiſſimũ in oratore contenderim. Poſt hanc adiũcta

est illa dicendi, persuadendiq; ratio, quæ mentes iudi-
cum ad aliquos motus, affectionesq; deducit. Neque
enim eadem nobis mœrētibus, quæ lætātibus, & exhi
laratis uidentur. Neq; item eodem iudicia nostra pro-
pendunt, cum diligimus: quo cum nobis infensus est
reus. Atque hanc quidem persuadendi, permouendiq;
iudicis rationem: ut dixi, solum ex uniuerso genere di-
cendi uidentur magistri huius artis attingere. Nos de
hac suo loco dicemus: cum de affectibus, & permo-
tionibus animi tractandum generatim, & indicandum
erit. Tertia ratio persuadendi erat, ut defensionis ip-
sius ui, & argumentis adducerentur iudices, ut in nos
propenderent, quod fit, cum ex probabilibus, quæ in
quaq; causa elici possunt, aut uera, aut uerisimilia esse
demonstramus ea, quæ dicimus. Cum igitur omnis ra-
tio dicendi, & uia his rebus ad persuadendum esse ni-
xa uideatur: aperte constat eum, qui huic muneri se de-
dicat: quiq; complecti, scireq; uult, quibus ex locis ad
eas tres res, quæ ad faciendam fidem solæ ualent, du-
catur oratio, peritum in primis esse, atq; acrem in ar-
gumentando, & ratiocinando oportere. Mores dein-
de hominum, atque uirtutes perspectas, atq; exploratas
habere. Tum demum permotiones animi omnes ita
perdiscere, ut quæ nam quæq; sit, qualisque, sciat osten-
dere. Et quibus ex causis, aut qua ratione quo uelimus
hominum mentes possint impelli, optime, & promptis-
sime teneat, ex his colligi potest artem, quam Rhetori-
cam uocamus, ad Dialecticā referri ceu sobolem eius,
& tanquam membrum quoddam adnascens, neque ad
dialecticam solum, sed etiam ad eam philosophiæ insti
tutionem,

tutionem, quæ de affectibus, & perturbationibus ani- mi tractat, cum merito ciuilem ſcientiam appellamus. Quare & hanc oratoriam facultatem ſub eo genere po ſuerũt, vt ea ciuilis ſcientiæ pars eſſe diceretur. Et qui huius artis ſtudioſi habebantur. Ciuiles homines vo- carentur, quod partim ex imperitia: partim ex impu- dentia quadam, & faſtu, partim ex aliis cauſis humanis ortum, ac profectum videtur. Nam Rhetorica, ut ini- tio præfati ſumus: pars quædam, & ſimilitudo eſt dia- lecticæ, vt pote quarum neutra certo vllo, ac proprio rerũ genere circunſcribatur. Contra huiuſmodi vtraq; ſit, quæ ad dicendum nobis copiam ſuggerit, argumen tumq; in omnis ſermonis diſputatione. Quæ ſit igitur vtriuſq; vis, & qua ſint inter ſe ſocietate coniunctæ di ctum ferè ſatis videtur.

Cap. II. & III. Duo vero ſunt genera argu.

DIXIMVS recta habita rei definitione oĩa quaſi emergere, quę in eius ꝑceptione continent̃, id oſtendam oportet, pollicitis enim ſtan- dum eſt. Plato in Gorgia. virtus inquit omnis cuiuſq; rei ſiue corpo re, ſiue anima conſtet, neq; temere, neq; fortuito cuiq; adeſt, ſed ordine, dire- ctione, & arte conſtat, vt nihil ſit aliud rerum virtus, quam ordo, ornatuſq; illius. Cum igitur iam conſtet Rhetoricã eſſe vim percipiendi quid in quaq; re perſuaderi poſſit, continuo ſequitur, vt quæramus, quam varia ſit orato- riæ perſuaſionis ratio, mox quibus quaſi machinis comparetur, tum ex qui- bus aſtruantur, & ad quos adhibeatur. vnde agendum eſt de auditorũ perſo na, de cauſarum generibus, de orationis ornatu, & de reliquis partibus, quas initio tetigimus. Quapropter Ariſtoteles, quem & Cice. & Fabius imitant̃. pulcherrimam oratoriæ probationis diuiſionẽ inducit. Poſt varia huius diui ſionis partes paulatim, & minutius diſecat, ne inſtar inepti coqui mẽbra cõ- fringat. Rhetorica perſuadet: quibus nam rebus? probationibus: Diuide pro- bationes. Ecce tibi. Omne quod in oratione ſumitur ad fidem faciendam, aut intrinſecus ſumitur, aut foris. Quod intrinſecus ſumitur, tum inuenitur ab oratore, tum etiam tractatur: quod foris aduenit, tractatur tantum, hæc pri- ma partitio: mox alterius membri particulæ ponũtur, nam, quod in re ineſt, tribus rebus abſoluitur, docendo: mouendo: conciliando: docemus argumen- tis, mouemus affectibus, conciliamus oratione, docere debitum eſt, conciliare honorarium, permouere neceſſarium, non ratione artis; ſed auditoris. Vnde

„ Cice. optimus inquit est orator, qui dicendo animos audientium & docet,
„ & delectat, & promouet, sed quemadmodum natura in effingendo corpore tria primum signa constituit, in quibus sita est omnis uitæ uis, cor: epar: cerebrum. Ita diligentissimus artifex naturæ imitator, tribus ijs quasi notis eloquentiæ artem vniuersam significauit. At nos ad rera. Duplex inquit Cice. Aristotelem sequutus est, ad probandum oratori substantia materia: vna ea-
„ rum rerum, quæ non excogitãtur ad orator, sed in re proposita, sic enim ver-
„ tit προϋπάρχειν, ratione tractantur, vt tabulæ, testimonia, συγγραφαι id est pacta, conuenta, quæstiones, Senatuscons. res iudicatæ, respõsa sunt, & reliqua, si quæ sunt, quæ nõ ab oratore pariuntur, sed ad oratorem, à causa, atq; a reis deferuntur, altera, quæ tota in disputatione, & argumẽtatione oratoris est collocata. De ijs igitur. Duobus generibus in hoc primo tractat. Nunc illud constare debet, Artificiosum genus, sic enim illud ἔντεχνον vertit Fab. id esse, qđ arbitrio, & comprehensione nostra continetur, ita vt à nobis inueniri, effici, & tractari possit: nam ratione, & via perficitur, inq; artis vsu inest, & in rebus ipsis infixum, insitum, & collocatum est. Alterum, quod expers artis, & quod idem est, sine arte putatur, remotũ quidem, & aliunde sumptum, quod nec efficimus nos arbitrio nostro, nec inuenimus, sed tantum ratione, artificioq; tractamus, de quo inferius tradetur, nã primum primo exequitur Aristoteles, diuiditq; in partes tris, inquiens. Tres esse dicendi rationes generis artificiosi, vnam conciliandorum, alteram docendorum, tertiam mouendorũ hominum. Et hæc omnia dicendo effici debẽt. Orationem vero diximus esse oratoris instrumentum, quare qui loquitur, ita eius orationem instruere debet, vt doceat, moueat, & delectet, nam quanq; semper requiritur delectatio, maxime tamen in conciliando valet, cõciliamus autem imprimis, cum ita loquimur, vt ex nostra oratione auditor facile intelligat non posse decipi se ac falli: de qua quidem re dicetur in secundo, & in tertio. At in secundo de inuentione loquetur Aristoteles earum rerum, quibus animi conciliantur, in tertio autem de tractatione & vsu, deq; ipsa oratione in cuius facultate posita est dignitas, & auctoritas maxima, cæterum conciliatio in ea parte suam sedem reposuit, in qua cupiditas est, dicemus enim inferius in cupidine amorẽ, gratiam, beniuolentiam, zelotipiam, & alias eiusdem generis affectiones poni, quemadmodum ergo iracundia vi quadam, & impetu nobis persuadet, vel potius imperat, ita cupiditas lenitate, & mansuetudine quadam nos delinitos tenet, sed de his alias, modo tenendum est docendos esse, & mouendos, & cõciliandos animos eorum, qui audiunt, & omnia hæc esse oratione facienda, & iuxta hanc partitionem Aristotelem tres effecisse huius artis libros, ita vt vnicuique parti suum dedicauerit librum, quoniam, vt dixi, primus ad docendos, secundus ad permouẽdos, tertius ad delectandos animos spectat. Atq; hæc diligentissime consideranda sunt. Quãdo igitur ita loquitur orator, vt qui audit, agnoscat in eo simplicitatem quandam, tunc dicendum est, oratorem eo fungi munere, quod in hac parte positum est. Simplicitas enim facile illabitur in mentes auditorum, quæ res mira in Virgiliano Sinone visa est, vt & vultu, & oratione id effecerit, vt simplex, sincerus, apertus, & verus sit iudicatus. Causa vero huius facti est, quia natura comparatum est, vt modestis, magis & probis quàm petulantibus, & malis credamus, ab ijs enim

decipi,ab illis doceri putamus, neque hoc loco dicendum est oratorem esse virum bonum oportere,tanquam id artis sit proprium, non enim hoc artis est,sed necesse est,vt ipse dicendo sibi aditum faciat, & orationem ita instituat,vt modesta,& composita iudicetur, quod si etiam re ipsa probus est, lucro apponendum est proculdubio,& maius præsidium habebit ad faciendam fidem. Notãdi igitur sunr mores hominum, quod & Horatij præcepto sancitur. Et bonorum virtutes pernoscendæ, in qua quidem re morali scientia opus est oratori. Quoniam vero Ars dicendi est ψυχαγωγία id est deductio animorum,idem vt dixi in Rhetorica faciendum,quod in medicina,vt quemadmodum natura humani corporis,morborum varietas,medicamentorum genera considerantur in medicina,vt corpora ad sanitatem deducantur:ita in Rhetorica noscatur vis animorum nostrorum,eorundemque affectiones, & medellæ, vt ad persuasionem veritatis impellantur, & irascantur quibus irascendum,& quorum miserendum sit,misereantur,lætantes, & dolentes quibus lætari, & dolere oporteat. Imaginandum igitur est ciuilem scientiam peplum habere,atque sub eo esse omnes artes,& facultates,quæ ad ipsam instituuntur,inter quas ipsa Rhetorica est,quam εἴδωλον. Et simulacrum ciuilis particulæ Plaro appellat,neque illud verbum dissimulauit quod Aristoteles hoc loco dixit ποδύεται nam Pla. inquit ὑπόδυσα ὑπό ἕκασον τουπεϱιον πϱοσπυίκτεῖ ἔιναι τοῦτο,quemadmodum igitur ex ea parte quatenus Rhetorica vtitur Enthymemate, & exẽplo,est quasi plantula dialecticæ adnascens, ita,ex ea parte quatenus de affectionibus agit, ad ciuilem philosophiã referri habes,atq; hæc est Aristotelis sententia.

" Et qui huius Artis Studio. Reprehenduntur nonnulli, qui cum philosophiæ libros inspexissent,& eos imprimis,qui ad ciuilem scientiam spectant, nomen oratoris sibi sumere non dubitabant, quæ res multas habuit causas, nam quidam ignorabant quid esset orator,quo munere fungeretur,quid pol" liceretur,quid præstaret,& tamen se oratores putabant,iuxta illud. Scribi" mus indocti, doctique poemata, passim. Alij vero impudentia quadam, & fastu,sibi arrogantes,alij quia ea fama sibi vtilis erat,huic se studio tradidere, qui multum à vero tramite declinarunt,quandoquidem nõ modo ad Politicem,sed ad Dialecticem Rhetorice intuetur. Atque hæc sunt,quæ his duabus partibus continentur,quorum sensus is est. Duplex est probandi ratio, artificiosa,inartificiosa,artificiosa triplex,probans: concilians : mouens : & propter has Rhetoricam,ad moralem:ciuilem : disceptatiuamq; facultatem referunt. Verba per se Plana sunt, sed τοὐηθοῦς nomine modestiam intelligo,non eam,quæ sit virtutis habitu cõparata,& in animo insignita,& impressa. Sed illam, quam nos oratione paramus, virtutes ipsæ habitus sunt boni, qui habentes perficiunt,nec facile deleri possunt. Potentia, est propensio ad perturbationes. Perturbatio medium inter potentiam,et habitum locũ tenet,neq; virtus est,neque vitiũ, recte igitur Aristoteles separauit virtutes ab affectionibus.

Cap. IIII. Instrumenta Rhetoricæ, quibus prima ratio persuadendi contineatur, esse duo, exemplum scilicet, & enthymema.

ILLA igitur pars, in qua rerum ipsarum explicatio, & defensio posita est, id est argumẽtatio omnis, qua demonstrantur, aut demonstrari videntur vera esse ea, quæ dicimus. Quemadmodum in Dialectica per inductionem, & syllogismum absoluitur. Ita apud oratorẽ per exemplum, & enthymema tractatur. Enthymema appello oratorium syllogismum, exemplum oratoriã inductionem. Nam omnes, qui aliquid docere, probareq; volunt, nõ alia ratione fidem facere possunt: q̃ aut enthymematibus, aut exemplis. Quapropter si penitus necesse est, vt omnia, q̃ probantur ab oĩbus; aut inducẽdo, aut ratiocinãdo probẽtur; quod in cõmẽtationibus resolutoriis clarissime ostendimus: Reliquum est, & maxime necessarium, vt & exemplum inductio, & enthymema syllogismus esse videantur. Quæ vero differentia inter exemplum & enthymema cõstitui debeat. dictum est, & explicatum in topicis. Ibi enim cum de syllogismo, & inductione ageremus, indicatum est eã argumentationem, in qua ex pluribus, atq; similibus rebus demonstraretur ita esse aliquid oportere, à dialecticis inductionem; ab oratoribus exemplum vocari. Eam autem argumẽtationem, in qua positis quibusdã, aliud quiddam, præter ea, quæ posita essent, ui tamen, & potestate illorum, quæ posita essent, eueniret, elicereturq;, eo quod illa, aut in vniuersum, aut fere fieri, cõstareq; soleant, Syllogismum ab illis, siue ratiocinationẽ, ab oratore enthymema appellari. Porro manifestum

est, vtrũq;

eſt, vtrũq; bonum ad oratoriam facultatem adiunctum eſſe: Quemadmodum enim in Dialectica vtrunque ſua ratione tractatur, ita & hic adiumenta illa orator ad ſuum vſum accomodat. Proinde aliquando rationes adhibet eas, quæ nituntur exemplis: aliquãdo eas, quæ enthymematibus vrgeant. Sunt etiam oratores alii, qui exemplis agant: Alii, qui vti enthymematibus ſoleant. Sunt autem exempla non minus quidem apta ad faciendum fidem, & inclinandas hominum voluntates: q̃ enthymemata: ſed infeſtior, efficaciorꝫ aliquanto videtur oratio, quæ enthymematibus redundat. Sed quamobrem hoc contingat, Et quanam ratione vtrũque genus tractandum ſit, aperiemus poſt.

Illa igitur pars in qua. Cap. IIII.

POSTQVAM diuiſum eſt artificioſum dicendi genus, neceſſario ſequitur, vt de inſtrumentis, & machinis pertractetur, non enim cõſequi rem vllam poſſumus, niſi eas res habeamus, quibus tanquam inſtrumentis utamur. Quattuor igitur eſſe fidei faciendæ inſtrumenta dicit, & probat Ariſtoteles, duocꝫ ad Dialecticem, & duo ad Rhetoricem pertinere, & ſibi inuicem reſpondere, nam ſyllogiſmus ad Dialecticum, Enthymema ad oratorem ſpectat, item exemplum oratoria machina eſt, inductio vero Dialectica, atcꝫ vt ſyllogiſmo enthymema, ſic inductioni reſpondet exemplum, non eſſe autem plura inſtrumenta his quattuor, probat Ariſtoteles ab omnium vſu, omnes enim inquit cum docere volunt nullis aliјs vtuntur machinis, præter iam numeratis. Quid autem ſit vnum quodque inſtrumentum, modo aperiamus. Syllogiſmus, qui & ratio, & rationis collectio, & ratiocinatio dicitur eſt oratio, in qua conceſſis quibuſdam, & confeſſis, aliud, quàm quæ conceſſa ſunt, præterea neceſſario conficitur, colligo enim hominem eſſe animal, eo quia mihi conceſſum fuit, tum aſſumptum illud omne aptum riſui eſſe animal, tum & illud, omnem hominem eſſe aptum riſui, id autem quod colligo diuerſum eſt ab illis aſſumptis, & ab illis, quia vera ſunt, & ſua ſerie collocata, proficiſcitnr. Inductio autem hoc loco eſt oratio, qua per ſigulas res in ipſum vniuerſale ſuperuenitur, vt ſi gubernator, & auriga optimus intelligitur, qui rationes gubernandi, & diridendi cognoſcit, in vniuerſum quacunquæ arte optimus is fuerit, qui rationem eius artis, quam profitetur, agnoſcet. Non eſt autem hoc loco inductio illa, quæ παραγωγι dicitur à Cicerone, neque illa de qua mentionem facit Ariſtoteles

in secondo primæ resolutionis. Sunt enim inquit Cice. in Top. similitudines
» quæ ex pluribus collationibus perueniunt, quo volunt, hoc modo si tutor
» fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit,
» debet autem procurator, hæc ex pluribus perueniens quo vult appellatur
» inductio, quæ græce ἐπαγωγὴ nominatur, qua plurimum est vsus in sermonibus Socrates, cuius exemplum ponit idem Cicero in primo de inuentione, vbi argumentationem partitur, Aristoteles autem inductionem quandam syllogismo similem facit, quoniam & concludit aliquid, & colligit, vt syllogismus, sed hoc interest, quoniam syllogismus cohærere facit extrema ratione medij, vt puta facit coalescere animal cum homine, vt verum sit dicere hominem animal esse, eo quia esse aptum risui, quod medium est, cum vtroque extremo aliquid commune habet. At inductio non ratione medij, sed alterius extremi, hoc est minoris cum medio maius extremum adnectit, hoc modo fit primum syllogismus. Quodcunque bile caret lõgæuum est, atque omnia hæc alia, ceruus, cornix, mulus bile carent, omnia igitur hæc animalia longæua sunt. Atque is est syllogismus, qui si debet in inductionem verti, necesse est, vt longæuum, quod est maius extremum, medio insit, quod erat bile carere, & hoc ratione minoris fastigij hoc modo. Omnia hæc animalia Ceruus, Cornix, & Mulus longæua sunt, eademque bili carent,
» quodcunque igitur bile caret longæuum. Intelligendum vero est ipsum fa-
» stigium minus ex omnibus indiuiduis constare. Inductiones enim non nisi
» repræsentatis omnibus conualescunt. Plane syllogismo tali propositiones
» primæ, immediatæque vendicantur, nam propositiones, quæ hiant, me-
» diumque obtineãt, syllogismo, qui per medium illud nectatur, probari
» debent. Contra, iunctis, & carentibus inter medio vsus inductionis dica-
» tus est, & omnino syllogismus ad quendam modum inductioni contrarius
» videtur. Eò quod syllogismus primum de summo per medium demonstrat,
» inductio primum de medio per summum. Prorsus naturam spectanti prior,
» & aptior ad cognoscendum syllogismus est, qui per medium instituitur: no
» bis certe, qui per inductionem absoluitur euidentior est. Hæc Aristoteles, vt Hermolaus aliàs interpretatus est, sed non solum inductionis nomen varium est, at enthymematis quoque diuersa est acceptio. Nam Hermogenes: Tullius: & Aristoteles, aliud, atque aliud esse enthymema dicunt. Sententia omnis apud Ciceronem enthymema dicitur, nam vt Hom. nomẽ commune poetarum effecit suum, ita sententia, quæ conficitur ex contrarijs nomen commune possedit, vt quam nihil accusas damnas, hoc Cicero enthymema vocat, quod non à contrarijs sed à repugnantibus est re vera, quare non videtur Cicero contraria à repugnantibus separare. Potest etiam fieri syllogismus. Si non accusas, non damnas, non accusas autem, non damnas ergo. Hermogenes enthymema vult esse exempli gratia illud, quod in Pompeiana fecit Cicero. Maiores nostri mercatoribus, & nauiculatoribus iniuriosius tractatis, bellum gesserunt: vos, & reliqua, latini hanc fortasse vocarent expolitionem, quæ licet oratori necessaria sit, non tamen de hac sermo est. Philoponus autem enthyme. dictum putat, eo quia in animo alteram assumptionem relinquat, hoc modo. Peperit, ergo cum viro concubuit, quod placet Aristoteli, est ergo enthymema id est commentatio

imperfectus syllogismus, vt dicetur. At exemplum est, cum aliquid singulare ex vno, altero, aut altero singulari colligimus, quemadmodum autem inductio ipsa, vt ait aliter persuadentibus magis, & accommodata est, & perspicua item sensus compertior, & imperitis promiscua, syllogismus autem vi maiore fertur, & ad contradictiones euidentiam ampliorem habet, ita infestior, efficaciorque aliquanto videtur oratio, quæ enthymematibus referta est, licet exempla non minus quidem sint apta ad faciendum fidem, & inclinandas hominum voluntates, quàm enthymemata, sed de ĳs instrumentis latior, est nobis dicendi cāpus ab Aristotele infra relictus. Quādo autem Aristoteles ait. Argumentatio omnis, qua demonstramus, aut demostrari videntur, vera esse, quæ dicimus, intelligit tam de Rhetore ex arte, quàm ex proposito, cum vero in definiendo syllogismo dicit, eo quod illa in vniuersum, aut ferefieri, constareque soleant, intelligit syllogismum ex necessarĳs colligentem, quem ἀπόδειξιν id est euidentē probationem uocant, & syllogismum dialecticum, qui ex probabilibus concludit. Non temere autem dixit. Sunt etiam oratores alĳ, qui exemplis agant, alĳ, qui vti enthymemate soleant, vult enim dicere, si inueniretur aliud instrumentum, quo uti possemus orator ab eodem nomen accepisset, quemadmodum qui utunt̄ exēplis ut Socrates, παραδειγματώδεις & qui enthimematibus ut Demosthenes ἐνθυμηματικοὶ dicuntur. Ita alĳ ab alio instrumento uocarentur.

De rebus, & auditoribus oratoriæ facultati subiectis. Cap. V.

NVNC de iis purius, simpliciusque dicemus. Cum igitur omne probabile alicui probabile habeatur. Et cum ex probabilium genere alia sint, quæ simulatque exposita sunt, sua se vi, & ratione confirmant, atq; creduntur. Alia, quæ non statim exposita: sed tum demū cum per ea, quæ perse probabilia sunt: demonstrata, & approbata videntur esse. Nulla vero doctrina contemplationem singularium faciat, verbi gratia medicina non tradit quid sit salutare Socrati aut Galliæ: sed quid cuique ita affecto conueniat, aut quid tali detentis morbo: hoc totum artificio continetur singularium ratio infinita est, & quæ nulla scientia comprehendi possit. Ita & ars dicendi

non considerat ea probabilia, quæ referuntur ad sin-
gulos, puta quæ ad Socratem, aut quæ ad Hippiam.
Sed quæ ad tales, aut tales accomodentur: quod &
Dialectica facit. Illa enim non ex omnibus, quæ
cuique videntur constituit syllogismos, cum plera-
que sint, quæ vel dementibus, delirantibusque vi-
deantur. Sed ex iis, quæ ad disputationem sunt, &
probationem opportuna. Rhetorica quoque non de
omnibus præcipit, sed de iis, quæ in cognitionem,
consultationemque venire consueuerunt. Sane mu-
nus, atque officium artis huius in earum rerum tra-
ctatione versarur, de quibus disceptatio, consulta-
tioque haberi potest. Et quarum nulla est consti-
tutio artis, aut præfinitio. Neque hoc duntaxat est
in oratore præcipuum, sed etiam illud quod non ab
omnibus audiri se vult: sed ab iis tantum, qui non
possunt contueri multa, neque de longinquo prospi-
cere, & extimare acriter eas res, quæ videantur posse
in partes contrarias disputari. Nam res, quæ nunquam
fallunt, id est quæ non possunt aliter factæ fuisse,
quàm sunt factæ, aut non aliter factæ iri, quam una ra-
tione, aut aliter esse, q̃ sint, nunquam ad dissensionem,
aut consilium deferuntur: vtique si tales esse, vt fallere
non possint, existimetur. Quia scilicet de huiusmodi
rebus nequeat in vtramq; partem, sed in vnam tantum
sententiam ab omnibus consuli. Fieri quidem potest,
vt ea, quæ ratiocinando concludimus, interim confi-
ciantur ex iis, quæ & ipsa prius approbata syllogismo
fuerunt, interim ex iis, quæ quanquam syllogismo nõ
approbantur, coniũctione tamen syllogismi, & astru
ctione ratiocinationis egent: quod incerta aliis, obscu-

raque videantur. Etenim duo illa sæpe desiderantur in illis. Alterũ ne quæ sumuntur longinqua sint à quæstione. Iudex enim habendus est simplex, & rudis. Alterum ne ex confessis, aut ex iis, quæ posita in communi opinione non sunt, argumenta ducantur. Quare necesse est, vt tum exemplum, tum enthimema, ex iis rebus constituantur, quæ possint plerunque vel aliter esse, quàm sint. Dictum est autem & superius exemplum esse inductionem, & Enthymema syllogismum, hoc ex paucis existere oportet, aut ex paucioribus sæpenumero, quàm syllogismus primus constat. Si enim ex iis aliquid plane cognitum fuerit, atq; perspicuum, explicare nõ oportebit, quia ipsemet auditor solet illud adiungere, Exempli gratia. Probanti doricum quendam coronario certamine victorem fuisse, satis est declarare vicisse illum Olympica. Neq; oportet illud adiicere, aut inferre olympicum certamen esse coronarium, quia scilicet exitus huiusmodi omnibus est conspicuus.

Cap. V.

" NVNC de ijs purius, simpliciusque dicemus. Manifestum est ex ijs, quæ dicta sunt, orationes illas, quæ persuadendi vim tenent, duobus quasi machinis in oratoria facultate conniti enthymemate, & exemplo, vel re simili enthymemate, & exemplo, nunc de ijs quærendum est perinde, ac si quæratur, quæ nam sit materies, ex qua malleus fabri conficiatur, hoc est ex quibus nam rebus enthymemata, & exempla, quæq; videntur enthymemata & exempla, conflentur. Ordo autem pulcherrimus est, vt constat. Res igitur oratorijs machinis necessariæ sunt ea, quæ vel probabilia, & persuasibilia (idem enim hoc loco suasibile, & probabile,) vel ijs similia sunt, sed quoniam probabile nomẽ ambiguum est, ideo recte fiet, si eius pura distinctio afferatur. Probabile igitur duas comparationes habet, alteram ad rem, quæ probabilis est, alteram ad personam, cui probabile videtur, si comparatur ad personam, aut vni, aut pluribus, aut vniuersis probabile erit, si comparatur ad rem, res illa, aut vniuersalis, & communis, aut singularis erit, & propria, & vtraq; aut per se nota, aut per aliud,

quemadmodum in demonstrationibus principia suapte vi cognita sunt, cō-clusiones vero per aliud, cum igitur probabile tot modis dicatur, Ars & facultas oratoria non vtitur ijs orationibus, quæ vni persuadent, hoc enim infinitum est, & ignotum, nec artificio comprehendi potest. Varia enim sunt hominum ingenia, diuersæ appetitiones, & mutabiles voluntates, quæ in eodem quoque aliquo euentu mutari possunt. Quare orator ijs non vtetur, sed illis, quæ aut maiori parte, aut ab vniuersis probari solent. Et in hoc Rhetorica etiam consors est Dialecticæ, nam Dialectica non quid cuique videatur assumit, multa enim delirantibus, & stultis videntur, sed quod disceptatione, & cognitione dignissimum sit, idem facit Rhetorica, non enim assumit, quæ ab vno commendantur, sed quæ maior pars consultatione digna existimat. Verum hoc discrimen intercidit, quod Rhetorica probationes illas assumit, quæ in consuetudine positæ sunt, quibusque assentitur vulgus: Dialecticus autem, & artifex scientificus ijs principijs vtitur, quibus esse necessarium, quod sequitur, ostendi potest. Patet igitur enthimemata, & exempla ex ijs rebus fieri, quæ parte plurima fiant, & referantur ad vniuersos, & multitudini sint manifesta, nam ad eos adhibentur auditores, qui longam, & continuam seriem assumptionum nec intueri mentis acie, nec extimare iudicio queant: ita vt rerum primordia inueniant, quod optime fit in scientijs mathematicis, nam conclusio postrema à proxima, proxima à superiori probatur, & superior ab alia ordine quasi catena anulo continetur, donec principia vniuersæ, vt ita dicam, genealogiæ reperiantur. Auditores igitur eloquentiæ vel ob breuitatem temporis, vel ob rei naturam, quæ nullo nexu coniungitur, nequeunt his gradibus ad primordia peruenire, hinc est quod oratores altera sæpe assumptione contenti, colligunt, & concludunt, verbi gratia, Nocturnus ambulat ergo fur. Comam nutrit, ergo adulter. Orator igitur in oratione, qua persuadet, res illas sumit, de quibus consultatio fit, quare si quid effici non potest deliberatio tollitur, De præteritis autem non erit consilium, nec de necessarijs, quæ scilicet prouidentia nostra mutari non possunt, nemo enim sciens de necessarijs decernit, sed de ijs, quæ parte plurima fiunt, neque id quidem absolute, sed eo additamento, vt aliter esse possint, consultatur. quare assumpta illa, quæ relicta sunt in superioribus enthymematibus. Qui comam nutrit adulter est, & qui noctu incedit fur. tum in alijs, partim sunt falsa, & ideo non ponuntur, ne mendacium ap-
„ pareat, partim manifesta. Fieri quidem potest. Credo quæ hactenus dicta sunt satis recte explicata, & apposite fuisse interpretata. Sed is, qui sequitur locus difficilior est, & inuolutior quàm dici potest, nisi Aristoteles eum libro secundo declaret, quare admonuisse volui eos, qui hunc locum vident, vt illuc se referant, vbi de enthymemate loquitur Aristoteles, nam
„ ibi ait. Ratiocinatio omnis constituenda est ita, vt res nec longe petitæ,
„ accersitæque videantur, nec sine delectu passim assumptæ, nam alterum
„ ob prolixitatem, offundet rationibus tenebras, alterum ob nimiam cla-
„ ritatem vanum, & garrulum oratorem ostendet, & reliqua. Sed exem-
„ plo melius id innotescet. Dico igitur. Argumentum, & rationem, quæ ad rem probandam sumitur, interdum esse propinquam rei quæsitæ, in-

terdum autem remotam, vt vel in tertia, aut quarta, vel quinta sede ponatur, vel superiori etiam, vt euenire potest. Quare manifestum est, rationem sæpe quæstioni conferre, interdum rei, quę sit quæstione proxima, exempli gratia, quæstio est, an clodium occiderit Milo. ratio proxima ad hoc probandum est, quia hostis erat, ratio à quæstione remota inimicus occidit, hæc quoniam communis est, & generalis, quis enim non sibi persuadebit eum, qui interficeret aliquem, hostem illi fuisse? vel si dubium sit, videndum est, vtrum hostis semper interficiat, quod etiam vbi notum fuerit, non statim quod quæritur, innotescet. Sed ad hoc conducit, vt ostendas rursum Milonem inimicum fuisse, quod vbi approbaueris, tunc demum ad id, quod quæritur, reuerti potest. Milo igitur, quia inimicus erat clodium interfecit. Accidit igitur vt probentur quædam ex assumptionibus, quæ ipsæ quoque aliunde collectæ, comprobatæq; sint, quædam ex non probatis, quæ scilicet suapte ui non erunt manifestæ, fiet ergo propositionum aceruus, qui ab homine imperito, & simplici cuiusmodi iudex esse solet, intelligi nequaquam poterit, quare ignorata longa illa propositionum consecutione, hoc est serie, ordineque argumentorum conclusionem quoq; ignorari oportet, à proximis ergo sumendæ sunt rationes, nam quæ de longinquo assumuntur, à iudicibus non estimantur, quæ vero persuaderi nequeunt, & à consuetudine communi abhorrent, non veniunt in quæstionem, quare ex ijs dictis necessaria præcepta colligimus. Enthimemata scilicet, exemplaque ex ijs principijs, & assumptionibus confici, quæ sunt ex rebus aliter atque aliter euenientibus: propinquis rei quæsitæ, suasibilibus & vendibilibus, si quid vero per se apertum est, & perspicuum, id omnino relinquendum, suo vt loco dicetur, & Cicero in partitionbus ostendit, quodque inquit ex ijs efficitur, si id apertum sit, non habebimus semper necesse concludere.

Cap. VI. Ex quibus enthymema constat, & quid sit credibile, seu consentaneum, quid signum, ex quibus enthymemata constituuntur.

CVM vero perpauca sint necessaria, ex quibus Rhetorici syllogismi conflantur, quia ferè plurima, quæ in iudicium, disceptationemque vocantur: possunt aliter esse, qnàm sunt. Nam consultatio omnis, contentioque ciuilis, versatur in iis rebus, quas ipsi agimus, omnia porrò, quæ aguntur à nobis in eo genere posita sunt, ut aliter esse possint, & fallere, &

nihil est ex eo numero fere, vt ita loquar, quod necessarium esse videatur. Quæ vero quanquam plurimum fieri solent, possunt tamen aliter cadere: necesse est, ex rebus eiusdem naturæ, atque generis approbentur. Necessaria autem ex necessariis doceantur: atque hoc resolutoriis voluminibus est declaratum. Manifeste colligi potest, eas res, ex quibus enthymema sumetur, aut necessarias, aut plurimum euenientes esse oportere, atque hoc posterius rerum genus longe copiosius, numerosiusque habetur. Porro enthymemata ex signis, credibilibusque dicuntur existere. Proinde necesse est vti rerum illarum, ex quibus illa constituuntur; alteræ vt signa, alteræ vt credibilia assumuntur. Credibile enim seu consentaneum est id, quod fieri solet: non simpliciter, absoluteque, vt nonnulli determinant. Sed ita vt illud intelligatur esse credibile, cõsentaneumue, quod tamẽ circa eas res versetur, quæ aliter habere se possunt, hoc est, vt ad quod credibile, consentaneumue est cõparetur vt genus, & vniuersum quoddam ad partem. Signa vero bipartita sunt, quædam enim tanq̃ partes ad vniuersale: alia contra tanq̃ vniuersalia, & genera comparãtur ad partes, tum deinde in illas diuiduntur, vt alia necessaria sint inditia, quæ Tecmeria appellantur. Alia non necessaria, atque hæc penes hoc discrimen propria nuncupatione caruerunt. Necessaria dicuntur ex quibus perficitur, & absoluitur syllogismus, Quapropter cũ quis huiusmodi aliquid dixisse se putet, quod insolubile videtur, tunc se arbitratur consumatissimum, & exploratissimum argumentum attulisse. Proinde veteri lingua Tecmar, unde Tecmerium dictum est: finem

& absolutionem

& absolutionem significabat. Diximus autem signorũ alia esse tanq̃ partes, & singula generum. Alia tanq̃ genera singulorum, & partium. Singula generũ hoc modo se habent, vt siquis eo signo probet, sapiẽtes omnes iustos esse, quod Socrates & sapiens, & iustus fuerit, hoc, ut dixi, quanq̃ signum est, solui tamen, refelliq; potest; quia tametsi verum sit, quod dicitur, non potest tamen syllogismi approbatione confirmari. At si quis dicat, signo esse aliquem ægrotare, quod febriat: aut peperisse aliquam, quod lactescat. Necessarium inditium afferre videtur, atque hoc solum putari potest stabile, & certum argumentum esse, quippe quod solũ, & verum, & insolubile habeatur: Signa vero, quæ tanquam genera singulorum adducuntur, hoc modo intelligantur, vt si quis febrientem esse quempiam affirmet, eo inditio, quod crebrum, & frequentem anhelitum ducat, sed & hoc quoque, quamuis sit verum; solui tamen, confutarique solet, quia scilicet fieri potest, vt qui non febriat, tamen concitato anhelitu sit. Ergo quid nam sit credibile, & quid signum, & quid inditiũ illud firmissimum, quod diximus Tecmerium appellari, & qua inter se distinctione separentur, dictum iam est: Quãquã hæc dilucidius, exquisitiusq; in alio nobis tractata sunt opere: videlicet in resolutorio, vbi & hæc ipsa, prætereaq; & illud docuimus, quam ob causam aliquæ res syllogismo recipi, probariq; possint: Aliquæ vero non possint.

Cap. VI.

CVM vero perpauca sint necessaria. His habitis melius se ipsum exponit Aristoteles, ostẽdens quales deceat esse præsumptiones, quibus orator vtatur in Enthymematis cõficiendis, nã ex ijs ostendetur va-

rium eſſe. Enthimematum genus perinde ac ſi oſtendatur malleum eſſe vel ex ferro, vel ex chalybe, & propterea diuerſas appellationes ſortiri. Cum igitur rerum quædã ſint neceſſariæ, quædam non neceſſariæ, licet multæ ſint ex neceſſarijs, pauciſſimæ tamen ſubeunt rhetoricam conſiderationem. Ratio eſt, quia maior pars iudiciorum, & deliberationum circa humanas verſatur actiones, quæ certum ſibi, ac neceſſarium euentum præfinire nequeunt, ſed ſecus fiunt, ac opinio eſt, quare manifeſtum eſt, initia, ex quorum vi, & natura couclusiones ſequuntur, magis ex ijs rebus conſtare, quæ aliter eſſe poſſunt, q̃ ex ijs, quæ neceſſariæ ſunt. Dixi aũt concluſiones ex vi, & natura initiorum ſequi ad hũc ſenſum, vt ſi prima neceſſaria ſint, cõcluſiones quoq; neceſſarias fore, ſi vera veras, ſi contingentia, contingentes, ita vt ſimile ſit ſemen, & id, quod ex ſemine colligitur. Quare initia Enthimematũ neceſſaria ſunt interdum, interdum vero non neceſſaria, quod uel hac ratione patet, quia Enthimemata fiunt, tum ex credibilibus, tum ex ſignis: credibilia vero & ſigna, res habent vtriuſq; naturæ ſibi ſubiectas, neceſſariæ ſcilicet, & contingentis. Sed res admonet, vt fuſius agatur. Enthimemata vel fiunt ex credibilibus, & conſentaneis rebus, quæ εἰκότα dicuntur, vel fiunt ex ijs, quæ tanquam ſigna ſunt rerum. Signorũ quædam ſe habent vt pars ad totum, & tertia figura abſoluuntur, quædam vt totum ad partes, ex his quædam ex rebus neceſſarijs conficiuntur, vnde τεκμήρια id eſt certæ rerum notę vocantur, & figura prima abſoluuntur, quædam ex rebus non neceſſarijs, ſed ſecus euenientibus, hæc proprio cum careant nomine, commune appetunt quare σημεῖα id eſt ſigna vocantur, ſui generis vocabulo gaudentia, & figura media vendicantur. Adducam ego Ariſtotelis verba in logicis de hac
„ re, vt lucidius fiant, quod dictum eſt. Credibile inquit non eſt idem cum
„ ſigno: ſed credibile propoſitio eſt veriſimilis. Quod enim ſcitur, ſic fieri,
„ vel non fieri parte plurima, item eſſe vel non eſſe: hoc vocatur credibile,
„ verbi gratia odio haberi, qui nobis inuideant: diligi eos, quorum amo-
„ re capti ſumus. Signum vero annititur, & requirit, vt propoſitio eſſe ce-
„ nſeatur euidenter firma: per neceſſaria veriſimilis: id enim quo ſtante res
„ ſtat, aut quo effecto uel effecta prius res eſt, vel efficienda poſt, hoc ſi-
„ gnum, & argumẽtum vocamus, quamobrem vel factum fuerit quicquam,
„ vel ſit. Hæc etiam Cicero non diſſimulauit. Credibile inquit eſt, quod
„ ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, & alibi. Veriſimile, quod ple-
„ rumque ita fiat. ſignum autem eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quod-
„ dam ſignificat, quod ex ipſo profectum eſt, quod aut ante fuerit, aut in
ipſo negotio, aut poſt ſit conſecutum. Signum autem tripliciter capi ſolet, quam multis modis videlicet, medius terminus in figuris, nam vt ait Ariſtoteles eodem loco, uel in primam, uel in ſequentem, uel in poſtremam refertur. Vterum enim gerentem docere, argumento quod lacteſcat, figura prima regitur, ut lacteſcens vterum gerit: Porcia lacteſcit: Porcia ergo uterum gerit. Qui uero ſtudioſos eſſe, qui ſapientes ſunt, probaret per hoc, quia Pittacus ſtudioſus fuit, per poſtremam figuram probaret hoc modo: Pittacus ſtudioſus eſt, idemque ſapiens: ergo ſapientes ſunt ſtudioſi. At qui grauidam Glycerium contendat, propterea quod pallida ſit, figura media uult hoc effici. Grauida palleſcit: Glycerium palle-

ſcit: Glycerium ergo grauida. Porro ſi unica propoſitio efferatur ſignum
modo erit, ſin & altera, ſyllogiſmus condetur, ut Pittacum liberalem eſſe,
quod gloriæ ſtudioſi liberales ſunt, ſtudioſus autem gloriæ Pittacus ſit. Item
ſapientes bonos eſſe, quod Pittacus bonus, & ſapiens idem ſit. & plane ſyl-
logiſmi hoc modo fiunt, ſed intereſt, quod qui figura prima texitur, inſolu-
bilis texitur, ſi concluſio vera ſit, quia conſtat uniuerſaliter, qui uero ſumma
nectitur, diſolubilis nectitur, etiam ubi vera concluſio eſt: quia neque con-
ſtat uniuerſaliter, neque pertinet ad negotium, non enim ſi Pittacus ſtudio-
ſus eſt, propterea & ſapientem alios ſtudioſos eſſe neceſſe. At qui figura
media cōſiſtit & ſemper, & uſqueq; diluitur. Neq; enim ſi grauidę palleſcāt:
Palleſcat uero hæc: cōtinuo grauida ſit hæc oportet, ita figuris omnibus com
prehenſio poteſt eſſe uera quidem, ſed diſcriminibus ijs, quę reddidi. Aut igi-
›› tur digerenda ſunt hoc modo ſigna, & e ſignis id, quod in medio conſtitui-
›› tur argumentum uocandum (ſic enim τεκμηριον uertunt. Argumētum enim
›› definiunt eſſe quod facit ſcire. Aut ſic, quæcunque mandantur extremitati-
›› bus ſigna ſint uel inditia: quæcunque in medio ſedes recipiuntur argumenta.
›› Hæc enim quæ per figuram primam ſunt, & maxime probabilia, & impē-
ſe uera noſcuntur. Hæc Ariſtoteles, ubi eius artificium probatur, qui in diale
cticis dialectica ratione uſus eſt, in oratoria uero arte oratorio ſigno, nā à defi
nitione τεκμηριον id eſt argumenti, eo loco rationem ſumpſit, probat enim ſi-
gnum, quod in medio termino cōſtituitur, argumentum uocari, eo quia ar-
gumentum eſt id, quod ſcire facit, hic autem à nominis deriuatione argumē-
tatus eſt. τέκμαρ enim lingua ueteri finem, & terminum ſignificabat, ideo fa
ctum eſt, ut qui huiuſmodi ſignum attulerit, quod inſolubile ſit, τελος
attuliſſe dicatur, hoc eſt finem rationis, & exploratam rei collectionem. Nō
debet autem mirum uideri, ſin ea ſigna nos docuit, quæ in falſum incidāt ſyl-
logiſmum, nanq; orator apud inſcios loquitur, & imperitos, qui quæ facile
diſſoluuntur, uerisſima eſſe credunt. Cicero autem antiquorum ſententias ſe-
quutus, probationes in contingentes, & neceſſarias diuiſit: nā έικόλα, quæ ipſe
credibilia uocat parte plurima fieri dicit. τεκμηρ uero, quæ ipſe proprias
rerum notas appellat, neceſſaria eſſe declarat, ut fumus ignē oſtendit. Credi-
bile autem ſe habet ut uniuerſale ad particulare, nam ſi probare cōtendas Ca
tilinam ad libidinem pronum, illud έικὸς id eſt aſſumptum primum, quo
dicitur Adoleſcentes omnes ad libidinem proniores eſſe, ita ſe habet, ut uni-
uerſum ad partem ſi cum altero comparatur aſſumpto: eſt autem aſſum-
ptum alterum Catilinam eſſe adoleſcentem. Aſſumpta uel aſſumpitones uo-
co ea, quæ ad aliquid probandum ſumumtur, maius, ut dixi, in quo ma-
ior extremitas, minus, in quo minor: extremitates intelligo eas, quæ in
concluſione afferuntur, ut una de altera, uel accuſetur, uel non accuſetur, ma-
iorem, eam quæ accuſatur, minorem eam, de qua altera accuſatur. hæ uero
extremitates, uel faſtigia ratione alicuius medij coniuncta, & diſpoſita effi-
ciunt, quod concluſio rationis talis euadat, qualem ſtudemus facere, quan-
do igitur medium in primo uel maiori aſſumpto ſubijcitur maiori faſtigio,
& in altero uel minori, de minori faſtigio affertur, tum prima abſoluitur fi-
gura: cum uero utrinque affertur, media: cum utrinq; ſubijcitur infima, atq;
hæc ſatis pro tēpore dicta ſint. Quid autem interſit inter credibile, & ſignū

ex ante habitis constat. Credibile enim est propositio integra signum autem σημεῖον id est annittitur, & vult esse propositio vt inquit Aristoteles sed re vera in vero præcipue signo non est propositio, sed medius terminus, quare miror quonam mō Fab. id nō aduertat, qui visus est putare εἰκός esse signū.

Cap. VII. De exemplo, qua ratione ducatur.

AT exemplum, quod nos supra esse inductionem ostendimus, non ita se habet ad rem, quā confirmare, probareq; volumus, vt pars ad vniuersum, neq; vt vniuersum ad partē: neq; vt vniuersum ad vniuersum, sed ita vt pars ad partem solet, & simile ad simile pertinere, cum vtrūq; vno sub genere collocatur, ita tamē vt alterum sit altero certius, atq; spectatius, vt si quis diceret Dyonisiū idcirco petere custodes salutis suæ, vt eorum adiutus armis tyrannidem occupet, hoc referat exemplum, eadem ratione Pisistratū Athenis, & Theagenem Megaris ad dominationem peruenisse, & siqui alii sunt, quos idē fecisse scierint, poterunt omnes exēplo esse, ne Dyonisio credātur arma, quibus possit rēp. opprimere: quem ii, qui audiunt, nondum sciunt, eo ne consilio, ac proposito petat: hæc autem omnia particularia sunt, & eodem communi quasi genere continētur, quod est affectare imperium, quicunq; custodes petit. Ex quibus ergo dicantur constare probationes illæ, quæ videntur esse ad demonstrandum, & fidem faciendam appositæ: explicatum satis est.

At exemplum quod nos supra esse inductionem. Cap. VII.

QVANQVAM Cicero, & Fabius copiose de exemplo loquuti sunt, quia tamen nos Aristotelem sequi volumus, sentētiam eius ex ipso explicabimus. Facilis autem est, & eodem libro exposita, ubi „ de enthymemate signis, & credibilibus agitur. Exemplum enim inquit est. „ cum primum in medio per aliquid simile tertio constituimus: oportet autem „ probatione perspectum haberi vtrumq; tam medium tertio accedere, quam

primũ ſimili. Sit α malũ. Sit β finitimis inferre bellũ. Sit γ Athenienſes The-
banis. Sit δ Thebani Phocēſibus: ſi velimus hoc docere: malũ eſſe Thebanis
mouere bellũ: ſumamus hoc primo loco. Malũ eſſe finitimis mouere bellum:
tum huius fides, à cõſimilibus petenda, videlicet malũ fuiſſe Thebanis bellũ,
quod cõtra Phocēſes mouiſſent: qñ igitur bellũ contra finitimos malum eſt:
quod aũt contra Thebanos mouetur, cõtra finitimos mouet̃. Reliquũ eſt vt
bellum cõtra Thebanos malũ ſit, idē modus eſt vbi plurima ſimilia corrogã
tur, per q̃ terminum mediũ in faſtigio contineri primo perſuadendũ ſit, quã-
obrem palam eſt in exẽplo, neq; relationē partis ad totũ haberi, & ita ſepara
tur à ſigno, quod figura tertia claudit̃, neq; totius ad partem, quo diſcrimine
ab alijs ſignis, & à credibilibus amouet̃, neq; ẽt totius ad totũ, ut collectiones
vniuerſales: ex vniuerſalibus effectas excludat. Sed quaſi partis ad partē cum
ambo, id eſt exẽplum, & id, cuius eſt exemplũ, ſub idē ſint omnino. Sed alte
rum tantũ pateat, à quo ſcilicet exemplũ ſumit̃. Diſtat vero exẽplum ab in-
ductione, quod illa ex omnibus indiuiduis, & ſingularibus primum in medio
collocatũ docebit, nec alligabit extremitatē, extremitati cõcluſione. Hoc alli-
gat nec omnibus demonſtrat. Sed oritur hoc loco dubiũ, Ariſtoteles enim in
libris reſolutorijs inquit exẽplũ eſſe ſi ex plurimis notioribus, ꝓbauero inde,
quod eſt vniuerſale, ex quo poſtea aliquod particulare probet̃, nã maior illa.
Cuſtodes dare malũ, probatur ex particulari noto, & illud vr̃ eſſe ſignũ, quo
poſito particulari vniuerſale probamus, ex quo poſtea probet̃ id particulare,
quod ignoratur. Reſpõdeo finē eſſe reſpiciendũ. Finis eſt in probãda re par-
ticulari, nã ſi ex particulari vniuerſale probatur, & ex vniuerſali iterũ parti-
culare colligitur, cõtinuo ſequitur, vt ex particulari, particulare probatũ ſit.
Plato ẽt de origine exemplorũ in ciuili. Magna certe, inquit eſt ad docendũ
vis exemplorũ, nã reducere primũ ad ea neceſſe eſt, in quibus hæc eadē ſunt,
eiſq; cõferre ea, quæ ignoramus, & inuicem cõparationis ſimilitudinē demõ-
ſtrare, ſic enim generatur exemplum, cũ quod idē eſt in alterutro ſeparato re
cta opinione cõceptum, & vtriq; accõmodatum vnam amborum cõiter opi
nionē parit, ſed de exemplo alias, docebit enim Ariſtoteles, qua ratione tum
enthymemata, tum exempla tractanda ſint.

Cap. VIII. Omne enthymema, & omnem ſyllogiſmum in omni ſcientia, aut ex communibus locis, aut ex propriis duci.

ENTHYMEMATVM vero quemadmo
dũ & ſyllogiſmorũ, qui ad dialecticam pertinēt,
magna ſylua eſt, & q̃ multiplici varietate contineatur:
& prope ab oĩbus neglecta, ignorataq; ſit. Sunt enim
ſicut ſyllogiſmorũ alii, qui ad Dialecticam ſpectant.
Alii, qui ad alias ſciẽtias pertinēt. Ita & enthymematũ

alia q̃ ad artẽ dicendi, alia q̃ ad alias facultates, siue illæ iam cõpertæ sunt, atq; habẽtur oẽs, siue aliquæ ẽt nõdũ cõprehẽsæ, intellectæq; delitescũt: quo genere pleriq; allucinantẽ sæpe auditorẽ fallunt: & qui illa aptius, cõmodiusq; attingunt. Dialecticæ, ac Rheto. finibus facilius, & occultius elabũtur. Cæterũ agendũ est pluribus, vt apertius intelligãtur ea, q̃ dicimus. Dico igitur Rhetoricos, & Diale. syllogismos ex iis rebus cõstitui, quarũ esse loci perhibẽtur: loci vero ex quibus oĩa argumenta promuntur, sunt ii, qui cõiter habẽtur de naturalibus, de iustis, de ciuilibus rebus, de cæteris demum oĩbus, quæ discrepant inter se discrimine speciei, verbi gratia ex eo loco, qui à maiori sumptus est, & a minori, nõ maior oppotunitas habetur ad syllogismũ, vel enthymema de moribus, q̃ de natura, aut alia, vlla re, q̃ sit aliarũ artiũ propria. Distant tñ hæc inter se multũ, & differunt specie. At proprii, peculiaresq; loci certis, & sui cuiusq; gñis propositionibus cõtinent̃. exẽpli causa de natura propriæ q̃dam propositiones habẽtur: ex q̃bus nõ põt enthymema, aut syllogismus vllus sumi de moribus: cõtra pertinẽt ad mores aliæ ex quibus nihil possit de natura mõstrari: similẽ rõnem in reliquis disciplinis inuenies. Ac illa quidẽ priora, atq; cõia nihil nobis ad vllius certæ rei peritiã cõferũt, quia nullo rerũ p̃finito gñe continent̃. In posteriore vero gñe, idest in particularibus locis: q̃to quis propositiones melius, cõmodiusq; selegerit, tãto latebit magis: cũ insinuare ĩ aliã sese sciam volet, atq; ẽ finibus Dialecticæ, & Rhethori. tacitus labi. Nam simulatq; principia alia inuadimus, cedimus primis, nec amplius in Dialecticæ, aut Rhetor. regno versamur; sed in illius facultatis, ad quã

illa principia pertinēt. Planè maxima pars enthymematum ex propriis, & particularibus locis ducit̃, ex cōībus paucissimæ rōnes sumuntur. Igitur eo mō, quo in Topicis fecimus, ea partitio probanda est, vt rerū, quæ sunt ad constitutionem enthymematū necessariæ, aliæ vt species, aliæ vt loci accipiantur, species voco proprias cuiusq; generis, atq; artis propositiōes, locos appello ex quibus communiter ad omnem quæstionem possunt argumenta, & probationes afferri.

Cap. VIII.

» ENTHYMEMATVM aūt quemadmodū & syllogismorum. Postq; de instr̄is, & materie ipsorū tractauit Aristo. consequens est vt eorū quoq; discrimina explicet, discrimina inq; illa q̄ sumuntur ex ĳs rebus, quæ quasi materies in ipsa ingrediunt̃, nam q̄uo separari poterunt enthymemata, & argumēta oratoria ab ĳs, q̄ ad alias artes, et scientias spectāt, nisi ea differētia, q̄ ab rebus subiectis sumitur: quare Aristotelia mens est enthymematū differentias afferre, quas res ipsę faciunt, q̄ in eorū cōstructione collocant̃. Res ergo ex q̄bus enthyme. constitunt̃ aut vocant̃ loci, aut formę, locos appello argumētorū domicilia, & sedes in q̄bus vigēt argumēta, quēadmodū suo quęq; res loco. Alexāder aūt locum vocat initiū, & occasionem ingressionis. Ingressionē vero rōcinium dicit, Theophrastū imitatus, qui locum esse voluit initiū, & elementū, vñ Aristo. in fine secundi Rhetoricorum idē enim locū et elementū esse dicit, à quo primordia sumamus vniuscuiusq; rei circūscriptione quidē certū, sed in singulis indistinctū, verbi gratia locus a cōtrarĳs desumitur, sed in multitudine ac numero cōtrariorū inconstās, nullum enim contrariū certū affert, vt candidū nigrñ, bonum malū, sed ad oīa contraria in omni genere relata pertinere pōt, sedes itaq; certa est, sed incertum est possessoris nomen, vacuā enim quisq; occupare pōt. Enthymemata igit̃, & argumenta, & syllogismi, rōnesq; primū ex ĳs locis pronuntiant̃, qui cōi quadā rōne ad oēs artes, & facultates pertinēt, vt sunt loci, à maiori, à simili, à partibus, & hmōi de quibus notitia tradita est ī topicis, loci aūt nihil nobis ad vllius certę rei peritiā conferūt, quia nullo p̄finito rerū genere continent̃. Formę sunt propositiones proprię cuiusq; generis, atq; artis, vt propositiones medicinę proprię: vel naturali scientię: vel alteri arti, & facultati, has Aristoteles ī top. tripartita rōne distinxit alias esse iniquiens de natura, alias de moribus, alias rōnales. Porro naturales esse eas intellexit, q̄ circa veritatē oēm, & cognitionem versant̃, in quo numero mathematicas, & diuinas posuit. Morales aūt propositiōes eas esse dixit, q̄ sumerent̃ ex rebus in arbitrio, & potestate nostra collocatis & q̄ ad electionē, vel fugā pertinerēt, vt Parētibus magis an legibus, cū dissentiūt, obsequendū sit, & illæ, qui nō boni gratia benefacit, illiberalis est, virtus enim per se ipsa expetēda. Rōnales demum

eas esse voluit,q̄ ad aliud cōferrent,tanq̄ machinę,& instrā, in quo genere cōtinent̄,dialecticę:oratorię:poeticę:et grāmaticę propositiones. Omnes aūt vocant̄ formę,ratio est,quoniā enthymemata & argumenta distinguunt̄ p̄ has,& ab ijs suū quæq̄ nomē capiunt,& ad suā quæq̄ scientiam,vel artē referunt̄,naturalia ad naturalē,mathematica,ad mathematicā appellātur ēt materies,& loci proprij,materies quidē quia ex ijs,tanq̄ ex elemētis conficiunt̄ argumēta,loci vero proprij,quia distinguūt enthymemata,& argumēta,ita vt quod phisicū sit,morale nō dicat̄. Cæterū licet Aristote. in tres differētias partitus sit ꝑpositiones,ex quibus enthyme. cōficiuntur,non tum facilis est sermo de ijs,nā formula quadā,et Crassiori Minerua id fecit,vt ipse testatur, dum dixit in Top. ὡσ τυπωδῶς εἰπεῖν. Sed vnde quæso tā recōdita est dr̄ia Enthymematū?an quia in oībus rebus,q̄ ad oīa genera referunt̄,enthymemata confici possunt?nec quicq̄ est in aliquo summo,vel infimo genere,quod ad enthymematū cōpositionē sui copiā non præbeat,tum in ijs artibus,& sciētijs, quæ hominū industria,& solertia iam cōpertę sunt, tum ēt in ijs,quę latent adhuc,& nōdum editę desiderātur. Sunt igitur cōes loci,ex quibus tā oratoria,q̄ dialectica,et naturalia argumēta cōponuntur,sunt et proprij,qui seorsum,vel ad oratorē,vel ad dialecticū,vel ad Phisicū spectāt,locorum cōium nō maior opportunitas habetur ad syllogismū,vel enthyme. de moribus, q̄ de natura,aut alia vlla re,q̄ sit aliarū artium propria,sed cū locos cōes p̄ formas cuiq̄ proprias,ad certas artes & scientias cōtrahimus,tunc proprij euadunt,hęc ergo attulit Aristoteles vt sciamus,qui nā sint proprij loci, quæue forma oratoriæ facultati subiecta. Nā de cōibus manifesta ratio est, q̄d nulli certę scientię adhęrescūt,Rhetoricę igitur propositiones id est loci proprij,et formę legitimę oratorū,sunt assumptiones persuasibiles,& probabiles, q̄ in omnibus rebus reperiri possunt,quare siquid erit verū, quod nō sit p̄suasibile,id non subijcietur oratorię facultati,persuasibile enim tam verū,q̄ falsum esse pōt,multa enim falsa sunt vēdibilia,cōtra vero multa sunt vera, quibus nō facile assentimur,quare excellens orator p̄suasibile semper q̄ret, oratoriæ enim propositiones hoc ipso oratorię sunt,quia persuasibiles,sicut naturales, quia verę,et de motu ac rebus materię cōiunctis habētur,e tmathematicę, q̄a de magnitudinibus,numeris,vel rebus à materia rōne seiunctis ædificantur, & dialecticæ q̄ de rebus ad eam facultatē pertinētibus attinent. De cōibus locis in sc̄do Aristo. differit. De proprijs aūt in hoc primo,sed nō prius q̄ orationū genera partiat̄,ita enim Aristotelius ordo postulat, vt causarū genera distinguātur,anteq̄ propriæ propositiones,& formę cuiusq; gn̄is exponantur,assignabit ergo suas cuiq̄ generi formas, vt quēadmodū ex formis enthyme. diuersarū artiū separātur,ita ex formis oratorijs,gn̄a orationū distinguantur,nā docebit nos propositiones gn̄i deliberatiuo proprias,mox demōstratiuo deinde iudiciali. Illud aūt nūc animaduertēdum q̄d inquit Arist. In
» posteriore vero gn̄e i. in particularibus locis. Orator interdū vtitur enthymemate ad aliam artem spectante. v. gr. si dicat si constituenda acies est,vt minor videatur,q̄ hostilis,tunc in orbem ordinanda, circulus enim capacissima figurarum si maior, triangularis, cum igitur orator hæc faciet λήσει ποιήσας inquit Aristoteles latebit,:& fallet, & quanto melius, & commodius propositiones seliget,tanto latebit magis cum insinuanre se in aliā scientiam

tiam volet, atque Cice. fini bus Dialecticæ, & Rhetoricæ labi. Atq; hæc ſunt
quæ ab Ariſtotele fuſius in Top. pertractantur, de eiſdem vero tractāt Dia-
lectici: oratores: ſophiſtę: primiq; ſapientes, ſed illi ad probabilitatem, alij ad
perſuaſibilitatę ſophiſtē, ad gloriam: ſapientes ad veritatem tendunt. In po-
,, ſteriore vero genere id eſt in particularibus locis: quanto quis propoſitiones
,, melius, commodiuſque ſelegerit, tanto latebit magis cum inſinuare in aliam
,, ſeſe ſcientiam voluerit, atque è finibus Dialecticæ, & Rhetoricæ tacitus labi,
,, nam ſimulatque prima alia inuadimus credimus primis, nec amplius in Dia
,, lecticæ, aut Rhetoricæ regno verſamur. Comparuit Ariſtoteles communes
locos, & proprios: dixit de communibus, qui non deſeruiunt, hoc eſt non
verſantur circa vnum genus rerum, certum, ac præfinitum, ſed cōmuni quo-
dam ambitu omnia genera complectuntur: nunc de proprijs cuiuſq; formis,
& particularibus locis mentionem facit, & dicit, quod quanto quis melius,
id eſt magis proprie propoſitiones ſelegerit, tanto latebit magis, hęc verba
duplicem in gręco ſenſum recipiunt, vel non aduertet orator, ſe facere aliam
ſcientiam à Rhetorica & Dialectica, vel orator faciens aliam ſcientiā à Dia-
lectica & Rhetorica fallet auditorē, ſi prior ſenſus eſt, oratorē, ſi ſcđs audito-
,, rem reſpicit, ſed hęc verba puto ego reſpondere ſuperioribus illis. Quo ge-
,, nere, plerique allucinantē ſępe auditorem fallunt, & qui illa aptius, commo-
,, diuſque attingunt, facilius, & occultius à Dialecticę, & Rhetoricę finibus:
,, ſunt enim tamen dexteri, vt ita dicam in ſeligendis propoſitionibus, vt ipſe
idem artifex, qui fecerit, ſua non agnoſcat, quare hunc ſenſum ad auditorem
refert hunc in modum, Enthymematum quędam ſunt ad Rhetoricam perti-
nentia: & quędam ad aliquas alias artes, ſiue illę repertę ſint, ſiue non, hęc
diuiſio ſumpta eſt per ſimilitudinem ſyllogiſmi, nam & ſyllogiſmorū qui-
dam pertinent ad Dialect. quidam vero ad alias artes, ſiue illę repertę ſunt,
ſiue non, enthymemata ad Rhetoricam, & ſyllogiſmi ad Dialecti. pertinen-
tes ſunt, quę conſtant ex propoſitionibus vel Rhetoricis, vel Dialecticis: hoc
eſt probabilibus, vel perſuaſibilibus: Enthime. & ſyllogiſmi ad alias artes
pertinentes ſunt, quę conſtant, ex propoſitionibus, quę ad ſingulas artes, &
ſcientias ſpectat, naturalia ſi naturalibus: mathematica: ſi mathematicis, Di-
uina: ſi diuinis: moralia: ſi moralibus, alia, ſi alijs conſtāt. Dico ego quod qui
egregie magis, ex probabilibus, ac pſuaſibilibus enthymema, vel ſyllogiſmū
confecerit ex ijs propoſitionibus, quę ad alias artes pertinent, eum facilius,
& occultius è finibus Diale. vel Rhetoricę elapſurum, nam ignorabitur ip-
ſum egreſſum fuiſſe limites oratorios, & dialecticos: nec audebit artifex, aut
doctor aliquis quaſi ſuo iure, ſuas propoſitiões repetere ab oratore, ignorabit
enim ſua eſſe q̃ ab oratore tam elegāter, tam pbabiliter, tam occulte fuerint
,, uſurpata, & hoc eſt quod in vtroq; loco dicit Ariſto. tam in eo. Quo genere
,, pleriq; hallucinantē ſępe auditorē falunt, quā in hoc qꝫto quis propoſitiones
melius, cōmodiuſq; ſelegerit, tāto latebit magis, vt inſinuare in aliā ſeſe ſcien
tiam volet, id eſt nō cognoſcetur ab auditore ſe in aliā ſcientiam tāq; ex ſuis
finibus in alienū agrum tranſire, ſed ſignū quo trāſgredit̃ fines eſt, quod ſiqs
principia rei fuerit indeptus, hoc eſt reſoluendo prima rei inuenerit, certe co-
gnoſcit ea neq; Dialectica eſſe, neq; oratoria, ſed eius ſciētię à qua ſūpta fue-
,, rūt, & hoc ē qđ dixit Ari. ἂν γὰρ ἐντύχῃ ἀρχαῖς qđ Herm. nā ſimulatq; prin-

„ cipia alia inuadimus: cedimus primis nec amplius in Dialecticæ, aut Rheto
„ ricæ regno versamur; sed in illius facultatis: ad quam illa principia pertinēt,
„ hinc est quod Cap. xij. inquit Aristoteles, proinde si quis conabitur Diale-
„ cticam, aut Rhetoricam ita tractare non vt in genere positas facultatum, sed
„ vt in numerum relatas scientiarum, is non videt sese naturam illarum abo-
„ lere, & tollere penitus, quippe qui sit non in sola ratione dicendi, disputan-
„ dique versatus, sed facturus ad eas scientias transitum, quarum res subiectas
„ inuaserit, quasi dicat non vera cuiusque rei, sed probabilia sequēda sunt, quæque
facile suaderi possunt, vnd τοῦ λόγου nomine in poste. & in top. dialecticam, & Rhetoricam vocat, atque hæc satis, quantum attinet ad hunc locum difficilem, & obscurum.

Cap. IX. Tria esse genera causarum, Tria auditorum, Tria tempora.

AC primum quidem accipienda sunt Rhetorices genera, vt distinctis illis, & numero certo comprehensis ita demū elemēta, & propositiones separatim in quodque eorum suæ distribuantur. Tribus igitur in generibus versatur officium Rhetoris vniuersum, tot enim sunt genera auditorum, nā in omni oratione adhibentur tria: primum is, qui dicit: secundum ea res, qua de dicitur: tertium is, apud quem habetur oratio, id est auditor, quo omnis ratio dicendi tanquam in finem cōfertur. Planè auditor omnis aut ita adhibetur, vt auscultator modo, atque spectator, aut ita vt disceptator, id est rei, sententiæque moderator. Res, quæ in disputationem veniunt, aut præteritæ sunt, aut futuræ, de præteritis qui statuit, dicitur iudex. De futuris, concio. Atqui de facultate dumtaxat, commode possunt spectatores, siue auscultatores vocari. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt vnum ostentationis: deliberationis alterum: tertium iudiciorum. Deliberatio omnis persuasionem, aut dissuasionem tractat. Alteram enim semper rationem insumunt, & qui pri-

uatim dant conſilium, & qui publice ſententiam ſuam exponunt. Iudicia duobus officiis continentur, accuſa-tione: defenſione. Quicquid enim eſt, de quo lis, & cõ-trouerſia habeatur, altera illarum abſoluitur. Oſten-tatio aut laudem, aut vituperationem habet. Tempora quoque ſua ſingulis generibus accommodantur. Deli-beratiuo futurum. Quia ſiue ſuaſionem, ſiue diſſuaſio-nem deliberatio noſtra contineat, ſemper de prouiſio-ne poſteri temporis agimus, iudiciali præteritum: nam in iudiciis præterita ſemper ab altero accuſantur, ab al-tero defenduntur. Demonſtratiuo eſt quidem tempus coniunctum, præſenſque maxime proprium, cum in iis potiſſimum rebus, quæ extant, habenturque maximæ partes laudis, aut vituperationis verſentur. Sed inci-dunt tamen cauſæ plerunque vt neceſſe ſit, & rerũ præ-teritarum admonitionem quandam, & mentionem in-ſtitui, & futurarum interpretationem, & coniectatio-nem aliquam adhiberi.

Ac primum quidem accipienda ſunt. Cap. IX.

VT formas vnicuiuſq; generis proprias dignoſcere poſſimus, Ariſtoteles cauſarum genera diuidit, quærens quot, & quæ ſint. A quo Cicero non diſſentit, ſed potius hunc locum verbis eiſdem interpretatur in eo libro, quem ad filium de partitionibus ſcribit, & patet etiam capite duodecimo ordo huius capitis & ratio, ſed nos prius ad Ariſtotelẽ. Quot ſunt ij, ad quos pertinent ea, quæ finis ſunt, tot ſunt fines, ſed ij, ad quos pertinent ea, quæ finis ſunt, tribus generibus abſoluuntur, tres ergo erũt fines, ſed quot ſunt fines, tot ſunt genera cauſarum, quamobrẽ cum tres ſint fines, tria quoque cauſarum genera eſſe debent. Vnde Tullius auditorum genere cauſas diſtingui affirmat, nam aut auſcultator eſt modo qui audit, auſcultatorem dico quem Ariſtoteles θεωρὸν Cicero in famil. ſpectatorem laudum vocauit ad curionem, aut diſceptator id eſt rei ſententiæq; moderator, quem κριτὴς id eſt iudicem vocat Ariſtoteles, ſtatuit autem diſceptator, aut de præteritis, vt iudex, quem δικαστὴν græci appellant hoc eſt ius reddentem, aut de futuris vt ſenatus, ſic ergo tria ſunt genera iudicij, deliberationis, exornationis, exornatio autem, quæ laudationibus preſertim valet, proprium habet iam ex eo

nomen, vnde Aristoteles dixit. Atqui de facultate, intelligens demonstratiuũ genus, in quo vis oratoris maxima inest ob amplificationẽ rerum, in quibus fusior est oratio, & incredibilia plerũq; inter probabilia ponũtur, parua magnis coniunguntur, simplicia cõpositis, & alia eiusdem generis, cũ igitur tria sint causarũ genera, singula suas habebunt partes, deliberatiuũ suasionem, & dissuasionẽ, sub hoc genere cõtinent̃ præcepta, inhibitiones, & preces, quarũ rerũ caput est suasio, vel dissuasio. Discrimen vero sumitur à personis, quia præceptũ à superiori, supplicatio ab inferiori, admonitio, à pari, & alia eodẽ modo. Persuasio est oratio deliberatiua, ostẽdes vtile esse, si fiat, quod suademus. Dissuasio est oratio deliberatiua ostendens vtile esse, si non fiat, quod dissuademus. Atq; hæ sunt partes deliberatiuæ causę, ratio quia & qui priuatim dant consiliũ, & qui publice suam sñiam exponunt, alterã semper rõnem sequunt̃, vt scilicet vel suadeant, vel dissuadeant. Sed iudicia duobus officijs absoluuntur, vel defendendo, vel accusando, ratio, qui nihil in cõtrouersiã venit, quod nõ accuset̃, vel defendatur, ut patet singula consideranti. Accusatio est oratio, in qua intẽdit̃ ostẽdere cõtrariũ eius, quod in defensione ponit̃, est enim defensio sermo ostẽdere contẽdens, quod bonũ sit, aut certe nõ malũ q̃d quis erga proximos fecerit, aut id, quod postea consecutũ est, non fuerit malum. Ad accusationem obiurgatio refertur. Ostentatione aũt vel laus, vel vituperatio perficitur: laus bonorũ est cõmendatio, vituperium malorum detestatio. Hæc sunt genera, & eorũ partes. Porro deliberatiuo futurũ, iudiciali præteritum, demonstratiuo imprimis est præsens tempus annexum, ratio tẽporum ponitur ab Aristotele satis aperte.

Cap. X. Triũ generũ, tres esse fines diuersos oportere.

SED & fines eorũ generũ dirimunt̃: tribusq; generibus tres fines debent̃. Deliberatiuo finis est vtile, aut cõtra. Nã qui suadẽt, id, quod suadẽt, potius esse demonstrãt. Qui vero dissuadent, id quod dissuadẽt, deterius, & incõmodius esse cõtendunt, quod si in cõsiliis plerũq; iustitia, iniustitia, honestas, turpitudo, tractant̃, scire oportet, hæc ita ad deliberatiuas cãs adiungi, vt adiecta, atq; accepta forisecus. Iudicialiũ finis iustorum, & iniustorũ quæstione continetur. Cætera, vt in cõsiliis diximus, assumuntur foris. Demõstratiui honestorum, & turpiũ. Reliqua, si qua hoc in genere adhibentur, ad finẽ illũ, tanq̃ extranea adiuncta referuntur. Sanè triũ causarum fines illos esse, quos diximus, vt

ea res argumento esse,quod euenire aliqn cõstat,vt cũ de rebus aliis nulla sit inter litigatores contentio, verbi gratia vtrũ factum sit,vel vtrum nocuerit factũ,sed & constet hoc inter vtrunq;,& cõueniat, non tñ qui factum fatetur,ét factum iniuria fateatur. Alioquin nulla esset cõtrouersia,similiter, & qui i cõsiliis versantur, sæpe fit, vt,q̃uis negare nõ possint se inhonesta, aut iniusta consulere,nunq̃ tñ committãt,vt aut inutilia suadere,aut vtilia dissuadere fateantur,verbi causa, sæpissime accidit,vt q̃q̃ iniquum est finitimos, & conterminos pellere,aut qui nulla nos iniuria prouocant, bello lacessere,& agere in seruitutem , nihil tñ hoc sit curæ, aut impedimento iis,qui consulunt.Eodem modo,qui laudem,aut vituperationem tractant , non id spectant conducibile , an contra noxium aliquid fecerit is , qui laudatur,culpaturue, sed & hoc ipsum plerunq; laude, vel maxima prosequuntur , cum quis honesta vtilibus anteposuit,vt Achillem poetæ solét:qui, quod Patroclo,cui societatis iure erat astrictus , periclitanti auxilium tulerit,quodq; cum posset sine discrimine viuere, sciretque se ad exitium , & perniciem proficisci , pulcherrimam mortem vita potiorem habuerit,summis in cœlũ extollitur laudibus, certe in eo exemplo erat q;dem honestior Achillis interitus futurus,sed vita vtilior. Manifestum ex prædictis puto propositiones ex iis rebus primum constitui oportere, quæ ad fines triũ generum pertinebunt,nam & credibile,& signum tam solubile,q̃ isolubile nihil aliud sunt, q̃ Rhetoricæ propositiones,omnis siquidem syllogismus ex propositionibus cõstat,enthymema porro syllogismus est ex huiusmodi propositionibus constitutus.

Sed & fines eorum generum dirimuntur. Cap. X.

TRES auditores habentur ſpectator, iudex, ſenator, tria genera ſunt demoſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale, vnũ quodq; genus duas habet partes, vnum tempus proprium, nam exornatio laudem, & vituperationem præſentium continet, iudicium vero criminationem, & defenſionem præteritorum, diſceptatio ſuaſionem, & diſuaſionẽ futurorum. Fines quoq; generum dirimũtur, in qua re miror Fabium fuiſſe minus ſollicitum, ne dicam parum cautum, cum ab Ariſtotele præceptore diſſentiat, & fines inter ſe non diſtingui contendat. Sed idem eſſe honeſtum, vtile, at iuſtũ affirmet, niſi forte id intendat, quod etiam Ariſtoteli placet, quod vtile, q̃q̃ eſt ſenatoriæ cauſæ conuenientiſſimum, honeſtumq; exornationi, & iuſtum forẽſi generi, intrinſecus tamen interdum finem vnius generis, ad aliud pertranſire, vt patet ex eius verbis. Cæterum Ariſtoteles ratione, & ſigno comprobat ſe non temere huiuſmodi fines ijs cauſarum generibus accommodaſſe, & primum id in genere iudiciali oſtendit, mox in alijs: ita vt ex omnibus vna ratio conficiatur hoc modo, cum perſuadere in ſingulis generibus mens noſtra ſit, quando vtimur alio fine, quàm proprio, tunc nobis ab aduerſario occurri poteſt, exempli gratia in iudiciali cauſa, ſi quis dicat tu accepiſti illius bona, & propterea illi nocuiſti, certum eſt, quod qui hoc modo accuſat vtitur fini deliberatiuæ cauſæ dum dixit, & propterea illi nocuiſti, certum eſt, quod qui hoc defendit poterit aduerſario concedere nocumentum ex bonorũ direptione proueniſſe, ſed non concederet iniuſte factum, quare obiectio non erit ratione finis alterius generis: contra vero qui deliberat iniuſtum fatetur, & dat quod poſtulat aduerſarius, non tamẽ noxium, & incommodum dicet eſſe. Atq; hoc ſignum eſt fines eſſe generum ſeparatos, idem dicẽdum eſt de genere amplificandi, & demonſtrandi, ſed à quo ſigno ſumptum eſt argumẽtum hoc? An ab eo, quod carere nomine dictum eſt, eo inquam quod in materia contingenti per ſecundam figuram ex vniuerſali colligit particulare, hoc modo? Finis proprius eſt vniuſcuiuſq; generis, qui ſemper intendit in vnoq; genere, ſed vtile in deliberatiuo, honeſtum in demonſtratiuo, æquum in iudiciali ſemper intenditur, ergo vtile deliberatiui, honeſtũ demonſtratiui, æquũ iudicialis finis eſt, quod ſi ratiocinatio hæc, ad enthymema reducenda eſt, ita conficies. Vtile in ſenatoria, honeſtum in commui, æquum in forenſi cauſa fines ſunt. Signo quia euenire aliqñ conſtat, ut cum de rebus alijs nulla ſit & reliqua quæ ab Ariſtotele dicuntur. Vbi autem Ariſtoteles dicit. Eodem modo qui laudem, & vituperationem tractant: non id ſpectant conducibile an contra, & reliqua vſq; ad exemplum de Achillis virtute, ibi accommodari poteſt id, quod a Pl in. xij. de legũ latione dicit, de eo qui ſcutum abiecerit.

Cap. XI. in omni genere duo ſpectari quid fieri poſſit, & q̃ magnæ ſint res, quæ dicuntur.

PLANE cum ea, quæ impoſſibilia ſunt, neq; fieri, neq; facta eſſe poſſint, ſed poſſibilia dnmtaxat,

Item cum illud non pugnat, vt quæ facta non sunt, tamen facta fuiſſe potuerunt, & quæ non erunt, eſſe tamen ac fieri poſſe videantur, neceſſe eſt, vt & iis, qui in consiliis tractare remp. volunt, & qui in iudicio verſari ſtatuunt, & qui laudãdi, vituperandiq; ſtudium ſequũtur, propoſitiones de poſſibilibus, atq; impoſſibilibus comparent, item vt copioſiſſime diſputare poſſint, facta ſit res, an ſecus, futura an non futura videatur, prætererea cum in omnem ferè, quæſtione, ſiue laudem, aut vituperationem tractamus, ſiue ſuademus aliquid, aut diſſuademus, ſiue intendimus quid, aut depellimus, nõ ſolum hæc incidant, verum etiam illa, vtrũ magna ſint, an parua illa ipſa, quæ dicimus bona eſſe, vel mala, honeſta, vel turpia, iuſta, vel iniuſta, ſiue illa per ſe, ac ſua natura, ſiue per comparationem, & collationem aliarũ rerum magna, aut parua videantur. Apertiſſime conficitur huiuſmodi quoque propoſitiones haberi oportere, quibus, & amplificare, & minuere, augere, & alleuare maiorum, minorumq; comparatione tum in vniuerſum, tũ particulatim poſſimus: hoc eſt vt ſciamus oſtẽdere vtrum ſit maius, vtrum minus bonum, vtra maior, vtra minor iniuria, vtrum iuſtius, vtrum iniuſtius, ſimiliterq; in cæteris.

Cap. XI.

" MANIFESTVM ex prædictis puto: propoſitiones. Hic poteſt eſſe finis ſuperioris partis: oſtendit enim Ariſtoteles cur de generibus cauſarum loqui voluit: quod etiam in inferiori capite melius oſtendetur. Præparat autem nos ad cauſarum notitiam, oſtenditq; quid imprimis tenẽdum ſit in omni genere, atq; ita ab ijs, quæ cõmunia ſunt, ad ſingularia prouenit, commune igitur vnicuiq; generi eſt, vt duo illa ſpectemus, primum quid fieri poſſit, deinde quam magnæ res ſint, quæ dicantur, vnde omnes loci, & propoſitiones dignoſcendæ, quæ tum rem fieri poſſe, aut potuiſſe demonſtrent, tum quæ declarent rei magnitudinem, ſed loci poſſibi-

lium senatoriæ causæ magis conueniunt, hi autem, qui rei magnitudinem declarant, demonstratiuæ, vt dicitur in secundo. De iustis autem, & iniustis cōsideratio iudicis est. Hæc facilia sunt in Aristotele, prudens animus intuebitur ad ea, quæ præscire oportet vt magnam sibi, atq; amplam supellectilem paret, & ad enthymemata in singulis generibus conficienda magnam habeat formarum, & propositionum copiam.

Cap. XII. De genere deliberatiuo, & quæ sit eius materia in communi.

DICTVM est ex quibus nā accipi propositiones oporteat, nunc de singulis seorsum ita agendum est, vt materiem omnem propositionum, & earū, quæ ad causas deliberatiuas, & earum, quæ ad demonstratiuas, & earum, quæ ad iudicia pertinent, propria, & digesta partitione complectātur. Primum igitur accipiēda sunt ea commoda, atq; incommoda, de quibus in consiliis agitur, non enim de omnibus agitur, sed de iis, quæ fieri, aut non fieri, possunt. At ea, quæ necessario vel sunt, vel erūt, aut ea, q̄ vel fieri, vel esse non possunt, non vocantur in deliberationem: sed & quædam tamen sunt, quæ quanquam fieri, & non fieri possunt, nihilominus ad consilium non deferuntur. Nam res pleræq; naturales, atq; fortuitæ, q̄uis in eo genere sint, vt fieri, & non fieri possint, nullam tamen causam habere videntur, cur possint ad rationem cōsultationis pertinere. Quare relinquitur, ea, quibus deliberatiuæ causæ continentur, talia esse oportere, quæ in nos sua natura possint referri, quorūq; ortus, principiumue in nobis habeatur, nam cum aliqua de re in consiliis differitur eousque disputatio solet, & disceptatio proficisci quousq; illud inueniatur, possibilia ne ea, an impossibilia facta sint. Cæterum singula quæq; diligēter rimari:

& numero

& numero ad vnguem cuncta complecti, & in ſpecies ſuas exquiſite digerere ea, in quibus ſtudia illorum, atq; officia verſentur, item conquirere, diffinireq; omnia, quæ reuera poſſint in hoc genus incidere, neq; loci eſt huius, neq; temporis. Alioqui Rhetoricæ artis materiam, egredi fas non eſt. Nam conſideratio illa ad ſcientiam quandam grauiorem, & veriorem ſpectat. Præterea huic arti plus obiter etiam iuſto tribuimus: nam quod ſuperius dictum eſt, verum habetur Rhetoricam facultatem partim ex Dialectica, quæ reſolutoria dicitur conſtitutam eſſe, partim ex ciuilitate, quæ mores pertingit, ſimilemque eſſe nunc Dialecticæ, nũc Sophiſticæ orationi. Proinde ſi quis conatur Dialecticam, aut Rhetoricam ita tractare, non vt in genere poſitas facultatum, ſed vt in numerum relatas ſcientiarũ is non videt ſeſe naturam illarum abolere, ac tollere penitus, quippe qui ſit non in ſola ratione dicendi, diſputandique verſaturus; ſed facturus ad eas ſcientias tranſitum, quarum res ſubiectas inuaſerit, aggreſuſque fuerit. Veruntamen ea, quæ operæprecium eſt partitione noſtra comprehendi, ita tamen vt idẽtidem ſuũ ius ciuili ſcientiæ relinquatur, nobis hoc quoq; loco dicenda, exponendaq; ſunt.

Cap. XII.

" DICTVM eſt ex quibus nam accipi propoſitiones oporteat. C.F. cur igitur exponis mihi hoc loco genera controuerſiarum? C.P. vt rationem collocandi ad finem cuiuſque accommodem. Ex hoc loco elicitur Ariſtotelis mens, tam ſuperioris, q̃ ſequentis particulæ, ibi enim oſtẽdit eos locos eſſe dignoſcendos, quibus genera cauſarum vti debent, primũq; duxit, à poſſibili, proximum à facto, tertium à futuro, exempli gratia, cuius partes fieri poſſunt, & totum: voluit, & potuit ergo fecit, virg. Non ea vis animo, nec tanta potentia victis. Ouid. A iuuene, & cupido credatur reddita virgo? vult, & poteſt, ergo faciet. Quod igitur fit a poſſibili, vel contrario,

vel facto esse iudicialis generis munus est,quod autem a factum iri delibera-tiuo conuenit. Demōstratiuum autem totum in amplificatione positum est, ideo locus a maiori,& minori huic attributus est. Postquam igitur dictum est,ex quibus nam locis accipi propositiones oporteat. Reliquum est,vt materiam omnem propositionum siue ad causas senatorias, siue ad forenses,siue ad communes spectantium propria, & ordinata partitione complectamur. Et quia publica causa,& publicum genus priuatæ causæ, & priuato generi præferre debemus,ideo a genere deliberatiuo incipiendum est,vt ostēdamus, quales nam esse debeant propositiones,ex quibus tanquam principijs in deliberatiuo genere enthymemata constituantur. Ac primum videndum est in vniuersum de quibus consilium inimus,postea quot res sigillatim ueniant in deliberationem. Cōsultamus ergo de ijs,q̄ prodesse nobis,aut obesse queunt, hoc est de commodis,& incommodis. Cæterum quia non est consilium de omni commodo,ideo illustris quædam rerum partitio facienda est. Rerum quædam sunt,quarum initium in nobis positum est,cuiusmodi virtutes, & vitia,& alia multa,quæ a voluntate nostra oriuntur,quædam vero, quarū initium in nobis positum non est. Qui deliberat,de ijs deliberat, quarū initium in nobis positum est. De actionibns inquam humanis,de fuga, de electione rerum,& huiusmodi quorum dubius est euentus,nam rerum, quę ab hominum voluntate non fiunt,siue sint necessariæ,siue nō sint,siue fortuna,
„ siue casu eueniunt,nulla est deliberatio,quare nō ab re Cicero dixit. Sed quid
„ fieri possit,quidq; etiam sit necesse,aut non sit,in vtraque re maxime est q̄-
„ rendum,inciditur enim omnis deliberatio si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur,& qui id docuit,non videntibus alijs, is plurimum videt. Ne vero philosophi nobis litem intendunt,neq; nos proculà,terra subtilitas artis in altum abripiat,et a conspectu omnium pene abstrahat, & abducat,finesque egrediamur,& cancellos oratori præscriptos,non nimis magnam curam ponimus in ijs declarandis,quæ ad hoc genus referantur. Nam velle numerum earum rerum referre,quæ ad voluntatem nostram referuntur,vimq;,& naturam earum subtilius inuestigare, non est huius artis, sed philosophiæ munus,namq; hoc satis est ad hanc facultatem, si de ijs agatur probabiliter, vt res ipsa postulat,& e medio vulgo propositiones eliciantur. Alioquin veriora sunt,& firmiora,quæ a philosophis traduntur, nempe a necessarijs,& certis orta principijs miram obtinent subtilitatem,quas nec vulgus probaret,nec tempus pateretur exponi. Ex hoc loco pulcherrimo p̄cepto admonemur,quod cum ars vna eas res sumit,quæ ad aliam artem spectant,pudenter quidem id facit,et non nimis digreditur,namq; non decet ita de alienis rebus tractare,vt neq; melius,neque firmius in proprio, q̄ in extrinseco loco tractetur. Sed tantum accipere,quantum sit satis,ad id quod volumus,explicandum. Ecce tibi Rhetoricam eas res vsurpare, quæ ad Dialecticam, & ciuilem spectant,non tamen tam exquisitam de ijs notitiam tradere,vt dialectica tradit, & ciuilis,nec in prima philosophia in orbibus inueniendis commoratus est philosophus, sed hanc rem ab astrologia, repetens paucis contentus est. Si igitur vim,originem,rationemq; enthymematum, ad vnguem hoc loco non inquirit Aristoteles satis est illuc eos,qui legūt esse referendos,vbi propria eorum sedes habetur. Cum igitur Rhetorica sumat

a dialectica syllogismum vulgo notum, vel fieri consuetum, quod est enthymema, vel exemplum, & a ciuili scientia propositiones in consuetudine positas, & a Sophistica faciliores, & vsitatiores cauillationes, neque suos egreditur fines, neq; aliis vllam molestiam affert. Sed ne fiat error. Dialectica duas habet partes, alteram, quæ ad iudicium, alteram quæ ad inuentionem pertinet, Rhetorica ad vtrumq; comparari potest, si comparatur ad iudicantem, quam analecticem id est resolutoriam vocat Aristoteles, tunc quasi virgultũ de radicibus dialecticæ pullulans vocatur, & hoc fiet vbi de Enthymemate, & exemplo agitur, quod ad syllogismum resolutoriæ partis refertur, sed si ad alterã partẽ spectat, tunc dicitur ab Aristoteli ἀντίστροφος vt patuit in proemio „ id est altera ex parte respondens. Proindeq;, siquis conabitur Diale. Hæc exponi facile possunt, ex his, quæ diximus cap. v iij.

Cap. XIII. Qua ratione tractandæ sint in deliberatione quinq; res, quæ ad huiusmodi causas principales habentur.

QVINQVE fere sunt magna negotia, de quibus consultationes instituũtur, & in quibus deliberatiões ambitu suo omni versantur. Nam de vectigalibus, de bello, de pace, de præsidio militum, atq; custodia ciuitatis, vt tuto omnia importentur, & exportẽtur, postremo de constituendis, iubendisq; legibus in omni ferè consilio agitur. Qui de vectigalibus est dicturus primum nosse debet quales, & quot sint redditus ciuitatis, atq; prouentus, deinde qua ratione vectigal, si quod non videatur cõstitutum, addi, præstariq; possit, & si quod parum reddere dicatur, quo pacto reformari, augeriq; debeat. Postremo perdiscendæ sunt, atq; indagandæ omnes impensæ ciuitatis, vt quæ supervacuæ erunt, tollantur, & q̃ superfluæ videbũtur amputentur. Neq; enim vna tm̃ rõne crescit opulentia ciuitatum, si nouus quæstus accedat, sed etiam illa, si minuantur impendiæ. Cæterum ad videnda hæc, atque cognoscenda, non mõ requiritur ea prudentia, atque is vsus rerum, quem de moribus nostræ ciuitatis, nostro inge-

nio, studioq; comparauimus, sed vt q̃ instructissimi pa
ratissimique ad hanc partem deliberationis videamur
accedere, necessarium est rationes quoque illas tenere,
atque consilia, quæ ab aliis aliàs ad huiusmodi causam
inuenta, & excogitata fuere. De bello ac Pace qui con
sulunt, primum extimare debent vires reipub. quantæ
nam sint, & quantæ comparari possunt. Præterea qua-
les sint illæ, quæ iam habentur; & quales illæ, quæ ha-
bendæ, comparandæq; sunt. Deinde memoria tenere
bella, quæ ciuitas aliquando suscepisset, & qua ratione
suscepta confecisset. Neque solum hæc, quæ ad nos p̃-
tinent habere perspecta debemus, & cognita, sed etiam
eadem illa explorare, & cogitare oportet de finitimis
populis, aut de iis, contra quos suscipiendum videtur
bellum. Ita illud consequemur, vt si maiora cognoscan
tur auxilia hostium, q̃ nostra, sciamus pacem anteferre
bello: contra si impares illi nostris viribus esse intelli-
gantur, nostri iuris sit cogitare de bello, sed & id quo-
que non est in postremis habendum, vt consideremus
eadẽ re, an dissimili valeamus, qua hostes: refert enim
hoc plurimum & ad cladem, & ad victoriam referen-
dam. Ad hæc necessarium est ea quoque diligentia, vt
non modo eorum bellorũ exitus teneantur, quæ vnq̃
gesta sunt à nostra ciuitate, sed etiam eorum perdiscan
tur, quæ in cæteris quoq; gentibus, nationibusque fue-
re. Nam ex similibus similia sequi natura solent. Quæ
vero ad præsidium, & custodiam vrbis, agriq; pertine-
bunt, optime commemorari, ac subiici poterunt, si nõ
ignorabitur qua ratione custodiantur vrbes, sed & nu-
merus militum, & genus præsidii intelligendum erit,
& loca quæ huic muneri maxime oportuna, atque ido-
nea

nea videantur. Hoc vero, consequi nemo potest, nisi peritus sit regionis, agriq; vniuersi, ita vt & necessarias custodias sciat imponere, & superuacaneas demere, postremo notare diligentius loca, atque deligere, quæ ad hunc vsum commodissima esse intelligentur. Est vero & illud de cura annonæ, atque alimēto sciendum, quantus sufficiat ciuitati sumptus. Item quantum copiarum sit, quod ex agro nunc redeat, quantum quod aliunde inuehatur. Præterea quænam sint res, quæ importari, exportarique debeant, vt de iis pacta, conuenta, & quasi fœdera cum finitimis, & cæteris partibus constituantur. Duæ siquidem res ciuitatem illæsam, & de principibus nō obloquentem præstant: vna si a potentioribus tuta, defensaque conseruetur. Altera si firma societate coniuncti habeantur ii, sine quibus rerum vltro citroque necessariarum liber commeatus esse non potest. Atque hæc sunt, quæ ad securitatem, tutelamque ciuitatis inuenire, & circumspicere omnia deliberantem oportet. Nec minus vero diligentiæ, atque operæ impendendum est, cum de iubendis legibus, & constituendis agetur, quia salus reipub. in legibus posita est. Quamobrem primum nosse oportebit, quot sint rerumpubli. status, & formæ. Deinde quæ cuique conferant, atque conducant: tum demum ea cognoscere, quibus quæque deleri, euertique possit, siue illa nimium prouehentia, & prospera videantur esse, siue aduersa planè, atque contraria. Deleri rempub. dixi, quia omnes ciuitatum status, præter optimum, duabus rationibus labefactantur. Remisione, & intentione. Nam popularis status non solum debilitatur receden-

do coẽundoquẽ in paucorum̃ potentatum, ſed etiam progrediendo nimium, atque laxando. Exempli gratia aquilinus naſus, & ſimus, non modo ſi remittatur in mediocritatem redibit, ſed & ſi fiat vehementer aquilinus, ſimusue. Ita afficietur, vt neque naſus quidem omnino eſſe videatur. Vtile vero eſt ad componendas leges non ſolum perdiſcere, quæ reipubli. inſtitutorumque forma expedierit ætate maiorum, & in noſtra ciuitate, ſed etiam noſſe, quæ apud alias, quoque nationes expediat, & quæ quibus locis congruere, & conuenire videantur. Ex his colligi poteſt ferendis, ſciſcendiſque legibus vtiliſſimum eſſe peragrare orbem, & leges intueri omnes, quibus aliæ gentes, & nationes vtuntur, in conſiliis deliberationibusue plurimum valere notitiam rerum geſtarum, quæ ab auctoribus hiſtoriarum commendatæ ſunt litteris. Hæc quidem omnia ciuilis ſcientiæ ſunt, non Rhetoricæ munera. Atque hæc ferè maxima ſolent eſſe, quæ in deliberationem, & conſilium veniant.

Cap. XIII.

» QVINQVE ferè ſunt magna negotia. Enumerat res de quibus conſulimus. Licet autem multa ſint, de quibus inirie conſilium ſoleamus, non tamen ſingula recẽſenda ſunt, ſed præcipua, & magna, quæ communi quodam, & amplo ciuitatis vſu, venire in conſilinm, & ſenatoriam controuerſiam ſæpius conſueuere. Conſultamus igitur: aut de pecunijs comparandis, aut de tuendis finibus, aut de legibus promulgandis, aut de bello, & pace, aut vt tuto omnia importentur, & exportentur, ſi vero res aliæ habeantur, de quibus deliberamus, illæ ſane harum quinque ambitu cõplectuntur: quanquam in Rhetoricis ad Alexandrum ſeptem connumerata ſunt, quare quod hoc loco modeſtiæ cauſa dictum eſt ferè, ibi dixit ἐν κεφαλαίοις. In ciuitate igitur neceſſe ſunt, qui conſulunt, porro conſulere ciulis prudentiæ opus eſt. Qui igitur de vectigalibus, aut pecunijs comparandis conſulturus eſt, tria neceſſe eſt animaduertat. Primum vt cognoſcat ciuitatis redditus, an

ſcilicet ſint fruges,an animalia,an quæ viſceribus terræ, & metallorum cuius effodiuntur,nec ſolum ad genus intueatur,ſed ad numerum vt ſi quid deſit addat,ſi minus ſit,augeat.Sciat autem medio loco exitus. Poſtremo hominum genera,quæ in ciuitate ſint,ocioſos,vt inutiles, vel nocuos expellat, frugi,& bonos aſciſcat,profuſos mulctet.Lautas expenſas imminuat, nam Prouerb.eſt.Expenſarum imminutio fortuna eſt diuitiarum effectrix. Nõ quęret autem orator notitiam frugum vel animantium,vel metallorum, vt cum naturam ſingulorum agnoſcat, melius hæc ſciat, quàm agricola, armentarius & effoſſor. Sed hæc tantum conſiderabit,quãtum neceſſaria ſunt ad victum ciuium, ad populorum indigentiam, & ad vrbis prouentus, in Rhetoricis ad Alexãdrũ hac de re loquens philoſophus.Primum inquit eſſe conſiderandum ſi quid quod ad ciuitatis ditionem ſpectat,neglectum,& incultum ſit,nec vllum prouentum faciat,nec deo ſit acceptum, intelligo autẽ hoc modo,vt ſi quis locus publicus in ciuitate neglectus ſit,ex quo prouentus aliquis fieri poſſit,propterea quod, aut vendentes,aut ementes in eo priuati rem ſuam conficiant,is aut exædificetur, aut ad vſum ponatur.Sed hæc communiſſima ratio eſt pecuniæ quærendæ,quod ſi quid huiuſmodi minime fuerit,neceſſe eſt, vt qui cenſu iudicantur,huiuſmodi prouentus faciant, vt pauperes belli ſubeant pericula, artifices arma præbeant, (quemadmodum Scipio carthagine capta nouos, opifices, qui ad duo millia hominum erant publicos fore pop.Ro.edixit,cum ſpe propinqua libertatis, ſi ad miniſteria belli eorum operam nauaſſent.Diuites vero pecuniam parent, quæ res paſſim à Demoſthene obſeruata eſt.Ciuitas autem VENETA tanto ſtudio incubuit pecunię comparandæ,quãto neceſſitas ipſa cogere videbatu,rnemo autem ignorat, quam neceſſe ſit reipub.promptas habere pecunias, quippe quæ nerui bellorum habentur, quare cum Demoſthe. dicere omnes ſenatores poſſunt.Opus eſt ſane pecunia, & reliqua hoc autem fit in ciuitate Venetorum,& in omni eorum ditione, vt diligenter caueant, ne pecuniæ publicæ homines præſint, qui eas in priuatum vſum vertere valeant, vt licet quæſtoribus data copia ſit pecuniæ publicæ adminiſtrandæ, exigendęq́;,nihil tamen fere agunt abſque pręfectorum iuſſu, tutius enim arbitrantur hoc onus eſſe pluribus imponendum,q̃; vni.Accedit ad hoc,quod cum duo quęſtores foras mittantur,lex prohibet eos aut conſanguineos,& affines, aut ex eadem familia,nanq; facile putant euenire poſſe,vt eadem voluntas in coniunctis,vel ſuadente natura eſſe queat,ita vt ſocij eſſe poſſint in pecunia publica diminuenda,nec ſolum hoc quęſtoribus prohibetur, ſed omnibus ijs, qui vnà quoquo modo æs publicum, aut iudicium adminiſtrare, aut facere valeant,ac meo quidem iudicio pecunię cura intenſior magiſtratuum gerenti,q̃; familiam gubernanti eſſe debet, quando illud remotius, à ſordibus, q̃; hoc ſit,pecunia enim quemadmodum cibus corpori,ita reipub.omni alimento eſt,non immerito igitur magna infamia notari,& ingenti ſupplicio affici ſolent,qui pecuniam ciuitatis,& ęrarium expilant,quaſi qui ex ore populi panem,& cibum extrahãt,hinc ſingulis annis ſtatuto die lex iubet, vt iunior ex triumuiris noſtris concione publica damnatos peculatus recenſeat,et cõtra fures ęrarij maxime inuehatur. Iubet autem Pla.in duodecimo de legibus,in principio,quod ſi quis aliquid publicum furatus fuerit, ſiue paruum,

siue magnum id sit, pari supplicio puniendum sit, nam qui rem paruam sustulit, & si minori vi, quàm qui magnam rapuit, æqua tamen cupiditate furatus est, & reliqua. Multi vero adhibentur in vrbe quærendæ pecuniæ modi, tum præter censum, & vectigalium rationem, siue ea sint, quæ infinita prope omnis mercium generis multitudine exportantur, & importantur, siue ea, quæ ex socijs ciuitatibus confluunt, tanta vero fuit populorum, ciuium, & omnium Venetæ ditionis erga nobiles beneuolentia, vt in maximis, ac difficillimis temporibus nunquam pecunia defuerit, sed amplius, & cumulatius sæpe æs confluxerit, quàm res postulauerit, atque hæc ea de causa dico, ne putemus nouum semper populis esse & iniquum portorium imponendum, ac inusitatos extorquendæ pecuniæ modos excogitãdos, sed diligentiam in partis opibus conseruandis, & cautionem in fraude euitanda, & studium in populis conciliandis, & parsimoniam denique magnũ esse principum vectigal. Nam qui vitæ dominus sit, hunc & rei dominum esse necesse est, sed hæc alias. Est autem & aliorum consuetudo in ijs rebus obseruanda, & notitia historiarũ habenda. Historia enim docebit nos quid quoue modo quisque inuenerit, quo tempore, quoue loco vis pecunię magna cogat. At de bello & pace, ad quod genus fœdera, indutiæ, armorum suspensiones, amicitiæ, societates, duella, ex postulationes & alia huiusmodi referuntur. Primum considerare debent, qui consulunt, varias esse belli occasiones, nãque aut vt tueamur eos, qui ante iniuria sunt affecti, bellũ indicemus, aut vt eos defendamus, qui tunc temporis afficiuntur, interdum vero pro socijs læsis, pro coniunctis, pro benemeritis pugnamus, iuterdum ob gloriam, aut ob imperium augendum, aut ob aliquam vtilitatem arma sumimus, ad quæ omnia innuentes maximas quasdam ideas excerpere opus est, vt ex ijs propositiones ad bellum, vel suadendum, vel dissuadendum eliciamus. Obseruauimus autem magnos duces, cum ad bellum milites hortarentur duas in partes orationes suas distribuisse. Ac primum de hoste, mox de belli genere dixisse. Hinc. P. Scipio perbelle ostẽdit militibus suis cum quibus equitibus, aut pe ditibus pugnaturi sunt, contra vero Annibal pugnabitis inquit cum exercitu Tirone. Postea vtroque de genere belli mentionem facit, vt patet apud scriptores. Victoriæ autem adipiscendæ plures causæ solẽt esse. Ac primum Dei beneuolentia, quam prosperam vocant fortunam. Robur, & numerus militum: pecunię vis: sociorum virtus: imperatoris prudentia, locorum opportunitates, hæc suis in concionibus Thucydides diligentissime considerat. Cum igitur hortari ad bellum mens fuerit, has res inesse aut omnes, aut præcipuas nobis ostendemus, si dehortari, ex contrarijs locis argumenta sumemus. Cæterum dissoluuntur bella aut quando putamus hostes recte, & iusta sentire, aut quando à socijs diffidemus, aut quando nimis nos bellum affligat, vel timor hostium vrget, aut seditio inter nos orta sollicitat, nemo autem sapiens ignorat bellum pacis causa, non autem pacem belli causa faciendam, id autem studium Venetis semper fuit, ita vt bellum coacti, pacem vel currentes fecerint, finitimos à regulorum tyrannide defendentes, pacem cum in ijs ineuntes, à quibus vtilitates mercium maximas referre soliti sint. Præterea ius bellicum hosti seruauere, & fœderibus, quibus cum inimicis deuincitur fides sanxere, ita vt ardentissima bella extinxerint,

cognoscentesque

cognoſcenteſq; prælìorum exitus incertos mira dexteritate contentiones, & certamina diſſoluere. Vnde pax ipſa conſecuta eſt, nomine dulcis, & re ipſa ſalutaris, nam ſociam ſibi libertatem conſeruauit, & comitem rerum omniũ affluentiam connutriuit, neq; ſolum concordiæ, & tranquillitatis propriæ, ſed ſuaſores alienæ fuerunt. Sed de cuſtodia agrorum, et vrbium cõſulentes opus eſt, externos hoſtes, & internos perpẽdere, & ita vrbem, & agros munire, vt tuti ſimus ab iniurijs, hic dij boni quanta opus eſt tum locorum, tum rerum peritia. Ego equidem maximas artes oratori neceſſarias ſemper iudicaui, ſed nunc maxime iudico, & eas imprimis, quæ ad hominum ſalutem, & incolumitatem tuendam, & conſeruandam pertinent. Cęterum ea loca maxime tutanda ſunt, per quæ aditus hoſti patere poteſt, ne vlterius in pernitiem noſtram progrediatur, interdum vero nocuit ea loca velle tueri, quæ nimis eſſent ab imperio ſeparata: vnde Q. uintius breui, & arguta oratione Achęos monet ne velint Zazinthũ tenere, quod tãgit Liuius decade quarta. De annona & alimentis conſulenti neceſſaria eſt menſura omniũ rerũ, quarũ vſus eſt in ciuitate, & earum quæ ex ipſo prime ſolo habentur, vt poſtea ſi quid deſit aliundæ quæratur. Q. uærere autem res neceſſarias poſſumus aut à finitimis, aut ab exteris, quare beneuolos eos omnes habere opuseſt, a quibus quod nobis vtile ſit, referamus: ne magna uis frumenti, magno ẽt cum damno in vrbem veniat, ſnmma igitur commerciorum ratio habenda eſt, atque hæc præcipua Romanorum cura fuit. Nuper autem lata lex eſt, vt ob merces præter admodum paucas aliunde in vrbem per mercatores inuectas nihil exigatur, vidimus enim propter bellum quod cum Turcis habuimus, Anconam, & Raguſium omnes merces importari cæpiſſe. Maxima vero p̃toribus & præfectis cura eſſe debet, cum aliqua futuræ inopię ſigna tenẽt, ne frumentum ad alios tranſeat, dubitatum uero eſt a multis an optime conſulant, qui in caritate annonæ frumentum ex agris unicuique ciuitati ſubiectis in eam ferri iubent, ita ut nihil alio importari poſſit, uerbi gratia, ſi frumentum, quod in agro patauino naſcitur, patauium importetur, & quod in Veronenſibus prædijs oritur, Veronam feratur. Hanc dubitationem ſapientiſſimus, quidã Dux noſter facile ſoluit. Audiuimus inquit ad prætores ſcribẽs, iuſſiſſe uos frumentum omne, quod in agris ueſtris naſcitur, in urbes ueſtras inuehi, nec ullo modo uelle, ut quicquam ex eo tranſportetur, hoc & ſi alias probaremus, nunc tamen uolumus nullo diſcrimine poſſe alias urbes ab alijs adiuuari, modo ne ad exteros frumentum tranſeat, imperium enim tanquam corpus unum eſſe debet, quare ciuitates tanq̃ membra iudicãda ſunt, quemadmodum ergo membro membrum unius corporis opitulatur, ita unius imperij inter ſe ciuitates inuicem ſe adiuuare debent, ubi uero ſuſpicio, uel occaſio eſſe poteſt, ne in finitimos frumentum noſtrum perferatur, ibi ne importetur caueri maxime debetis. Sed de imperio illo conſulentes ſine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus ſtare poteſt, quod imperium recte legem uocamus, conſiderare debent in legibus ciuitatum ſalutem poni: lex enim diuinæ mentis ratio eſt, lex princeps, lex domina rerum, lex recti particeps, & obliqui expers ſapientia, quemadmodum igitur unicuique animantium generi nobilius aliquid ſemper præeſt, ita homini non immerito aliquid præſtantius homini imperare debet,

cũ uero nullũ animal homine sit excellentius, restat ut uel diuina mens, uel diuinæ mentis rõ homini præsit, hãc nos legẽ dicimus in cuius maiestate salus est sita, & cõseruatio rerum. Quoniam uero lex est animi medicina, ideo cum diuersa sit humanarum societatum rõ, necesse est cognoscere rerumpub. status, quot et quales sint, ut ad singulos aptæ leges adhiberi queant. Aliæ enim leges paucis, aliæ multis, aliæ vni, aliæ nobilibus, aliæ popularibus viris imponendæ sunt. Quapropter recte dictum est ab Aristotele in omnibus artibus, & scientijs quid in quaq; optimum sit cõsiderari oportere: tametsi neq; id homines requirant, neq; assequi valeant. Emendare autem remp. iam institutam, non minus esse arduum, quã ab initio instituere, perinde ac siquis recte id velit addiscere, quod prius perperam intellexit, ægrius enim id ageret, quam si a capite ordiretur. Cum igitur societatum causa leges inuentę sint, necesse habet alias alijs accommodari, vnde opus est rerump. discrimina recte tenere, & quid corrumpat unamquanq; societatem ediscere. Alia enim de causa regnum in pessimam tirannidem vertitur, atq; alia ratione populi societas dissoluitur. Omnis autem ratio reipu. gubernandæ tres portiones habet ad quas sapiens legum lator intẽdens, quid singulis commodum, & opportunum sit considerare debet, hæ si recte se habent, & remp. necessario recte se habere oportet, si differant, differre quoque rerump. status oportet. Prima portio est in consultandis rebus posita, altera in magistratibus collocandis, tertia est in iudicijs constituendis collocata. Ac prior illa auctoritatem habet de bello, & pace, de societate ineunda, vel dissoluenda, de legibus ferendis, vel abrogandis, de morte, & vita, de bonorum publicatione, & rationibus reposcendis. Media pars considerat, qui esse debeant magistratus, quam vim teneant, quomodo creandi, eligendique sint, vltima vniuersam iudiciorum rationem complectitur, de quibus suo loco dicẽdum est. Atq; hæc de legibus satis sint. Legumlatorem autem nõ solum crimine, sed criminis suspicione carere decet, ita vt non modo eius leges, sed mores pro legibus habeantur. Orator autem, qui de legum latione dicturus est, vt ad singulas rerump. conditiones leges accommodari didicit, opus est, vt causas corruptelæ, & mutationis omnium rerump. agnoscat, & genera intelligant, quibus singulæ differunt, hoc commode ex quarto ciuilis sciētię libro, ex Aristotele elicere poterimus, quare illuc studiosos remitto. Animaduertenda vero est similitudo ex intentione, vel remissione simi, aut aquilini nasi, nam vnus est optimus reipu. status, & qui ab eo declinat paulatim remp. corrumpit, vt ne resp. quidem vocari debet, id quidẽ vel relaxando, vel contendendo efficitur, quemadmodum de simo, vel aquilino naso dicitur, nam vt sit simus, vel aquilinus, hoc modo vel illo affectus esse debet, quod si relaxetur, vel intendatur, eo deuenire paulatim potest, vt ne nasus quidem vocari possit, sed hæc alias.

Cap. XIIII. Rationem suadendi constitutam esse in iis, quæ pertinent ad fœlicitatem.

NVNC quæ sint res, ex quibus suemi argumenta possint ad suadendum, disuadendumue illa quæ

ſupra nobis expoſita, enumerataq; ſunt quaſi initio re-
petito docebimus. Omnibus ferè, & in vniuerſum, &
ſingulis quidam videtur propoſitus finis, quo perſpe-
cto, & mente concepto, aut perſequuntur, aut effugiũt.
Atque hic eſt (vt ſummatim dicamus) felicitas ipſa, &
articuli, parteſque felicitatis, igitur exempli gratia ac-
cipiamus quid ſit felicitas, & ex quibus partibus con-
ſtet, rudi, & pingui deſcriptione contenti, nam & ad fe
licitatem, & ad ea, quæ illuc ferunt, & ad iis contraria
omnis ratio ſuadendi, & diſſuadendi confertur. Eſt
enim omnibus propè inſitum hoc iudicium, vt ea fieri
oportere arbitrentur, quæ felicitatem, aut partem eius
aliquam afferant; aut quæ conſumatiorem eam red-
dant amplificent, & augeant. Contra non fieri illa,
quæ labefactare, aut impedimento eſſe, aut repugnare,
aduerſarique videantur rationi felicitatis. Sit igitur
felicitatis definitio hæc, proſperitas cum virtute con-
iuncta, vel fortunata rerum cum virtute adminiſtra-
tio actioue, vel ratio per ſe ſufficiens ad bene viuen-
dum, vel vita pleniſſima voluptatis ſumma ſecurita-
tate, & præſidio nixa, vel abundantia copiarum, & abſo
lutiſſima incolumitas corporis, cũ poteſtate huiuſmo-
di, atque vi, quæ ad paranda illa, & conſeruanda ſuffi-
ciat. Ex iis deſcriptiunculis aut vna, aut plures ferè ab
omnibus ſunt receptæ. Si ergo ea eſt natura felicitatis,
neceſſe eſt eius partes intelligi bonum genus. Amici-
tias tum multorum, tum præcipue bonorum: diuitias:
ſobolem & copioſam, & probã, ſenectutem illuſtrem,
& valentem. Adiicienda ſunt, & corporis commoda,
valetudinem, formam, vires, magnitudinem, robur in
certamen, gloriam, auctoritatem, honores, deinde bo-

nam fortunam, poſtremo virtutem, & partes eius pru-
dentiam, fortitudinem, iuſtitiam, tẽperantiam, in hunc
modum conſequemur vt lõge munitiſſimi, ac ſufficien
tiſſimi videamur, ſi neq; illa, quæ habentur intus, neq;
ea, quæ extrinſecus parãtur deſyderabuntur in nobis:
nam extra hæc nulla ſunt bona. Intus habẽtur quæ ani
mo tribuũtur, & corpori. Externa dicuntur nobilitas,
copiæ, amplitudo, clientelæ, propterea putamus adeſſe
etiam oportere potentiam, atq; fortunam, ita enim tu-
tiſſima eſſe videbitur vita.

Nunc quæ ſint res ex quibus ſumi argumenta. Cap. XIIII.

EXPLICATIS ijs de quibus omnis ferè deliberatio inſtitui ſo-
let. Reliquum eſt, vt propoſitionum copia abundemus, quibus com-
munire argumenta in ſuadendo, vel diſſuadendo valeamus, non enim
ſatis eſt noſcere, quæ veniunt in conſultationem, ſed opus eſt in ijs rebus vim
inueniendi tenere. Si ſuademus legem ferendam, vel pacem ineundam, vel pe
cuniam quærẽdam oportet ſcire, ex quibus propoſitionibus hæc omnia ſua-
denda ſint, quapropter Ariſtoteles nos docebit formas illas, vt ideas proprias
generi deliberatiuo, vbi non poterimus nõ admirari ſummum Ariſtotelis iu-
ditium, qui à communioribus more ſuo incipiens, eouſque deſcendit, quouſq;
res certas, & proprias inueniant, exempli gr. virg. ab Italia ad lauinia litto-
ra, ab ijs Romam venit, & paulatim contrahit quæ maioris ambitus erãt, ita
hoc loco Ariſtoteles ab ijs, quæ vniuerſis generibus conueniunt incepit. Di-
xitq; res contingentes, quæq; aliter fieri poſſunt vniuerſæ oratoriæ arti ſub-
iectas, mox genera partitus, quæ vnicuiq; conueniunt explicauit, inde gene-
ratim magis ad ſingula genera peruenit, & eorum partes diſtinxit, ac primũ
deliberatiuum genus cauſæ declarandum aſſumpſit, quod in quinq; illa diſtri
buit, nũc ergo vt ſciat quas propoſitiones ad hoc genus accommodet, inquit
finem deliberantium, finis enim neceſſitatem inducit ijs, quæ ſunt ad finem,
quoniam eo poſito, media quærũtur, at non omnia, ſed ea, quæ propria ſunt,
& quæ eo tendunt, quo peruenire deſideramus. Cũ igitur finis omnium con
ſiliorum ſit, in quo ſunt commoda, & emolumenta, commoda vero & emo-
lumenta, communi felicitatis genere comprendantur, ideo de felicitate, deque
partibus eius dicendum eſt, atq; ita dicendum, vt non philoſophorum more
ſubtiliter, & accurate, ſed oratorio communiter, & probabiliter, loquamur:
et ad vulgi ſenſum propoſitiones noſtras accommodemus. Quod ſi quis recõ
ditas optet de felicitate ſententias, ethicem quærat, ibi enim inueniet felicita-
tem eſſe homini propriam, ac propterea non eſſe in bonis exterioribus col
locatam. Porro externa bona vi ſæpe, ac fraude, atque alijs cauſis comparan-

tur, vnde fit vt labore parata, timore custodita, dolore maximo amittantur, quæ res felices esse non sinit. Felicitas igitur summum, ac præciosissimum bonorum omnium, in diuitiarum possessione posita non est, quoniam ĳs abuti quandoꝗ possumus, summo autem bono male vti non licet. Accedit ad hæc per sese maxime felicitatem sufficere, nihil præter se amplius expetere, non in immensum cupiditates nostras trahere, sed animi pacem, & quietem parare. quam nec copiæ, vt dixi, nec honores afferre possunt, nam in nobis bonum summum inesse decet, honores alterius voluntate proueniunt, & sunt signa, non possessiones virtutis, nam præstantiæ, & obseruantiæ exhibēdæ ratio est honor, quo fit, vt qui honorē cupit, & virtutem fugit, is malus, & ambitiosus habendus sit. Sed nec audiendæ sunt blādissimæ illæ dominæ, quæ suis nos illecebris irretitos tenent, & iucunditatis ac suauitatis vitam plenissimā pollicentur, namꝗ in nulla corporis commoditate, in nulla sensuum delectatione summum bonum præcipue collocādum est. Pulchritudo ad luxum, sensuum integritas ad ocium, Robur ad iniuriam, sanitas ad vitium sæpe tendit, quare in ĳs, quæ vera, & legitima esse felicitas potest: quare pro pulchritudine temperantia, pro sanitate iustitia, pro robore fortitudo, pro integritate sensuum prudentia est expetenda, Plato Academiæ locum vbi aer nocentior esset elegit, vt nimis bonam corporis habitudinem, tāquam vitem luxuriantem inclementia cœli amputaret, Socrates vitiosam natura doctrina edomita castissimus, & cōtinentissimus vixit, Democritus oculis se ipsum priuauit, ne à rerū contemplatione distraheretur, ac demum, nemo fuit verę gloriæ alūnus, qui virtutem non prætulerit voluptati, quare neꝗ in ludo felicitas est, collocata, non enim studendum est, ut ludamus, sed ludendum, vt ad studia simus alacriores: atq; vt ab hac re, mequam primū expediam, non enim decet hoc loco aliunde res sumere. Felicitas aut est conditio cunctorum bonorū aggregatione summa, quare hoc modo per se quidem felicitas plura in se habet immo omnia continent, quæ vir bonus mallet habere, ꝙ non habere, aut est vnum, & simplex bonum, quod inter omnia, quæ huiusmodi conuenire possunt, obtinet principatum, ex hoc, possumus affirmare virtutis actiones esse ipsa virtute nobiliores, namꝗ agendo magis attingimus id quod querimus, ꝙ virtute ipsa, quare si quis recte felicitatem collocare, voluerit, eam non immerito vniuersam in actionibus collocabit. Actiones enim viri virtute pręditi, neque laboriosæ, neꝗ molestę sunt. Sed summam pariunt delectationem, & facillime fiunt, sed in ĳs philosophorum cura posita est, nos cum Aristotele populares opiniones sequemur, & eas adducemus felicitatis descriptiones, quæ passim iactatæ vendibiliores faciunt oratores. εὐδαιμονία felicitas, & bona fortuna, δαίμων enim fortuna est. εὐπραξία successus prosper cum virtute, Horat. εὐπρᾶττειν rem bene gerere dixit. σώματα serui, nam qui ex græcis elegantius scripsere σώματα pro seruis accipiunt, sic Plato. sic Epigra. σώματα πολλὰ τρέφειν. εὐγηρία Senectās valētē, sic vertisset Horatius, et Virg. εὐτεκνία Vir. & pulchra faciam te prole parentem. Quoniam vero in re facili non immoramur, ideo supersedemus omnia commentari.

Cap. XV. Diffinitiones partium singularum ex quibus felicitas constat.

SED & partium quoque singularum, ex quibus illa, de qua diximus, beatitudo componitur, prodendæ diffinitiones videntur. Bonũ genus, siue nobilitas, aut id quæritur, quod ad vniuersam aliquã nationem, aut id, quod ad singulos pertinet, si quod ad vniuersum, illud censetur bonum genus esse; si ii, qui eam terram incolũt, indigenæ sunt: si suo iure legibusque vtũtur, si vetustate præcellunt: si hi, qui principes gentis sunt clari, & insignes habentur. Si multi ex ea ciuitate profluxerunt viri præstantes iis bonis, quæ homines admirantur. Genus vero, quod laudatur in singulis, continetur his rebus, si nobilibus parentibus orti videãtur, si legitimis nuptiis procreati, si principes fuerint ciuitatis suæ: si opibus excellentes: si virtute, atq; iis bonis ornati, quæ honesta, & preciosa existimatur: si ex ea gente, atque familia præclari multi, atque illustres viri, aut mulieres, iuuenes, aut senes prodierunt. Quænam vero sit liberorũ tum copia, & fertilitas, tum bonitas, atq; præstantia, opinor neminem esse, qui nesciat. Sed tamen illæ aliquando in ciuitate vniuersa inueniuntur, vti cum iuuentus est multa, & prædita non modo commodis corporis, magnitudine, pulchritudine, robore, viribusque certandi: verum etiam bonis animi temperantia, fortitudine, quæ duæ virtutes præcipue optantur in iuuene. Aliquando priuatim illa quæruntur in singulis, vt cum filii, filiæq; & numerosa sobole, & recte instituta videntur, fœminarum virtutes, quas natura corpori tribuit, sunt forma, & magnitudo.

Quæ vero habentur in animo, sunt pudicitia, & diligẽtia in re familiari citra illiberalitatem. Illa certe ratio, quã sumus secuti, vt hæc bona, & in vniuersum & particulatim exponerentur, etiam hac parte omittenda nõ est, vt extimemus in deliberatione omnia, & quæ virtutes in singulis tam viris, q̃ fœminis, & quæ vniuersis inesse videãtur. Nam ea ciuitas, in qua mulierum peruersi sunt mores, ferè dimidio felicitatis caret: cuiusmodi Lacedæmoniæ peribẽtur. Diuitiarum partes sunt pecuniæ, copiæ, agri, villæ, possessiones, multitudine, amplitudine, pulchritudine præcellentes. Præterea supellex seruitiorum, pecoris, cæterarum rerum, numero, & apparatu præstantium. Porro hæc omnia firma, & certa esse oportet, & partim ad liberalitatem, partim ad vtilitaten parata. Vtilia sunt, quæ fructuosa sunt nobis: liberalia appello, quorum liberalis est vsus, id est quibus dumtaxat fruimur, fructuosa sunt vnde nobis prouentus, & redditus influunt. Illa vero, quorum præter vsum ipsum superest nihil pensi, dicuntur ad fruendum exposita. Certa autem, & tuta ratio possidendi illo fine cõtinetur, si quis eo loco, & modo possideat, vt habeat iis rebus, quas possidet, vtendi potestatẽ, id est vt suo iure sit, vtrum velit earum rerum dominus esse, nec ne. Possitque cum libeat abdicare à se, atque alienare. Alienationem intelligo donationem, venditionemq;. Certe ex vsu potius, quàm possessione censendus est diues; quia tractatio ipsa, atque vsus propriæ videntur esse diuitiæ. Bonum vero nomen, atque existimatio ea re constat, si ab omnibus probi, & studiosi habeamur, aut si tale aliquod ornamẽtum in nobis eluceat, quod ab omnibus, vel à pluribus desideretur:

quodque à bonis, vel à prudentibus appetatur. Honor est significatio eius opinionis, quę de alicuius beneficentia, & liberalitate habetur, sanè quanquam iure eos potissimũ honoramus, qui iam in nos benefici extiterũt; solemus tamen, & illos honoribus colere, qui benefacere posse iudicantur. Beneficium omne aut ad salutem, & vitam eius, qui accipit; pertinet, aut ad incrementum diuitiarum, aut ad aliquod eorum bonorum, quæ facile comparari non possunt, siue illa in se magna sunt, siue habita loci, & temporis ratione, grandia, incidunt enim plerunq; causæ, vt aliquibus vel ob minimi acceptam beneficii gratiam, plurimum debere fateamur: quia beneficia non magnitudine tatum, sed genere, & occasione pensantur. Partes honoris sunt, sacrificia, monumenta, commemorationes, tam carmine, quę ratione alia celebrarae, præmia, delubra, præsidentiæ, sepulturæ, imagines publica alimenta, iam barbariceæ illæ assentationes adoratio, admiratio. Postremo dona, & munera, quibus quis capitur, & quæ præciosa videantur ei, qui donatur. In munere duo sunt, primo mancipium ipsum, deinde argumentum honoris, quapropter tam auari, quę ambitiosi appetunt munera; quia in munere vtrũque inest, quod vterque affectat. Est res ipsa, atque mancipium, quod venit ex munere atque id est auari, quod gliscunt: est honor, qui significatur in munere, atque eum ambitiosi aucupantur.

Cap. XV.

" SED & partium quoq; singularũ, ex quibus illa, de qua diximus. Quid esset felicitas, quotq; eius descriptiones haberentur, quæ receptæ, atque admissæ communiter essent, ac populariter ferè, dictũ est, mox de partibus felicitatis agẽdũ, & vnaquęq; describẽda est: primã eius partẽ ευγένειαν dicit id est generis claritatem, & antiquitatem, hæc aut publica est, aut priuata,

uata, vtraq; in vetustate, atque nominis amplitudine posita est, locus autem à nobilitate ponitur tum à Platone, tum à Demosthe. in Epitaphijs. ἠγάς, inquit Demosth. εὐγένεια τούτων τῶν ἀνδρῶν ἐκ πλείστου χρόνου & reliqua, refertæ aũt sunt pindaricæ odæ ijs locis, qui à nobilitate sumunt. Cæterũ nõ hominibus modo, sed reliquis animãtibus, & plantis, attributa est nobilitas, & generositas à Poetis, quæ quæ est differentia inter vtrumq;, nam nobile dicitur, quod ex bono, & claro prodijt genere, generosum autem quod à sua natura nõ degenerat, sic enim Aristoteles in primo de natura animalium. Leo enim animal est nobile, & forte: Lupus generosum, & ferox, & insidiosum. Cicero autem generosum id vocat, quod altiori natura, animoq; sit præditum, huius contrarium est, humile, sicut nobili aduersatur ignotum. Philosophus nisi adsit virtus nobilitatem parui facit, idem inquit ille. Stemmata quid faciũt, & Pl. indignatur si quis ἐπτὰ πάππους dinumeret, ipse vero ignotus sit, & vilis. Quam vero vtilis locus est à nobilitate, patet in contentionibus, & controuersijs, quæ sæpe inter magnos, & principes viros de præsidentia oriuntur, patet etiam in societatibus contrahendis, in magistratibus creandis, in matrimonijs in commendationibus, & demum in rebus alijs, in quibus tanquam optimum bonum censetur ipsa nobilitas, à qua propositiones variæ sumuntur, vt patet, in ipso Aristotele. Sequitur pars altera felicitatis, quæ εὐτεκνία: & altera, quæ πολυτεκνία dicit. has duplices facit Aristoteles, vt patet, prudens animus memoria commendabit hos locos, vt cum sermo inciderit, ad propositum eos reuocet. De diuitijs autem Cicero loquens duas fecit partes, ex ijs enim alias ad vsum, alias ad voluptatem spectare dicit, hac eadem vtetur Aristoteles, nam alteram quoq; facit, vna enim ipsos vtentes, altera ipsas diuitias intuetur, νομίσματα hoc loco nummos interpretarer. perbelle autem vertit Herm. διαφερόντων id est præstantiũ διαφέρειν id est differre proprie est præstare, quoniam, qui præstat, differt ab alijs. ἀσφάλεια non habemus vocabulum aptum quo verbum hoc explicemus, est enim securitas, vt ita dicã, absque metu, quod eripiantur nobis diuitiæ, quas possidemus, τοῦτε ὁ ἴσιον Lampridius legit τὸ δὲ quod consentit illi ἀσφαλ duo enim hoc loco describit Aristoteles & quid sit esse in tuto, & quid sit, propriũ, partes honoris θυσίαι Virgil. in medio mihi Cesar erit. & alibi: illius aram, μνῆμαι, monumenta, vt olympici, & isthmici ludi: & cantus deorum laudibus referti γέρα decora, vel insignia, vt arma Achillis in præmiũ Vlissi data. τεμένη propriæ sunt loca dijs sacra, παρὰ τὸ τέμνειν quod abscisa sint à priuatis, & publicis donata, templa expono, vel delubra, quoniam templa omnia erant ante huiusmodi arboribus consita, quæ quæ nostris temporibus, ita se habent, sunt tamẽ ad alium vsum accommodata, vt pote humandis mortuis opportuna. προεδρίαι num præsidentiæ? Publica alimenta, vt Aristo. in Prytaneo quemadmodum ponit Plato. ἐκστάσις assurrectio, Virg. & chorus assurrexit omnis. Ex his elicimus res, ex quibus honor venit, quasdam esse communes, quasdam singulis nationibus proprias, sacrificia, oblationes, quibus græci mortuos honorabant, propria sunt: præsidentiam gradus, obseruantia: cessio loci: assurrectio, communia.

Cap. XVI. Diffinitiones partium felicitatis, quæ intrinsecus continentur.

CORPORIS virtus est sanitas, sanitatem intelligo, quæ morbis omnibus caret, quæq; cum exercitatione, atq; vsu coniungitur. Multi quidem valentes sunt, vt de Herodico dicit͛, sed huiusmodi vale tudinem, ob quam ille ab omni ferè vsu abstinebat humano nemo in parte felicitatis habuerit. Pulchritudo discrimina sentit ætatum, & suam quãq; dignitas formæ persequitur, ac pulchritudo quidem, quæ in adole scente requiritur huiusmodi esse debet, vt duratum, & vtile corpus habeat, ad labores, nec ad cursum modo, sed ad omnem conatum, & exercitationem idoneam, præterea iocundo imprimis aspectu, & pleno venustatis, & gratiæ cum quadam etiam venerationis, & seueritatis nota. Quamobrem quinquertiones idcirco pulcherrimi existimantur, quia & robore, & velocitate p̃cellunt. Prouectæ vero, & iam florentis ætatis vtrunq; proprium, videtur, & præstare bellicis viribus, & pollere forma, laus vero formæ non solum decore ipso cõ stant, & specie, sed etiam dignitate, & veneratione, cũ quadam seueritatis etiam nota. In sene deprehenditur pulchritudo, si necessarios labores viriliter subit, & ro buste trãsmittit. Deinde si est incolumi corpore, & vacuo illis incommodis, quibus solet ætas illa vexari. Robur est vis mouendi, rapiendiq; alterum quocunq; libuerit. Rapere porro, mouereq; altissimũ multis mo dis possumus, trahendo, trudendo, impellendoue, tollendo, premendo, atterendo, quo fit vt robustus intelligendus sit is, qui aut generibus oĩbus tribus, aut ali-

quibus mouere poteſt, & rapere. Magnitudinis virtus in eo decernitur, quod quis aut in longum, aut in altũ, aut in latum excedat. Ea tamen adhibita mediocritate, ne vſque adeo exuperet vaſtitas, vt agilitati corporis, & virium defunctioni officiatur. Virtus, quæ a certaminibus ſacris agoniſtica appellata eſt, tribus partibns conſtat. Magnitudine, robore, velocitate. Sed tñ qui velox eſt quodam genere videtur robuſtus eſſe: nam curſor dicitur, qui poteſt crura quadantenus impellere, & qui agitatu, & alternatione pedũ fugaci velociter, & longe ſe rapit. Luctator eſt, qui obnixu elidere poteſt, & nexibus premere. Pugil, qui cum ferire ictu, tũ propellere valet, & tradere, pancratiaſtes, qui vtriq; muneri ſufficit. Quinquertio, q omnibus. Senectutem bonam intelligo, quæ ſero in ſenium incidit, & quæ caret omni moleſtia, neque enim is bene ſeneſcit, qui velociter ſeneſcit, neque is, qui q̃q̃ non velociter, tamẽ cum dolore, & calamitate ſeneſcit. Certe ſenectutem bonam faciunt virtutes corporis, & fortunæ, quia valetudinarius, & imbecillus ſenex, non poteſt eſſe ſine vexatione, atque moleſtia, quanuiſq; longæuus ſit, fortunatus tamen, & felix eſſe non poteſt. Non negauerim tamen nonnullam eſſe per ſe gratiam lõginquitatis vitæ etiam citra incolumitatem ſanitatis, & viriũ. Nam plerique reperiuntur, qui ſine commodis aliis, & virtutibus corporis, ſpacio vitæ longiſſimo fuerunt. Cæterum exquiſitior de his indagatio nihil ad ea, quæ nunc agimus, attinuerit. Amicitiæ multorum, & bono rum quo nam deſcribantur, & contineantur fine, manifeſtum arbitror omnibus, modo intelligant quid ſit amicus. Eſt igitᷣ amicus is, qui facit eas res, quas iudi-

cat bonas esse illum, quem diligit, & ipsius causa, quẽ diligit: cui multi huiusmodi sunt, is multis abundare amicitiis existimatur, cui vero nõ tam multi, quã probi atq; delecti, is amicitias habere dicitur bonas, atque præstãtes: bona fortuna fruuntur ii, quibus, eorũ, quorum domina est, & cõciliatrix fortuna aut oĩa, aut plurima, aut maxima bona contingunt. Fortuna vero causa est aliquando earum rerum, quæ referri etiã possunt ad artem: sæpissime earum, quæ nulla contineantur arte: quales sunt, quæ natura proueniũt, potest etiam fieri, vt fortuito eius generis aliqua, & præter naturã eueniant. Ars est sanitatis, & valetudinis causa, pulchritudinis, & magnitudinis est natura. In plenum illa bona dicuntur à fortuna proficisci, in quibus versatur inuidia. Est & interim casus eorum bonorũ auctor, & causa, quæ citra consilium, & rationem occurrunt. Exẽpli gratia si ex multis liberis, alii fædi, deformesq; habeãtur, vnus sit è numero illo formosus. Aut si cum alii Thesaurum non vidissent, vnus offenderit. Aut si sagitta, quæ aliquem feriisset citra ceciderit à proximo, nec tetigerit. Aut si is, qui semper solus peregre proficisci sit solitus venerit, nec crassatores inciderit, alii, qui semel venissent, inciderint, interfectiq; fuerint, huiusmodi omnes exitus, euentusq; fortunati dicuntur.

Cap. XVII. Contraria esse seruanda dissuadentibus.

DE virtutibus animi, quia illæ in demonstratiuo genere potissimum adhibentur, explicatio in illã partem differatur. Quæ nam res igitur habeãtur, quas siue futuræ sunt, siue iam sunt, perspicere eum oportet,

qui

quí ſuaſurus ín cõſilíís alíquíd ſit. Itẽ quas quís díſua-
ſurus, ex ſuperíus díctís conſtare arbítror apertíſſíme:
propterea quod quíbus ex locís alíqua res ſuaderí põt,
ííſdem põt ex contraríís díſſuaderí. Quare eodẽ fonte
ínuẽtíonís ad ſuadendũ, & díſſuadendum vtemur.

Cap. XVI. & XVII.

CORPORIS virtus eſt ſanitas. Hanc Plato in Gorgia corporis
ornamentum vocat, & alibi primum omnium bonorum corporis di
xit, quam pulchritudo ſequebatur, mox vires, inde diuitiæ nulla frau
de comparatę. Exemplũ autem quod ponit Ariſtoteles de Herodico ab eodẽ
Platone ſumit in tertio de legibus. Herodicus inquit cũ eſſet magiſter exerci
tandorum iuuenum, eſſetq; valetudinarius, miſcens Gymnaſticam cum me-
dicina primum quidem ſe ipſum, deinde & poſteros multos affecit tædio, lõ-
gam quippe ſibi mortem præſtitit, nam dum morbum, qui lætalis erat ſubſe
queretur, neq; curare, vt reor, poterat ſeſe, & medellæ ſtudio detentus, reliqs
omnibus prętermiſſis, vitã in hac corporis indulgẽtia conterebat, male qui-
dem affectus ſi paulũ à conſueto victu diſcederet, ægre tamen moriens hac ſa
pientia ſuſtinuit ſe, ſenexq; e vita deceſſit. Egregiam ſanè palmã ex arte ſua
retulit. De forma vero, & robore idem Plato ſæpius: duplicem inquit debere
eſſe iuuenũ diſciplinam: corporis quidẽ Gymnaſticem: animi vero muſicẽ,
ea duplex eſt, ſaltatio: lucta. Porro ſaltatio alia muſæ verba imitatur magni-
ficentiam ipſius libertatẽq; obſeruans: alia bonæ habitudinis, & formę, tum
corporis vniuerſi, tum partium, eius & membrorũ gratia, cõcinne flectit, &
tendit omnia, vt cõcinnus vndiq; motus p partes ſingulas diffundat: & vni
uerſum ſaltationis ordinem cõſequat. Luctationis aũt genera illa, q̃ Anteus,
& Cercyrus in artificiũ inutilis pugnę gratia deduxerũt, uel Epius; uel Ami
cus in pugili cõcertatione, cũ nihil ad præliũ conferant, digna nõ ſunt ſermo
ne, ac diligẽtia noſtra, ſed q̃ in uera lucta à collo, manibus, laterũq; motione,
uincẽdi ſtudio, rectoq;, ac honeſto habitu adhibent, & ad ſanitatẽ, uireſq; cõ
ducunt, cum ad omnia ſint utilia prætermittẽda minine ſunt. Quid? nõne cor-
poris habitus, à quiete, ac otio labefactat? ab exercitatione, et motu parte plu
rima conſeruat? Sic equidẽ arbitror de animo eſſe dicendũ, qui à rerum ſpe-
culationibus, ab optimis ſtudijs perficit, & ſeruatur, & ab indocilitate, & im
peritia corrumpi ſolet, & quæ ſequuntur. Fit aũt mentio de Quinquertione,
ſic enim latini uertunt πένταθλον. De quo ſubobſcura ratio eſt, quid ſentiant
docti uiri. Epigramma eſt, in quo pleriq; tenẽt, ut ab ijs quinq; artibus diſco
ſcilicet, curſu, palęſtra, ſaltu, & iaculatione dicat: inter hoc eſt Iulius Pollux.
At Iſido. lib. decimo & octauo, vbi de ludo gymnico, deq; gñibus gymnico-
rum loquit, de hoc uerbo mentionẽ facit, & qnq; ponit genera Gymnicorũ:
ſaltũ: curſum: iactũ: uirtutẽ: et luctam unde ferũt quendã regẽ tot filios habẽ
tẽ quot ea genera ſunt, et totidẽ generibus de regno iuſſiſſe contendere, virtu
tem vero vocat Iſid. virium immenſitatẽ in labore, ac pondere perferendo

Aristo. hoc loco aliter sentit, nam qui põt aterere premendo, vel detinere: luctator dicitur, qui vero trudere, ac propellere: pugil. Pancratiastis qui vtricq muneri aptus sit: Quinquertio qui omnibus. Plato huius rei mentionem facit per similitudinem quandam in dialogo amatorio. videris, inquiens, mihi
" tales dicere philosophos esse, quales in certamine sunt, quinquertiones, si cũ
" cursoribus, & peltastis comparentur. Etenim illi cursoribus, & peltastis in
" eorum certaminibus inferiores sunt, & secundũ obtinent locũ, reliquos vero
" athletas vincunt. Gellius lib. iij. Diagoras inquit filios habuit tris, vnum pugilem: alterum Pãcratiastem: tertiũ Luctatorem, sed in libris de legibus optime de huiusmodi exercitijs dictum est à Pla. illud pro tempore sciendum est, facile Isidorũ & Pollucem consentire posse si discus: & virtus idem signent, nam in disco vis, & pondus requiritur, virtus aũt in vi, & pondere sita est. Aristote. aũt, & Plato nõ id agunt, vt rationem horũ verborum quærãt, sed quisq de ijs, tanq cognitis mentionẽ facit. Artemidorus autem de in somnijs quinq ludorum genera ponit. Et tamen adhibita mediocritate ne vsq adeo superet vastitas, vt agilitati corporis, & viriũ defunctioni officiat. Hoc est τοσούτῳ μείζονι. i. tanta (si dici põt) maiori ate, ne faciat motus corporũ segniores ob excessum, id est, vt possit viribus corporis vti, quãq vero pulchritudo sine magnitudine esse nõ possit, nõ tñ fit, vt magni omnes, & qui vasto sunt corpore pulchri sint, vt Cat. Et nulla in tam uasto corpore mica salis. Cęterũ nec laudabiles sunt ij, ob animi virtutẽ, quemadmodũ nec qui obæso nimis, & pingui sunt corpore. Late enim distat à cerebro virtus, quæ in corde residet, & dispersa facile imbecilla fit. De amicitia latissimus campus est: nos in secundo aliquid afferemus: de fortuna vero, & si quatenus oratori est satis, hoc loco dicatur. Digrediar tñ aliquantũ, & rem difficilẽ, & cognitione dignam, vt potero breuiter explicabo. Fortuna igitur, & casus inter externas, & aduentitias causas collocantur ab Aristo. in secundo de naturę principijs, nõ enim dubitat, an fortuna sit & casus nec ne: non dubitat ẽt an infortuniũ sit, & bona fortuna, sed probabili omnium consensione fortunã, & bonã fortunam concedit. Quanq vero multa hoc mõ admittũtur ab Aristotele, propterea quia sic pluribus videatur, si quis tñ se verterit ad rõnem, difficultas maxima est inuenire, quid dicendũ sit. Cęterũ id modo patet, quod sæpe accidit, vt si quis aliquid statuat, illi aliter ac statuerit, eueniat, quare quod pter expectationẽ, & animi propositũ cadit, fortuitũ id oẽs appellãt. Non est aũt fortuna aliquod causę genus separatũ à natura, & mente vel proposito. Sed eadẽ voluntas, quæ cõparatur ad finẽ sibi propositum, & adeptũ, si cõpareẽ ad finem, quẽ non pręcupierit, fortuna vocari solet, nã quod sibi proponit, consilio, & electione prouenit, quare voluntariũ diceẽ, idcirco, quia volũtas eius rei causa est, si vero secus, ac sibi proposuerit, cadat, fortuitũ appellabiẽ. Quare nõ mediocris error habetur eorum, qui fortunam faciunt deam, supra rotundũ, & volubilẽ quendã lapidem, rerũ humanarũ moderatricẽ, & præsertim apud eos, qui purã, & sincerã religionẽ seruant, qui oĩa dei opt. maxi. gubernatori, ac moderatori ex incredibili eius prouidẽtia tribuere debẽt, his expeditis, cũ fortuna nõ sit propria & legitima quædã cã, continuo sequitur, alias esse huius certas, & meras cãs, cum nihil sit, vt ait Pl. cuius, nõ legitima qdam rõ, & mera cã teneaẽ, sed humanę imbecillitatis est, cũ proximas rerũ

causas ignoramus, omnem uim fortunę, fortiq; ascribere: cum ergo huiusmodi fortuna sit, certe prospera fortuna erit, cum quis aliquid sibi agẽdum proponat, quod vbi egerit, in expectatum aliud bonum consequatur, & quoniã re posita, causa quoq; ponitur, ideo sequi videtur vt prosperę fortunę casus, & effectus, prosperam fortunam vt causam habeat. Distinguitur autẽ iuxta ea, in quibus reperitur, hoc est iuxta effectus bonæ fortunæ: nam cum rerum quędam sint in nobis: quędam vero extra nos positæ: fortuna felix est magis in ijs rebus, quæ sunt in nobis, ponenda, q̃ in ijs, quæ sunt, extra nos, nam in illis electio, voluntas, propositum, & mẽs cernitur, in his casus, & temeritas. Cæterum casus nõ idem est, ac fortuna, quippe casus in bruttis, & ratione carentibus esse potest, fortuna non potest, est alia bonæ fortunæ distinctio ab eodẽ posita, quę sumit̃ ex euentu, duplex enim est euentus proprius est vnus, aduentitius alter: proprius est bonũ consequi, aduentitius est malũ non habere: quare non modo fortunatus est, qui aliquod summũ bonum consequit̃, sed etiam qui magnũ euitat malum, quemadmodũ mihi euenit, qui è summo culmine in imũ putei delapsus plane illęsus statim eductus sum, ita vt nullũ periculum maius, minori cũ damno potuerit euitari. Nullus aũt fortunatus est dicendus, cui pręter expectationẽ semel quicquam acciderit bonum, neq; ẽt adeo fortunę socius est quisq;, vt vel omni eius proposito fortuitum aliquod eueniat bonum, vel cũ aliquod fortuitũ eius proposito sit annexũ, illud semp̃ sit bonum, sed inter hos medius est, qui vt plurimum præter expectationem bonos sortitur euẽtus, nam neq; rosa vna ver nitidum, & floridius facit, neq; felix vnus successius aliquem fortunatũ reddit. Sed quæ causa est prosperę, ac felicis fortunę? An nulla est in homine causa prosperitatis eius, quæ sit earum rerum, quarum non sumus domini, q̃q; extra hominẽ causa quædam latior, & communior habeatur? Quis enim habet in se causam, vt pulcher, vt nobilis, vt diues oriatur? Sed si causa quæratur prosperitatis eius, quę sit rerum, a nobis manantium, certe putandum est, esse vires quasdam in homine, a natura insitas, & impetus quosdam, ac propensiones, quibus ducimur absque vlla ratione ad ea facienda, quibus aliquod magnum, & insperatum bonum succedat. Hinc diuersitas est fortunæ, hinc est quod idem vni commodũ, alteri sit incommodum, hinc dicuntur aliqui rotę fastigio ferri, aliqui vero capite vitreo radios vrgere duros. Est igitur bona fortuna ratione carens natura, nam fortunatus est, qui sine ratione ad bonum impetu quodam fertur, hoc autem naturæ proprium est, in anima enim vis quædam inest, qua ferimur absq; consilio in id, quod nobis postea profuturum est, vnde si quis interroget quempiam cur ita faciat, nescio dicet, sed ita fert animus, tanq; qui a deo aguntur, qui animi concitatione, ac furore aliquid faciunt, hinc dictum illud vbi plus ingenij, fortunę ibi minus, & econtrario, vbi minus ingenij, fortunę ibi plus esse, quoniam consilio fortuna caret, & qui pręuidet, quiq; deliberat plurimis euentibus resistit. Sed fortuna est causa interdum earum rerũ, quę referuntur ad artem, interdum earum, quę referuntur ad naturam, uenenum quispiam sumit, pręter expectationẽ sanatur a diuturno aliquo morbo: huius fortuna refertur ad artem, nascitur pulcher aliquis, huius cõmodum, & fortuna refertur ad naturam. Atq; hęc sunt, quę hoc tempore mihi de fortuna in mentem ueniũt, Cęterum si pro rerum dignitate, ac ueritate loqui uolumus,

& non uti oratorijs persuasionibus, nullum est bonum uirtute ipsa prẹstantius, quam qui habet rerum dominus, uel syderum, & fatorum imperator erit. Diuitię namq; splendorem afferunt nullũ, eas cum ignauia possidenti, neq; enim sibi auarus, sed alteri eas parat, neque item corporis forma, & robur, timido, ac perdito ullum afferunt ornameurum, quoniam ipsum dedecent, infamem reddunt, & secordiam patefaciunt, neq; honos, et is prẹsertim popularis, adeo pretiosa res est, ut multi putant, honorantur enim multi ob ea, quę breui tempore dilabuntur. Quid scientię dei liberalitate hominibus elargitę? Si pietas, si iustitia, si absit moderatio, nonne callidos, potius q̃ sapientes reddũt? Quare ante omnia, & post omnia uirtus ipsa est, expetenda, habenda, exercenda: de qua se dicturum pollicetur Aristoteles in genere demonstratiuo, nunc ex cõtrarijs locis monet hauriendas esse illas propositiones, quibus dissuadere intendimus: concludit quæ dicta sunt, aperit, quæ restant dicenda, facillima lectio est.

Cap. XVIII. Descriptio boni, & enumeratio bonorum, & eorum, quæ efficientia sunt, occasionesue bonorum.

QVVM vero sit propositus deliberanti finis, vtilitas, deliberat porro de finibus nemo, sed de iis, quæ antecedunt, & conferuntur ad finum, atque ea quidem sunt; quorũ vtilitas in actione versatur; quod autem vtile est, bonum quoque quoddam est: necessariũ puto descriptiones boni ipsius, atq; vtilis generales quidẽ illas, & simplices, sed tanq̃ elementa q̃dã, atq; initia, afferẽdas esse. Est igitur bonũ, quod sua natura expetẽdũ est, & cuius gratia res quoq; aliæ expetunt: & quod oĩa cõcupiscunt, q̃ sensum eius, & intellectum habent, aut concupiscerent, si intellectum haberent. Itẽ quicquid ratio, atq; mẽs cuiusq; rei tribueret si inesset, & quicquid cuiq; tribuit quacunq; in re inuenta, versataq; ratio, hoc est suum singulis bonum, & quo habito bellissime habent, & optime sibi sufficiunt. Immo ipsum est ratio illa per se sufficiens. Et quod conciliat nobis alia bona, atque conseruat; ex quo sequuntur non solum illa quæ diximus; sed etiam ea, quibus

contraria,

contraria, inimicaq; defendantur. Plane bifariam sequi solent ea, quæ diximus sequi; nam aut simul, aut seorsum, posteriusq; sequuntur, verbi gratia prius addiscitur, deinde scitur res, & tenetur, cōtra sanescitur simul, & viuitur. Tria quoque sunt efficiētia; nam aliqua ita vt conualescētia sanitatis: aliqua vt cibi: aliqua vt exercitia, gestationesque, vtpote quibus magna ex parte sanitas comparetur. His constitutis, atq; subiectis, necesse est non modo bonarum rerum adeptionem bonam videri; sed etiam euitationem: nam adeptionem bonorum euitatio concomitatur malorum, & euitationē malorum consequitur vicissim indeptio boni. Est & conuersio bonorum bona, hoc est pro minori bono maioris susceptio. Et malorum imminutio, id est, pro maiori malo minoris electio: quo enim superatur minus à maiori, id in hoc adeptio est, in illo euitatio, atque depulsio. Virtutes quidem confessa bona videntur, cum per eas homines bene instituti, compositique euadant; præterea efficientes sunt illæ bonorū, conciliatricesq;: sed de singulis quæ nam quæq; sit, & qualis, priuatim suo loco dicendum est. Iam voluptatem bonum esse quis dubitat? cum eam cunctis animalibus naturæ instinctu videamus desideratam, & appetitam? Quapropter & quæ delectant, & quæ pulchra sunt, necesse est bona existimari; quia, quæ delectāt efficientia sunt voluptatis. Pulchra diducūtur in species, vt alia ideo pulchra dicantur, quia delectant, alia, quia per se optantur, & expetuntur: huiusmodi (vt verbo expediā) sunt illa, felicitas primum: est enim felicitas perse optabilis, & perse sufficiens, & cuius gratia pleraque alia solemus expetere; deinde iustitia, fortitudo, tēperantia, animi

magnitudo, magnificentia, & reliqui huiusmodi habitus, quæ virtutes animi appellantur. Item illa putanda sunt bona, virtutesq́; valitudo, robur, & forma, & cætera talia; quia virtutes corporis habentur, & præterea multa bona ex iis proueniunt; verbi causa, ex valitudine proficiscitur voluptas, & vita. Quamobrē à multis optimum inter bona existimata est sanitas, quia duarū rerum esset efficiens, quas plurimi preciosissimas arbitrantur, voluptatis, & vitæ. Deinde opulentum, & locupletem esse in parte aliqua virtutis ponitur, est enim opulentia possessionis virtus, & ex qua habenti plurima commoda oriuntur. Item amici, amicitiæq́; nam ꝑ se amabilis optabilisq́; amicus est, & ꝑterea nobis multorum bonorū auctor esse pōt. Itē honores, & gloria, quippe quæ & suapte natura grata, iucundaq́; sint, & ad vtilitatē quoq́; maxime valeant. Demū ferè semper id sequit̃, vt ii, quos honore prosequimur, magna ex parte videantur habere illas res, propter quas afficiuntur honoribus. Itē vis dicendi, faciendiq́; omnia enim huiusmodi causæ bonorū sunt. Præterea ingeniū memoria, docilitas, solertia, & reliqua id genus: huiusmodi facultates oēs plurium bonorū effectrices habentur. Eodem modo scientiæ, artesq́; oēs. Item vita ipsa; q̄m etiam si nullum aliud bonū consequatur, per se tamen vita amatur, optatur, expetitur. Postremo æquum, & iustum, vt pote quod communiter expediat omnibus. Atq́; hæc ferè sunt bona indubitata, atq́; confessa.

Cap. XVIII.

" CVM vero sit propositus deliberanti finis vtilitas. Tractat de bono, id est, docet nos quonam modo copia propositionum cōparetur, quibus aliquid bonum esse ostendatur; ac primo rationem affert, cur tra-

ctare de bono ad hoc genus spectat. Ratio est hæc. De re illa necessario tractã dum est, qua declarata facilius fit, quod quærimus, sed vtilitas, quã præcipue in genere senatorio q̃rimus facilius apparebit, cũ de bono ageť, de bono igitur necessario tractandum, vtilitas enim ad bonum refertur, quia quod vtile est, id etiam bonum est. Quare elementa, & propositiones de bono assumemus: sed vnde est, quod Aristoteles dixit. Deliberat porro de finibus nemo? Sed de ĳs, quæ finem antecedunt? cum proprium electionis sit illud eligere, quod non sit propter aliud eligendum? cũque præterea norma illa certissima sit, vt propter quod res quæq; talis est, illud sit magis tale, quo fit, vt finis sit magis eligendus, quando ipse causa sit, quod eligamus ea, quæ ad ipsum pertinent? hæc igitur sunt, quæ obscuriorem hunc locum efficiunt, ad cuius explicationem tenere oportet, quod actio voluntatis communior, & fusior est ipsa electione, quoniam multa volumus, quæ non eligimus, & nihil eligimus, quod non velimus. Quare fit vt electio, & voluntas multis modis differant: primum enim in electione plura bona proponuntur, ex quibus vnum seligimus, quando illa non conueniunt inter se, vnde electio est acceptio vnius ex multis propositis bonis, sed actio voluntatis, non requirit bonorum multitudinem, aut collationem, sed sæpe rerum, quæ fieri non possunt, voluntas est, vt velle perpetuo viuere: nunquam infirmari, semper iuuenem esse. In electione quædam mentis adhibitio est, qua perpenditur, quid melius inter bona plurima iudicandum. collatio hæc consilĳ nomen indepta est, quare quod iam actu eligi potest, præconsultum esse debet. Ex his habetur eligibile bonũ esse quod fieri potest, ac per nos agi, quod cum alio bono collatum, præconsultũ est, & prouisum, ex ea parte quatenus in eius persecutione natus aptus est ferri appetitus. Vnde eligibile necessario est, vel bonum, vel apparens bonum, & necessario non est finis, sed eorum, quæ tendunt ad finem, quoniam electio est quæ ante consulit, sed nemo de fine consulit, nemo quærit an Pax an victoria sit bonum, sed an pugnare, an expectare, an ita respondere, sit bonum vt pacem, aut victoriam cõsequamur. Duplex est bonum alterũ, quod simpliciter, & absolute bonũ est, quod per se maximum, & maxime est expetendum, & propter quod alia eliguntur. Alterum quod non est suapte natura bonum, sed quoniam ad illud vltimum tendit, iuxta hæc duo membra, philosophus duas dat boni descriptiones inter se differentes, prior absolutum respicit, posterior comparatum bonum intuetur. Quæ autem sequuntur, a personis potius, quàm ab ipsa boni natura sumuntur. οὗ ἐφίεται, quod omnia appetunt. Triplicem hoc loco innuit appetitum Aristoteles naturæ: animæ: rationis. Appetitus naturæ uis quædam in re quaq; insita est, qua singulæ nulla ex deliberatione causa suscepta in bonum deferuntur, tendit sursum directis lineis flamma, deorsum ad perpendiculum terra, quia ita postulat eorũ vis & natura, vt quæq; suo in loco, incolumis conseruentũr, habent autẽ animalia suos appetitus, & impetus: quibus res salutares, & delectabiles consequuntur, nec vlla est vis quicquam apprehendens, cui non sit appetitio coniuncta quædam. Apprehendit colores oculus. Eosdemq; appetit si pulchri sunt. Delectatur auris harmonia: exhilaratur uis interior rebus ĳs perceptis, quæ letæ, ac iucundæ sunt. Sed appetitus rationis ipsa est voluntas, quę nihil
„ vult, nisi aliquid aliquo modo pręcognitum. Est igitur bonum, quod omnia

„ concupiſcunt, quæ ſenſum eius, & intellectum habent, vel concupiſcerent, ſi „ intellectum haberent. Et illa ſunt bona, quæcunq; mens ſua vnicuiq; tradere, vt puta expetit diuitias aliquis, diuitię illi ſunt bonæ. Poſitis ergo multis deſcriptionibus, boni facile poſſumus videre, quæ bona ſunt, tum propter ſe, tum propter aliud. Cæterũ in partes quatuor id ſecatur, quod eſt vtile, iuxta hoc bonum vniuerſale ac commune: namq; vtiles ſunt, res, quæ efficiunt: res, quæ conſeruant, res, quę efficientibus, res, quæ conſeruantibus bonum annectuntur: quoniam quod annexum eſt cum aliqua re, cum ipſa numeratur: cæterum annexio finis, ad id quod efficit, aliquãdo ſimul fit, vt laus annexa eſt cum acquiſitione rerũ laudabilium, acquirit enim virtutes aliquis, quæ ſunt laudis effectrices, eodem tempore laudem refert, in qua finis egregius eſt collocatus. Aliquando autem fit poſterius: ſcientia enim quæ eſt finis, ſequitur diſciplinam, quæ efficit, paritq; ſcientiam, ſed res efficientes tripartita ratione intelliguntur: quædam ex ſeſe, et vi ſua efficiunt, & hæ ſunt, vel proximę, vt cibus incolumitatis: vel remotę vt medicus, quędam vero externa de cauſa, vt exercitatio corporis ſanitatem faciens. Cum igitur tribus his generibus efficientia diſtinguantur, neceſſario habemus res vtiles, aut eſſe bonas ꝑ ſe, vt alimentum: aut malas per ſe, vt venenum: ſed ſunt mala, quędam, quę feruntur ad bonum, & hoc dupliciter, vel quando, quod prouenit bonũ, maius eſt, ꝙ malum, vt paruus labor diuitię multę, vel cum à minori malo maius euitatur, vt abijcere merces, vt incolumis euadas. Cęterum bona, ex bonis parta ſimpliciter, & abſolute vtilitatis nomine vocitantur. Sed quæ ex malis comparantur ſunt bona, permutationem, & vicem, vel a maiori damno in minus, vel ab incõmodo ad commodum, τό υγιαίνειν & ualere, & conualeſcere ſignificat: πρᾶξις ad prudẽtiam: ποίησις ad artem pertinet, q̃q; hoc loco non ſeparat Ariſtoteles: ſed facimus ea proprie, quæ poſt opus remanent, ut ſtatua: ſed agimus, quę poſt opus non remanent vt ſaltatio.

Cap. XIX. Quot conditionibus intelligatur quid bonum eſſe.

QVOTIES autem ambigua ſunt, quæ probare volumus, vnde id conſequamur, hi erunt loci. Rem cuius cõtrarium malum eſt, bonum eſſe oportet: & cuius cõtrarium hoſtibus prodeſt; vt ſi maxime prodeſt timere hoſtibus, vtiliſſimũ ſit ciuibus fortiter agere, omnino quæ aduerſarii optant, & quibus gaudent, his contraria conducere nobis videbantur. Quamobrẽ recte illud Neſtoris apud Homerum legitur. Scilicet hoc Priamus velit, hoc Priamoq; creati. Quanquã hoc non perpetuum eſt, ſed maiori ex parte ſeruandum.

Nihil enim vetat, quin fieri possit aliquando, vt eadē res sit vtriq; aduersario vtilis: inde vetus adagium. Cōmune periculum congregat dissidentes. Item bonum est quod non peccat excessu: malum contra quod peccat. Bonum est etiam cuius quis gratia plurimum, & sumptus, & laboris insumpserit, Apparet enim iam bonum esse, quod eo modo comparatum est, & quod ita consecutus est quispiam, existimatur finis, & quidem multorum finis, finem aut bonū esse necesse est. Atq; hinc ducta sunt illa apud Homerum. Et Priamum penes, & Phrygios stet gloria belli. Item illa. Turpe loco mansisse diu, vanūque reuerti. Hinc etiam tritum illud profectum est, pro foribus hydriam. Bonum est etiam quod plurimi concupiscūt, eo quod dignum est, pro quo discrimina, & contentiones subeantur, nam quod omnes appetunt, dictum est supra bonum illud summum esse, at quod plurimi appetunt, videtur quasi omnes appetere. Item bonum est, quod laudabile est. Nemo enim laudauerit rem non bonam. Bonum est & quod inimici, & mali homines laudant, videntur si quidem ferè omnes fateri, quo fatentur vel hostes & qui ob aliquam offensionem à nobis alieni esse videntur, quia res eo vsq; adeo sit euidēs, & exposita oculis, vt illi diffiteri non possint, quo quidem modo mali existimantur ab omnibus, quos amici vituperant, contra censentur boni passim, qui vel inimicorum testimonio commendatus. Quamobrem Corynthii ægretulisse Simonidis versum, & proinde maledicti loco habuisse dicuntur, in quo Poeta ille cecinisset. Non cōqueri Ilium de Corynthο. Præclara quoque & illa res habetur, quam prudens, bonusq; aliquis, aliquaue plu-

rimum fecisse dicatur, & ante cæteras cõstituisse ad fo-
uendum, & diligẽdũ, sibi: quales in Vlissem Minerua:
in Helenã Theseus: in Alexãdrum deæ tres: in Achil-
lem Homerus perhibentur fuisse. Huiusmodi demum
omnia iudicantur bona fuisse, quæ potiora; & optabi-
liora videntur. Optabilius autem facimus ea, quæ di-
cta sunt, & quæ inimicis obsunt, amicis prosunt. Item
possibilia. Possibilia porrò bifariam spectantur, quanq̃
enim possibilia omnia intelliguntur, quæ quouis mo-
do cõfici, & ad exitum perduci possunt, ea tamen præ-
cipue possibilia appellantur, quæ sunt factu facilia. Fa-
ctu autẽ facilia sunt, quæ sine vllo labore, sumptu, mo-
lestia, quam breuissimo tempore absoluuntur. Nã labo
res magni, & diuturni suscepti difficultatem operis at-
testantur. Itẽ si res fiãt vt volumus, volumus vero aut
nihil mali: aut quod minus absit à bono: hoc autem cõ-
sequemur, si ea molestia, quàm agendo aliquid subitu-
ri sumus, aut ignorata à nobis, aut perquam exigua fue
rit. Itẽ suæ cuiq; res, & q̃ habentur à nemine, & q̃ vehe-
menter singularia, & præstantia iudicantur; quia hono-
res, gloriæq; hac via maiores, & vberiores sequuntur.
Itẽ quæ cuiq; cõueniunt, ea quemq; libenter expetere,
& facere; hæc vero sunt illa, quæ tum digna maioribus
nostris, tum viribus paria existimant̃. Itẽ expetuntur
quæ nobis deesse sentimus; quãuisq; minima videant̃
illa, hoc tñ ipso, quod desunt digna esse arbitramur, q̃
aggredi, & consequi studeamus. Item expetimus, quæ
facile confici, & peragi possunt, etenim possibilia ea
sunt, non modo quia factu facilia, sed ẽt idcirco, quod
plures aut oẽs, aut pares, aut impares, iferioresq; nobis,
ea comparare, & cõsequi potuerunt. Item ea, quibus, &

amico gratificari,& inimico offensionem offerre possumus. Itē expetuntur ea,q̄ fiunt;& optantur ab iis,quos suspicimus,& admiramur. Itē ea,in quæ nati quorumq; periti,expertiq; sumus;nā in sua quisq; arte putat se facillime omnia facere. Item expetuntur ea,quæ mali nō expetunt;sunt enim maiore laude digna,q̄ cauentur,& declinantur,á sontibus. Itē ea quæ concupiscimus; non solum enim iucunda videntur nobis ea, quæ cupimus, sed etiam meliora. Planè ea quisque maxime sequitur, quæ amat,quibus oblectatur,quibus afficitur. Bellicosi,& contentiosi,victoriam:ambitiosi honores:auari diuitias:& cæteri suas quisq; libidines. Et de bono quidem,atq; vtili,vnde sumendæ sunt ad faciendam fidē probationes,hactenus disseruisse sit satis.

Cap. XIX.

„ QVOTIES autē ambigua sunt,quę probare. Diuidit bona duas in partes,alia enim dicit esse,quę cū bona sint,ab omnibus sine dubio bona esse iudicantur:alia uero,quę in dubium,bona sint nec ne, ueniunt,sed cum de certis,& constantibus bonis iam dictum sit,quo nam pacto quisq; abundare dicendi copia possit,nūc ad explicanda ea,quę sunt ambigua,uenit,& locos eos proprios nobis ostendit quibus probare ambigua,
„ & inconstantia ualeamus. Quamobrem recte illud Nestoris apud Hom. le-
„ gitur. Illiados primo Scilicet hoc Priamus gaudet, Priamiq; iuuentus:un-
„ de Virg. Hoc ithacus uelit,& magno mercentur atridę. Hunc locum Fab.
„ uertit. Item bonum est,quod non peccat excessu,uirtus enim in medio posita est,unde παραφρονεῖν apud Gręcos deductum est,& de illo dicitur,qui plus sapere,quam deceat,uelit. Peccat excessu,qui talis est,ut pręter cęteros ęgregie se prębeat sapientem:& excessus ille malus est,a quo dicitur summū ius summa iniuriam esse, atque hinc ducta sunt illa apud Home. secundo Iliad. Priamum penes,& Phrigios stet gloria belli,& illud etiam in eodem libro. Turpe loco mansisse diu:vanumq; reuerti, hæc loca maxime sunt hortantibus propria,hortationes ad genus deliberatiuum referuntur omnes. Ad hoc facit prouerbium illud pro foribus hydria:aliqui dicunt argumentum esse à contrario,nam si habere vrceum plenum pro foribus facile est assequi,& ob id non adeo gratum,ergo à contrario gratum erit, quod reconditum est, aut remotum,ita vt multo labore comparatum sit:sed Aristoteles non loquitur de illa re,propter quam multos labores,et multa tulimus impedia,iam enim

per homerica exēpla id patefactum est, sed loquitur de adeptione finis, quare sic intelligitur, vt puto, vt si quis à longe aquam petijsset, cunque esset ante ædes, ipsam casu aliquo fracto vrceo disperdisset, nonne merito quereretur, hem per longum iter aquam seruaui, modo in portu, aquali vrceo fracto ipsam perdidi. Bonum est etiam quod pleriq; concupiscunt: & quod dignum est pro quo discrimina vt de Helena dicitur. Contra censentur boni passim q̃ vel inimicorum testimonio laudantur, Virg. Ipse hostis teucros insigni laude ferebat. Praclara quoque & illa res quam prudens. Hunc locum Pindarus tangit vltimo hymno olympiadum. Sed exemplum Simonidis nō habemus. Plane ea: quisq; maxime sequitur: quæ amat: quibus oblectatur: quibus afficitur: bellicosi, & contentiosi. Hor. circum pulpita pugnax, & reliqua.

Cap. XX. Hactenus quibus rebus vtile esse probemus, quod consulimus: nūc quibus probemus, vtilius.

QVIA vero plerunq; deliberationes huiusmodi sunt, vt, quoniam vtraq; sententia ciuitati commoda, atq; vtilis videatur, quæras vtrum potius sit faciendum, maxime sequens videtur, exponere, & docere, quibus rebus & maius bonum, & maior vtilitas contineatur. Ergo illud habetur excedens, & superans quod tantum, vltraq; est. Excessum vero superatumq;, quod insitum est, & continetur in illo priore: & quod maius est semper, & quod plus intelligitur extimatione minoris: magnum vero, & paruum. multum, & paucum pensantur habita ratione magnitudinis plurium. Ea quidem res, quæ excedit, & superat, habet magna. Contra dicitur parua, quæ superatur, & cessat: eodem iure paucitas, & multitudo censentur, igitur cum huiusmodi sit descriptio boni, vt ipsum per se, non alterius gratia nos trahat, & quod appetatur ab omnibus, aut quod appeteretur ab omnibus si fuissent mentem, & rationem indepta, & quod facultatem habeat efficiendi, conseruandique ea, quæ nobis expediunt, & ex quo

vtilitates

vtilitates nostræ omnes consequantur : id vero cuius beneficio omnia comparantur, finem esse constat; finis porro est, cuius gratia cæteræ res habentur; cum igitur bonum ipsum huiusmodi auxiliis, rationibusque nitatur, necesse est, quæ plura vno, paucioribusue aliquibus sunt, eadem vno illo, paucioribusq; adiectis maiora, melioraq; fieri: nam ea, quibus quantulacunq; accessio facta est, proculdubio superant; ea vero quibus facta non est, tanq̃ inserta in illis, & comprehensa superantur. Item si maximum aliquid vincatur à maximo; ipsa quoq;, quæ continentur in maximis, eãdem rationem sequentur. Contra quoque si ea, quæ continentur in maximis altera exceduntur ab alteris, etiam maximum excedetur à maximo. Ex. gr. si maximus vir est maxima muliere maior, etiam in vniuersum viri mulieribus erunt maiores; & si viri mulieribus maiores in vniuersum sunt; etiam vir maximum erit maxima muliere maior; nam generum ipsorũ excessus excessibus rerum, quas comprehendunt, proportione, & ratione respondent. Item illud est maius, ex quo sequitur aliquid, nec retrorsus valet. Sequuntur autem res aliquando simul; aliquando deinceps, atque posterius; interdum potestate : nam vsus, vtilitasque sequentis posita est in vsu præcedentis. Simul sequitur sanitatem vita. Vitam contra non sequitur sanitas. Deinceps, posteriusque sequitur discentem scientia. Potestate in sacrilegio continetur furandi, & rapiendi voluntas; nam qui sacra depopulatur, facile creditur ab priuatorum rebus non habere abhorrentes manus. Item de duobus maioribus aliquo, illud esse maius necesse est, quod magis excedit;

quia à quo magis exceditur, ea res, quam vtrumq; vincit, ab eodem exceditur, id á quo minus ea res vincitur. Item maius est, quod maioris boni nobis est opifex; sic enim intelligitur ea natura, quæ efficiẽs est, & procreatrix maioris boni. Item id bonum maius habetur, cuius efficiens maius est; nam si res, quæ valitudinẽ parit, maius, & præstantius bonum est, quam res, quæ voluptatem tantum; erit quoq; valitudo ipsa maius, & p̃stantius quiddam, q̃ voluptas. Itẽ maius est, quod per se optatur, q̃ quod per se nõ quæritur, verbi gratia maius bonum est salus, & vires, q̃ salutaria ipsa; quia alterum propter se non petitur, alterum petitur, quo ipso redolet naturam bonis. Item maius bonum est finis, quã quod finis non est; quia finis quod nõ est, alterius gratia expetitur; quod vero finis est, sua causa desideratur. Quamobrem minus bonum est exercitatio, quia bonæ habitudinis gratia quæritur. Itẽ illud est maius, quod minus eget alterius, aliorumue ope; quippe quod sibi per se sufficiat: certe illud minus indiget, quod paucioribus, & facilioribus auxiliis indiget. Item quod sine altero non est, aut esse non potest, minus bonum habetur, quã quod est, & potest sine illo esse. Plus enim sibi sufficit quod non indiget altero; quo fit vt maius bonum hoc, q̃ illud esse videatur. Item primordium, q̃ quod primordium non est; & causa, q̃ quod causa non est, eadem ratione intelligitur esse præstantius; nã sine primordio, & causa alterum illud constare non potest. Item quod ex nobiliori causa profectũ est, videtur maius quoq;, & nobilius esse, & è conuerso de duobus illud esse anteponendum principium, ex quo effectus præstantior oritur; & ex causis duabus eam esse maio-

rem, quæ maioris boni causa est. Cæterũ intelligi po-
test ex supradictis vtrunq; verũ esse, hoc est, nõ modo
principium eo, quod non principium sit, maius esse;
sed è contrario quoq;, quod non principium sit, posse
maius esse principio. Nam finis, q̃q̃ principium non
est, efficacior fere videtur esse principio. Atq; hoc po-
test exemplo rei aliquãdo gestæ declarari. Leodamas
cum Callistratum accusaret, contendebat plus peccas-
se qui malum consilium dedisset, q̃ qui male fecisset.
Ex aduerso Callias, q Callistrato patrocinabat̃, defen-
debat grauius deliquisse, qui fecisset, q̃ qui malum cõ
silium dedisset. Nõ enim fieri potuisset, quod factum
est, nisi fuisset, qui consilium ferret ad exitum; nam cõ-
silia omnia instituuntur ad actionem, & opus. Item ra-
rius quod est, censetur maius, q̃ quod passim habetur,
puta aurum, q̃ ferrum. Quia scilicet minore in vsu au-
rum, q̃ ferrum habetur. Possessio vero omnis precio-
sior est, atq; præclarior; quo difficilior est, & vehemen
tius ardua. Contra quoq; aliam rationem spectanti vi-
deri maius potest, quod euenire, haberique vuulgo po
test, q̃ quod insolenter; & raro; cum eiusmodi rei vtili-
tas latius pateat; nam saltem hoc ipso res infrequens ab
exposita, & vulgari superatur, quod huius crebrior, &
ferè quotidianus est vsus: vñ illud est à Pindaro vsur-
patum non ab re. Optimam esse aquam. Item difficilli
ma quæq; facilibus anteponuntur; vt enim quæq; res
plurimas, aut maximas habet causas difficultatis, ita p̃
quam rarissima inuenitur, in diuersum quoque recipro
cat ratio, cũ disputatur facilia interim difficilibus opor
tere anteferri, vt pote quæ haberi possunt, ut volumus.
Item illud maius est, cuius contrarium quoque maius

est;& cuius priuatio itidem maior. Itidem virtus non virtute,& vitium non vitio maius; nam hæc ad finem pertinent,illa non pertinent. Item ea maiora sunt,quorum opera honestiora,turpioraue sunt,& quorum virtutes,& vitia sunt maiora, opera quoque maiora esse necesse est;quales enim causæ sunt,atq; principia, tales quoque euentus,atq; effectus habentur: è contrario et cuiusmodi habentur effecta, eiusmodi esse causas, & principia conuenit. Item quarum rerum exuperantiæ optabiliores,præstantioresque,ipsæ quoq; optandæ,& expetendæ sunt magis,verbi gratia si exquisitissime videre præstantius est, q̃ accerrime olfacere, ipse quoq; sensus visus præstãtior erit,q̃ sensus olfactus. Et si amicos colere præstantius est,q̃ amare diuitias;amicitiarũ cultus præstantior erit habendus, q̃ amor diuitiarum: idem & vicissim commeat,vt scilicet meliorum rerum exuperantias meliores,& pulchriorum pulchriores inuenias. Itẽ ea meliora cẽsentur,quorum desideria meliora,honestioraq; sunt;nam maiores res vehementius appetuntur. Contra quoque rationem eandem sequẽti rerum meliorum,honestiorumq; desideria & meliora, & honestiora videntur esse. Item quarum rerum scientiæ præstantiores,& nobiliores habentur, ipsas quoq; res præstantiores,& nobiliores esse;nam qualis quæq; scientia est,huiusmodi est ea res,atque veritas, in qua scientia illa versatur. Habent autem rerum, quas tractant,omnes,suas quæq; præceptiones: quare & in diuersum proportione seruata necesse est præstantiorũ, & nobiliorum rerum præstãtiones,& nobiliores haberi scientias. Item quod à prudẽtibus omnibus,vel multis,vel pluribus,vel ab optimo quoq; iudicaretur, aut

iudicatum

iudicatum esset bonum, malumue, necessarium est ita esse, aut simpliciter, absoluteq; aut quatenus rationem, & prudentiam in iudicando sunt secuti. Hoc vero est rebus aliis quoque commune; nam & quid, & qualis & quanta quæq; res sit optime & scientia, & prudentia finiunt, & ita esse oportet, vt faciunt. At hoc supra quoque ostendimus, cum discriberemus bonum esse, quod peteretur, & optaretur ab omnibus, si omnia rationem, & prudentiam caperent. Ergo si vera sunt hæc aperte conficitur, maius id futurum, & præstantius bonum, quod prudentia, ratioq; prætulerit. Itẽ id melius, quod habetur à melioribus: hoc vero aut simpliciter verum est, aut quatenus meliores sunt. Ad hoc exemplum. Melior est fortitudo, quam robur. Itẽ illud est melius, quod meliores optant; Rursusq; hoc aut simpliciter verum est, aut quatenus meliores sunt; in hunc modum. Iniuria affici, q̃ afficere potius, quia partem illam iusti anteferrent. Item melius est, quod plus delectat, quam quod minus; nam voluptatem persequuntur omnia, & quicquid appetunt voluptatis appetunt gratia: quæ conditiones à nobis in diffinitione finis, & boni sunt positæ. Plus vero delectat, quod potest indolentiorem, & diuturniorem voluptatem afferre. Itẽ quod pulchrius, q̃ quod minus pulchrum habetur; nã pulchrum omne aut proprer voluptatẽ petitur, aut sua vi, & dignitate nos trahit. Itẽ maiora sunt bona, quorum sibi quisq;, aut amicis vult opifex, & auctor esse. Contra maiora sunt mala, quæ sibi quisq;, aut amicis cauet. Item diuturnam non diuturnis, stabilia non stabilibus anteponuntur, quia vtrorumq; vsus, atq; vtilitas maior habetur: diuturnorũ ex tempore; stabilium ex

voluntate;nam volentibus uti magis suppetunt, quæ stabilia, & firma sunt magis. Ex coniugatis quoque, & similibus casibus colligi, & sequi potest, alia ratio maioris hoc modo. Si fortiter agere, potius, & optabilius est, quàm temperate, fortitudo quoque potior, & optabilior erit, quàm temperantia, & fortem esse præstabit, quam temperatum. Item quod omnes expetunt melius, quàm quod non omnes; & quod plures quærunt, quàm quod pauciores, cum enim id bonum esse statuerimus, quod cunctæ res appetunt, illud esse maius bonum oportet quod magis appetitur. Item quod aduersarius præfert, quod inimicus, quod iudex, quod ii inter quos iudex est cõstitutus; nam alia ceu vulgo probata, & imperitis contemnuntur: hæc plurimi extimantur, quia peritis placent, & iis, qui rerum potiuntur. Item maius est interim, quod expositum, & communicatum est omnibus: nam abiectio quædam, & vilitas videtur non habere sectores, interim illud est præstantius quo vel nemo, vel pauci participãt; rariora enim cũ sint, præclara esse oportet. Item maius est, quod laudabilius videt᷑, quia quæ commendantur magis, necesse est pulchritudine, & honestate præcellere. Itẽ quorum maius est pretiũ, maiora censentur; nam pretium, indicaturaque videtur esse quædam dignitatis, & amplitudinis significatio. Item maiora sunt, quorum iactura maior est. Itẽ quæ maiora sunt rebus in confesso magnis, & arduis; aut q̃ magna, & ardua videantur, ea quoque si distrahantur, & dirimantur in partes adhuc tamen maiora reperiuntur, & vehementius ardua: in hunc enim maxime modum, rerum excessus, & excellentiæ intelliguntur.

Quapropter Homerus persuasisse inquit Meleagro vxorem, vt prosiliret in bellum, recensendo quæ, quot, & quanta hominibus mala eueniant, quorum captæ ab hostibus ciuitates, expugnatæq; fuerint, trucidari populos, vrbes incendi, liberos in seruitutem agi. In contrarium quoque plerunque idem ostenditur per accessionem, siue exaggerationem, vt Epicharmus facit. Primum per diuisionem illam in partes, ita per exaggerationem magnitudo, & exuperantia rerum ostenditur, deinde priuatim peculiare est exaggerationis; vt ea res, quo omnia referuntur, magnarum rerum videatur esse principium. Cum vero ea, quæ difficiliora, rarioraq; sunt, maiora quoque esse oporteat; spectandæ sunt occasiones, ætates, loci, tempora, facultates, vt pote quarum rerum extimatione, negotia magnitudinē, & difficultatem accipiāt, nam in eo rerum magnitudo bonarum, iustarum, honestarum, & his contrariorum ostēditur; in quo quis aliquid supra vires, aut ætatem, aut aliorum consuetudinem fecerit: aut si eo modo, eo loco, eo tempore fecerit; vt præcipuam aliquam admirationem habere videatur. Hinc nititur epigramma illud in victorem olympiæ sacro certamine Tægeam ex Argo pisces namque ante ferebam. Vimineum gestans his humeris calathum. Quam rem & Iphicrates commendaturus, exposuit, ex quibus hæc initiis fuere. Est & natiuum aduentitio, & aliunde quæsito præstantius: vt pote quod difficilius habeatur. Vnde Poetæ dictum, memet, inquit ipsum docui. Item magnæ alicuius rei pars maxima, quem locum pericles attigit, cum dixit in funere. Iuuentutem è ciuitate sublatam, perindeq; id esse, ac si de anno ver

detractum fuiſſet. Item quæ maiore aliqua neceſſitate ſunt vſui: qualia ſunt quæ opportuna ſunt ægris, & ſenibus. Item ex duobus, quod fini ſit propius. Itē quod nobis vtile eſt, optatius, q̄ quod aliis. Item quod ſimpliciter vtile eſt: q̄ quod aliquando. Item præſtantius quod fieri poteſt, q̄ quod non poteſt, quia alterum ad nos attinet. Alterum non attinet. Item quæ vitæ metā attingunt, q̄ quæ ſunr eminus poſita, nam quæ penes finem ſunt, videntur magis redolere naturam, & rationē finis. Item ea q̄ in veritate, q̄ quæ in opinione, & oſtentatione verſantur. Equidem in oſtētatione verſari, intelliguntur ea, quæ ſi latere, & ignorari debent: nō fierent alioquin. Quapropter affici beneficio, q̄ afficere videri poteſt optatius: quia beneficiū accipere omnes volunt; etiam nemo ſi hoc vnq̄ intellecturus ſit. Dare vero, & benefacere: niſi hoc reſciatur, non vidētur omnes velle. Itē præſtantiora ſunt, quæ homines eſſe potius, q̄ videri deſiderant, quia huiuſmodi videntut magis ad veritatem accedere. Quamobrē nonnulli paruā eſſe rem iuſtitiā putāt, quia videri malunt iuſti, q̄ eſſe, in contrarium valitudinem magnam rem eſſe, quia malunt eſſe, q̄ videri valentes. Item illud eſt maius, quod plures in vſus ſufficit, verbi gratia, ſi qua res ſit: quæ ad viuendum, & ad beneuiuendum vtilis habeatur: aut ad volnptatem ſimul: & honeſtatem. Quapropter duæ res ſunt ferè, quas homines ſolent maximas, & præſtantiſſimas iudicare, abundātia copiarum, & ſanitas, vt pote quæ vel ſolæ videantur prærogatiuas illas tuliſſe, quas quærimus. Item illud eſt maius, quod dolore cū careat: eſt etiam cum voluptate coniunctum. Nam ſimul vtrumq; plus eſt, q̄ ſi ſeorſum ſingula habeantur.

Quare

Quare voluptas bonum, & indolentia: cumq; duæ res
ſint, ſi accedat vna, & ſuperueniat altera: neceſſe eſt con
ſtituat totum maius. Item maiora ſunt, quæ cũ adſunt,
non ignorantur, q̃ quæ ignorantur, & latent, quia talia
videntur eſſe propriora veritati. Quo fit vt locupleté
eſſe, q̃ videri, ſit potius. Item carum aliis ſolum quip-
piam habetur, aliis comitatum. Quamobrem non fue-
rit oculi amiſſi iactura par duobus, quorum alter vnũ,
alter duos haberet, nam Cocles, & qui vnum habebat,
carum ſibi ſolũ quidem illum & precioſum habebat.
Ergo ex quibus locis ſumi poſſunt probationum in-
dagines, & ad faciendam fidem ſuadendo, diſſuadẽdo-
ue, hactenus expoſuiſſe & diſſeruiſſe ſit ſatis.

Cap. XX.

» QVIA uero plerunq; deliberationes. Explicatis his primordijs, &
elementis, ex quibus oratori facultas ſubminiſtratur probandi, quæ
bona & utilia ſint omnibus, & ijs, quæ bona, & utilia uideantur:
quærit modo de duobus utilibus utrum utilius: deq; duobus propoſitis bonis
utrum melius eſſe iudicandum ſit, & copiam propoſitionum, quibus id oſtẽ
damus diuinus Rhetor nobis affert. Et quoniam de comparatione mẽtio fit,
priuſquam aggrediatur, quæ ſibi dicenda inſtituit, nonnulla tangit, quę per-
tinent ad comparationem cuiuſmodi, eſt ſcire quid ſit magis, & quid ſit mi-
nus: quid ſit id, quod exceſſum: ẽt quid ſit id, quod excedens vocatur, repetit
autem quædam, quæ dicta ſunt antea, vt tota ratio comparandi melius ha-
beatur, ſed ad hanc tractationem vniuerſam tertius Topicorum liber vtilis
» eſt: in cuius exordio Ariſtoteles hoc dicit, E duobus vero, aut pluribus propo
» ſitis vtrum expetibilius ſit, vel melius decernendũ ex ijs locis eſt. Illud prius
» teſtatum ſit, in hoc tractatu, conſideranda nobis eſſe, non quæ multũ diſtãt,
» nec quæ inſigni aliquo diſcrimine ſeparata ſunt. Nullus enim in controuer-
» ſiam reuocat, felicitas an diuitiæ magis quærẽdæ ſint, ſed ea, quæ proxime po
» ſita ſunt, & in quibus ambigitur vtri eorum accedere plus oporteat, propte-
» rea quod exceſſus in altero ſuper alterum nullus animaduertitur. Quamobrẽ
» conſtat: ſimulatq; prærogatiua, quæ uel una, uel plures in talibus commõn-
» ſtratæ ſunt, approbari à mente protinus, utrum illas habuerit vt hoc uideli-
» cet, potius, priuſq; ſit. Quare opus eſt, ut qui diligẽtiſſime omnia pertractata
uidere cupiunt: illuc ſe referant, unde omnis deducta eſt oratoria uis: Pulcher
rimus certe, & copioſiſſimus eſt liber is, & maxime dignus ut memoriæ cõ-
mẽdetur, cum ad Oratores, Poetas; Philoſophos; & ad omnes in omni gene-

re eruditos spectet. Quoniam uero ὑπερέχον id est excedēs: et ὑπερεχόμενον id est
excessum è numero cōparatorum habentur, sunt enim quædā absoluta, id est
ab alio soluta: quędam comparata, id est ad aliud vel cum alio parata: ideo si-
mul ponuntur ex artis pręcepto: cum alterum propter alterum cognoscatur,
ad hæc semper bonum: vel malum addendū est, vt puta si excedens est quod
tantum habet, quantum id quod exceditur, & amplius quippiam: ergo exce
dens bonum, vel excedens malum tantum habebit, quantum id bonum, vel
quantum id, quod exceditur malum, et reliqua huiusmodi. In definitione ma
ioris est verbum ἀεὶ in veteribus, & manu scriptis: sed correctiones quædā,
quæ circumferuntur legunt, εἴη, q̄uis autem nil immutetur, ex vtraq; lectio-
» ne, posterior tamen magis arridet. Pensatur habita ratione magnitudinis
» plurium. Quatuor proposuit Aristoteles magnum: paruum, multum: & pau-
cum: hi duobus primis respondent, nam magnum, & paruum dicitur, & est
ad magnitudinem multorum, quod ita intelligendum est, quod non modo ex
hac definitione notatur, & percipitur mutua quædam horum inter se com-
paratio, sed & propria ratio magnitudini attributa est, quando additur illud
plurium, nam si quis alium excedat, non statim dicendus est magnus, sed si
multos, & eosdē mediocris staturę homines, excesserit, ita vt sit ratio q̄dam
magnitudinis, & paruitatis determinata, per quā possit, aliquis magnus di-
» ci, vel paruus: tunc ita dicetur. Eodem iure paucitas, & multitudo censetur,
respondet aliis duobus, multum, & paruum eadem iure id est dicitur, & est,
» πρὸς τὸ πλῆθος id est ad multitudinem plurium, ita subintellige. Leodamas
» cum Callistratum accusaret. ἐπιβουλεύειν non modo est consilium quære-
» re, sed insidiosum consilium quærere. Item rarius quod est: censetur maius,
» q̄ quod passim græce ἀφθόνου legitur, quod verbum innuit aliquid esse vile,
vt nemo ipsum appetat, ita vt sit extra inuidiam, licet alias esse extra inuidiā
sit excellenti virtute, ac gloria inuidiam superasse, quod igitur rarius est, vt
aurum, cēsetur maius, q̄ quod passim, vt lignum, aut ferrum, ἀχρηστότερος cū
quadam indignatione profertur, nam contra fieri deberet, vt maior ferri, q̄
» auri vsus esset. Ex coniugatis, aliter Cicero ac Aristoteles coniugata vocat,
nam Cicero hæc appellat coniugata fortis: fortiter: fortitudo: Aristoteles duo
nomina abstracta: duo concreta: duo aduerbia: vt prudentia: sapientia: pru-
» dens: sapiens: prudenter: & sapienter, idem ex similibus casibus dicit. Quæ ēt
» si dirimantur. Duos enumerat, & hos inter se repugnantes locos amplifican
di. Alterum ex partium, & plurium rerum commemoratione. Alterum, ex
earundem compositione, diuersa autem de causa vterq; locus rem videt am-
plificare, nam qui sumitur ex partium distractione, multitudinem infert, ex
qua excessus innuitur summus: qui vero sumitur ex cōpositione, idcirco res
amplificat, quia videtur esse initium, & causa multarum rerum: quod enim
compositum est, eas res continet, ex quibus compositum est, vnde fit, vt ra-
tione continentiæ magnum aliquid videatur afferre. Exemplum primi sumi
tur ab Homero, qui persuasisse vxorem dicit Meleagro, vt prosiliret in bel-
lum, atq; vsam fuisse hmōi loco. Accede, inquiens, ad bellum, & nos defen-
de, nescis enim quanta his mala impendent, quorum vrbes capiuntur, truci-
dantur gentes: inceduntur tecta, liberi serui, vxores captiuæ fiunt: hæc enume
ratio rem maiorem, & ampliorem facit, q̄ si vno verbo dixisset, vastantur

vrbes,his ergo verbis uirum suum ad bellum hortabatur,unde Ouid. Cōiu gis æacidæ uersus in arma prece est. Apud Liuium frequens enumeratio est, & ea præsertim,quæ ab Hom.ponitur , sed exemplum secundi loci sumitur ab Epicharmo de quo Plato in Theæter. Et summi poetæ inquit utriusque
„ poesis,comœdiæ quidem Epicharmus. Tragædiæ vero Hom. Epicharmus ergo amplificans absolute dixit,tyrannum,vxorem,& filios interfecit, hoc enim compositum caput est multarum rerū, nam tyranni morte ciues præsenti malo liberantur,morte autem vxoris, & filiorum futuræ oppressionis timore leuantur,libertas,lex,concordia,quies,& alia multa bona pariuntur.
„ Nam in eo rerū magnitudo bonarum. Vnde deliberanti sit vtile,& iustarū,
„ vnde in iudicijs quoque commodum sit,honestarum, vnde poterit laudari,
„ & his contrariorum, id est turpium rerum,inutilium, & iniustarum , vnde facultas erit persuadendi:accusandi,& laudandi. Aut si eo modo, eo loco , & reliqua. Vnde epigramma in victorem sacri carminis poetæ Simonidis est. Tegæam ex argo pisces namque ante ferebam,circa humeros calatum vimi neumq; tenens. Eundem victorem commendauit. Iphicrates, dicens ex quibus initijs tantam gloriam sit consecutus,simili loco vteretur is,qui de rebus deq; imperio Turcharum scriberet,ostēderetq; quo nam modo Pastores inopes,& abiectos,vel latrones potius,in tantum gloriæ,regniq; peruenerint,ut
„ iam minari vniuerso terrarum orbi nō dubitent. Et natiuum aduentitio. Hermoges tamen putat maius,quod studio,q̄ quod natura comparatur. Cōtra est Aristoteles& Pindarus,nam Pindarus,per me inquit didici . Et imitatores coruos appellat,vnde Hor.seruum pecus eosdē nominat. Aristoteles aūt primo primæ philosophiæ tria hominum genera ponit,atq; illo qui ex se didicit plurimum laudis dedit minus ijs,qui alio docente, nihil ijs qui neq;,ex se
„ neq; ex alijs quicquam discerent. Quamobrem nōnulli paruam esse rem iu-
„ stitiam putant. Prouerbiū:parua & exigua est iustitia:quo significatur non multum prodesse si iustus sis,& probus,nisi talis etiam videaris,& q̄q̄ veritas opinione semper est præferenda, tamen cum res ipsa abest, optima est
„ opinio.pro hoc leg. Pla.in primo de rep. Quo fit vt locupletem esse, q̄ vi-
„ deri sit potius. Si hoc modo interpretemur nullus meo iudicio sensus elegās, & politus,sed δοκέω,signant etiam statuo,sancio aliquid pulchri in philosophia,vnde philosophorum dogmata . Si ergo dicamus melius esse ditescere q̄ aliquid pulchri inuenire in philosophia,rectius forte diceī. Hoc enim minus notum est,ac minus peruulgatum,illud expositum est,& in promptu. ἀγάπητον , licet hoc verbum de vnico dicatur filio , ipsum ,tamenad quamlibet rem transfert Aristoteles & dupliciter intelligitur, vel vnicum esse , vt tibi soli id accidat,præterea nemini, vel tibi soli quidem,sed ita , vt alij,
„ etiā ipso minime careant,vtrūq; tangit Ari-
„ stoteles dum dixit, alijs solū quippiam habet,alijs comitatum,his expositis breuiter quidem colligit Aristoteles quæ dicta sunt,& ad alia se præparat.

Cap. XXI. Ad consilium dandum caput esse nosse remp. & mores ciuitatis.

MAXIMVM vero illud & potentissimũ puto, cum ad persuadendum, tum ad bene consulendum nosse rerump. status: mores: leges: vtilitates, nam omnium ferè animi vtilitate inflectuntur. Vtilia porro existimantur, quibus retinetur incolumitas ciuitatis, iam vero in quaq; rep. dominantur ea, quæ principes statuunt, hæc autem tot sunt, quot rerump. formæ. Ac formas quidẽ accepimus quattuor, quæ populi: q̃ paucorum: quæ optimatum, quæ vnius potestate regerentur. Quapropter placita interim ea dominãtur, quæ parti placent ciuitatis: interim ea, quæ vniuersa ciuitas sciuit. Popularis status est, in quo imperia conferuntur sorte. Paucorum in quo magistratus censu, atque habitu pecuniarum leguntur. Optimatum in quo honores distribuunt' iure, & disciplina. Disciplinam intelligo, eum ordinem, qui legum institutionibus continetur. Vbi enim legum authoritate gerũtur res, optimatum respu. dicitur. & qui legũ dicto audientes sunt, in optimatum rep. imperant, ita necesse est videri optimos, qui in huiusmodi reipub. genere honoribus præferuntur: vnde etiam dictus est optimatum status: at vnius imperium est, quod ostẽditur vel nomine, hoc est vbi ex omni multitudine vnus præcipue dominatur, & imperat. Cæterum q̃ plurimum refert ordine quodã demandatum sit imperium, an passim & nullo, nam si ordine certo; appellatur regnum. Si incerto tirannis. Fines quoque singularum accommodatos, & proprios ignorare non oportet, nam solum res illæ possunt in optionem venire: quæ instituuntur ad finem. Placet

igitur in populari statu finem esse libertatem. In Paucorum potentatu diuitias: in optimatum rep. disciplinam, & leges. In tirānide, custodiam. Vniuscuiusq; igitur ciuitatis consuetudines: iura: commoditates perdiscendæ, tenendæq; sunt, ut pote in quas res omnia omnium consilia, & desideria accommodanda, conferendaq; sint. Quia uero ad faciendam fidem, non solum probationes, & demonstrationes ualent, sed etiam mores, & instituta eorum, qui dicunt, nam plurimum interest qualem esse audientes putent eū, quem audiunt, credunt enim omnes facillime ei, quem uirum bonum esse, aut amicum, aut utrūq; arbitrantur. Necessarium maxime est suos cuiusq; reip. mores, perspectos, & exploratos habere. Nam potentissima ratio persuadendi est, quod à quoq; probetur, quod quisq; sequatur inducere. Atq; hæc quidem uolenti, ex eisdem administrabuntur locis. Planè mores hominū & instituta, ex proposito cuiusq;, & uoluntate deprehenduntur. Propositum autem omne, uoluntasque referuntur ad finem. Ac de genere quidem deliberatiuo, quibus rationibus suadere possimus ea, quæ uolumus siue futura, siue præsentia. Item quibus ex locis omnis argumenti uia ad probandam cōsilii nostri utilitatem inueniatur. Itē quemadmodum mores ciuitatum, & iura perdiscere, & callere possimus, satis pro tempore dictum est, nam ad exquisitiorem hmōi rerum commētationem alius, à nobis in libris de rep. constitutus, & delegatus est locus.

Cap. XXI.

" MAXIMVM vero illud, & potentissimum puto. Peruentum est iam ad finem generis deliberatiui, & copia nobis maxima est suppeditata earum propositionum, quibus rem persuadere, vel à contra-

rĳs dissuadere valeamus, non quemadmodum Philosophi, sed quemadmodum Oratores: ex ĳs scilicet, quę in opinione hominum collocantur. Expedit autem maxime, vt posita, & probata re, quam volumus ex ĳs propositionibus, quæ maiori parti videntur, vt exempla virorum subĳciamus, & ostendamus quibus bonum, & quibus malum euenerit, cum fecerint, vel non fecerint, quæ nos fieri, vel non fieri persuasimus, vnde historiæ notitia plurimũ nos iuuat, imprimis autem consulenti, et deliberanti confert, notitia rerump. morum, legum, & eorum, quæ vnicuiq; ciuitati prodesse possunt, non enim omnia omnibus vtilia sunt, sed propria vnicuiq; reip. commoditas est: quæ ipsam conseruat. Quare fieri non potest: vt quis recte consulat, nisi optime calleat rerump. status, & quid vnumquenq; deceat, non enim ignorantia cuiusdam artis, vel disciplinæ ciuitates destruit, sed inscitia boni, & iusti, quæ pernitiosissima est & priuatis, & publicis rebus, namq; ignorantia boni efficitur vt quisq; ignoret, ita suo animo moderari, vt ratio ipsa postulat, quę regina est, et in regno animę legitimũ principatum tenet, quapropter qui hęc nescit, etiã si cæteris in rebus doctissimus, & eruditissimus habeatur, inscius tamen cæcus, & ignorans est iudicandus. Sed vt ad rem veniamus. Quoniã pro incolumitate, & salute ciuitatis omne consilium impendi solet, opus est modos, & genera publicæ administrationis omnia considerare: nam cũ multæ ciuitates conditæ sint, multæq; etiam euersæ, quæ omni ciuilis vitæ conditione vsæ sunt, factæ interdum è minoribus maiores, interdum è maioribus minores, peiores etiam ex melioribus, & contra, necesse est harum mutationum causas iudicare, vt ĳs cognitis consilio nostro prodesse cadenti patriæ valeamus. Quoniam vero in legum obseruatione posita est rerumpub. salus, ideo his pręcipitur qui leges condunt, vt prouideant, & leges huiusmodi ferant, quæ libertatem, prudentiam, amicitiam pariant, & libentissime à populis suscipiantur, perinde ac si medici non solum sanitati, sed voluptati infirmorum studerẽt. Duę vero sunt causæ, quę plures efficiunt rerumpub. status, eosque diuersos: altera eas partes intuetur, ex quibus est ciuitas constituta: altera eos homines, quibus imperĳ summum ius demandatur. Ex ĳs colligitur tum maxime principes rerump. formas quatuor esse, popularem scilicet, eamq; in qua pauci dominantur, regiam, & optimatum administrationem. tum alias esse harum generum partes plures, nam popularis quidem status species vna est, cum omnes æquales sunt in rep. diuites, & pauperes, propterea quod omnium sit æqua libertas. Alia est, cum ĳ, qui paruum, certumque possident censum, obtinere honores, & magistratus in rep. possunt, & multitudinis status vocatur, cum vero omnibus ad honores patent aditus, & ex lege domintẽur, alius modus est popularis vitæ, modo aliqua ex causa non sint obnoxĳ. Item & alius modus est, cum omnibus habilitas est ad honores modo ciues habeantur, & lege permittatur. Demum non est alia curę popularis species nisi ea, in qua cum decreta populi legibus præualent, omnibus patet honorum via. Sed paucorum status quatuor generibus inuenitur. Primo cum qui magnum habent cẽsum dominantur, & qui paruum, obediunt. Altero cum filius patri succedit in administratione. Tertio cum lex non dominatur, & filius patri succedit, quæ species tyranno similis pessima iudicatur. Vltimo cum qui paruum habent censum, ad magistratus habiles sunt,

& qui regunt, socios & collegas eligunt vel ex diuitibus, vel ex nobilibus, nam cum possunt eligere ex ijs eos, qui virtute præditi sunt, optimatum status efficitur, in quo vel primis diuites, vel vtrisq; etiam populus copulatur. His positis in vno quoque genere videndum est, quid vtile sit, quid noxiũ, quid mutet, quid conseruet, quid augeat, quid imminuat, quid faciat, quid euertat, respub. & ciuitates, vt pro tempore consilium recte dari possit. Hæc omnia in libris de rep. tum à Platone, tum ab Aristotele sunt exposita, breuiter, & diligenter.

Cap. XXII. De genere demonstratiuo, diffinitiones virtutnm, & vitiorum.

POST hæc de virtute, & vitio; honesto, & turpi differendum videtur. Quas ad res eorum animi, qui laudant, vituperantue, dirigitur omnis intentio. Cæterum dicendo hæc, exponendoque, interim aliud quoque; quasi non hoc agentes, consequemur: videlicet, vt eam quoque rationem obiter explicasse videamur: quæ cum inter tria probationum genera secundo loco, à nobis superius reposita, collocataque sit: commendationem habebat eorum vitæ, qui caussas agerent, aut pro quibus: nam eadem ratione conciliantur animi iudicum existimatione virtutis tum erga oratorem; tum erga eum, pro quo dicet orator. Sed quia interim negligentius; interim magno studio hæc materia laudis, & artificiose tractatur, nec solum in deos, & homines cadit; sed est aliquando aliorum animalium: etiam carentium anima: eadem ratio inueniendarum propositionum seruãda erit in his: quod vt facilius consequantur, qui volunt; subiicienda sunt illa à nobis, ceu in modum exempli. Honestum est quicquid sua vi, & natura nos alliciens laudabile est; aut quicquid ex numero bonarum rerum coniunctam quoque uoluptatem habet, idcirco quia bo-

num est. Quamobrem si huiusmodi est natura hone- sti; necesse est uirtutem in genere honestorum positã, & constitutam esse: nam cum bona res sit uirtus, lauda bilem quoq; oportet esse. Est igitur uirtus, ut uidet, bonarum rerum conciliatrix, & conseruatrix facultas. Item facultas beneficia multarum, & grandium rerum; immo uero omnium per omnia, habet autẽ partes uir- tus: iustitiam: fortitudinem: temperantiam: magnificẽ- tiam: magnanimitatem: liberalitatem: mansuetudinẽ: prudentiam: sapientiam. Necesse uero est maximas il- las haberi uirtutes: quæ sunt utilissimæ aliis. Quando præsertim ea est uirtutis diffinitio; ut sit benefica. Atq; hanc quidem ob causam, iustos, & fortes uiros p̃- cipuis honoribus homines prosequuntur; quod alteri prosunt in bello: alteri in pace sunt utiles. Tertio loco liberales, ut pote qui pecuniam erogent libenter: nec pro iis rebus anxie altercentur, & certẽt; quas alii sum- mopere concupiscunt. Iustitia itaq; uirtus est; per quã sua cuique tribuuntur, & eo modo, quo præscripta lex uult. In iustitia autem est per quam alienis aliena tri- buuntur, & non quomodo lex imperat. Fortitudo est per quam magnæ res geruntur in susceptione periculo rum, ita ut lex iubet: & per quam paretur, obtempera- turq; legibus. Timiditas in contrariam rationem ex- ponitur. Liberalitas est in usu pecuniæ munificus ani- mus. Illiberalitas in diuersum accipitur. Magnanimi- tas est magnarum rerum, & excelsarum beneficentia. Contrarium pusillanimitas. Magnificentia est in ma- gnitudine, & amplitudine sumptuum posita excellen- tia. Paruificentia, & modicitas contrarii habitus. Tẽ- perantia est per quam, ita, vt lex præcipit; domitæ cu-

piditates

piditates habentur: cui intemperantia aduerſatur. Pru-
dentia eſt virtus intelligentiæ, & rationis; per quam in
conſulendo delectus haberi poteſt bonorum, & malo-
rum; quæ pertinere diximus ad felicitatem. Ac de vir-
tute, & vitio, partibuſq; eorum; vniuerſali quadam an-
notatione quoad locus hic poſtulabat, ſatis dictũ vr.

De genere demonſtratiuo. Cap. XXII.

„ POST hæc de virtute, & vitio: honeſto, & turpi diſſerendum vide-
tur. Dicturus Ariſtoteles de genere demonſtratiuo cauſam latenter af-
fert, quamobrem poſt locos deliberandi, ad eos tranſeat, qui ad com-
mendationem vel vituperationem perſonarum ſpectãt. Propoſitio compro-
banda eſt. De virtute, & vitio, honeſto, ac turpi dicendum eſt. Rario, nã qui
laudant, & qui vituperant (quibus rebus demonſtratiuum genus cauſæ con-
tinetur) ad hæc animum, mentemq; dirigunt, vt vel virtutem damnato vi-
tio laudent: vel honeſtum dedecore improbato, ſequantur. Cum vero delibe
rãti neceſſarium ſit publicos habere mores, quia ratione illa bonus videtur,
& facile perſuadet: ideo poſt deliberatiuum allatum eſt demonſtratiuum ge
nus, in quo apparent ĳ loci, à quibus, qui nam boni, & morati ciues, & qui
mali, ac perditi habendi ſint, edocemur, recte igitur Herm. interpretatus eſt
„ illud συμβήσεται γὰρ cum dixerit. Interim aliud quoq; quaſi non hoc agen-
tes, conſequemur, nam ſimul ac oſtenſum fuerit, quid laudandum, quidue ſit
vituperandum: continuo noſcemus & illud, quod initio poſitum eſt inter
tria probationum genera: commendationem ſcilicet vitæ eorum, qui dicunt,
& eorum, pro quibus dicitur, & vituperationem aduerſariorum, nam ratio
eadem quæ aliorum bonos oſtendit, nos quoq; frugi, & probos videri faciet,
propterea quia ex eiſdem aſtruitur locis. Laus eſt illuſtris boni quod in ali-
qua re ineſt, cum amplificatione ſignificatio: ab honore hoc differens, quod
præſtantibus, & excellẽtibus bonis debetur honos, qui ſibi ſolius virtutis eſt
premium. Laus vero rebus & mediocribus, & infimis nec dĳs, & homini-
bus tantum attribuitur, ſed rebus alĳs quibuſcunq;, vnde Ariſtotelis mens
eſt peruulgatas, & communes propoſitiones afferre, quibus non ſolum vir-
tutes, & vitia, quæ voluntaria ſunt, ſed alia quoque bona, & mala, cuiuſque
„ rei, amplificari, vel imminui poſſint. Vnde hac de cauſa dictum eſt. Eadem
„ ratio inueniendarum propoſitionum ſeruanda eſt in ĳs. Id eſt in rebus ina-
nimis, vel animalibus ab homine differentibus, in quibus nulla virtus, nul-
lum ineſt vitium: ſed aliqua bona adſunt, quæ commendari, vel mala, quę vi
tuperari poſſunt, vt celeritas in equo, ſagacitas in cane, procerritas in quer-
cu, varietas in prato, fertilitas in agro, & huiuſmodi alia, quarum rerum cõ-
mendatio iactatis, & communibus propoſitionibus amplificatur, ideo Ari-
„ ſtoteles dixit in modum exempli, non enim oblitus eſt ſe oratoribus, nõ Phi-
loſophis præcepta dare, ita vt ĳ loci honeſtum etiam id eſſe probent, quod nõ

ſit re vera, ſed videntur honeſtum. Vniuerſa vero huius generis explicatio ita tractatur, vt de honeſtis primum agatur, in qua re breuiter virtutum omnium deſcriptiones collocantur: mox de locis ex quibus demonſtrationes ad laudem, & vituperationem ducantur, ac demum præcepta quædam laudis præclara, & amplificandarum rerum rationes ponantur, quibus poſitis, ei quoq; parti ſatiſfactum eſſe dignoſcemus, quæ differentiam inter rem laudabilem, & ſuaſibilem quærit, & huiuſmodi alia, quæ præclaram excutiunt huius generis notionem. Egit autem Ariſtoteles de ĳs primum, ex quibus abſo-
„ lute ſuadetur omnibus, mox ad particulares locos deſcendit. Honeſtum eſt
„ quicquid ſua vi, & natura nos alliciens, laudabile eſt: aut quicquid ex nume-
„ ro bonarum rerum coniunctum quoque voluptatem habet, idcirco quia bonum eſt, ĳs verbis emendatur græcus codex ut uideri poteſt ex ipſis, & ſenſu ipſorum. Ex duabus ĳs honeſti deſcriptionibus ſuaſibilis magis eſt vltima, verior prima, quippe honeſta multa ſunt, quæ voluptatem in ſe nullam habent. Tanta autem vis eſt harum deſcriptionum, & demum omnium, quæ ab Ariſtotele ponuntur, vt ex ĳs omnia, quæ ſequuntur, conſentanea maxime videantur, nam ſi quis aliquid honeſtum eſſe probare voluerit, primum deſcriptionem, vel definitionem honeſti collocabit, mox eam, rei ſuæ applicabit, & ita inueniet illā rem eſſe honeſtam. Exemplum, virtutē probo eſſe honeſtam, quod nos allicit ſua vi, & laudabile eſt, id honeſtū eſt, virtus, huiuſmodi eſt vt ſua vi nos alliciens, laudabilis habeatur, virtus igitur honeſta eſt, ſimilis ratio eſt in demonſtrandis partibus ĳs, quæ virtute continentur, quanquam & ratione illa omnes partes honeſtæ ſint, quia virtus honeſta eſt. iuſtitia, prudentia, temperantia, fortitudo, & reliqua virtutū genera honeſta ſunt, quia & nomen, & ratio virtutis omnibus ĳs conuenit, nomen quidem quoniam dicimus iuſtitiam eſſe virtutem, fortitudinem eſſe virtutem, & alia eodem modo. Rationem vero, quia per virtutem iuſtitia, fortitudo, & reliqua ſunt honeſtæ, recte igitur dictum eſt, ex honeſti deſcriptione oſtendi omnes virtutes honeſtas eſſe. Adnotanda vero eſt Rhetoris induſtria, qui à communioribus ad propria peruenit, communiora voco ea, quæ magis continent, propria vero, quæ continentur, honeſtum itaq; communiſſimum eſt: communius aūt virtus, proprium vero ſpecies quæq; virtutis, longum autem eſſet de ſingulis virtutibus pertractare, quid longum? immo & ſuperuacaneum hoc loco, quare pauca quædam de ĳs dicemus, quæ ad Ariſtotelem intelligendum pertinent. Ac illud primum eſt, quod in virtute diffinienda ponitur, quod virtus eſt (vt videtur) bonarum rerum conciliatrix, & conſeruatrix facultas δύναμις. Hoc verbum non eodem accipitur modo hic, quo in Ethicis acceptum eſt, cū pari forma de virtute ſermo eſſet, tria enim ibi eſſe in anima dixit, affectionem: habitum: facultatem: virtutem vero eſſe negauit affectionem, aut facultatem, habitum eſſe conceſſit, quare per facultatem hoc loco vim intellexit, inquiens virtutem eſſe vim, quæ & præberet, & conſeruaret bona, virtus enim oculorum præbet vt videat, eadē, & conſeruat, & lege in fine huius cap. Cæterū illud notū eſſe debet, quod actio nulla vel virtutis cōmendationem, vel vitĳ deteſtationem habet, niſi ſit in poteſtate eius, qui agit, eſſe autē in poteſtate intelligo à voluntate prouenire, voluntas enim nulli ſubiecta ſua vi operatur, & agit, quo fit, vt neq;

laudari,neque uituperari merito uideantur ea,quæ naturæ impulſione agun-tur,neq; enim damnatur ignis quod res calore abſumat, nec laudatur, quod luceat,& calefaciat. Sed cum in homine appetitio ſit quædam, quæ ſenſum impellat,& propterea ſemper in contrariam partem deducat, ac recta ratio poſtulat,unde cum difficultate,ac labore appetitio illa,rationis directionem ſequatur,neceſſe eſt ut optima conſuetudine agendi rationi parere,atque ob-temperare diſcamus. Vnde uirtus emanat,rectus quidẽ habitus, qui noſtras metitur actionem,quæ propterea bonæ ſunt,quia menſura illa bona eſt, aut bona eſſe uidetur,quia conſeruatrix eſt,& conciliatrix rerum bonarum. Mẽ ſuram uoco, uel rationem,uel legem rerum omnium dominatricem. Sed in-terdum uirtutes in eo,in quo inſunt conſiderantur,interdum ad alios referun tur,nam uis illarum ad alios homines pertinet. Et hæ huiuſmodi ſunt,ut præ ſtantiores à nonnullis,& aliquando iudicentur,nec eandem ſemper, & cum omnibus excellentiæ,& opportunitatis rationem ſeruant. Fortitudo præſtan tior eſt belli tempore, ꝙ in pace. Iuſtitia ſemper eadem iudicatur,æque in pace,ac in bello eligenda,liberalitas,& magnificentia indigentibus gratior, quam non indigentibus,iuſtitia rurſus æquabilitatem unicuiq; ſeruans, ab omnibus expetenda eſt, quare ſemper & ab omnibus æque commendatur, illud autem inter liberalitatem ac magnificentiam intereſt,quod quanquam utriuſq; munus,in diuitijs abſumatur,illuſtrior tamen eſt magnificentia,ita ut magnificentia ſine liberalitate eſſe non poſſit,liberalitas ſine magnificen-tia poſſit,unde Cicero, qui tantas inquit pecunias propter magnificentiam
„ liberalitatis repudiauit,& alibi,magnificentia eſt rerum magnarum, & ex-
„ celſarum cum animi ampla quadam, & ſplendida propoſitione agitatio, &
„ adminiſtratio, quis igitur dubitat quin magnificentia ſit ſplendor quidam ex ſumma liberalitate profectus? quare in ædibus regijs,in epularum ſumpti bus,in funeribus,& ſepulchris,in magnis apparatibus, & publicis ædificijs maxime conſpiciatur? contrario autem huius uirtutis non eſſe inuentum no-men in ethicis dicitur. Sed hæc alias. Ponit aũt Ariſtoteles uirtutis partes, eaſq; ordine,præfinitas oſtendit: ſtudioſus autem, & diligens propoſitiones & ſnĩas aliunde petitas inueniet,ut occaſione nata diſertus,& eloquẽs eſſe ui deatur,ut cum de uirtute loquetur. Semper cum uirtute uiuit, qui cum uirtu te moritur: Virtus eſt ordo & ornamentum cuiuſq; rei,& ſanitas,& pulchri tudo,& incolumitas animorum. Sine uirtute omnis poſſeſſio turpis,quanto plus diuitiæ coluntur,tanto minus colitur uirtus,hæc cum à deo ſit mala eſſe
„ non poteſt: à bono enim non niſi bonũ. Vnde recte Socr. in apol. Nulla enim
„ inquit alia de cauſa circumcurſo,niſi ut uobis omnibus tam iuuenibus, quã
„ ſenioribus perſuadeam,non tantum uel corporum,uel opum, uel aliarum re
„ rum curam eſſe tenendam,quantum animorum ueſtrorum,ut eorum cultu,
„ & decore nihil putetis antiquius: id paſſim affirmans quod non ex opibus
„ uirtus,ſed ex uirtute opes,& bona omnia, tam publice, ꝙ priuatim proue-
„ niunt. Vnde alibi in Euthy. Beatiores inquit uos ob uirtutes arbitror,quam
„ ob imperium ſuum regem illum magnum. Atq; alia huiuſmodi,quæ cõmu-nibus locis maxime opportuna ſunt. Eadem ratio de iuſtitia,fortitudine,mo deſtia, & alijs, ut Prudẽtia induſtriæ parẽs. Prudens illico ſe ad finem con-uertit. Prudens non ſtatim aſſeuerat. Fortitudo eſt uoluntatis robur,uirtutũ

tutela, vitiorum expultrix, periculorum sapiens expugnatrix. Temperans agnoscit suos post epulas: lætus est semper, & valens, pauco impendio multa lucratur, Temperantia magnum vectigal, & huiusmodi alia, quæ ad inuentionem pertinent. Nam qua ratione singula tractare deceat in secundo Arist. edocebit. Non longe autem a Platone discescit Arist. in virtute oratorio more definienda. Nam virtus (inquit Socrates in Men.) vt ex tuis verbis coniecto) est comparandorum bonorum facultas, vis ea est in græco virtutis uerbo, ut ait Plato in Cratylo, quæ ostendat virtuti nihil esse impedimento, & quasi semper fluat, nam vitium quod uix eat, interpretatur, nam cum animus ægre ad res ipsas accedit, tunc malus uulgo dicitur. Proprie aũt ac maxime notatur in timore difficultas hæc procedendi, timor enim est quoddam quasi durũ animi uinculum. Cum igitur uirtutis contrariũ prauitas sit, prauitas autem ab eo dicta uideatur quod praue, & ęgrę eat, consequens est, ut uirtus facilem agilemq; progressum, deinde solutum & expeditum animę probę impetum declaret. Vnde qui uirtute præditus est, sine labore, expedite, ac cũ uoluptate operatur, q̃ res optimi iam & cõparati habitus certissima sunt argumenta. Deducta uero non sunt adhuc a latinis, neq; a grecis nomina ulla, quæ à uirtuti uirtute præditum uocabulo uno declarent. Sed & illud etiam aduertendum est ne orator occultas, & absconditas de uirtute sententiis afferat, quæ a multitudine non admittantur. Cuiusmodi est illa Platonis in libro de Rep. secundo, uirtutis premium esse ebrietatem perpetuam. Positis uirtutibus, & declaratis uitia per se patent, quippe quia eadem contrariorum regula est. Alteri prosunt in bello. Monet hæc lectio, vt ita etiam legamus in Greco, & hoc refertur ad fortitudinem. Alterum ad iustitiam. Eo modo quo præscripta lex. Quia quis posset, quæ sua nõ sunt, possidere. Nõ quomodo lex imperat, quia possumus proditorum bonis à ciuitate donari: nec iniuste aliena possidere quæ iure nobis donata sint. Illiberalitas id est auaritia, sic enim in Eth. uertitur, ανελευθερια. φρόνησις uero est prudentia. Sed omissa est sapientiæ, & mansuetudinis definitio, sapientia est diuinarum, & humanarum rerum cognitio. Mansuetudo est lenitas quædam, cum quis irę moderatur. Cętera sunt facillima.

Cap. XXIII. De honestis; & turpibus, ex quibus tanq̃ ex locis, duci possunt demonstrationes ad laudẽ, & vituperationem.

EXPOSITIS his, reliqua non est difficile cõsequi: manifestũ est enim, tam ea, ex quibus proficiscitur virtus, bona esse oportere; quia in virtutem instituta, & collata videtur: quam ea, quæ ex uirtute proficiscuntur. Hæc autem sunt & signa virtutis, & opera. Cum igitur, signa, & huiusmodi omnia, quæ pertinent ad bonas

ad bonas actiões, aut perpessiones honestas, bona esse necesse sit: relinquuntur fortitudinis opera, & signa, & quæ fortiter gesta, administrataque sunt, bona esse; & honesta oportere: similem in modum, & iusta, & iure facta: quanquam non sunt semper honestæ perpessiones; siquidem sola hæc virtus est; in qua non quicquid iustum est, videtur etiam honestum, & pulchrum esse. Est quidem iustum puniri flagitiosos, & sontes. Sed iure puniri turpius est, q̃ iniuria. At in cæteris virtutibus quicquid bene fit, & secundum virtutem, idem & pulchrum, & honestum esse necesse est. Item honesta sunt; quorum præmium honor est: & quorum præmiũ honor est atq; laus, longe præstantiora sunt, q̃ ea quorum præmium pecunia est. Itẽ illa præclara sunt, quæ quis agit nullo emolumẽto captus, & aliena potius causa, q̃ sua, iam illa summa sunt, quæ quis pro patria facit despecta rerum suarum vtilitate. Item quæ natura sunt bona; item quæ nobis bona non sunt: nam quæ bona sunt nobis: videntur cupiditate emolumenti suscepta. Item illa, quæ in mortuos potius redũdare, q̃ in viuos possunt: nam quæ quis sua causa facit; videtur, ad vitæ vtilitatem conferre. Item quæ honestatis ipsius gratia suscipiuntur: nam hæc nostra causa minus videbantur fuisse suscepta. Item quæ prosunt aliis, non nobis qui benefacimus, sunt enim iusta ea beneficia; quæ non recurrunt inbenefacientem. His sua contraria sunt, & quorum nos pudet: in honesta esse solent, & turpia. Plane non modo qui dicit, aut facit, sed etiam qui dicturus; aut facturus est turpia: verecũdia, & pudore suffunditur. Vt Sappho effinxit, cũ Alcæus diceret. Est tibi nunc aliquid, quod dicã, sed pudor obstat, cui Sappho,

ſi veniens quicquam cuperes rectumq; bonumq;. Nec miſcere malũ timuiſſet lingua, nec vllus Tingeret ora pudor, ſed libera cuncta tuliſſes. Item ea honeſta ſunt, quorum cauſa homines, etiam ſaluis rebus, & integris labant, æſtuantq;: quia in iis rebus ferè omnes ſollicite, anxieq; verſantur, q̃ ad honores, & gloriam pertinent, inter virtutes vero & actiones illæ honeſtate, & pulchritudine ſuperant; quæ à nobilioribus, præſtantioribuſq; debentur. Exempli gratia, quia virilis ſexus, muliebri p̃ſtantior eſt; virtutes quoq; & actiones viriles, muliebribus p̃feruntur. Item illæ virtutes excellẽtiores habentur, quæ plus aliis, q̃ his, quibus inſunt; uſui, & adiumẽto eſſe ſolẽt. Quare ius, & iuſtitia honeſtiſſimæ res iudicantur: item ulciſci honeſtius, q̃ redire in gratiam cum inimico. Eſt enim æquiſſimum, ut iniuria laceſſitus reponere iniuriã ſtudeat. Quod uero æquũ eſt, honeſtum quoque eſſe neceſſe eſt, fortis item animi eſt, non pati ſe uinci; & uictoria quoq;, atq; honores inter præcipua uitæ honeſtamenta collocantur, namq; fructu ipſo, & utilitate non petuntur; optabiliſſima, & pulcherrima eſſe exiſtimantur, & præterea uirtutis magnitudinem, excellentiamq; demonſtrant. Item inſignia, & honeſta ſunt monumẽta, atq; memoriæ; & quæ magis illuſtres; magis etiam pulchræ, honeſtæq; ſunt. Magis illuſtres autem uidẽtur illæ quæ tempus, quod finem hominis inſequitur ferũtur, & per quas ſolus honor, non etiam utilitas petitur. Item pulchriora ſunt, quæ quis præcipua, & ſolus habere uideatur; ut pote q̃ facilius, diutiuſq; in memoria hominum, & commemoratione uerſentur. Item iudicantur ampliora, honeſtioraq;, quæ ſine fructu poſſidentur, quia ad liberalitatem

collata, & conuersa creduntur. Item pulchri, & laudabiles sunt, sui cuiusq; mores, & instituta. Signa quoque atque inditia earum rerum, quæ à quoque probantur: Honesta, & laudabilia videntur esse, exempli gratia: honestum est apud lacedemones capillum nutrire, & colere, quippe quod ingens illa argumẽtum sit, atque inditium libertatis. Non enim facile est colentibus, & nutrientibus comam descẽdere in opus ullum seruile, aut illiberale. Item artem nullam ignobilem, ac mercenariam exercere. Est enim liberi hoĩs non viuere aliis.

Cap. XXIII.

„ EXPOSITIS his reliqua non est difficile consequi. Mens Aristo-
telis est tractare de ijs rebus, quæ honestæ dicuntur, licet virtutes non
sint, propterea quod aliquo modo virtutes attingant, aut præcedẽtes,
aut comitantes, aut consequentes, hinc enim maxima oratori ad dicendũ vis,
& facultas suggeritur, quando ad virtutum amplificationem maxime spe-
ctẽt. Pręcedit ergo virtutem intelligẽtia, & vsus rerum, quippe quoniam ex
ijs virtus efficitur, & comparatur, actio autem illustris comes est, iucunditas
item ab opere & in opere posita, nunq; à virtute discedit, subsequuntur etiã
signa, perpessiones, & alia quæ ab Aristotele tanguntur, signa sunt, vt si iu-
„ uenis in risum profusus nõ sit, sed moderatus, si nõ ambulet interim celeriter
„ interim tardus, si firmus, & constans esse videatur, in ijs omnibus, quæ agit.
Hæc autem sunt & signa virtutis, & opera. Ex hac lectione, & ex emenda-
tiori codice legendum est, τα τεσημεῖα τῆσ ἀρέτης καὶ τὰ ἔργα. Cum igitur si-
„ gna & huiusmodi omnia, quæ pertinent ad bonas actiones, aut perpes-
„ siones honestas bona esse necesse sit. Lampridius meus sic exponebat. Cum
igitur signa, & huiusmodi omnia, quæ boni viri labores, & dolores sunt, ho-
„ nesta sint. Relinquuntur fortitudinis opera, vt victoria, multorum salus, &
„ huiusmodi, quæ sunt fines, sic enim exponerẽ, vt differret ab eo, quod statim
dixit. Et quæ fortiter gesta, administrataq; sunt, vt hic tangat ea, quæ ad fi-
nem spectent, hoc est quæ propter finem fiunt. Multæ autem virtutis actio-
nes merito laudantur, multæ etiam immerito, quare cautus, & prudens est,
ne cum videas pecuniam effundi continuo liberalem, aut magnificum putes
eum, qui effundat, semper vero in cœlo eum collocabis, qui opera in bello for
tia, & præclara fecisse dicetur. Sed in omnibus demum iuste metiri omnia
decet, neq; in operibus tantum, sed in perpessionibus, & doloribus, id obser-
uabis. Carnifici quispiam iuste datur, hunc laudare non decet, alius pro pa-
tria occiditur, quem qui nõ laudat, ingratissimus omniũ iudicabitur. Actio-
nes igitur, perpessionesq; omnes, quæ honoris causa vel aguntur, vel sustinẽ-

tur laudabilis maxime sunt, quare defunctos potius, q̃ viuentes laudandos esse Plato existimat, & iure quidem affert, si non aliud, saltem quia viuenti vtilitas potius q̃ gloria præponi videtur. At vero magnam, & egregiam laudis commendationem indepti sunt qui omnibus insitam huius lucis cupiditatem, mortis honestate permutare voluerunt, vt potius in bello fortiter mori, q̃ in patria suauiter vellẽt viuere. Quare æquum est, vt quam gloriam in vita adamauerint eam mortuis reddamus, & quem fructum patriæ tanq̃ matri optimæ reddidere, eundẽ illis patria restituat: laudarem profecto eos qui pro patria occubuere, sed piger fio timẽs ne longitudo hæc orationis importuna huic loco esse videatur. Reliqua in Aristotele sunt facilia. Carmina autẽ Sappho nõ sunt ab Hermolao latinitate donata, nos ibi reddidimus, in eorũ fine legitur περὶ ωδικκιῶ, quæ verba in vetusto codice non sunt, illud autem, quod in græco dicitur πεποίηκε recte declaratur a Pla. in conuiuio, scis, inquit, verbum facere late diffundi, nam generatim facere causa est, qua singu-
„ la in lucem veniunt, & fiunt, quæ ante non erant. Quapropter omnes cu-
„ iusq; artis actiones effectiones sunt, & artifices omnes Poetæ id est factores
„ appellantur. Vides tamen quod non vocantur Poetæ, sed alias appellationes
„ sortiri sunt. Ex hac vero communi acceptione vna est desumpta particula,
„ quæ circa musicam, carminaque versatur, hæc totius nomen sibi vendica-
„ uit, quare poesis id est effictio hęc sola vocata est, quiue hanc particulã sunt
„ adepti Poetæ quasi effictores, & eorum opera poemata dicta sunt. Est enim
„ æquissimum vt iniuria lacessitus, reponere iniuriam studeat, hoc neq; chri-
„ stianis, nec Platonicis consentaneum, sed vulgo parcatur. In opus ullum ser-
„ uile θετικον. Hom. vox. Libertatis autem signum nutrire comam apud Plu.

Cap. XXIIII. Quatuor loci laudis præclari.

AD laudem quoque & vituperationem proxima deriuatione virtutũ, & vitiorum vtendum; hoc modo, vt pro cauto, & cunctatore, meticulosum, & insidiatorem; pro rudi, & imperito, bonum; pro stupido, mansuetum vocemus; atque ita semper in singulis deflexione verborum, à finitimis, atq; appositis vitiis subiicienda est mollissima interpretatio virtutis & laudis, vt pro iracundo, & furioso, apertum, & simplicem: pro superbo, magnificum, & splendidum interpretemur. Demum vitia summa nomenclatione virtutum attenuanda, honestandaq; sunt; vt quid temeraritas sit, nos fortitudinem appellemus, & quid prodigalitas videatur; id nos liberalitatem esse dicamus; nam & hoc facile credetur,

le credetur; & præterea summa ratio videtur, ad fallendos audientium animos, vt qui alacriter, & prompte solet pericula adire; cum non est opus; alacrius, & promptius adeat: cum tempus, & ratio postulat; item vt qui passim omnibus elargitur, in amicos quoq; liberalior sit, atq; profusior: videtur enim quidam virtutis excessus erga omnes mortales beneficũ, & liberalem esse. Sciendum tamẽ est, interesse vbi quicquam laudetur: nam vt Socrates dicebat, nõ est difficile laudare Atheniensem Athenis. Ea uero ꝑcipue dicenda, laudandaq; sunt, quæ ab his, qui audiunt probari, & preciosa existimari intelligemus, eaq; ceu recta, & uera potissimum asserẽda. Vt si apud Scythas habeat oratio, si Lacedæmone, si inter philosophos dicantur, eorum omnium cõsentanea moribus, & institutis. Omninoq; illud est obseruandum; ut quæ illis ita probata, preciosaq; sunt, etiam honesta, & recta esse demonstrentur: quod quidem, quia sit quædam precioso, & honesto vicinitas: facile consequemur. Item illud in laude versatur, si quid iure, & conuenienter factum demonstretur, verbi gratia: si ii, quos laudamus digna maioribus suis, digna rebus ante gestis, fecisse dicantur. Nam præteriti, quoq; honores, & dignitas maiorum videntur splendorem quendam, & ornamẽtum, vitæ eius, qui laudatur afferre. In diuersum quoque laus sæpe constat: videlicet si quid citra expectationem factum ostẽdetur, vt si quis in magna aliqua secundissimaq; fortuna moderatus, & æquabilis fuerit: aut in aduersa excelsus; & constans: aut si maior qnispiam factus, summissiorem, & tractabiliorem habuerit animum, huiusmodi est illud Iphicratis, vt ostendatur videlicet, ex qualibus, in quales

euaserint, huiusmodi etiam epigramma illud in victorem olympiæ, quod nos attulimus supra. Tegæum ex argo pisces namq; ante ferebam. Huiusmodi quoq; est, quod apud simonidem legitur. Fratribus atq; marito, & patre superba tirannis. Cum vero laus ex actione proueniat: proprium autem viri probi, studiosiq; sit iudicio, ac proposito agere; enitendum est, vt eum quem laudare suscipimus, ostendamus ea, quæ agit, non impetu, sed consilio agat. Plane hic locus ita tractari vtilissime, & commodissime poterit, si is, de cuius laude dicetur, demonstrabitur hoc sæpissime fecisse, atq; in hoc quidem opere toto vsq; adeo diligenter uersari conueniet: vt etiã ea, quæ casu, & fortuito euenerunt, ad consilium referantur, & iudicio suscepta fuisse monstrẽtur. Nam si multa, ac similia proferemus, quæ consilio, & ratione facta erunt, facile consequemur eo argumento, ut ea quoq;, quæ casu acciderunt, à uirtute, & consilio profecta esse uideantur. Est autem laus magnitudinẽ uirtutis ostendens oratio. Necesse igitur est eiusmodi esse actiones ostendi. Commendatio uero non ad uirtutem, sed ad opera pertinet. Actionesq; uirtutis, quæ autem circum sunt, conferunt, & adhibentur ad fidem, ut nobilitas: disciplina: est enim consentaneum, nasci bonos, ex bonis, & talem esse, quenque, qualiter institutus, educatusque est, quare & eos, qui bene agũt laudare solemus: opera uero parti habitus signa sunt, alioquin eos etiam commendaremus qui nihil egissent, utiq; si crederemus eos tales esse qui possent, cæterum gloria, ac felicitatis inter se quidem eadem sunt ab his uero diuersa, at quemadmodum fœlicitas uirtutem, sic felicitatio & gloria complectitur hec.

Cap. XXIIII.

,, AD laudem quoq; & vituperationem proxima. Fabius libro tertio
hæc omnia ferè tangit, vbi de laude, ac vituperio tractat. Ponuntur
autem ab Ariſtotele quatuor inſignes loci, quibus tum laus, tum vi-
tuperatio præclare inſtruitur, primus ducitur à proxima virtutũ, ac vitio-
rum deriuatione, & diuiditur in tres partes, nam vel exceſſu, vel defectu, vel
affinitate quadam vitia virtutum, vel virtutes vitiorum ſpeciem quandam
præbent. Quare cum virtutem infirmare, aut lenire vitia ſæpe oratori con-
tingat, locus is opportunus erit, quanquam nos admonet Cicero cernendum
eſſe diligenter ne fallant ea nos vitia, quæ uirtutem videntur imitari, nam &
prudentiam malitia, & temperantia immanitas in voluptatibus aſpernan-
dis, & magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & deſpicientia
in contemnendis honoribus, & liberalitatem effuſio, & fortitudinem auda-
cia imitatur, & patientiam duricia immanis, & iuſtitiam acerbitas, & reli-
gionem ſuperſtitio, & lenitatem malitia animi, & verecundiam timiditas,
ſtupidus quem Græci ἀνάλγητε aiunt, manſueto ſimilis eſt, Virg. ò nunquam
,, dolituri. Alterum huius partis exemplum cõtinetur ĳs verbis. Atq; ita ſem-
,, per in ſingulis deflexione verborum. Hoc enim fit in exceſſu vitiorum, vt
pro iracundo apertum, pro ſuperbo magnificum quempiam vocemus. Vlti
mum vero, quod eſt tertium expreſſum eſt hoc modo. Demum vitia ſum-
,, ma nomen latione virtutum attenuanda. Sed exempla quæ Fabius ponit,
exceſſum, & defectum, non affinitatem reſpiciunt, quæ autem à Cicero-
ne dicuntur, affinitatem, quoq; & imitationem addunt. Locus is & Hor. &
Lucr. non neglectus ſumptus eſt ab ĳs, qui amant, aut oderunt, amãtes enim
vitia imminuentes virtutis nomine illa vocant, qui autem oderunt, virtutes
proxima vitiorum deriuatione labefactant. Nam faciunt homines plerunq;
cupidine cæci. Et tribuunt ea, quæ non ſunt his commoda vere. Horatius au-
,, tem. Amatorem quod amicæ. Turpia decipiunt cæcum vitia, aut etiam ipſa
,, hæc, delectant veluti Balbinum Polypus agnam, vellem in amicitia ſic er-
,, raremus: & iſti, errori nomen virtus poſuiſſet honeſtum, non modo autem
,, à virtute animi ad vitia, & contra deuenimus, ſed etiam in corpore, vt te-
,, ſtatur Lucr. verſus id cernitur. Alter locus eſt uidere ubi quicquam laude-
tur. Intereſt enim ut inquit Fab. ubi quicquam laudetur, & uituperetur, un-
de Socr. in mexeno, facile dicit eſt, Athenis Atheniẽſem laudare, nullus enim
eſt, qui non libentiſſime bene audiat. Tertius locus à conſentaneis, & nõ cõ-
ſentaneis ſumitur. Conſentaneum eſt, ut res talis eueniat, qualia ſigna quæ
illi oſtendunt, conſentaneum enim eſt, ut expectationi reſpondeamus, quam
ob generis nobilitatem concitauimus, & digna maioribus noſtris faciamus.
,, Sed & laudabiliſſimum quoque eſt ſi quid extra expectationem factum ſit.
Citra expectationem facere tribus contingit modis. De ĳs loquor, quæ lau-
danda ſunt, ac primum ſi quis in proſpera maxime fortuna moderatus, ſit &
æquus, cuiuſmodi fuit Archedice Hippiæ filia, quæ ex rege orta, regis ſoror,
regis uxor cum eſſet, non elato, & ſuperbo, ſed benigno, ac miti animo fuit,
quam ſimonides Epigrammate cõmendauit, ut Thucydides libro ſexto hi-
ſtoriæ ſuæ ſcribit, Cicero citra expectationem quoq; ſi quis in aduerſa for-
tuna celſo, & erecto ſit animo, cuius exemplum eſt Iphicratis dictum. Ac

demum si quis maior euaserit,& ad statum peruenerit ampliorem, summis-
sior,& tractabilior fuerit cuiusmodi est epigramma illud Simonidis supra
dictum. Tegæam ex Argo pisces namq; ante ferebam,& reliqua. Cum uero
,, laus ex actionibus oriatur. Quartus hic locus ,& ab Aristotele ita tractatur,
,, ut prius eius necessitas ostēdatur, posterius tractandi ratio declaretur. Pro-
positio comprobanda est. Qui laudat necesse est, ut ostendat opera eius, quē
laudat, non casu, aut fortuna, sed consilio,& iudicio facta esse. Ratio quoniā
viri præditi,& ornati virtute, consulunt prius, q̄ quicquam agere instituāt,
ex actionibus autem laus omnis ortum suscipit,& incrementum: quare hæc
tria ordine collocantur, electio: actio: laus: ex electione actio, ex actione laus
profecta est, non eodem tamen modo, electio enim actionis effectrix, laudis
vero actio est excitatrix, quicquid autem laudabile, quicquid vituperabile
est, id omne huiusmodi est, propterea quod à volūtate ortū habet, quare fit,
,, vt neq; fortuita, neq; violenta in hoc genere reponantur. Plane hic locus tra-
,, tractatur. Docet Rhetor quo nam modo tractandus hic locus, cum raro fiat,
quæ casu,& temeritate proueniant, sæpius autem quæ consilio, qui laudat, cū
actiones laudet, oportet vt frequentes & multas esse actiones ostendat, ita
enim casum,& temeritatem vitabit: & illud etiam commodum reportabit,
vt illa quoq; consilio facta esse videantur, quæ casu euenerint. Oportet igitur
ostendere q̄ plurima facta consilio,& ratione fecisse, nam hæc virtutis ma-
gnitudinem ostendunt, in quo vera laus posita est, nam laus est oratio ma-
gnitudinem virtutis ostendens, vt etiam dicitur in tertio libro: & per eadem
verba hæc eadem quæ sequuntur ab Aristotele explicatur. Declarat Aristo-
teles vim nominū quorundam, quæ ad hoc genus pertinēt, laus primum est.
Deinde commendatio: post felicitatio: & gloriatio, sic enim Cicero vertere
videtur, q̄q; Herm. hunc locum non vertit. Est virtus: est virtutis opus: est
copia bonorum externorū: virtus laudatur, laus enim est oratio virtutis am-
plitudinem ostendens, opus commendatur, ἐγκωμιον enim est operum com
memoratio illustris, nam recte facta commendamus vnde gesta pro patria,
fortiter,& prudenter recensentur in encomijs, sed quæ circum sunt, id est ex-
terna bona sumuntur ad finem, nam in toto quasi cōtextu vt ait Cicero hæc
erunt maxime illustranda, quemadmodum quisq; generatus: fortes enim for
,, tibus creantur vt ait Hor. Quemadmodum educatus. Nam semel imbuta
recēs. Quemadmodum institutus moratusq; fuerit, cum ergo commendatio
sit operum, merito eos, qui agunt, laudamus, actiones enim & opera signa
sunt virtutis,& habitus: nam nullum est inditium virtutis satis idoneū, nisi
actio, quod si sciremus absq; operibus aliquem esse virtute præditum, eum
certe laudaremus, hunc igitur in modum se se habet laus: commendatio: vir-
tus: actio: & copia bonorum externorum: sed felicitatio & gloriatio idem
enim sunt inter se vt ait Aristoteles ita se habent ad laudem vel commen-
dationem, vt felicitas ad virtutem se habet, cum ergo felicitas ita se ha-
beat ad virtutem, vt virtus contineatur sub felicitate, & felicitas virtu-
tem contineat, maius enim & fusius bonum est felicitas, quàm virtus, ne-
cessario sequitur, vt beatio, gloriatio & felicitatio, siue aliud nomen repe-
ritur, laudē contineat,& cōmendationē, est enim μακαρισμος καί εὐδαιμονισμος
illa omnium gentium consensu in alicuius laudem, benedictionemq; vt ait

vulgus, illustris confessio, qua ostenditur in felicitatis apice aliquem merito constituendum esse, laus ergo virtutem extollit, commendatio actiones quæ sunt virtutis inditia, recenset, gloriatio, & beatio & hæc faciunt, quæ laus & commeudatio facit, & amplius precationes, vota, & quasi hostias addit, ita vt quemadmodum laus virtutem amplificat, ita gloriatio veluti laus felicitatis habeatur, vt recte dici possit, gloriatio est felicitatis amplitudinem declarans oratio, atq; hoc est quod dicit Aristoteles, gloriatio vero, & felicitatio inter se quidem conueniunt, id est idem sunt, his vero: id est laudi, & commẽdationi nõ cõueniunt, quia scilicet maiori sunt ambitu, quod explicatur per „ collationem. Sed quemadmodum felicitas virtutem, ita felicitatio, & gloriatio continent hæc, id est laudem, & commendationem, hunc ego in modum interpretor hunc locum, nondum ab alio (quod sciam) satis explicatum.

Cap. XXV. Eadem esse quæ suaderi, laudarique soleant.

TOTVM autem hoc demonstrationis genus habet commune aliquid ac simile suasoriis. Nam quæ illic subiiciuntur ad suadendum, hic mutato tantũ genere, & flexu dicendi, conferri solent ad laudem. Igitur si teneamus ea, quæ fieri, & sequi uirum bonum oporteat, & qualem esse quenq; necesse est, ea & subiicere tanquam præcepta quædam, & monitus licebit: & ad laudem dictione paulum versa conferre. Si dixeris. Non oportet fidere bonis, quæ ex fortuna, sed quæ ex nobis ipsis pendent: admonitionem valet. Si autem dixeris non fidit hic iudices fortunæ bonis, sed iis auxiliis, quæ sibi ipse comparauit, laudem & commẽdationem habebit. Quamobrem laudaturi considerare debent, quid constituant, admoneantq;. Suasuri contra spectare debent, quid laudent. Certe dicendi formam contrariam esse necesse est; nam qui suadet prohibere videtur: qui vero laudat non videtur prohibere, conuersa, & immutata ratione dicendi.

Cap. XXVI. Amplicationem esse in genere demonstratiuo peculiarem, & quomodo constet.

ADHIBERE autem oportet multa quibus augeatur, & amplificetur oratio, puta: solus fecit. Primus fecit, cum paucis fecit; hoc potissimum fecit: sunt enim hæc omnia ad ornamentum, & magnitudinem rerum, quæ laudantur; accommodata. Quibus in omnibus, & temporum ratio exponenda erit; & cõmemorandæ opportunitates plane faciunt illa, vt quid supra spem, aut expectationem factum esse uideatur. Explicandum est etiam quotiens quid benefecerit: nã & magna res uidebitur esse; quæ sæpe numero ægregie suscepta, confectaq; fuerit. Et per se à cõsilio facta, non casu. Item illud uehementer facit ad laudẽ: si præcipui aliqui honores, eius gratia, quem laudamus, inuẽti, & excogitati dicantur. Aut si commendatio ulla in illum primo constituta mõstretur, publico aliquo monumento, cuiusmodi statuæ illæ sunt, quæ Hippoloco: Harmodio; Aristogitoni, Athenienses publice posuerunt, similis ratio in contrariis quoq; seruabitur: quod si ex persona eius, cuius prosequimur laudes, non multa erunt, quæ suppetunt nobis, faciendus erit ad comparationes gradus; quod & Isocrates faciebat, tum consuetudine ductus, tum desuetudine ueras causas in iudicio ac foro dicendi. Cæterum qui comparationibus utitur, debet quos laudat comparare præstantibus uiris: amplificatur enim, & uehementer ornatur uita eorum, qui claris hominibus, clariores, & præstantiores esse dicuntur. Proprium porro laudis est res amplifi-

care, & ornare, ut pote quod in magnitudine quadam, & excessu sit positum. Excessus uero honestamentum quoddam, & lumen uidetur esse uirtutis eorum, qui laudantur. Proinde etiam si minus clari futuri sint ii, quibus conferre, & comparare possumus: non tamen omittendæ sunt comparationes. Nam qualiscunque excessus uidetur significare uirtutem. In plenum, communibus locis, qui competere possunt omnibus causis, & in omnem quæstionem incidere; Generi demonstratiuo accomodatissima est amplificatio: nam cum res gestæ quæ in confesso sunt, in materiam eius generis cadant: cumque nudæ illæ, atquæ inornatæ dumtaxat accipiantur ab oratore; Reliquum operæ est, ut uestiantur, ornenturque adhibita amplificando magnitudine, atque splendore. Vt uero amplificatio peculiarissima est generis demonstratiui: ita usus exemplorum in consiliis plurimum potest; cum plerunque videantur futura p̃teritis respondere. Enthymemata vero in forensi conflictu efficacissima, atque aptissima iudicantur. Neque id tamen à ratione remotũ est: nam genus iudiciale, nõ mera iudicatione, & expositione facti absoluitur, sed quia incerta res sit, de qua iudicium constituitur, & admittitur, necessaria est tum causæ, tum rationis adiunctio. Nunc quoniam traditum est, quibus ex locis omnis ferè laus, & vituperatio proficiscatur, & quas res intueri debeant, qui laudare statuunt, aut vituperare, item quibus in rebus, commendatio, & deformatio posita, collocataque sit, satis dictum videtur: omnis enim hæc ratio etiam in vituperatione tm̃ in diuersum constabit, quibus enim ex rebus laudem cõstituimus ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda.

Cap. XXV. & XXVI.

„ TOTVM autem hoc demonſtrationis genus. Idem in tertio dicitur.
Et Fabius idem vſurpat, vt autem ampliorem nobis ad dicendum pa
tefaciat viam, docet demonſtratiuum genus à deliberatiuo adiuuari
poſſe, & id ob quandam ſimilitudinem, quæ inter vtrunq; cadit, quod etiam
confirmat ordinem Ariſtotelium, quo genus hoc poſt deliberatiuum poſitū
ſit, vnde dicitur totū hoc genus habere aliquid ſimile ſuaſorijs, quia plerūq;
eadem illic ſuaderi, quæ hic laudari ſolent, communis forma eſt vtriq; gene-
ris, dictio diſpar: communis forma, quoniam vtrunq; in ijſdem uerſatur: di-
ctio diſpar, quoniam dictione mutata, laus in perſuaſionem, & contra per-
ſuaſio in laudem tranſit, hoc modo non debet is, qui aliquādo moriturus eſt,
ſpem ponere in his bonis, quæ aliquando pereunt, id ſi hoc modo proferas cō
ſilium eſt. At ſi dicas, Plato cum ſe aliquando moriturum noſceret, in his bo
„ nis ſpem nolluit ponere, quæ aliquando pereunt, laus eſt. Adhibere autem
oportet. Agit de amplificatione, quæ propria eſt huius generis, eadem dicit
„ Fabius eodem loco, omnia per ſe clara ſunt ſatis. Quod & Iſocrates faciebat,
„ tum conſuetudine ductus. Semper Ariſtoteles aliquo modo tangit Iſocr. nam
„ ut ait, Cicero, & Fabius, itaq; ipſe Ariſtoteles cum florere Iſocratem nobili-
„ tate diſcipulorum uideret, quod ipſe ſuas diſputationes, à cauſis forenſibus, et
„ ciuilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, & quæ ſequūtur, hoc
„ eſt, ut puto, διὰ τὴν συνήθειαν. τοῦ δικαιολογεῖν, nā Iſocrates, ut ait Fab. nitidius,
„ & comptius, & palæſtræ magis, q̃ pugnæ accōmodatus, omnes dicendi uene
„ res ſectatus eſt, nec immerito, auditorijs enim ſe ſe non iudicijs comparat: ita
„ ut aptior ad componendum, q̃ ad agendum ſit iudicatus. Sed hæc alias, cum
„ uero declarari ſint loci rerum honeſtarum: & explicata ſit ratio comparan-
di, & amplificandi ea, quæ ad laudem pertinent. Reliquum eſſet, ut de turpi-
bus, de uitijs, de imminuendis rebus, & uituperandis ageret: ſed id facillimū
eſt ex contrarijs locis aſſumere, quoniam cōtrariorum eadem eſt diſciplina:
hæc igitur hactenus de genere demonſtratiuo ſint dicta ex Ariſto. ſententia.

De genere iudiciali Cap. XXVII. Tria eſſe accipienda, item expoſitio primi, quid ſit iniuriam facere.

ABSOLVTIS duobus generibus cauſarum tempus eſt ad rationem iudicialem, quæ accuſatione, & depulſione continetur, proficiſci: docereque quemadmodum ad eam quoq; partem accomodari cōueniat inuentionem rerum, & ratiocinationem. Tria ſunt igitur perdiſcenda, accipiendaq; ab oratore, primum quæ nam, & quot res ſint, quarum cauſa homines propenſi

propensi ad alienam iniuriam videantur. Alterum quẽ-
admodum ipsi affecti, paratiq;, id est quo animo pati
iniuriam soleant. Tertium qualibus, & quem habenti-
bus animum inferant. Ac primum quidem finiamus,
quid sit iniuriam inferre. Ergo is infert iniuriam qui
contra ius volens alterum lædit. Ius duplex est. Alte-
rum proprium. Alterum commune. Proprium appello
suum ciuitatibus scriptum, quo illæ gubernantur. Com
mune est generale visum, quod sine scripto consensu
omnium gentium constat. Is dicitur volens facere, qui
prudens, sciensq;, & non coactus facit. Plane q̃q̃ non q̃-
cunq; volentibus nobis eueniunt, in iis etiam consiliũ,
& optionem nostram præcessisse necesse est: contra ta-
men valet: vt ea in quibus consilium nostrum, & optio
antecessit, scientibus, quoq; & prudentibus nobis insti
tuta, aut profecta esse videãtur. Quia nemo potest eli-
gere, aut optare quod ignorat. At res, quarũ causa ho-
mines constituunt contra ius lædere, & praua inhone-
staq; facere, duæ ferè capitales, & peculiares habentur.
Malicia, & incontinentia: nam quibus quisq; affectus,
& obuolutus est vitiis siue vno, siue pluribus teneatur,
in ea re cuius gratia vitiosus est, iniurius quoq; atq; in-
iustus euadit. Auarus in pecunia: intemperatus in volu
ptatibus corporis. Timidus in susceptione periculorũ,
mollis & delicatus in desidia, nam discriminis socios
præ metu deserit. Ambitiosus in petitione honorum,
concitati, & propensi ad iracnndiam irascendo, conten
tiosi vt vincat. Crudeles, vt vlciscantur. Insipientes, &
stolidi nocent, quia iusti, & recti rationem ignorant.
Idem in cæteris qui obnoxii sint, animaduerti potest,
vti in his rebus, & earum rerum causa, quæ singulis vi-

tiis, cupiditatibusq; subiectæ sunt omnes immoderate, & impotẽter versentur. Cæterum quia hæc partim demonstrata sunt eo loco, vbi de virtutibus agebatur: partim demonstrabuntur eo, vbi de affectibus animi processu tractabitur: omissis his tria illa exponere ingrediemur, videlicet, quarum rerum causa, & qui homines, & quibus iniuriam inferant.

De genere iudiciali. Cap. XXVII.

ABSOLVTIS duobus generibus causarum. Quoniam & qui demonstrant, & qui deliberant suas iam tenent propositiones, quarum copia, quæ volunt, probare possunt: æquum est vt et iam qui versantur in foro, suo debito non fraudentur, quare absoluta iam deliberatiua, & demonstratiua causa, ad iudicialem peruenit Aristo. huius nos speciem quãdam ante oculos collocabimus, vt vno quasi intuitu vis eius pateat vniuersa. Proposito igitur iudiciorum fine reliqua inueniemus. finis enim ad se trahit quæcunq; ad ipsum pertinere possunt. Iudicialis finis est æquitas, æquitas depulsione ostenditur, depulsio accusationem sequitur, accusatio de iniurijs conficitur. in iniuria est, is qui agit, is qui patitur, & res ipsa, in agente, & patiente sunt causæ, & res ipsa quoq; ad aliquem finem tendit, siue sit commodum, siue voluptas, & quoniam non modo iniuriam illatam criminari debet orator, sed etiam augere, & amplificare, ideo, postquã Aristoteles ostenderit, quid sit iniuriam facere, quibus de causis iniuriæ fiant, quæ sint illæ causæ, quid voluptas, quæ sint voluptatem afferentia, qui qualesue homines iniuriam facere soleant, quibus, qualibusue hominibus iniuriæ fiant, quid ius, & quid iustum, & quotuplex vtrunq; sit, quid sit iniuria affici, & demũ quid, & quale æquum, bonumue sit, postq̃ inquam hæc omnia declarauerit, ac quasi ædificium forensis causæ super struxerit, de amplificandis iniurijs, et contumelijs, perinde ac de ornamentis eius in fine loquetur, atq; is ordo est totius generis iudicialis, vt sciamus elicere propositiones, tum ex efficiente, tum ex patiente, tum ex iniuria ipsa, nam ex efficiente propositionum copia quod volumus, ostendemus. cum cognouerimus, quæ nam, & quot res sint, quarum causa homines ad iniuriam proni sunt. Ex patiente, cũ sciuerimus, quomodo affecti, & parati sint, homines quibus vis, iniuriaue infertur. Ex actione vero, & iniuria ipsa, si notauerimus, quibus actionibus lædãtur proximi: quid iustum, quidue iniustum sit, & huiusmodi alia, quæ intentiones, & depulsiones criminum, æquo, & bono declarant. Atq; hæc totius causæ forensis descriptio est. Sunt nonnulli è græcis præcipue, qui hoc loco secũdum Rhetoricæ librum incipere affirment, quæ res, quam consentanea sit, illi iudicent, nos vidimus primum librum argumentationi dicatum, alterum affectibus, vltimum orationi. Scimus etiam tria genera eiusdem rationis, & ordinis non oportere diuelli, videbimus etiam clarius Aristotelem loquentem, suosq;

libros diuidentem, necq; solum hoc primo libro tractantem, quæ ad artificiosum genus pertinent, sed quæ, ad eam partem adiungi possunt, in qua de inartificiosis rebus agitur, de tormentis, quæstionibus, tabulis, decretis, & huiusmodi, quæ à causa oratori deferuntur, quare non est necesse ijs contradicere qui rem per se se clarum in dubium reuocant. Agitur ergo de accusatione, & depulsione, est autem depulsioni accusatio præponenda, tum quia nō defendimus, nisi eos, qui accusantur, signum est, quod tacite accusari, aut accusatione dignum se putat, qui nemine accusante, se ipsum defendit, tum etiā quia certa, & determinata sunt loca intentionis, & accusationis, & res, quascūcq; defendimus, ad arbitrium accusantis defendimus, nam qui accusat, præfinit ea, quæ tueri, ac depellere debemus. Est autem accusatio vehementissima res in rep. idcirco quia vel innocentes accusari à malis sæpe solent, maxime vero necessaria quia cum non accusantur iniqui, maximum tam illis, cq; bonis dānum infertur, vnde accusatores à Socrate laudantur, & eos etiam, qui vel parentibus, & cognatis non pareunt, modo crimina sint proximiorum, & patriæ saluti, & incolumitati valde contraria. Verum de accusationibus, & inscriptionibus, decq; aduocatis, & iudicijs, quomodo in ius vocandum sit, & de ordine iudiciorum, iniuriarumcq;, referri sunt iurisperitorum libri, ad quos interdum confugere oratores debere moneo, vt & actoris, & rei, iudicisque, & patroni munus agnoscant. Sed nos ad Aristotelem proponit ergo Aristoteles, quid agendū sit, vbi quid egerit, ostensum fuerit. Absolutis inquit duobus generibus causarū tēpus est, ad rōnem iudicialē, & reliqua, ποιησϑαι τοὺς συλλογισμοὺς vel nos facere syllogismos id est enthymemata, vel fieri syllogismos, quoniā ratiocinatio maxime competit causæ iudiciali, vnde Hermo. dixit.
„ Docerecq; quemadmodum ad eam quocq; partem accommodari cōue-
„ niat inuentionem rerum, & ratiocinationem. Tria sunt igitur perdiscenda.
Proponit de quibus agendum est, ac dixit tria esse, quorum alterum ad agentem, alterum ad patientem iniuriam, tertium ad ipsammet actionē spectat, ex omnibus vero docebit elicere propositiones. At vt omnia exposita sint, declarat hac prima parte quid sit iniuriam inferre, dicitcq; iniuriam eum inferre, qui contra ius volens alterum lædit, hac definitione posita eius partes ordine declarat: Diuidit ergo ius in commune, & proprium, proprium intelligit scriptam legem, commune quod omnes cōncedunt, & admittunt, vt parentum obseruantia, bonorum amici congratulatio, sed tu de iustitia, & iure lege primum institutionum, & rub. prima. ff. vete. de voluntarijs autem, & inuoluntarijs rebus diffusius tractat Aristoteles in Ethicis lib. iij. ibi enim, de electione, voluntario, & voluntate agit, hæc enim sunt principia virtutum, in his laus, in ijs posita est vituperatio, nam quæ inuiti, & nollentes agimus, aut venia, autem misericordia interdum digna sunt, quæ vero sponte, ac electione facimus premio, vel pœna mereri solent, violentum autem est cuius principium aliunde venit, ita ut is qui agit, aut patitur, nihil sui habeat, nihilcq; conferat, conferre autem aliquid sui homines possunt, uel agendo, uel patiendo cum inclinatione aliqua ferunt in id, quod uel agunt, uel patiuntur, quapropter uiolentum omne illud est, quod contra propensionem, & appetitionem rerum fieri solet, quod si metu pœnę, aut spe maximi premij quis aliquod facinus egerit, is certe, quancq; uim qnandam pati uideatur, uoluntate

tamen quadam tacito conſentit,ſed leg.tu ſecundum Cod.rub.xx.de ijs,quę
vi,metuſue cauſa geſta ſunt.Sed cum è malis turpiſſima,quędam ſint, quæ-
dam vero non inſigni turpitudine notantur,forte veniam meretur is,qui cū
grauiſſima paſſurus eſt damna,aliquid agit minus decēter,ſed mors ſemper
magnis criminibus pręferenda eſt,iudicare autem quid pro quoq; pariendū,
aut eligendum ſit,difficile eſt,at difficilius,vt inquit Ariſtoteles,vbi ratū id
fuerit in ſententia permanere,ſed hæc tu melius ſuo loco, vbi etiam de ijs , q̄
per ignorantiā fiunt,& de ijs, quæ ſpōte fiunt pertractatur,& declaratur,an
ea quæ irati , aut incenſi libidine agimus ſpontanea ſint , nec ne, hoc autem
loco ſummatim,& per capita probabiliter agit:quibus declaratis , oſtendit
duas eſſe res,quarum cauſa homines conſtituunt contra ius lædere,& praua,
inhoneſtaq; facere. Dicitq; eas eſſe malitiam , & incontinentiā , κακιαν ver-
,, tit malitiam,Cicero in tertio de finibus,& turpes actiones,quæ oriuntur , e
,, vitijs,quas enim græci κακίας appellāt vitia malo, quam malitias nominare,
,, & in Tuſc.virtuti contraria eſt vitioſitas,ſic enim malo,q̄ malitiam appel
,, lare , quam græci κακιαν vocant,nam malitia certi cuiuſdam vitij nomē eſt,
,, vitioſitas omnium,malitia enim vt inquit alias,eſt verſuta, & fallax nocen
,, di ratio,& malitia,quæ vult videri ſe eſſe prudentiam,ſed ab ea diſtat plu-
,, rimum,vitioſitas ergo habitus eſt,aut affectio in tota vita inconſtans, & à
,, ſe ipſa diſſentiēs,vt idem tullius definit. Duæ igitur actionum turpium cau-
ſæ ſunt,vt inquit Ariſtoteles prauitas,& incontinentia,hanc rem probat,&
probatam dimittit,oſtenditq; inductione omnia peruerſe acta ad has cauſas
referri oportere. Crudeles vt vlciſcantur , πικϱοὶ enim appellantur qui vin-
dictæ cupidi ſunt.

Cap.XXVIII.Septem eſſe cauſas rerum humanarum.

PRIMVM igitur enumeranda ſunt illa,quæ ſolent ab hominibus expeti.item ea,quorum euitandorum cauſa iniuſte aliquid,& inhoneſte inſtituunt facere.Nam certe conſtat eum, qui accuſare quempiam in iudicio conſtituit ſcire,& conſiderare debere quot, & quantæ ſint in aduerſario cauſæ;vt earum rerum gratia deliquiſſe videatur:quarum cupiditate ſolet , alter alterum lædere.Contra reum,qui ſe tueri vult; intelligere , & exponere oportere , quot & qualibus cauſis, atq; ſuſpicionibus vacet,vt eius culpæ, cuius inſimulatur,videri non poſſit affinis. Plane quicquid agimus, aut per nos ipſos agimus;aut non per nos ipſos . Earū

vero

vero rerum, quas nō agimus per nos ipsos, alias necessa rio, alias fortuito agimus. Ex iis autem, quas necessa rio agimus; alias vi agimus: alias sponte naturæ. Ita fit, vt omnia, quæ aguntur à nobis, triplici genere conti neantur: fortuna vi: natura, & earum rerū, quas ipsimet gerimus, quarūq; opifices, & authores sumus, quasdam consuetudine facimus: quasdam appetitione, appetitio autem duplex est: vna rationis compos: alter expers. Voluntas quidem est appetitio boni, cum ratione con iuncta: quia nemo vult, præterq̃ quod suspicatur bonū esse. Expertes rationis appetitiones sunt, iracundia, cō cupiscentia; quo fit, vt septem in vniuersum causæ col ligantur, vnde omnis humana oritur, ac proficiscitur actio. Fortuna: vis: natura: consuetudo: ratio: iracūdia: concupiscentia: nam distribuere causas rerum, quas ho mines agūt, per ætates, aut habitus, aut huiusmodi ali qua ratione, partiri, & superuacaneum, & ambitiosum puto, quamuis enim accidat, & iracundos, & libidino sos esse adolescentes; non tamen id agunt ætatis causa. Sed impetu appetitionum earum, quibus obnoxia est ætas illa. Item cum diuites, pauperesq; delinquunt, nō sunt i causa diuitiæ ipsæ, & paupertas. Sed libido, atq; cupiditas. Nam cum accidat, vt pauperes ob indigen tiam alienas opes concupiscant; & diuites ob eam licē tiam, in qua constituti sunt, voluptates minime neces sarias persequantur; necesse est, vt causa, & origo peccā di, non in paupertate, aut diuitiis, sed in cupiditate, & libidine animi posita, collocataq; sit, eædem causæ habē tur, propter quas iusti, iniustiq; agunt ea, quæ agunt. Similiter cæteri, qui ea, quæ faciunt, dicuntur per habi tus aliquos facere. Quæcunq; enim geruntur à nobis;

aut cōſilio, & ratione gerūtur; aut impetu, & affectione. Cæterum quidam mores, & affectiones ſecundum quas agunt, habent bonas: quidam contra malas. Sanè euenit illud neceſſario, vt cuiuſmodi habitus ſint, eiuſmodi quoque actiones ſequantur: temperatus enim beneficio eius virtutis, qua eſt præditus: de voluptatibus recte ſentit, & bonus præterea cupiditates habet, intēperatus è contrario; de eadem re peruerſe ſentit, & prauas cupiditates habet, quamobrem huiuſmodi ratio diuidendi abdicanda tota eſt: conſiderandū tamen, quales quenq; mores perſequantur. Nam ſi candidus quidem, aut niger, magnus, aut paruus ſit aliquis; non eo valet, vt certum vllum experimentum, aut ſignificatio morum illius, & vitæ ducatur. At ſi iuuenis, ſi grandior natu; ſi ſenex. Si iuſtus, aut iniuſtus eſſe dicatur; habebitur ſtatim apertum diſcrimen, & efficax argumentū ad mores. Idem intelligetur ex rebus, quæ extra ſunt poſitæ, quæq; hominibus forte contigerunt, ea mutare, atque conuertere hominum mores, & inſtituta viuendi ſolere, vt puta diteſcere, vel paupertate laborare, intereſt etiam cum quis fortunæ vtitur ſecūdis velis, aut cum aduerſis premitur. Verum hæc poſterius exponētur. Nunc reliqua abſoluamus.

Cap. XXVIII.

PRIMVM igitur enumeranda ſunt. Quoniam neceſſe eſt mittere in plurimas ſuſpiciones eum, quē accuſamus, aut ab eiſdē eripere eū, quē tuemur, ratio poſtulat, vt ſciamus quot, & quantę ſint, vel non ſint in aduerſario cauſæ, vt earum rerū cauſa deliquiſſe videatur, ad hoc igitur oſtēdendum ſeptem eſſe cauſas rerum humanarum declarat, vim: naturam: conſuetudinem: rationem: iram: cupiditatem. Poſtea vero hanc eſſe idoneā cauſarum diuiſionem probat, dum eos increpat qui per habitus, vel ætates diſtribuunt, quandoquidem reliquæ omnes cauſæ ad aliquam, vel aliquas harum ſeptem deduci queant. De habitibus præterea vel moribus ijs, qui ætates ſe-

quuntur, non negligenda tractatio est, quæ per hęc causæ diuidi minime de-
beant, magni enim refert, qua vitæ ratione, quaue ætate aliquis fuerit, quare
in secundo libro vbi de affectibus egerit, de moribus aget, hoc autem loco sa-
,, tis est has enumerasse humanarum actionum causas. Quarum cupiditate so
,, let alter alterum lædere. τους πλησιον proximos vertisset Tul. Plane quic-
,, quid agimus. Hic agit de causis efficientibus, & mouentibus, inferius
,, aget de causis, quæ fines habentur. Nam distribuere causas rerum: προσ-
διαιρεισθαι dixit Aristoteles, nam illud πρὸσ latini commode vertunt etiam
digreditur hoc loco Aristoteles & defendit causam suam, nonnulli enim ex
ijs qui Rhetoricam docebant, alias superaddebant diuisiones causarum, quod
,, superfluum iudicat Aristoteles. Aut huiusmodi aliqua ratione partiri, ἢ ἄλλα
ἄττα id est vel diuidere secundum alia, quæ in actione hominum sunt consti
,, tuta, siue paupertatem, & siue diuitias, quod statim dicitur. Item cum di
,, uites, pauperesque, neq; iuuentus, neque senectus, neque habitus, nec quicquam
aliud, prętert ea septem connumerata, causa est cur aliquid fiat, nam prima
& præcipuæ causæ iniquitates sunt septem, alię nec verę, nec legitimę sunt,
non enim adolescētes idcirco intēperantes sunt, quia in ea ętate sint, sed quia
natura sunt uel cupidi, uel iracundi, nec diuites, aut pauperes mali sunt, pro-
pterea quia huiusmodi sit eorum fortuna, sed uniuersa uis ad mores est referē
da, ad mores inquam, quos anima ex paupertate, uel diuitijs contrahit, similis ra
tio de habitibus dicenda est, ad consilium enim referuntur: quare concludi-
,, mus has causas esse omittendas, aut ad priores referendas. Aut ratione gerun
,, tur, aut impetu, & affectione. πάθοσ Aristoteles inquit, & intelligit ἐπιθυμίαν
,, id est cupiditatem. Quamobrem huiusmodi ratio abdicanda. Reuertitur
Aristoteles ad id, unde digressus est. Sed in omni iniustitia ut inquit Cicero
in officijs, & reliqua. in primo lib.

Cap. XXIX. Diffinitio rerum, quæ à fortuna: natura: vi: consuetudine: ratione, iracundia: concupiscentia fiunt.

ERGO fortuita appellantur: quorum causa inde-
finita est: quæque nullius finis institutione proue-
niunt: demum quæ neque semper: neque ferè, neque ordi-
ne vllo fieri solet. Atque hæc omnia manifesta, apertaque
sunt ex diffinitione fortunæ. Naturalia dicuntur, quo-
rum adiunctæ causæ sunt, atque in ipsis rebus insertæ or-
dinatæque. Proinde aut semper, aut plerunque eodem mo
do proueniunt, quæ à natura proueniunt. Nam de his,
quæ præter naturā interim proficiscuntur; nō est vehe-
menter quærendum, vtrum ipsa, quoque ad naturam ali-

quam, aut aliam causam, adiungi referriq; possint, q̃q̃ videri potest huiusmodi quoq; effectiuum causa esse fortuna. Vi facta intelliguntur, quæ cōtra, q̃ cupimus; aut contra rationē consilii nostri facere cogimur. Consuetudine fieri videntur, quæ idcirco facimus, quia sæpe numero fecimus. Cōsilio & ratione prouenire dicũtur, quæ cum ex iis bonis sint, quæ superius exposita sunt à nobis; non solum conducere videntur, sed etiam eo animo facta sunt, vt conducant. Aut ita vt finis: aut ita vt res ad finē institutæ, atq; collatæ. Dixiq; eo animo facta sunt, vt conducant; quia intemperati alioquin facere solent aliquando quæ conducant. Sed quia non eo animo faciunt, neq; ad eam finem, sed ad voluptatē, actiones suas omnes instituunt: non possunt videri ratione, aut consilio facere. Furore animi, & per iracundiam facta videntur, quæ fiunt vindictæ reponendæ cupiditate. Differt autē ab animaduersione vindicta, quod animaduersio constituitur gratia eius, in quem animaduertendum est; vindicta vero gratia eius, qui vindictam infert: videlicet ad explendam libidinem vlciscentis. Quæ nam autem sint ea, in quibus iracũdi, versentur, aperiemus eo loco, vbi affectus explicabuntur. Per concupiscentiam agi intelliguntur; quæ uidentur iucũda esse, & voluptatem afferre. Planę id in quo quisq; educatus, assuetusq; est, iucundum esse, ac uoluptarium oportet: sunt enim multa, quæ tametsi sua natura procul sunt, atq; adeo aliena à uoluptate; si tamen in consuetudinem admittantur; grata esse incipiunt, & fieri cum uoluptate. Sed ut hæc omnia breuiter complectamur, quæcunq; per nos fiunt, aut bona sunt, aut uidentur bona: uoluptaria sunt; aut uidentur uoluptaria.

ría. Cum autem ea, quæ per nos facimus; uolentibus nobís, & ſponte facta dicantur; quæ uero non per nos aguntur, neq; ſponte, neq; uolentibus nobís intelligantur facta; necesse eſt ea, quæ ſponte fiunt à nobís: aut bona, & uoluptaría esse; aut bona, & uoluptaría uíderi. Nam malorum, aut quæ mala uídeantur, depulſionem; ítem plurium malorum ín pauciora tranſlatíonem, ínter res íucundas, & uoluptarías pono, maíorís quoque malí deriuatíonem ín minus ínter bona, & utílía colloco: quía hæc quoq; optarí, & expeti ſolent. Eundem ad modum, & euítatio moleſtarum rerum, aut earum, quæ uideantur moleſtæ. Item alleuatío, uel commutatío ín genere uoluptatum conſtítnendæ reponendæq; ſunt.

Cap. XXIX.

" ERGO fortuita appellantur. Definit oratorio modo cauſas enumeratas. Ac primum de fortuitis agit, qui ergo caſu male agit, vel bene, is nec ſemper, nec parte plurima id agit: nec huius iniquitas permanet, nec finis eius certus, & præfinitus habetur, ratio, quia fortuita omnia huiuſmodi ſunt, vt raro & temere eueniant, contra autem ſe habent, qui natura quicquam efficiunt, certa enim eſt ratio naturæ, certus & finis, & quæ natura fiunt, frequentiſſime fiunt, violentæ autem coactæque actiones arbitrium quidem ſapiunt, certo enim tempore abſoluuntur, & rem certam oſtendunt, & licet initium earum ſit illata vis, voluntarium tamen redolent. Sed certæ, & conſilio confirmatæ actiones finem habent certum, vnquã vel iucundũ, vel vtilem: de vtilibus dictum eſt in genere ſenatorio. Iucunda, & voluptatẽ afferentia hoc tractatu paulo inferius abſoluentur. De more: de ira, de cupiditate iam patet ex Ariſtotele: omnes enim qui aliquá ex ijs cauſis ad iniurias impelluntur, vel ad vtilitatem: vel ad voluptatem oculos inijciunt ſi quis autem voluerit accuratius, & copioſius de ijs certior fieri, is ad philoſophorum fontes accurrat, inde hauriet eorũ propoſitiones, & oratorio more ipſas q̃ztũ fieri poterit, ſuaſibiles, & vendibiles facere ſtudebit.

Cap. XXX. Quíd ſit voluptás, & quot, qualiaq; ſint voluptatem afferentía.

PERDISCERE ígitur oportet tum numerum, tum genus rerum, tam earum, quæ vtiles ha-

bentur: q̃ earum quæ iucundæ solent esse, & voluptatẽ afferre. Ac de vtilibus quidem indicatum est supra, cũ de suasoriis ageretur. Nunc de iucundis dicamus, & afferentibus voluptatem. Cæterum finiendis illis huiusmodi adhibendus, & custodiendus est modus: vt diffinitiones illæ admittãtnr à nobis, quæ neq; affectata subtilitate, neque obscuritate nimia laborent. Illud itaq; sit initio constitutum: voluptatem esse quandam animæ commotionem subitam, cum vehementi, & manifesta propẽsione inclinationeue accipiendi, peueniendiq; in suam cuiq; naturam. E diuerso ratione in contrarium ducta intelligitur dolor. Qnod si ea est natura voluptatis, erit voluptaria res efficiens eius affectionis: contra res molesta corruptrix voluptatis; & contrariæ institutionis, & propẽsionis efficiens. Quapropter necesse est voluptarium, & iucũdum ferè semper esse, versari in eo, quo sua quenq; ducit, trahitq; natura: præsertim si ea, quæ secundum naturam fiunt, absolutionem, perfectionemque adhibito vsu acceperint. Etenim per se iucundum est, quicquid in consuetudinem est receptum: nam quod in consuetudinem abiit, ferè insitum, ac natiuum efficitur. Est enim consuetudinis uis naturæ perq̃ simillima: quia quod sæpe, & frequenter fit proximum est ei, quod semper, & perpetuo prouenit. Frequenter fiunt, quæ ex consuetudine; semperq; à natura proueniunt. Item iucundũ est, quod non extorquetur vi; nam vis præter naruram est. Proinde necessitas omnis ingrata, molestaq; est. Vnde recte cecinit Poeta quidam. Omnia, quæ cogunt, esse molesta solẽt. Quo fit vt curæ, sollicitudines studia, postremo omnis inquies animi, atq; intentio molestiam afferãt:

quia necessitatem, & vim habere videntur: nisi consuetudine molliantur. Atq; ita iucunda, & grata incipiant esse. E cõtrario delectat inertia, remissio, securitas, ioci præterea, quies item, & somnus, atq; id generis cætera: quia hæc nullam habent necessitatem adiũctam. Itẽ iucundũ est, in quod cuiusq; cupiditas fertur. Est enim cupiditas, concupiscentiaue appetitio iucundarum rerum, & afferentium voluptatem. Concupiscentiarum vero aliæ sunt expertes rationis, aliæ cum ratione con iunctæ. Voco rationis expertes, quæ nulla præcedente existimatione suboriuntur, & irruunt: cuiusmodi sunt cupiditates omnes naturales: ceu ex corporis desiderio proficiscentes: qualis est appetentia cibi: fames, & sitis, & priuatim sua singulis esculentis, auiditas; & in vniuersum cupidines, incitamentaq; gulæ omnia. Sed & ea quoq; naturalis cupiditas est, quæ ad rem veneream pertinet: ac postremo ad omnes titillationes, ex tactu. Naturalis est & uoluptas odoramentorum olfactui, & cæterarum rerum, quæ ad lenocinia sensuum: oculorũ: aurium: comparantur. Cum ratione coniũctas intelligo cupiditates illas, quæ ex persuasione aliqua recepta proficiscũtur: multæ enim res sunt, quas & spectare, & possidere optamus: uel audiendo, uel aliqua ratione alia instigati; persuasique. Cum uero uoluptas omnis, oblectatioq; posita sit in affectione quadam, & tanq̃ perturbatione sensus: imaginatio autem uisio, cogitatioue ceu tenuis quidam sensus, & subobscurus sit: cum item semper accidat, ut qui meminit, aut sperat, imaginetur, & cogitet rem illam, quam meminit, aut sperat. Necessario efficit, uoluptates quoq; illas haberi, quas capiunt, qui uehementer recordantur, & sperant; quia

recordatio illis, & spes vicesensus est, & quodam quasi sensu continetur, & constat. Proinde voluptates omnes trifariam percipiuntur, sensu, cum res adest: memoria, cum præteriit: spe, cum futura est. Nam præsentia sentiũtur. Præterita recordamur. Futura speramus. Ac præterita quidem solent esse iucunda, non solum ea, quæ iucunda erant, tunc, quum præsentia habebantur; sed etiam plerunq;, quæ grauia, & molestia extiterunt, modo fortunatus, aut honestus exitus fuerit. Hinc illæ orta sunt vetera. Labores meminisse defunctos iuuat. Seruato exacti dulce est meminisse pericli. Post incommoda, & erumnas memoria ipsa pœnarum, & rerum cum discrimine aliquo, aut dolore gestarum oblectat: causa ea, quod iucundum est, vel non habere malum. In spe positas voluptates intelligo earum rerum, quæ si adessent, delectare, aut prodesse vehementer; vel saltem sine vlla molestia viderentur: omnino earum rerum, quæ, cum habentur, delectant, ferè iucunda est tum spes, tum recordatio. Quare irasci quoque ipsum oblectat, quod & Homerus ostẽdit, cum inquit, iracundiam esse dulciorem melle. Nemo quidem irascitur ei, quem vlcisci non potest, nam iis, quorum potestati longe impares, atque inferiores sumus, aut nunquam, aut leuius subirasci solemus. Ac ferè omnes quidem cupiditates aliqua oblectatio sequitur. Siue enim recordamur ea, quæ olim consecuti, adeptiq; fuimus; siue speramus ea, quæ aliquando consecuturi, adepturiq; sumus: vtique aliquam semper voluptatem vel in ipsa cogitatione percipimus. Quod quidem videre licet, in iis, qui febre, aut morbo correpti, præmuntur siti: solent vtraque consideratione

lætari : & quod bibituros se olim sperant, & quod bibisse aliquando recordantur. Sed & amantes quoque scribendo, aut decantando amores suos, postremo mentione ipsa rerum, quas amant, vel sola delectantur: quia in hunc modum suauitate eius memoriæ usq; adeo perfruuntur; vt quasi sentire se, ac tractare delicias suas arbitrētur, atque illud iam omnibus initium est amoris; cum non modo præsente puella, quam diligunt, hilarantur : & gestiunt : verum etiam absentem recordati subinde desiderio flagrant. Proinde & illud argumentum est, cum quis subtristis fit absente illa, quam deperit. Quid quod in ipso luctu, ac lachrimis inest quidā sensus voluptatis. Nam mæror in eo est, quod abest, aut desideratus est ille; quem flemus. Voluptas in eo, quod nihilominus flendo meminimus, & quasi intuemur eū, q abest, & res, quas gessit, & qualis, quantusq;, dum vixit, fuit. Hinc illud ab Homero vsurpatum est. Sic ait, & flendi dulcedine perculit omnes. Est & in vlciscendo, quædam quasi titillatio, atq; voluptas, nam id, quo frustrari molestum est; gratum & iucundum est, indipisci. Iratis autem vehementissimus contingere dolor solet; cum decidunt à spe reponendi in eos, quibus irati, infensiq; sunt. Contra grandis, & gestiēs oblectatio, cum sperant futurum, vt libidinem suam explere vindicando possint. Iucunda item res est, & plena voluptatis victoria; non modo iis, quibus ea cura, atque ambitus est; sed etiam omnibus, nam summum quiddam, atque egregium esse necesse est, quod passim ab omnibus magis, minusue concupiscitur. Quod si dulce est omnibus vincere; ludos quoque gratos esse, ac periucundos oportet. Siue illi

gladiatorio genere, siue certamine musico: siue con-
tentioso aliquo munere contineantur. Quoniam in
iis sæpe numero vincitur. Oblectant & tali: & pilæ:
& tersseræ: & lusoriæ tabulæ: similiter & honesti, ac libe
rales ludi. Interest tamẽ, quod ex iis, aliqui peritos tã-
tum, & assuetos oblectant, aliqui, etiam non assuetos:
cuiusmodi est venatio omnis, atq; captura. Nam ubi di
micatio, ibi & victoria est. Quamobrem concertatio
illa iudiciorum & fori, non est omnibus iucunda. Sed
exercitatis tantum, atq; iis, qui substinere possunt. Ho
nor quoq; & bona existimatio inter res iucũdissimas,
& vehementissime oblectãtes habetur. Honores enim
illi, quibus afficimur, videntur quãdam quasi gignere
opinionem in nobis de nobis ipsis illustrem, & candi-
dam, scilicet tales esse nobis videamur, quales haberi
ab aliis intelligimus; præsertim si eos, qui de nobis be
ne sentire videntur, veridicos esse arbitremur. Veridi-
ci autem magis habentur proximi, q̃ remoti: coniuncti
nobis consuetudine, q̃ alieni: noti atq; ciues, q̃ peregri
ni: præsentes, q̃ futuri: sapientes, q̃ stulti: multi, q̃ pau-
ci. Vt pote quos verisimilius sit, q̃ alios scire posse de
nobis, & affirmare quæ sciunt: siquidem nemo est, cui
curæ sit, quid nam deesse opinentur, aut sentiant homi
nes, quos admodum contemnit, perindeq; vt pueros
habet, ac belluæ. Honorari quidem nos iuuat aliquan
do, vel ab iis, quos aspernamur, sed alium ad finem: nõ
ipsius honoris, venerationisue causa, aut eius opiniõis,
quam de nobis homines habere videntur. Est & iucũ-
da res amicus, nam & diligere iucundum est, nemo
enim amator est vini, qui idem vino non gaudeat. Di-
ligi quoque periucundum est; quia is, qui se intelligit

diligi, statim recipit persuasionem illam, uirum bonũ se putat esse; cuius quidem laudis cupiditate tanguntur omnes, qui eius rei sensum, & intellectum habent. Diligi uero nihil aliud est, q̃ amari propter ipsum illũ qui diligitur. Iucundum est etiam in admiratione hominum esse: quia scilicet hoc quoq; genus est honoris. Iucunda est & assentatio, & adulator suauissimus est aurium comes. Est enim adulator is, qui admirari res nostras, & amare se fingit. Item iucundũ est eandem rem sæpe facere; quia iucundum est, quicquid in consuetudinem recessit. Contra quoq; iucundum est deflectere interim à consuetudinis tenore, quia natura permutationes, & uices attingitur, & tenetur. Eidem porro muneri, aut operæ incubare semper excessum, & satietatem gignit constituti iam comparatique habitus. Proinde tritum illud uerissime dicitur, in re omni dulcem esse uarietatem, hac de causa iucunda est tum hominum consuetudo, tum rerũ, quæ habeantur ad tempus: nouatio enim uariatioq; ex præsenti habitu fit, sed & alia quoq; ratione iucunda sunt illa; quod quicquid cõstat ad tempus solet esse perrarũ. Adiscere quoq;, & admirari iucundum est ex parte magna. Nã in admiratione desiderium etiam discendi cõtinetur. Quapropter quod admirabile est solet etiã desiderari, atq; optari. Discere uero est naturæ perfectionem, ac numeros assequi. Item iucundum est dare, & accipere beneficium: nam accipere est consequi id, quod quisq; appetit. Dare autem est habere, atq; abundare iis rebus, quas vterq; concupiscit, & appetit. Quod si huiusmodi beneficentia omnis, benignitasq; oblectat: reliquũ est, vt illud quoq; iucundum sit de mortalibus bene

mereri mortales. Mortalem erigere, & iuuare mortales, perficere incohata, restituere & instaurare defecta. Cum autẽ discere, & admirari, & cætera id genus allicere animum, & oblectare videantur: necesse est imitationes quoq; rerum gratas, ac periucundas esse: picturas; statuas; figmenta, & reliqua, ad repræsentationem rerum expressa: quanuisque interim res illa, quam quis pictura, vel alio genere imitatur, iucunda non sit: solet tamẽ imitatio ipsa, atq; expressio periucũda esse, quia videlicet non res illa, quæ fingitur delectat: sed affectatio artis per quam efficitur, vt quasi probatione quadã ratiocinationeq; comprehensa rei veritas & demõstrata videatur: ita vt per hunc quoque modum perdiscere aliquid subinde contingat. Sunt & ludi fortunæ & rerum vicissitudines iucundæ: periculorum quoq; euasio deplorata salute, quia omnia hæc videntur admirationem habere: Cũ vero naturalia omnia ferè oblectent, quæ vero congenera, cognataq; sunt, naturalia esse inuicem sit necesse, relinquitur cognata cognatis: similia similibus iucunda esse oportere, vt hominem homini: equum equo: adolescentem, adolescenti; atque hinc ducta sunt adagia illa. Gaudere pares paribus: æquales æqualibus, à fera feram intelligi. Gracculum cum gracculo diuersari, & reliqua, si qua in hanc sententiã inuulgantur: quod si simili, & congeneri vna quæque res gaudet, hanc vero cognationem, affinitatemq; secũ quisq; primum habet, & sentit: necessarium est, vt sibi potissimum quisq; sit carus; q̃q̃ sunt, qui se magis minusue diligunt: nemo tamen sit, qui cæteros plus q̃ se diligat: fere enim omnia hæc in se vno inuenit quisq;. Cum ergo se se omnes ament, & diligant necesse est, vt suæ

vt ſuæ quoq; res omnibus caræ, iucũdæq; habeantur: tam opera, factaque; quàm ſermones, & dicta, quamobrem magna ex parte aſſentatores omnibus placent. Fere item omnes diligunt eos, à quibus coli, & amari ſe ſentiunt, nemo prope dixerim, eſt; cui cari non ſint honores: cari liberi: nam filii, ceu opera noſtra habentur. Iucundum eſt etiam abſoluere incohata, ceſſantiaque; propterea quod res, quæ perfecta non eſt; quaſi opus eius efficitur, qui manum extremam impo nit. Cum item dominari, imperitareq; iucundiſſimum ſit, etiã iucundum erit ſapientem haberi, nam ſapere ve ro regale eſt, & quod virum principem maxime decet. Eſt autem ſapientia multarum rerum, & admirabilium ſcientia. Item cum ferè omnes honoris cupiditate tanguntur, neceſſe eſt iucundum videri inceſſere alios, ac præeſſe: & in quo ſe quiſq; plurimũ valere, præſtareq; ſe intelligit, vt Euripides inquit, in eo verſari frequentius. Eò properare, ac tẽdere; in eo plurimam diei partem abſumere. Vti q̃ fieri poteſt, optimus, conſumatiſſimuſque ſpectetur. Similiter cum ludus, atque omnis relaxatio animi, riſus item, & iocus, inter res feſtiuas, iucundaſq; habeantur, neceſſe eſt iucunda quoque eſſe ridicula, & iocularia omnia, homines; dicta, facta; cæte rum de ridiculis ſeorſum diſſeruimus aliquando, in libris videlicet, quos de Poetica ſcripſimus. Et de iis quidem rebus, quæ voluptuoſæ iucundæque hominibus, exiſtimantur, hactenus dixiſſe ſit ſatis: nam mo leſtas, ingrataſque perſequi ſuperuacaneum eſt, cum ex contrariis locis, ac ſedibus facillime intelligantur. Atque hæc ſunt ea, quorum cauſa homines iniuriam facere conſueuerunt.

Cap. XXX.

„ PERDISCERE igitur oportet. Nisi de vtilibus tractasset Aristo
teles in senatoria causa, iam locus is exposceret, vt de illis tractaretur,
attamen ea parte iam absoluta, ad alteram venit, in qua de iucundis,
& suauibus, voluptatemq; afferentibus agitur, ac primum voluptas describi
tur. Voluptas est motus animi. Sed quia motus est multiplex ideo subiunxit
Aristoteles verbū κατάστασιν id est constitutionē huiusmodi autem constitu-
tio est, cum non habetur rei principium, sed temporis, quemadmodum cum
sol mundum oriens illustrat, id repente fit, & momento, quare non rei sed tē
poris initium illustrationis habetur: idem afferas de coagulo. Cicero inde fi-
nibus, iucundum motum, quo sensus hiarent graece ἡδονὴν latine voluptatem
„ vocant. Perueniendi in suam cuiq; naturam. ὑπάρχουσαν φύσιν, quantum præ-
senti naturæ consentaneum est. Horat. innuit contrarium dicens, quibus do-
„ leat natura negatis. Plato autem in Timæo de voluptate loquens. Affectio
„ inquit, violenta, & præter naturam abunde ac simul nobis illata est, mole-
„ stiam, & dolorem parit. Rursus autē quæ naturæ conuenientissima est abun-
„ de ac simul in naturam reuertens, voluptatem, ac suauitatem in animos illi-
„ quefacit. Ecce quod eodem nomine vsus est Aristo. quo ante magister suus
Plato. ἀθρόως. At affectio vehemens cum facilitate illata, sentitur quidem
maxime, voluptatis autem, & doloris minime particeps. Huiusmodi sunt
quæ ex aspectu maxime proueniunt, & reliqua. Posita definitione volupta-
tis, nec affectata nec obscura more, suo ex ea querit, quæ sint ea, quæ volupta
„ tem afferunt. Ex quibus possunt elici molesta, & iniucunda. Necessitas om-
„ nis ingrata: Euripidium carmē pentametrum. Concupiscentiarum aliæ sunt
expertes rationis, supra cum diuideret appetitum in eum, qui rationē seque-
retur, & eum qui rationis expers haberetur, connumerauit ἐπιθυμίαν inter
appettitus irrationales, quare sibi videtur esse cōtrarius Aristoteles, sed cum
duplex sit ἐπιθυμίαν vt hoc loco patet, intellexit ibi speciem illam, quæ ad
appetitum rationis expartem attineret: non enim tam breui spatio sui obli-
„ tus est. Voco rationis expertes, quæ nulla præcedente existimatione sub-
„ oriuntur. μὴ ἐκ τοῦ ὑπολαμβάνειν quascunq; cupiunt, appetuntq; absque eo, quod
„ prius aliquid cogitauerit. Qui vehementer recordantur, & sperant. Accidit
enim quædam recordatio eius rei, cuius meminit, & sperat, quod si cogita-
tio quidam sensus est, & delectatio, voluptasq; in eo sita est, vt affectionem
sentiamus aliquam, manifesta ratio est, quod & recordantibus, & speran-
„ tibus erit voluptas. Sed & quæ grauia, & molestia extiterunt. Virg. forsan
„ & hæc olim. Modo fortunatus, & honestus exitus. Cicero habet enim præ-
„ teriti doloris secura recordatio delectationem. Carmen vero illud. Seruato
„ exacti dulce est meminisse pericli, Euri. est. Cicero de finibus. Nec male Eu-
rip. concludam enim si potero latine, græcum enim hunc versum nostis om-
„ nes: suauis est laborum præteritorum memoria, atq; illud iam omnibus ini-
„ tium est amoris. Sensus est, tunc primum sentiunt se amare, cum non modo
„ gaudent re præsenti, verum etiam cum rei absentis recordantur. Veridici au-
tem magis habentur proximi, q̄ remoti, vt puta credendum magis est scri-
benti res sui temporis, q̄ præteriti. Contra quoq; iucundum est deflectere,
μεταβάλλειν apud Aristotelē est mutari εἰς γὰρ φύσιν γίνεται μεταβολή. id est naturæ

" consentaneum est, quod dixit Hermo. Quia natura permutationes, & vices attingitur. Quanuisque interim res illa. Exemplo sit annulus Mœcenatis in quo erat rana effícta, quę res suauis non est. Non enim inquit Aristoteles propterea lętatur, quia suaue sit id quod imitatur. Sed est argumētum quod hoc, id est rana effícta, illud sit, quod imitatione expressum est id est rana vera, quare accidit vt aliquid discamus. Discimus enim hanc esse ranam quę in annulo insignita est. Et quoniā discimus aliquid gaudemus. Discere enim suauissimum est. Item & illud in eo versari frequentius Prop. Eleg. prima secūdi. Qua pote quisq; in ea conterat arte diem. Carmina hęc à Platone citantur in Gorgia.

Cap. XXXI. Qui, qualesue homines iniuriam facere soleant.

NVNC dicemus, quo sint animo, & quemadmodum affecti tam qui iniuriam faciunt, q̃ qui iniuriam patiuntur. Ergo iniuriam facit qui, id, quod aggreditur, & effici, & à se effici posse sperat, & si ignoratur cum fecisset, aut etiam si ignoratum nō esset absolui, vel pœna leui transigi, vel ex qua minus incommodi consecuturus, q̃ ex facto gaudii videretur, quod vel sibi, vel iis, quos amat, ex ea iniuria secuturum, & prouenturum credit. Quæ autem fieri posse, & quæ non posse videantur, docebimus post: quia illa omnibus Rhetoricæ partibus communia esse necesse est. Ergo illi maxime possunt impune delinquere, qui tum copia dicendo, præstant, tum in rebus agendis industrii, actuosiq; sunt. Itē qui certaminibus variis assueti; plurimarum contentionum periti, multitudine amicorum præpotentium, ac diuitum septi: huiusmodi autē præsidia, facultatesq;, non solum qui habent, plurimum vidētur posse; sed etiam ii, qui tales amicos habent, aut ministros, aut conscios, quibus illæ facultates adsint. Siquidem auxiliis iis, ceu adminiculis quibusdam & instrumentis muniti possumus, & facere inhonesta, & ignorari fecisse, & si itelligatur etiam, nam pœnam le-

gum, & iudiciorum effugere; sunt qui confidentius lædant amicos, alii licenter peccāt, si beniuolos, amicosq; iudices habeant: nam amicus, quod ab amico nihil huiusmodi timeat, facile tanq̃ incautus, atque imprudens opprimitur, & præterea fere semper memoria iniuriarum, per reconciliationem extinguitur, anteq̃ res scire, aut exire possit in vulgus. Iudices quoq; sæpe dant gratiæ. Proinde aut plane in vniuersum absoluuntur, aut modice, ac leuiter mulctantur: latent quidē eorum maxime crimina, qui á suspitione earum rerum, quarū insimulantur, longissime videntur abesse, vt si infirmus, inermisq;, verberasse robustum, armatū, aut si pauper, & deformis adulterium comisiisse dicantur. Sed & illa quoq; præuideri non possunt, quæ frequēti loco atq; in propatulo admodum, oculisq; omnium perpetrant: nam neq; cauere, neq; suspicari vllus hæc solet. Demū illa euitari nō possunt, quæ tanta, atq; talia sunt, vt nemo ea quempiam facturum unq̃ fuisse dubitarit: quia hæc quoq; non præcauentur. Vt enim vsitata tātum genera morborum custodiuntur, non noua; quæ repente aliquando sentiantur, & ingruant: ita ex iniuriis dumtaxat obseruantur, & defenduntur illæ, q̃ plærunq; exerceri solent: non quæ aliquo flagitii perdito, inauditoq; genere inferūtur. Plane quidā audacter peccant, quod nullos inimicos habent. Quidam cōtra hoc ipso quod multos, nam qui nullas simultates exercent, facile arbitrantur, latere posse, quod peccant: quia scilicet eorum errata, nemo obseruat; quorū nullus est inimicus. Qui autem multos habent, idcirco ipsi quoque non temere vocantur in suspitionem iniuriæ, quod difficile creditur, eos voluisse delinquere, qui studiosissime tot ab

oculis,

oculis, atque accerrime obseruantur: quodq; paratam habent defensionem eam, inficiando à se fieri potuisse id, cum tam acute custodirentur. Item promptiores ad delinquendum sunt, qui in occulto delinquunt, vt si cõ moditas: si locus: si expeditio facilis ad delinquendũ, itemq; si deprehendantur, spes euadendi, aut retardan- di, aut corrumpendi iudicii. Sunt & qui tametsi nõ spe rent euadere, peccant tñ, atq; vim afferũt, alienis rebus, quod aut vi retenturos possessionẽ se se credũt; aut in longum protracturos, aut postremo ea ratione, quod nihil quod perdãt, habent, nõnulli quoq; sunt ideo ad alienã iniuriã propensi, quod lucra, emolumentaq; tum certa, tum magna, & proxima intuentur. Iacturam ve- ro atq; damna, tum modica, tum obscura, tum etiam re- mota, ac veluti de longinquo prospiciunt. In plenũ pa ratiores sunt, cũ pœna peccati par non est vtilitati pec- candi: cuiusmodi vidẽtur tirãni esse, omnino multi de- linquunt, cum iniuria commodum aliquod videtur af- ferre. Pœna dumtaxat probrum, ac dedecus. Sunt & è contrario aliqui, qui tunc peccant confidenter, cum in- iuria ipsa laudem quandam continere videatur, qualis est ea, quæ in vindictã patris, & matris affertur. Quod Zenoni contigit. Pœna vero talis sit, vt aut mulcta, aut exilio, aut aliquo huiusmodi genere irrogetur. In- iuriam quidem vtriq;, & vtroque modo faciunt: sed nõ eodem animo, atque mente, quippe qui mores maxi- me pugnantes, & cupiditates contrarias habeant. Effi- ciuntur licẽtiosi, & quorum sæpe numero errata latue- runt: & quorũ maleficia abierũt impune, sunt aliqui, q ea, q̃ cõsequi iure nõ potuerũt, ceu desperatione quadã obstinatiõeq; animi, p iniuriã conant eripere: quod q-

dam belli duces facere consueuerunt, vt victi scilicet sæpius profligatiq; nihilominus vincẽdi studio rapiantur in pugnam. Procliues quoque ad delinquendũ sumus, cum voluptas præsto est: molestia olim, posteriusque expectatur. Item cum lucrum prope, atque in manibus habetur; iactura vero eminus posita est. Huiusmodi sunt incontinentes omnes, intelligo autem incontinentiam versari in omnibus rebus, quas homines immodice concupiscunt: sunt qui contrariam rationem sequantur, iacturamque aut molestiam præsentis alicuius incommodi perlubenter subeãt, voluptate, aut vtilitate è longinquo prospecta. Atque hæc est prudentium virorum, & continentium virtus. Facilius & illi, qui vel fortuito, vel necessario errasse videri possint. Item, qui id, quod committũt, habent, quo vel in naturam vel in consuetudinem referãt. Omnino omnes pronius delinquunt; si peccare se tãtum, non etiam iniuriam facere probare possunt. Quidam iniqui sunt, quatenus æquum ferant. Porro vt quisque indiget alicuius rei, ita quoquo modo insinuat se se, & ad eam cõparandam affert quancunque vim potest: duplex vero est indigentia, nam aut huiusmodi habetur, qualis est indigentia pauperum, videlicet necessariarum rerum, & victus. Aut huiusmodi, qualis est diuitum. Videlicet abundantiæ copiarum cuiusdam, & cumuli. Peccant, & admodum clari, & vehementer obscuri: alteri, quod desperant emergere: alteri, quod putant se nihilo magis claros, atque illustres fore. Atque in hunc modum se habent ii, qui parati sunt iniuriam afferre. Nunc tertiam rem, vt polliciti sumus, aggrediamur exponere.

Cap. XXXII. Quibus, qualibuſue hominibus fieri iniuriæ ſoleant.

IIS ergo iniuria ſolet afferri, qui habent ea, quorum alii indigent. Siue illa neceſſaria ſint ad victũ, ſiue ad abundantiam copiarum, ſiue ad vſum, fructũue aliquem, ac voluptatem. Præterea ſolet interim vicinis, interim remotis iniuria fieri. Vicinis, quod ea ratio expeditior, & compendioſior habetur. Remotis, quod pœna tardius exoluenda eſt; vt ſi quis Carthaginenſes depopuletur. Iam incauti, & incuſtoditi, & creduli: quippe qui omnes facile decipiantur, circumueniantur que. Segnes, quoque ac reſides, quia eum, qui paratus eſt reſiſterc, ac tueri ſe ſe ab iniuria, oportet præſentem animo, & diligentem eſſe. Verecundiuſculi quoq; expoſiti, atq; obnoxii ſunt iniuriæ: quoniam dimicare pro quæſtu erubeſcunt. Item ii, qui multipliciter, atq; vndiq; læſi, oppreſiq; contraſtare, ac repugnare non audent: ceu iniuria omnium addicti, & quod in prouerbium dicitur. Myſorum præda. Item iniuriam ſentiũt ſæpiſſime ex inſperato tam ii, qui nunq̃, tam ii, qui frequenter lædi conſueuerunt: quia facile eſt vtroſq; tanq̃ inopinantes ac ſecuros opprimere. Nam alteri, qui nũquam ſunt læſi: nullam vexationem verẽtur: alteri, qui ſæpe læſi ſunt, arbitrantur finem iniuriarum eſſe factũ. Item criminoſi: ſuſpecti: & qui facile in inuidiam vocãtur. Quia neq; adire, appellareq; iudicem audẽt, quem reformidant, neque perſuadere poſſunt, quem infenſum, & inuidum habent: cuiuſmodi ſunt omnes quibus inuidetur: & qui odio multis habentur. Sunt qui eos lædant, aduerſus quos occaſionem, aliquam habent, ſiue aduerſus maiores eorum, ſiue aduerſus amicos, qui

ſe aut maiores ſuos, aut eos, quos diligunt, affeciſſe in-
iuria, aut afficere voluiſſe dicantur. Nã malus animus,
vt in prouerbio eſt, occaſionem ſolam quærit. Inferun-
tur & iniuriæ tum amicis : tum inimicis : quod alteros
facile: alteros iucundum ſit lædere: inferuntur ex iis, q
amicos non habent: quiq; neque dicendo, neque geren
do valent, ii enim aut obſtare non audent, aut ſi au-
dent, facile conciliantur. Aut ſi conciliari non poſſunt,
nihil tamen omnino aſſecuntut. Inferuntur & iis, qui-
bus vtile nõ eſt operiri iudices animaduerſionem : aut
expectare tempus vlciſẽdi, quales ſunt aduenæ, & ope
rariorum, ſiue opificum genus. Nã & quæſtu, q̃ lubet
tenui leniuntur, & ab actione iniuriarũ facile tedio li-
tium reuocantur. Inferuntur & iis, qui ſæpiſſime aliis
iniuriam intulerũt, præſertim vero tales accipiũt, qua-
les ſolent inferre. Eſt enim prope, vt nõ ſit iniuriã face
re, cũ cui talis iniuria affertur: qualẽ ſolet afferre: veluti
cũ moleſtus aliquis, & qui iniurius eſſe aliis conſueue-
rit, cerebroſum incidit, à quo cedatur. Inferũtur & iis,
qui male fecerũt, aut qui facere voluerunt, aut volunt.
Demũ facturi q ſunt. Nã hoc & iucundũ, & honeſtum
habetur, & p̃terea in ea ferè cauſa eſt, ut nulla fieri iniu-
ria videat. Inferuntur & iis, quorũ offenſionẽ, aut ami
cis, aut iis, quos admiramur, diligimuſue, aut heris, ac
principibus noſtris gratum exiſtimamus forè. Poſtre-
mo iis, quibus cũ viuimus. Præterea iis, quibus facile
remitti nobis illas & condonari ſolere cognoſcimus.
Præterea iis, in quos inuecti ſumus, & quibus cum diſ-
ſidii, ſimultatiſq; cauſæ aliquæ præceſſerũt. Quod qui-
dem dicit Calippus in Dionẽ feciſſe, hoc enim ſine in-
iuria ferè vlla, ac ſcelere fieri poſſe arbitrantur. Fiunt

& illis

& illis sæpe numero iniuriæ, quos nihilominus alii sint oppressuri nisi occuparimus ipsi, manusq; priores iniecerimus ipsi: idque speciem illam habet, quasi dempto consilii, & salutis loco, nihil intersit à quo plané quis pereat. In hanc sententiam fere tendit illud, quod Menesidemus fertur geloni scripsisse, cũ is Cottauia oppidum depopulari fecisset. Occuristi inquit Gelo præuenistiq;, alioquin, tu quod fecisti, eram idem ipse facturus. Interim læduntur illi, ex quorum iniuria sequi possunt pleraq; tum honesta, tum iusta. Quãdo videlicet offensiuncula illa, aut facile reponi, aut leuiter aboleri, persanariq; potest: qua in re nobis, Iasonis Thessali verba astipulantur. Oportere inquit aliquando iniurium, & nocentem esse: vt multa exinde proficiscantur, & oriantur iusta. Ea quoq; delicta libenter incurrimus, quæ cõmitti ab omnibus, aut à plurimis vulgo consueuerunt: vt pote quæ iure tuta, ignoscendaq; videantur. Item in ea, quæ facile occultantur: quo in genere sunt furta earum rerum, quæ breui consumuntur, quæq; seruando seruari non possunt, vt edulia. Item earum, quæ facile possunt, aut figura adulterari, aut colore mutari, aut mixtura, & compositione cõfundi. Itẽ earum, quæ commode pluribus locis abdi, ac recondi possunt: cuiusmodi sunt onuscula leuium rerũ, & minimum occupantium, & obsidentium loci. Interuertuntur etiam facile ea, quorũ simillima alia, & discrimine nullo euariantia habentur, ab eo qui interuertit, & abstulit. Fiunt & confidenter iniuriæ illæ, quas deferre, ac propalare erubescũt ii, quibus afferuntur, vt si vxori, si ipsimet, si liberis illata sit vis. Illæ quoque passim iniuriæ exercentur, quas qui prosequitur, contentio-

ſus, & litigioſus, & plane habeatur: quãdo ſcilicet par-uo ſunt momento, & quibus facillime ignoſcatur. Ac quemadmodum quidem affecti homines iniuriam in-ferrẽt, & quibus, & quam ob cauſam, quæ omnia retro polliciti fueramus exponere, ſatis ferè dictum, & ex-plicatum videtur.

Cap. XXXI. & XXXII.

„ NVNC dicemus. Sequitur ordinem ſuum Ariſtoteles, diuidit autem partem hanc in duas. Primo declarat, quomodo poſſit iniuria fieri: deinde qua ratione qui iniuriam fecerit, latere poſſit, ſunt autem om-
„ nia per ſe expoſita, Cicero definibus. Item ſi moleſtia, ſi pudicitia, ſi vno ver
„ bo temperantia, pœnæ aut infamiæ metu coercebuntur, non ſanctitate ſua
„ ſe tuebuntur, quod adulterium, quod ſtuprum, quæ libido non ſe proripiet,
„ ac proiiciet, aut occultatione propria, aut impunitate, aut licentia? Item qui certaminibus varijs ſunt, aſſueti ἀγῶσ. non modo confirmationem & confutationem ſignificat. Sed locum vbi iudicia exercentur. Reliqua ſunt per ſe facilia, Miſorum prædam, adagium ab eras. Expoſiti ex Ariſtotelea ſententia. διαϐεϐλημένοι dicuntur, qui aduerſa conflictamur fama, & facile calumniam ſubeunt, huiuſmodi non audent accuſare, tum quia timent iudices,
„ tum quia ſe perſuadere poſſe non putant. Callippus. Callippus vt refert interpres, amicus dioni fuit, quem Dioniſius interfecit, quare Dyoniſiũ Calliç detulit, & cum videret, non poſſe ſe cauſam obtinere, Dyoniſium interfecit, atq; ita mortem amiciſſimi dionis vltus eſt. Cum is cottauia oppidũ.
„ Vult interpres κοττάβια eſſe genus ludi, quo in cęnis vtebantur antiqui, dum phialæ collum melius ſonum mittere facerent, nam qui aptius id feciſſet, amaſiæ rem gratiorem faciebat: de hoc Ariſtoph. meminit, κόταϐος eſt apud ipſum numero vnius. Sed melius Hermolaus, nam ſenſus nullus elicitur ex priori ſignificatione.

Cap. XXXIII. Sicut duplex ius, ita duplex iuſtũ eſſe. Item ius alio modo duplex eſſe.

NVNC ad ipſa negotia tranſeamus, quæ iure, vel iniuria continentur. Atq; inde initium protinus auſpicemur. Omne iuſtum, iniuſtumq; duobus iuribus præfinitur, quorum vtrũq; extimatione eorum, quibus illa adminiſtrãtur, dnplici ratione præſcribitur. Appel-lo iura duo. Alterum priuatum: alterum commune. Priuatum eſt, quod ſibi quæq; ciuitas ſanxit. Huius duæ

ſunt ſpecies, ſcriptum, & non ſcriptum. Commune ius eſt, quod natura cōſtituit. Eſt enim quædam apud omnes gentes naturalis, & publica æqui, & iniqui notitia, etiam ſi nulla inter ſe legum ſocietate, conuentioneue tenerentur, quod quidem videtur Antigone Sophoclis oſtendiſſe. Cum iuſtum eſſe ait interemptum humari Polynicē, quod is honor, eaq; pietas naturali iure debeatur, nam Quod ita fas eſt inquit, nō nunc, heriue fuit, ſed viguit, vixitq; ſemper, nec quando cæperit eſſe, intelligere quiſquam poteſt. Idem intellexit Empedocles, cum ſuadere conaretur, fas non eſſe animantem vllam interfici, his verſibus; Non hoc fas vni eſt: ſcelus alteri; at omnibus idē. Legitimus tenor eſt, & regula fuſa per amplum Aethera, & immēſæ ſpatioſa per æquora terræ. Quod in meſtniaco Alcidamus cecinit. Diximus iuſtū iniuſtumq; duobus iuribus præfiniri: nunc quod ſequēs eſt, dicemus quemadmodum reſpectu habito eorū, quibus cum nobis res eſt, duplici ratione deſcribatur. Ergo cum ea, quæ facere debemus, aut non debemus; interim vniuerſum remp. interim ſingulos ſpectent: neceſſarium eſt vt illa duplici, extimatione videātur, iuſte, iniuſteue fieri, hoc eſt extimatione vniuerſalis, & ſingulorum. Exempli gratia. Qui adulterium commiſit, aut verberibus cecidit: certum quempiam offendit. Qui vero militiā detrectat, aut locum in acie deſerit: vniuerſum remp. lædit.

Cap. XXXIII.

" NVNC ad ipſa negotia tranſeamus. Nunc agit de rebus ijs, quæ qn̄ inſunt, vel non inſunt factam aut non factam eſſe iniuriam declarāt, quare animaduertere oportet, qua ratione hac quoque in parte propoſitionibus abundemus, viſus autem eſt tria propoſuiſſe, quatuor tamen exequitur, ſed non eſt mirum, quia pauca nimis de ipſo negotio erant dicen-

da, loquitur autem modo sua ex sententia, supra aliorum opiniones confectatus est, ideo forte varius apparet. Agit autem de iure: & de iusto breuiter tamen, sed ita vt etiam causarum constitutiones intelligas, Reprehendunt enim nonnulli Aristotelem quod non fecerit mentionem de statibus, ij forte aut nolluerunt animaduertere, aut nesciuere ex suis verbis elicere, quæ ad status pertinent, nam si coniecturam quærimus, nihil melius, nos in coniecturas rerum actionumq; deducet, q̃ semita illa, quæ nobis superius est demonstrata. Si de iure ambigimus, quod fit, cum factum fatemur, sed iure factum defendimus, quod magis clare hanc rem expedit, quam hoc totum negotium? Ac demum de reliquis constitutionibus aperte fere loquitur Aristoteles cum qualitates, naturasq; rerum, & iniuriarum ostendit. Nam quod hoc loco intẽdit Aristoteles est, ostendere, quæ nam res sub ipso iure collocentur, vt & accusare si cõtra ius, & defendere si iure factum sit, valeamus. Sed quoniam hoc fieri non potest nisi adhibita iuris definitione, vel partitione aliqua illustri, ideo sapienter ius diuisit, diuisasq; partes definiuit, vt postea prudẽs animus à definitione concludat, quæ nam sint iure facta, & quæ contra ius, nam cuicunq; aptari definitio potest, ad idem quoq; definitum accommodatur. Diuiditur ergo ius diuisumq; definiuit & duæ iuris comparationes breuiter explicantur. Ius est aut publicum, aut priuatum. Priuatum est, quod sibi quæq; ciuitas sanxit. Quare si negotium erit, contra priuatas ciuitatum sanctiones, illud contra ius erit. Commune ius est, quod natura constituit, hoc æternũ erit, & immutabile, nam talis effecta res est, qualis efficiens, cum igitur natura æterna sit, & immutabilis, ideo eius effecta æterna erunt, & immutabilia: ergo si quis, quicquã egerit, contra id, quod natura constituit, is contra ius fecisse, & iniuriose egisse arguetur. Prima comparatio iuris est, si ab vniuersa ciuitate pendatur, vt locum deserere, patriam prodere, nummos adulterare, vectigalia hostibus subministrare, & huiusmodi, res enim pub. læditur, secũda comparatio ad priuatas personas refertur, vt adulterium, furtum, damnũ, mors, quare orator hæc omnia considerabit, vt qualitates criminũ agnoscat. Sed de iustitia, & iure referti sunt legumlatorum libri. Aristoteles autem in quinto Ethicorum de iustitia loquitur, cuius nos breuiter intentionem aperiemus. Iustitia ergo est habitus, quem qui possidet iustus appellat̃, & propter quem iusta volumus, & iusta agimus, hæc aut vniuersalis est virtus, aut propria, vniuersalis est illa, quæ in legum obseruatione posita est, hæc amplectitur omnem probitatem, & omnibus virtutibus est communis, quare qui legitime agit iustus est, & omnia quoq; legitima iusta sunt. Diuisa autẽ iustitia legalis est secundum rerump. status ita vt ad fines cuiuslibet status accõmodari debeat, omnes enim leges vtilitatem, & commodum eius reip quærunt, cuius causa instituuntur, nam siue sit respub. siue regnum, siue alius status, semper legislator suas leges sanciet ad propriam cuiusq; rationem accommodatas, quo fit, vt præclarissima virtutum habeatur hæc iustitia, qñ virtutibus omnibus imperet, nam precipit forti viro, continenti, tẽperato, & modesto, illi ne aciem deserat, huic, ne in libidinem profusus voluptati se dedat, hæc iurgia coercet, contumelias amouet, tranquillitatem parat, & splendore suo nostra mẽtes illustrat, neq; hesperus, neq; lucifer tam admirabiles sunt, q̃ legum obseruatrix iustitia, quæ si ad alterum cõferatur iustitia est, ex ea ve-

ro parte quatenus habitus est, boni efficiens virtus merito nuncupatur, sed hæc vniuersalis & communis iustitia est. Particularis autē, & propria, quā multis rationibus esse ,pbat Aristoteles in preallegato loco. Duas habet partes altera in distributione consistit, vel honoris, vel pecuniarum vel aliarum rerum, quæ inter eos partiri possunt. qui ciuili societate continentur. Alia est in commertiis hominum emendandis, quæ si ex vtraq; parte cōsensum exhibet siue vendantur, & emantur, siue permutentur res, spontanea, & voluntaria nuncupatur, quæ res etiā in fideiussione & in vsu, & in deposito, & in cōductione cernitur, quando quis sponte alienum subit nomē, aut vsum rei suæ alteri concedit, dominium eius sibi reseruans, vt apud aliquem rem suam custodiendam sinit, vel precio alienæ rei vsum sponte accipit, si vero clam perpetratur, inuitis hominibus fieri solet, vt dolus malus fraus, vel uis, vt uincula, raptus, contumelia, oppressio, & alia quæ per violentiam patiuntur, sed nolo hoc loco difficillimam rem, nec necessariam declarare, quo scilicet medio iustitia pendatur, quæ ratio, quæ proportio sit, & quomodo æqualitas ea intelligatur, siue in distribuendis, siue in commutandis rebus: satis est vniuersalem iustitiæ partitionem fecisse, & digitum ad fontes intendisse, nunc ad rem nostram. Iuris partes sunt natura, lex: consuetudo, iudicatum, æquum, vt bonum, & pactum: naturæ ius partes habet sex, pietatem, gratiam, obseruantiam, pietatem, relligionem, vindicationem, lege in scriptoribus harum partium definitiones.

Cap. XXXIIII. Quid sit iniuria affici. Item qui factum fatetur, non tamen intentionem accusantis; diffinitione vti.

HIS ita positis atq; comprehēsis distinctione illa, vt quædam facta ciuitatem vniuersam: quædam singulos tangunt: ad reliqua pergemus; si tamen prius expositum fuerit, quid sit iniuria affici. Ergo iniuria affici, est iniustam rem aliquam pati, quam quis sponte, ac volens infert. Nam & supra ostensum est iniuriā facere eos, qui eam voluntarii faciunt. Quoniam igit̃, necesse est eum, qui ita iniuriam patitur, non lædi modo; sed etiam inuitum lædi: scienda sunt non solum ea, quæ lædant, & noceant, verum etiam ea, quæ fieri sponte dicantur. Ac de iis quidem, quæ lædunt, & nocent, satis explicatum arbitror, eo loco, vbi de rebus bonis, & malis mentio habita est. Sed & id quoque superius est

declaratum, quid nam videlicet, sit sponte aliquid face-
re: quippe cum definitum sit, ea fieri sponte: ac volen-
tibus nobis, quæ à scientibus, & prudẽtibus fiant: itaq;
necesse est, omnia crimina vel contra remp. esse, vel cõ
tra priuatam alicuius vtilitatem. Item aut eo ignoran-
te, qui peccat, aut inuito; aut volente, & prudente com-
mitti, rursus ea, quæ volens quis, & prudens peccat, aut
cõsilio, & deliberatione peccati, aut vi, atq; impetu ani-
mi. Ac de impetu quidem animi posterius habetur mẽ
tio, cum de perturbationibus, affectionibusq; dicetur.
At res, quas homines optant, & cõsilio desumpto pro-
sequuntur. Item qnemadmodum compositi, institutiq;
prosequantur illas, superius abundanter exposui. Quia
vero aliquando ita iudicio consistitur; vt is, cui quid
obiicitur, factum quidem fateatur; sed neget eam vim
habere, atq; id esse, quod aduersarius criminat, vt sub-
stuli, sed non furtum feci. Percussi, sed non iniuriam fe
ci: cubiculum inii, adulterium non comisi. Furtum fe-
ci, non feci sacrilegium, nihil enim de rebus sacris atti-
gi. Eripui, depeculatus non sum. Colloquia cum hosti
bus habui: non prodidi. Quia ergo interdum huiusmo
di incidunt causæ, operæpretium est complecti singu-
la finitionibus, vt intelligatur, quid sit furtum facere.
Quid sacrilegium, quid adulterium; ita fiet, vt cum al-
terutrum docere iudicem voluerimus; veritatem osten
dere, & partes nostris tueri valeamus. Planè omnia
hæc, in ea controuersia versantur, vt cognoscatur, iniu-
stus, & prauus, an non iniustus quispiam sit habendus.
Nam iustitia, & malitia, ex animi consilio, atq; propo-
sito pendet. Nomina vero illa, furtum: iniuria: contu-
melia: sacrilegium, peculatus, significant præfinitam, &

constitutam animi deliberationem: quam proæresim vocant, non enim simulatq; percussit alterum quispiam, propterea etiam iniuriam aut cõtumeliam intulit. Sed si aliquando consilio, aut gratia alicuius rei percussit; cuiusmodi esset, si animo dehonestandi illum, infamãdiq;, aut voluptatis suæ causa percusisset. Neq; omnis item, qui clam rem alienam contrectat, continuo existimandus est fur. Sed qui voluntate nocendi, & possidendi pro sua surripuit: eadem taxatio inuenitur in cæteris id genus.

Cap. XXXIIII.

„ HIS ita positis atque comprehensis. Quoniam contrariorum eadem institutio est, ideo definiturus Aristoteles quid sit iniuria affici, meminit eius definitionis, quam supra posuerat de eo, quod est iniuriam inferre, mox ostendit aliam constitutionem, quæ sumitur à definitione factum enim sæpe fatemur, non tamen intentionem accusantis: sed ad rerum oppositarum definitiones currimus, ecce tibi, substulisti: fateor. Ergo furtum fecisti: nego: percussisti, percussi, sed non attuli iniuriam, quare qui hæc omnia ostendere voluerit, opus est, vt in rebus definiendis, vel describendis maxime exercitatus sit, secernet enim definiendo rem vnam ab alia, furtum, à sacrilegio, sublationẽ à furto, colloquium, à proditione, voluntatẽ, à vi, naturam à voluntate, & huiusmodi alia leniet, quæ grauiora ab aduersario fieri solent, sed de hac constitutione facilis res est, & pene trita apud scriptores
„ artis: Fab. Cicero. & alios. Sed neget eam vim habere, atq; id esse quod ad-
„ uersarius criminatur. ἐπιγραμμα accusatio & inscriptio id est quod scriptum est in accusatione, vt accuso li furti.

Cap. XXXV. De æquo, & bono, quod sit, & quale per exempla.

QVONIAM vero iustarum, & iniustarum rerum duæ species habẽtur, quarum altera scripto. Altera non scripto contineatur: cumq; de ea, quæ scriptis legibus constat, dictum sit: nunc de ea dicendum est, quæ versatur in iure non scripto. Hæc duas partes habet; vna est earum rerum, quæ magnitudinem, & ex-

cellentiam virtutis alicuius, aut vitii præseferunt: ex quibusq; aut probra, dedecora, infamiæ, aut contra laudes, honores, præmia, donaria consecuntur: cuius generis sunt illa, habere, referreq; benefacientibus gratiam. Opem amicis: egentibus auxilium ferre: & huiusmodi cætera. Altera vero pars iuris non scripti, ad eas causas pertinet, quæ à priuatis, scriptisq; legibus, prætermissæ indefinitæq; sunt: nam bonum, & æquum, negari non potest iustum esse. Quod autem de bono, & æquo est, neq; legibus, neq; scripto comprehensum est. Hoc vero accidit interim inuitis, atq; nollētibus iis, qui leges tulerunt; interim volentibus & iam, atq; prudentibus. Nollentibus tunc, cum ignorant ea, quæ possunt accidere, volentibus tunc, cum sciunt omnia, nisi generaliter comprehendi scripto non posse: ita vt q̄q̄ incidere possint causæ, quæ legum illarum constitutionem non sequantur, satis tamen præstare, & commodissime facere intelligatur is, qui leges scribit ad ea, quæ plerunq; solent accidere. Prætermittuntur etiam multa consulto, quorum species consequi omnes non tam difficile esset, q̄ infinitum: vt si non modo vulnera taxarentur. Sed & ferrū, & tum modus, & magnitudo, tum genus ferri, quo vulnus esset illatum. Multiplicari enim hæc inquantumlibet possunt: ac deserat vita citius, q̄ enumeres omnia. Quare si ratio hæc omnis incerta, infinitaq; est: leges autem scribere, ac statuere summa vitæ necessitas cogit: necesse est vt verba earū simpliciter, atq; in vniuersum concipiantur. Quamobrem siquis ducto pugno, aut manu sublata ferreo anulo percutiat. Quanquam verba scriptæ legis intuentibus apertissime reus est, & iniuriarum tenetur, re tamen vera, nullā

iniuriam

iniuriam intulit: vtiq; si bonũ, & æquum spectaueris. Quod si huiusmodi est, quod appellamus bonum, & æquum; manifestum est illud quoque æquum haberi, vt errata non æstimentur tanti, quanti æstimetur iniuria. Item vt pluris errata, quam ea, quæ aduersa fortuna contingunt. Dicuntur aduersa fortuna cõtingere, q̃ & præter opinionem, & citra improbitatem eueniunt. Errata quoque q̃q̃ non præter opinionem, tamen citra improbitatem, atque malitiam admittuntur. At iniuriæ neque præter opinionem possunt, neque citra improbitatem inferri. Nam quæ per cupiditatem, & libidinem geruntur, fieri sine improbitate non possunt. Aequum est & humanis erratis ignoscere, Aequum & non tam intueri legem, quam eos, qui leges tulerunt. Et non tam verba, q̃ sensum, atq; mẽtem eorum, qui leges scripserunt, attendere. Item nõ facta, sed animum, voluntatemq; facientis æstimandam esse. Non partem sed totum expectari oportere. Non qualis quisq; nunc sit. Sed qualis semper, aut fere semper extiterit. Considerãdum, oportere beneficia accepta potius, q̃ iniurias meminisse. Item beneficia potius ea, quæ accepit; q̃ ea, quæ cõtulit. Aequum est & iniurias forti animo ferre, & ratione potius digladiari, q̃ ferro. Itẽ arbitrũ, malle adire, q̃ iudicem. Nam arbiter æquo. Iudex magis iuri appositus est: atq; ad eam finẽ solet arbiter legi, vt de bono, & æquo cognoscat, ac de hoc quidẽ gñe, quod æqtatẽ vocamus, hactenus exposuisse abũdãter puto.

Cap. XXXV.

QVONIAM vero iustarum, & iniustarum duæ species habẽtur, Quærit Aristoteles in Ethicis quid sit bonum, & æquum, & quomodo se habeat ad id, quod iustum est. Quæstionis autem causa non leuis est, nam nec absolute idem est iustum, & æquum & bonum, nec plane

diuersum, non est absolute idem, quoniam interdũ ab eo iusto recedit, quod in legum obseruantia collocatum esse diximus: nõ est plane diuersum, idcirco quia tempora incidunt, cum laudamus equum vt bonum, tanq; bene factum, & pari forma homines eos commendamus, quia ea faciunt, in quibus situm est æquum, & bonum, appellamusq; eos optimos, & perfectos, & in cœlo eos collocamus, interdum vero rationẽ sequẽtes, absurdum arbitramur, si quid est æquum & bonum, quod à iusto recedat, & laudem mereatur. Sed si quis recte consideret, quod æquum & bonum est, id quoq; iustum habetur, & si ad aliud iustum comparetur melius & præstãtius est, nãq; ius aliud est naturæ, aliud legis, æquum, & bonum sub iure naturali continetur, & sub lege non scripta, quare cum ius naturæ præstantius sit, quam ius legum, necessario sequitur, vt æquum, & bonum aliquo iure præferatur, æquum enim & bonum ita se habet, ad iustum quod in obseruatione, & sanctione legum ponit, vt directio & mensura: ius enim naturæ regula est iuris legum, et aliorum, lex enim datur vniuersalis, & quia non modo rerum necessariarum leges habentur, sed etiam earum rerum, quæ parte plurima fiunt, & deficiunt interdum, ideo æquum, & bonum ius legum dirigere habet, vt in dubijs, & contingentibus rebus, quæ in vniuersum præfiniri non possunt, æquabilis, et temperata ratio, naturæq; conueniens obseruetur. Nõ est autem quod legem propterea iniquam dicamus, & legislatorem damnemus, sed vitium in re po situm est. Ea enim rerum multarum uis, & natura est, vt non eodem semper modo se habeant, in quo genere omnes ferè hominũ actiones ponũtur. Reddere depositũ sc̃dm se iustum est, sed reddere furioso gladium iniquum, nam
" incidunt sæpe tempora, cum ea, quæ maxime videntur digna esse iusto ho-
" mine, eoq;, quem virum bonum dicimus, commutantur vt ait Cicero, cum
" igitur lex deficiat, æquitas vero & bonitas eius defectum emẽdet, necessario
" efficitur, vt bonum & æquum partim iustum sit, partim etiam aliquo iusto sit melius, non enim omnia lege præfiniri possunt, cum lex in singularibus desit. Quare fit vt post legem latam iudicum sententia sequatur, nam sententia vniuersale ad particulare deducit, & cõmune proprio coniungit. ęquũ igitur & bonum est legis norma, at qui æquo & bono iudicant, à seueritate alienus est, & ad misericordiam magis, q; ad vindictam pronus, nam huius habitus bonitate, omnem pœnę acerbitatem lenire solet, & nimiam austeritatem iuris æquitate compensat: Atq; hæc sunt ab Aristotele in Ethicis commentata, ad quæ etiam apponenda sunt i la, quæ sequuntur, de illatione, & perpessione iniuriarum, de quibus etiam Plato copiosius agit.

Cap. XXXVI. Quæ res grauitatem iniuriæ, & cotumeliæ illatæ demonstrent.

INIVRIAE maiores habẽtur, quæ à maiore iniustitia oriuntur. Hinc efficitur vt minima interim delicta grauissima esse, & maxima videantur. Cuiusmodi est accusatio illa Callistrati, aduersus Melano-

pum, á quo æditítios custodíæ tẽplí tríbus vasculís sa-
crís fraudatos esse críminabatur. In díuersum constãt,
quæ de iustitia dící possunt. Idcírco autem ísthæc ma-
xíma censentur, quod quanuís exígua vídeantur & le-
uía; viribus tamen & potentia præualẽt, nam quí sacra
vascula furarí non dubítat, nullum sit facinus tam ínsi-
gne, tam arduum, quod ílle attentare, & perpetrare nõ
audeat; ín hũc modum prímo mox magnítudíne dam-
ní grauitas íníuríarum attẽdítur, atque taxatur. Impu-
tantur & íllæ, quibus ínueníri nõ potest par víndícta:
quín si omnía supplícía congerantur, níhílomínus pœ-
na sit futura longe mínor íniuría. Item ílla cẽsetur grã-
dís íníuría, aduersus q̃ remedíum nullum est, quía vel
dífficíle abolerí, uel nulla ratione leuarí, ac eluí potest.
Illa quoque grauís, & íntolerabílís credítur, quam quí
patítur, vlcíscí non potest, quippe quæ ín eluctabílís,
atq; írremedíabílís vídeatur: est enim pœna, & vltío,
remedíum quoddam, & quasi leuamẽtum íníuríæ. Sed
& ílla íngens, atq; íntestabílís íníuría exístímatur, præ
cuíus dolore ís, cuí íllata est, se ípsum subínde vchemẽ-
ter afflíxit. Nam ín eum, quí eíusmodí íníuríam facít
seueríus etíamnum alíquãto, & grauíus anímaduerten
dum est. Quod quídem Sophocles ín ea oratíone, quã
pro Euctemone habuít, aperte índícauísse, ac plane si-
gnificasse míhí vídetur: cum ís ob eum contumelíam
cuíus turpítudínem patí non poterat, mortem sibí ípsi
conscíuísset. Non comíttam, ínquít íudíces vt mínorís
eam íníuríam extímen, q̃ quantí ílle ípse, quí perpessus
est: æstímasse mortís destínatíõe vídeatur, versatur &
ín ea quoq; re magnítudo peccatí: si íd quíspíam solus,
aut prímus, aut cum paucís, aut sæpenumero ídem fe-

cisse videatur. Magna cēsentur, & illa delicta, ob quæ initio inuentæ, & comparatæ sint leges. Adhibita interdicta; iudicia publica constituta: supplicia excogitata: pœnæ propositæ: exædificatus carcer: vinculorū repertaq; coerctio. Quamobrem apud argiuos mulctari pecunia consueuerunt, qui causam edicto dedissent. Iam illa maior iniuria est, quæ ad truculentiam belluarum, & feritatem magis accedit. Item tanto quæq; maior intelligitur, quanto præmeditate, ac consulto magis inuritur. Item maior est illa, quam qui audiūt, plus metuunt, q̄ misereantur. Sunt & illa ad amplificandam orationem apposita. Multifariam iustitiæ partes euertit, atq; transgressus est: iusiurandi relligionem contēpsit: dexteram datam elusit: fidem fefellit: iura sanguinis polluit: ita multorum congestio criminum in quandam ceu exuperātiam improbitatis, & magnitudinem impotentiæ adolescit. Illud quoq; grauitatem ostēdit iniuriæ: si eo loco dicantur factæ, vbi flagitia hominū, ac scelera puniuntur: quod quidem ad falsos testes potissimum pertinet. Quonam enim loco non ausit peccare, qui ī oculis iudicum peccat. Maxime vero augetur inuidia criminis, si turpido insit ac fæditas. Solet & illud detestabilissimum videri, si quis bene de se merito iniuriā attulisse dicatur: & peccatū duplex, tum quod offendit: tum quod gratiā beneficii accepti non refert. Accusatur interim quispiam, quod scriptis modo legibus pareat, quia præstantius sit iustitiam sine legibus tueri, & colere. Ita fit, vt scriptas quidem leges obseruent, quoniam coacti id, & necessario faciunt. Sed reliqua bene, ac beate viuendi præcepta, quæ legibus scripta, & comprehensa non sunt, aspernari, & negligere videantur.

re videantur. Poſſunt & in contrarium grauiter infa-mari: qui ſcriptas leges tranſgrediuntur. Nam qui com mittere in ea non dubitat, quæ legibus nominatim ca-uentur, quæq; pœna graui propoſita vindicantur, qui fieri poteſt, vt abſtineat iis, quæ neq; legũ authoritate interdicuntur, neq; coerctione vlla, aut animaduerſio-ne caſtigantur? Ac de iniuriis, quæ nam maiores, mino reſq; habeantur dictum ſatis videtur.

Cap. XXXVI.

INIVRIÆ maiores habentur. Agit de augendis iniurijs, nam vt in demonſtratiuo genere virtutes amplificãtur aut vitia, ita in iudiciali augendæ iniuriæ ſunt. Primus locus ſumitur ab efficientibus, nam cum ab iniuſtitia iniuriæ proficiſcãtur, certe fit, vt a maiori iniuſtitia, & a maxima, iniuriæ maiores, & maximæ oriantur. Tribus vaſculis ημισέλια arculę ſunt, vt ait interpres, in quibus deorum ſtatuæ reponuntur ναόποιοσ dicitur qui huiuſmodi arculas facit, ædititium vocauit Herm. videns quod ναόπιοσ dicitur is, qui templa ex ædificat. Secundus locus ſumitur ab ijs, quæ conſecuntur iniurias, nam magna iniuria eſt, quæ magna, maior, quę maiori, maxima, quæ maxima pœna digna eſt, vt proditio, hæreſis, ſacrilegium. Item magna cuius nullum ſit remedium. Alius locus ab eo, qui patitur ſumptus eſt. Quartus ab eo qui egerit, locus autem is ſimilis eſt loco illi demonſtratiuo, ſi quis ſolus, prmius, cũ paucis, ſæpeq; fecerit. Quintus ab ipſis remedijs: magna enim ſunt crimina, & magnæ iniurię illæ, propter quas remedia id eſt leges inuentę ſunt, & ſancitæ, cuiuſmodi nuper accidit, ob eos, qui ſecreta patrum principibus reuelarunt, multę enim in noſtra ciuitate leges ob id innouatę. Alius locus per comparationem hominum ad feras. Alius à conſilio, & decreto, & demum qui ſequuntur, pares ſunt ijs, qui in genere demonſtratiuo ponuntur.

Cap. XXXVII. De prima inartificialium probatione, ſcilicet, de legibus.

NVNC ad eas probationes tranſeamus, quas, quod orator extra rationem dicẽdi acciperet: inartificiales vocauerunt. Atq; hæ ſunt maxime contentionum forenſium propriæ. Ex hoc genere ferè quinq; ſunt capita, leges: pacta conuenta: tormenta: iuſiurandum: teſtes. Ac primum quidem exponemus quemad-

modũ in suasione, disuasioneue: accusatione: defensio-neue legibus sit vtendum. Illud itaque late patet si lex scripta, à re ipsa dissideat, hoc est ab aduersario steterit, reuocãdam orationem ad ius commune: & ad æquita-tem ceu scripto omni præualentem confugiendũ esse. Nam & sententiam (vt aiunt) interpretationemq; opti mam sequi: hoc est discedere interdum à scripto opor-tet, & verbis legum semper stari nõ posse: & præterea æquitas semper manet, ac iuget. Nec variatur vnq̃: eo-dẽ modo neq; ius commune, vt pote quod naturã du-cem sequatur. E contrario scriptæ leges sæpissime im-mutantur, & corruunt. Hinc illud apud Sophoclem in Antigone. Probatur inquit aliqñ factũ, quod quis cõ-
„ tra Creontis legem admittit: aut quod cõtra ius nõ scri
„ ptũ facit, nulla ratione defenditur: nõ enim hodie illud
„ heriue ortũ est, sed seculis oĩbus viguit, in ea re porro
„ nullius hominis imperiũ spectabã, propterea subiicien dum est iustũ esse, quod veritatẽ, & vtilitatẽ affert; nõ quod videtur tm̃. Quod si duo hæc lex scripta non ha beat, iusta appellari nõ poterit: quia munere legis, atq; effectu carebit. Ad hæc iudicẽ esse similem argentario oportere dicendũ est, vt quemadmodũ ille probũ ar-gentũ, ab improbo, atq; adulterato distinguit. Ita hic verũ, iustum, à falso, atq; vmbratili secernat, & seligat. Accedere (quod boni viri officiũ est) malle vti iure nõ scripto, q̃ scripto. Deinde considerandum est, vtrum ea lex, q̃ causam facit, sit alteri probaræ legi contraria, & vtrũ secum ipsa collidatur, & pugnet. Solet enim acci-dere, vt inter se duæ leges discrepare, & confligere vi-deantur. Ita vt alia iubeat, aut permittat: alia vetet ali-quid fieri, hoc modo, lex iubet rata esse, q̃ inter se pacti

hominesfuerint. Alia lex vetat ne inter se homines contra legẽ depaciscantur,& transigãt. Examinari per tentandum & illud,sit ne aliquid scriptũ ambigue , ita vt liceat ei,qui contradicit ad cõmodum causæ suæ,extrahere significationẽ scripti,atq; traducere.Demumq; vtra interpretatio æquitati,aut vtilitati nitatur,perspicere.Atq; ita demũ ea lege, ipsum quoq; contra quem probata est,vti oportebit. Videndũ est & illud vtrum res illæ interciderũt,quarum causa posita,& scripta lex fuerat. Quod si ita esse cõpereris;demonstrare hoc ipsum,& docere oportebit. Atq; hac via cõtra legem pugnare,& scriptũ ĩfirmare debebis. Quod si lex scripta, a nobis sit,q̃ cum re,& voluntate cõsentiat,tũc rectissima,optimaq; sentẽtia affirmandũ,dicendumq; est,non ea mẽte positas leges fuisse,vt cõtra id,quod ĩ legibus scriberetur;ex suo vtiq; cõsilio iudicare, ac pronũciare liceret. Sed ne iudices,qui ex lege iurati sunt; peierare cogerentur;si ignorarẽt ea,quæ legibus,& cõi præscripto ciuitatis imperãtur;alioquin neminem esse,qui ex cõmodo reip. potius,q̃ ex eo,quod causæ suæ cõuenit, voluntatẽ scriptoris interpretetur. Præterea videri pariа,non haberi leges in ciuitate,aut nõ seruari si habeãtur;item cum in iis artibus, in medicina præsertim,non sit vtile aduersus assertionem medici cauillari,tãto grauius est exceptionem aliquam ad legẽ adscribere,quãto minus nocet erratum medici;q̃ consuetudo,atq; exẽplũ obaudiendi principibus. Postremo subiungendũ est illud,probatissimis quibusq; legibus nominatim caueri; ne quis plus se sapere , q̃ leges velit, ad hunc modum,quæ de tractandis legibus dicenda erant,absoluimus. Nunc de testibus est agendum.

Cap. XXXVIII. De secunda probatione inartificiali: de testibus.

TESTIVM duo sunt genera: veteres, & noui: ex nouis alii periculi participes; alii extra discrimen iudicii sunt. Veteres appello, poetas, & huiusmodi scriptores idoneos, qui de quapiam re clarum aliquod, atque illustre testimonium reliquerunt. Proinde Athenienses cum de Salamine contenderent Homero teste sunt vsi, nã Tenedii nuper aduersus Sigiẽses. Periandri corinthii testimonium attulerunt. Leophron quoque in ea oratione, quam contra Critiam habuit Solonis elegos recitauit, quibus ostendit familiam eius, quem incessabat, quasi probro gentilitio impudicitia pridẽ, & turpitudine laborasse. Quid enim aliud significare voluit Solon cum cecinit. Admonendus est mihi Critias flauus, vt patris dicto sit audiens. De præteritis itaque huiusmodi testimonia adhibentur. De futuris vero oracula, & responsa testium loco quærũtur, cuiusmodi est illa interpretatio, quæ à Themistocle facta est, sublicia mænia intelligi studium rei naualis. Sed & prouerbia quoque, vt dictum est, testimonii vicem præbent, Vt si hortemur senem non esse in amicitiam recipiendum, confirmare id authoritate triti illius oporteat. Beneficium non esse collocandum in sene, aut si suadeamus tollendos esse liberos ei, qui patrẽ interfecisset, dicendum sit ad stipulari nobis prouerbiũ vetus, fatuũ esse sublato parẽte liberis parcere. Noui testes intelligũtur, q cũ nostra memoria clari, ac pstantes viri fuissent, iudicasse aliqd, aut pronũciasse dicunt, quod ad nostrã cãm pertineret: piudicia enim illorũ in paribus causis multũ pdesse litigatoribus cõsueuerunt.

ſueuerunt. Quamobrem Eubulus in iudicio aduerſus Caretem Platonis ſententiam vſurpauit, quã ille prius cõtra Archibium dixerat, adoleuiſſe in ciuitate cõſenſum illum, vt ſumma ſecuritas eſſet: fateri ſe malũ, atq; nocentem eſſe. Noui & illi teſtes appellantur, quibus cum commune periculum eſt, vtiq; ſi falſum teſtimonium viderentur afferre: illi ergo nihil aliud debent, q̃ rem geſtam exponere; facta fuerit ita nec ne, ſit ita, nec ne, non facti qualitatem attingere: iuſte an iniuſte: vtiliter, an inutiliter fecerit is, pro quo, aut contra quẽ interrogantur. At iis, qui longe ſunt, iudicii diſcrimine poſiti, etiam de qualitate negotii geſti facile creditur. Proinde veterũ teſtimoniis præcipue vulgo fauetur; quod ea ſola criminibus odii, & gratia vacant. Quæ res in atteſtatione ad promerendam fidem iudicis plurimum valet. Solent & inter ſe teſtes, & argumẽta collidi, inde dicitur probationibus credi oportere non teſtibus, hoc eſt ſuum quemq; ingenium, atque optimam ſententiam ſequi. Argumenta non auro, non argento corrumpi. In argumentis falſum teſtimoniũ deprehendi non poſſe. Hinc non ſufficere argumenta ad veritatem rei geſtæ demonſtrandam, nec opus teſtium fore, ſi ſatis eſſet argumentis ſtare. Cæterum teſtimonia q̃dam de noſtra, quædam de aduerſarii perſona dicũtur. Item nonnulla in cauſa, nonnulla extra cauſam de vita, & moribus interrogãtur, vt facile poſſit intelligi, nuſq̃ nobis teſtimonia aliqua defutura, quæ proſint. Nam ſi haberi nõ poſſit, qui pro deſiderio cauſæ noſtræ reſpõdeat, aut qui confiteatur quod aduerſario noceat. Saltem inuenietur aliquis, qui mores noſtros commendãdo, aut aduerſariorũ vita infamia criminum deſtruen-

do, aliquid tandem nobis quod prosit, dixisse excitasseq; videatur. Reliqua vero illa iactata de testibus: si amicitia accusatoris: si inimicitiæ cum reo: si neutrum; si dignitas, si humilitas: si neutrum, atq; alia quoque similia iis, discrimina testium; ex eidem haurienda sunt locis, ex quibus enthymemata ducimus.

Cap. XXXIX. De tertia probatione inartificiali. De pactis conuentis.

PACTA in oratione qnoque ita tractãtur, vt aut confirmentur, exornenturq; dicẽdo, aut contra infirmentur, & abiiciantur. Item vt vel credibilia, vel incredibilia demonstrentur. Credibilia si à nobis fecerint, incredibilia si ab aduersariis steterint. Cæterũ pro pactis, & contra pacta ferè iidem loci patẽt, qui pro testibus, & contra testes habentur. Nam qualis erit existimatio eorum, qui conscribuntur, & continentur in tabulis: talis quoque instrumentis illis adhibebitur fides. Quamobrem simulatq; de pacto constabit, si pro nostra causa fuerit, confirmandum per amplificationẽ, & alleuandnm erit à nobis, nam pactum priuata particularisq; lex est. Ac leges quidem ratas pacta non faciunt. Contra legum approbatione pacta legitima auctorantur. Prorsus lex ipsa pactum quoddam intelligitnr, ita fit, vt qui pactum infirmat, & tollit, leges quoq; infirmat, & tollat. Et cum ferè plurimæ res, quas homines inter se ad vtilitatem vitæ vlrro gerunt: fœdere pacis centium, & vinculo mutuæ voluntatis constent; necesse est, vt qui irrita habet pacta: commertium vitæ, & emolumentum humanæ societatis euertat. Ad hunc vsum oportet, & cæteros locos adiungere: quorum ratio facile volenti suppeditabit; quod si pro aduersario

fuerit pacta. Primum omnia illa præsidia sunt adhiben da, quibus contra legem pugnare docuimus. Ridiculum & subabsurdum esse legibus malis, ac perperã positis impune non pareri: pactis stare necessario oportere. Deinde dicere oportet. Iudicem eo consilio datum, & constitutũ esse, vt iuri suo cuiusq; tuendo, & tribuendo præsit; ceu brabenta decernẽdæ victoribus palmæ. Proinde nõ tam hoc spectari oportere, q̃ quod plures habet, honestatis, & æquitatis partes. Aequitatẽ præuerti dolo malo, aut necessitate circũscribi non posse, quia constet ratione naturæ: pacta frequentissime extorqueri vi, metuve, aut fraudibus elici. Ad hæc considerare oportet diligenter, sit ne in pacto aliquid, quod aut contra sanctiones scriptarum legum, aut contra ius commune videatur factum: vel quod æquitati sit, aut honestati contrarium. Deinde vtrum posterior aliqua conuentio priorue intercesserit. Nam vel postremam quãq; grauissimam esse dicemus, prioribus infirmatis, vel è cõtrario priores ratas, & rectas fuisse docebimus. Posteriores irritas, & iniquas esse ostendemus. Atque pro vt hic locus incurrerit, ita ex vsu causæ nostræ tractabitur. Multum interim proficiet, si ea pacta obstare ipsorum quoque iudicum commodis, atq; vtilitati monstrabimus; & cætera quæ ad eum modum excogitari facile, affatiq; possunt.

Cap. XL. De tormentis.

TORMENTA quoq; habentur testimoniorum loco, atq; idcirco facere probationem, & fidẽ videntur: quod vera fatendi necessitatem quãdam obtinere creduntur: quare vel hæc quoque tractatio laboriosa non erit. Proinde altera pars inducet locos, qui-

bus per amplificationem ostẽdat fidem quæstionibus adhibendam esse:nullam attestationem veriorem haberi oportere,q̃ quæ ita à tortis ,atque inuitis exprimitur. At altera pars totum hoc genus veritatis eruendæ damnabit , & causam non tam vera q̃ falsa dicendi appellabit,cum aliis infirmitas:aliis patientia facile mendacium faciat;ceu breui habituro finem cruciata : exẽpla vero vtrinque deesse nõ debẽt, atque ea præsertim, quæ nota,& perspecta sunt iudici.

Cap.XLI.De iureiurando.

IN iureiurãdo litigatores quadripartita ratione versantur:nam aut ab aduersario exigunt,& suum offerunt,aut neque exigunt,neq; offerunt. Aut alterum faciunt, hoc est aut exigunt,nec offerunt contra;aut offerunt contra,nec exigunt. Præterea aliter in hoc genere versamur si iuratum est:aliter si nondum est iuratũ. Itẽ aliter si à nobis,aliter si ab aduersario præstitum iusiurandum sit. Ac is quidem qui non recipiet conditionẽ: id est qui aduersario deferre non vult:excusationẽ debet afferre,vt dicat facile peieraturum aduersarium cupiditate vincendi.Simulatque iuratum sit nullam reliquam sibi actionem fore : sperare si causa iuramento finita non sit,futurum,vt iudici probet ea,quæ affirmet. Tutius esse iureiurando iudicum stare, q̃ rei, malle se iudici:q̃ aduersario credere. At eum,qui recusat primũ rationem reddere illam oportet,non esse apud se tanti pecuniam,vt deuouere ipse se velit . Hominem quidẽ malum arrepturum hanc cõditionem fuisse,quia satius sit,malum esse alicuius cõmodi gratia,q̃ nullius . Proinde cum possit iurando consequi ea, quæ velit : recusando nõ possit,rogare se admonereq; iudices boni vt

consulant, vtique hoc virtuti probitatiq; potius, q̃ conscientiæ periurii tribuāt. In quam rem illud Xenophanis commodissime adiicietur. Iniqua, inuidiosaque cōditione prouocari ad iusiurandum pios ab impiis, perindeq; esse, ac si valēs quis, & robustus, imbecillum ac debilem inuitet in pugnam. Quod si non respuat oblatum: dicendum est nō aduersario, sed sibi credere: mox verba illa Xenophanis vertēda sunt, ita, vt dicatur par esse deferri iusiurandum ab impiis; & pios ita delato iurare. Impudentis esse nolle iurare in eam litem: cuius se iudicem aduersarius fecerit: & in quam iuratos esse adhibendos iudices censeat. At is, qui defert affirmare debet: pium esse causam suam relligioni, & numinibus credere. Non esse iudices alios aduersario conquirendos: cum ipsemet possit de causa sua pronuntiare, omnino turpe, & subabsurdum esse, optionem eam iurisiurandi respuere. Cæterum cum expositum sit, quænam ratio obseruari seorsum in singulis debeat, facile potest intelligi, quo pacto sit cōiunctim illis vtendū. Exempli gratia sunt illa coniuncta præstare suum velle ab aduersario, nolle recipere, aut contra, recipere ab aduersario velle; suum nolle præstare. Item & suum p̄stare, & recipere ab aduersario velle; aut contra, neque præstare velle, neque recipere. Porro cum hæc ex simplicibus complexu iunctis constituantur: necesse est rationes quoq; horum, atque locos ex rationibus simplicium petere. Illud imprimis cōstare debet, eum, qui se ab aduersario deceptum, & circumuentum putat: nō videri continuo peierasse: nam voluntariam oportet esse iniuriam: & periurium iniuria est. At ea, quæ aut extorquentur vi, aut eliciuntur dolo, voluntaria dici

non poſſunt. Quotiés ergo hic locus occurret: diffinitione vtendum eſt. Periurium eſſe non quod quis ore, linguaue protulit. Sed quod mente iurata concepit, & animo. Contra ſimul atque iuratum eſt ab aduerſario, requirenda religio eſt: violatorum omnia iura, qui iuriiurando ſuo non ſteterit. Legum præſcripta iudices ſequi, quod ita in certa verba iuraſſent. An vos inquã iudices iuriſiurandi veſtri finibus, clauſuliſque obſtrictos eſſe æquum cenſebimus? Nos negligere, atq; eludere fidem ſacramenti concedetis? & huiuſmodi cætera, quæ ad exornationem, atq; amplificationem huius loci facile aſſumi, compararique poterunt. Hæc de inartificialibus ſatis.

FINIS.

Cap. XXXVII. Vſq; in finem.

„ NVNC ad eas probationes tranſeamus. Hactenus de ijs probationibus actum eſt, quæ artificio, & inuentione oratoris haberentur, nunc agitur de ijs, quæ non ab oratore pariuntur, ſed à cauſa, vel reo deferuntur: quas artis expertes nominauit. Et quoniam hæ probationes aut omnes, aut plures generi forenſi magis, q̃; alijs aptantur, ideo poſtq̃; de iudiciali actum eſt generi, reſtat vt de ijs etiam agatur. Numero quinq; ſunt, quę nõ inuentione, ſed tractatione indigen t, leges: pacta: tormenta, iuramenta: & teſtes, nos vno capite omnia exponemus. Ordo duplex, nam aut pro ijs, aut cõtra dicendum eſt, quare propoſitiones, & loci ſumentur, à contrarijs. Primũ de legibus eſt dicendum, leges duplices habentur, ſcriptæ, non ſcriptæ, ſi hæ contra te ſunt, confuge ad illas, ſi illæ repugnant, ad has recurre, nam de confirmandis, & infirmandis legibus, agit Ariſtoteles, illud de ijs omnibus tenendum, quod & Cicero: & Fabius prædicant, Fabius enim. Sed vt ipſa inquit
„ carent arte per ſe, ita ſummis eloquentiæ viribus alleuandæ ſunt plerunque
„ & refellẽdæ, hæc ille in quinto. Sed Tullius in partitionibus. C. F. quid illa,
„ quæ ſine arte appellantur? quæ iam dudum aſſumpta dixiſti & quo nã mo-
„ do, & quo nam loco, artis indigent? C. P. illa vero indigent, & nec eo dicun
„ tur ſine arte, quod ita ſunt, ſed quod ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe
„ delata tamen arte tractat. Sed omnis fere artis expers argumentatio in teſtibus poſita eſt. Teſtimonium Cicero appellat, omne, quod ab aliqua re externa ſumitur ad faciendã fidem, perſonam vero nõ omnem pondus habere

dicit,quoniam ad fidem faciendam maxime quæritur authoritas. Authoritas natura,& tempore confirmatur. Naturæ authoritatem in virtute collocat. In tempore multa esse,quæ auferāt authoritatem declarat,vt opes,ætas, fortuna,vsus,ars,necessitas:sed quæ virtute fidem faciunt,ea bipertita ostendit,ex quibus alterum natura,alterū industria valet. Deorum virtus natura excellit, hoīum industria. Diuina testimonia sunt, vel orationis vt oracula: responsa:vel rerū,vt mundus,ordo:ornatus:portenta:ardores:p̄sensio:iussa: & huiusmodi. In homine virtutis opinio valet plurimum,siue reuera insit, siue appareat,sed hæc,& multa alia tum in Top. tum in partitionibus dicuntur. Locus à testibus in oratione pro M. Font. amplissimus est,& pulcherrimus,item pro L. Flacco. Exemplo demonstratur id,quod dicimus cuiusmodi sit:testimonio esse illud,quod nos dicimus confirmamus. Fabius lib.v.de omni testium genere vberrime tractat,& ad caput quasi fontem rem totam deducit primum præceptum cōtinet totius causæ explicatam notitiam,quoniam ea res interrogandi ansam prębet. Secundum mouet oratione perpetua detrahendam,vel addendam esse testibus authoritatem,quod optime Cicero facit. Tertium separat officium dantis,& refellentis testes. Quartum ostēdit testes voluntarios faciliori via in rogādo posse produci si recte examinati domi fuerint. Quintum ostendit etiam quid agēdum cum scit,vel cum nescit accusator, nam ex ijs quibus iudex publicis iudicijs lege denunciare solet,alij reum lædere volunt,alij nollunt,idque interim scit accusator, interim nescit. Sextum de inuitis testibus loquitur,ac demum de omni genere interrogandi verba facit,at nobis est satis ostendisse locum, Aristoteles autē quēadmodum scriptam legem,non scriptæ comparauit,ita testes comparat argumentis,vt contrarias partes ostendat,nam si testes pro nobis, argumenta sunt refellenda,si argumenta testes sunt rejciendi eundem seruat ordinem in pactis,& quæstionibus,vt partes duas nobis exponat,alteram, qua roboremus,altera qua infringamus. De iusiurando autem loquimur: vel ante, vel post ipsum. Primum membrum in quatuor partes. Secundum in duos secat. In omnibus autem partibus quid prosit,& quid obsit considerat, quæ omnia sunt facilia in Aristotele,est autē iusiurandum affirmatio religiosa, quare,quod affirmatiue quasi deo teste promiseris,id tenēdum est,sed de pactis: de legibus:de quæstionibus,de iuramentis,deq; omni testium genere copiose tractant iurisperiti quos consulendos esse iudico,vt eorum quoque disciplina oratoriæ facultati debitum soluat. His positis. Ratio inueniendi quatenus ad res probandas,& demonstrādas oratori cōuenit,explicata est,nihil enim desiderandum est illi,qui probare voluerit,in singulis causis, quam vt hæc optime calleat,& memoriæ commendata tenent.

FINIS PRIMI RHETORICORVM.

INCIPIT SECVNDVS RHETORICORVM ARITOTELIS, INTERPRETE HERMOLAO BARBARO.

Cap. I. De ſecundo perſuaſionis genere, quod ex moribus dicentis ſumitur.

q

VIBVS EX REBVS oporteret ſuadere, diſſuadere, laudare, vituperare, accuſare, defendere; q̃ item ſententiæ, atq; propoſitiones neceſſariæ, ad faciendam fidem in ſingulis illis partibus haberẽtur, hactenus executi ſumus; atq; & in iis verſari, & ex iis duci enthymematum rationẽ oſtendimus; quæq; priuatim in omnia genera dicendi conuenire videbantur. Quoniam vero omnis totius Rhetoricæ inſtitutio ad iudicii præparationem confertur, nam & in dictione ſententiæ iudicium quæritur: & forenſis diſceptatio nihil aliud, q̃ iudicium eſt: aperte datur intelligi, nõ modo eam operam, atq; curam inſumere oratorem oportere, vt probabilis eſſe, & docere oratio videatur: ſed etiã, vt iis, qui nobis cauſam adiudicaturus eſt, tum ex commendatione vitæ noſtræ propendat in nos, tum vt animi aliqua permotione cogatur. Nam plurimum refert ad perſuadendũ, præſertim in conſiliis, tum deinde in foro, qualis ſit quiſq;, qui dicit: & quo erga ſe animo eſſe illum, quem audiunt, iudices credant: & præterea ſi aliquo genere mentes eorum permotæ, affectæq; fuerint. Cæterum in conſilio potiſſimum valet probari mores, & in-

ſtituta

ſtituta eorum, qui ſententiam dicent, in iudicio plurimum poſſunt affectus: non enim eadem videntur infenſis, quæ videntur amantibus: neque iratis, incenſiſq; eadem, quæ compoſitis, & mitibus: ſed aut penitus omnino diuerſa, aut magnitudine omnino diſſidétia, quia nemo ſit: qui eum, quem diligit, cui fauet, aut non peccaſſe, aut parum peccaſſe non putet, contra in eo eſt, quem quiſpiam oderit. Eodem modo qui concupiſcit aliquid, aut ſperat; ſi iucunda ſit ea res, quæ futura dicitur: non modo forè illam, ſed bonam, atq; vtilem fore arbitrant. Ex aduerſo ſentiunt, qui faſtidiunt quippiam, aut deſperant.

COMMENTARIA DANIELIS BARBARI IN SECVNDVM RHETORI. ARISTO.

Cap. I.

EX TRIBVS PERSVADENDI RATIOnibus, quibus nixa eſt oratoria uis, vnam explicauimus, eam ſcilicet, quæ pertinebat ad inuētionem rerum earum, quibus animi docerentur, & res ipſæ probarentur, reſtat vt de duabus reliquis agamus, quarum altera in commouendis, altera in conciliandis animis poſita eſt, & collocata, quæ licet non ſint oratoriæ facultatis partes, vt dictum eſt, & probatum, ſunt tamen oratori maximæ neceſſariæ, nec propterea ſequi videtur, vt quod neceſſarium ſit, id continuo pars iudicetur, vt patet conſideranti, ſed quanq; conciliare, & mouere ad affectiones pertinet, afficitur enim animus in vtraq; re, vſus tamē obtinuit, vt permotio affectus vocaretur, quoniam maior uis in ea collocatur. Affectiones omnes in appetitu ponuntur, aliæ in eo, qui iracundia feruet, aliæ in eo, qui libidine fertur. In Priori duæ ſunt affectiones, quæ bonum reſpiciūt, Spes futuri boni, expectatio. Deſperatio à bona ſpe receſſio eſt. Quatuor malum intuentur. Timor: Audacia: Ira: Manſuetudo: ſed timor quędā quaſi ſpes futuri mali: is aut modicus eſt & tēperatus, aut nimius, & immodicus, atq; vt is homines reddit ſegnes, trepidos: immotos, & inconſultos, ita ille celeres, promptos, & ad conſilium paratos facit. De conſilio diximus in genere ſenatorio de quibus, & quot deliberamus: quæ veniant, & quæ nō veniant in cōſilium, vt ſunt æterna; fines; quæ in noſtra non ſunt facultate: for-

tuita: naturalia: & quæ vno semper ordine ferantur, dictum etiam est, quid in consilijs obseruandum, vt minus è duobus malis, & melius ex multis bonis eligamus: minima non venire in consilium: de maximis non esse ab vno tantum consulendum, Arcana oportere esse consilia, ne præuertantur, item vera: simplicia: maturanda, & vtilia cunctis. Hæc autem omnia ab honesto ac laudabili timore orta sunt. Est & timor alius, quē nos pudorem in proemio primi huius, ex Platone & Aristotele vocabamus. De futuris igitur bonis, et malis dictum est. Sed cum malum adest, vel bonū tunc aut irascimur, aut lenes sumus: atq; hi sunt animi appetentis, & irascentis motus, sed cupiditatis affectus pariter aut circa bonum, aut circa malum absolute versantur: in malo est odium, cuius soboles abhominatio, doloris, ac tristitiæ mater. Tristitia in malis proprijs, amico, veritate, ac propria virtute reuocatur, in alienis misericordia nominatur. Tristitia vero in bonis alienis, & meritis inuidia est. Sed in alienis bonis & imeritis indignatio. At in bono absolute amor est, & desiderium, & voluptas. In amore, gratia, zelus, amicitia. Gratia est motus animi ad beneficia conferenda. Zelus amor est riualitatis impatiens, Amicitia est virtutis gratia nota, mutuaq; propensio volūtatis: hi sunt animi motus, quasi consultores interni, quos qui melius dicendo excitare scierit, is ius oratorium obtinebit, qui neq; frustra sunt a natura dati, nec ad malum concessi, sed vt bene ijsdem vtamur, nam præferenda semper est ratio, consequi debet affectio. Agitur ergo in secundo libro de affectibus, hoc est de inuētione propositionum illatum, quibus excitare affectus, et quodam quasi impetu efficere, vt qui audiunt, moueantur. Aristoteles autē primo loco ea colligit, quæ hactenus tractauerit, & admonet, quæ deinde sunt pertractanda: hæc figura perspicuitatis effectrix est, docentibus, & demūstrantibus necessaria. Tractauit igitur de inuentione rerum cuiq; generi accommodatarum, sed quia iudicium in omni causa expectatur, vt probat Aristoteles, ideo de conciliandis, & promouendis animis agendum est, nam plura multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut aliqua permotione mentis, q̄ veritate aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut legibus, neq; iratis eadem videntur, quæ mitibus. Eodem modo cōcupiscit. Vt etiam alterum appetitum, eiusq; affectus videamus, si voluptas attenditur, non modo fore, sed bonam & vtilem fore arbitramur eam rem, quæ iucunda sit, & contra sentiunt, qui stomachantur, & indignantur. Sed mirum est, quod Cicero præcipuam vim positam esse in permouēdis animis dicat, & nihil pene doceat, qua ratione id agatur. Et Aristoteles ferè ab oratoria facultate eas coerceat subtiliter tamen, & accurate de ijs pertractet.

Cap. II. Tria esse quibus, qui dicit commendat se iudicii.

TRES ergo sunt causæ, quibus efficitur, vt ei, qui dicit, habeatur, ab auditoribus fides: nam præter argumenta, probationesq;, tria sunt, quæ orationē cre-

dibilem faciunt: prudentia: probitas: beniuolẽtia: omnes enim qui re de aliqua ſunt ſententiã dicturi, prout earum virtutum defectu laborant, ita ab honeſtatis, & vtilitatis partibus rationibuſqꝫ deerrant: vel enim ob imprudentiam, ſtultitiamqꝫ recta ſentire non poſſunt: vel improbitate impediunt, ne dicant ea, quæ ſentiũt: vel ſi prudentes etiamnum, probique fuerint, quia tamen poſſunt eſſe non beniuoli, interim non quod intelligunt optimũ eſſe, ſed pro libidine conſulunt: neqꝫ iis exploratis aliud eſt vltra. Neceſſe eſt igitur vt is, qui omnia illa habere videatur, digniſſimus fide ſit apud quos dicet. Planè quibuſnam preſidiis conſequi poſſit orator, vt prudens, & probus exiſtimetur, ſumi poteſt ex iis rationibus, quæ ſunt à nobis in diuiſione virtutum expoſitæ: ſiquidem locos illos & ad commẽdationem alienæ virtutis, & ad præſtructionẽ, & exornationem noſtræ conferre, & accõmodare poterimus. De beniuolentia vero, & amore dicemus in eo tractatu, qui dicatus eſt affectibus quos modo ingredimur.

Cap. II.

,, TRES ergo ſunt cauſæ. Quomodo animi concilientur declarat, & id,
ad ſenatoriam cauſam refert: conciliatio enim maxime in deliberatio-
ne, & conſultatione valet, vt paulo ante ab Ariſtotele declaratum eſt.
Tria ſunt inquit Ariſtoteles quibus qui dicit commendat ſe iudici. Pruden-
tia, probitas, beniuolẽtia. Hinc Cicero ad Lentulum vtor ad omnia. Q. Seli-
,, cio, neqꝫ enim prudentiorem, ex tuis, neqꝫ fidei maiorem eſſe iudico, neque
,, amantiorem. Quaſi tria hæc in omni conſilio requirantur, quod Ariſtoteles
,, a cõtrario probat. Plato autem in Gorgia ſic inquit. Cẽſeo, namqꝫ in eo, qui
,, alicuius animum probaturus accedit & viſurus vtrũ recte inſtitutus ſit nec
,, ne, tria potiſſime requiri, ſcientiam primo, inde opinionem prudentis, & be
,, neuoli animi, tertio audaciã. Nam multos equidem reperio, qui me propte-
,, rea recto examine probare nequeunt, quia ſapientes non ſunt, quemadmodũ
,, ipſe mihi videris, alij ſapientes, quidem ſunt, ſed verum mihi nollunt oſten-
,, dere, idcirco quia mei nullam curam gerunt. Aduenæ vero iſti Gorgias, &
,, Polus ſapientes quidem ſunt, meqꝫ diligunt, verum deeſt ei audacia. Hæc li-

cet in probandis animis requirantur ad consilium tamen commode transfe-runtur, audacia probitati respondeat, probus enim alios dum videt errare cõmouetur, & auxilium fert audacter, sed quibus præsidijs consequi possit orator vt probus, & prudens existimetur, sumi potest ex his rationibus, q̃ sunt
„ in primo libro in virtutibus definiendis expositæ, vnde Tul. Accepi ista in-
„ quit Filius, didiciq; breuiter, nõ solum quemadmodũ laudarem alterum, sed
„ etiam quemadmodum eniterer, vt possem ipse iure laudari, hoc est loci qui faciunt ad commendationem alienæ virtutis, ijdem ad exornationem nostræ conferri, & accommodari possunt, quę vero virtutes quibus animi partibus inhæreant, patet ex diuisione partiũ animæ, quam principio attulimus. De beneuolentia vero, et amore, qui sunt affectus cõcupiscẽtis animę dicetur inferius, sed de hoc toto conciliandi genere Cicero in secundo de oratore. Con-
„ ciliantur inquit animi, dignitate hominis rebus gestis (in ijs posita est prudẽ
„ tia, existimatione vitæ) in hoc probitas, & siquid persequare acrius vt inui
„ tus, & coactus facere videare, facilitatis liberalitatis mansuetudinis, pietatis,
„ grati animi non appetentis, non auidi signa proferri per vtile est, in quibus
„ probitate coniunctus est amor, sed illa duo facilius ornari possunt, si modo
„ sunt, q̃ fingi, si nulla sunt, & genus hoc rationis in ijs caussis excellit, in qui-
„ bus minus potest inflammari animus iudicis acri, et vehementi quadam in-
„ citatione, tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicẽdi, vt quasi
„ mores oratoris effingat oratio, & ex hoc patet, malum hominem posse dicendo efficere, vt probus, & benemoratus & vir bonus esse videatur in ea saltẽ causa, quam agit, præsertim si adhibeat sententiarum & verborum genus accommodatũ, & leuem actionem facilitatemq; significãdi, nam videt exprimere tam suos, q̃ alienos mores, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum placida, summissa, leni, & morata oratione. Atq; hæc satis de conciliandis animis quantum attinet ad locos, & inuentionem earũ rerum, quibus conciliantur. De vsu vero, & tractatione, & actione dicetur in tertio: patet autem hoc genus ex multis esse permixtum id est suam multis ex locis vim capere, vt paulo autẽ declaratum est, quare fit, vt etiam de affectibus non sit inscriptum.

Cap. III. Tria sciri in vno quoq; affectu debere, ac primum de ira.

SVNT ergo animi affectiones eiusmodi, quarum qui aliquo genere permouentur, diuersa in iudicando sequuntur. Omnes affectiones concomitatur voluptas, & dolor. Atque illæ sunt, iracundia: misericordia: metus; & iis similia, & contraria. Singulæ tribus rationibus continentur, verbi gratia. Tria sunt quæ de iracundia oportet habere comperta. Primum, quo pacto

affecti

affecti sint, qui irascuntur. Alterum, quibus irasci consueuerunt. Postremũ, quarum rerum causa irascantur. Proinde si vnum ex iis, aut duo; non omnia tenueris: nunq̃ ad eum motũ, quem voles, iudicis animũ finges. Idem ad cætera eius generis præcipiendum est, ergo quemadmodũ propositiones omnes supra attulimus, q̃ ad singula dicendi genera pertinere videbãtur; ita nũc tractandis affectibus, & ea, quæ diximus, diuisione explicandis, suas cuiq; eorũ rationes accommodabimus. Sit igitur ira vindictæ apparentis, illustrisq; cũ dolore appetitio, aduersus eũ, à quo se quispiam, aut aliquem suorum palam contemptum, atq; neglectum immerito putat. Quod si hmõi est is affectus, necesse est eũ, qui irascitur, alicui ex singulis priuatim irasci, puta cleoni, nõ homini generatim; itẽ vt ii, quibus irascitur, aduersus se, aut aliquem suorũ fecisse aliquid, aut facere voluisse videantur. Certe omnem iracundiã voluptas insequitur, quã ipsa vlciscẽdi, & vindicandi spes facit: est enim vnicuiq; periucundũ, putare se consequuturũ ea, quæ cupit. Nemo quidẽ solet appetere, q̃ fieri posse nõ putat: iratus certe hoc semper quærit, & cogitat, quod fieri posse arbitratur. Quamobrem recte illud dictum est ab Homero. Dulcior illa fauo circũ præcordia gli-
" scit. Nõ solum enim contingit voluptas eo modo, quo diximus; sed ratione ẽt illa, quod, qui vlciscitur, dici solet in ea cogitatione versari, q̃ imaginatio, visioue voluptatem similem refert, qualẽ interim insomnia repræsentant. Qm̃ vero contẽptus est actus, atq; significatio opinionis, q̃ de rebus iis habetur; quas nihili facimus: nam bonæ res, atq; malæ, & quæ eò tendunt, & conferunt, dignæ sunt, quibus operã nostram, ac studiũ im-

pertiamur, at quæ nihil eò, paruũue cõferunt: eas neq; cura, neque diligentia nostra dignamur. Necesse est tria esse genera cõtemptus: despectum: cõtumeliam: detractionem: nam & qui despicit: contemnit; quia eas res, quis nihili estimat, etiã despicit: quæ autem nihili æstimantur, dictum est solere contemni. Pariter & qui detrahit, videtur despicere: detrahit enim qui desideriis alienis impedimento vult esse, non vt ipse quippiã cõsequatur: sed ne is, cui detrahit habeat. Quare si causa sua non detrahit apertissime videtur detrahere, quia cõtemnit: nam illud constat, neminem esse, qui contemnat eum, quẽ sibi obesse posse, aut quẽ prodesse aliqñ suspicatur: sed alterũ timet, nõ contemnit. Ab altero diligi, & admitti in amicitiam studet. Eodem modo, qui contumeliã facit, videtur contemnere: nam cõtumeliã facere est damnum inferre, aut dolorem inurere in eo, quod dedecori, aut frigori futurũ sit passo, nõ vtilitatis vllius gratia, aut studio vlciscendi; sed voluptatis dumtaxat, & animi causa. nã iniuriam referre nõ est cõtumeliam facere, sed vlcisci. Atq; causa quidẽ voluptatis eius, quã quidã ex contumelia capiũt; est, quod arbitrantur nocẽdo, lædẽdoq; plus posse, ac magis excellere. Proinde iuuenes, ac diuites ferè cõtumeliosi oẽs, & impotẽtes sunt: qm̃ se per eum modũ præstare cæteris putãt. Cõtumeliæ genus est, cẽsere vili, quod ἀτιμάζειν vocant. Ea enim q̃ nihil habent pensi, nullũ quoq; censum, ac locũ habent in rõne tum boni, tũ mali. Propterea iratus Achilles, non ab re vr̃ dixisse, cũ quæreretur se ab Agamemnone cẽsum, atq; habitũ vili, quod se ornamẽto, atq; isigni spoliauisset suo: cuiusmodi & illud est. Neglectui habitum, & sine censu vllo extorrẽ ve-

lut, quasi ob eã rem potius, q̃ ob amissam, ereptãq; Briseida successuisse videretur. Equidem illud oẽs arbitrãtur, conuenire suspici se, atq; coli ab inferioribus, genere, virtute, potẽtia, atq; oĩno in qua quisq; re multũ cæteris præstat, in ea magni se æstimari æquum censet: vt diues in pecunia; quia superat pauperem: dicendi peritus, copia; quia imperitum: Principes, opibus; quibus subditos. Et qui se dignũ imperio putat in eo, quo vincit illos, qui videantur ad parẽdum, ac seruiendũ nati. Hinc scire illud apud Poetam. Reges, quorum omniũ credita est Ioui salus, iracundia impotenti esse, atq; in posterum quoq; eam diu alere, ac fouere: nam facile fastidiunt omnia, qui in summo dignitatis gradu, & fastigio fortunæ sunt positi. Est & illud insertum, insitũq; natura, vt ab iis obseruari, ac magni fieri quisq; se velit, à quibus sibi gratia referri æquum censet: atq; ii sunt, quos beneficio aliquo affecimus, aut adhuc afficimus; siue id opera nostra, siue amicorum nostrorũ, siue quoquomodo per nos consecuti, adeptiq; fuerint, siue item prodesse illis etiãnum volumus, siue aliq̃n voluimus.

Cap. IIII. Qualiter sint affecti, qui irascuntur.

EX iis plane colligi posse arbitror, quo nam pacto habeant sese, qui irascuntur; item quibus, & quarũ rerum causa irascantur. Certe ipsi cum irascuntur, dolent: Porro qui dolet, necessario aliquid appetit. Igitur siue cominus quispiam ita affecto, & cupiẽti ex aduerso repugnet: veluti si quis impedimento sit sitienti ne bibat; siue non sit qui repugnet: nihilominus perseuerat, ac præceps ruit: ac siue occurrat alicui, qui resistat; siue non inueniat, qui desiderium adiuuet; siue alia

quæuis ratio cupiditatẽ moretur : ferè qui ita est per-turbatus, incensusq́;, vtiq́; solet omnibus, ac passim ira-sci. Proinde omnes in lassitudine, egestate, amore, & siti, postremo in eo quisque, quod discupit, si corrige-re, aut adipisci non possit, proniores esse ad iracundiã, & facile irritari, permouerique solent : præsertim vero aduersus eos incendimur, qui nullam rationem habent nostri præsentis incommodi : vt ægrotus iis, qui nihil ad morbum; Pauperes iis, qui nihil ad egestatem; mili-tes, iis, qui nihil ad bellum; Amantes iis, qui nihil ad eam cupiditatem opitulantur; eodem & cæteris modo: nam ea animi perturbatio eos, quibus inest, quasi præ-parat, & opportunos facit ad irascendum interuenien-tibus, & atque obuiis omnibus. Sunt, qui tunc maxi-me inflamentur, cũ contraria iis, quæ expectabant, tu-lerunt : nam magnum malum, quod securis, & vehemẽ-ter inopinantibus ingruit, molestiam solet grauiorem afferre; tam hercule, quã delectare magis ea bona con-sueuerunt, quæ admodum præter specie, nec cogitanti-bus accidunt. Ex his facile intelligi potest, quæ nam momenta, tempora, affectiones, ætates, ad proniorem iracundiam animum præbeant; quando item, atque vbi; tanto scilicet propensius, efficaciusque; quanto quisque vehementius causis illis tenetur; ac premi-tur. Atque in hunc modum habent se se, qui ad iracun-diam facile commouentur.

Cap. V. Quibus irascimur, & quamobrem.

IRascimur autem iis, à quibus rideri nos, subsanari, illudi cõuitiũ fieri nouimus: vt pote qui manifestis-sime aspernari, & cõtumeliã facere videant: qui enim p eũ modũ efficiunt, & cauillantur, eadẽ illa impudẽtiæ

argumēta præſeferunt : quibus contumeliæ iudicātur; hoc eſt nullam ad finem, nullius ſui cōmodi gratia læ-dere: quibus veſtigiis contumelias explorari, & depre-hēdi ſuperius dictum eſt. Iraſcimur & maledicis, & in-ceſſentibus ea ſtudia, quibus ipſi admodum dediti ſu-mus: vt ii, qui philoſophiam ambitioſe amplectuntur iis, qui philoſophiæ ſunt inſenſi. Et ii, q forma, & pul-chritudine gloriantur iis, qui formam, pulchritudinēq; contemnunt. Similis, & in cæteris ratio. Planė oēs ve-hemēter iraſcimur, quotiēs ea, in quibus reperiunt̄ me-lius mordemur, aut omnino in nobis nō ineſſe ſuſpica-mur, aut leniter ineſſe, aut ſaltem ineſſe nou videri. Cō-tra quotiens ineſſe nobis palam, atq; inſigniter illa ſen-timus: conſcientia veritatis, ac rei nec reſcimus, nec hu-iuſmodi contumeliam curare admodum videmur. Ira-ſcimur amicis grauius, q̄ alienis: quia æquum ſit bene-ficium ab amico, non maleficium expectare. Item iis, qui cum plecti ante ſummo nos ſtudio, venerationeq; proſequi, deſierunt id facere; arbitramur enim nos illis ludibrio eſſe, atq; contēptui: alioqui ab iis officiis non receſſiſſent. Iraſcimur & iis, qui neque remunerantur, neq; parem gratiam referunt: & iis qui diuerſa conant̄ inferiores cum ſint: nempe ab omnibus illis negligi, & contemni videmur: ab aliis ceu prorſus inferiores: ab aliis ceu quadam fini inferiores. Succēſemus & iis, qui nulla exiſtimatione, & opinione ſunt: deſpicere tamen nos, aſpernariq; audent:: nam ſubiectum eſt á nobis ſu-pra iracundiam eſſe commotionem eam, quam contē-ptus eorum facit, quos minime cōuenit: certe nihil mi-nus conuenit, q̄ ſuperiorem, ab inferiori contēni. Porro iraſcimur amicis, grauiter quidem ſemper, ſi neq; bene-

dicunt, neq; benefaciunt: ſed tunc grauiſſime ſi aduerſus nos aliquid aut dixiſſe, aut feciſſe videãtur. Vehemens eſt & illa cauſa iraſcendi amico, cum egeſtatem noſtram animaduertere non videtur, vt Plexippus Antiphontis ille Meleagro: nam ipſum illud nõ animaduertere, ſignum eſt atq; argumentum cõtemptus: quia ſcilicet nemo ignorat amici quod rerum gerant, quoue ſtatu ſint. Iraſcimur vehemẽter & iis, qui malis noſtris lætantur; aut omnino in aduerſa noſtra fortuna prægeſtiunt: hoc eſt hilares, eſſe atq; alacres videntur: quippe quod vel inimicitiarum ſit, vel contemptionis indicium. Item iis, qui nihil vidẽtur curare ſi dolorem, aut moleſtiam afferant. Hinc illud aliquãdo euenit, vt male accipiantur ii, qui moleſta renuntiant. Item iis, qui mala noſtra audiunt, aut ſubſtinẽt oculis cernere: quia vel inimici ſunt, vel aſpernãtur. Alioqn amici ſi eſſent, condolerẽt. Porro dolent omnes, qui in ſuis rebus aliquod incommodum intuentur. Iraſcimur vero potiſſimum iis, qui nos in contentionẽ adducũt apud quinq; hominum genera. Primum apud eos, quibus placere, probariq; vel ambitioſe cupimus: tum apud eos, quos admiratione ꝓſequimur: deinde apud eos, quibus admirationi volumus eſſe: deinceps apud eos, quos veremur. Poſtremo apud eos, qui nos verentur: hi ſunt inq̃ apud quos ſi quis infamare, & deformare nos auſit, grauiſſime incẽdi, & commoueri ſolemus. Item iis, qui in iis rebus contemnere nos videntur, quarum cauſa turpe ſit, non occurrere, aut dimicare: cuiuſmodi ſunt parẽtes, liberi, coniuges, ſubiecti, clientes. Iraſcimur & ingratis: quod & id genus videtur immerentes contemnere. Solemus, & illudẽtibus nos, & cauillãtibus, apud

probos,& studiosos viros vehementer irasci: quoniam omnia,quæ per ironiam , atq; illusionem dicuntur , videntur ex contemptu,atq; despicentia proficisci. Item iis,qui in omnes sunt,præterq̃ in nos liberales,atq; benefici:nam & hoc ludibrii genus est. Negare id cuiq̃, quod concesseris omnibus. Est & obliuio interim iracũdiæ causa;ut si quis nostri nominis facile obliuiscatur,nam cum in re tam modica supinus est quispiã , videtur apertissime aspernari:obliuio enim ex negligentia,atq; incuria oritur:incuria nihil aliud est, q̃ cõtemptus. Ac quibus nam irasci homines soleant, & quo pacto affici,& quarum rerum causa qui irascuntur , dictũ est satis. Quare liquet eum , qui rapere in iracundiam iudicem studet ; oportere primum præparare animum eius dicendo ita,atq; in eum habitum formare, vt efficiatur talis,qualis esse,cũ irascitur,solet. Deinde personam aduersarii destruere infamia eorum criminum, quæ iudex maxime detestetur. Postremo talem ostendere eum,qui cum litigat,debet,quales sunt ii , quibus iudex consueuit irasci.

Cap. VI. De affectu contrario iracundiæ.

QVONIAM vero irasci,& mansuescere,item iracundia,& mansuetudo contraria esse constat, indicandum est,quo nam pacto habent se,qui mansuescunt,atq; placantur. Item quibus,& quarum rerũ causa placari,& mansuescere soleant. Est igitur mansuetudo compositio animi,atq; infrenatio iracundiæ. Si ergo irascimur iis,qui nos contemnunt,cõtemnit autem nemo nisi volens,prudensq;,aperte patet,erga eos,qui nihil huiusmodi faciunt,aut per imprudentiam faciũt, aut qui facere non videantur,miti nos animo esse,atq;

pacato. Item iis, qui contra, q̃ fecerint; probant: & iis, qui tales in se ipsos sunt; quales aduersus nos fuerint: quia scilicet longissime absunt à suspicione contemnẽdi, cum nemo se ipsum contemnere videatur. Item iis, quos pœnitet fecisse, proindeq; factum confitentur: cũ enim dolor ille, qui ex pœnitẽtia nascitur, vice pœnarum sit, satisfactum est libidini, & desiderio vlciscẽdi; simulq; iracundia sopitur, & concidit. Hoc vero in delictis seruorum experimur; nam si inficiantur, altercanturq; nobiscum acrius, etiamnum vehementiusq; cedũtur. Sin vero fateantur errasse, atq; idcirco sese dicant non immerentes plecti; transuersam iracundiam auferunt, atq; impetu illum animi furentis abrũpunt. Causa ea, quod mendacium impudens est, negare ea, quæ in oculis, ac luce versantur: impudentia porro cõtemptio, & despicientia est: quos enim quis contemnit, qui potest vereri? Item iis, qui sese nobis summittunt, nec cõtra velicãtur: vident enim ceu fateri se inferiores esse: inferiores autem timent: contemnit nemo, quẽ timet. Quam vero placabilis quisq; sit aduersus eos, qui deiiciunt sese, atq; humiliter gerunt, disci potest, à canibus, qui quos sedere comperiunt, non mordent. Mitescunt & erga eos, qui studiosi aduersus studiosos sunt: videntur enim coli, non sperni. Item iis, qui maiora elargiti, gratificatiq; sunt. Sunt qui rogari velint, proindeq; ferè omnes placati, ac faciles redduntur iis, qui cũ egent, nostram opem implorãt: quia scilicet inferiores nobis, atq; abiectiores rogando, & supplicando videntur. Solemus, & iis esse placabiles, qui nasuti subsanatores, putidi, contumeliosi non sunt: siue ita verecũdi aduersus omnes sint; siue aduersus bonos dumtaxat; siue aduer-

ſus eos,quibus ipſi ſimiles ſimus. In plenum quicquid iracundiam facit;ſi ex contrariis cauſis in diuerſum ſpectetur,ad manſuetudinem,placabilitatemq; perducet. Miteſcimus & iis,quos timemus,aut reueremur : quia q̃diu ſubeſt metus iraſci non poſſumus:pugnant enim duo illa inter ſeſe,timere,atq; iraſci ſimul;plane nõ iraſcitur quiſpiam,aut minus iraſcitur iis, qui per iracundiam aliquid fecerint:quoniam non videntur id contemptu feciſſe , ſed impetu : nemo enim cum iraſcitur contemnit,nam contemptus curet dolore:iracundia ſine dolore eſſe non poteſt. Omnino iis ſumus placatiores,qui nos verentur,colunt,obſeruant. Certe illud cõſtat omnes,qui affecti ſunt,contra,q̃ ii,qui iraſcuntur, mitigato animo eſſe,atq; tranquillo. Quod quidẽ maxime cõtingit in iocis,ac riſu,publicis,ſacriſq; ludis; in ſecunda fortuna;in magno aliquo ſucceſſu;in fine, aut defunctione laborum;demum in omni ſolutione triſtitiæ;in ſpe honeſta;in voluptateq; cõtumelia careat. Facile leniuntur & ii,qui non recenter commoti , ſed diu ante irati fuerunt:nam iracundiam tempus emollit , ac frangit. Solet & deſumptum prius alio ſupplicium iracundiam maiorem conceptam in alterum tollere. Quo circa Philocrates irato ſibi populo,interrogãti amico, cur non dilueret ea,quorum eſſet apud illum inſimulatus,ſapienter,& recte reſpondit;nondum tẽpus eſſe, ſed tunc futurum,cum alium,inquit, videro in odium deductum,& proſciſſum infamia . Plane ſimul atq; ſemel erupit ira,ceu effuſo , abſumptoq; ſpiritu furor ille elanguet,atq; euaneſcit in altero:quod & Ergophilo accidit:is enim tamẽ etſi iudices infenſiores, q̃ Calliſthenes,haberet; facile tamen abſolutus eſt:quia pri-

die Callisthenes damnatus capite fuerat. Reuocatur & eo modo iracundia; si ii, qui nos irritauerũt, incommodum aliquod tulerint, perpessiq; fuerint maius, q̃ quod nos irati intulissemus; quasi satis pœnarum dedisse videantur. Aliquando illa ratione mitescimus, quod peccasse intelligimus, proindeq; dignos esse, in quos animaduersum sit: nemo enim irascitur ei, à quo iure incessitur: nã qui iure incessitur, arbitratur se contra fas, atq; immerito non vexari: quæ vna conditio demonstrata est iracundiam facere. Quamobrem primam esse castigationem illam oportet, quæ verbis constat: nam serui quoque minus moleste verbera perferunt, si prius ita admoniti, coargutiq; fuerint. Sed & ea quoque causa iracũdiã discutit; quod eos, quibus infensi sumus, ignoraturos interim putamus, & auctores non esse illius incommodi, & pro ea iniuria reponẽda, quam in nos illi priores intulissent; ira enim priuatim ad singulos (vt diffiniendo ostendimus) pertinet. Quapropter recte fictum est à Poeta, Dic fuisse Vlissem expugnatorem vrbiũ quasi videri vindicta non posset, quam & quis intulerit, & cuius iniuriæ causa retulerit, nesciat. Quãobrem nemo subirascitur carentibus sensu, nec iracundia prosequitur mortuum, tanq̃ ille extrema sit passus, nec sensum vllum doloris habiturus, nec itellecturus; quod maxime concupiscũt irati. Quare nec illud ab re Poeta de Hectore induxit, cui vel extincto Achilles videbatur iratior. Surdam tellurẽ esse, quam cederet. His locis facultas leniendi, componendi, tranquillandiq; iudicum animos constat. Ex iis itaque rationibus primum auditor ipse præparandus est, atq; in eum habitum formandus, vt faueat, deinde per commendationẽ

eorum, quibus sub irati iudices viderentur, ita afficien di mouendiq; sunt, vt aut metuant illos, aut vereantur. Postremo ostendendum est, gratificari illos non læde re voluisse, inuitissimos in hoc errati incidisse: nemine plus dolere ipsis, qui fecissent.

Cap. VII. De amore.

NVNC quos, & quas ob causas diligere, odis seq; soleamus, diffinitio amicitiæ, atque illius ip sius quod est amare, demõstrabit. Est igitur amare er ga aliquem voluntatem habere rerum bonarum illius, earumq; pro viribus earum auctorem, atq; explorato rem esse; non sua, sed ipsius causa, quem diligit. Amicus est qui ita diligit, cum eius pari voluntate, quem dili git. Atque ii sibi videntur amici esse, qui quales ipsi in alterum sunt, talem esse erga se illum arbitrantur. His constitutis necesse est amicum esse qui secundis rebus alterius gaudeat: aduersis indoleat, non alia causa; quã illius: omnes enim rerum, quas optant, obuentu lætan tur; contrariarum dolẽt: ita fit, vt voluntatis, quã quis erga aliquem gerit, certissima sint arguméta voluptas, & dolor. Amici sunt & ii, quibus eadem cõmoda, atq; incommoda sunt. Item qui eosdẽ amicos, & inimicos habẽt: vt pote quos necesse sit idem velle. Quamobrẽ qui alteri vult ea, quæ sibi; is proprie videtur amicus esse. Diligimus & eos, qui nos, aut aliquem ex iis, qui cari nobis sunt, beneficio aliquo affecerunt: siue ex sua vi magna fuerint illa, quæ tulimus; siue ex voluntate dantis: quod is prompte, ac studiose cõtulerint; siue ex tempore; quod tum maxime dederit, cũ indigeremus; siue ex animo; quod is non sui, sed nostri cõmodi cau sa dedisse videatur. Diliguntur & ii, quos nobis bene

facere velle arbitramur. Diligimus & amicorum ami-cos, & eos, qui diligũt, quos ipsi diligimus: & eos, qui diliguntur ab iis, qui diliguntur à nobis. Item eos, qui iisdem, quibus & nos, inimici, hostesq; sunt: & eos, qui odio habent, quibus & nos sumus infensi: & eos, qui odio habentur ab iis, qui odio habentur à nobis: nam iis, quorum eadem est voluntas, q̃ nobis; eadem quoq; bona videntur esse, quæ nobis. Cum ergo velint eadẽ illa, quæ nos; necesse est, ut bona nobis optent, et ue-lint; quod quidem amicitiæ munus esse mõstrauimus. Plane diligimus uehemẽter illos, qui nos pecunia, atq; opibus uehementer adiuuant. Item & illos studiossis-sime, qui salutem nostram tuentur. Hinc euenit, ut libe rales, fortes, & iusti, passim in honore, ac precio habean tur: tales uero censentur esse, qui externo quæstu non uictitant; cuiusmodi sunt, qui laborando uictum, ope-randoq; comparãt. Atq; ex eo genere potissimum qui uiuunt ex agro; Deinde ex cæteris, q maxime degunt, ex opificio manuum. Afficimur & temperatis, mode-stisq;, quod videntur ab iniuria abhorrere: eadem rõne & iis, qui admodum curiosi non sunt. Item iis, quibus amici esse volumus, si ipsi velle videantur, cuiusmodi sunt, q virtute, & probitate iudicantur excellere: quiq; amplitudine, & claritate apud omnes, aut optimos præ stant; aut apud eos: quos ipsi admiramur; si in ea præser tim parte virtutis, & laudis præstare videantur, in qua illi admirationi sunt nobis. Allicimur & iis vehemen-ter, quorum in conuictu periucunda consuetudo est, ta les sunt, qui morum facilitate sunt præditi: qui ad eo-rum, quibuscũq; versantur, errara cõniucãt: qui ab om-ni cõtentione, pertinaciaq; remoti: Nam, qui pertinax,

contentiosusq;

contentiosusq; est, non videtur idem velle, atq; eadem sentire, q̃ cæteri, quod est ad constituendam amicitiam caput. Est & illorum pergrata consuetudo, qui iocis, tum salse, & commode inferendis, tum facile, & æquo animo perferendis, dexteritate quadam ingenii, habilitateque, & comitate excellunt: quia eodem properare, ac tendere, quo amici videntur ii, qui & dictum excipere, & perpeti leniter possunt: & contra vrbane, ac venuste salem inurere. Diligimus & eos, qui commendant ea bona, quæ à nobis habentur; præcipue si illa commendent, quæ à nobis nõ haberi suspicamur. Propendimus & in eos quadam voluntatis inclinatione, qui mundítia oris, habitus, vestium, demum totius vitæ elegantia cultum quendam præseferunt, atq; splendorem. Prouocant & illi nos ad diligendum, qui neq; recensere peccata, neq; beneficia exprobare consueuerunt: alioquin vtrunq; reprehensionis, & notationis cuiusdam est genus; quod amicos, quibuscum versamur, vehementer offendit. Amamus & eos, qui iniuriarum obliuiscuntur; quiq; memoriam criminum diu retinere non solent; sed facile reuocãtur in gratiam. Nam quales esse illos in alterũ arbitramur; tales erga nos quoq; futuros speramus. Diligimus & eos, qui neq; vitiligatores, neq; maledici sunt: qui nec mala nostra, nec sua, sed bona duntaxat intelligunt: nam vir bonus hoc facit. Item eos, qui cum irato non altercantur, nec studio alicuius vehementer, & incitata re obsistunt: alioquin dimicatio esset, quæ maxime beniuolentiam abdicat. Item eos, qui aduersus nos ita sunt affecti, vt admirantur, obseruent, probos, & studiosos putent. Demũ qui nobis gratulantur, & gaudent, atque in iis potissimum

rebus, in quibus tum admiratione esse, atq; præstantes intelligi, tum iucundi, & comes videri, haberiq; volumus. Diligimus, & eos, q sunt nobis aliqua similitudine proximi; aut eisdẽ artibus, studiisq; coniuncti. Atq; hoc ita, si alter alteri impedimento non sit; aut si nõ ex vna tantum ratione vtriq; præsidia vitæ, alimentaque pendeant; vt dimicare sit necesse pro victu: alioquin vulgatum solet illud esse verissimum; infensum esse figulum figulo. Amamus & eos, qui eodem quo nos desiderio tenentur: vtiq; si id communicari simul vtrique possit: sin minus succedat discordia illa figulorũ oportet. Illi quoq; quibuscum ita licet loqui, vt sine rubore confiteri possimus, non contemnere nos ea, quæ vel in ostentatione sunt posita; potius contra erubescamus, dissimulato ambitu eò prætendere studium veritatis. Itẽ ii, quibus placeri, probariq; operose, & anxie quærimus; quibusque non inuidiosi quidem esse, sed quadam æmulatione obseruari, custodirique cupimus: huiusmodi omnes aut diligunt à nobis, aut amici esse, & cari illis optamus. Eorum quoq; beniuolentiam quærimus, & quorum societas vltro ineunda sit nobis, nisi maiora aliqua incommoda timeantur. Insinuamus & nos in amicitiã eorum studiosissime, qui absentes æq; diligunt, atq; præsentes: quapropter ferè omnes diligere solemus eos, qui in mortuos piis, officiosiq; sunt. Solemus & eorum magnifacere beniuolentiam, quos erga amicos vehementer studiosos esse cognoscimus: & qui facile non deserant, quos semel diligere cæperint: nam ex omnibus bonis, ii potissimum diliguntur, qui sciunt diligere. Item ii, qui expositi, simplices, & minime ficti sunt nobis; quod eo argumento maxime de-

prehendas, si nec incōmoda quidem, aut vitia sua dissimulant: nam hoc est, quod paulo ante dicebamus amicos haberi, quibus sine rubore fateri, aperireque ambitus nostros licet. Si igitur, quem veretur quisq;, nō diligit, necesse est, vt diligat, quem non veretur. Item & eos, quos non metuimus; & eos, quibus fidimus; quia amat nemo, quem metuit. Amicitiarū vero species constat esse plane multas: sodalitium, familiaritatē, necessitudinem, cognationem, atq; eius generis cæteras. Amicitia porro ex iis magnopere causis gignitur: si gratis beneficium dederis: si nō rogatus: si postea q̄ dederis; tu illud non inuulgaueris: alioquin non causa illius cui dedisses; sed vt intelligeretur auctor, dedisse videaris: illo autem modo nihil aliud spectasse, quàm vt prodesses amico.

Cap. VIII. Differre inimicitiam ab ira.

DE inimicitia, offensione, odioq;, quæ nam edissere renda, præcipiendaq; sint, liquere ex contrariis rationibus arbitror. Inimicitiæ contrahuntur ira, detractione, calumnia. Cæterum inimicitia deberet ab ira: nam iræ insurgunt ex ea iniuria, quæ nobis affertur: inimicitiæ frequenter nullius iniuriæ occasione nascuntur. Nam simulatq; de aliquo male sentimus; hoc ipso induimus odium. Deinde ira excandescit in singulos, Calliam, Pythagoram, Socratem; odia plerunq; in ipsum genus exardent: vt nemo est, qui non oderit delatores, & fures. Deinde ira medicatur, & discutitur tempore; inimicitiæ p̄ sanari, & extingui non possunt. Præterea qui irascitur, cupit dolorem, molestiamque afferre; qui vero odit calamitatem potius, atq; damnū. Iratus enim sentiri, cognoscique vult; inimicus non ma-

gnopere laborat hoc ſtudio. Ac ea quidem, quæ dolo-
rem, & moleſtiam afferunt, ferè omnia percipiũtur ſen-
ſu: quæ vero maxime mala, calamitoſaq; ſunt; longiſſi-
me abſunt à ſenſu, vt iniuſtitia, amentia; nã malitia, im-
probitas, vitia cætera, atq; id genus incommoda nullũ
dolorem habentibus inferunt. Iram concomitatur do-
lor; inimicitiæ poſſunt eſſe ſine dolore: qui enim iraſci
tur dolet; qui odit, non dolet. Item iracũdiam ſæpe uis
malorum eius, cui iraſcimur, inclinat, & ad miſericor-
diam reuocat; odium nulla calamitas flectit. Item is,
qui iraſcitur, indolere vult eum, cui eſt infenſus. At is,
qui odit, optat omnino non eſſe eum; cui eſt infeſtus.
Atq; ex iis, non modo ſi quæ ſunt inter aliquos inimi-
tiæ, amicitiæue, id ipſum poteſt oſtendi: verum etiam,
ſi non ſunt, accipi poteſt, quo pacto efficiantur: aut ſi ſe
affermauerint amicos eſſe, qua ratione diſſocientur;
committanturq;; qui vero vel ſollicitati iracundia, vel
ſimultate aliqua dubii videbuntur eſſe, eos ad vtrum-
cunq; voluerimus motum impellendi ſuppeditabit fa-
cultas, ex iis locis, qui nobis latiſſime ſunt expoſiti.

Cap. IX. De timore, metuq;, & de iis, q̃ timent.

QVAE ſunt res, quibus homines timeant; item
qui; & quomodo habeant ſe ſe, qui timent, mox
aperiemus. Sit igitur timor, ſeu metus dolor quidam,
& trepidatio animi ex cogitatione profecta futuri ma-
li, quod aut perniciem, aut moleſtiam videatur adduce
re: non enim mala omnia timentur, vt quod iniuſti, aut
tardi futuri ſimus; ſed ea, quæ magnas moleſtias, aut
pernitiem poſſunt afferre, præſertim ſi non procul, ſed
propè ſint, vt inſtare, atq; impendere videantur. Nam
remota admodum nemo formidat; ſciunt quidem om-

nes ſe

nes se mortales esse, sed quia malum illud à nobis procul est positum, quasi pertinere nõ videatur ad nos, minime curãt. Ergo si hoc est timor, necesse est ea esse timenda, & terribilia, quæ magnam vim habere videantur, aut ad perdendum, aut ad officiendũ vehemẽter, & cum dolore summo. Quo fit, vt vel signa ipsa, atq; indicia earum rerũ, quæ ita timentur; soleant timorẽ, ac metum incutere: quippe quibus quasi prænũciis intelligat imminere pernicies: nam & hoc est, quod periculũ vocamus; accessio videlicet, appropinquatioque eius rei, quã quis magnopere formidat. Tales habẽtur iræ, inimicitiæq; potẽtiũ; cũ enim & velint, & possint obesse, propè sunt, vt facere quod libido imperat, videantur. Eiusdẽ generis est, & iniustitia ferẽs arma: nã iniustus voluntate, propositoq; iniustus est. Eodẽ spectat & virtus, q̃ læsa est; si vires, ac neruos habeat, quotiens enim quis iniuriam tulit, semper optat nocere ei, à quo tulit. At virtus vires habens statim hoc potest implere. Ad eandẽ rationẽ pertinet metus eorũ, ac trepidatio q aliquid possunt: nã simulatq; premi se periculo sentiunt; euocãt aciem, ac vires suas oẽs exponunt; cum ferè oẽs emolumento capiantur, & quæstu; cumq; pauci sint in susceptione, atq; aditione periculorũ intrepidi; sẽp timendũ est iuri alterius, ac potestati subesse: hinc euenit, vt facti alicuius ingẽtis, & vehementer ardui conscios timeamus: ne aut prodere spe lucri nos uelint, aut deserere præ timore cogãtur. Timent sanè qui possunt iniuriã facere, potissimũ ab iis, qui facile lædi possunt, nec enim temere quispiã est, qui cũ potest, cõtineat se ab iniuria. Timendi sunt & ii, quibus iniuria est illata; aut qui sibi arbitrantur illatam: nã & obseruant tẽpus,

& occasionẽ expectant. Metuuntur, & qui iam iniuriã attulerũt, si potestatẽ habent: qm̃ ultionis metu, pro ea iniuria, quam intulerunt, sæuire, & crassari nõ cessant: nam subiectum est supra, hmõi esse id, quod nos terribile, & metuendũ appellauimus. Timentur & qui eiusdem rei causa dimicant: utiq; si eam consequi ambo nõ possunt: quia necesse est, ut cum iis semper bellum geratur. Timẽtur à nobis ii, quos nobis superiores, & nobiliores timent, ut pote qui plus nobis obesse posse uideantur, q̃ illis. Eadẽ ratione metuuntur & ii, qui potẽtiores nobis, aut deterrere, aut è medio tollere, profligareue potuerũt. Timentur & ii, qui inferiores nobis infestant: ceu iam cauẽdi, formidandiq; sint; aut mox, simulatq; uires increuerint; subinde ĩ nos quoq; manus iniecturi. Ex iis aũt qui à nobis iniuriã acceperũt; uel quibus ob simultates, aut cõtrouersias aliquas odiosi, infensique sumus. Magnopere obseruandi, & fugiendi sunt, nõ qui in ira subiti, ac p̃cipites ruũt, quiue aperte, ac libere inuehuntur; sed qui pacata, quietaq; frõte dissimulando, & illudẽdo uafrũ, ac uersutũ animũ supprimunt: tales plane nocentissimi, perniciosissimiq; habẽtur: quia cũ propè insidias, atq; dolos struunt; ignorantur, & latent: ita fit, ut timeri, & caueri nõ possit, quod procul abesse uideatur. Omnia quidẽ, q̃ timentur à nobis sanè tum maxime sunt timẽda; cum postq̃ cõmissa, perpetrataq; sunt; corrigi, emendariq; nequeũt: sed uel oĩno irreparabilia, deplorataq; uidẽtur esse; uel talia, q̃ nõ à nobis, sed ab aduersariis restaurari, & institui possint. Timẽtur & illa uehemẽter, q̃ aut nulla ope, aut magno cum labore defendi, euitariq; possunt: & ut simpl'r dictũ sit; oĩa illa terribilia, & formidolosa sunt nobis, q̃

in altero miserabilia ducimus. Et hæc quidē terribilia sunt; atq; ea, quæ homines timent; ferè dixerim, ex omnibus maxima, atq; præcipua. Nam quemadmodū habeant se se, affectiq; sint, q ita terrentur, subinde dicet.

Cap. X. Quo mō afficiantur in metu, qui timent.

SI metus est cōmotio animi cū expectatione perniciosi alicuius incōmodi; cōstat apertissime, neminē timere, qui se nihil incōmodi subiturū putat. Item nec ea timeri à quoq̄, quæ se minime perpessurū censet: nec eos à quibus sibi nihil imminere suspicatur: neq; tunc, cum id minime fieri posse existimat; necessarium itaq; est eos; qui terrendi sunt, primum scire se lædi posse; deinde haberi qui possint hoc facere, tū hmōi esse incōmoda, q̄ facile sit subiturus. Postremo adesse opportunitatē, & tempus, quo vexari, offendiq; cōmode possit. Cæterū qui secundissima fortuna fruuntur, non putant posse se lædi. Proindeq; haud temere quisq̄ reperiatur, qui in eo afflatu nō sit cōtumeliosus, contēptor, & arrogans, id genus sunt, quos vires, quos diuitiæ, quos clientelæ, quos potētia, quos amicitiæ subleuant: nec illi quoq; lædi se posse arbitrantur; qui cū extrema sint passi; spem oēm ī posterū amisere: cuiusmodi sunt, qui ad suppliciū destinantur, & mortē: nā iis, quos aliquis metus tāgit, superesse spē aliq̄ salutis necesse est: cuius rei id signo est; quod simulatq; tumultat animus metu subit, succeditq; rō capiundi consilii; atqui nemo cōsiliū init desperatis rebus. Quamobrē quotiēs causæ nostræ ratio postulabit, p̄parandi sunt iudices, atq; auditores vt timeant: quod vt consequi valeat orator; cōquirere, ac subiicere debet omnia illa, q̄ diximus; non esse illorū fortunam eiusmodi, vt appeti, aut lædi non

possit. Alios fuisse vel potentiores, vel pares, qui aut læsi iam, atq; offensi fuissent; aut modo læderentur ab iis, alioquin & in iis rebus, atq; eo tempore, à quibus, & in quibus, & quando sibi minime timuissent.

Cap. XI. De confidentia, audaciaue.

CVM auté explicatum sit, quid nã sit metus, & q̃ res timeantur, & quo pacto habeãt se se, q timent, facile intelligi potest; quid sit audacé, & confidentem esse; & qbus rebus confidétia gignatur; postremo quémadmodum affecti sint, qui confidunt, nã si confidentiæ contrariatur metus; contrarias quoq; res esse, & rões illas oportet, q̃ confidentiam, & audaciã pariunt iis, q̃ metũ, ac timoré incutiũt. Erit ergo cõfidentiæ motus eiusmodi spes, q̃ proficiscitur ex cogitatione, imaginationeq; salutariũ rerũ, quas hoïes breui se consecuturos putãt: aut terribiliũ, formidolosarũq;, quas aut extinctas, aut sublatas esse, aut remotas, & procul positas arbitrant̃. Confidentiã aũt faciunt, disiuncta, & lõgiqua pericula. Ité commoditas, proxima, & parata securitas. Sed & successus, & auxilia, q̃ uel numero, vel magnitudine, vel vtroque genere præcipua habeantur. Ex illis quoq; fiducia nobis interim oritur, cum nemo est, qui uel nos lacessierit, uel contra sit à nobis iniuria lacessitus. Ité cũ intelligimus, vel nullos nobis aduersarios, aut æmulos esse: uel si sint, deesse illis uires, uel si non desint, amicos tñ nobis esse, aut de nobis optime meritos, aut nos contra de illis. Fidentes & illi redduntur, qui vel multorum, qui eodé studio teneantur, ope, vel meliorum, p̃stantiorũq; præsidio, vel vtraq; accessione adiuuantur. Atq; hæc sunt ea, quæ extra nos posita, cõfidentiam, atq; audaciam alunt, & excitant.

Cap. XII. Quo modo affecti sint, qui fidunt, confiduntue.

NVNC quo pacto habeant se se, atq; afficiantur, qui fidunt, ordine instituto dicemus. Primum vehementer fidunt, qui multas res prospere, feliciterque gesserunt, nullo euentu contrario. Deinde qui pericula ardua, quæ frequentissime adiissent, magno successu euaserunt: nam duplici ratione fit, vt nunq̃ temere quispiam graue aliquid passus videatur: vna si non sit vnquam expertus: altera si auxiliis, copiisq; munitus in pericula demum irruerit: nã & in mari confidunt hyemãte ponto; tam ii, qui eius discriminis sunt expertes; q̃ ii, qui præsidium habẽt, quod in peritia, atq; vsu eius artis est positum. Fidimus & tum quoq; non mediocriter cum eos, qui aut plures, aut pares, aut inferiores nobis sunt; aut certe eos, quibus ipsi superiores, & meliores videmur esse, intrepidos, atq; imperterritos cernimus: videmur vero meliores; & superiores esse; vel iis, quos ipsi aliquando vicimus; vel iis, quibus, vel meliores, superioresq;, vel pares, ac similes vicimus. Fidũt, & qui plures sibi, & maiores copias esse arbitrantur, quarum abundantia formidolosi sint cæteris: ea posita sunt in multitudine pecuniæ, viribus corporis, opibus regionis, potentia amicorum, postremo iis auxiliis, vel omnibus, vel præcipuis, quibus bellici apparatus, & copiæ continentur. Item qui neminem læserũt, vel admodum paucos, vel eos, á quibus minime timendum sit. Præterea ii, qui rem iubentibus sacris, & auspicato ingrediuntur: quibusq; tum alia respondẽt, quæ ad deos pertinere, quæq; de diis quæruntur; tum præcipue oracula omnia, signa de cœlo; nam ira confidentiam facit:

iram autem nõ illata gignit; sed accepta iniuria: numina porro fauere censentur, laborantibus, atq; oppressis iniuria. Sunt & illi fidentiores, qui quod priores adoriuntur, aut nihil se passuros inde, aut certe consecuturos quod volebant, arbitrantur. Quæ res timorem, & quæ fiduciam gignerent diximus.

Cap. XIII. De pudore, & rebus, quarum pudore nos debet.

NVNC quibus ex rebus pudor, & impudentia proficiscatur huiusmodi, & quos potissimum vereri soleamus, & quo pacto affici, cum nos verecũdia, aut pudor incessit, vtiq; sequens est docere. Sit igitur erubescentia, pudorue molestia quædam, & æstimatio animi ex malis orta, p̃sentibus, præteritis, aut futuris, ob quæ subeunda sit ignominiæ alicuius nota, Impudẽtia constabit in diuersum: vt sit contemptio, indolentiaq; earum rerum, quas verecundi magnopere reformidãt. Ergo si ea est natura, & vis pudoris; necesse est, vt nos earum rerum maxime pudeat, quæ vel nobis, vel iis, qui nobis curæ sunt dedecori, aut turpitudini futura esse videant̃. Atq; hæc sunt peccata huiusmodi, quæ ex animi vitio proficiscuntur: deserere locum in acie; abiicere clipeum; fugere: nam hæc ex pauore videntur committi. Præterea inficiari depositum; quod iniustitiam, ac libidiuem animi ostendit; coire quibuscũ non licet; & ubi, aut quando non licet: quod intemperantiã præfert. Minimis quibusq; emolumentis capi; & quæstum turpem exercere. Postremo quacunque ratione, atq; unde nihil exprimi potest, ueluti ex paupere, aut defuncto: odorari lucella omnia, atq; sectari; quãdo & hæc res in prouerbium cessit. Spoliatorum uel mor-

tuos, qui ita cupidus uideretur. Plané totum hoc asina rium est, atq; ex præstigiosa quadam auaritia, modicitateq; prouenit. Item illud non iuuare opibus egenté; cum possis; aut minus iuuare, q̃ possis: aut iuuari uelle ab iis, quibus ipse sis ditior. Ité accipere ab aliquo mutuo, cum petere uideatur ille: & petere, cũ ille repetat. Aut repetere contra, cum petere. Item laudare; ut petere, & optare aliquid intelligaris; & quod consecutus non sis, atq; unde repulsam tulisti, nihilo secius urgere, efflagitariq;: uidentur hæc omnia, sordidæ cuiusdã cupiditatis, auiditatisq; argumenta esse. Adulatoris auté signa sunt, commendare, & prædicare præsentem, bona, uirtutesue supra modum extollere, mala uitiaq; abiicere, alleuare, supprimere: dolentibus grauiter cõdolere: & cætera eius generis, quæ assentatiõis artificiũ detegũt. At labores detrectare, quod perferũt senes, quos delicati amplectuntur: quos licentiores non recusant, quos demum sustinent, suscipiuntque minus uolentes, mollitiei sunt, ac luxus indicia. Pati uero non ornari se modo à quoquam beneficiis, sed etiam onerari, sua ité, si qua cõtulisset, frequẽter exprobare, signa sunt animi humilis, atq; præparci. De se ipso autem sæpius loqui, prædicare, polliceriq; multa; aliena quoque benefacta asserere, ac vendicare sibi arrogantiæ est. Eodem modo & reliqua opera, actiones, signa similia, quæ in moribus, vitaq; hominis ex cæteris animi vitiis proficiscuntur, & veniunt, sunt & turpia, & pudenda. Est & illud dedecori pluribus, quod soli priuãtur iis bonis, quibus pares omnes, & plurimi perfruuntur. Pares intelliguntur, qui ex eadem sunt gente; ciuitate; cognitione; postremo quorum æqua fortuna est. Proinde futurũ tur-

pe sit iis; si ea re, quæ cæteris nõ deest, aut soli deficiantur, aut minus excellant, veluti eruditione, disciplina, ac similibus. Verum omnia hæc maiorem ignominiam afferunt, si ii, quibus insunt, infuerunt, aut inerũt, auctores sibi fuisse videantur. Hactenus de rebus iis, q̃ sunt facientibus turpia: nunc de iis agatur, quæ sunt passis, passuris, patientibus turpia. Ea sunt, quæ probrum, & vilitatem, aut dehonestamentum adducunt: vt sordida ministeria, vel corporis, vel turpium officiorum, & operum; ex quorum numero est contumelia affici. Cõtumeliæ vero genera duo; alterum ad libidinem, atque intemperantiam spectat; atq; hoc est & volentibus, & inuitis turpe. Alterum pertinet ad vim; atq; hoc dedecori est duntaxat inuitis: nam perferre vim, neq; tueri se posse; imbellis, & præpauidi hominis est. Hæc sunt, quæ pudorem, & verecundiam afferunt.

Cap. XIIII. Quorum hominum nos pudeat.

CVM autem pudor ex cogitatione infamiæ, & ignominiæ alicuius fiat ipsius illius gratia duntaxat; non earum rerum, quæ eueniunt metu; cũq; nemo de opinione, existimationeq; sua sollicitus sit, nisi propter eos, qui opinantur; necesse est, vt eos vereatur quisque, quos magnifacit, & suspicit. Magnifacimus eos, qui nos admirantur; & eos, quos ipsi admiramur: & eos quibus placere, probariq; vel ambitu cupimus; & eos, quorum, quid de nobis sentiant, non contemnimus. Plane admirati solemus eos, atq; è diuerso admirationi esse illis studemus; qui aliquo præstanti bono sunt præditi; aut earum rerũ domini sunt; quas ipsi vehementer optamus, cuiusmodi sunt amãtes; Probari vero, placereq; potissimum paribus volũt omnes. Eo-

rum autem iudicia tanquam solida, sinceraq; nemo, con temnit, qui gnari rerum, atq; prudentes habētur. Quales esse constat senes, & eos, qui vsu rerum edocti, multa nosse, & vidisse creduntur. Certe in rebus omnibus plus ruboris habent, quæ in propatulo, atq; oculis omnium committũtur. Vnde ortum prouerbium est. Habitare in oculis verecundiam. Proinde vereri solemus eos, qui nobis assistunt, quiq; semper ceu ingressus nostros obseruant; quoniam vtriq; ob oculos diuersant. Item eos, qui eadē turpitudine non laborant, qua nos; vt pote cum diuersa nobis sentire videantur. Item eos, qui tetrici, & minime indulgentes habentur. nam ea, quæ quis facit, non indignatur, si ab altero fieri sentiat; contra quod quisq; non facit; vix est, vt ab altero fieri, ægre non ferat. Veremur & eos, qui lingua licentiore cum sint, efferunt omnia in vulgus, ac produnt: paria enim sunt non videri, & non prodi: parati autem efferre sunt ii, quibus iniuriam fecimus, quoniam obseruāt nos illi assidue, atq; custodiũt. Parati sunt & maledici; nam qui aduersus integros, & innocentes viros immoderantes sunt; obnoxios, & infames qui parcent incessere? Item eos veremur, quorũ nullum negotiũ prius, q̃ aliena errata explorare: cuius generis sunt subsanatores, Satyri, comœdiarũ actores, scriptoresue: nam oẽs ii, & maledici, & eliminatores sunt. Item eos, à quibus nihil vnq̃ frustra rogauimus: vt pote quibus admirationi esse videamur: idcirco vereri solemus eos quoq;, à quibus primum aliquid petimus; quia nondum vidētur causæ illæ intercessisse, quibus eorum operam voluntatemq; promereri potuerint: huiusmodi: sumus cũ beniuolentiam inire cum aliquo studemus. Nam eo

tempore optima in eo spectantur. Ideoq; Euripides recte dicitur aliquando Syracusanis respõdisse. Huiusmodi habentur & veteres familiares, notiue, cum nondum vllius rei nostræ sunt conscii. Pudet aũt nos non verborum modo, atque dictorum; verum & signorum & nutuum aliquando; verbi causa: in venereis non solum actus ipsius, sed & notarum, atq; indiciorum eius rei nos pudet. Nec cum turpia facimus tantum erubescimus; sed etiam cum turpia loquimur. Cæterum non supradictos duntaxat veremur: sed & eos qui significare hoc possint illis, & prodere, vt sunt eorũ famuli, serui, amici. Prorsus nemo veretur, quorũ, quid de se sentiant, plurimum aspernãtur: & qui procul absunt, vt veri iudicẽtur. Proinde belluas, nemo aut pueros veret̃. Sanè intelligendum est, diuersas res esse, quarum nos inter notos pudet ab iis, quarum inter ignotos: nã inter notos earum pudet, quæ pertinent ad veritatem, & rem: inter ignotos earum, quæ ad ostentationem, & fucum. Hactenus hæc.

Cap. XV. Quomodo affecti sint, quos pudet.

DEINDE est, vt dicatur, quo pacto habeant se se, qui verecundantur. Ac primum quidem afficimur ita; cum adest aliquis eius ingenii, cuius esse diximus eos, quos vereri solemus: tales erãt quos admiramur ipsi. Item ii, qui nos contra admirantur. Item ii, quibus admirationi esse studemus. Item ii, quorũ operæ indigemus: quam minime aliàs impetraturi uideamur: q̃ si opinio de nobis integra illis, & candida fuerit. Item ii, qui coram facta, & actiones nostras oculis intuentur: quem locum Cydias in oratione, quam de agraria Sami diuisione ad populum habuit, nõ negle-

xit. Putate inquit Ath. huic iudicio greciã uniuersam adesse: nec audire modo ea, quæ decreturi estis, sed ẽt uidere, ac cernere. Item ii, qui propè sunt ita, ut præsensuri, quæ gerãtur, intellecturiq; uideantur: quapropter nemo est, qui in aduersa fortuna non latitet: quique ab æmulis nusq̃ uideri non optet. Nam æmulos quadam admiratione prosequimur. Est & ille nõ in postremis habendus rubor, qui cõtrahitur ob res aliquas à nobis, aut à maioribus nostris, aut ab iis, qui aliqua, necessitudine sunt coniuncti, properam, ac turpiter gestas. Postremo ab iis, quorũ infamia quoquomodo in nos redundat, & resilit. Huiusmodi sunt, tũ ii, quos mox enumerauimus, tum ii, q aliqua ratione referuntur ad nos: quod scilicet aut edocti, institutiq; à nobis, aut cõsilio nostro usi uideantur. Erubescimus, & cũ pares adsunt, quippe quibus probari, & placere uelimus: nam reuerẽtia, quæ aliquibus habetur interim aliquò impellit: interim animum ab iis, quæ facienda sunt reducit. Erubescentiores sumus, & cũ uersari in luce, ac sole nos oportet, ubi à cõsciis uisum iri sit necesse. Vnde Poeta Antipho cum damnatus capitis à Dyonisio uideret eos, qui unà destinati erant ad mortem ingredi, & portas exire uelatos, & adopertos ora ne cernerentur. Quid inquit curæ hoc est? an ueremini, ne uos quispiam intueri cras possit? Ac de pudore quidem satis: nam impudentia contrariis rationibus continetur.

Cap. XVI. De gratia.

QVIBVS hominibus, & quibus in rebus gratia fieri uideatur, & quo pacto affecti sint, qui gratiam faciunt, ex diffinitione eius rei aperte constabit. Gratia est res, qua is, qui facit, & collocat gratiam

dicitur obsequi precibus, indigentiæue alicuius, non reddendæ vicissitudinis causa; aut gratiæ referēdæ, sed gratuito: nec aucupandi vllius beneficii, sed illius gratia, cui gratiam facit. Magnitudinem vero suscipiūnt, & cumulum gratiæ, si tunc fiunt, cum vehementer, & studiose quæruntur: si ad eas res, quæ magnæ, ac difficiles indicantur si iis temporibus, cum maxime indigeretur: si in solum quempiam, si in primum, si in vnū potissime videantur esse collatæ. Egentia autem omnis appetentia quædam est. Atq; illa præcipue cēsetur hoc nomine; quæ coniuncta est cum molestia euentus aduersi. Huiusmodi sunt concupiscentiæ, vt amores, vt afflictio corporis, vt periculorum horror. Nam concupiscunt, & qui periclitātur, & qui molestia quoquomodo afficiuntur. Propterea qui in suprema nostra egestate, aut exilii tempore opitulātur nobis; tam etsi modica conferant; ex vi tamen precum, & conditione fortunæ beneficentissimos, & gratiosissimos ducimus: vt q in Lyceo fiscellam dedit. Atq; has esse res illas oportet, ad quas opitulari, & subuenire debemus: aut si non illas, certe aut æquales, aut forte maiores: quare cū manifestum sit, quando, & quibus in rebus, & quos ad homines facienda, & constituenda sit gratia; iis, qui volūt hoc ostendere, prouidendum est ex vsu causæ, vt hinc esse, aut fuisse demonstrarēt, qui incommodo aliquo, aut inopia laborassent: hinc, qui aliqua ratione ita laborantibns succurrissent. Eodem ex fonte in contrarium quoq; sumuntur loci, quibus possit & destrui gratia beneficii alicuius, & ostendi gratuito non fecisse qui fecit, id consequemur si aut commodi sui causa succurrisse, succurrereue demonstrabitur; quod longe abest ab

ingenio

ingènio gratiæ. Aut si nō industria, sed aut fortuna, aut necessitate fecisse videbitur. Aut si reddere beneficiū, & referre, non dare, & conferre intelligetur: siue id prudens, siue imprudēs fecisse dicatur: nam vtroq; modo remuneratio, & vicissitudo intelligitur esse nō gratia. In hoc autem genere considerandum erit, & quid, & quantum, & quale, & quando, & vbi collatum beneficium sit, vt per decem illa rerum primordia discurratur. Illa vera sunt signa non gratuitæ alicuius erga nos voluntatis, si is in re aliquanto minore non subuenit: si absq; delectu vllo præterea in eisdem, similibusq; aut maioribus etiam in rebus, inimicis quoq; auxilio fuit: vt pote cum ita constare possit, hoc quoque quod nos accepimus beneficium ab eo, causa nostra collatū non fuisse. Item gratia non est, quam, is, qui facit, prauam, atq; inutilē putat: nemo enim fatetur egere se prauis, aut optare incommoda. Ac de gratificatione quidem, & gratia, qua nam ratione contineantur, dictum est.

Cap. XVII. De misericordia. Quo modo affecti sint, qui miserentur.

NVNC quæ natura res miseratione dignæ habeantur: & quorum hominū misereri conueniat: & quomodo affecti sint, qui eo genere mouentur, subinde aperiemus, sit itaq; miseratio dolor quidam animi susceptus, ex cogitatione grauis, & pernitiosi alicuius incommodi, quo quis immerentes affici videatur: quodq; aut in nos, aut in aliquem ex nostris posset incurrere. Atq; hoc cum proxime intelligitur affuturū: clarum est enim cum, qui misericordia cōmouetur, ita affici oportere, vt aut sibiipsi, aut suorum alicui putet, aliquod graue incommodū imminere, quale definien-

do attulimus, aut par, aut certe non multum absimile. Propterea ii, q iam omnino perditi, ac miseri sunt, misericordia non mouentur, cum nihil habeant amplius, quod vereantur; qui extrema sunt passi: nec ii, qui se beatissimos, ac fortunatissimos putant, sed ad contumeliam, atq; iniuriam conuertuntur: nam qui se ornatos, munitosq; omnibus bonis, atq; auxiliis vidēt, nullo se incommodo affici posse credūt: hoc ipsum enim inter bona numeratur. Miserentur autem omnes, qui se lædi posse arbitrantnr: & qui iam sunt læsi: & qui euaserūt. Iam senes duplici ratione, & quod prudentes sunt; & quod longo vsu rerum edocti, atq; experiētes facti videntur. Flectuntur misericordia, & debiles, & meticulosi. Item periti, q̃ imperiti magis, quod id genus consideratius, & circumspectius habeatur. Item qui parentes, liberos, vxores habēt, eos quisq; inter se suas deputat; proindeq; iis, vt iniuriæ obnoxiis, ob ea quæ diximus; timet. Planè omnes incōmoda aliena conqueruntur, nō qui ob aliquam animi perturbationem subitas, & commentitias vires insumunt, aut irascētia, aut fiducia vehementer euecti: quoniam ii ad euentum non respiciunt, nec ii, qui contumelia, atq; iniuria aliena lætātur: quia ii, nō credūt se posse lædi, sed qui inter vtrūq; genus affectiones medias obtinent. Item nec qui supremodum timēt: nam qui attoniti, stupidiq; sunt præ metu, misereri non possunt alienum dolorem, occupati, atq; detenti suo. Item qui viros probos, & æquabiles esse aliquos iudicat: nam qui neminem virum bonum putat; necesse est vt omnes arbitretur pœna, atq; incommodis dignos. In plenū misereri solemus, quoties huiusmodi molestiam aliquam aut nobis, aut no-

ſtrorum alicui accidiſſe meminimus. Dictum eſt quē-
admodum habeant ſe ſe qui miſerentur.

Cap. XVIII. De rebus miſerabilibus.

QVAE nam autem res videantur miſerabiles, diffinitio eadem illa declarat. Omnia, quæ cum moleſtia, ac dolore pernitiem afferunt, miſerabilia exiſtimãtur. Præterea ea mala, quorum cauſa fortuna eſt, cum modum excedunt, dolorem, & pernitiem afferũt, interitus, verbera, afflictiones, morbi, ſenectus, inopia. Fortuita vero ſunt mala habere, qui nos diligant, aut neminem, aut q̃ pauciſſimos. Quapropter abduci, diſiungiq; ab amicis, aut quibuſcum familiariter vixeris, ſolet & graue, & miſerabile exiſtimari. Præterea fœditas oris, laxitas, turpitudo, imbecillitas, læſio corporis. Inter fortunæ incommoda numeratur & malus euentus: cum quis vnde ſucceſſum ſperat, calamitatem incurrit. Pertinet ad fortunæ vim & illud, cum quis frequenter eodem caſu pulſatur. Videtur ea quoq; fortunæ inuidiæ eſſe, cum ita accidit; vt poſteaq̃ quis confectus, peremptuſq; eſt, ſuperueniat proſperitas aliqua. Quod Diophiti eueniſſe dicitur, cum decreta ei, miſſaq; à rege munera mortuum inuenerunt. Fortunæ & illa poteſtas itelligitur, cum nihil vnq̃ nobis feliciter, ac proſpere ceſſit, aut ſi ceſſit; vti tamen, ac fructum ſentire non licuit. Hæ ſunt res, q̃ miſerabile iudicantur.

Cap. XIX. De iis, quorum miſerentur homines.

NVNC quorum nos miſereat, proſequemur. Miſeret ergo familiarium, ac neceſſariorum, nõ omnium quidem, ſed eorum, qui nobis multa conſuetudine, vel affinitate, coniuncti non ſunt. Alioquin eorum,

qui nobis arctissime sunt deuincti, nos nō miseret, sed ita affecti sumus, in eorum incommodis, vt solemus in nostris. Quamobrem Amasim ferūt cum filium, quem ad mortem duci videbat, non defleuisset, in Philippo amico, & supplici lachrymas effudisse. Nam quod in amico miserabile erat, horrrendum, ac terribile videbatur in filio. Terribile porro non modo diuersum à miserabili est, sed etiam commiserationem expellit, & discutit. Fitq; idcirco vt sæpe sit aduersario vtile. Miseremur & eorum, quibus graue aliquid, ac terribile imminet; Miseremur æqualium, similiūq; ætate, moribus, habitu, genere, dignatione: quippe quibus ī rebus præcipue aliena calamitas pertinere videatur ad nos: nam illud recipere generatim oportet omnia, quæ formidolosa sunt nobis, in altero miserabilia esse. Planè quoniam propinqua incommoda misericordiam mouent. Longinqua vero, & quæ decies millesimo ab hinc anno, aut retro fuerunt; aut etiamnum olim sunt futura; cum illa neq; speret vllus, neq; meminerit, aut procul à commiseratione omnino sunt posita; aut non similiter mouent: necesse est inclinentur propensius ad misericordiam animi cum efficitur, vt adorationem, & verba idoneus etiam corporis motus accedat, vestis item, ac vox postremo actionis ipsius moderatio apta, ac veluti habitus quidam rebus, quæ deflentur, accommodatus: qui enim hoc possunt præstare consequuntur, vt quasi ante oculos posita, & propinqua esse calamitas illa videatur: ita vt aut recenter facta, aut paulo mox futura, affectis iam auditoribus, & perturbatis appareat. Sanè omnis iactura, q̄ aut nuperrime occurrit, aut breui occursura est, plus habere commiserationis videtur.

Misericordiam

Misericordiam sæpe & signa ipsa, & facta sollicitãt; vt cruenta vestis, vt dicta aliqua, & conquestiones eorũ, quibus misericordiam quærimus, puta cum sermones aliqui à morientibus habiti, supremo spiritu referuntur, præsertim si ægregia aliqua vox, si fortis ratio, si digna viro constanti, atq; etiam in ipsa morte excelso pferatur. Omnia hæc quo propriora videntur esse, rapiunt nos acrius ad commiserationẽ, & quod illos immerenter afflictos putamus, & quod mala eorum quasi habere præsentia, & oculis intueri videmur.

Cap. XX. De Nemesi. indignationeue.

MISERATIONI obiicitur ea, quam Nemesin, hoc est, indignationem vocant. Nam dolori, qui suscipitur ob res alicuius immerẽtis aduersas, quodam modo opponitur, atq; ex eisdem moribus ducitur doloris, quem capimus ex secũdis rebus alicuius, qui sit ea fortuna indignus. Atq; vterque dolor, affectusue, ex probitate morum, & ingenii bonitate proficiscitur: nam virum bonum decet & dolere, cũ per iniuriam vexantur, iactanturq; innocentes, & indignari, cum supra meritum flagitiosi tolluntur. Quia iniquũ est quicquid dignitatem ac modum transcendit. Quapropter solemus diis potissimum indignationes, ac nemesin ascribere. Inuidia quoq; eodẽ modo videri quidem potest opposita miserationi, tanq̃ proxima, ac cognata res Nemesi. Sed secus est: q̃uis enim inuidia sit dolor, ac perturbatio quædam ob res alicuius secũdas suscepta, non tñ modum illũ retinet, quem indignatio, nemesisq; custodit, vt scilicet persequatur duntaxat idignos. Sed semp desæuit in pares. Cæterũ inuidia, & indignatio in ea re concordant; quod nõ periculo, me-

tuùe aliquo rerum nostrarum suscipiũtur; sed illius ip-
sius odio, ac stomacho, quem nos ægreferimus beatũ,
ac fortunatũ esse. Alioquin, si propterea quis indolet,
quod veretur ne illius felicitas incommodum aliquod
allatura sit sibi, vtiq; affectus huiusmodi nec indigna-
tio, nec inuidia dicitur esse; sed planè metus quidã, ac
timor. Sanè perspicuum est: cõtrarias interim esse affe-
ctiones, quibus qui indignantur permoueri solẽt. Nã
qui rebus aduersis, ac fractis innocẽtiũ, & immerentiũ
dolet, certe nocentiũ, & facinorosorũ, vel gaudebit, uel
non dolebit: vbi enim sceleratus quis, parricidaùe ple-
ctitur, nemo est vtiq; bonus vir, qui ea re doleat: quo-
niam in rebus huiusmodi, honestum, & æquum sit læta
ri. Quemadmodum quoq; contra gaudendum est, cum
quis pro dignitate, ac meritis iusta indeptus videtur:
nam vtrũq; conuenit, congruitq;: & præterea æquo, ve
recũdoq; huiusmodi voluptatẽ parit: necesse est enim
vt, q̃ quis contigisse paribus videt, speret aliqñ posse
sibi quoq; contingere. Atq; omnia hæc ex eodem inge
nio, moribusq; deducuntur, quemadmodũ cõtraria ex
contrariis: nam iidem habentur, & qui malis alicuius
peruerse gaudẽt; & qui bonis inuidẽt: q enim ob rem,
quã quis habeat, cõsequutusq; est; dolet, necesse est vt
eius priuatione, amissioneq; gaudeat, quapropter hmõi
oẽs affectus miseratione excludũt. Differentia tñ eo-
rum nonnulla reperiatur: ea videlicet quã superius at-
tuli; ita intelligi põt ad discutiendam misericordiam
vtilissimas esse rationes has.

Cap. XXI. Quas ob res homines indignentur.

PRIMVM quidẽ de indignatiõe dicamus, quos
in homines, & quarũ rerũ causa contingat; & qũo

habeant se se, qui ita afficiuntur. Deinde suo de reliqs ordine. Certe quid nã sit illa, ex supradictis patere liquido arbitror. Si enim indignari est dolore affici ob res alicuius secũdas, q̃ ea fortuna videatur indignus, aperte cõstat non in oẽs res cadere indignationẽ posse: nã ob virtutẽ, iustitiam, fortitudinem, alicuius nemo indignatur. Qñ neq; cõtraria iis vitia ad misericordiã pertinẽt: sed ob diuitias, potestates, honores, & demũ ob ea bona, quibus (vt generatim loquar) digni sunt duntaxat boni; & qui dotibus naturæ p̃cellunt; cuiusmodi habentur genus, & forma. Cũ vero ea bona, q̃ diu possessa sunt a nobis, quasi natiua, atq; ingenita videãtur; necesse est, vt earum rerũ causa, quas nuperrime consequutus sit quispiam, atq; ideo felix, ac beatus putetur; maior & grauior indignatio suscipiatur: plus enim doloris inuritur inuido, cũ is, qui inuidetur, paulo ante ditatus est, quã cum per successionem diuitias hæreditario iure accepit à prauis: eodẽ modo in reliquis rebus, qui magistratus, potestates, honores, amicitias, sobolẽ, non pridem adepti sunt, grauiorẽ inimicis molestiam afferunt: præsertim si aliud, q̃ commodũ inde prouẽturum videatur: nam qui nuper ditati sunt hic, maiores etiamnum habẽt opes, q̃ qui olim: propterea quod, qui nunc ditantur magistratibus quoq;, atq; honoribus potiuntur, idem in cæteris comperias: causa ea, quod hi videntur possidere sua; illi nõ videntur: quod enim semper eodem iure, atq; vno modo fuisse patet; ẽt verum videtur, ac debitũ. Contra alteri, non sua ferre, sed aliena putantur inuadere. Planè cũ non omne bonũ sit passim cuilibet inuulgandũ; sed ratio quædam dignitati & decori habenda sit, & vt verbo complectar, spectan-

dum quid cuiq; conueniat, vt arma non iusto, sed forti viro sunt danda: & virgines excellentes nõ sunt collocandæ nutpui iis, qui partis recenter diuitiis possessionẽ nobilitatis arripiunt, sed iis, qui genere, & vetustate familiæ prænitent. Cum inquã hæc ita sint, necesse est, si vir bonus aliquis, ac frugi præteritur, indignationis plenam rem videri: aut si deterior cum meliore eiusdẽ præsertim rei causa dimicauerit. Hinc illud in Poeta legitur. Vlissem Aiacis Telamonii vitasse congressum, quia infensum, & indignatum Iouem haberet: propterea quod cum viro fortiori contentionem iniisset. Sed & si non eadem sit res, quæ in controuersiam, dimicationemq; venerit, omnino indigna, & inuidiosa ratio est, inferiorem cum superiore quoquomodo certare, vt si musicus vir cum forti conferatur, ac iusto. Atqui iustitia longe est nobilior, ac præstãtior musica. Quibus hominibus, & quas ob res indignari soleamus, ex iis, quæ diximus, abunde satis demonstratum est.

Cap. XXII. Qũo sint affecti qui indignantur.

FACILE vero indignantur, primum, qui digni sunt maximis bonis, & præterea consecuti sunt ea: nam paria obtinere, qui nobis impares, atque dissimiles sunt, vtique iniquum omnibus videtur. Deinde boni studiosiq;; nam eius generibus omnes proculdubio recte; perfecteq; iudicãt, quodq; minus æquo est odio habent. Item ambitiosi, & cupidi rerum gerendarum, præsertim cum studio earum tenentur, quas indigni saltem plerique sunt consecuti. In uniuersum qui se se dignos arbitrantur iis rebus, quibus dignos esse alios non putant, indignationem aduersus eos, & earum rerum causa suscipiunt. Quamobrem sordidis,

didis, seruilibusq; ingeniis, & iis, quos nulla gloriæ cupiditas tangit, nihil est tam indignum, tam turpe, tam fœdum, quod stomachum moueat: quia scilicet nihil quoq; sit, quo se se illi dignos putent. Hinc late patet, qui nam sint homines, quorum casibus, & aduersa fortuna, aut planè repulsa, vel gaudendum sit, vel vtiq; nõ dolendum. Ex iis enim quæ exposita nobis fuerunt, facile possunt contraria dici. Quare qui præcludere aduersario misericordiam volet, debebit ea ratione præparare cognoscentium animos, ita, vt indignentur, ostẽderecq; eos, qui incommodis suis misericordiam petũt, & indignos esse, qui consequantur, & dignos, qui non consequantur.

Cap. XXIII. De inuidia.

EST & illud ex iis manifestum, & quas res, & q bus, & quomodo affecti homines inuidẽt: nam si inuidia est dolor is, quem quis capit ex ea re, quod bonis illis, quæ memorauimus, abundare ĩtelligit aliquos pares sibi, nec causa aliqua sua, sed illius odio, cui inuidet, aperte potest colligi eos, primum inuidere cõsueuisse, quibus similes, ac pares videntur esse. Similes porrò ac pares intelliguntur, qui genere, cognatione, ætate, habitu, opinione, copiis, dignitate sunt pares. Inuident, & ii, quibus parum deest, quo minus omnia videantur consecuti: quo fit, vt qui res magnas, & vehementer arduas gerũt, quibusq; feliciter studia sua proueniunt, inuideant plerunq; successibus aliorum, quasi præripientium, inuadenturq; ea, quæ illi tãtum sibi deberi arbitrantur. Inuident & qui aliquo genere laudis mirifice excellũt, cuiusmodi est sapientia, aut felicitas. Item qui cupidi sunt honorum inuidentiores sunt iis,

qui ab eo ambitu sunt remoti. Inuident, & qui videri sapientes volunt; quia cum clarum sapientiæ nomẽ anxie persequantur; necesse est vt in eo quoq; genere studiosi, ambitiosiq; sunt. Prorsus in quo quisq; laudem, & commendationem solicite magis quærit, in eo solet inuidus esse. Tabescunt vero inuidia præcipue qui animi humilis sunt, atq; præparci: quod iis minima quæq; magna, atq; excellentia videantur. Dictum est, q̃ sint bona, quæ inuideantur: ea videlicet in quibus se se homines præstare videri operose conantur. Atq; inde honorem, & gloriam appetunt. Et præterea omnis aliena prosperitas, ac ferè circa omnia hæc versari vidẽtur inuidiæ. Quanq̃ præcipue circa ea, quæ aut ipsi consequi cupimus; aut q̃ nobis debita esse solis existimamus; aut quibus alios parum excellere; aut cõtra ab aliis parũ vinci, ac superari videmur. Sed & quibus inuideant homines, obiter est explicatum, iis scilicet, qui nobis tempore, loco, ætate, existimatione, ac dignitate sunt proximi; orto inde prouerbio semper esse inter pares, & cognatos inuidiam. Item iis, quibus cum de honore, ac dignitate cõtenditur: cuiusmodi sunt ii, quos nominauimus supra, proximi scilicet, & cognati: nemo enim cum iis certauerit, qui mille annos, aut ante nos fuerunt; aut erunt post nos; aut omnino defuncti iam sunt; nec cum iis, qui a nobis sunt longo terrarum tractu, atque interuallo disiuncti; veluti qui ad Herculeas columnas celo remotissimo habitant, nec cũ iis, à quibus tum nostro, tum aliorum quoq; iudicio, lõgissimo discrimine vincimur; aut cõtra cum iis, qui à nobis latissime superantur. Par ratio est de rebus ipsis. Porro quoniam cum aduersantibus, semper; riualibusq; &

in vniuersnm cum iis, qui eiusdem rei cuius & nos, cupiditate, desiderioq; tenentur, disceptatio omnis, dimicatioq; haberi solet, necesse est, vt inter eos quoq;, atq; id genus homines potissimum liuoris, inuidiæque sit locus. Vnde in prouerbio vel ludicrum abiit, inuidere figulum figulo: sed & qui vix, seroq;, aut nunquã impetrare solent ea, quæ cupiunt; inuident iis, qui facile, & nouiter omnia consequunt̃. Inuidetur et iis, quorum secundæ res, atq; successus, notam aliquam existimationi nostræ videntur afferre: nam & ii, pares nobis propinquiq; sunt. Quare simulatq; constat eorum causa nobis aliquod commodum eripi, necesse est, vt ex eo dolore subeat, ac succedat inuidia. Inuidetur & iis, qui obtinent, aut adepti sunt ea, q̃ aut nobis debebantur, aut aliquando possessa sunt nobis, eoq; inuidẽt interim iuuenibus senes; & qui rem quampiam ægre magno impendio consecutus est, inuidet iis, qui ad eã modicis sumptibus peruenerũt. Parte alia nec illud quoq; obscurum videtur, quæ nam, qualesq; res afferant inuidentibus gaudium. Item quo nam pacto habeãt se se, qui ita afficiuntur: nam modo quo affecti non sumus, cum nos dolor incessit, utiq; illo affecti sumus cum ex incommodis alienis gaudium sentimus. Quamobrem si ita iudices affecti, permotiq; fuerint, & prætetea si ii, qui rogant, ut sui misereantur illi, aut ut quoquomodo benefaciant, tales esse, quales diximus, demõstrentur, proculdubio misericordiam consequi, ac promereri non poterunt.

Cap. XXIIII. de æmulatione.

NVNC de æmulatione agendum, quemadmodum eo genere homines afficiãtur, item quibus,

& quas potiſſimum res æmulentur. Ergo ſi æmulatio dolor quidam eſt, ex ea cauſa profectus, quod bona q̄dam excellentia, & quæ nos quoq; aſſequi poſſe arbitramur, haberi videant̄ ab iis, qui nobis natura ſunt pares: nec illorum inuidia à quibus ea habentur, ſed cauſa noſtra quod ipſi quoque aſſecuti non ſumus: planè efficitur vt æmulatio honeſta quædam, & probitatis plena res ſit, nec ab æquiſſimo etiam ingenio aliena. Inuidia contra pernitioſa, ac praua res ſit, & ad homines planè improbos pertinens. Alteris ad virtutē æmule quaſi ſtimulos iniicit, vt id, quod ipſi capere, obtinereq; cupiunt, conſequātur. Alteros impellit inuidia ad facinus, vti ne alii ſtudia ſua perficiant, neceſſe eſt autē eos eſſe maxime æmulos, qui ſe dignos putant iis bonis, quibus carent. Nemo certe in ea re ſtudium ſuum collocat, quæ haberi non poſſe videatur. Quapropter æmulatio iuuenes, & magnanimos potiſſimū inceſſit; & eos, in quibus huiuſmodi bona nō deſunt, quæ præſtantibus viris digna iudicantur. Ea ſunt opes, amicitiæ, poteſtates, & cætera id genus: quotiens enim tales ſumus, ut quaſi iuris noſtri ſit, ac propemodum interſit noſtra viros bonos eſſe: neceſſe eſt, vt ea, quæ viris bonis debentur, nos quoque æmulatione quadam, & ſtudio proſequamur. Aemulantur & ii, quos alii quoq; dignos iis bonis, quæ commemorauimus arbitrantur. Item ii, quorum maiores affines, neceſſarii, natio, ciuitas, honeſta, claraque habentur, vtique tales bona ea, quæ diximus æmulantur: quod ſcilicet quaſi ſua illa, ac ſibi debita vendicant.

Cap. XXV. Quibus, & ob quæ æmulemur.

QVOD si ad pstantia, & excellẽtia bona æmulatio pertinet, necesse est ad virtutes quoque, & ad ea potissimum pertinere, quæ vtilitatem, & beneficium humano generi afferũt: idcirco boni, & benefici magnopere, passimq; honorant. Prosequimur & ea bona æmulatione, quorum fructus in alios quoq; redundat, atq; subsistit. Proinde pulchritudo, & diuitiæ studiosius, ac sollicite magis appetũtur, q̃ valitudo. Hinc quoque manifestum est, qui nam sint, quibus æmulari homines soleant: eos videlicet qui bona ea, quæ diximus obtinent. Fortitudinem, sapientiam, principatum; nam qui aliis præsunt: benefacere multis possunt; vt duces, oratores, demum omnes, qui aliqua huiusmodi potestate sunt præditi. Aemulamur & iis, quorum similes esse plurimi cupiunt, quorum beneuolentiam multi consuetudinemq; frequentant: quos pleriq; ; aut ipsi saltem admiramur. Item quorum laudes, & præconia, vel à Poetis decantantur, vel ab aliis scriptoribns prodita, & commendata sunt literis. His contrarios ferè omnes contemnunt: nam contemptio æmulationi aduersa est: sunt & contemnere quoq;, & æmulari contraria. Plane illud necesse est eos, qui vel æmulantur ipsi aliquos, vel quos contra aliis, contemptores esse eorũ hominum, qui contraria vitia obtinent: quique iis bonis, & probitatibus carent, quas admirari, & æmulari solemus. Quapropter frequenter accidit, vt multi eos aspernentur, contemnantque, qui felices habentur: non merito virtutis, aut præstantis alicuius boni, sed impetu, ac temeritate fortunæ.

Cap. III. Vsq; ad. XXVI.

SVNT ergo animi affectiones. Cicero in secundo de oratore. Huic aũt est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellit, vt aut oderint aut inuideant, aut saluum velint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut misereantur, aut punire velit, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & proprio qui his, ac talibus animi perturbationibus. Hæc Cicero cuius verba primum innuunt, diuersam esse rationem mouendi, & conciliandi, sicut diuersa est uis irascentis animæ, & concupiscentis, nam illa vi quadam impellit, hæc blanditijs allicit, ratio sola suadet, deinde apparet concitationẽ adiuncta esse cõciliationi, nam & amor quidam motus est, sed hoc plus habet conciliatio quod prudẽtiam, & probitatem requirit, quæ res à virtute non ab appetitu proueniunt. Tractat igitur Aristoteles de ijs locis in quibus propositiones illæ collocanť, quæ impellunt & concitant auditorem. Ac diuinus certe in hac re fuit Aristoteles, nam singularum permotionũ ratio triplex ab eo ponitur, primo enim quo quisq; pacto afficiť ad motũ illum, de quo agit, declarat, deinde in quos homines affectio, & motus ille ferri soleat. Postremo quarum rerum causa, in huiusmodi affectiones deueniant. Perinde ac si medicus, de egritudinum causis, de natura humani corporis, deq; ipsis morbis tractaret, sed ante omnia singulas suo loco affectiones describit vel definit, quæ res & oratori, & dialectico est aduertenda. Oratori primum quia definitio affectus, est tanq̃ signum, quo dirigere orationem debeat, & omnia efficere vt res huiusmodi inducatur in animum, cuiusmodi acceperit definitionem, verbi gratia si iracundia est feruor sanguinis circa cor, & vindictæ appetitio, certe orator volens iratum iudicem, omnia efficiet, vt ferueat circa cor eius sanguis, & appetitus pœnæ, vltionisq; inducatur. Dialecticus interim obseruabit: posita rerũ definitione, posse nos maximam venari propositionum copiam, quemadmodum facit Aristoteles, qui exposita definitione alicuius rei, magnam sibi supellectilem parat ad dicẽdum, tantę virtutis est definitio. Hæc igitur tria ab Aristotele primum necessaria esse ostenduntť in quaq; permotione, vt patet, mox de iracundia loquitur, at imprimis ostenduntť, tenui ratione & crassiori modo affectionum vim, & naturam, & numerum easq; esse huiusmodi declarat, vt qui aliquo earum genere permouentur, diuersum faciant rerum iudicium, aliter enim incensus iudicat, vt dictum est, aliter sedatus, & compositus. Sed q̃ causa diuersitatis huius? an quia in omni affectione voluptas concomitatur, & dolor? voluptas autem, & dolor duo quasi fontes habentur, ex quibus qui hauriunt, ita afficiuntur, vt sequi fere cogãtur eos motus, qui ab ijs proficiscuntur, & quoniam plura sunt genera rerum iucundarum, & molestarum, ideo per diuersos motus, quasi vias, ad diuersa iudicia tẽdimus. Cæterum delectatio, & voluptas in omni persuadendi genere ponitur, siue doceas, siue concilies, siue moueas: suauissimum enim est docere, vt patuit, cum de iucundis loqueremur, suauissimum etiam est voti compotem fieri. Cõciliatus, vel commotus iudex, voluptatem habet, quia facile sperat se id consecuturum, quod appetit, quod si ira suauior mele est, vt ait Hom. ob vindictę facultatem, vel memoriã, multo magis amor suauis erit, & gratus, voluptas ergo, & dolor naturæ maxime inhærent: & nihil est de his consultoribus nõ

aggrediamur. Atq; hæc natura est affectionum omnium: numerus autẽ ex-
positus est. Patet etiam nõ debere aliquid deesse ex his tribus, quæ dicta sunt,
in omni affectione docenda, &, quod, quemadmodum in singulis generibus
primo libro suas cuiq; propositiones accommodauimus, ita singulis affecti-
bus suas cuiq; accommodare oportet. Valet autem plurimum in vnoquoque
animi motu, atq; illud optandum est oratori, vt ait. Tullius, si aliquam per-
,, motionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod
,, vtilitas oratoris feret accommodatam, facilius est enim currentem (vt aiũt)
,, incitare, quam cõmouere languentem, sin id aut non erit, & reliqua. Sit igit̃
,, ira vindictæ apparentis. Definit iram: definitionis particulas exponit ac pri
mum quod proposuerat, exequitur, scilicet qua ratione, seu modo qui irascan
,, tur, affecti sint: quæ ibi facilia sunt. Qua ratione contemptus. Cicero de off.
,, Despiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi,
,, nihil neruorum putant, non enim omnes nos contemnunt, de quibus male
,, existimant, nam quos improbos maledicos, fraudulentos putant, & ad faciẽ-
,, dam iniuriam instructos, eos haud contemnunt quidem, sed de his male exi-
,, stimant. Quamobrem, vt dixi, contemnuntur ij, qui nec sibi, nec alteri pro-
,, sunt, in quibus nullus labor, nulla industria nulla cura est. Detrahit, qui desi
derijs alienis impedimento vult esse, non vt quippiam ipse consequatur, de
qua re quæritur Carinus ille Terẽtianus et irascitur Pãphilo, qui non tam vt
sibi commodaret, quam vt ei incommodaret, Glycerium à Carino amatam
sibi nuptum dari volebat. Ita enim erat affectus Carinus, vt detrahi se à Pã-
philo agnosceret. Dolet itẽ Coridon despectus ab Alexi, quoniã ipsum vt in
gratiam vocet, declarat, q̃; diues, q̃; pulcher, & q̃; bonus sit. Horatius etiam
Zelotipus, vt meum inquit difficili bile tumet iecur. Harum rerum poetarũ,
& scribentium libri referti sunt: ab ijs exempla studiosi sument, quemadmo-
dum fecit Aristoteles, qui diligentissime quid à quoq; diceretur, obseruauit.
Quod si omnes Poetæ consumpti, omnium memoria deleta esset, solus hic
satis esset ad exornandam copia quamlibet orationem. Dulcior illa fauo cir-
cum præcordia Gliscit. Homerus hæc de Achille irato. Quemadmodum ab-
surdum est dicere eandem sagittarij manum simul arcum intẽdendo protra-
here, atq; cõtrahere, cum æquius dicendum sit alteram esse manum, quæ in-
tendat, alteram quæ adducat, ita & absurdum est, idem vnum, eadẽ sui parte
circa idem contraria operari. Quare cum multi sint, qui cum sitiant, bibere
interdum nollint, necessario sequitur, ne incommodum supra dictum affera-
mus, vt in eius qui sitit, anima, insit aliquid, quod alliciat ad bibẽdum, & ali
quid quod cõtra reuocet, quod ab eo sanè diuersum sit, & ei, quod allicit do-
minetur, vnde rationis illud esse, hoc appetitionis, et sensus fatẽdum est. Hoc
signo probatur duas esse animæ partes, quarũ altera in ratione altera in ap-
petitu posita sit, vt nos apte supra distraximus. Sed hæc modo repetimus,
vt clarius de dolore, ac voluptate loquamur. Duas igitur inuenimus separa-
tas animæ species, alteram qua ratiocinatur animus, vnde rationis compos
dicta est, alteram qua esurit, et sitit, et ad alias cupiditates prona dilabitur, q̃
rationis expers vocari potest. Hæc quoq; diuersas habere partes nota illa vi
detur, quod multi ad horrenda rerum spectacula videnda cupiditate ferunt
horrentes, et trementes, quemadmodum legitur de Leontio quodam, qui ex

piræo vt ait Plato subboreali muro ad ciuitatem ascendens cadauera prope littus iacentia simul cernere optabat, et horrebat tamen, terrebaturq; et faciem contegebat, secum ipse dissentiens, cupiditate deniq; superatus, ad cadauera reclusis, & apertis oculis aduentauit dicens Em iam vobis licet ò miseri libidinem vestram pulchro explere spectaculo, & quis non videt iram sæpe aduersus cupiditatem pugnare, quinetiam sæpe eadem pro cupiditate arma suscipiat? vt in canibus est manifestum, qui propter cupiditatē, qua in rodendis ossibus feruntur, morsu eos lacescunt & petunt, qui pede ossa dimouere ab eorum ore pertentant, quare fit vt eadē sæpe res in altera parte sui voluptatem, in altera dolorem concipiat. Accidit interdum eam esse rerum naturam, vt quemadmodū in animis nostris variç sunt facultates, quibus animus operatur, ita & in rebus multiplex habeatur vis vt parte alia delectēt, alia molesta sint, non est igitur mirum si eloquentia hos excitet motus, in quibus dolor, & voluptas simul insit. Dulce igitur est irasci, vel duplici de causa. Primum ob vltionis spem, deinde propter eam cogitationē, nam qui vlciscitur, diu solet in ea cogitatione versari, quç voluptatem similem refert, qualem interim insomnia repræsentant. Sed reliqua in Aristotele sunt facillima. Differt autem ira ab iracundia, quanquam Cicero iracūdiam esse vlciscendi libidinem dicat, quod ira de causa est, iracundia de vitio multum irascentis, & quia quasi extra se ire videtur, qui furore cietur, ideo ira dicta est, & redire in se est, iram ponere, ira enim magno feruore, & æstu omnia vincit, tenebras menti, & rationi obducit, cuius remedium est, menti vim suam reddere, vt discrimen queat ponere inter proprium, & alienum malum, quod iratus minime potest, sed malorum confusione, non minus alteri, quam sibi nocet, nihil ea re turpius, & præsertim magistratum gerenti, namq; acerbitas naturæ summo imperio adiuncta, perniciosissima res est fieri tamen potest, vt ita pro ratione dimicet, vt laudabilis esse iudicetur, non enim ad vitium data est appetitio illa, sed ad virtutem, ad gloriam, ad liberalitatem, ad animi celsitudinē tanquam calcar, & stimulus addita. Sed illud oratori cauendum ne diu in aliquo vno motu detineat auditorem, sed opus est vt ab vna ad aliam affectionem transeat: varietas enim dolorum, varietatem etiam voluptatum in his motibus affert. Satietas plus doloris, quam suauitatis habet. Sciet autem quid in animis imprimat tanquam medicus, & paulatim afficiat, vt cum adhibere telum voluerit, præparatum, ac certum habeat locum, ita enim medici faciunt, antequam vltima remedia proferant, quoniā natura vim diu non tolerat, neq; solum inuentione rerum id efficiēdum, sed voce, vultu, & actione, nam suauissimum est conformem intelligentiæ & menti audire sermonem: quomodo enim non irascetur qui causis irascendi affectus, & re ipsa commotus, idonea iræ verba, consortem sonum, concitatam motionem vultum, atq; animū pene æstuantem intuebitur? Hoc est scire, quæ animæ pars, quibus rebus, & quo sermone afficiatur? Hoc est eloquentiæ faces adhibere, hoc est de manu iudicum sententiam eripere: hoc est animos quibusdā quasi incantationibus, detinere. Sed quia deferuet cito feruor ille, ideo non sic habēdus est iudex iratus, quare sedandus est & placandus interdum, & quia præcepta de ira concitanda satis clara sunt in Aristotele ideo de his satis. Quoniam vero irasci &
„ mansuescere. Orator noster tanquam alter æolus animorum fluctus attollet,

idem

idem quoq; cum volet, tranquillitatem, ac serenitatem inducet, inducet autẽ
cum sciet totidem requiri in sedandis animis, & componendis, quot in tur-
bandis, & impellendis, modo contrarijs locis vtatur. Posita igitur lenitatis,
& mansuetudinis definitione, ad quam veluti ad portum orator respiciens,
lenes propositionum auras dirigere decet, vt pax & quies in animis audito-
rum inseratur. Mansuetudo igitur est compositio animi & quies ab ira. De
hoc affectu nihil fere Cicero quãuis enim de lenitate agat, non tamen de mã
suetudine, quæ est affectus iræ contrarius, loquitur. Lenitas vero cõciliationi
propria est, conciliatio autem non est iræ mitigatio, quanquam qui conciliatus est,
non irascatur. De mansuetudine igitur tractat Aristoteles tam facile, & cla-
re, vt qui vis ea intelligat. Cicero autem dum comparat has duas probandi
rationes interse conciliationem scilicet, & permotionem hoc modo præcipit.
,, Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum leue, alterum
,, vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo, nam ex illa
,, lenitate qua conciliamur his qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eos-
,, dem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nõnunquam animi aliquid
,, influendum est illi lenitati, neq; est vlla tẽperatior oratio, quam illa, in qua aspe-
,, ritas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem leni-
,, tatis quadam grauitate, & contentione firmatur, in vtroq; autem genere di-
,, cendi & illo, in quo vis atq; contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam, &
,, mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamẽ spissi, & pro-
ducti esse debent, & quæ sequuntur in secundo de oratore. πεχύνσισ actiuam
hoc loco significationem habet. Primus autem locus Hom. de vlisse est, qui
cum oculum Polyphemo eruisset. Dic inquit huius facti authorem Vlis-
sem vrbis expugnatorem fuisse. Vnde φασθαι verba sunt Hom. quæ Po-
lyphemo refert vlisses, non enim pœna, & vltio illa videtur esse, in qua qui
vlciscitur, & causa propter quã vltio fit, ignoratur, dicenda igitur prius cau-
,, sa est, vltionis, quam vlciscantur. Nunc quos, & quas ob causas diligere. Cicero
,, de finibus, quid autẽ est amare ex quo nomen amicitiæ ductum est nisi velle
,, bonis aliquem affici, etiam si ad se ex ijs nihil redeat. Aristoteles autẽ in Eth.
copiosissime tractat de amicitia, vbi eius species distinguit, distinctas definit,
definitas declarat, declaratas suis ornat proprietatibus. Pertinere autem ad
eum, qui de moribus, ac virtutibus agit, de amicitia pertractare, ex eo loco
iam patet. Certe quidẽ amicitia vel virtus est, & præcipua in ipsa iustitia, vel
non sine virtute, quoniam præcipua, & legitima veræ amicitiæ causa virtus
est. Præterea tãta est vbiq; amicorum necessitas, vt nullum genus, nulla sors
hominum sine amicis vitam eligeret, non diuites, non pauperes, nõ iuuenes,
non senes non in ciuitatibus permanent, esnon peregrinantes. Sed quid aliud
sacrosanctæ leges intendunt, nisi amicos eos efficere, vel effectos conseruare,
qui communi societate boni alicuius gratia inuicem congregantur? nõ possu
mus certe naturæ omnium parenti non sine magna infamiæ, ac turpitudinis
nota refragari, ea parentibus liberos, vxoribus maritos, fratres fratribus, do
minis seruos conciliat communi quodam amicitiæ iure, à quo statim disce-
dere tam turpe est, quam pulchrum celeriter assilere. Namq; hanc tacitam con-
sensionem vulgus veritatis instinctu laudare maxime solet, quis enim non
eos laudabiles putet, qui amici, benigni, & propensi in amicos habentur?

quinimo tāta eſt virtutis huius præſtantia, vt eius cauſa qui amicus dicitur, idem vir bonus merito cenſeatur. Ac vt prætereamus ea vincula, quibus natura res omnes conſtrinxit ita vt medijs infima, cum his ſumma (cohæreant, mirum ſane opus, & præclarum) ad humanas veniamus actiones, & quæramus ſciendi cauſa quid ſit amicitia, vtrum ea ſit in omnibus, an inter malos etiam cadat, quot eius ſpecies, quot omnium proprietates habeantur. Certe quodcunq; amamus, vel ſpeciem quandam boni præfert, bonorum ratio triplex, nam vel honeſtate, vel ſuauitate, vel commodo metiuntur. Amicitia ad aliqua, vel ad omnia hæc intendet, hinc patet, quod cum belluis amicitia non initur, neq; cum ijs, qui mutuum non reddunt, neq; cum his quorum latet conſenſus, ferimur ergo in honeſtum, vtile, ac iucūdum, ac ita ferimur, vt q̄diu amabilitas horum poſtulat, hoc eſt quandiu huiuſmodi res ſubiectæ durant, tantum amicitia durat, & perſiſtat, quare cum honeſtas per ſe durabilis, & diuturna ſit, voluptas vero, & commodum facile dilabantur, certe ius illud amicitiæ, quod honeſtate ſancitur, æternum habetur, & alia fluxa, & caduca iudicantur, quare illud maximum eſt, quoniam eſt rerum ſuapte natura pulcherrimarum, & ob id maxime amabilium: eſt etiam perfectum, & rarum, perfectum quia nihil in eo deſideratur, rarum quia perfectū & quia temporis longitudine confirmatur. Cadit autem inter bonos, & morum ſimilitudine, conuictuq; maxime deuincitur, quare qui celeriter amici fiunt, hi voluntate potius, q̄ habitu amici dicendi ſunt. Sed honeſta, & legitima vis amicitiæ non exegit multitudinem, neq; enim facile eſt multis conſueſcere, neq; in promptu vt idem placeat multis, adde quod beneuolentiæ exceſſus, is, qui in vera eſt amicitia, nō poteſt ad multos pertinere. Commoditas aūt, & voluptas, propterea quod multi ſunt huiuſmodi, qui nobis vtiles, & ſuaues eſſe poſſunt, numerum poſtulat imperfectorū enim maxima copia eſt, nec longa experientia indiget. At perfectorum cōſenſio ſola ſine querela eſt, nam temporis teſtimonio confirmata, malum de amico non ſibi facile perſuadet, pro vtili vero & iucundo quærimoniæ multæ, ac controuerſiæ fiunt, vnde animi conſenſio, & volūtas optima labefactatur, ſuas vero actiones honeſtas habet, vnde non tam præſentes, q̄ abſentes diligit, vt ait Iſocra. nam cum adſunt, ſimul viuunt, ſeq; mutuo iuuant, cum abſunt nullum memoriæ, ac recordationis munus omittunt, frequens eſt illis ſermo, ac honorificus de amico, nec tanquam dormientes locorum diſiunctione amicitiā ſilentio dirimunt, ſcribunt, reſcribuntq; de proprijs ac domeſticis rebus, ac demum id quod ſunt, amicorū ſunt. Amor aūt ſimilis eſt affectioni, amicitia vero habitui: amici enim volunt bona amicis, tum eius quē diligunt gratia, & hoc eſt ex recto animi habitu, qui propriam negligit vtilitatem, non propter affectū, quare Ariſtoteles in hoc loco ad vtramq; partem reſpicit. Ad amicitiā inepti ſunt ſenes, iuuenes, & qui acerbitate quadam naturæ ac moroſitate tenentur: ſenes enim aut moroſi conuiuere non amant. Iuuenes autem honeſtis rebus non admodum delectantur, licet q̄ celerrime amici fiant, ſed hoc commodo ac voluptate propria metiuntur, ſed hæc ſatis, voluimus autem hæc ſtudioſis præponere vt ad ea, quæ hoc loco dicit Ariſtoteles iſta quoq; adderentur, nam facilitas eorum, quæ hic dicuntur expoſitionem nullam requirunt, & quæ in Ethicis dicta ſunt, ad mores, & actiones pertinent, vnde ora-

tor moratam,& ciuilem facere orationem poterit ex amicitiæ ratione inimi citia,& odium tanquam contraria ex contrarijs dignoscentur. Diligentia legentis harum rerum exempla passim in Poetis, ac Oratoribus quærent.
›› Quæ sint res quibus homines timeant. Cicero item timor incutitur aut ex
›› ipsorum periculis,aut ex cõmunibus,interior est ille proprius, sed hic quoq;
›› communis ad eandem similitudinem est perducendus,par atq; vna ratio est spei,lætitię,motus. Hæc Cicero & non amplius de timore, quare ab Aristotele reliqua sunt petenda,vel à Platone qui in dialogo de fortitudine, et in libris de legibus,& de iusto multa de terribilibus,de metuendis,& de ipso timore ac confidentia loquitur,quæ omnia hoc loco ab Aristotele ingeniosissime sumuntur. Cũ igitur bonum vel malum expectamus spes dicitur, communi vt dixi vocabulo,spes etiam partis nomen est & ad bonum fertur, timor vero in malum:is duplex,aut malum doloris futuri,aut turpitudinis,formidat:ille timor,hic pudor appellatur,timor aut vehemẽs est, aut remissus, hic ad consiliũ nos reuocat,ille ab omni actione dimouet,de ijs omnibus deq; rebus obiectis,et causis loquitur Aristoteles ita clare vt pudor sit mihi aliud
›› superaddere. Cicero formidinem permanentem metum vocat in Tusc. metũ
›› autem futuræ ægritudinis recordationem sollicitam, & malum diuturnitatis
›› custodem. Aegritudini etiam finitimum metum esse dicit,est enim metus vt
›› ægritudo præsentis,sic ille futuri mali,itaq; nonnulli metum præmolestiam appellabant,quod est quasi dux consequentis molestiæ. Timor autẽ est metus appropinquantis mali. Verecundiam timiditas imitatur:unde ingenuus timor verecundia dici solet,hæc custos est omniũ virtutum, dedecus fugiẽs, laudemq; maxime consequens,quæ cum sit quasi quidam ornatus vitæ: maximum ornamentũ amicitiæ tollit,qui eam ex amicitia tollit. Hanc in bello valere maxime dicit Plato. Audacia non contrarium est fidentiæ,sed appositum ac propinquum,& tamen vitium est fortitudinem imitans, atq; idẽ cũ confidentia. Vnde animus paratus ad periculum,si sua cupiditate,non vtilitate communi impellitur,audaciæ potius nomen habet,q̃ fortitudinis. Fidentia est virtus,per quam magnis,& honestis in rebus multum ipse animus in
›› se fiduciæ certa cum spe collocauit, aliasq; Cicero fidentia idest certa animi
›› confesio,scientia quædam est,& opinio grauis, non temere assentiens. Hæc ego attuli vt vim latinitatis intelligamus:quid autem sit quæq; harum affectionum,& quibus de causis,& quomodo ad eas homines propensi sunt,copiosissime differitur ab Aristotele & declaratur. In quarto autem Ethicorũ verecundiam non esse tanquam virtutem aliquam pertractandam, sed per similem affectioni ostendit,à definitione primũ,nam cũ verecundia quidã timor sit,timet enim quem pudet ne malus videatur, cunque timor affectio quædam sit,certe sequitur vt verecundia sit affectioni potius,q̃ virtuti similis,effectus deinde verecundiæ rubor est,suffusus pudentis vultus rubore est, sicut timentis pallore,quare ad corpus pertinet, quod in virtute non cernit. Pallet autẽ,qui timet,nam cor sanguine petitur,& spiritibus, in corde vitæ domicilium est,ad quem refugiunt spiritus vt subsidio sint. Rubescit,quẽ pudet,quoniam exterius damnum minatur, honor enim exterior quædam res est,non omni autem vitæ cursu affectus is cernitur,sed in iuuẽtute maxime, tum quia ætas ea maxime affectibus commouetur, vnde turpitudinẽ timẽt,

tum quia laudabilis est,& consuetudine ingenua iudicatur affectio,seniorem vero nemo laudat,quod sit verecundus,nihil enim ab eo fieri cẽsemus, quod sit verecundia dignum. Probis autem non inest verecundia,quid enim mali agunt?præterea bonus,neq; aget,quæ sunt turpia,neq; quæ videantur,& licet,ita esset affectus,vt eum puderet, si quicquam turpe committeret,nõ tamen verecundia illi inest,tum quia voluntas cernitur bona,tum quia virtus absolute intelligitur,quod non esset,si eo modo verecundum vocaremus eũ, qui probus esset,quod si verecundia non inest virtute prædito multo minus inuerecundia inerit,& impudentia. Cum autem pudor ex cogitatione infamiæ,& ignominiæ alicuius fiat,non earum rerum,hunc credo esse Aristotelis sensum,videlicet pudorem ex metu infamiæ proficisci,non rerum illarũ, quæ fiunt,ad quæ sequatur infamia,sed ipsius opinionis duntaxat, quoniam quæ sequuntur,quatenus huiusmodi sunt & suam vi,nõ afferunt pudorem, sed inquãtũ δοξαστά.idest visa,vt inquit Eusth.in quarto Ethi. sicut ἀκόλαστος dicitur qui delectationes sequitur per se,non per id,quod consequitur vt ait Aristotel.in septimo Ethi. Ideoq; Euripides recte dicit. Quid Eurip. dixerit notum erat suis temporibus,ideo eius verba non ponuntur. Euripides Syracusis legatus agebat,opem ab ijs,pro Atheniensibus imploraturus, id illis negantibus respondit,non debere id sibi primo petenti negari:præterea nõ postulare Athenienses,nisi quod Syracusios admirarẽtur. Illud autem animaduertendum pudorem aut verbis,aut factis fieri,& diuersas res esse , quarum nos inter notos pudeat,ab ijs,quarum inter ignotos. Quibus hominibus, & quibus in rebus gratia fieri videatur. Fabius autem pudor inquit refrangit, animum,& abijcit,atq; ipsius lucis fugam,& tedium dictat. Gratia est affectio in ea parte qua concupiscimus collocata,qua is,qui facit,& collocat gratiam,dicitur obsequi precibus,indigentiæue non reddendi & reliqua. Licet à præcepto videatur hęc gratiæ definitio remoueri,propterea,quod idem in sui definitione collocatur, hoc tamen non est contra præceptum,aliud enim significat gratia quæ definitur,aliud gratia, quæ in definitione ponitur , nam prior absolute beneficium non significat,vt posterior,sed beneficium , quod gratia illius,fit,in quem cõfertur, reliqua sunt facilia, Cicero autem gratiam esse dicit,in qua amicitiarum,& officiorum,alterius memoria,alterius remunerandi voluntas continetur,neminem vero gratiarum immemorem gratũ fuisse inuentum affirmat , Soph.autem gratiam gratiam parere,atq; vnam ex alia gratiam fieri dictat. De misericordia vero Cicero hoc modo. Iam misericordia mouetur,si is,qui audit,adduci potest,vt illa,quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet , quas aut tulerit acerbas,aut timeat, aut intuens alium,crebro ad se ipsum reuertatur,ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur,si dicuntur dolenter,tum afflicta,& prostrata virtus maxime luctuosa est,quid autem sit,& in qua parte collocetur, diximus,pari forma de indignatione. Sed haud sciam inquit Cicero an acerrime longe sit omnium motus inuidiæ,nec minus virium opus sit, in ea comprimenda,q̃ in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus aut inferioribus cum se relictos sentiunt,illos autem dolent euolasse. Sed etiam superioribus inuidetur sæpe vehemeuter,& eo magis, si intolerantius se iactant, & æquabilitatem communis iuris præstantia dignitatis,aut fortunæ suæ trãscunt,

ſcunt, quæ ſi inflãmanda ſunt & reliqua in ſecundo de oratore, vbi videtur indignationem tãgere. Fabius autem vbi de proœmijs agit, affectuum rationem explicat, quare illuc ſtudioſi mittantur, & ad Ethicem Ariſtotelis ſi volunt aliquid amplius addiſcere. Illud autem in inuidia, & indignatione conſiderandum, quod qui indignatur, & inuidet non propriam vtilitatem intuet, eſſet enim timor, ne alterius ſibi nocerent commoda, & bona efficerent, ſunt autem affectus hi contrarij iracundiæ, qui enim ſuccenſent lætantur, ſi qui habent bonum eo dignus ſit, ſed qui inuidet dolet ſiue dignus ſiue indignus habeatur.

Cap. XXVI. Quid hactenus dictum ſit, quidq; dicendum ſuperſit.

QVIBVS rebus aut excitentur, aut ſoluantur affectus, vnde ratio aliqua ad faciendam fidem aſſumi poſſit, dictum: Nunc quales qualibus mores, affectiones, & habitus. Item quæ ſint ætatum, quæ fortunæ diſcrimina: deinceps percurramus. Affectiões ſiue affectus appello, iraſcentiã, cupiditatẽ, & ſimilia iis, de quibus paulo ante præſcripſimus. Habitus ĩtelligo virtutes, & vitia; de quibus ẽt demonſtratũ eſt ſupra. Simul & quas res quiq; optet, & quarum actione oblectetur expoſitum. Aetates ſunt iuuenta, ſtatus virilis, ſenecta: fortuna diſcrimina ſunt, nobilitas, diuitiæ potentia, & iis contraria, & vt generatim poſſit accipi ſecundæ, & aduerſæ res omnes.

Cap. XXVII. De moribus iuuenum.

IVVENTVTIS itaq; mores ii, & primũ propenſe concupiſcunt; & quod concupiſcunt, etiam conantur explere; ex voluptatibus corporis maxime venerea perſequuntur. Earumq; impatientes, incõtinenteſq; ſunt. Alioquin facile mutãtur, & voluptates breui faſtidiunt. Concupiſcunt quidem vehementer, atq; immodice, ſed celeriter languẽt: ſunt enim eorum acuta, nõ grauia, magnaue admodum deſideria; qualis eſt

in ægroto plerũq; sitis, aut fames. Parati præterea, atq; acres in iras, quibus successi semel vi illa præcipites feruntur. Nec cohibere impetum sufficiũt. Cum enim cupidi laudum sint, pati non possunt, se ab vllo cõtemni: sed simul atq; se iniuria petitos putant, moleste & impotenter ferunt. Adeo vero studiosi honoris, ambitiosique sunt, vt victoriæ causa dimicationes grauissimas sæpe numero adeant. Gaudet enim ætas illa excessu, & eminentia, qualis plane videtur esse victoriæ: vtrunq; autem vehementius, q̃ pecuniã appetunt. Pecuniã quidem modice, atq; exiliter diligunt, quia nondum inopiã sunt experti, vt est à Pittaco proditũ præclaro illo apophtegmate de Amphiarao. Præterea nõ malitiosi, non vafri; sed aperti, sed simplices; quoniam versutiis, nequitiisq; nõdum multis muniti, coinquinatiue sunt. Creduli deinde, facilesq;, quod haud sæpe circumuẽti, deceptiq; sunt: eoq; bona semp spe: vt enim temulẽti vitio; ita adolescentes ætate, naturaq; incalent: simul quia non sæpe frustrati sunt, bona spe plurimum viuunt, spes quidem futurum tempus spectat, memoria præteritũ. At iuuenibus futuri p̃teriti modica acta est. Porro prima statim die, cum nihil meminisse videantur, certam spem omnia consequendi, & adipiscendi cõcipiunt. Ea ratio facit, vt ætas illa dolis, & circũseptionibus maxime pateat: quia scilicet facile, atq; leuiter sperant. Insurgunt & fortius in pericula, tum quod ira, & animis pleni sunt; tum quod optima spe descendunt in pugnam: quorũ alterum intrepidos, alterũ etiamnum fidentes & audaces facit, nemo quippe, cũ iratus est, timet, atq; sperat, audacia ẽt multa euehitur. Verecundi quoq;, pudentesq; sunt, quia honesta alia esse non putant, extra

quàm ea, quæ certis legibus, & disciplina domestica cõtinentũr. Sunt & magnanimi, quoniam ætas ipsa, deiecto, atq; humili animo esse non sinit; & præterea necessitatis omnis, difficultatisq; inexperti cum sint; necesse est, vt in omnibus rebus excellenter, magnificeq; versentur. Est autem magni animi argumentum, putare se magnis, & amplis rebus, atq; apprime excellentibus dignum, magno certe animo esse nõ potest, qui spe bona non sit. Est & ætati illi præcipuus quidã vel ambitus, honesta vtilibus anteponendi: quod illi proprietate quadam morum, & habitu potius, q̃ ratione, aut cõsilio faciunt. Consilio quidem, & ratio vtilitatem sectatur. Virtus honestis incumbit. Præterea nulla est ætas, q̃ amicos, ac suos vehementius diligat: quia consuetudine plurimum, cõuictuq; gaudent: nec tam id, quod expedit, q̃ quod libido imperat, intuẽtur. Quo fit vt, perinde vti in aliis quoque rebus, vt in deligendis amicis pessime iudicent. Quamobrem contra, q̃ Chilo præcepit, vt scilicet quispiam nihil nimium cuperet. Omnia illi immodice persequuntur. Propensissimi cum diligunt; infensissimi cum odere: in cæteris postremo intemperantes, vehementes, & iniurii. Iidem scire se omnia arbitrantur; omnia cum asseueratione, & constanter affirmant: quod quidem causa est, ut vehemẽter, & nimis omnia moliantur. Iniuria quoq; non malignitatis nocendiq; studio, sed in contumeliam faciunt. Clemẽtes præterea, misericordesq; sunt; quoniã ferè optime de omnibus sentiunt: sua nempe simplicitate, cæterorum quoq; animos metiuntur: ita facile adducuntur, vt credant innocentes omnes esse, & immerenter plecti sunt at risus affectatores, proinde dicaces, facetiq;

nam facetiæ ſunt vrbana, & caſtigata conuitia.

Cap. XXVIII. De moribus ſeniorum.

HIS moribus iuuenes, contrariis feré ſeniores, & ætate prouecti cenſentur. Primum quia multorũ annorum attritu experientes facti, dolis ſæpe appetiti, delictis plurimis coinquinati rerum vitiis longo vſu detectis, & cognitis, nihil impudenter aſſeuerant, omnia q̃ par ſit ſegnius, atq; tepidius, eoq; res, quas norũt, putare ita eſſe aiunt, & videri ſibi, non plane ſcire, aut explorata habere. Quamobrem in omni ſermone res, quas affirmant, moderatione verborum aliqua temperant: qualia ſunt aduerbia illa, forte, fortaſſe; quibus adiectis, quaſi eliditur, & eleuatur aſſertio. Ita anceps ſemper, ac pendens eorum oratio eſt, nihil vt firme, ſecureue polliceantur. Malitioſum præterea, & verſutum ingenium. Malitioſos intelligo, qui omnia in deteriorem partem accipiunt, interpretaturque: in ſuſpicionem quoque celeriter veniunt, quia increduli; incredulos experientia, & vſus facit. Eadem ratione nec vehementer amant, nec impotenter oderunt, ſed cum adiectione Biantis, amant hac fini, ceu aliquãdo ſaltem oſcuri; hac itidem tenus odere, ceu fortaſſe poſt amaturi. Humiles præterea, abiectique ſunt: nam longinquitas, & ſpatium vitæ vniuſcuiuſque animum reprimit. Proinde ille nihil magnum, nihil excelſum, aut magnificum, ſed res duntaxat ad vſum vitæ neceſſarias contuentur. Ea cauſa facit etiam auari, & illiberales vt ſint. Nam facultates, ſubſtantiaque vna rerum eſt neceſſariarum ad vitam; ſimul diuturna experientia didicerunt, difficillimum eſſe

acquirere:

acquirere: facillimum iactare. Pauidi deinde, meticulosique, vt enim dictum est, habent se se contra, quàm adolescêtes, & iuuenes. Feruent illi ætatis, naturæq; facibus. Frigent hi calore absumpto, igniculisque restinctis; vt intelligi possit, senectutê quasi præstruere, ac sternere viam ad metum: nam metus refrigeratio quædam est. Sunt & cupidi lucis, ac vitæ supremo præsertim die, quia scilicet ea, quæ absunt, quorumque quis indiget, validissime expetuntur. Item incusatores queruli, contêtiosiq; supremodû, id, quod modicitatê quandam eius ætatis ostendit; quia vero se ipsos vehementer amant, vtilia præferunt honestis. Eaque impensius, q̃ sit æquum sectantur, nam vtilitas bonû est eius vnius, qui illum captat. Honestas simplex, & absolutû bonum est: ea ratio præstat, vt impudentes, inuerecundiq;, verius q̃ verecundi intelligantur senes; nam cum non æq; honestatis, vt emolumêti rationem habere videantur, cura famæ non laborent, & quid de se sentiat, facile contemnant. Sunt & spe semper mala, quod tum vsus plurimarum rerum, quæ in contrarium sæpe, atque in deterius cadunt, tum metus facit, qui in ea ætate côtingit. Aluntur quoque non tam spe, q̃ memoria senes: quia spacium vitæ, quod reliquum est, illis breue, ac ꝑ exiguum est; actæ vero, & præteritæ, multum. Spes quidem, vt dictum est sæpe, futurarû est rerum; memoria vero præteritarum. Atq; ea causa est loquacitatis, & nugarum in senibus: cum enim recordatione rerum gestarum sola oblectentur; in iis recensendis, recitandisq; pertinaciter, & molestissime perseuerant. Iræ autem ea ætate q̃q̃ videntur peracutæ, imbecillæ tamen infirmæq; sunt. Ex cupiditatibus vero aliæ abierunt, dese-

fueruntue illos;aliæ adhuc quidem apparent , seruan-
turq́;,sed languidæ, & subobscuræ:quamobrē nec cu-
pidi admodū sunt,nec si quas retinent,cupiditates ma
gnopere exercent. Prorsus lucro duntaxat , & quæstui
iniant. Quamobrem grandes natu fere moderari,& tē
perantes videntur:quia cupiditatum acrimonia, detri-
ni annorum domita , ac subacta deferbuit in illis , aut
resedit. Quo fit, vt emolumentis vitæ tantū,& vtilita-
tibus seruiant, viuantq́; non tam inclinatione morum,
q̄ ratione,& consilio . Cōsilium est quo captatur vtili-
tas. Mores,quibus virtutes designātur animi. Iniurias
item afferunt,non contumeliæ studio,sed nocendi , ac
planè lædendi libidine. Cæterum misericordes sunt se-
nes,vt iuuenes;non tamen ea ratione,qua iuuenes. Illi
benignitate,humilitateq́;:hi debilitate,infirmitateque
permouentur:nam senes omnia sibi impendere putāt,
eaq́; velut imminentia,instantiaq́; reformidāt:quæ exi
stimatio(vt diximus supra)ad commiserationem mul
tum valet. Quapropter & queruli plurimū,lachrymo-
siq́; sunt,non vrbani,non faceti non risu , non salibus
gaudēt. Nam ridicula lachrymis aduersantur. Hi sunt
senum;hi iuuenum mores. Ergo cum ea potissimū ora
tio passim,vulgíq́; placeat, quæ nostris moribus com-
petit,cūq́; eos sermones probemus,qui similes nostris
videntur:liquere arbitror latissime rationem, qua na-
turæ eorū,qui audituri sunt,assumi possint in causam,
ita vt,tum ii,qui dicunt;tum oratio ipsa , quæ dicitur,
simillima esse audientibus videantur.

Cap. XXIX. Qui mores eorū,qui ætate sunt media.

INTER hos,qui ætate media sunt,mores quoque
medios occuparunt,exuperantiis naturæ vtriusque

amputatis. Non fidunt vehemẽter; nam hoc ferox audacia est. Non magnopere metuũt: sed mediocriter in vtroque affectu versantur. Præterea non passim creduli, nõ pertinaciter increduli. Sed veritatem in omni iudicio solam intuentur, non prodigi, nõ præparci, sed frugi: non iracundi, non cupidi, sed temperati. Ac temperati quidem, non simpliciter sed fortitudine adhibita, & fortes tẽperantia comite. Nã virtutes illæ in senibus, iuuenibusq; sunt separatæ. Iuuenes enim fortes q; dem sunt, sed intemperantes: senes cõtra temperati, sed pauidi; & vt in vniuersum dicatur. Ea bona, quæ iuuenes, ac senes diducta priuatim, seorsumq; habent: in iis, qui media sunt ætate, collecta reperiuntur, & iuncta. Mala vero, & incõmoda, quæ vel excessu, vel defectu laborant, in illis; in his ad temperamentum, & mediocritatem reuocata visuntur. Media ætate corpus uiget à. xxx. ad trigesimum quintum annum, anima uero ad unum de quinquaginta. Iuuẽtutis, senectutis, & status interiacentis, qui censeantur mores, hactenus demonstrasse libeat.

Cap. XXX. De moribus hominum secundum fortunas.

NVNC de bonis, quæ fortunæ ferũtur accepta, quales scilicet in quaq; fortuna sint hominum uoluntates, & mores, agamus. Primum ii, quibus ea obtigit, ambitione, & gloriæ cupiditate tanguntur. Solet enim quisq; si quid præcipuum habet, ad id ornandũ, amplificandumq; operam omnem impendere. Est aũt nobilitas maiorum quidam splendor, & claritas: Deinde cõtemptores eorum, qui similes esse suis maioribus uideãtur: nam res à nostra ætate remotæ, peruetustæq;

præstantiores semper, & iactatiores haben tur, q̃ proxi-
mæ, & recentes. Porro nobilis est qui insigni, ornamē-
toq; generis prænitet. Generosus, qui non recedit, à p-
bitate maiorum, quod quidem nobilibus insoléter, &
raro contingit. Nec temere multos comperias, qui nō
degenerēt. Est autem ut annonæ, cæterarumq; rerum,
quæ ex agro nascuntur, coctura interim quædam, atq;
feracitas: ita & clarorum uirorum ex aliqua illustri fa-
milia fæcundus quidam, restibilisq; peruentus: interim
contra cum certo temporis spatio celebres, & excellen
tes uiri ex bono aliquo genere pcessissent, post secu-
ta penuria est. Degenerant vero familiæ nobiles, non
vno modo, sed varie: nam īgeniosæ, & acres, exeunt in
mores sæuos, ac truces; quod ītelligi potest in iis, quæ
ab Alcibiade, & á Dyonisio superiore fluxerunt. Con-
tra pacatæ, quietæq; in segnitiem, vecordiamq; degene
rant. Vt qui à Cimone, Pericle, Socrateq; sunt orti.

Cap. XXXI. De moribus diuitum.

MORES denique qui diuitem sequantur, ferè
omnes intelliguntur vulgo. Contumeliosi pri-
mum, impotentes, elati, ipsa demum abundantia copia-
rum laborantes, & putidi: nam qui ita diues est, perin-
de comparat animū, ac si omnibus bonis ornatus esset,
ac præditus. Persuadet enim sibi diuitias suas, quasi p̄-
cium esse, quo uirtus aliorum omnis, & dignitas repē-
di possit, & redimi. Quo fit ut diuitibus uenalia om-
nia uideantur esse. Deliciosi deinde sunt, supiniq;, atq;
molles. Tum iactatores, omnia sibi qui sumāt, & arro-
gent. Alterum, quod luxu ipso gaudent, & ostentatio-
ne fortunarum. Alterum, quod in omnes uersari pluri-
mum solent, quod plurimum diligunt, & uenerantur;

ſimul quod ab aliis quoque ſpectari, optarique credũt eas res, quas ipſi auidiſſime perſequuntur: nec mehercle iniuria; cum plurimi uiſantur, qui auxilio diuitum egeant. Hinc Simonides cum ab uxore Hieronis interrogatus fuiſſet, utrum diuitem eſſe, an ſapientem p̃ſtaret: uideo inquit ſapiẽtes liminibus diuitum obuerſari. Deinde qui opulenti ſunt, atque locupletes putant ſe digniſſimos eſſe principatu: quia adeſſe ſibi auxilia omnia arbitrantur; quorum cauſa præeſſe, & imperare cæteris debeant. Et ut plurima in pauca conferam. Diuitiæ nihil ferè aliud ſunt, q̃ felix amentia. Cæterum refert ditatus quis modo, locupletatusq; ſit, an olim. Nam nouitiæ opes grauiora omnia, & impotẽtiora habent: qui enim magnis copiis, non pridem datus eſt; tanquam tiro diuitiarum habetur, eoq; ſe ſe imperite, atq; intemperanter gerit. Sunt præterea & iniurii, non quidem malignitate, aut nocendi libidine, ſed ſtudio contumeliæ, aut uoluptatis alicuius cupiditate. Contumeliam intelligo uerbera, uoluptatem, adulterium.

Cap. XXXII. de potentum moribus.

MORES quoque eorum, qui in aliqua poteſtate conſtituti ſunt; partim ſimiles habentur iis, quos diuites præferunt, partim meliores. Sunt enim magni, ac potentes uiri cupidiores honoris, & generoſiores aliquanto, q̃ diuites: quia earum actionum ſtudioſi, appetenteſque ſunt, quorum perficiendi tum facultatem, tum rationem amplitudo potentiæ exhibet. Studioſiores item, & circumſpectiores uidentur: quia & diligentes, & de imperio ſuo ſoliciti coguntur eſſe. Moderati quoque & honeſti potius, q̃ graues: nam cũ ea dignitas, quam obtinent, claros, & ſupra alios, quaſi

extantes, atque ſpectabiles faciat; neceſſe eſt, ut moderationem, & honeſtatem in rebus omnibus præferant. Moderatio autem, & honeſtas vitæ, eſt mollis quædã, uerecundaqꝫ grauitas. Alioquin ſimulatqꝫ iniurii eſſe ſtatuerunt, non friuolas, aut leues iniurias, ſed graues, & planè magnas conſectantur. Bona, & ſecunda fortuna qui utuntur, præditi ſunt particulatim his moribus, quos ſupra perſcripſimus: nam bona omnia videtur ſecunda fortuna complecti, & præterea ſobolis bonitatem virium, valetudinis, formæ exceſſum quendam, & cumulum. Inflatiores quidem, inſolentioresqꝫ & omnino minus conſideratos ſecundæ res faciunt: ſed tamẽ in ſcelerum uicem probitatis genus illud præſtantius, rependunt, quod pios, & rerum diuinarũ cultores efficere videtur. Diis enim quadã afficimur quadãtenus, & credimus, cum beneuolentia eorum conſecuti videamur ea bona, quæ fortuna nobis, caſusqꝫ attulit.

Cap. XXVI. Vſqꝫ ad. XXXIII.

QVIBVS rebus aut excitentur, aut ſoluantur affectus. Commemorat Ariſtoteles hoc loco quid hactenus executus ſit, & quid in poſterum executurus. Oſtenditqꝫ ſe dixiſſe de inuentione earum propoſitionum, quibus animi concitantur, quo pacto odium in alios ſtruatur, & à nobis dimoueatur, timor incutiatur, inuidia excitetur, vel comprimatur, indignatio, æmulatio, miſericordia, et reliqua affectiones inducantur. Dicitqꝫ ſe dicturum de moribus, & habitibus per ætatũ, & fortunæ diſcrimina, & breuiſſime, quæ ſint affectiones, qui habitus, quæ ætates, quæ fortunæ ſint declarat, his enim cognitis facile moratam efficere orationẽ valemus. De vſu vero, & tractatione harum rerum dicetur in tertio quare illic neceſſaria maxime & pulcherrima tradentur præcepta, & imprimis cum de morata oratione, affectuoſaqꝫ loquemur. Nunc illud animaduertendum, quod Fab. cum ſe reprehendat vbi de affectuum diuiſione loquitur libro ſexto, tacite quoqꝫ reprehendere Tullium videtur, nam cum ad obtinenda ea, quæ volumus, affectuum opus potentiſſimum eſſe dicat: hac de re, pauca quam poſtulabat, hęc materia, ſic attigiſſe dicit, vt magis, quid oporteret fieri, quã, quo id modo, conſequi poſſimus oſtenderit, quod etiam fecit Cicero. Potentiſſimum autẽ opus eſt affectio, nam cum iudices aliqua incipiunt perturbatione moueri,

agi iam rem suam existimant, & quemadmodum qui amant in rebus eius quem diligit, obcæcantur, ita omnem inquirendæ veritatis rationem iudex amittit, occupatus affectibus. Affectus autem Fabius duplices ait, speciẽ alte ram πάθος vocat, alteram ἦθος atq; vt superior affectus nominatur, ita hæc inferior nomine romano caret, ἤθη tamen mores dicuntur, hi rei naturam spe- ctant, & non tam mores videntur significari, quam morum quædam pro- prietas, ratio est, quia ipsis omnis habitus animi continetur. Differunt affe- ctus hi, nam πάθος concitatum est, ἦθος lene. Illud imperat, hoc persuadet,
„ sed ἦθος proprie id erit, quod ante omnia bonitate commendabitur, non solũ
„ mite, ac placidum, sed plerumq; blandum, & humanum, & audiẽtibus ama-
„ bile, atq; iucundum in quo exprimendo summa virtus ea est, vt fluere om-
„ nia ex natura rerum, hominumq; videantur, quo mores dicentis ex oratio-
„ ne perluceant, & quodammodo agnoscantur, quæ res comœdiarum propria
„ est, in quibus illa virtus inesse debet, quę res ante oculos ponit, de qua loqui- tur Aristoteles in tertio. Sicut affectus proprij sunt tragædiarum. Quoniã ve ro nihil obscurum aut abstrusum est in Aristotele, ideo hæc omittemus, illud monentes neminem me legisse, qui magis morata oratione vteretur, q̃ So- cra. quem imitari qui volet assiduus esto Platonis lector. Sed hæc clariora in tertio reddẽtur cum de generibus dicendi loquemur, ibi enim ex Hermo- gene totum negotium transigemus.

Cap. X X X I I I. Orationis vsum ad iudicium institui, ac de multiplici iudicio.

DICTVM est de moribus quales cuiq; ætati, & fortunæ conueniant, nam contrarii ex contra- riis facile elicientur, puta cuiusmodi mores, pauperis, infortunati, impotentis habeantur. Porrò vsus oratio- nis ad iudicium inuentus, institutusque est: nam ad ea, quæ iam scimus, de quibusq; iudicatum nobis est ali- quando, fieri non potest, vt oratione vlla sit opus. Iu- dicium vero intelligitur multiplex. Nam & cum vni suadere quis vult, iudicium est, quod faciunt, qui seor- sum quempiam admonent, aut hortantur. Quãuisque unus sit ille, qui cum institutus est sermo, nihilominus potest iudex uideri in ea re, pro qua solus aditur. Nam quem sibi quis persuadendum sumit, quid uetat, ut si simpliciter loquimur, is in ea notione cõstitutus iudex

intelligi, & haberi non possit? Item iudicium est, qua-tenus aduersarius habetur, qui cum oratione pugnat. Aut quotiens sine aduersario ad aliquam causam pro-positam disputatur. Est enim vtroque casu necessaria oratio; & in posteriore contraria diluere oportet, qui-buscum ceu cũ aduersario cõtrouersia instituenda est. Eodem modo in demonstratiuo genere iudicium ap-pellatur, nam & in eo negotio ad spectatorem tanquã ad iudicem dirigi solet oratio. Cæterum is proprie di-cendus est iudex, cui quæstionum, quæ in ciuilibus cõ-tentionibus agitantur, demandata notio est. Nam tam eorum, quæ in foro versantur, q̃ eorum, qui in consiliis quæstiones, & causæ nũcupantur. Ac de ciuilibus qui-dem moribus dictum est abunde, cum de suasoriis age remus, vt demõstrata, ac planè definita sit ratio, qua is, qui dicturus est, afferre possit orationem eorũ, qui au-diunt, moribus accommodatam. Cum autem tribus ge neribus causarum singulos fines haberi docuerimus, proindeq; singulis eorum proprias, & peculiares pro-positiones, locosque distribuerimus: quibus in delibe-ratione, laudatione, iudicio facienda sit fides; cumq; il-lud etiam non sit prætermissum à nobis, quibus rebus morata oratio efficiatur; reliquum est, vt cõmunes lo-cos paucis aggrediamur.

Cap. XXXIII.

" DICTVM est de moribus quales cuiq; ætati. Colligit Aristoteles & admonet, ibi quę dicta sunt, hic quę dicũtur, hoc enim perspicui-tatem facit. Sciendum igitur est hactenus de inuentione tractatum fuisse propositionum illarum, quę singulis rebus conuenirent: tanquam de proprijs quibusdam generibus, nam singulis causis suę propositiones defini-tę sunt demonstratiuę, deliberatiuę, ac iudiciali, nec tam partibus his, quam earũ portionibus, sui sunt loci collocati, singulę quoq; ꝓbationes artificio ca rẽtes suis assumptionibus ampliatę, singuli affectus, singuli mores, suos cuiq;

ętati,

ætati, vel habitui descripti, quare nihil desiderari potest, nisi vt communes omnibus his locos aperiamus. De ijs, se se dicturum pollicetur Aristoteles, declarat q; orationis vsum ad iudicium institui, atq; ornari, multiplex item esse iudicium declarat, quæ res apertius ostendet, quod in principio secundi huius significatum est, quaudo dixit. Quoniam vero omnis totius Rhetoricæ insti-
" tutio ad iudicij præparationem confertur. Ibi enim probauit id fieri in gene-
" re iudiciali, & deliberatiuo, hic & in demonstratiuo dixit inesse, quãq; solus & vere iudex forensis causæ auditor dici debeat. Declaratur etiam quid intellexerit in primo libro per genera, & per locos: genera enim vocauit singularũ rerum propositiones, & opiniones, locos autem cõmunes quasdam sedes, in quibus omnia causarum genera collocarentur. Huiusmodi sunt loci qui res ostendunt, quæ fieri, & non fieri possunt, quid fuerit, quidq; futurum sit. Itẽ & qui augent, & minuunt, quanq; hi maxime demonstratiuæ causæ conueniant, sicut præteritum iudicijs, futurum consilijs accõmodatur vt diximus.

Cap. XXXIIII. De iis, quæ fieri, aut non fieri possunt.

IMPRIMIS igitur omnibus causis necessarium est, quid fieri possit, aut non possit videre. Deinde quid fuerit, quid futurum sit, scire dicendo comprobare. Postremo tenere argumenta ad demonstrãdam magnitudinem rei, quod genus in omnem quæstionẽ frequentissime incidit. Nam & qui consilium dant suadẽdo, dissuadendoue, & qui laudem, aut vituperationem tractant, & qui accusant aut defendunt, amplificatione, & attenuatione plurimis locis vtuntur. His expositis, excutiamus in commune enthymematũ, & exemplorũ locos; ut iis absolutis ad eam partem veniamus, quæ finem instituti nobis initio operis obtinet. Cæterũ ex communibus locis amplificatio demõstrationibus maxime conuenit, quod & supra docuimus. Præteritum iudicialibus causis, nam in re factæ controuersiæ illæ versantur. Futurum, & possibile deliberatiuis. Primũ itaq; de iis, quæ fieri possunt, aut nõ possunt dicamus. Cuius contrarium esse, aut fieri potest, ipsum quoque fieri posse videtur. Exempli gratia, si potest sanari ho-

mo pôt ægrotarẽ: nam contrariarũ rerũ quatenus contrariæ sunt, eadem potestas habetur. Item si potest esse quippiam, potest & quod ei par sit, si potest esse quod difficilius habetur, potest & quod facilius. Si potest quicquam luculenter, & magnifice fieri, potest omnino etiam fieri. Est enim difficilius ornatam domũ ædificare, q̃ simpliciter domum. Videtur & eius rei possibilis exitus, cuius possibile habetur initium: quia non temere quippiam fit, aut fieri incipit. Quod perfici, & ad summam conferri non possit: nam quadrare, aut coæquare diametrũ lateri, neq; potest, neq; incipit quisq̃. Inuicem quoque ratio eadem commeat, cuius admittitur summa, exitusq;, eius quoq; initium videtur admitti: quippe quod omnia ex initio proficiscantur. Item si potest esse, quod natura, & generatione, posterius est, poterit & quod prius: vt si vir pôt esse, possit & puer. Nam puerum esse prius, q̃ virum oportet. Recurrit & retrorsus; si potest puer esse, potest & vir: quia puerum esse initium atq; iter ad virilitatem est. Possunt & illa esse, quorum amor desideriumq; natura est insitum homini. Nemo enim amat, desideratùe, vt frequentissime dixerim, quæ haberi non possunt. Ea quoque quorum scientiæ aliquæ, aut artes habentur, possunt tum esse, tum fieri. Possibilia nobis, & illa intelliguntur, quorũ facultas in potestate eorũ est posita, quos ipsi vel imperando cogere, vel persuadendo impellere possumus: vt sunt ii, quibus potentiores, & superiores sumus: q̃busq; aut vt amicis, aut vt clientibus, & mãcipiis vtimur. Itẽ quorum possunt partes esse, ipsa quoque tota poterũt. In diuersum quoq; valet, si potest tota res esse, vt partes ferè possint esse. Nã si lacinia, pileum, tunica, fieri

possunt, potest & vestis omnino. Contra si vestis potest, possunt & illa. Si genus vniuersum potest esse, potest & species. Si species, potest & genus, vt si nauigiũ, continuo, & triremis. Si triremis, vtiqui & nauigium possit. Item si eorum, quæ alio referuntur, alterum potest esse, potest & alterum: vt si dimidium possit haberi, possit duplum. Et si duplum, & dimidium possit. Itẽ si absq; artificio vllo, atq; industria fieri quippiam põt, lõge magis adiunctis illis, atq; adhibitis poterit. Atq; Agatho quædam inquit facimus casu: quædam nobis necessitate, ac casu accedunt, & adsunt. Item quod inferiores, impotentiores, & insipientiores possunt, qui iis contrarii fuerint, melius, ac validius poterunt, id quod & Isocrates dixit, Graue porrò quod Euthymus didicit, id Isocratẽ inuenire non posse. Ex iis quæ de possibilibus rebus dicta sunt contraria de impossibilibus facile accipientur.

Cap. XXXV. De argumentis factum coniectura ostendentibus.

NVNC de argumẽtis illis agamus, quibus facta sit res, an non sit, coniecturæ ducuntur. Primum si quod minus fieri potuit, factũ est; vtiq; videbitur factum, quod magis potuit fieri. Eodem modo, si quod posterius fit, fieri solet, factum est, quod prius solet, factum esse videbitur. Exempli causa, si oblitus es, didicisti ergo. Si potuit, quisquam & voluit, fecit igitur: nam omnes, quod volunt, & possunt, etiam exequuntur, ac faciunt: si enim volunt, si nulla vis obstat extrinsecus, si possunt, si cupiunt, si ea re delectantur, nihil potest impedimento, esse quin faciant. Planè videtur nemo ferè, qui ea, quæ optat, oblata occasione, & faculta-

te non faciat: malus, quia insanis cupiditatibus agitur praeceps; bonus, quia tantum aequa, & honesta concupiscit. Item si statuerit facere, fecit igitur: est enim maxime cõsentaneum, atq; credibile, vt quod quis instituat facere, fecisse etiam videatur. Item vt factum sit, quod consequitur. Si facta sunt ea, quae antecedebant, aut ea, quae illius gratia fieri consueuerant; vt si coruscauit, intonuit igitur. Si attentauit, perpetrauit igitur. Contra si facta ea sunt, quae posterius fieri, sequiq;, aut quorum gratia fieri alia consueuerunt, vt facta sint priora, & q̃ illorum gratia instituebantur, vt si intonuit, coruscauit igitur. Si perpetrauit, attẽtauit igitur. Atq; omnia haec quae enumeraui, aut prorsus, aut magna ex parte necessaria esse reperientur. Quibus autem rationibus demonstrari possit, factam rem non fuisse, facile ex contrariis suppetet facultas.

Cap. XXXVI. Quibus argumentis futura coniiciamus.

FVTVRA quoq; quibus argumentis coniicere, & aestimare possimus, ferè ex eisdem locis colligẽdum est: natura quod in potestate cuiusquam est, si volũtas, cupiditasue per iracundiam, aut aliam cogitationem accesserit, etiam fiet. Futurum videtur & quod in expedito, atq; ꝓcinctu est, vti fiat, hoc est quod in ipso conatu iam sit. Frequentius enim sequuntur ea, in quae quis incumbit, q̃ ea, quae negligi, & differri videntur. Futura quoque intelliguntur ea, quorum praecedentia omnia sunt secuta: vt si coactis nubibus coelum ob ducitur; utiq; expectanda sit pluuia. Consentaneum est, vt illud quoq; futurum sit, cuius gratia institutae res aliquae sunt secutae: vt si fundamenta sunt iacta: aedes

quoq;

quoq; factum iri videantur.

Cap. XXXVII. De amplificatione pauca.

DE amplificatione, & attenuatione rerum tum per se, tum per comparationem maiorum, minorũq; in suasoriis abundanter expositum est, quamobrem si trium generum fines suapte natura sunt boni, vt si vtilitas, si æquitas, si honestas: manifestum est ex rationibus earum accipiendos esse amplificationum locos. Porrò de magnitudine, & exuperantia simpliciter, & p genera quærere, ambitiosius est, q̃ vt inanis diligentia, & superuacaneum studium videri non possit. Equidẽ quo ad vsum dicendi attinet, particularia generalibus præferuntur. Ergo de rationibus illis tribus quid effici possit nec ne. Factum sit, an nõ factum. Futurum sit, an non futurum: postremo de amplitudine, & tenuitate rerum hactenus in transcursu dixisse sat est.

Cap. XXXIIII. ad. XXXVIII.

,, IMPRIMIS igitur. De ĳs quæ fieri possunt, deq; factis, & futuris, Fab. exemplorum copia differit in quinto libro, ibi enim de omni argumentorum ratione loquitur, & nihil nos sinit desiderare, quare non decet vt tempus in his cõsumemus, similis ratio est de amplificatione, & attenuatione rerum notandus vero est locus ille vbi Aristoteles dicit. Atq; Agatho
,, quædam inquit facimus casu, quædam nobis necessitate vt casu prouenıunt.
Difficilis locus est. Et huiusmodi vt Hermolaus nondum se intelligere satis dicat quid velit Agatho. sic enim notat. Allegat Aristoteles hunc Agathonẽ
,, in sexto Eth. dicentem, ars fortunam, fortuna diligit artem, innuens vt Ari
,, stoteles vult circa idem versari artem, & fortunã, hoc est vt ait Eustrh. quẽ
,, admodum ars præter actum habet effectum aliquod, ita & fortuna præter
,, actum habet effectum aliquod puta thesaurũ inuentum, & cętera tu conside
,, ra, nondum enim intelligo satis quid hic agatho velit, hæc ille, nos primum hunc locum corrigemus ex Aristotelis sententia, corruptus enim est, postea hunc ipsum interpretabimur, & declarabimus, sunt enim duo senarioli, hoc modo legendi καὶ μὴν τὰ μέν γε, τῇ τύχῃ πράσσειν, τὰ δ' ἡμῖν ἀνάγκῃ, καὶ τέχνῃ vt sit sensus dictũ est ab Agathone atqui q̃ licet fortuna facere, ea aduenıunt nobis necessitate hoc est industria, & arte, & ita sensus an cõuenit ĳs, quæ in Ethicis dicũtur, vt ibi etiam sensus sit. Ars dilexit fortunã, fortuna artem, sci-

Q

licet ex ea parte quatenus vtriq; eadem ſubiecta materies eſt, q̄q̄ ars cum ratione faciat, & fortuna ſine ratione, eſto igitur argumentum, ſi caſu quid fit, multo melius arte fieri poterit. Eſt autem eadem materies vtriq; ſubiecta, quoniam, vt diximus in primo libro, cum de fortuna loqueremur, ea, quę fiũt electione ſi aliter & prærer intentionem veniant fortuna fieri dicuntur, ſi ad voluntatẽ ſequuntur conſulto, & ex arte, vnde in primo etiam primi de Rethorica loquens Ariſtoteles alios inquit caſu, & temere id facere, alios arte, in qua re valebit argumentum ſi caſu bene quis dicit, multo melius arte, id faciet, non eſt autem mirum ſi illud , interpretamur loco eius . ſimilis modus eſt apud Theo. quod animaduertit Lãpridius meus, cui lectio Trapez. non ſatisfaciebat. Sed eſto verba illa ſunt, & ſuam retineãt ſignificationem, non immutabitur propterea ſenſus. Cum igitur Hermolaus dicat. Atq; Agatho quædam inquit facimus caſu, quædam nobis neceſſitate, ac arte prouentunt, & ſenſus per ſe clarus erit. De augendis & minuendis rebus dictum eſt in primo libro, nam cum de maiori, & minori bono dictum ſit, certe patet quod ad omnia genera ea præcepta poſſunt accõmodari, finis enim ſingulorum generum quoddam bonum eſt, nam vtile in delib. honeſtũ in dem. iuſtum in iud. bonum quoddam eſt, quare eadem ratio in omnibus habetur, ſuperuacaneum vero eſt, præter hæc quęrere aliquid de magnitudine, & exceſſu ſimpliciter, & abſolute, atq; ea ratio eſt, quoniam ſingularia potiora ſunt ad vſum, quam vniuerſalia, nos autem quærimus ea, quibus vti commode valeamus. Et de ĳs in primo libro ſatis loquuti ſumus, nunc poſtq̄ de proprĳs generum probationibus dictum eſt, reſtat vt ad communes veniamus, cõmunes probationes appellat duas illas machinas, quibus ad probãdum rhetores vtuntur, ſimili modo cum dialecticis, atq; hæ ſunt exemplũ, & enthymema, nõnulli ſentẽtias addunt, ſed has refert Ariſtoteles ad Enthi.

Cap. XXXVIII. Duo eſſe communium probationum capita, ac primum de exẽplo.

NVNC poſtquam de probationibus trium generum propriis diximus, reſtat vt ad communes p̃ceptio noſtra ſe vertat. Cõmunium probationum duo ſunt capita, exemplũ videlicet, & Enthymema: nã ſententiæ quas gnomas vocamus, partes Enthymematis ſunt. Ac primum quidem de exẽplo agamus. Eſt enim exemplum inductioni ſimillimum: inductio autẽ initium eſt ad faciendam fidem. Exemplorũ duo genera habentur, nam alterum rei geſtæ auctoritate. Alterum fictæ, & ut geſtæ cõmemoratione, appoſitioneq; nitit̃.

Huius posterioris rursus duæ sunt species, altera parabole id est collatio dicit;altera apologus: Apologos itelligo quales Lybici sunt,& qui Aesopi nomine maxime celebrantur,sit igitur exemplum tale. Controuersia est aduersus regem Persarum suscipienda sint arma, quibus arceatur ægipto necne. Cōtēditur suscipienda esse. Adducitur simile. Darium non ante in græciam traiecisse, q̄ occuparit ægiptum. Capta ægipto traiecit, traiectaturū ergo & modo regem illum, nisi prohibeatur,ægipto. At collatio,& ea argumentatio qua est plurimum Socr. vsus,hanc fere habuit uiam. Vt si quis dicens magistratus in ciuitate non esse eligendos sorte, hanc referat similitudinem. Eadem ratione athletas nō optimos,& fortissimos quoque ad stadium comparandos esse,sed quos alea urnæ, & casus extulerit: aut in gubernatore legendo, non peritiam rei naualis, sed sortem,& fortunam spectari oportere. Apologus huiusmodi est,qualem Aesopus in defensionem principis cuiusdam Sanii affinxit. Qualem etiam Stesichorus commentus dicitur cum ab Imereis in consilio tractaretur de statuendis stipatoribus corporis, & custodibus salutis Phalaridi, quem aduersus hostes imperatorem,& ducem exercitus fecerant. Is ubi multa disseruisset,quibus eam rem dissuadebat, subdidit fabulam. Equus inquit olim pascua solus obtinebat:inuasit eam possessionē ceruus, vt pasceret,depopulareturq;: incēsus eo dolore equus,cogitabat incommodum suū vlcisci. Adit hominem, vt consulat: eum implorat; vt secum rationem aliquam ineat iniuriæ iudicandæ. At homo inueni inquit illam. Patere addi frenum in os tibi: ego hasta desumpta dorsum inscendam: ita incur-

remus, & conficiemus improbiſſimum animal. Approbauit conſilium equus: infrenatus eſt: equitem recepit in ſedem: ita loco ſupplicii de Ceruo ſumendi, abactus eſt ipſe in ſeruitutem huiuſmodi. Vereor inquit Imerei, ne dum conamini veſtras iniurias perſequi, idem vobis eueniat, quod equo illi. Ac frenum quidem iam iniecistis vobis, præfecto, & creato imperatore Phalaride. Quod ſi cuſtodes etiam ſalutis adhibendos ei cenſetis, ac dorſo recipitis: non video hercule, cur hoc non ſit ſeruire Phalaridi. Ab Aeſopo quoq; alter Apologus fertur cõpoſitus in ea oratione in qua Sami primarium quendam capitis poſtulatum iudicio defendebat. Vulpes, inquit, fluuium tranſitura in foueam cecidit; inde cum egredi non poſſet, longo tempore afflictata eſt, atque hirudinibus multis obſeſſa. Errabat illac forte fortuna herinacæus, deſpexit, miſertus eſt. Tum interrogat, nunquid ſe vellet: opem, atque operã ſuam pollicetur peſſimis animalibus auellendis. Negante illa, ſciſcitatus eſt cauſam. Quia, inquit, hirudines hæ, quæ me habent, iam expletæ ſunt ſanguine, atque depaſtæ, parumque amplius hauriunt, quod ſi abegeris, inanes aliæ, & famelicæ irruent, quæ reliquum mihi ſanguinem ebibent. Idem vobis viri Samii cenſeo cogitandum eſſe. Hic, quem vos morte mulctandum putatis, nihil uobis officit amplius: iam locupletatus eſt; iam ſatur eſt. Quod ſi e medio illum ſuſtuleritis, inuadent alii pauperes, qui rem veſtram publicam depopulabuntur. Sunt igitur Apologi ad popularitatem maxime accommodati: habētq; vtilitatem illam vel exploratiſſimam, quod facillime ſubeũt, & quaſi ſponte occurrũt; vt pote quos ſibi qſq; confingere,

confingere, & afformare possit. At exempla rerum gestarum non æq; facile suppetunt. Collationes quoque siue parabolæ ex suo cuiq; arbitrio, atq; ingenio cōponuntur: mō similitudinū species perspicere, & annotare calleat: quam solertiã studium philosophiæ præstabit. Est quidē (vt dixi) facilius similitudinē aliquam dicendo formare, & fingere. Sed ad consilium dandum efficacissima est rerum gestarum admonitio: quia ferè semper solent respōdere præteritis: atq; exemplis quidem si desint enthymemata argumentationum, & demonstrationum loco vtemur: testimoniorum vero, si suppetunt. Sanè in peroratione, idest post Enthymematum explanationem adiungenda erunt exempla: nam cum ea primo loco ponūtur vim inductionum habent. Inductiones nō nisi rarissimæ ab oratoribus adhibentur. At si collocantur summo; attestationis vicem præstant. Testis quocunq; loco adhibitus iuuat. Quãobrem si primo statim ingressu exempla promuntur, necesse est vt multa admodum comparata, collectaq; habeãtur: quorum copia fastidium præposteri ordinis corrigatur. At si vltimo loco constituuntur; vel vnius auctoritas sufficit: nam probus, & integer testis, etiam si vnus est, desiderio satiffacit. Quot igitur exemplorum species haberentur, & quemadmodum, & quandoillis esset vtendum absoluimus.

Cap. XXXVIII.

NVNC postq̃ de probationibus, Breuiter de exemplo, eiusq; generibus, & modis loquemur, addentes quemadmodum, & quando illis vtēdum sit, nam hæc est in hoc loco mēs Aristotelis: multa diximus in primo libro, quæ repetere superfluum est. Exemplum est inductioni simile, inductio est principium, si quidem ab ea originem trahit exemplum. Exēplorum duo genera sunt alterum rei gestæ veritatem continet, Alterum fictæ commemorationem, huius duæ sunt species, Collatio: Apologus. Post hanc

partitionem Aristoteles dat exemplum exempli, collationis & apologi & cõ
parat hæc inter se, nanq; Apologum maxime popularem dicit, & quasi spõ-
te occurrere, & confingi posse. Exemplum non esse ita in promptu: In colla-
tione fictiones certe valere, sed similitudinem maxime requiri, at rerum simi
litudines agnosci, ab eo qui veritatem ignorat, minime possunt, plus ei in
hac parte philosophia, q̃ Rhetorica valet, nam inuẽtio similium facilis erit,
,, vt ait Cicero si quis sibi omnes res animatas, & inanimatas, mutas, loquen-
,, tes, feras, & mansuetas, terrestres, & cœlestes, & maritimas, & artificio, ca-
,, su, natura comparatas vsitatas, atq; inusitatas frequenter ante oculos poterit
,, ponere, & ex his aliquã venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere,
,, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit: non enim res tota
,, toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur similitudinem
,, habeat oportet, vbi ad similitudinem verba quoq; habeamus accommoda-
,, ta. Collationis autem exemplum à Cice. mutuandum est. Cice. pro Murena
,, quod si è portu soluentibus, qui iam ex portu in altum euehũtur, & reliqua
,, his positis quemadmodum, & quando vtendum est exemplis declarat: vti-
mur exemplis in generε senatorio imprimis, hæc si desunt ad Enthymemata
confugiendum: si adsunt tanq̃ obsides veritatis adhibeãtur, & testimoniorũ
loco ponantur: sunt autem adiungenda in peroratione, perorationem aliter
hoc loco intelligimus, q̃ in tertio: ibi enim orationis extremã subaudit partẽ,
hic Epilogum intelligit sermonem, qui ad aliũ adiungitur, vnde recte Herm.
post Enthymematum explanationem dixit. Aut igitur ante argumentorum
& Enthymematum explanationem ponentur, aut post. Si ante collocantur
inductionem quandam referunt. Porro inductio rarius est ab oratore desum
pta. Si post, testimoniorum vim obtinent. Testis semper, & vbiq; iuuat, sed
hoc est discrimen, quod numerus exemplorum requiritur, si ea primo loco
adhibeantur. Diximus enim ea sic posita inductionem sapere, inductio autẽ
ex multis colligit, & comprehendit. Si vero extremas occupent partes, hoc
est post Enthymemata ponantur vnus satis exemplum erit, probus enim &
integer testis, etiam si vnus est desiderio satisfacit. Exemplum autem sumitẽ
ĳsdem de causis, quibus similitudo, vt ornet, vt probet, vt apertam, vt ante
oculos positam rem faciat. In eo tamen certa persona, & actio certa requiri-
tur, potest autem esse simile, dissimile: contrarium: & ex maiori, ex minori
ductum dissimile ex se plures causas habet, fit enim genere, vt ait Fab. mo-
do, tempore, & loco, cæterisq;, q̃ fere omnia Cicero præiudicia, quæ de cluen
tio videbantur facta subuertit, multa etiam Fab. in cap. de exemplis libro. v.
affert ex Cicerone desumpta.

Cap. XXIX. De sententiis.

NVNC de sententiarum appositione tractandũ.
Ac quibus quidem de rebus, & quãdo, & quibus
hominibus assumenda sit auctoritas sentẽtiarum, diffi-
nitio eius rei subiecta apertissime demonstrauerit. Est

igitur sententia oratio, enuntiatioq́ʒ sumpta nō de sin-
gulari aliqua re, puta de Iphicrate, aut Pericle; sed de
vniuersali: atque de eo quidem non omni, nec passim:
hoc est non de recto, aut inflexo, quod contraria sint,
sed de eo, circa quod actiões humanæ versant̃: quodq́ʒ
ad actionem aliquam, aut optabile, & persequendum
est: aut contra vitandum, & fugiendum. Quapropter,
cum Enthymemata collectione huiusmodi rerum, ra-
tiocinationeq́ʒ astringantur & constent, quotiens com
pago illa, & connexio soluitur ferè initia eorũ, & clau-
sulæ seorsum videntur esse sententiæ, vt si dicatur, pru-
dens pater curare debet, ne liberi superuacuam operã
sapientiæ impendant. Sententia est, si vero subiectionẽ
rationis, & causæ confirmes, iam non sententiam va-
let, sed Enthymema, vt si ita efferatur. Prudens pater
curare debet, ne liberi superuacuam operam sapientiæ
impendant: nam præter id, quod literarium illud ociũ,
sequentibus desidia quædam, & quasi torpor inducit̃:
etiam magis aduersus eos inuidia excitatur. Item illud
neminem esse ab omni parte beatum: neminem libe-
rum: quia omnes aut fortunæ, aut pecuniæ seruiunt.
Ergo si ea est diffinitio eius rei, necesse est sententiam
in duo genera, sed quaternas diuidi species. Primum
aliquando simplex est: aliquando rationi subiecta. Ac
demonstrationis quidem indigent, quæ cum ratione
exponuntur. Quæ vero nihil magnopere arduum, aut
admirabile continent, sine ratione, breuiter, & simplici-
ter efferuntur. Deinde genus hoc posterius bifariam
scinditur, vt aliæ rationis confirmatione non egeant:
quia quoquomodo cognitæ à nobis ante, perceptæque
fuerunt. Vt illud, meo quidem animo optimum huiusq́ʒ

modi est, incolumen, & valentem esse. Nam hoc pluri-mis ita videtur. Aliæ idcirco nulla rationis subiectio-nem requirunt, quod simulatq; efferuntur, apertissimæ sunt, & euidenter veræ. Vt illud: non dicitur amator esse, qui aliquando non diligit. At sententiarum, q̃ cũ rationis adiunctione promuntur, aliquæ Enthymema-tis adhibentur vt partes: cuiusmodi est illa superior. Prudens pater curare debet, ne liberi superuacuam ope ram sapientiæ impendant, & reliqua. Aliæ q̃q̃ ad ratio-nem Enthymematis pertinent, proindeq; Enthyme-maticæ appellantur, non sunt tamen Enthymematum partes: atq; hoc genus sententiæ maxime probatur, ce-lebraturq;: id tale est, quotiens in ipsa expositione sen-tentiæ ratio dicti identidem quasi inseritur, ac subinde statim elucet: vt cum dicitur immortalem iracundiam fouere, mortalis, noli. Nam immortalẽ iracundiã esse non oportere, sententia est. Sed adiunctio illa morta-lis: causam dicti obiter inculcat. Par est huic & illa. Mortalẽ mortalia, nõ immortalia sapere oportere. Ex iis, quæ monstrauimus, facile intelligi potest, quot sint species sententiarũ: deinde quales quando interponere cõueniat. Nam de re admirabili idest præter opinionẽ hominum constituta. Item de re dubia, & controuersa sine ratione sñia non effertur. Ratio porrò dupliciter adiicitur, nam vel præponitur ita, vt sententia conclu-sionis loco vtamur, hoc modo. Equidem puto, postq̃ neq; inuidia obrui, neque marcessere ignauia expedit, nõ esse dandã sapientiæ impẽsius operam, vel subiicit̃ ita, vt ratio conclusionis locũ obtineat hoc mõ. Recte consulere, qui dandam non esse impensius operam sa-piẽtiæ putãt, ne aut inuidia obrui, aut marcessere igna-

uia necesse sit. Cæterum refert dubiæ, obscuræq; sint, an admirabiles sententiæ: quod in dubiis præcepta ratione grauissime & mollissime audiunt. Ad hæc Laconica dicta, & quæ vocantur ænigmata, atq; scirpi cõmodissime adhibētur, quale est quod apud locros stesichorus dixit. Non oportere contumeliosos esse, ne cicadæ canãt ex humo. Nec sententiæ tamẽ feliciter à quocũq; dicuntur. Sed id genus prouectis ætate, magno successu, ac senibus prouenit. Rerum quoq; à quibus sententiæ constituuntur delectus quidam, & ratio quæritur, vt scilicet ea duntaxat in sententias assumantur, quorũ quisq; gnarus, perituscq; est. Profectò quemadmodum indecentissimum est adolescentem in dicendo indicare, atq; præcipere, perindeq; sit hoc ea ætate quenquam audire, qui faciat, q̃ qui meras fabulas recitat. Ita vani, & imperiti hominis erit, conferre in sentẽtias ea, quorum nec usum, nec notitiam tenet. Atq; huius rei argumentum illud minime contemnendum est, quod rusticos ferè omnes uidemus promptissime sententias confingere. Ac sententias quidẽ interponere, simpliciterq; efferre quod simplex, & uniuersale non sit, in conquestionibus, prægrauationibusq; maxime conuenit: idq; aut initio, aut in calce probationum, & clausulæ faciendum est. Ea quoq; quæ vulgo recepta sunt, & quæ communes sententiæ appellantur, quotiẽs pro causa nostra videntur, adhibitæ plurimum conferent: cum enim cõmunes habeantur, tanquam consensu gentium confirmatæ, approbantur ab omnibus. Cuiusmodi vox illius erat, qui ingressuros periculum hortabatur, ne sacrificia, & auguria expectarent. Satis, inquit, bona aui, & auspicato descendit in aciem, qui pro patriæ salute de-

scendit;quale item illud,quod de paucioribus,& infe-
rioribus dici solet. Communis mars. Item illud, quo
monemur,tollendos esse liberos inimicorum alioquin
insontes: desipere enim q patre sublato liberis parcit.
Sunt & prouerbia nonnulla ceu sententiæ quædam,&
testimonia:vt illud:atticus aduena. Accidere autẽ nõ-
nunq̃ solet,vt necesse sit contra peruulgatas, & popula
res sentẽtias dicere:populares intelligo:nosse se ipsum
quenq;;nihil nimium cupere. Cæterum hoc tũc vsu ve-
nit,quotiens per eum modum cõstantior, & moratior
videri potest oratio. Aut quotiens per aliquam animi
commotionem impugnatio illa quasi conceditur. Per
commotionẽ hoc modo:vt si quis ira percitus falsum
esse tritum illud dicat nosse se ipsum quẽq;:nam si hic,
inquit,iudices,se ipsum nouisset; magistratum petere
non fuisset ausus. Moratior oratio hoc modo videbi-
tur esse. Si quis contra illud Biantis dicat, nõ esse viri
grauis,& integri ad eam finem amare, tanquam forte
fortuna osurum, sed contra potius eatenus odisse,tanq̃
fortasse post amaturum. Sanè vtile est,quoties senten-
tias refellimus voluntatem nostram habitu ipso ora-
tionis,& actione, si fieri potest, significare: sin minus
subiectione rationis:hoc modo. Viri boni est non ea
fine diligere,vt quidam perhibent;ut osurus sit aliqñ:
sed quasi semper amicitiam eius,quẽ diligit, secuturus.
Alioquin amare nihil aliud fuerit,q̃ insidiari. Aut hoc
modo. Non probatur mihi,quod circũfertur à multis:
siquidem verum amicum accipio,qui ita amet, tanquã
amaturus semper,nec illud vt nihil nimis: quandoqui-
dem vir saltem malus satis odio haberi nõ potest. Ha-
bent vero sententiæ tales in oratione magnam vtilita-

tem, vt vim. Primum quod illis auditores potissimum capiuntur, & fauent: etenim mirifice delectantur omnes: quotiens quis in aliquam sententiam incidit, eámque tanquam indubitatam, & vniuersam pronunciat: quam illi, qui audiunt particulatim tenebant. Quod quidem quemadmodum intelligatur: simulque qua ratione sententiis allicere, ac ducere animos iudicum possimus, liquebit hinc. Sententia vt supra præscripto nostro mõstrauimus, vox prorsus quædã, atque oratio vniuersalis est: quod vero vniuersaliter, & absolute profertur, procul dubio grate accipitur ab iis: qui id pro parte verũ esse arbitrabãtur. Exempli gratia. Cum quis vicinos aut liberos malos, & molestos habet: libentissime audit, qui dicat nihil esse vicinia grauius: nihil stultius studio sobolis procreandæ. Quãobrẽ perpendere aio, & coniicere prius oportet: quo doleat: quo spectet quisque, quid sentiat. Ita deinde assumere sententias eorũ in causam, easque simpliciter, & in vniuersum efferre, atque hæc est vtilitas vna quæ ex sententiarum interpositione reponitur. Est & secunda vel potior, quod moratam, & grauem orationẽ facit. Porro morata oratio est, quæ sensu quodam, ac ratione dicendi quasi mores oratoris effingit. Atque hoc omnes sententiæ præstant: propterea quod is, qui sentẽtiam aliquam infert, in vniuersum de rebus illis enunciat, quæ optari, & persequi solent in vita. Quo fit, vt si bonæ, morataeque sunt ipsi quoque, qui dicunt, bene morati, & boni viri esse videantur.

Quid esset sententia, & quot eius genera haberentur, & quemadmodnm tractare illas oporteat, & quæ eius rei vtilitas videretur, dictum satis puto.

Cap. XXXIX.

NVNC de sententiarum appositione tractandum. Proponit quid acturus est. Inde sentētiam definit, & ex eius definitione declarat ea, quæ proposuit, scilicet quibus de rebus, & quando, & quibus hominibus assumenda sit auctoritas sententiarum: mox diuidit eas in duo genera, & in quaternas species. Aut enim simpliciter profertur, aut cum adiectione rationis, simpliciter profertur, & breuiter, quæ nihil habet arduum, & admirabile. Cum rationis adiectione profertur, quæ demonstrationem requirit, simplex sentētia duas habet partes, aut enim quia quoque ante perspecta est nobis, non indiget approbatione, aut quia euidentissima, et vera est. Adiuncta sententia aut est Enthymematis pars, aut Enthymematica dicitur, Enthymematis pars est ea, qua posita ratio adiungitur. Enthymematica dicit illa in cuius expositione ratio dicti inserta est. Ratio adiungitur, vel ante sententiam, vel postq̃ sententiam attuleris illam initium, hanc clausulam Enthymematis dicunt. His declaratis, de rebus, temporibus, et personis agit in quibus sententiarum vis est collocata, mox de sententiarum vtilitate loquitur, et ita claudet hunc sermonem, sententiamq; γνώμη græce dicitur, veteres teste Fab. quod animo sensissent vocauerunt, interdū pro decreto sumuntur cum à iudice latam sententiam dicimus. Hoc tamen loco sententia est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita breuiter ostendit, de qua hic loquutus est Aristoteles, hæc consilijs, et secretis similis est. Hæc Fab. et alia libro octauo cap. de sententiarum generibus.

Cap. XL. Qua ratione Enthymemata q̃rantur.

NVNC de Enthymematis primum, sed in vniuersum agemus, qua ratione quærantur: deinde ingrediemur tractatum locorum. Est enim vtriusque rei ratio plane diuersa. Enthymema esse syllogismum quendam dictum est supra, pariter & quemadmodum syllogismus sit, & quid a Dialectico differat explicatum, & demonstratum est. Sanè ratiocinatio omnis cōstituenda est, ita vt res, nec longe petitæ, accersitæq; videantur, nec sine delectu passim assumptæ: nam alterū ob prolixitatem offundet rationibus tenebras. Alterū ob nimiam claritatem vanum, & garrulum oratorem ostendet. Hinc plerunq; illa opinio sequitur, vt in turba probabilius dicere videant indocti, q̃ docti; quod quidem & Poetæ intellexerunt; dum affirmant, videri

vulgo

vulgo imperitos fortius, & concinnius dicere. Illi cõmunia, & vniuersalia duntaxat sectantur. Periti vero ex iis, quæ sciunt, etiam proxima eliciunt. Quamobrẽ non omnia, vt quisque sensus, & argumentum occurrit afferenda sunt, sed certa quædam, & cognita iis, qui iudicaturi sunt, vel iis, quos nobis quoquo auditores cõstituimus. Ea vero, quæ nobis probãtur, tunc demum dicenda, assumendaq; sunt, cum vel omnibus, vel pluribus ita videntur, vt nobis. Nec solum ex iis, quæ aliter fieri non possunt, sed etiam ex iis, quæ ferè fieri solent, argumentatio sumitur. Primum itaq; scire oportet. Necessarium esse, vt is, qui de aliqua re dicturus, ratiocinaturusue est: siue id ad ciuile negotium pertinet, siue ad quod vis aliud genus, vt eas res, quæ ad demonstrationem illam, & probationem spectabunt, aut omnes, aut aliquas teneat: nam si nullam tenuerit, qui fieri potest, vt aliquid efficiat de nihilo? verbi gratia: quonam modo consilium Atheniensibus dederit, suscipiendum sit bellum, an secus, si quales, quantæq; sint vires eorũ: mari, an terra, an vtroq; genere polleant: si quãti prouentus ciuitatis habeantur, si quibus sociis, quibuscum hostibus, sit ineundum bellum, ignorat? Deinde q̃ bella, quo euentu, qua ratione, quo consilio gesserint: & cætera id genus, quibus (vt dixi) ignoratis sentẽtia de bello exponi non potest. Eodem modo nemo laudauerit Atheniẽses si duas clarissimas victorias apud Salamina, & Marathonẽ: si magna illa, atq; insignia pro genere heraclidarum facta, si reliqua eius vrbis præclara monumenta cõmemorare nescierit: omnis enim laudatio, vituperatioq; ex iis rebus cõstat, & dicitur, quæ insunt, aut videntur inesse iis, de quibus dicẽdum est:

laus ex bonis: vituperatio ex contrariis. Hoc mō, Athenienses Græciam in seruitutem egerunt; & Aeginetas, Potideatasq́, qui contra Barbaros bello sociali fortissime pro communi libertate pugnauerāt, parere sibi cōpulerunt. Et cætera huiusmodi si qua eius ciuitatis errata ferūtur. Eodem modo, qui in iudicio accusant, aut defendunt; ex iis, quæ habētur, accusationem, & defensionem instituunt. Plane nihil interest de Atheniensibus exemplum sit sumptum, an de Lacedemoniis. De homine aliquo, an de deo: est enim vbiq; ratio, ac præceptio eadem. Nam & qui Achilli suasurus, aut dissuasurus est aliquid: & qui eius laudes, aut vitia demonstraturus, & qui accusaturus, aut defensurus illum accesserit: procul dubio ea conquireret, quæ in eo viro aut inessent, aut viderentur inesse. Compertis illis, si honesta, aut turpia fuerint; laudaturus, culpaturusue. Si iusta, aut iniusta, accusaturus, defensurusue. Si vtilia, aut inutilia consilium suadendo, aut dissuadendo daturus est. Eadem obseruatio custodienda est, quoties de rebus ipsis agitur, citra complexum personarum. Vt si quæstio illa sit. Bonum sit iustitia: an non bonum: vtrā partem defenderis, illam ex iis, quæ inesse in iustitia videbuntur, confirmare oportebit. Atq; hoc, quod dico totum, partim testimonio, partim ratione comprobatur. Testimonio, quod tam periti, q̄ iperiti, hoc est, & qui rationem argumentandi exquisite, accurateque tenēt. Et qui eam leuiter, & negligenter attingunt, in omni sermone ea præcipue intuentur, quæ rei, aut personæ, de qua dicunt, arbitrantur inesse, quod non facile quispiam viderit, extra hanc, viam aliam demonstrandi ea, quæ volumus. Quamobrem aperte constat hoc

loco, quod in Topicis dicimus, oportere ei, q dicit, earum rerum quæ haberi possunt, quæq; ad causam vtiles, per opportunæq; sunt, constare electionem, & modum. Eodem pacto necesse est, & proxime facta assumantur, non vt incerta quæq;, & infinita sequare: sed vt ea duntaxat, quæ pertinere videntur ad causam. Præterea describere plurima, & q̄ fieri potest affinia, & propinqua rei, quam dicamus: nam quo plura afferuntur ex iis, quæ in re insunt, eò facilius omnia demonstrantur. Et quo propriora, & coniunctiora res, quam dicimus, videtur, & accommodatiora, & minus communia intelliguntur. Communia sunt, vt si quis Achillem laudet, quod homo, quod semideus fuit, quod cum cæteris græcis illium venerit; quæ omnia plurimis contigerunt. Quo fieri, vt qui ita Achillem laudauerit, nō magis Achillem q̄ Diomedem laudare voluisse videat̄. Propria vero sunt illa, quæ præter Achillē nemo vnq̄ consecutus sit, quod Hectorem interfecerit, qui fortissimus Iliensium habebatur. Quod cygnum sustulerit: qui quod inuulnerabilis esset, græcos omnes vnus arceret à littore. Quod venerit adolescentulus in bellū, quod non vt cæteri iureiurando adactus, sed sponte, & voluntarius militiam subierit, & reliqua ad hoc exemplum, atq; hic vnus ac primus est locus, quo continetur electionis modus.

Cap. XLI. De locis Enthymematum, deq; duobus Enthymematum generibus.

NVNC eleméta Enthymematum excutiamus. Elementa sunt loci. Ac primum de illis agamus, quorum prior est ratio. Nam duo habētur genera Enthymematum. Alterum, quod rem esse, aut non esse,

demonstrat, appellatum est dicticon. Alterum, quod pugnantia deprehendit. Elencticō. Differuntq; inter se se ea, quantum ii, quos Dialectici Elenchos, & Syllogismos vocant. Dicticon nititur ex plane confessis. Elencticon, ex pugnātibus, & nō confessis. Est quidē superius à nobis habita de locis omnibus mentio, qui ex vno quoque genere rerum vtiles, & necessarii haberentur. Nam propositiones ex quibus ad singulas partes dicendi enthymemata elicerētur. De bono: de malo: de honesto: de turpi: de iusto: de iniusto: præterea quales, ex affectibus, & motibus animis ducerentur, fere omnes à nobis prius expositæ, & disquisitæ fuerunt. Nunc iterum quidem de locis omnibus, sed in alium modum dicemus, ita vt penes illam duplicis Enthymematis diuisionem duplex etiam ordo locorum significetur. Alter eorum, qui ad demonstrandum; alter eorum, qui ad deprehēdendum, & coarguendum idonei habeantur. Sed & illos quoque indicabimus, ex quibus mentita Enthymemata peti solent. Dixi mentita, quoniam Ethymemata oratio non sunt, quando nec syllogismi; sed videntur esse duntaxat. His expositis rationem instandi, obiiciendiq;, & dissoluendi subiungemus, vnde Enthymematum aculei excitentur.

Cap. XLII. De sedibus ac domiciliis Enthymematū rem esse, aut nō esse demonstrantiū.

AC locus quidem vnus ex contrariis cōstat, atq; is ad demonstratiuam argumentationē, hoc est. Dicticam pertinet. In eo spectabitur: an contrario contraria insint: si nō īsunt vt destruas: si insunt: vt astruas: hoc, mō frugalitas bonū, luxuria enim ūmal. Itē illud in Mesenniaco, si malorum causa bellū est. Erit emen-

datio

datio pax. Si veniam meretur, qui imprudens nocuit: non meretur præmium, qui imprudens profuit. Si creduntur sæpe falsa quæ sunt, euenire etiam putandum est, vt non credantur interim vera. Est & ex similibus casibus locus, id est à coniugatis, quotiens similiter aut esse, aut non esse, videntur ea, quæ afferuntur, vt si dicat, non omne iustum etiam bonum esse. Alioquin bonum sit, quicquid iuste factum diceretur. At iuste mori optabile nemini est. Habetur & locus is, qui ex rebus mutuam confirmationem præstantibus, & sub eandem rationem venientibus ducitur. Si huic iustum est facere, illi iustum est perpeti, si iubere vobis honestum est, & mihi honestum est exequi. Cuiusmodi fuit & illud à Diomedonte publicano dictũ, si vobis locare turpe non est: nec Diomedonti cõducere, si tu iuste, & honeste supplicio es affectus. Ego iuste, & honeste supplicio te affeci. Contra quoque si retro agas, valebit. Si ego iuste, & honeste id facere potui: & tu iuste, & honeste id perpeti videris. Quanq̃ non me fugit in ea ratione cauillationem interdum incurrere. Quãuis enim sequatur, vt iure cæsus est, iuste etiam supplicio sit affectus: non tamen id mihi efficis, vt abste illud iure factum esse videatur. Quamobrem seorsum considerare duo illa oportet, an qui læsus dicitur, iure sit læsus: deinde an licuerit ei, qui læsit. Demum ita ingredi locum illum, pro vt causæ congruere, & conuenire videbitur: nihil siquidem vetat, quin duo illa dissidere aliquando possint, vt est in Alcmæone apud Theodectum, matrem tuam mortalium quis nõ oderat? Cui ille respondens. Sed diducendum est inquit. Cum Amphesibea interrogasset; quomodo? illam in-

quit mortis quidem damnarunt, à me vero non oportuit, mater quæ fuisset occidi. Par iudicium fuit & illud, quod de Demosthene, & iis, qui Nicanora interfecerunt, constitutum fertur. Num cum iudicatum esset illos iuste interfecisse, continuo secutum est, vt Nicanor iure cæsus intelligeretur. Similis ratio in eũ valuit, qui occisus est Thebis. Cum enim ad iudices ea res esset plata; in eo versari iussus est cardo quæstionis illius, vt extimaretur, an is q esset occisus, dignus fuisset mori, quasi non esset iniustum occidere hominem, qui quoquomodo posset iure cæsus videri. Apposite & comparatiua dicimus, quæ minora ex maioribus, maiora ex minoribus confirmantur. Ex maiore sine dii quidem omnes sciunt, homines qui scient? Atq; hoc ita exponitur. Si quod magis debuit esse non est: quod minus debuit, qui fieri potest, vt sit? Ex minore, verberaturum omnes, qui patrẽ cedit. Nam si quod minus debuit fieri, fit: quod magis debuit, cur non fiet? Quare vtram partem ostendere libeat siue esse, fieriue? Siue non esse, aut non fieri defendas: ex iis locis ratio, & facultas suppetet. Habetur & locus à pari, quotiens nec magis, nec minus quippiam conuenit, vt illud. Erit tuus pater liberis amissis infelix, ac miser. Oeneus non erit? qui filium tota Græcia clarissimum amisit? Si Theseus iniuriam non fecit: nec Alexander fecit. Si ne Tyndaridæ, vtique nec Alexander. Si Patroclum Hector, & Achillem Alexander. Si cæteri artifices mali non sunt: nec Philosophi. Si Duces non ideo mali habentur; quod interim superãtur: cur Sophistæ male audiunt, si aliquando falluntur? si priuatus debet curam vestræ existimationis ha-

bere: æquum est vt uos Græciæ uniuersæ habeatis. Sumitur & locus per considerationem collatam ad tẽpus, ut est illud Iphicratis, si inquit Harmodius priusq̃ periculum ingrederetur, statuas sibi publice poni pro cæde Tyrannorum uoluisset, proculdubio conditionem illam libentissime accepissetis: num cum secuta res est, non ponetis? Obsecro uiri Athenienses nolite committere, ut quod illi antequam beneficium cõferret in uos, repromissuri alacriter fuissetis: nunc postquam contulit, intercipere, atque eripere uideamini. Idem ferè exemplum in ea cõtrouersia ducitur. An Thebani Philippum in Atticam trãsire cum exercitu sint passuri, si prius inquit quam Thebanis auxilium Philippus res mitteret contra Phocenses transitum in atticam sibi cauisset; nonne recepissent Thebani? Absurdum igitur fuerit, propterea quod neglexit accipere, quodque causa rem in fidem eorum, & beneficii conscientiam contulit, dubitare transitum ei interclusuros. Solet & locus ille interim afferri, quo ea, quæ contra nos dicta sunt, per reiectionem in eũ, qui dixit, eludimus. Planè genus hoc plurimum habet honestatis, & gratiæ: eoque in Teucro vsus est Iphicrates, qui, cum Aristophontem, quo accusante proditæ hostibus classis reus agebatur, interrogasset an is accepta pecunia rempub. proditurus esset. Isque id negasset. Quid igitur, inquit, Aristophon non fecisset, Iphicrates fecit. Sane defensio illa potentissima fuerit, quoties is, qui accusat, facilius videtur descensurus in scelus, quam is, qui accusatur. Alioquin ridiculus habentur, qui contra Aristidem tueri

eo modo se velit. Cæterum ad refellendam, retūndendāque aciem criminationis, & ad detrahendam accusatori fidem, qui semper fingitur esse melior, & innocentior reo: magnopere adiuuabit hic locus. In vniuersum vero plurimum valebit adhibitus; quotiens quis insimulat alios earum rerum, quas nec facit ipse, nec faceret, aut quotiens, persuadere vult aliis ea, quæ nec sequitur ipse, nec sequeretur. Ducuntur etiam argumenta ex finitione seu fine, hoc modo. Dæmonium nihil aliud potest esse, quàm Deus, vel dei opus, atqui arbitratur dei opus esse, necesse est deos esse cōcedat. Item Iphicrates generosissimus inquit habetur, qui optimus, & fortissimus est. Nam Harmodius, & Aristogito non ante generosi habebantur, quàm magnum aliquod, atque illustre virtutis, & generosi animi monumentum, exemplumque posteris ederent. Item illud, coniunctior necessitudine Harmodio, & Aristogitoni sum, quàm tu: nam facta mea rebus gestis illorum propiora sunt, & cognatiora, quàm tua. Item illud in Alexandro. Vtique diffitebitur nemo; impurum hominem vnius corporis voluptate contentum esse nō posse. Item id, quod Socr. dixit: propterea nolle se ad Archelaum proficisci; quoniam dedecus, & contumelia esset, iniurias acceptas perinde non vlcisci, vt beneficii gratiam referre nō posse. Omnes hi vnde exēpla posuimus, accepta finitione, qd sit, quo de agit̃, per ratiocinationem concludunt ea, q̃ dicunt. Fertur & locus ille, qui ex multiplici significātia venit, vt in Topicis habetur, de eo, quod recte fieri dicit̃. Est & locus ex partitione, omnes lædunt aliqua causarū trium: aut

hac,

hac, aut illa, aut illa, prioribus duabus non possunt, tertia ne aduersarius quidem concedit. Constituitur & per inductionem locus, cuiusmodi est ex Peparethia ille. Filios vbiq; potissimum matres agnoscunt: nam tum Athenis Mãtiam oratorem de filio ambigentem confirmauit mater. Tum Thebis, cum inter Stilbonem, & Ismeniam de filio controuersia haberetur Dodonis vxor filium declarauit Ismeniæ, eiusq; testimonio iudices cũ stetissent, pnunciauerũt vt Thetaliscus Ismeniæ exhiberetur. Simile quidem ex lege Theodecti sumitur, si iis, qui alienos equos negligentur habẽt: suorum cura committenda non est: si ii, qui alienas naues euertunt, suis præficiendi nõ sunt, si postremo in rebus omnibus eadẽ ratio valet, reliquum est vt iis, salus sua male credatur, qui alienam tueri nõ possunt. Idem est, quod Alcidamus dixit, ab omnibus inquit, sapientes quoquomodo coluntur, honoranturq;. A Pariis Archilochus: q̃q̃ gnaris se se ab eo maledictis, conuitiisq; proscissos, & infamatos fuisse. A' Chiis Homerus, etiã non ciuis. A Mityleneis Sappho tametsi fæmina. Lacedæmonii, qui à studio literarũ, vel maxime sunt abhorrentes Chilonem in senes, sic enim cõsilium publicum appellant, receperunt. Itali Pythagoram summis honoribus affecere. Lampsaceni funus Anaxagoræ Hospitis maxima celebritate prosecuti sunt: hodieque etiam num memoriam eius hominis maxime venerantur. Lacedæmoniorum, vt Athen. respub. quousque Solonis hæc. Lycurgi illa institutis est vsa, felices, ac perbeatæ fuerunt. Apud Thebanos, qui remp. administrarent, Philosophi appellabantur, atq; ob eam rem, ea ciuitas floruit. Sumitur, & è re iudicata locus, quotiẽs aut idẽ,

aut simile, aut contrarium aliquid iudicatum ostenditur: est autem in eo genere ita versandum, vt eam rem, quã defendimus, demonstremus ita semper visam omnibus fuisse, vel plurimis. Itẽ sapientibus, iisq; vel omnibus, vel maiori ex parte. Item bonis, & præstantibus viris. Item illis ipsis, qui nunc cognoscunt, & iudicant: aut iis, quorũ illi auctoritatẽ secunt᷑: aut à quibus dissentire non possunt, quales sunt dñi, vel tyranni: aut iis, quorum sententiæ aduersari nefas est, quales habentur dii, parentes, præceptores, ita ne venerãdis illis vltricibus, vt inquit Autocles. Satis est nocẽtes luere in Ariopago pœnas, Miximedæ non sat erit? Item Sappho, malum, inquit, est mors, quippe hoc ita esse adiudicarunt dii, alioquin ipsi non detrectassent mori. Itẽ Aristippus Platonem taxaturus, quem professione literarum paulo indulgẽtiorem sibi, ac perinde in eo genere immodicum putabat. Socius inquit noster nihil solebat huiusmodi, quod quidem de Socrate volebat intelligi. Aegesippus quoque cum responsum à Ioue Olympio accepisset, consulturus Apollinẽ profectus est Delphos, ibi Deũ interrogasse perhibetur: an probaret ea, quæ visa patri fuissent, quasi turpe filio intelligeretur, sentire contra q̃ pater respondisset. Isocratẽ cultissimam, & virtutibus præditam fuisse Helenam probat, argumẽto quod ita Theseus existimasset. Idẽ de Alexandro contendit quod illum dii iudicio præfecissent. Idem orator testimonio, & facto Cononis probitates Euagoræ commendauit, quod is rebus factis atq; omni præsidio destitutus, neglectis aliis ad vnum Euagoram confugisset. Eruit᷑ locus à partibus, vt in Topicis. Qualis motus est animæ, nempe aut

hic, aut ille. Eius rationis exẽplũ legitur apud Theodectum in Socrate. Quæ sacra, quæ templa neglexit? Quos deos, quæ numina contempsit? ex iis, quæ ciuitas hæc veneratur, & colit? Ex iis quoque, quæ maiori ex parte, ac velut propensius accidunt, sumitur locus; isq; ita tractatur, vt expositis quæ in ea re cæteris euenire plurimum solent, per aliquid quod perinde siue cõmodum, siue incommodum videatur consequi; deterreamus, hortemur: ineuscemus, defendamus: commendemus, vituperemus: hoc modo: ii, qui dant operam literis, malum inuidiæ subeunt. Bonum sapientiæ consecũtur. Non oportet dare operam literis, quia inuidiam subire non expedit, oportet dare operam literis, quia expedit sapientem esse. Hac via ferè cõstat vniuersum artificium Calippi, prȩterq; argumentis illis, quæ de eò, quod fieri potest, sumuntur, & cæteris, quæ nobis demonstrata sunt supra. Ab hoc proximus locus est, cum duo ponuntur inter se contraria, quibus suadere, dissuadereue aliqd volumus, vt in vtroq; ratione vtamur ea, quam modo in superiore illo monstrauimus. Ac distat, quidẽ locus hic ab illo, quod ibi sorte oblata, incurrentiaq;, hic solum contraria opponuntur hoc modo. Sacra quædam mulier filium à reip. administratione & consiliis deterrebat. Si iusta, inquit, & honesta suaseris, infensus eris hominibus. Si iniusta diis. Retrorsum quoque si agatur ratio, valebit, si iusta suasero, diis placebo, si iniusta hominibus blandiar. Atq; hoc simile est illi trito, oleum, & salem emendum. Est & cõmutatio locus nõ plane dissimilis, quotiens duobus propositis cõtrariis, ex vtroq; cõmodũ aliquod, & incommodum sequitur; quorum alterum alteri con-

trarium esse videatur. Est & locus ille non in postremis habendus, quotiens diuersa sunt, quæ publice commendẽtur ab iis, quæ priuatim placent. Iusta quidem, & honesta quæ sunt palam, atque aperte laudamus, occulte probantur vtilia, ex iis alterum vt colligatur, vidᷤdum. Atqui hic locus inter eos, qui præter opinionem hominum habentur, feré potentissimus fuerit. Ducitur & locus ex iis, quæ inter se proportione respondent, vt Iphicrates; cum filium eius magnum quidem corpore, sed ætate puerum agnoscere munia, atq; onera ciuitatis præfecti eius rei cogerent, si magnos inquit pueros, existimatis viros esse, vtique necesse est, vt viros paruos pueros esse decernatis. Itẽ Theodectes in lege si tributarios inquit vestros quotiẽs probi, æquiq; sunt, in ciuitate recipitis: quod in Strabace, & Charidemo fecistis: non video cur non expellere, atq; in exilium agere debeatis eos, qui in tributis graues, & acerbas exactiones exercent. Alius porrò locus, vt si duorum, quæ proponuntur vtrũlibet electum idẽ efficiat, ipsa quoque duo illa, quæ præponuntur eodem iure cẽseantur. Par inquit Xenophanes impietas est eorũ, qui nasci deos autumant, & eorum qui interim illos deficere arbitrantur: nam ex vtroq; sequitur; aliquando deos non esse. Prorsus id quod vtraq; propositione consequitur, accipiatur ceu planè idem. Iudiciũ inquit hoc iudices non de Socrate, sed de professione constitutũ est; an sit omnino philosophãdum; item quid est cedere mari, & terræ aliud q̃ parere. Item condescendere in communem pacem, est leges accipere seruitutis. Est autem sumendum alterutrum, vtiq; id, quod utile uideatur esse. Cõstat locus etiam ex eo, quod iidem ho-

mines nō eadem olim quæ nunc, ſed contraria interim ſequuntur, vt hoc Enthymemate. Si exules cum eſſemus pugnauimus, vt redire poſſemus in patriā; reuerſi poſtq̄ ſumus, vltro in exiliū ibimus, ne pugnemus. Ex quo intelligitur eos, qui alio tempore pugnādum eſſe cenſuerunt, vt manere poſſent in ciuitate, aliò relinquē dam ciuitatem putaſſe, ne pugnarent. Arguitur & ex illo loco, cum dicimus alicuius rei gratia factum fuiſſe aliquid quod tamen ad eum vſum, ob eam cauſam non ſit factum, vt ſi quis det alteri quippiam, vt ille expoliatus demum ea re, vehementius doleret: vnde ortū eſt. Nonnullos deus tollit ſecundis rebus, non ex animi affectu, ſed vt illuſtrius ruinæ ſpectentur. Item illud Antiphontis in Meleagro, exiere inquit, non vt conficerent feram: ſed vt in Grecia eſſent Meleagro virtutis, & probitatis teſtes. Item illud Theodectæ in Aiace, prætulit inquit Diomedes Vliſſem, nō honoris gratia, ſed vt is, qui ſecundas tuliſſet, quiq; p̄teritus eſſet, minor eſſe per eam inuidiam videretur. Et ſanè poterat eo conſilio facere. Planè & in iudiciis, & in cōſiliis communis locus eſt, conſiderare quibus rebus ſuaderi, diſſuaderiq; poſſit, quæ cauſæ homines ad agendū, ad fugiendum impellant: ſunt enim quædam res, quæ ſi habentur, ſequitur, vt ii, qui habent, continuo etiam feciſſe videantur, vt ſi commoditas, ſi facultas affuiſe, ſi vtile illis, aut amicis illorum; inimicis inutile, & noxiū fuiſſe dicatur, Si iactura quæ forte ſuſcepta eſt, minor emolumento eſſe monſtretur, iis rebus ſuadetur, iiſdē diſſuadetur in diuerſum actis. Iiſdem etiam defendit̄: accuſatur. Nam ea, quibus diſſuadetur ad defenſionē, ea vero, quibus ſuadetur, ad accuſationem conferri,

accommodariq; possunt. Atq; hæc vna ferè via, ratioq; vniuersam illam Pamphili, & Callippi institutionem de arte cōplectitur. Deinceps est locus ex rebus, quæ tametsi fieri videantur, tamen incredibilia sunt: quia si non essent, aut si proxime sub oculos nō venirent, nec fieri quidem posse iudicarentur, & q̃ maxime. Nã omnia quæ videntur, aut creduntur hominibus sub alterũ genus rerum cadunt, vel earum quæ vero sunt, vel earum, quæ verosimiles, probabilesq; habentur. Si quid ergo eiusmodi creditur, quod incredibile & minime consentaneum videatur, id vere esse necesse est. Nec enim quæcunque creduntur: ea continuo verisimilia etiam, & consentanea oportet esse, eius argumenti forma talis est. Androcles Pittheus, quum in legem quãdam inuectus dixisset: legem lege corrigendam esse: proptereaq; quasi exibilaretur: at inquit pisces condun tur, & emendantur sale, atqui subabsurdum sit, qui salsugine alantur maris, & baccæ itidem oliuarum oleo, quo asseruẽtur egent. Cum tñ oleum existat è baccis.

Cap. XLIII. De coarguentium argumentorum locis.

PROXIMI sunt loci quibus argumenta illa coarguentia, hoc est elenctica suppeditantur, iis repu gnantia, & non confessa cōtinẽtur. Ea interim ex persona aduersarii sumimus, quum eius facta, dictaue aliqua, alio tempore diuersa, & pugnantia esse ostendimus, hoc modo. Deinde inquit affirmat hic iudices amare rempub. quem cõstat cum triginta sensisse. Aliquando ex nostra persona, hoc modo litigiosum me, atq; contentiosum appellas, deinde nullum iudiciũ potes ostendere, in quo vnq̃ mihi cum aliquo lis vlla, aut

controuerſia fuerit. Aliquando ex noſtra ſimul, aduerſariiq; perſona per collationem hoc modo. Hic pecuniis ſuis plane uel mutuo neminē iuuit, ergo plurimos veſtrum meis opibus ſubleuaui gratis. Subiungitur & locus ille, quo ſuſpicio, quæ aut in homines, aut in res aliquas venerit, per cauſæ aſſignationem eliditur, ſubeſt enim ratio ſemper aliqua, q̃ ſuſpiciones illas creaſſe uideatur, ut cum ea, quæ filium deoſculabatur conſueſcere cum adoleſcēte crederetur. Explicatio cauſæ infamiam eius ſceleris diſcuſſit, & ſubſtulit. Item Vlixes apud Theodectem exponit rationem, propter quã nõ uideatur fortior Aiace: cũ tamen ſit. Efficitur & locus ex cauſis, ut ſi cauſa ſit; ſit & res cuius eſt cauſa; ſi nõ ſit hæc, utiq; nec illa. Simul enim ſunt & cauſa, & quæ ꝓficiſcuntur à cauſis, ſine cauſa prorſus nihil eſt. Leodamas à Trãſibulo accuſatus quod arcē obtinuiſſet, diſſoluit accuſationem hoc modo. Eram quidem in arce conſtitutus iudices. Cæterum eo tempore in triginta Tyrãnos erumpere utile reip. non fuiſſet: nam cũ per eam offenſionem ſubiturum me inuidiam plebis uiderem: ſperabam etiã forè; ut neceſſe eſſet, illos mihi plus credere. Suggeritur interim argumētum ex eo loco ꝑ quem conſideratur, licuerit ne, aut liceat melius facere, q̃ fiat, uel q̃ ſit factum, conſulere utilius q̃ ſit conſultum: nam ſi perſpicuum fuerit licuiſſe aliter commodius, conſequens erit, ut is, de quo quæritur, feciſſe nõ uideatur. Quia nemo uolens, & prudens deteriora ſibi, & minus utilia ſequitur: eſt tamen hoc non omnino perpetuum. Nam ſæpe confectis, & conſumatis rebus, apparet melius illas fieri, atque inſtitui potuiſſe, quod initio peruideri nõ poterat. Habetur & locus ille, quo

ſpectatur, an rebus factis contrarium aliquid fiat. Xe-
nophanes cum ab Eleatis cõſuleretur, an Matutæ, quæ
dea intelligebatur, ſacrificare, & lugere oporteret; ſi in-
quit Deam creditis non puto lugendum. Si hominem
non puto ei operandum. Deinde locus eſt quo, quis ſe
à perperam factis tuetur, aut accuſat, vt apud Carcinũ
Medea, cum inſimularet, quod filios necauiſſet, quo-
niam illi nuſquam apparebant; in hoc enim deliquerat
illa, quod à ſe liberos miſiſſet, in hunc modum ſe defen
dit. Non filios inquit ſed Iaſonem interfeciſſem: nam
ſi in filios ſæuiendum putaſſem, ſcelus fuiſſet Iaſoni
parcere. In hoc loco ac genere Enthymematis tota fe-
rè vetus ars Theodori verſatur. Cadit & nomen in ar-
gumentum, vt eſt apud Sophoclem Nimirum ſi ferrea
cum vocaris, ferrea es, & nomen tuliſti moribus accõ-
modatum tuis. Quod genus ĩ deorum Laudationibus
vſurpari frequenter ſolet. Vſus eſt & hac notatione
Conon cum Traſibulum audaci cõſilio hominem ap-
pellitaret. Herodotus quoque Thraſymachi nomen,
item Poli vt argumenta morum inceſſit. Tu inquit
Thraſymacho temere ſemper pugnas: & Polus ſemp
erit pullaſter. Itẽ Draconis, qui duriores leges dediſſe
Athenienſibus uidebatur, non ſunt inquit, hominis le
ges, ſed Draconis. Simile eſt quod apud Euripidem
Hecuba. Iure inquit venerem Aphroditem nominatã,
quod Aphroſines, id eſt demẽtiæ dea eſſet. Hauſit &
Chæremo ex vi nominis argumentũ, cum diceret Pẽ-
theum præſagio triſtiſſimi euentus lugubri nomencla
tura inſignitum. Præferũtur quidem ex Enthymema-
tis, quæ vocantur Elenctica id eſt coarguentia iis, quæ
dictica id eſt demonſtratiua propterea quod in illis,

quæ

qũæ coarguunt, sub vnum aspectum breuiter cõtraria, & pugnantia conferuntur: quæ vero ita inter se opposita sunt, quoties connectuntur, elucescunt magis. Porro in vtroq; genere ea festiuissime accipiuntur, quæ simul atq; efferri cœperunt, quasi præuidentur ab auditoribus, ita vt vis eorum vltro acute intelligatur omnis: lætantur enim ferè qui auscultant, quoties, eorum, qui dicunt, quasi cogitata præsentiunt. Ea quoque solent plausibiliter excipi, quæ eatenus producũtur, & restant: vti qui audiunt, statim simul ac explicata sunt, conseqnantur.

Cap. XLIIII. De locis mentientium Enthymematum.

QVONIAM vero Enthymema syllogismus quidam habetur, quemadmodum non omnis, q videtur syllogismus, etiã est. Sed aliquis repræsentat, & imitatur modo quidem syllogismum, sed re vera nõ est syllogismus, sed mẽtitur syllogismum: ita non omnis argumentatio enthymema est, sed aliquam interim habet enthymematis formam. Consequens est, vt prodamus etiam locos illos, ex quibus eliciuntur Enthymemata illa, quæ mentientia, & simulata dicũtur. Atq; vnus quidem is fuerit, qui penes dictionem efficitur. Huius vna pars est; quemadmodum & in Dialecticis, quotiens id, quod per conditionem infertur, sine astructione rationis accipitur, postremum infertur, sine ratiocinatione concluditur. Non est igitur hoc & illud. Necesse igitur & hoc, & illud esse. Altera, quotiẽs per inuersionem, & oppositionem argumẽtum exponitur. Est enim huiusmodi forma dictionis Enthymematũ sedes: & cauillationes, quæ per eum modum fiunt iudi-

cātur per figuram dictionis constare. Vt autem ratiocinatio dictionis figura decurrere videatur, vtile est multarum argumẽtationum capita inferre hoc modo. Horum salutem egregie defendit, illorum iniurias grauiter vltus est. Græcos seruitute summa cum laude liberauit. Nam singula hæc si seorsum, & diducta ponātur, necesse est, vt aliis obiter argumentis ac probationibus demostrentur. Si vero iuncta, comissaq; efferantur. Non modo probatione non egent: sed etiam subinde alia quoq; confirmant, & probant. Est & diuerticulum fraudis à nomine, cum pluribus rebus eadẽ appellatio est, quæ omonymia dicitur. Vt si quis laudaturus murem in argumentum adhibeat, quod sanctissimæ cerimoniæ, quæ mysteria nuncupantur, ab eo animali appellationem acceperint. Aut si quis ad commẽdationem canis communionem nominis cum sydere afferat: aut cum Pane. De quo Pindarus ò te felicẽ inquit, quem magnæ deæ magnum varium canem Cælicolæ omnes appellant. Aut ita nullum esse canem turpissimum est: canem igitur esse honesta res est. Aut ita Mercurium esse deorum omnium maxime liberalem, quod solus videlicet communis nuncius, & interpres vocetur. Aut ita existimationem esse rem præclaram, quoniam probi, & boni viri non argento, nõ auro, sed existimatione digni habentur. Etenim esse existimatione dignum vno significatu non dicitur. Deinceps est locus, quo, aut separata quæ sunt, iunctim pronunciantur: aut contra quæ sunt iuncta, separatim efferuntur: nam cum sæpe idem esse videatur, quod non est idem: vtrum plus proderit, illud sumere, atque efficere oporrebit, vt est apud Euthydemum. Scire se inquit

in Pyrrheo triremem esse, propterea quod triremem, & locum norat. Item scire elementa oportere eum, qui verba sciret ex elementis composita, vt pote quæ res eadem esse cum priore videatur. Item si duplum insalubre est, et iam simplum salutare non erit. Atq; hoc subiectionis ratione dupliciter probatur coarguendo, & demonstrando sic. Non prodest alterum, si vtrunque nocet. Planè vniuersus hic locus latissime fraudibus patet: cuiusmodi est illud Polycratis. Trasybulus inquit Tyrannos triginta confecit. Qua oratione disiuncta iunguntur. Contra apud Theodectem in Oreste distrahitur, quod est annexum. Aequum est inquit si qua maritum interfecit, ipsa ut moriatur. Simulq; vt paternam necem filius vendicet. Nonne facta sunt hæc? Per hunc modum exponendo videtur omnino occidere licuisse. Quod si adhibitum fuerit, quod reuera negotio erat adiunctum, hoc est à quo cedes illa sit facta. Non perinde videbitur licuisse, quod quia prætermissum, suppressumq; est, vel eo nomine defecit, & claudicat ratio. Per amplificationem quoque siue confirmandum sit, siue infirmandum aliquid, solet à veritate iudicis intentio abduci, Hoc autem fit quoties augetur, & exornatur res, antequã probetur. Nã si crimina exaggerat is, qui insimulatus est, fidẽ detrahit vi orationis illis, quod sint tã grauia. Interim hoc ipso adolescit suspitio, si is, qui accusat grauiter, & vehementer inuehitur. Quamobrem huiusmodi cõmẽtatio Enthymema non erit, quippe qua fallatur, & traducatur iudex, & nondũ confirmatis criminibus fidem suam obstringat. Est & dolus à signo, quotiens per id res intelligi, & concludi non potest, vt si quis dicat vtile esse, vt in

ciuitate sint qui amēt. Nam Harmodii, & Aristogito-
nis amor Hypparchi Tyrannidē substulit. Aut siquis
furem esse Dyonisium probet, argumēto quod impro
bus sit, quod per se planè non sufficit: nec vtique eum
qui improbus est, etiam furem esse necesse est. Sed re-
trorsum potius, vt qui fur sit, necesse sit improbū esse.
Ex accidentibus quoq; sumuntur insidiæ, vt est apud
Polycratem. Auxilio inquit fuere mures qui chordas,
& neruos arcuum eroserunt. Aut illud. Honorificum
esse inuitari ad cœnam: propterea quod Achilles apud
Tenedum non inuitatus grauiter succensuisset in græ
cos. Constat autem illum idcirco eam rem moleste tu-
lisse, quod se contemptum ab illis, atq; neglectum arbi
trabatur. Quod quidem acciderat ex eo, quod vocatus
non fuerat. Ex consequentibus quoq; ducitur ad deci-
piendum locus, vt illud magno, atq; excelso animo Pa-
ridem fuisse, quod consuetudini, ac societati multorū
recessus Idæ, solitudinesq; prætulerit. Nam cum tales
sint, qui magnanimi censentur, consequens est, vt hic
quoq; magnanimus fuisse censeatur. Item qui se se co-
mit, & colit, & euagatur noctu, vt is adulter sit, maxi-
me sequitur. Simile est & illud inopes inquit in tēplis
canunt, & saltant. Item illud habitare exulibus, vbi vo
lunt, licet. Proinde si ii, qui videntur fortunati esse, ha-
bent hæc plane. Consequens est, vt ii, qui habent hæc,
etiam fortunati esse videantur. Cæterum differētia est
in genere, modoue habendi illa: quo fit, vt cum nulla
mentio habita sit de ea re, argumentatio illa etiam in
nomen defectus incurrat, est & ille lubricus locus, in
quo id quod causa non est, affertur vt causa, vt cum di-
citur simulatq; factum est hoc. Secutum est illud, nam

verbum,

verbum, simulatq;, quod valet, post hoc, sæpe accipitur loco eius, quod est, propter hoc: præsertim ab iis, qui in rep. consulunt, hoc Demades orator Demosthenis administrationem incessebat, eamq; omnium malorũ causam fuisse prædicabat: vt pote postq̃ bellum sit insecutum. Fallax est & argumentum illud, in quo omittitur quãdo, & qũo facta, vel ĩstituta sit res hoc modo. Iure Alexander Helenem rapuit. Erat enim à patre optio filiæ data. Sed latet error in eo, quod non semper, sed initio forte data optio fuerat, post quod tempus illa egressa est manum, & potestatem patris. Itẽ siquis dicat cotumeliam esse liberum hominem cedere: negari potest absolute omissum. Sed tunc contumeliam dixero, cum sine causa, ac per iniuriã ceditur. Habetur & locus quidam disceptatorius, planèq; cõtentiosus, in quo simpliciter sumitur, quod simpliciter non est, atq; ita simulacrum quoddã veri syllogismi conflatur, id autem dialectico exẽplo docebimur. Quod non est, est: quia quod non est, hoc ipsum est, quod dico non esse. Item quod ignoratur scitur, quia quod ignorat̃, scitur ignoratum esse. Idem locus transferri ad oratores potest, fietq; ex eo ratiocinatio, non Enthymema sed Enthymematis quædam imago. Quod quidẽ efficitur quoties id, quod cõsentaneum est aliqua, aut maiori parte simpliciter ad omnes confertur particulatim, absolute, atq; in vniuersum profertur: cuiusmodi error in ratione Agathonis visitur. Consentaneum inquit hoc ipsum esse, multa contingere mortalibus non consentanea; nã cum multa præter id, quod consentaneũ est, fiant: si hoc ipsum consentaneum est; continuo efficitur vt idem & consentaneum, & dissentaneum esse necesse sit. Quod

ſi fateare concedendum erit etiam conſentaneum non eſſe conſentaneum: ſed in eo laqueus occulitur, quod id, quod ſimpliciter non habetur, ſimpliciter ſumitur. Quamobrem quemadmodum in captioſis diſputationibus frequentes inſidiæ conſtant ſilentio trium rerũ, penes quid, ad qd, quomodo, ita & hoc loco fraus pendet ex eo, quod id, quod conſentaneum dicitur, quale conſentaneum ſit, quaſi diſſimulãdo tacetur. Porro ex huius loci tractatu ars Coracis feré vniuerſa cõſtat. Siue inquit affinis culpæ non eſt, quem quis accuſat: puta ſi debilis pulſaſſe aliquem arguatur, ita defendendus eſt, vt conſentaneum illud non eſſe dicatur. Siue tenetur ſuſpicione criminis eius, cuius inſcribitur, vt ſi conſtaret robuſtum eſſe, qui cecidiſſe diceretur, adhuc eodem pacto tuendus eſt, vt conſentaneum negetur eſſe, feciſſe id quempiam, quod videri conſentaneum, & credibile debuiſſet. Similem in modum, & ad cæteras criminationes reſpondebat: omnes enim, aut ſuſpecti ſunt, aut non ſunt eius criminis, propter quod in iudicium vocantur. Cæterum defenſio illa facile tollitur, quamuis enim vtrumque ſit conſentaneum, non tamen eodem vtrumque modo, ſed alterum ſimpliciter, alterum (vt dixi) ex parte duntaxat. Ex eo genere eſt, cum peiorem cauſam meliorem quis facit, quod promiſſum Protagoras cum iactaret, iure ab omnibus male acceptus eſt, nec enim docturum ſe vera profitebatur, ſed falſa, & quæ videri poſſent veriſimilia: quæ nec in artem quidem vllam, extra quam in Rhetoricam, & captioſam ſiue ſophiſticam caderent. Ac de Enthymematis quemadmodum inueniantur, conſtituanturque tam ea, quæ vere En-

thymemata sunt, q̃ quæ videntur esse; dictum est.

Cap. XLV. Quomodo argumentis resistendum sit.

NVNC quemadmodum soluantur, infirmenturue sequens est docere. Duobus generibus argumentum aduersarii soluitur, primo hoc est per reprehensionem, siue obiectionem inductam eliditur. Altero cum aliud contra argumẽtũ opponitur, hoc est aliud argumentum in contrariam partem astruitur. Ac genus quidem hoc posterius ex eisdem locis sumitur, eodemque vtitur inuentionis fonte, quo vtitur confirmatio. Nam ratiocinationes, quibus ab oratore fides iudici fit, ex probabilibus constant, probabilia vero sæpe multa inter se contraria inueniuntur. Obiectiones autem, quibus aggressiones aduersarii diluuntur, quadrifariam (vt in Topicis diximus) solent induci, ab eodem, à simili, à contrario, à iudicatis. Ab eodem vt si amorem honestam rem esse probaueris, duplici id obiectione tollatur, vniuersali scilicet, & particulari: vniuersali sic, amorẽ esse malum oportet, siquidem mala est indigentia omnis. Particulari sic, nõ habetur amor interim optimus, interim pessimus, si amores aliqui turpes, & mali non essent. A' contrario vt si dictum sit, virum bonum esse quempiam, propterea quod beneficus in amicos esset, occuratur ita, nec virum malũ esse maleficum. A' simili, vt si diceretur, odisse semper qui se iniuria affectos putãt. Opponatur, nec amare quidem semper, qui beneficiis sunt affecti. A iudicatis, quoties auctoritate, ac testimonio clari alicuius hominis refutatio nititur, vt si di-

catur ebriis ignoſcendum eſſe, quod ſcilicet impru-
dentes peccant, refellatur id hoc modo, non eſt igi-
tur recipiendus Pittacus, qui grauius puniendos pu-
tabat, qui per temulentiam deliquiſſent. Planè argu
mentatio omnis quattuor ſumptorum aliquo ſubrigi-
tur. Quattuor ſumpta ſunt credibile, exemplum, ne-
ceſſarium indicium, & ſignum. Nam Enthymema-
ta facta ex rebus, quæ ferè exiſtunt, aut creduntur exi-
ſtere, dicuntur ex conſentaneis, & credibilibus ſum-
pta. Quæ vero per inductionem, admonitionemque
ſimilium, aut plurium, aut vnius, aſſumpta vniuer-
ſali propoſitione ad particulare aliquid conferuntur,
appellari ſolent exempla. Cum autem neceſſariis
rerum indiciis ratiocinatio aduincitur, inſolubile, &
neceſſarium argumentum vocatur. Quod ſi ex com-
muni, ſingulariue aliquo ſiue ſit, ſiue non ſit, ratio
nectitur, erit argumentatio ſumpta de ſignis. Con-
ſentaneum porro ſiue credibile eſt, non quod ſem-
per, ſed quod ferè, ac propenſius fieri ſolet: clare igi-
tur intelligi datur huiuſmodi Enthymemata indu-
cto aliquo per obiectionem ſemper reprehendi poſ-
ſe, atque perfringi. Non tamen omnis reprehenſio
integra eſt, ſed quædam interim vitioſa, & quæ ni-
tatur fuco: nam qui credibile argumentum euertit,
non ita ſemper euertit, vt neget eſſe credibile, ſed
ita vt neceſſarium non eſſe demonſtret, vt cum priore
poſterius non neceſſario cohærere demonſtret. Quã-
obrem cum reo vtrumque cõfugium pareat, plures ad
refellendũ vias, q̃ actor ad confirmandũ habebit. Non
eſt aũt ius eadem vtriuſq; cõfutationis, & eius q̃ negat
credibile eſſe, & eius, quæ neceſſariũ nõ eſſe defendit.

Quod

Quod vero plurimum solet fieri, eoq; consentaneum, credibileq; habetur, semper habet aliquid, quod cõtra obiici, inferriq; possit: alioquin non esset consentaneũ modo, neq; credibile; sed planè perpetuum, & necessarium. Ac iudex quidem si per eum modum dilutũ sit, solet interim decipi, arbitrariq;, aut credibile non esse, quod aduersarius dixerit, aut minime firmum, potẽsq;, propter quod iudicium sit ferendum. Cæterũ (vt alias diximus) non ex necessariis solum, sed etiam ex credibilibus, ac probabilibus iudicare oportet: atq; hoc est, quod dici solet, optimam in iudicando sententiam sequi. Igitur non est satis ostendere necessarium nõ esse, quod esse credibile demonstretur. Hoc vero consequi poterimus, si id, quod per obiectionem inducemus, plurimum fieri solere monstrabimus: inductio autem huiusmodi, siue obiectio bifariã potest inferri, ita vt frequentia illa, atq; propensio vel tempore, vel rebus constare dicatur: nam firmissima fuerit, cui ꝓsidium vtrũq; contigerit; etenim in eundem modum sæpe numero q̃ accidunt, credibiliora efficiuntur. Euertuntur & signa, & quæ accipiuntur à signis argumẽta etiam cum signa ipsa non negantur facta, vt superius dictum est. Nam quod in resolutoriis commentationibus scriptum est nobis. Signum nexu syllogismi astringi non potest. Exempla quoq; eodem modo, quo & credibilia duobus generibus refelluntur. Altero, si vno aliquo in cõtrariam partem inuẽto probamus id necessariũ nõ fuisse. Altero si aut plura à nobis exempla, aut frequentius accidere, contra q̃ ille asseruisset, ostendimus. Quod si similium tum copia, tum frequentia ab aduersario steterit, id vt reprehendas rem, quã ille similem vult esse.

Tu contra dissimilem, vel dissimiliter affectam, vel discrimine aliquo dissidētem debebis efficere. Indicia quoqȝ illa necessaria, & quæ ex iis Enthymemata pro-muntur, q̄q̄ ita refelli nequeunt, vt signa, quæ nexum, & astrictionem syllogismi nō capiunt: quod ipsum in resolutoriis scriptis planè docuimus; interim tamē, id, quod reliquum est, inficiando tollūtur: nam si necessa-riū fuerit, deinde constiterit, vt negari non possit, nul-lus præterea dabitur ad reprehensionem accessus, tunc enim & demonstrata clarissime omnia, & certissima vi-debuntur. Amplificatio, & imminutio nō sunt Enthy-mematum elementa; id est non sunt loci in quibus in-clusa sint argumenta. Est autem elementum, & locus plurium Enthymematum sedes. Sed Enthymemata quædam sunt ad magnitudinem rei exornādā, aut ele-uandam adhibita. Sicuti & aliqua sunt ad honestatem, turpitudinem, æquitatem, iniquitatem reliqua eius ge-neris demonstranda afferuntur. Quare quemadmodū ex omnibus illis, circa quæ cæteri syllogismi, & argu-menta versantur, nullus est Enthymematis locus, ita nec amplificatio, nec attenuatio, quibus rerum cremē-ta monstrantur, potest Enthymematis locus intelligi.

Cap. XLVI. De refellentibus argumentis, & demonstrantibus comparatio.

SED neqȝ argumenta illa, quibus refellimus ex alio genere habentur, quam habeantur ea, quibus confir-mamus: nam qui refellit, aut demōstratione vtitur, aut obiectionem inducit. Demonstratione vtitur, quoties argumentum aliud in partem contrariam asserit: vt si aduersarius factum esse probauerit, is, qui respōdet fa-ctum non esse demonstret. Aut contra, si ille nō factū

asseruit, hic esse factum ostendat: quare discrimen nullum habetur, quoniam eisdē rebus vtrinque ad probationem vtuntur: nam cum aliquid esse, aut non esse contēditur, vtrinque Enthymematis perinde agitur. At inductio obiectionis, per quam resistimus argumentis Enthymema non est, sed vt in Topicis diximus, sententiæ cuiusdam illatio, ex qua statim alterum docetur, aut ex iis, quæ probanda eius causa sumuntur, aliquid non concedi, aut ex iis, quæ conceduntur, complexionem non confici, id est id quod concludere illi velint non effici ex propositis nec esse cōsequens. Ac cū tria sint, quæ tractari dicendo debent, absoluta iam parte illa, quæ ad inuentionem pertinebat exemplorum, sententiarum, argumentationum, postremo vniuersæ eius rationis, quæ docet sumere, & infirmare sumpta. Reliquum est vt ad elocutionis, & dispositionis præcepta transeamus.

FINIS.

Cap. XL. vsque in finem.

„ NVNC de Enthymematis primum, sed in vniuersum agemus. Proponit se dicturum Aristoteles de Enthymematis. Et certe id ratio ipsa postulat, quoniam de exemplorum, & sententiarum appositione supra disseruit. Agit ergo primum in vniuersum qua ratione Enthymematum copia possimus affluere, deinde ex propriis docet nos Enthymemata conficere. Propria vocat domicilia Enthymematum, & elementa, vel locos in quibus vigent argumenta. Pulcherrima ergo præcepta in vniuersum tradit, vt Enthymematum copia nobis ampla quæratur. Proponit ergo primum
„ hoc modo. Nunc de Enthymematis primum (ita enim res postulat, quoniam
„ de machinis oratoriis sermo institutus est, deque exemplis & sententiis actum)
„ sed in vniuersum qua ratione quærantur. In vniuersum inquam, quoniam
„ præcepta quædam communia traduntur, quæ seruari omnino debent, si quis
„ affluere probationum copia velit. Deinde ingrediemur tractatum locorum, locos intelligit eos, quos in primo libro etiam intellexit, à maiori, à minori, à

contrarijs, & huiusmodi qui quidem differunt a communibus illis præceptis quoniam proprij sunt hi, sed illa communia, ergo recte dicit Aristotel. Est
„ enim vtriusque rei ratio plane diuersa. Aliud enim est Enthymema aliud locus, & elementum vt dictum est. Quid igitur sit Enthymema. & quod sit quædam Syllogismi species, & quod differat a Dialectico Syllogismo superius est demonstratum. Primum ergo præceptum est, quo prohibentur duo. Alterum ne in conficiendis Enthymematis vel eas res assumamus, quæ vel a re ipsa longius amotæ sunt, uel eas quæ uulgares nimis, & passim assumptæ uidentur. Quod siquis in ea uitia decidet, & se, & auditorem offendet. Se quidem offendet cum sine delectu quamque rem capiet, uanus enim & garrulus esse iudicabitur. At auditoris offensionem incurret, cum res longe petitas in probationibus aduocabit, nam ob pro-
„ lixitatem offundet rationibus tenebras. Hunc locum nos in primo aperui-
„ mus capite quinto, ubi dicitur. Fieri quidem potest, ut ea, quæ ratio-
„ cinando concludimus, aliquando conficiantur ex his, & reliqua iudex enim rudis est, nec multa, nec de longinquo prospicere potest. Hinc sequitur quod in eruditi id est qui rerum scientiam non habent, ut oratores multi facilius in plebe, & multitudine persuadent, quam eruditi, & sapientes. Illi enim hoc est periti rerum seriem agnoscunt, & ob id communia et uniuersalia sectantur.
„ Imperiti uero, ex ijs quæ sciunt, etiã proxima eliciunt. Sic legendum. Quare
„ sequitur, non omnia, ut quisque sensus, et argumentum occurrit, afferenda esse.
„ Sed certa quedã, et cognita ijs, qui iudicaturi sunt, uel ijs, quos nobis quoquo modo auditores constituimus, nam duplicẽ in modũ res seligimus, aut enim ex ijs sumimus argumenta, quæ audientibus uidentur, aut ex ijs, quæ nobis. Cum ergo sumimus argumenta, ex ijs, quæ uidentur auditoribus, oportet ut dixi, ne res longe peritæ, nec nimis uulgatæ sint. Cũ vero sumimus argumenta ex ijs, quæ nobis videntur, oportet (ut ait Arist. tunc demum assumere, cũ vel omnibus, vel pluribus ita videtur vt nobis. Atque is sensus Hermolai interpretationem sequitur. Sed aliter intellexit præceptor meus Lampridius, inquiens, quare neque ex omnibus probabilibus, sed ex definitis, & determinatis est dicendum, determinatis inquam vel iudicibus, vel ijs quos iudices
„ suscipiunt, & probant, vt sunt legumlatores, & hoc, quod sic se habet,
„ manifestum etiam apparet, vel omnibus, vel pluribus, hæc ille. Quid ego audeam? An satis erit dicere, quod hæc omnia quæ hic ab Aristotel. dicuntur, cum ijs, quæ in primo libro capite quinto dicta sunt, optime quadrant, vt Hermolaus adnotauit? Certe hoc satis erit: atque hoc est primum præceptum, quod commune est omni Enthymemati, cui additur non modo ex necessarijs, quæque aliter non fiunt, sed ex ijs, quæ parte plurima fiunt
„ duci posse argumenta. Sed alterum præceptum est ibi. Primum itaque
„ scire oportet, necessarium esse, vt is, qui de aliqua re dicturus, ratiocina-
„ turusue est. Oportet vt qui concludere ac probari quicquam velit, siue in iudiciali, siue in senatoria, siue in causa demonstratiua, siue in qua vis arte ac scientia, oportet inquam, vt sciat vel omnia, vel quædam, quæ negotio insint, atque hoc est primum præceptum: ratio cuius est duplex, quoniam de nihilo nihil fit, si igitur non habeas, vnde conficias, nunquam certe

conficies: præterea ea quæ rebus insunt, nos in rerum notitiam ducunt, quare q̃tum quisque plura de rerum attributis nouerit, tantum melius res ipsas agnoscet. Hanc sententiam sæpius ab Aristotel. repetitam nosces, nam in libris de celo excusat se diuinæ illius naturæ pauca noscere, quoniam remotissima est à iudicio sensuum nostrorum, & pauca eius attributa cognoscimus, in libris de anima manifestissime attestatur accidentia naturam rerum cognoscibilem facere. In Topicis, inq; aliis locis plurimis id affirmat, nec ab re quidem, ignorantur enim naturæ, ex ignoratis nihil fit notum, sed attributa, & quæ insunt vel sensu, vel leui aliqua animaduersione visuntur, recte igitur ab Aristotele præceptum illud traditum est, quod inductione quadam in tribus generibus ostendit. Omnia sunt facillima in Aristotel. idem quoque Plato in conuiuio in oratione Agathonis, sed id ad genus demonstratiuum accommodat, dicens eum nihil scire de laude, qui id
» laudat, quod non intelligit, & alibi multa, vnde & Horatius. Scribendi re-
» cte sapere est principium, & fons. Rem tibi Socraticæ poterunt osten-
» dere cartæ. Ac demum fieri nullo modo potest, vt quis non dicam ornate loquatur, sed ne os quidem aperire queat, nisi quæ in re insint, agnouerit. Ex propriis igitur monemur hoc præcepto, vt ratiocinemur. Cæterum vt hoc commune est omni causarum generi, & in omni re, qua de agitur, requiritur, ita de Enthymematum locis agendum, quæ elementa ab Aristotele vocantur, vt enim elementum est, in quod soluitur res ex eo compacta, ita in suos quæque locos, ac sedes reuertuntur, sed vt hoc commode fiat diuidenda sunt Enthymemata. Enthymematum alia rem probant, & demonstrant. Alia diluunt, & refutant: ad hanc partitionem duplex locorum ordo accommodatur, alter est eorum, qui ad demonstrandum, alter eorum, qui ad infirmandum idonei sunt. His adiungendi sunt illi, ex quibus mentita Enthymemata fiunt, atque ex hoc etiam similitudo inter Dialecticam, & Rhetoricam apparet. In Dialecticis enim est Syllogismus, inductio, confirmatio, infirmatio, fallacia, in Rhetoricis respondet his Enthymema, exemplum, demonstratio, improbatio, & mendacium. Tractatur autem hic ratione alia de locis, ac in superioribus tractatum est, quoniam superius habita est mentio de locis, qui in singulis generibus, & rebus haberentur vtiles, & necessarii, nam propositiones, ex quibus ad singulas partes dicendi Enthymemata elicerentur, de bono, de malo, de honesto, de turpi, de iusto, de iniusto, præterea quales ex affectibus, & moribus, & habitibus ducerentur, omnes expositi sunt, hic non partiales assumptiones, non proprias propositiones, sed communes quædam, ac vniuersalesq; argumentorum sedes explicantur. Primus est à propriis, alter a contrariis. Tertius a coniugatis, & similibus casibus, alius à rebus, quæ mutuam habent confirmationem, à minori, a maiori, a pari, a temporis consideratione, hoc est a translatione temporis, vt ait Fab. huic potest subiici locus a fictione, qui in omnes locos cadere potest, teste Fab. a dictis in dicentem retortis, a definitione, a multiplici significatione, a diuisione, & remotione, ab inductione, sic Cicero, sed Fabius a similibus, a re iudi-

cata, à partibus. Tu notato exemplũ in secũdo Top. *Aristotelis* ab his, quæ
maiori parte proueniunt, id est à communiter accidentibus, à cõsequentibus
id est ab adiunctis, cum duo ponuntur inter se contraria, quorum tenuisse
vtrũlibet sufficiat, ex reciproco & commutato, à diuersitate publicę, & pri-
uatæ approbationis, ex proportione, ab eo, cum duo proponuntur, vt vtrũ-
libet electum idem efficiat, de quo etiam Fab. libro quinto, ex conuersione
consilij, à causa factorum id est à fine, à causis impellentibus, à facultate, ab
incredibili, vbi aurea verba ponuntur pro sancta relligione, atque hi
sunt loci, ex quibus res probantur, & Enthymemata illa fiunt, quæ δει-
κτικὰ dicuntur, loci vero qui ad Enthymemata coarguentia referuntur, sunt
hi: à repugnantibus: à suspectis: à causa: ab eo quod licuerit ne melius facere,
à cõtrario: ab excusatione & accusatione, à nomine, & reliqui, his positis de-
mentientibns agit, & fallentibus argumentis, deque eorum locis primo edis-
serit, mox quomodo soluantur ostendit, & librum finit, comparando lo-
cos soluentium, & demonstrantium argumẽtorum inter se, q̃tum ergo atti-
net ad locos demonstrantes, & cõfirmantes pauca quædam sunt animaduer-
tenda in verbis Aristotelicis. Primus locus ab ijs, quæ rebus insunt, vt
plurima, & quam fieri potest affinia, & propinqua sumamus, nam si mul-
ta erunt, melius rem docebimus, si affinia, & propinqua, eo accommodatio-
ra, & minus communia esse intelligẽtur, vnde Plato in libro de legibus, qui
,, Minos inscribitur, exẽplum dat in genere demonstratiuo dicens, quin dili-
,, gẽter cauere decet quoties virum aliquem laudaturus es, aut vituperaturus,
,, ne aberres, atq; huius gratia imprimis curandum est, vt bonos, & malos di
,, gnoscamus. Nec modo communia sed propinqua, & propria scire oportet,
cuiusmodi sunt, quæ cũ re ipsa coniuncta sunt, vt ab ea vel oĩno nequeãt, vel
non facile dimoueri queant, quid enim de natura hominis sciam, licet sciero
communia quædam, quæ non tam in homine insunt, q̃ in cęteris quoq; re-
bus? vt si candidus, si magnus, si mortalis, nam & magna, & cãdida, & mor
talia multa sunt, quæ ab homine seiugantur, at si capacem scientiæ, si proui-
dum, si memorem, si arte viuentem, si sociabilẽ attulero, tum proxime acce-
dam ad eius vim declarãdam. Similis ratio est in omni re, vt si quis laudaret
Aristotelem, quia sapiens: hoc esset commune cum cæteris, at si diceret eum
inter sapientes primum omnem philosophiã mirabili ordine disposuisse, &
vnum tanquam corpus effecisse, id proprium est. Pertineat ergo locus is ad
declarandas conditiones assumptionum, ita vt aliæ propriæ sint, aliæ extrin-
secę: quædam propinquę, q̃dam remotæ. Sed qui sequuntur vere loci dicunt,
quoniam propositiones ex quibus Enthymemata conficiuntur, ex ijs artifi-
ciose inueniri possunt, ab ijs enim præsumptiones illæ denominantur, ordo
igitur is est ad inuentionem aptissimus ascendendo scilicet, nam est genus
causæ puta iudiciale, vel senatorium, vel demõstratiuum: postea sunt Enthy-
memata cuiq; generi accõmodata: inde propositiones singulis in seruientes,
demum loci, in quibus propositiones tanq̃ in proprijs domicilijs vigent. Lo
cus a contrario, & is qui a similibus casibus ducitur, in secundo Top. poni-
tur, multiplex enim est, nam contrariorum inter se complexus modos reci-
piunt sex, nam contraria vel vtrumque vtriq; iugabitur, & hoc dupliciter,
aut ita: prodesse amicis: inimicis obesse: aut p̃ diuersum: amicis obesse, inimi-

cis prodesse, vel ambo ad vnũ exibebuntur:& hoc quoq; biceps: vt amicis prodesse amicis obesse:contraue,inimicis prodesse,inimicis obesse: vel vnũ ambobus accõmodabit,bipartitũ & hoc:amicis prodesse, inimicis prodesse. Aut cõtra obesse amicis,obesse inimicis,ex duobus primis cõplexibus cõtrarietas nulla exoritur:nã hoc quod dico amicis prodesse,contrariũ nõ est huic: inimicis obesse,quia vtrũq; scilicet expetendũ est, & ab eadem proprietate moris proficiscit:ne illa quoq; contraria sunt mutuo : amicis obesse:prodesse inimicis:sunt enim vitanda æque ambo,& ab eodem nata more : porro vitandum vitando contrarium non videtur esse,nisi alterum in excessu , alterum in defectu sit positum:nam excessus ex fugiendis, vitandisue rebus videtur, similiter, & defectus:quatuor reliqui modi repugnant, & contraria complexione finguntur:à contrarijs enim moribus profecta,cõtrarias quoq; iugationes habent,& alterum erit expetendum,alterum fugiendum : ex his liquet plura singulis fingi posse contraria,sed illa pars sumenda est , quæ ad propositũ nostrum facit , contraria duo in eadem re contineri non possunt: idem genus capax est contrariorum:id ponendum non est, quo posito contraria sequuntur,aut repugnantia,consecutio in oppositis retrorsum valet,ut si homo est animal,quod animal non est,nec homo est,& reliqua in Aristo tele,quæ latiori contrariorum & oppositorum nomine dicta sunt. Locus ἐκ τῶν ὁμοίων πτώσεων καί ἐκ τῶν συστοίχων dr̃ in Top. à iugatis , & flexiõibus: cõiugata dicunt̃ a Cice.q̃ sunt ex verbis generis eiusdẽ,eiusdem autem generis verba sunt,quæ orta ab vno,varie commutantur,vt sapiens sapienter,sapientia.pulchræ autem sunt socraticæ interrogationes per coniugata,& contraria,vt probetur vnum vni esse contrarium,vt illa in Protago.nonne tẽperantia temperanter agunt? nõne quicunq; nõ recte agunt insane agunt?& qui ita agunt non temperanter agunt?ergo insane ageret contrarium est eius quod temperate ageret. De tertio loco non memini me legisse quicquã apud Aristotel.in Top.nisi forte sit primus & trigesimus in secundo Top. vt est in Alcmæone apud Theodectũ.Alcmæon comædia quædam Theodecti inscripta.Alcmæon Amphiarai filius fuit, Eriphilisq;, quam ipse , vt patrem, vlcisceretur interfecit , sed postea ab Amphilocho fratre ob matris cædã interfectus,habuit is vxorem Calliroem,quæ filiorum causa iouem diutius precata est,optabat enim filios ad iuuentutem peruenire,vt patris mortem vindicarent:atq; hoc ad vota successit,de qua re plura sunt apud historicos. In loco a maiori illud obseruandum,quod locus a maiori dicitur is, in cuius cõclusione ponitur minus,aut multo minus et in loco à minori ponitur, magis, aut multo magis:& hoc modo cognoscunt̃.Maius est,quod magis probabile est,& minus quod minus probabile.σχολῃ particula est,qua græci vtuntur cum probãt aliquid a maiori. Mussurus interpretabatur vix.Locus ille,qui ducitur a minori,videtur duci a maiori,nisi hoc modo intelligat̃ , qui eo dementiæ venit,vt patrem verberet,quod rarius fieri consueuit, multo facilius id faciet,quod per sæpe fit,hoc est multo facilius proximos verberabit,nam quo maius est crimẽ,eo minus probabile est, quare locus is erit a minore ad maius cuiusmodi est ille Terentianus:hic paruæ consuetudinis causa huius morũ fert tam familiariter,quid mihi hic faciet patri : locus a definitione ita intelligendus est in Aristotele, vt qualibet rei descriptio, & declaratio ad

hunc locum referatur, pressius tamen Tullius hoc nomine vtitur, ac definitionem audit, quæ rei vim, & naturam ex proprietate & genere declaret. Sed Aristotel. accidētia, & attributa sumit in definitione hac. Locus is a Platone sumitē in Apologia, vbi Socra. contra accusatores se defendit. Locus a re iudicata, qui nonus est, triplici ratione munitur, aut cum idē, aut simile, aut contrarium iudicatum est, vel ab omnibus, vel ab pluribus, vel a sapientibus, hisq; vel omnibus, vel plurimis, item a bonis, & summæ authoritatis
» hominibus. Ita ne venerandis illis vltricibus, σεμναὶ vocantur Eumenides a
» Soph. Eruitur locus a partibus vt in Topicis Decimus locus is est. In secundo Topicorum vbi in loco a genere, & a specie quæritur an anima mouetē, ibi docet Aristo. anumerare species motus augumentum scilicet & decremētum, ortum, interitum, & alias vices, quod si inuentum fuerit animam neq; hoc, neq; illo, neq; alio genere motionis moueri, verum fuerit negare ipsam omnino moueri, & hoc est, quod hoc loco dicitur, qualis motus est animæ
» nempe aut hic, aut ille. Apud Theodectum in Socrate idest in defensione So
» cratis. Vndecimus locus a communiter accidentibus. Fab. ab adiunctis, & cō
» sequentibus naturaliter, φθονείσθαι. Hor. si possum inuideor. Ab hoc proxi-
» mus locus est. Fabius vel cum duo ponuntur inter se contraria quorum tenuisse vtrumlibet sufficiet. Differt locus is a superiori, propterea quod connexa ibi alteri duorum contrariorum contraria minime sunt, nam in eodem possunt inesse vt inuidia, & sapientia: hic vero connexa coniungi minime possunt, nam ob iniustitiam amari ab hominibus, & ob iustitiam amari a deo, minime simul insunt. Oleum & salem emendum. nescio ego an ingeniū suum vt solet, an aliquem ex antiquis sequatur Erasmus, cum interpretetur hoc Prouerb. acrem, ob salem, lenem ob oleum esse orationem debere, ego saltem nihil habeto, quod plane satisfaciat βλαισῶσιν cōmutationem, & reci
» procationem Herm. vertit, est autem obliquitas crurum qualis est lacerta-
» tarum. Item Theodectes in lege, in hoc uide. ff. de publicanis, & vectigalibus. Constat locus etiam ex eo quod ijdem homines non eadem olim, quæ nunc. Idest locus ex conuersione consilij. In loco autem ab eo cuius gratia, videtur ea ratio demonstratiui generis propria: quia quando quis laudat, aut vituperat, causam factorum explicare debet, & ostendere an ad eum finem, & vsum facta sint, ne aut casus, aut vis, aut alia causa, q; volūtas interponatur: vnde inquit Aristotel locus alius est consiteri illud esse, quod factum est, sed in alium vsum, vt cum dicitur, fortunam non beneuolentia hominū eos ad summas opes euehere, sed vt lapsu grauiore ruant. Reliqua vero quæ ad locos demonstrantes attinēt, facilia sunt in Aristotel. Coarguentes quoq; satis expositi sunt, at fallentes & apparentes indigent aliqua explicatione.
» Quoniam vero Enthymema, syllogismus quidam habetur. Primus locus su
» mitur a figura dictionis, is & in libris Elenchorum expositus est ab Aristotele hunc in modum, sed nos prius ab elenchis hauriamus distinctam quandam omnium diuisionem vt facilius res omnis intelligatur. Quattuor genera differendi. Præceptio: disputatio: attentatio: decertatio. Præceptio non pendet ex respondentis arbitrio, sed ex proprijs cuiusq; doctrinæ principijs concludit: disputatio ex probabilibus sumptis cōtradicentiā colligit: attētatio ex ijs, quæ respondentes opinantur, & ex ijs, quæ iure oportet eos, qui peritiam

aliquarum

aliquarũ rerũ prẹferunt,rõnes suas cõmunit,qua mirabiliter vsus est Socra. in Sophistas:Euthydemũ : Protagorã:& alios. Deceptio duplex aut enim re ipsa peccat cũ non probabilia,sed q̃ probabilia videantur assumat: aut ratione cũ vtamur ijs,ex quibus nõ quidẽ conficit̃,sed videtur tñ cõfici:de hoc postremo genere mentionẽ hic facit Aristo.quinq; aũt sunt,ad quẹ intẽdunt contentiosi,& altercatores,coargutio:mendaciũ,admirabile:soleccismus:garrulitas,aut enim vt inaniter repetãt,aut admirabile proferãt,aut barbare loquant̃,vel coarguantur hi,qui respondẽt,quẹrit̃ ab ijs,qui interrogant : his omnibus vtitur Socr.in Protagora,à quo puto(ita enim hæc exẽpla me mouent,)Aristo.omnia desumpsisse.De coargutione nunc loquit̃ Arist.hẹc duplex est,aut in dictione posita est,aut extra dictionẽ:fallaciæ in dictione positẹ intra senariũ continent̃ oẽs:agnominatio: ambiguitas: collocatio: diuisio: accentus:figura locutionis,fallaciæ extra dictionẽ numero septẽ,ex accidẽtibus:ex eo quod simpliciter,& parte quadã est:ab ignorãtia elenchi:ex consequentibus:ex petitione rei q̃sitẹ,ex nõ causa,vt causa:ex multiplici interrogatione.Sed Arist.in hac parte non oẽs accipit sed quasdã:hoc est vulgatas maxime,& Rhetoricẹ propiores.Nos aũt oẽs breuissime declarabimus:primus ergo locus est in dictione positus:& appellat̃ dictiõis figura:is fit, quotiens,id quod idẽ nõ est, ad eundẽ modũ effert̃,vt si genus ꝓ genere: si qualitas pro q̃titate:si patiens pro efficiente,vt si verbum actiue significationis, passiua cũ sit voce,aut è cõtrario ĩtelligat̃ vt sonat,põt enim verbũ aliquod ex ijs,q̃ actiua nõ sunt:si figurã solã quis spectet , actiuũ intelligi,cuiusmodi est verbũ valet,hẹc in Elenchis:at hoc loco figurã dictionis intelligit , cũ qs eo mõ loquat̃,vt Enthymema conficere videat̃,quia formã quandã rõcinãdi prẹferat,nihil tñ re vera cõficiat,& cõcludat,nã siquis dicat non est hoc,& illud,necesse igitur est & hoc & illud esse:hẹc enim prolatio Enthy.quandã spẽm habet:sed nõ est Enthy.est & altera spẽs q̃ fit per inuersionẽ,& oppositionẽ argumenti:nãq; in Enthy.cõtorte & opposite dicere vr̃ Enthy.opposite aũt inquit,quoniã in apposito exẽplo affirmationes negationibus opponebant̃,si igit̃ quis cõclusiones multas nondũ probatas,tanq; principia colligat,is vr̃ astruere Enthyme.non tñ astruet,quoniam nõ est Enthy.aut syllogismus ex quacũq; diuersarũ propositionũ cõnexione,nec vt cũq; sors tulit, figura erit sane Enthy.& spẽs,sed reuera nõ erit Enthy. Ad agnominationẽ, qui est scd̃s locus hic,sed primus in Elenchis,hẹc oĩa pertinẽt, primũ vt,qui nesciũt,teneãt:qđ sic inducit̃,q̃ qs nescit,docet̃:q̃ quis docet̃ tenet q̃ quis ergo nescit, tenet:soluit̃ verbũ tenet,duo significat,uã & is,q̃ scit,tenet, id qđ scit: & q nescit cũ docet̃ tenere dr̃,qđ docet̃,hoc est capere,& intelligere q̃ docet̃. Alioqn nõ doceret̃ nisi ꝑcipiẽtẽ intelligerẽt.Itẽ illud,vt cõmoda sint incõmoda,qđ ꝓbat̃.Expediẽtia q̃ sunt cõmoda sunt,incõmoda sẹpe expediẽtia sunt: cõmoda igit̃ sunt incõmoda:cæterũ appellatio expediẽtis gemina est:nam et pro eo,quod opus sit capit̃ expediẽs,qualia sẹpe numero sunt incõmoda: est enim incõmodũ q̃nq; vel necessariũ,& pro eo,quod bonũ,honestũq; sit.Ex hoc genere sunt ẽt hẹc,qui surgebat stat,& qui sanabatur sanus est,surgebat aũt recumbẽs,& sanabatur languidus,ergo & recũbens stat,& languidus sanus est:deceptio in eo est,quod cũ dr̃ languentẽ quid aut facere, aut pati non vnus sensus est,sed mõ quod is,qui nũc languet,aut recumbit,mõ quod is,q̃

prius languebat, ſanus ſit, hęc igiť agnominationis fallacia noíatur, í verbo: in noíe: in oratione vna, multipliciter accipiēda. Hæc in Elenchis in Rhe. aūt tria ponūtur exēpla: muris: canis: & eius, quod eſt exiſtimatione dignū: laudat murē, qui græce μῦσ, dr̄ & ab eo dici affirmat miſteria id eſt μῦς ἱερὰ παρὰ τουσ ἔχου ντας μύειν τὸ στόμα, hoc eſt myſteria, q̄ latini ſacra ſecluſa vocant, dicta ſunt ab eo, quod audientes os claudant, et nemini ea reuelent, nā μύειν eſt claudere os, omnibus enim miſterijs ſilentij fides adhibenda eſt, nā in ſacris Iſidis & Serapidis fuiſſe dicitur ſimulacrū, quod digito recto labijs admoto ſilentium indicere videbatur, agnominatio igitur eſt in denominatione huius verbi miſteria, nam qui murem laudat, à græcis mis dictus, ab eo hoc magnum vocabulum deriuari dixit, & nō a mi in: vel myſos quod eſt ſcelus, ea ſcilicet propallare. Canis item ſignificatio triplex. Pindarus loquēs de Pane. O te felicem inquit quem magnæ deæ varium canem celicolæ omnes vocāt. Cum Rhea omnes dij concubuere, ex quorū vario ſemine natus eſt pan. ma-
,, gna igitur dea Rhea eſt: varius autem deus pan. Aut ita: nullum eſſe canem
,, turpiſſimum eſt. Verba gręca pro virili parte canem intelligunt. Virili autē parte virum carere turpiſſimum eſt: carere etiam cane turpiſſimum eſt, nā domus in qua canis nō erat, cōtēptui eſſe ſolebat, & hoc quoq; in prouerbio eſt vernaculo, neq; canis, neq; felis καὶ τὸ κοινωνικόν. Laudat canem aliquis & ad eius laudem ſumit vel ſydus: vel pana, vel partem virilem, vel mercuriū: nā ſydus: pan: & virilis pars vno nomine appellātur a græcis canis: ſed mercurius dicitur κοινωνικὸς id eſt ſocialis & liberalis: & qui canem laudāt nomē hoc chinonichos: a chinos quod eſt canis, & non a choinos quod eſt communis deducunt, quare fallunt, cum agnominatione, quæ fit cum idem nomē ad res diuerſas accommodatur. Exiſtimatione dignum: græce diciť τοῦ λόγου ἄξιον cuius duplex eſt ſenſus, vel quod indiget interpretatione, vel quod debet omniū ſermone celebrair, & laudari. Tertius locus ambiguitati eſt attributus, vt illud Aio te acceda, & Ain quod quis nouit hoc nouiſſe. Controuerſus ſermo ſiquidē, tam eum, qui nouit, q̄ id, quod noſcitur, habere noſcendi vim ſignificat. Item illud, quod quis videt, nōquid hoc videt: videt autem columnam: videt igitur columna. Plane modi tres agnominādi, & ambigēdi ſunt. Primus quoties aut verbum vnum, aut oratio vna peculiares habet ſenſus plures: vt canis: vt aquila. Alter quotiens aſſueuimus ſic loqui. Tertius quotiens aliquid iunctū plura ſignificat, quod ſeorſum ac ſeparatim propoſitū, ſimplicem intellectum p̄ſentat. Cuiuſmodi eſt cæſum hoc: literas ſcire. Vtriq; verbo vna ſignificatio eſt: ambobus plures: aut hæc, quod literæ ſciant ipſæ, aut hæc, quod alius literas ſciat. Locus collocationis hoc eſt diuiſionis & cōpoſitionis facilis eſt hac in parte. Accentus occaſione Sophiſmata non facile finguntur, vtiq; citra ſcriptum: ſed in ſcripto tantum & poematibus. Locus Hom. citatur ab Ariſtotele nam in verbo ſenſus alter erit ſi circunductu, alter ſi acuto apice inſcribatur, & vbi de ſomno loquitur διδόμεν δέ οἱ εὖχος ἀρέσθαι taxať. ſed ſoluiť, quod non ipſi iuppiter dixerit, ſed inſomnio iuſſerit dare. Dictū eſt de laqueis deceptionū in dictione poſitis, nūc ad extrinſecos, & peregrinos tranſeamus, hoc eſt, ad eos, qui in rebus poſiti ſunt. nam Ariſtoteles in Rhe. ponit locum alium, in ea ſede, quæ accentum continet, non enim orator vtitur deceptione accentus, quia citra ſcriptionē accētus dece-

ptio nulla eſt, loco igitur huius ponit amplificationis ſedem quoties igitur
augetur res & exornatur, antequam probetur: toties hæc fallacia tēditur: de
hac & ſuperiori Fabius libro nono, locum autē hunc dicit intendere crimen.
Primus autem extra dictionem ponitur ab accidente locus, qui fit quotiens
eadem omnia & in accidente pariter, & in re ſubiecta, quis ineſſe poſtulat,
cum autem multa eidem generi accidentia ſint, nōeſt neceſſariū, vt illa om-
nia, & prædicatis, & ijs, de quibus hæc prædicantur, inſint. Alioquin omnia
fieri eadem inter ſe, contingeret, eiuſmodi eſt, quod Sophiſtæ afferunt, vt ſi
Coriſcus alter à Socrate contendatur, eſt autem homo Socrates: fere vt alter
ab homine coriſcus negari non poſſit, quoniam a quo alterum eſſe Coriſcū
conceſſit, huic acciderit hominem eſſe. Locus ab eo, quod ſimpliciter, ad id,
quod ſecundum quid eſt, tunc captat, cum id, quod parte verum eſt, tanquā
omnino verum ſit, capitur, verbi gratia. Æthiops albus eſt dentes: ergo
æthiops albus eſt: nō valet: parte enim quadam, non in vniuerſum eſt albus.
Tertia forma per ignorantiam Elenchi abſoluitur, Elenchus eſt contradicen-
tia in vno & eodem non vocabulo demum, ſed negotio. Item in vocabulo
omnino eodem, item vt ex neceſſario ex conceſſis eueniat, vt ne id, quod in
quæſtione eſt, adhibeatur in numerum cum ſumptis. Item vt penes idem &
ad idem, & eodem, reſpectu, & ſub idem tempus reddatur. Aliqua porro vna
ex ſupradictis conditionibus prætermiſſa coarguere diſceptantem videntur.
Quartum genus erat, cum id aſſumitur, quod ab initio verſabatur in con-
trouerſia, videtur autem impedire aduerſarium, ex eo, quod is, quid idē, quid
diuerſum ſit non poteſt perſpicere. Quintum genus à conſequentibus fit de
quo etiam in Rhe. ſicut & de eo, qui ab accidente ſumitur. Et de eo, qui ab
abſoluto & ſimpliciter ſumpto ad id quod eſt in parte, ſumitur is fit, quoties
reciprocare aliqua, quæ non reciprocant, credūtur. Apud rhetores probatio-
nes, quæ a ſignis ducuntur, ex conſequentibus pendent, nam probare adulte-
rum quem volentes, id quod adulteros conſequitur, ſumunt, quod comat ſe,
quod vagari noctu conſpiciatur, atqui multis quidem ineſt, vt & ſe comāt,
& noctu errent, quibus tamen prædicatum non ineſt, vt ſint adulteri. Sextū
genus eſt cum quid inſtituitur pro cauſa, quod tamē nō eſt cauſa. Vltimum
cum plures, quæ ſunt vna tamē videtur interrogatio. Ita euenit vt quoties id
nos latet, vna reſpōſione, quaſi ad vnam intentionē contēti ſimus occurrere.
Atq; is breuiſſime modus fallentiū omniū eſt explicatus, reliquum eſt vt ad
argumenta ſoluēda veniamus. Cice. idem dicit in ſecūdo de ora. quod hic Ari
" ſtotel. argumento reſiſtendū inquit, aut ijs, quæ probandi eius cauſa ſumunt
" reprehēdēdis, aut demōſtrādi id quod cōcludere illi velint, nō effici ex pro-
" poſitis, nec eſſe conſequēs: aut ſi ita nō refellas, aſſerendū eſt in cōtrariā par-
" tē, quod ſit, aut grauius, aut æque graue, illa aūt, q̄ aut conciliationis cauſa le
" niter, aut permotionis vehemēter agunt contrarijs cōmotionibus inferenda
" ſunt, vt odio beneuolētia, miſericordia inuidia tollat, hęc Cice, eadem & Ari
" ſtotel. quæ quoniā hic clara ſunt, & ēt in. 1. lib. ſatis dilucide ex analeticis ex
cerpta ideo ſuperſedebo de ijs amplius dicere Reſtat vt de argumentorū vſu
dicam vt pollicitus ſum: at quia hoc in tertio lib. tranſigetur vbi de vſu, &
tractatione omnium rerum inuentarum dicetur. Ideo illuc me referam.

FINIS SECVNDI RHETO.

LIBER TERTIVS RHETORICORVM ARISTOTELIS INTERPRETE HERMOLAO BARBARO.

Cap. I. Series dictorum, & dicendorum.

q VONIAM HABENTVR tria, quibus omnis institutio dicendi cō tinetur. Nam primum inuenire oportet, quibus fides fiat. Deinde concepta, cogitataq; eloqui. Postremo inuenta commode, atq; apte disponere. De inuentione his, quæ in superiores libros collata sunt, diximus. simul enumerauimus tria illa, quibus iudici persuadetur, quæq; ad fidem faciēdam solæ valent. Nulla enim ratio superest ad persuadendum si eos, qui audiunt, ad quemcunque causa postulat motum vocaueris: si per commendationem eorum, pro quibus dicitur, conciliaueris: si argumentis, & probationibus docueris vera esse, quæ defendis. Dictum est etiam quibus ex locis ad eas tres res ducatur oratio, hoc est vnde Enthymemata eruantur. Sunt enim quædam Enthymematum non loci, sed genera, quædam contra loci, non genera. Consequens est vt de ornatu, & elocutione dicat. Vacua enim, & inutilia fere sunt priora, si ignoraueris quemadmodum ea, quæ mente conceperis promere, & ad audientes proferre conueniat. Quod qui commodissime facere potest, vel hoc ipso consequitur vt eius oratio videtur probabilis esse. Ac primum quidem ordine naturæ executi sumus res, quibus fides constat: deinceps agemus quēadmodum collocare, & eloqui illas oporteat. Tertia

videtur

videtᵛ pronunciationis, & actionis cura, inter maximas quidem illa, & potentissimas habita. Sed nondum in artē relata. Nempe ratio illa ad tragedos, & comædos seroⁱ peruenit. Nā Poetæ ipsi initio tragedias suas agebant. Quare genus hoc etiam ad Rhetoricem pertinet, quoniam ad Poeticem pertinet. Ad hāc igitur partē & Glauco Teius vt nonnulli ante ipsum, aliquas præceptiones adiunxit. Est autem tota ea ratio in voce ferè posita, vt secundum rationem rerū, de quibus dicimus, animorūq; habitus conformanda vox sit, ne ab oratione discordet, videlicet qn̄ percrescere; qn̄ summitti; qn̄ mediocriter tolli, intendiq; debeat. Distinguunt & accentus vocem, interim vt grauioribus retardetur, interim decurrat acutis, aliquando recūbant in mediis. Numeri quoq; constituunt discrimen. Nā tria sunt, quæ in actione spectantur. Modus, cōuenientia, Numeri. Verum multi saltem infantes actionis dignitate famā benedicendi tulerunt. Atq; iis ferè in cōtentionibus fori primæ conceduntur, qui in ea re plurimum valent. Documēto sunt vel scenici actores: illi rebus, quas fingūt plus, q̄ Poetæ ipsi, adiiciunt gratiæ. Ita & in forensi certamine propter corrupta iudicia ciuitatum, & mores, frequentius vincunt, qui melius, fortiusq; pronunciāt. Nōdum tn̄ edita est ars, ad eam rem vlla. Nam & elocutionis ipsius ratio sera, & ipsa prodiit. Ac videtur q̄dem actionibus oculis intuenti minus honesta res esse artificio quodam, illecebrisq; verborum voluptatibus audientium studia hominum, & voluntates impellere. Sed cū vniuersa institutio dicendi, ex opinione, ostentationeq; pendeat, huius quoq; partis præcepta nō sunt negligenda. Non quod probem id genus, sed quod ne-

cessarium esse eius studium putem ad vitam. Erat me hercle iustissimum, vt nihil forinsecus conquireretur, nullis affectibus iudices permouerentur, non dolore, non voluptatibus à virtute depelleretur, demum non alio præsidio oẽs vteretur in causa, q̃ rerũ ipsarum. Cætera, quæ extrinsecus arcescuntur, superuacua, & ambitiosa censeri. Verum, vt dixi, magnæ sunt vires nitidæ, ornatæq; orationis. Idque vitio audientium prouenit. Alioquin non ignoro, in omni præceptione non nihil esse momenti, quo quicque modo eloquaris. Refert enim fere semper aliquid hoc, an illo mõ quid doceas. Non tamẽ concesserim tantum posse, quãtum videtur sponte naturæ: sed uis eius rei omnis, ex eorum, qui audiũt, ingenio, existimationeq; cõstat. Quo fit vt Geometriam nemo doceat eo modo, quo causæ dicuntur. Igitur elocutio cum accedit, fere vim exprimit talem, quam pronunciatio. Plane ea de re quidam pauca scripserunt, vt Trasymachus in commiseratione. Atq; est natura ferè omnibus insita ratio pronũciandi quoquomodo quæ volunt, proindeq; artificii minus capax, cultum vero, & ornatum nemo nisi arte assequi põt. Quare hoc maxime orator, oratore præstantior: quemadmodum & pronunciatione. Nam duæ sunt res quibus pollet oratio sensus, & verba. Sed tamen verborũ ornatus plus potest fere in scripta oratiõe, q̃ sensus, ac Poetæ quidẽ aliqua videntur priores in hoc genus ingressi mouisse. Sunt porro nomina imitationes rerum, & vox ipsa ex oĩbus partibus huiusmodi attributis mẽtis velut exemplar ad imitationem, & expressionẽ aptissima est. Atq; hinc artes illæ profectæ sunt, comædorũ, minorum, actorũ, & eius generis reliquæ, quoniã vero

Poetas non grauitas sententiarum, & rerum, quam illi minime consectantur, sed sublimitas verborum, & magnificentia commendabat: hinc ortum est, ut Poetica dictio prior inoleret, atque reciperetur, qualis est ea, quam secutus est Gorgias. Nunc quoq; plurimi ex indoctis eos arbitrantur optime dicere, qui genere illo poetico delectantur. Cæterum non est ita, sed diuersa est elocutio, q̃ ad oratores spectat, ac ea, quæ propria est poetarum. Hoc uero ab euentu illo cognoscitur, quod, qui tragædias hac ætate cõscribunt, nõ vtuntur numeris, quibus priores illi sunt vsi; sed quemadmodũ ex tetrametris ad iambos transitum fecere, propterea quod genus id carminis solutæ orationi simillimũ videbatur. Pariter & à vocabulis recesserunt, quæ iam à sermone quotidiano, & à cõmuni consuetudine abhorrebant, ab exametris quoq;, q̃ recentes Poetæ fingunt reiecta, explosaq; sunt verba illa, quibus veteres Poetæ scriptiones suas ornabãt. Quamobrem ridiculum fuerit imitari uelle dicendo eos, quos ipsi Poetæ fingẽdo negligunt. Quare perspicuum arbitror esse, nõ oportere me de ratione elocutionis uniuersa differere, sed de parte duntaxat ea uidelicet, q̃ ad dictionẽ oratoriã, ptinet. Nã de altera ĩ cõmẽtationibus nostris de Poetica diximus, illuc ergo huius rei studiosos relegamus.

COMMENTA. DANIELIS BARB. P. V. IN TERTIVM RHETORICO. ARISTOTELIS.

QVONIAM HABENTVR TRIA, QVIBVS omnis institutio dicendi. Quot modis: quotq; rebus hominum mentes excitarentur, conciliarentur, & docerentur dictũ est hactenus, & inuentio rerum accommodatarũ explicata est: restat

ostendere, quibus verbis, & qua oratione ea commode faciamus, vt scilicet doceantur: concilientur: & moueantur homines: sic enim naturæ ordo postulat, & res ipsa monet, quoniam quid dicere, & eloqui poterimus, nisi res ipsę prius habeantur? & quo adhibere res ad animos valebimus nisi oratione & loquutione? Cæterum vt sermonis vsu homo belluis præstat, vt eloquẽtia homo hominẽ excellit, sic ẽt ornatu & cultu orationis orator oratorẽ superabit. Cultus igitur orationis varius est habitusq; diuersus, quoniã non omni causæ, nec auditori, neq; personæ, neq; tempori cõgruere vnum genus vr̃. Nam & causæ capitis, vt ait Cic. alium quendã verborum sonum requirunt, aliũ rerum priuatarum, atq; paruarũ, et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud sermones, aliud cõsolatio, aliud obiurgatio, aliud historia, desiderat. Sed & affectus ipsi & conciliationes, alio atq; alio dicendi genere exprimuntur, neq; modo varium est orationis genus, sed & pronũciationis, & actionis: pronũciatio enim & actio maxime in oratore requiruntur, nãq;
„ vt ait Cic. Actio vna in dicendo maxime dominatr̃, sine hac summus orator
„ esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos sæpe superare. Omnis itẽ motus animi suum quendã à natura habet vultum, & sonũ, & gestum, totũq; corpus hominis, & eius omnis vultus, omnesq; voces vt nerui in fidibus ita sonãt, vt à motu animi quoq; sunt pulsę. Cũ hæc igitur ita sint, de vniuersis dicendi ac proferendi generibus, ita dicemus vt de affectibus dictũ est, species enim q̃dam totius orationis oculis subijcietur, & pronunciandi regula. Modo illud ita esse statuamus. Hinc naturã esse: inde artem: in natura est anima: est res: in arte est orationis cultus, & pronunciatio, cum igitur anima sit ea, quę moueri debeat, res erunt, quæ mouebunt. Sed res mouere nõ poterunt, nisi oratione adhibeantur, at oratio vt vim rebus addat, oportet, hoc vero nunq̃ satis efficiet nisi rebus consona, & conformis habeatur, porro oratio vim suã habebit si simili actione roborata proferer̃: anima igitur prima est, in qua rectã opinionẽ inducit orator: deinde res, q̃ animæ partes excitant, sunt enim animæ partes mens: iracũdia: cupiditas: tertio loco oratio his tribus rebus accommodata, vltimo loco actio collocatur. Hęc enim omnia, si quid efficere insigne, ac p̃clarum debent, q̃ simillima inter se, & sentẽtia maxime esse opus est, cũ igir̃ dictũ sit de anima: de rebus, restat vt de oratione, et actiõe dicar̃. Orationis genera multa sunt, intelligo aũt genus orationis formã quandã et spẽm dicẽdi rei, qua de agir̃, p̱ similẽ: hanc Hermog. ideam vocat, cuius tractationẽ maxime oratori necessariã dicit, quoniã fieri nõ põt, vt sciamus aliorũ scripta diiudicare, siue ea sint veterũ siue recẽtiũ, nisi eã, q̃ de ijs est, notitiã cõparemus, qđ si quis ẽt ipse fieri velit orationũ artifex, & pulchrarũ & excellẽtium, & similiũ his, q̃ ab antiquis cõscriptæ sunt, hoc profecto cognitiõis genus est maxime accõmodatũ, de quo ille fusius, nos pressius dicemus, nã & illũ librũ traduximus, & res monet vt à longitudine supersedeamus. Quot igir̃ genera: & quo ordine posita, itẽ q̃ sint efficientia eorũ & qualis facultas habear̃ breuiter exponemus. Genera sunt nõnulla, q̃ à se ipsis, & se ipsis cõsistũt, nõnulla vero subiectas alias hñt formas, & spẽs, vt manifestũ mõ erit. Primũ genus est perspicuitas, sub qua est elegãtia et puritas: et quia orationi p̱spicuę & clarę nimis exile quoddã ac tenue, subijci solet, ideo alterũ genus erit, in quo amplitudo, & dignitas orationis poner̃, huic gñi seruient:

uient:ſeueritas:circunductio:aſperitas:ſplendor:vigor:& adhuc vehementia
ipſa parum ab aſperitate mutata. Sed non euidens tantum:nõ ampla eſſe de-
bet oratio,vt ab ea iucunditas abſit & pulchritudo,quare fit,vt accurata,&
pulchra inſpiciatur,ſed his omnibus addendnm eſt genus illud velox,et cõci
tatum,& imprimis aliud moratum,& aliud ſimplex,& aliud verũ , ad hæc
omnia acutum:ſuaue,& ſpecioſum genus adijciendum,atq; ita erit negotiũ
hoc abſolutum,cum de omnibus dictum erit. Atq; hæc ſunt genera omnia di
cendi,ſed vnumquodq; conſtat his partibus:ſententia:artificio:dictione : fi-
gura:membro:collocatione.clauſula:numero:aliæ enim ſentẽtiæ graues,aliæ
iucundæ,aliæ ſunt alterius generis:ratio par de artificio,quo genera cõſtituẽ-
tur:deq; alijs partibus:fieri tñ poteſt,vt diuerſa genera cõueniant in harum
aliqua parte,ut puta quod idẽ numerus duobus ſeruiat,eædem ſentẽtiæ & fi-
guræ plura conficiant genera,membra:dictiones & clauſulæ eædem ad purũ
poſſint accommodari,atq; ut hoc infra patebit,ita & illud notũ fiet aliquod
genus præcipua conſtare ſententia,aliquod numero,quoddã artificio,quod-
dam re alia ex ijs,ſed nos breuiter illa octo,ex quibus ſingula genera conſti-
tuunt,expedire definiendo curabimus,ut finis nobis propoſitus elucere poſ-
ſit. Genus primum ſiue forma,ſiue idea,ſiue quo alio uocabulo gaudet, nihil
eſt aliud,q̃ rebus & perſonis idonea & cõgruens orationis ſpecies et figura:
ut quemadmodũ ſingula animalia ſua forma et ſpecie diſtinguunt,ita hæc ora
tionis genera ſuis partibus differant inter ſe,partes cuiuſq; generis octo ſunt
numero. Prima eſt ſententia,quæ nil eſt præter innentam rem uerbis explicã
dam: altera eſt artificium,id eſt,ratio,et uia,qua explicari concinne ſentẽtia
poſſit. Tertia dictio eſt,uerbum,ſeu nomen ſententiæ accõmodatum, ſequẽs
eſt Figura expolitio,habituſq; dictionum in collocatione poſitarũ. Deinceps
membrum continens prolationis ſpiritus,uel ſententiam uniuerſam, uel eius
aliquam partem oratione breuiter amplectens. Collocatio ſextũ occupat lo-
cum numeroſa,et compoſitio dictionum,ſeptimum clauſula,numeroſus et ſo
norum membrorum exitus,et deſinentia. Agmen numerus claudit, concen-
tus quidem orationis ex collocatione, et clauſula conſtans , poſitis his parti-
bus,et definitis. Genera ipſa ſequuntur,horum et iam deſinitiones afferre ne
ceſſarium puto,nam definitio finis quidam propoſitus eſt,quo tendere om-
nium mentes præcipue debent. Perſpicuitas eſt orationis pura,et elegãs q̃dã
forma:puritas eſt forma clara,et aperta nulla ambiguitate permixta. Senten
tię purum genus efficientes ſunt , quæ cum nihil in ſe habeant longa cogita-
tione dignũ cões,ac fere peruulgatæ ſunt,ita ut ab oĩbus facile intelligant, p
ſe ſe claræ,ac notæ,hmõi ſunt fere oẽs narratiões ciuiliũ orationũ, ut in quar
to uer. Heracleus ille,et Epicr. Artificiũ purum genus efficiens hoc ipſo con-
ſtat,ut ab ipſa re nuda ſtatim exordiat nihilq; extrinſecus aſſumat,extrinſe-
cus ſumit quicq; cũ contrahit,uel genus ſpẽm:uel totũ ad partẽ,uel a iudiciũ
ad iudicantẽ uel indefinitũ ad definitũ,uel rei qualitas ad aliq; differẽtiã,com
prehẽdunt ẽt,et q̃ ſuapte natura negotia cõſequunt,ut locus,perſona,tp̃s,cã,
et hmõi,arcenda.n.ſunt oĩa hęc à puritate ſermonis,ſi artificiũ ſequi uelimus
arcẽda inq; penitus,uel ita ut nihil horũ ante negotiũ cõſtituat. Xenophõ et
Her. hoc gñe p̃ſtãt. Dictio pura,q̃ cõis,uſitata,et nota oĩbus eſt,nõ trãslata,
nõ aſpera,nõ uetus. Figura eſt rectũ,nã ſi p obliquũ incipias cõprehenſionẽ

quandam facis,comprehenſio porro puritati aduerſatur. Membra parua con
ciſa,quæq; per ſe orationem abſoluant puritatem faciunt in qua re præſtitit
Iſocra.his contraria ſunt membra circunducta,& prolixa . Collocatio ſim-
plex nulla vocalium colliſione protenſa , & nullo hiatu diſſipata eſſe debet,
deinde illa,quæ ſit ſolutę aptior orationi,cuiuſmodi ea eſt,quæ ſit iambis, &
trochæis referta,nam minus in hiatũ et tumorẽ attollitur. Clauſula ſimplex
in iambica & trocaica quadam orationis parte conſiſtens, quæ ſunt iambo-
rum , & trochaicarum deſinentiæ, & ſane huiuſmodi fiat numerus: medius
enim proſæ numerus eſſe debet inter metrum,& non metrum,atq; vt ait Ci
» cero. Verſus in oratione ſi efficitur coniunctione verborum , vitium eſt , &
» tñ eam coniunctionem ſicuti verſum numeroſe cadere , & quadrare , & ꝑ-
» fici volumus. Elegantes ſententiæ ſunt,quę rem conſtituunt,& ad principiũ
orationem deducunt,& quæ certo loco dicenda collocant,& quæ quid dictũ
ſit,& quid dicendum ſuperſit oſtendunt . Ars elegantiæ conficiendæ tum ſi-
milis eſt priori,tum etiam,ea quæ docet,iuxta rerum naturam oratione vti,
vt quæ primũ geſta ſunt,primo exponãtur, & quæ ſecũdo,ſcd̃m. Hac vſus
eſt Plato,& Ariſtotel.mirum in modum,parcius tamen Ariſtoteles, & alia
» deinceps ſimili forma,Cicero in verr. verum vt totum genus amplectamini
» iudiciorum,primum iura ſiculorum,deinde iſtius inſtituta cognoſcite. Item
» illud antequam de incommodis ſicilię dicã , pauca mihi videntur eſſe de ꝓ-
» uinciæ dignitate,venuſtateq; dicenda:& pro Deiot. Sed antequam de accu-
» ſatione ipſa dicam,de accuſatorum ſpe pauca dicam,præterea ex rerum na-
tura elegans illud eſt,obiectiones prius , q̃; ſolutiones ponere , de qua re lo-
quemur iu genere grauitatis. Dictio elegans eadem: quæ pura. Sed elegantiſ-
ſima figura eſt,ea quæ definita eſt rerum copulatione,vt illud pro Sylla. Ille
» ambitus iudiciorum tollere ac diſturbare primum cum flacco voluit, gladia-
» torum ac fugitiuorum tumultu. Deinde id quod vidimus omnes la pidatione
» & concurſu. Cicero de natura deorum. Sed antequã de re,pauca de me. Parti
» tio item,& enumeratio elegans eſt. Cicero pro reditu ſuo ad P.partim quod
» inuiderent,partim quod ſibi timerent,& reliqua,pro Pomp. Ego enim ſic
» exiſtimo in ſumma imperatore. Item in ſecundo de natura deorum, omnino
» diuidunt,noſtri totam iſtam de dĳs immortalibus quæſtionẽ in partes quat-
» tuor Eſt & interrogatio ſui ipſius , & per interuallum temporis reſponſio
» elegans figura. Cice.pro Mil. Quibus de ſeruis rogas? de P.Cl. quis eos po
» ſtulauit? Appius: vnde? ab Appio. Reſumptio vel rei,vel verbi , figurã facit
» elegantẽ ,rei,vt pro Archita. Siquid eſt in me ingenĳ,& reliqua,vſq;,earum
rerum omnium: verbi,vt pro Pomp. quæ ciuitas ante vnquam fuit non dico
Ath. vſq; ad quæ ciuitas ante vnquam tam tenuis . In clauſula : collocatio-
ne: numero: & membro cõuenit elegans cum pura oratione. Sed nos ad am-
plam veniamus,in qua põdus,& dignitas ineſt,huius prima pars ſeueritas
eſt. Seueritatis ſententiæ ſunt,q̃ de dĳs vt dĳ ſunt,decenter,ac veriſſime pro-
feruntur,cuiuſmodi ſunt Platonis plurimæ,nihil enim remotius eſt à ſeueri-
tate,quã Poetarum de dĳs ſermo,quem Cicero in libris de natura deorũ ma
xime reprehendit,at ſentẽtiæ,quæ ſumũtur à Pl.ex Timeo ſeueriſſimę ſunt,
» vt patet in libro de vniuerſitate Cice. probitate inquit præſtabat,probus au
» tem inuidet nemini, Sed & ſeueræ ſententiæ ſunt,quæ de rebus agunt maxi-

mis,vt de natura vniuersi,de cursu annorum:de ijs, quæ in sublimi parte ge runtur,in hoc genere illud est Cice.in secũdo de oratore. Incolumitatis,ac sa ›› lutis causa videmus hunc statum esse huius totius mundi,& reliqua, vbi la- ›› tenter Cicero omnia hæc genera,& eorum præcepta innuit, ad quæ maxi- ›› me animaduertere opus est. Sed oratori priores sententiæ, vt hæ parum cõ- ferunt,nisi explicentur duntaxat,& sine causæ redditione proferantur. Ter- tius sententiarum ordo ex ijs rebus est,quæ suapte vi diuinæ sunt,sed plerũq; in humanis cernuntur,vt de anima,de virtutibus:de moribus: & de legibus ›› Vnde Cice.pro Mar.Cœl.detur aliquid ætati,sit adolescentia,& reliqua. Itẽ ›› pro Corn.Bal.Sed contentio tam diu sapiens,q; diu aut proficit aliquid, & ›› si non proficit,non obsit ciuitati. Item pro eodem est enim hæc seculi labes ›› quædam et macula virtuti inuidere:velle ipsum florem dignitatis infringere quarta species ab humanis desumpta est,modo illustres & magnæ sint: arti- ficiũ est audacter asseuerare quod dicis,& sine dubitatione in vniuersum ꝓ- ›› ferre vt Cice. pro P.Sex. Nunq; officio coniunctior dolor vllus esse potest, ›› q; hic meus. Allegoriæ,vt est in sacris literis de serpente,& errori ipsius, qñ in his persistimus artificiosæ sunt. Item & expressiones plusquam dixeris, q̃ emphasis dicuntur: si rebus sacris adhibeantur, quoniam à scientibus viden- tur prouenire,magnam et seueram faciunt orationem, vt illud de vniuersita ›› te ex Pl.re vera bonus erat:& illud,atq; illum quidem quasi parentem hu- ›› ius vniuersitatis inuenire diff.& reliqua. Dictiões seueræ ex amplo & hian- ti literarum sono conficiuntur, cuiusmodi sunt, o & a. Item translatæ,et quæ tumorem quendam efficiunt,modo adsit temperamentum quoddam, namq; asperitatem conficiunt immoderatæ,ac durę. Item fictæ, et formatæ vt quæ a verbis in nomina commutantur,quę per participia,et pronomina effingũtur,quales sunt Thucydidiæ,plurimæ,seueritatis figuræ eædam sunt, ›› quæ puritatis. Item et alię vt adiudicatio. Cice.per M.Cœl.etenim si diligẽ- ›› ter existimare iure volueritis sic constituetis iud.neq; dissensurum quemq;. ›› Itẽ Pla.in Menexeno statim in principio orationis Aspasiæ illud καὶ χρὴ ad- ›› iudicatio est. Conuersiones,et reuersiones in hoc genere sunt optimę. Mem- ›› bra sunt,similia puritati,breuiora et contractiora. Cice. tu eam philosophiã ›› sequere,quæ confundit vera cum falsis: spoliat nos iudicio, priuat approba- ›› tione,omnibus orbata sensibus. Item singularum rerum singulæ sunt pro- prietates. Collocatio quæ Dactylis:anapęstis,et pæonibus abundat, interdũ vero ab iambis non est abstinendum:clausula,et numerus idem cum purita- tis numero,et clausula. Asperæ sententiæ sunt,quæ dignioris personæ nõ ob- scurã habent increpationem ab inferiori profectam. Artificium est aperte et ›› clare absq; ijs,quæ leniunt increpare. Cice.in Ph. Placet eodem tẽpore præ- ›› mia constituere his,qui contra Ant.arma cæperunt,et legatos ad Ant.mitte re,et reliqua. Dictio aspera quæ translata,et suapte vi dura est, vt extorsit, discors,expers,crebrum. Figuræ asperę,quæ imperãt,vt maturate fugam:et ›› quę interrogando coarguunt,vt in tertia ver. Tantæ ne tuæ verres libidines ›› erunt:et illud in Cat.quousq; tandem abutere. Membra aspera breuia sint oportet,ut cæsa potius,q; membra dicantur. Componitur asperitas ex incõ- gruo vocalium concursu,et sine numero exasperans auditum:adiuuat aurem hanc asperitatem clausula,quæ modo in hunc modo in illum desinat nume-

,, rum,Cice.in Ph.hoc qui nõ uide excors,qui cum uidit,decernit impius,pro
,, lig.nõ tu eum patria priuare,qua caret,sed vita vis,hoc genere nũq̃ per sese
vsus est Demosth.sed cum aliis cõmiscuit.vehemens oratio sententias habet
obiurgãtes nõ maiores,vt aspera sed inferiores ꝑsonas vt Cic.in Cat.ver.&
phil.artificiũ huius & dictio propria cũ asperitate cõuenit.Figura vero vehe
mens conuersione absoluit:collocatio:clausula:numerusq; simili rõni cum ge
nere dicto astruunt.Illustre aũt,ac splendidũ genus snías habet illustres, ꝑꝑ
quas q dicit,& qui audit lætitiã cõcipit, vel quia de rebus ꝑclare gestis, vel
de rebus decẽtibus habeant,Cic.pro Syl.Ego consul cũ exercitu perditorũ ci
,, uium clãdestino scelere,& reliqua:snię igit illustres bona spe,ac fiducia dicẽ
,, tẽ replent,& ea arte efficiunt, vt sine dubitatione proferant, & cũ dignitate
cõfidenter exponãtur,si cõtinua narratione & interiectione nulla dicãtur. Si
honesta honestius explicent.Explicabuntur aũt per dictiones seuerę formulę
conuenientes.Figuræ illustres erunt sublatio,repetitio rei à longinquo, & à
principio quasi principio,demum quæcunq; dissoluta,& nõ coniuncta sunt,
si longa fuerint membra,illustrem faciũt orationem,illud in hac re animad-
uertas oportet quod si moderate ad principiũ rei transeas,ac per rectum pro-
feras,etiam si longe repetas, minus splẽdida efficietur oratio,nisi statim obli
ques,vel alteram circumductionis figuram inducas,quoniam sermo,qui per
rectum absoluitur,non potest in longũ nimis produci,in lõgum autem pro-
duci genus hoc orationis splendidum,& illustre postulat, contra vero purus
& sincerus est sermo:præterea genus illustre non magis ad res exponẽdas,q̃
ad amplificandas,& qualitatẽ quadam ostendẽdã facit. Membra illustrãtia
orationẽ longiora,& productiora esse debent:collocationes et reliquę partes
cum seuero genere communicãt,cęterũ tempus est interdum,quod trochęis
vti queat,qui splendidã facit orationẽ,neq; offenditur quippiam splendor, si
huiusmodi collocatio,q̃ trocaica sit,adhibetur, modo exitus et desinẽtia ipsa
seuera efficiatur,nam hmõi clausulę cũ longa,et producta sit oratio, numerũ
efficiunt splendidũ,et seuerum,licet ex trochæis collectus sit.Dictũ est de for
ma splẽdida,et illustre,reliquũ est vt de alacri,et uigẽti genere dicamus.huic
sententię tum asperitatis,tum vehementię opportunę tribuuntur. Dictiones
etiam eędem,et amplius illæ,quę splendidum conficiũt genus.Figuræ quoq;
illustres, & vehemẽtes huic formæ deseruiunt,nã conuersio & obiurgatio,q̃
sunt vehemẽtia.Item repetitio à capite, & alia q̃ sunt splendoris vigentẽ,&
alacrem speciem reddunt,atq; vt hoc genus omnino ex dictis per mixtũ sit,
membra collocationes,clausulas,numerosq; habebit cum splendore cões,hu-
,, ius exẽpli pulcherrimũ Circ.habetur in ver.1.Putas ne re posse de maximis
,, acerbissimisq; rebus,cum causas sociorũ fortunasq; prouincię,ius populi, &
,, grauitatẽ iudicii,legũ q; susceperis,tot res,tam graues,tam varias,voce,me-
,, moria,ingenio consilio sustinere?Putas ne te posse,quæ C.verres in q̃stura,
& reliqua:quorũ cõpositio splendida,cõuersio vehemens, repetitio illustris-
sima est,vnde necesse fuit,vt arbitror auditores ob hmõi alacritatẽ fuisse ve
hemẽtissime concitatos.Membra in longũ producta exornata sunt,licet cęsa
inter ea inuenta,fuerint,plurima interrogatio concessio, productio spiritus,
acremoniã et vim maximam efficere,quare nihil vigentius,nihil alacrius eo
genere factũ est.Plena,& circũducta oratio iis sententiis constat, in quibus

aliquid aliunde sumit,& ad negotium,de quo sermo est,applicatur. Interim
genus ad formā,interim infinitū ad finitū,aut totū ad partē, præterea quod
extrinsecus per exaggerationē quandā desumptū est,cꝫcꝫ infinitum nō assu-
matur,aliquā tñ circūductionē molitur,& parat, vt. Duo,& maxime vnū
quidē hoc,alterum vero illud,non modo aūt cum quid aliunde assumit cir-
cunductio est,sed ēt cum res nuda,& simplex nō exponit, nec per se se qui-
dem ,at cū ijs ,quæ negotiū cōsequuntur,loco,tempore,persona,& modo,ho
,, rum exempla sunt hæc,infinitū finito vt pro L. Fl. quod si esset futurū aliqñ
,, vt aliquis de L. pernicie cogitaret,nunqꝫ tamen existimaui iud. Deciū læliū
,, & reliqua:assumitur hic indefinita persona ad finitā,& certā Decij lælij,in tē
,, pore ēt hoc fit,vt pro eodem. Si vnqꝫ resp. consilium,grauitatem, & pruden
,, tiam,sapientiam iudiciū implorauit,hoc tempore,hoc inqꝫ tempore implo-
,, rat,totius vel maioris ad partē,& minus assumptio est hoc pacto. Nulla du
,, bitatio & si patriæ omnia debemus,nos quoqꝫ ipsos ei debere, qui aūt se ip-
,, sum debet,eū sua non debere,non verisimile est,est & illud exemplū ad hoc
,, genus accōmodatū pro L. Fl Etenim authoribus,& defensoribus omniū, tū
,, salus esset non solū ciuiū,verum ēt gentium et reliqua in eodem ēt. Quum in
maximis periculis huius vrbis,et q̄ sequunt,contrahitur ēt repugnans repu-
gnanti vt pro mil. et si vereor Iudices,et reliqua. Sed et amplificationes ad
hoc genus pertinent,et cōsecutiones rerū vel factarum,vel faciendarū , quid
oportuit fieri,quid factū sit,quid omissum,hæc enim omnia annexa sunt, et
adiūcta rei,qua de agit. Sed artificio circūductū genus cōparat,si peruersiōe
vtamur:nā in rerū ordine ꝑpostero circūductio est,si rationes propositioni-
bus præferantur,aut probationes rebus cōfirmandis implicent,quod interie-
ctione quadā absoluitur,interiectio ēt amplificationis opportuna est huic ge
ner,iquod dictiones proprias nullas habet,sed figuris plurimis abundat. Figu
ræ oēs,quæ alterū trahunt intellectum,& sensum,quia non plane cōtexta &
absoluta oratio sit,sed suspēsus adhuc animus restat,& vlteriora expectat,&
alio referunt īter has locū primū tenet enumeratio. Cic. in Phi. Duo mō hęc
,, opto,vnū vt moriens Po. R. liberū reliqꝫ, alterum vt & reliqua hęc figura
vt breuior est elegantē,vt longior circūductā facit orationē. Secunda figura
huius formæ ordinatio est,tertia subiectio in qua partitio q̄dā sit, quarta est
obliquatio,quinta partitio:sexta redditio,septima sub cōtinuatio,vltima est
electio,his enim figuris circūductio absoluit,at si ipsa in se redūdet,& ita cō
ficiat,vt in eius sentētijs & figuris,similes figurę ac sñiæ interserantur:plena
oratio & referta dicet,nihil enim aliud est oratio plenā,qꝫ oratio circūducta
in se ipsam redūdās,hac plurimū Demosthe. valet. At sub cōtinuationi par-
titio infert à Cic. pro Cluentio. Sed cū cōsidero qūo nidū est vtraqꝫ re sit ela
,, borādū,altera pars est ea,et vtrū redditio sub cōtinuationi inserit,hoc loc. P.
,, Aul. Cic. Si qꝫtū in agris,locisqꝫ desertis audacia pōt,tantū est,& q̄ seq. Ple-
,, nissima aūt est oratio illa. Qua in re si mihi esset vnius Au. Cęl. cā agēda ꝓsi
,, teres satis idoneū esse me defensorē et reliqua. Cęterum,vt de reliqs partibus
agamus membra,numeri,clausulę et collocationes ,oēsq̄ ad alia gña spectāt,
in hoc conferri cōmode possunt,quo fit vt oīa genera circunductionem reci-
piant,præterquā puritas , sed nos ad accuratam et pulchram trāseamus ora-
tionem. **Hæc sententias nullas habet proprias , nec artificium, sed dictiones**

puras, non asperas, non translatas, et euidentes. Figuræ autem sunt repetitiones: cõuersiones, reuersiones, gradationes, traductiones, membra, disiunctiones, transgressiones, circuitiones, coniugatæ partitiones, innouationes per negationem, affirmationes, conuolutiones, et huiusmodi alia, de quibus Cice. in tertio, Fabius in nono, Aristoteles in hoc libro pertractat. Pulchritudinis autem studiossissimus semper Isocrates fuit. Membra insignia & pulchra sunt, quæ natura sunt non admodum breuia, nec longiora, q̃ deceat, breuia tamen esse possunt, cum unum ab altero pendet. Collocatio pulchra uocalium concursionem abhorret, repleri undiq; amat consonantibus, neq; uult audiri crebro una sonans eademq; cõsonanti sed molli, & placido exitu à uerbo ad uerbum transire debet: numerus prope ad uersum accedat, uersus nõ sit omnino, omnia consonent, sed ita ut uarietas insit, casuum, generum, specie, figuræ, tẽpore coniugationum, modorum personarum & numerorum, itẽ numeri syllabarum productione exitus, aspirationis, accentu, & quę huiusmodi sunt proferantur, sed clausula demum uaria sit, & omnia quasi habitu quoddam iucundo uestiantur, cumq; numerus formæ huius uersui magis accedat, q̃ cæterorum generum, non tamen tantum accedere debet, ut numerus iucundæ orationis, de quo inferius est dicendum, huius rei exemplum pulcherrimum est in Phædro, ubi de pulchro agitur, ibi enim Socr. de amore loquens pene in dythirambũ delapsus est, quid enim conuenientius erat, quam pulchrum orationis genus, ad rem pulchram accommodare? Sed hęc satis de accurata, & pulchra oratione, nunc ad celerem & concitatam transeamus, in ea enim uolubilitas, & mobilitas quędam inesse debet, quę cum sententias habeat nullas artificio tamen & reliquis partibus absolui potest. Artificium incisione absoluitur, incisio uero tum figura, tum numero, tum etiam membro & clausula perficitur, cum igitur breuiuscule interrogationi breuiter respondetur, artificium celeritatis est, ut Cice. de prou. cons. An redditus in patriã habet aliquam offensionem? utrum apud pop. a quo missus est, an apud senatũ à quo ornatus, & reliqua. Item cum uno interrogationis spiritu plura cęsim proferuntur, quorũ una solutio est, Cice. pro Cluent. Num igitur hoc tẽpore causa mutata est, nũ alia res, alia ratio illius iudicij alia natura illius negotij nunc est, ac tum fuit? huius figurę sunt, immoratio: interpretatio: dissolutio: excitatio: membra breuia, & cęsa clausula pendẽs, cuius exitus in trochęum, numerus trocaico accedens uersui. Simplicitatis sententię eędem quę puritatis, & quæ simplicibus conueniunt hominibus quales sunt Theocriti & virg. in bucc. huiusmodi etiam sunt eorum hominum, quos dicit Cice. homines antiqui, qui cæteros ex sua natura fingunt, sed harum omnium delectus est habẽdus, non enim omnes ueniunt in ciuilem sermonem, quia nimis aperte, & simplices ab hoc genere se vocantur. Cæterum vis huius generis in sententijs posita est, quoniam reliquas partes à puro genere mutuari solet, collocationem: numerum. clausulam, & membra, sed vt clarius quod dixi efficiatur, tenue genus hoc est appellatur: quod ἀφελὲς dicitur gręci huius sentẽtiæ valde pure sunt, nam puerorum, mulierũ agricolarũ, rudium, & omnino indoctorũ habent, hæ ad cõmiseratione valent, item q̃ quasi ad confirmatione ex arboribus, & animalibus accipiunt, vt ore canis & dẽtibus aper. Methodus puritatis huic rei cõuenit, vt dixi, et is etiã cũ quis ad minuta quæq; descẽdit, atq; in

ĳs ipſis, magis quã res poſtulat, immoretur, hoc artificium ex comicis ſumendum, in quibus ſubita rerum explicatio: nemine cogente aut interrogante reſponſio, & alia huiuſmodi reperiuntur. Iucundam & voluptatis plenam faciunt orationem fabuloſæ ſententiæ omnes, hiſtoricæq; ad fabulam accedentes & quales ſunt Herodoti, quibus non plena fides adhibetur, multæ in hoc genere, & in ſuperiori platonicæ narrationes habentur. Item quæcũq; ſenſibus iucundæ ſunt ſingulis, ſed de iucundis rebus dictũ eſt in primo lib. in qua re à turpibus cauendum eſt, cauere autem turpia poterimus permutatione vt Virg. de Didone, & ſummo vlularunt vertice nimphæ, aut transla-
„ tione: & allegoria: aut ambiguo, vt Cice. pro reſponſis, quis minus vnquam
„ aperit hoſtium caſtris, quam ille omnibus ſuis corporis partibus, quis unq̃
„ nepos & reliqua, aut cum conſequentia: comitantia: aut annexa negotio po-
„ nunt, vt ſpelũcam Dido dux & Troianus eandem. Artificium idem iucundi & tenuis puriq; ſermonis. Figuræ ſunt, cõparia: ſimiliter cadentia: ſimiliter exeuntia: peruerſiones: agnominationes: circuli: ſimile ſonantia, variationes caſuum, & huiuſmodi, quæ paſſim ab oratoribus deſcribũtur. Collocatio pulchra non longe a verſu: clauſula pendens, numerus amplitudinis & dignitatis huic formæ conueniunt. Acutum genus ſentẽtias habet profundas, & oppoſitas ĳs, quæ ſimplici ac tenui aptantur. Ars eo conſtat, vt altiores ſententias planius, & humiles altius proferamus. Acutorum verborum quinque ſunt modi, primum abſoluimus cum verbum ſumimus aliter ac communis vſus expetit, non minus tamẽ propterea proprium ſit, ſi vis eius conſideret, vt apud Sall. ſupplicia deorum, & ſi quis coitum, pro conuẽtu diceret. Secundus modus abuſiõe fit, vt virtus inexpugnabilis. Tertius ſi quis eodẽ verbo in eadem oratione & proprie, & tranſlate vtatur, vt illud, non ego uiuat, ne an mortuus ſit Philippus quærito, ſed viuat ne an mortua ſit Athenienſium
„ magnanimitas id maxime curo extat & illud Cat. Epigramma de villa Furni in verbo oppoſita. Quartus, ſi multis translationibus referta oratio ſit, vt cum canes fungantur officio luporum, cui nam præſidio pecuaria credemus. Quintus eſt cum poſterior trãslatio ſit duriuſcula & à poſteriori, vel priori moliatur, vt illud Ariſtotelis in primo Rhet. capite tertio. Certe id eſt perin-
„ de ac ſi quis eam normam qua eſt vſurus intortam adhibeat, hæc enim medentur illi verbo διαστρέφειν quod duriuſcule prolatum erat. Figuræ acutæ omnes, quæ cum præmeditationc oſtendunt, & ſubtilitatẽ ingenĳ declarant, vt eſt agnominatio illa, quæ ſtatim quod volumus efficit, vt illud orator, an arator ſit dubito. Cætera quę hoc genus efficiunt à puritate ſunt mutuanda. Reſtat vt de modeſto id eſt morato, veroq; genere dicamus. Modeſtum genus apparebit, cum de narratione loquemur ibi enim quęritur quomodo morata eſſe narratio debet, quanquam moratum, & affectum genus eſſe videatur id quod ſubiectis perſonis idoneam dicendi formam accommodat, ita vt ex ſingulorum natura, more, affectuq; inſtituatur oratio. Sed hoc genus amplectitur quattuor illa quę diximus, ſimplicitatem, iucunditatem, acuritatẽ, & modeſtiam eam, de qua nunc loquimur in qua obſeruamus, vt humanitas eius qui dicit, in tãtum emineat, vt vel minoris & ſe, & ſua, q̃ oporteat vel maioris aduerſariũ & eius rem, quam ſit, efficere videatur. Socrates ille Platonicus hac virtute maxime excellit, Quoties igitur humilem de ſe quis ſen-

tertiam profert is artificio genus hoc tractat, præsertim si verba pura & simplicia sint, & figuræ per occupationem absoluātur, aut vera prætermissione, aut prætermissionis quadam præmonitione, aut absq; præmonitione occupādo: prioris exemplum est. Quorum ego nihil dico nunc patres conscripti, hominum ipsum relinquo. De prouincia disputabo, posterioris vt pro Pl. nullus erit tam immemor meorum, non dicam in bonos meritorum, sed bonorum in me. Medij ratio patet de prouincijs consul. Mitto quod eas ita partas habent hi, qui nunc obtinent, vt non ante attigerint, quam hunc ordinem cōdemnarent. Cætera in hoc genere puritatem, & simplicitatem amant. Veritas, est qua conficitur, vt quod auditori persuadere velis, id tibi prius sit persuadendum. Hinc egregia illa manant præcepta Ciceronis de tractandis affectibus. Hinc inuentum illud expressum Fabij, vbi de permouēdis affectibus loquit, hinc Hor. Si vis me flere dolendū: summa enim inquit Fab. circa mouendos affectus in hoc posita est, vt moueātur ipsi, in quibus enim vis mētis & morum veritas inest, in his pondus, & ratio persuadendi maxima, atq; vt hoc præstare possimus: primum est præceptum vt apud vos valeāt illa, quæ valere apud iudicem volumus, afficiamurq;, antequam afficere conemur: at quomodo id fiat, vt afficiamur altero monet præcepto, quo se ipsum ostentat, & id experientia se comperisse ac vsu rerum affirmat. Quas inquit Græci φαντασίας dicūt, nos sane visiones appellemus, vel visa vt ait Cice. per quæ imagines rerum absentium, ita repræsentantur animo, vt eas cernere oculis, præsentes habere videamur. Has quisq;s bene cæperit, is erit in affectibus potentissimus, & reliqua. Veri igitur & efficaces erimus in dicendo si persuasio vim in nobis acquiret, inde suum in auditoribus opus efficiet. Veritatis sententiæ nullæ sunt propriæ: cunctas enim ita componi debere arbitramur, vt effictæ non videantur: artificium est præcipuum ex abrupto in affectionibus certis quibusdā verbis incipere, ita enim natura comparatum est, vt affectiones nostras primo statim tpe aperiamus, inde cur ita simus affectionem reddamus: huius rei obseruantissimus maro fuit. Dissimulare etiam sperasti perfide tantū posse nefas? Item illud per sydera vero, per superos atque hoc cœli, & illud heu fuge nate dea, & reliqua. Sed respondere obiectionibus absque vlla præparatione huius artis est, vel prius soluere, q̄ obijcias, vel obiectioni sic respondere, vt absolutione quid obiectum sit, vel obijci possit, intelligat. Cice. pro mil. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit vltor iniuriæ: punitor doloris sui, quid si hæc non dico maiora fuerunt in Clo. q̄ Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc. Quid vultis amplius? reuersio itē à digressione, veritatis speciem habet, videmur enim à re admoneri, & correctiones quædam, verba pro rerum varietate diuersa in iracundia aspera, & acria, in commiserationibus pura & simplicia, figuram item rebus accommodantur, iratus asperas, acresq; conficiet, sedatus lenes, & puras: lugens simplices ac tenues. Membra in vehemētioribus affectibus breuiora, collocatio clausula numerusq; asperitatem sapiant, & non nimis ad iucunditatem inclinentur. Grauitas quæ in verbis & oratione posita est, sententias habet acutas, subtiles, altas, & quæ non à quouis, sed à prudentissimis tantum excogitari posse creduntur. Artificium, non vulgare sed amplum, & sententijs idoneum verba noua, grandia; vehementia, aspera durius translata, quæ tum naturam rerum

non

non nimis excedant minus vsitata, & omnino nõ insoluta. Propria huius generis figura est cõuolutio, et quę pręcipue interrogationis spiritu prolata est, vt de pro consularibus, quæ enim homini in quo aliquid, si nõ famæ pudor, & supplicij timor est, grauior pœna accidere potuit, quã non credi literis his, quæ rem bene gestã in bello nunciarũt. Sed hæc de artificio & figuris sint satis. Mẽbra vero, & collocatio, et numerus, maiora & ampliora, q̃ dignitati, splendori, vigori & circunductioni cõueniunt. Hæc sunt, quę potui quã breuissime de generibus dicendi hoc loco afferre, quæ cum ad vniuersum hunc librum maxime faciant & intelligendum, & commentandum, non ab re iudicaui ex Hermogene haurire, ex cuius fonte omnis delectatio sumi potest, quemadmodum ab Aristotele rerũ inuẽtio manat, et fluit. Nos ergo ad Aristotelem. Is primo loco, vt semper facit, quid absoluerit docet, inde monet de qua re sermo habendus sit. Hoc enim vt dixi puritatẽ sermonis maxime parat. Propositio est postquam de inuentione diximus, de elocutione dicendum est. Probatio: nam de ijs rebus agendum est postea, sine quibus priora nihil valent, cum igitur inuentio rerum inutilis fere sit, nisi adsit elocutio, necessario sequitur, vt propositio nostra sit vera, vt scilicet, postquam de inuentione dictum sit, de elocutione loquamur. In hoc necessitatis genere est tractatio de actione, actio enim est quædam corporis eloquentia, de qua Tul. in fine tertij de oratore, & ad herennium pulcherrima tradit præcepta, nomine autẽ ὑποκρίσεως non tantum elocutionem, quã actionem intelligit Aristo. De actione igitur & pronunciatione loquatur, cuius vis potentissima est in oratore, & nondum id est temporibus Arist. est in artem relata, ratio est quia sero ad Poetas, à quibus mutuata est, peruenit, sero autem peruenit, quia comici, & tragici & Poetæ alij, suas ipsi fabulas agebant, & recitabant, quare cũ Poetices hoc munus pronunciandi & agendi sit datum, non ab re sequit̃ vt oratori quoq; commune fiat, atq; huius ratio, est, quoniam oratoria vis in imitatione quadam posita est vt Poetarum facultas, imitatio autem illa oratione & actione perficit̃. ῥαψῳδίαι propria Hom. carmina sunt, quæ ideo sic appellata, quoniam cum prius dispersa essent, postea collecta sunt. Sed hac appellatione omnis heroicorũ carminũ scriptio nominata est. Sed Hermolai verba comædiam habent, non rapsodiam, puto ego ibi eam correctionem ex aliquo libro assumptam. Sed nihil refert. De actione igitur multi tractare conati sunt, inter quos Glauco Teius aliquas præceptiones adiunxit. De Glaucone Pla. in Ione de furore poetico, & de rep. sed ad actionis vsum atq; laudẽ maximã sine dubio partem vox obtinet, q̃ non minus necessaria est quã superiora illa, quæritur enim hoc loco quid proprium, quid attributũ sit oratori, in quo genere vt inuentio posita est, ita etiam dictio collocatur, in quo posita vis ea est, quæ vere dicitur eloquẽtia. Dictiones primũ tria possidere debẽt, quorũ primũ ẽ, vt sint intelligibiles, deinde vt iucũditate aures nr̃as repleãt, mox vt ampliorẽ, vel depressiorẽ faciant rẽ, & hac de causa fit, vt oratoriæ dictiones à Dialectico etiam considerentur, quoniam hæc sunt propria quæ insunt in vniuersum dictioni, verum de attributis proprijs singularũ gentium non dialecticus, sed orator considerat, orator enim singulis gentibus persuadet, at singularum gentium, singulę sunt linguarum proprietates, quas qui persuadet, obseruari maxime debet, Sed anteq̃ de dictione sermo habent̃,

necesse est vt de ijs loquamur, quæ dictionem adiuuant, vt intelligentiam & cognitionem pariant: iuuantque vt vis penetret, & insideat in animis auditorum, hæc res actione perficitur, actionem Hippocrisim vocauit Aristotel. eo quod oratores in hac parte mimis simillimi sunt: actio cum in voce tum in gestu posita est, vocis moderatione perficitur, vt secundum rationem rerum, de quibus dicimus, animorũque habitus loquamur, ne ab oratione discordet, aliud enim vocis genus iracũdia sibi sumit, aliud metus, ibi enim acutũ, incitatum, crebro incidens venit, hic demissum, hæsitas, et abiectum: atque vt in voluptate effusum lene, tenerum, hilaratum ac remissum, ita in vi cõtentum vehemens, iminens, & quadam incitatione grauitatis: & in molestia, siue cõprehensione graue quiddam, & vno pressu, ac sono obductum: atque hæc sunt, quæ vocis moderatione conficiunt, accentu enim, & sono vocis res mirabiliter exprimuntur: gestu autem figuram poscit, figura vel ad totum pertinet corpus, vel ad partem. Oculi sunt principes in hac re, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis, est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oris nõ est nimirum mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Manus autem minus arguta, digitis subsequens, verba non exprimens, brachium procerius proiectum, quasi quoddam telum orationis, supplosio pedis in cõtentionibus aut incipiendis, aut definiẽdis. Sed in voce tria sunt obseruãda: primũ est magnitudo, q̃ intẽtione, remissione, & inflexione cõstat: post harmonia, q̃ cũ tenore acuto, vel graui, vel medio cõficit, inde numerus, in quo ordo est in motu, & tpe, de quo & supra diximus, & dicemus inferius, est enim rithmus, qcquid sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu. Postquam hæc Aristoteles dixit respondet obiectioni tacitæ: nam vbi agendi vim potentissimam ostendit, & declarauit hac ipsa infimos sæpe oratores summos excedere, ac in contentionibus fori plurimum valere: visus est rem nimis fucatã et damnabilem attulisse: atque vt ait Cice. nimis enim insidiarum ad capien-
„ das aures adhibetur, si etiam in dicendo numeri ab oratore, quæruntur. Hoc
„ enim lenocinium non est diuersum ab eo, in quo mouentur affectus. Quare quemadmodum affectus sunt extra rem, ita & voluptas numerorum, quæ tanquam perniciosa res amouenda est. Fateor inquit Aristo. adiectiones omnes ab hac arte alienas esse, sed ratio nos eadem ad actionis, & orationis præcepta mouet, quæ ad animorum permotiones explicãdas antea permouebat. Hoc enim totũ fit auditorum causa, vel quia ueris rationibus persuaderi non possunt, uel quia cum nõ uerentur, ne compositæ orationis insidijs eorũ fides attentetur, gratiam quoque habent oratori aurium uoluptati deseruienti, ut sit argumentum à personis. Sed & à rebus ipsis probat Aristotel. maius studiũ in elocutione, quam in permotionibus esse ponendum, uel magis debere eum in Rheto. de oratione, quam de affectibus pertractare, quoniã oratio, & elocutio magis rebus conuenit, q̃ affectio: plurimum enim refert, quo quisque modo quicquam eloquatur, maxima certe res inter, & sermonem conuenientia est, unde qui oratione mouetur, ipsis rebus fere moueri iudicatur: affectus ualde alieni sunt. Sed q̃q̃ elocutio ad suadendum ualet, ut dixi, non tamen tanti facienda est, quanti plures arbitrantur, qui huius artis studiosi sunt,

namq; omnia hæc ad oſtentationem, & ad fallendos iudices accommodātur.
Signum rei huius eſt, quod in diſciplinis tradendis nemo eſt, qui hoc modo
vtatur, & doceat, vt facit orator, & is, qui in cauſis dicendis laborat: nemo
enim ornata oratione geometriam docet, ſed ſimplicioribus verbis conten-
tus, ſenſum rebus aperit accommodatum: quod ſi hāc in partem dilaberetur,
eius quoq; oratio vicem ſubiret actionis, & geometricos excederet fines. Cæ
terum cauſa eorum, qui audiunt, numerus, ornatus, atq; ipſum adhibetur ora
tionis inſigne: aures enim, & animus aurium ſuauitate excitatus naturalem
quandam in ſe continent vocum omnium menſionem. Sed de hac re, Ariſto.
ait paucos pauca ſcripſiſſe, vt Traſimachus in commiſeratione, ita enim li-
brum inſcripſit, de quo Plato in Phædro, ſi recte memini. At de numero, &
elocutione Tullius in oratore copioſiſſime tractat. Sed quæ nam differentia
eſt inter pronunciationemet, ornatum ex ea parte quatenus ad artem perti-
nent? niſi quod pronunciandi vim natura ipſa conciliat, proindeq; minus eſt
artificij capax, cultus vero, & ornatus arte potius, q̃ natura cōparatur: qua-
re olim propoſita erant præmia his, qui in hac parte præſtabant: ſic enim in-
„ terpretor. Vt & ijs, qui agēdo, & pronunciando plurimum valebant. γραφό-
„ μεναι orationes pigmentis verborum refertæ plus poſſunt merito ſermonis,
„ quam ſenſus. Cæperunt porro Poetæ prius mouere non arte, ſed vt à natura
„ ipſis tributum erat, ſic enim verterem id, quod Hermo dixit. Ac Poetę qui-
„ dem aliqua videntur priores in hoc genus ingreſſi mouiſſe, nam in his ver-
bis deeſt illud ὥσπερ ἐπέφυκε, ita enim natura ipſa poſtulabat, quoniam verba
ipſa ſunt rerum imitationes. Fingebant verba Poetæ, & hoc modo moue-
bant, & vox aderat, quæ res omnes imitari facillime poterat: hinc artes illæ
mimorum tragædorum, actorumq; profectæ ſunt. Sed vt Poetica dictio, &
verſus inuentus eſt ratione aurium, obſeruatione prudentium, cōmendatione
hominum, ſic in oratione animaduerſum eſt, multo quidem ſerius, ſed ea-
dem natura admonente, gloria ſuadente, eſſe debere quoſdam curſus, conclu-
ſioneſq; verborum, & verba magnifica, & ſplendida, ornataq; ad aures ho-
minum accommodanda, quod quidam cum intemperantius facerent, repre-
henſionem potius, q̃ laudem retulere: quoniam non cognoſcebant quid in-
tereſſet inter Poeticam, & oratoriam dictionem. Quod argumento illo aper-
tiſſime demonſtratur, quod oratio quotidiano ſermoni eſſe quàm ſimillima
debet, quod ſi Tragici priorum Poetarum numeros vt pote alienos ab vſu
mutarunt, quid agendum eſt oratori? locus eſt à minori ad maius. Si Poetæ
qui minus cauere à numeris debent, propterea cauent, vt ſermonem facilius
imitentur, quanto magis id oratori eſt obſeruandum? Ratio par in dictioni-
bus obſeruatur, nam & dictiones amplæ, & magnificæ à communi conſuetu
dine abhorrentes affectationem quandam pariunt, quod ſi eas Poetæ aliqui
reiecere, multo magis ab oratore fugiendæ ſunt: nam imperitorum eſt
tum numeros, tum dictiones Poetarum orationibus adhibere.
Conſtat autem ex ijs, quæ diximus, non de omni dictione
ſermonem hoc loco haberi, ſed de ea, quæ oratori pro-
pria eſt, vnde poſtq; de ijs, quæ dictionibus attri-
buuntur dictum ſit, reſtat vt de ipſa di-
ctione loquamur.

Cap. II. De ornatu orationis, ac de translationibus, & collationibus.

VIRTVS igitur elocutionis eſt perſpicue dicere, quod qnidem probat argumentum illud, quoniam ſi is, qui dicit, non docet quid velit, fine ſuo, atq; officio decidit. Deinde verba eligere neq; humilia, neq; ſupra dignitatem rerum elata, ſed huiuſmodi qualia ratio cauſæ, & neceſſitas poſtulat. Ac Poetæ q̃dem vt non humilibus verbis, ita ſæpe impropriis, ac minime accommodatis vtuntur. Perſpicuitas in nominum, ac verborum proprietate conſiſtit. Magnificẽtia quæ humilitati opponitur, ex iis vocabulis comparatur, de quibus in libris Poetices diſputauimus. Ac exoleta, quidem peruetuſtaq; nomina, quotiens inſerunt, ſanctiorem, & admirabiliorem faciũt orationem: nam quemadmodum aliter hoſpitem, aliter ciuẽ accipimus. Ita & orationem, aliter quæ vſitatis verbis, aliter quæ peregrinis ſit compoſita. Quamobrem externum hominem oleat oportet oratio, quæ admirationem vult habere, alioquin & iucundum eſt auditu, quicquid admirationem habet. In Poeſi quidem multa huiuſmodi habentur, & commode etiam, atque honeſte viſuntur, quibus nitor, & ſublimitas carminis continetur, ſunt enim in eo genere tum res, tum perſonæ aliquanto excellentiores. At in orationem pedeſtrem rarius illa, & parcius incidunt. Quia inferiora, ignobilioraque ſunt cauſarum argumenta q̃ carminum. Nam & ibi, ubi illa liberiora ſunt, ſi ſeruus, aut adoleſcens multum excolerent ea, quæ dicũt, aut ſi quis alius de rebus paruis grãdia, & magnifica uerba intonaret; ridicula admodum, & indecora res eſſet, ut intellige poſſit etiam Poetas

licentiæ ſuæ habere crementum, & modum. Quamobrem latere, & diſſimulari debet ornatus; vti ne conficta, cõquiſitaq; oratio videatur: ſed obuia, ſed innata, & ſponte, illaborateq; ſuppetens. Nam hoc probabilẽ, illud contrarium facit: qui enim omnes dicendi artes aperiunt, & ornatum orationis exponunt, tanquam videntur attentare fidem iudicis: & inſidiari. Proinde à iudicibus cauẽtur, improbanturq; vt vina miſcellanea, & factitia. Tantumq; intereſt hoc, an illo modo agatur, quantum Theodorus à reliquis actoribus differre exiſtimatus eſt, nam vox Theodori, ſua eius, qui diceret, cæterorum alienæ videbantur eſſe. Porro expolitio latet, ſi nõ abiectis, obſoletiſq;, ſed illuſtribus, & lectis è medio, atque ex vſu communi vocabulis conſtituatur oratio: quod Euripides primus feciſſe, demonſtraſſeq; dicitur. Igitur cum omnis ſermo nominibus conſtet, & verbis; cumq; tot ſint nominũ ſpecies, quot in poeticæ libris oſtendi, primum illud præcipiendum in ea re cenſeo, ne linguarum varietate, ne duplicibus, ne fictis nominibus præterquã raro, & inſolenter vtamur, nam quando vtendum illis ſit infra dicemus. Ac ratio quidem eius rei expoſita eſt; ne ſcilicet pluſquam dignitas cauſæ poſtulet accurati eſſe voluiſſe videamur. Quibus autem ſoluta comitur, & expolitur oratio, ſunt propria, accommodata, tranſlata. Atq; huius rei ſigno eſt vſus loquẽdi communis, omnes enim in populari ſermone, tranſlationibus, propriis, accommodatis, & ſignificantibus verbis vtũtur. Quare qui hoc commode fecerit, conſequetur, vt oratio ſimul tanquã peregrina feriat aures, & nihilominus latendo alumnũ vrbis ſonet, ac oleat, & præterea claros obiter ſenſus, &

dilucidos habeat; quæ (vt dictum est) supra Rhetori-
cæ orationis est virtus. Nominum plane, quæ dicũtur
omonyma Sophistæ, & captatori conueniunt, ea sunt,
quibus eadem est nuncupatio, non etiam significatio,
illi vero per eas fraudes facile assensionem extorquẽt.
Ad Poetas vero synonima pertinent, qualia sunt ince-
dere, & ingredi, quæ & propria, & synonima vicissim
sunt. Omnia hæc cuiusmodi sint, itẽ quot genera trans-
lationum habeantur, q̃tumq; tum versu, tum prosa va-
leat interpositio eius figuræ cum de Poetica loquere-
mur, executi sumus. Tanto autem maiori id cura orato
res debent amplecti, quanto soluta oratio pauciora ha-
bet adiumẽta, q̃ metrica: pspicuitatẽ porro suauitatẽq;,
atq; illã peregrini sermonis hilariratem efficiunt trans-
lationes rectæ mõ ascitæ: neq; accipi aliunde possunt;
sanè oportet, vt ea, quæ epitheta, id est ad nomen adiũ-
cta, atq; apposita nuncupantur, & translationes, q̃ aptis-
simas, atq; accommodatissimas inueniamus. Cõseque-
mur autem hoc, si illas ex proportione sumemus; nã ali
ter subabsurdæ alienæq; fuerint. quandoquidẽ contra-
ria per collationem euidentiora, & illustriora reddun-
tur. Quamobrem considerare oportet, quod cuiq; con-
gruat, qd dissideat, verbi gratia q̃ vestes seni sint aptæ,
si iuueni purpura, & croco fulgentes, non enim idẽ ami
ctus vrrunq; decuerit. Quod si aliquid cõmendare vo-
luero per electionem optimorũ in eo genere transla-
tionẽ inducam. Contra pessimorum, si vituperare: hoc
ita intelligitur, qm̃ in eodẽ genere videntur esse, cõtra
si dixero mendicare, qui nuncupat vota. Contra nuncu
pare vota, qui mendicat, cũ vtrunq; supplicatio sit, con
stituere quod dixi. Quẽadmodũ erat illud Iphicratis,

qui Calliam mitratum non tediferum appellauit, cum significare uellet initiatum illum, & imperitum fuisse, alioquin non mitratũ, sed tædiferum nominauisset, nã cum utrũq; ministerium pertineret ad rem diuinã: alterum honoris, alterum dedecoris habebatur. Item ille Dyonisii adulatores uocat, at ipsi se se artifices, & magistros, appellant. Cõmode igitur utrũq; nouatur, atq; transfert. Alterũ ad eos, qui sordidis operibus seruiũt, alterũ ad eos, qui elegãtibus muneribus psident. Prædones quoq; tuentur se se trãslatione uocabuli mollioris, seq; paratores, & cõquisitores uocant. Ad idẽ exemplum licet afformare ut eũ, qui iniuria fecit, lapsum errore, contraq; eũ, qui lapsus est errore, iniuriã fecisse dicamus: quẽadmodũ eũ, qui furatus est, interim accepisse, iterim rapuisse vi dicimus. Equidẽ quod Telephus apud Euripidẽ dixit regnare capulos, item accidẽs in Mysiam minus decorum, & accõmodatum putat, quia verbũ regnare dignitatem rei nimis effert, & perinde affectatio illa nõ latet. Est & in syllabis vitiũ, quotiẽs id, quod per translationẽ assumitur significationem habet asperæ & iniucundæ vocis, vt Dyonisius, q cognominatus est æneus in Elegis poesim clangorẽ Calliopes appellauit. Est quidẽ vtrũq; sonus quidã, atq; vox, sed tñ translatio tenuis, infirmaq; est, q̃ ex vocibus minime significantibus ducitur. Damnant & qui à remotis, & longinquis translationes deriuant. Nã à propinquis, & unigeniis mutuari trãslationẽ oportet, atq; ita iis, quæ proprio carent nomine, appositum aliquod nomen attingere, quod simulatq; auditũ sit, internosci potest cõsequens, atq; affine, illis unde fluxit, ut est in illo probato carmine, quo per ænigma officium cucurbitæ

ventosæ describitur. Virũ vidi æs cãdens ferruminãtẽ viro, nam cũ innominata illa res esset, atq; vtrũq; applicatio q̃dam, & appositio uideretur instrĩ illius, adhærescentia festiuissime dicta est ferruminatio. Omnino possunt honestæ translationes ex idoneis, & receptis ænigmatis sumi, nam & qui transfert quodã veluti scirpo, & ænigmate innotuit, vt manifestum sit recte illud & ab honestis nominibus immutatum, atq; traductum fuisse: honestas autem, & turpitudo nominum partim vt Lycimnius ait sono ipso, & significatione continetur, partim tertia illa ratione, qua captiosa quorundam commentatio, & argumentatio euertitur. Sunt enim q putent, vt Bryso, neminem posse turpiter loqui, etiam si res q̃uis obscœna aperte, ac nudo nomine enũcietur, quare si qua est rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectũ eũdem nihilominus perueniatur. Cæterum hoc falsum est. Habetur enim ferè semp aliquod præcipuum, quod cũ & significantius alio, & similius, & magis propriũ sit, rẽ significat, & quasi euelat, atq; subiicit oculis. Præterea non eandem omnino vim hæc, & illa significant, quo ipso colligi saltem põt, alterum esse honestius, aut turpius altero, nam vt noĩe vtroq; res eadem honesta, vel turpis iudicetur, sæpe tñ non honestas, turpitudoue petitur, aut si petitur, maior tñ petitur, aut minor, quod cõsequimur, si nõ q buscũq; nominibus cõtenti, sed certis, & propriis eius rei fuerimus. Translationes igit̃ flectẽdæ, deriuandæq; sunt ab iis, q̃ aut voce, aut potestate, aut intuitu, aut aliquo alio sensu pulchræ, & honestæ videantur. verbi gratia melius, & cõmodius dr̃ rosca aurora, q̃ purpurea, nã rubrã ineptissime dixeris. Epitheta quoq;.i. apposita ĩterdũ

à vitio,

à vitio, & turpitudine, interdum, à virtute, & probitate sumuntur, à vitio, vt si Orestem matricidam voces, à probitate vt si illum eũdem patris vltorem appelles. Simonides, cum quidam certamine mularum victor salarium pusillum pro carmine attulisset, negauit se in ea re operam suam positurum, ceu indignum esset laudare animalia dimidio asinos, at cum æquiore mercede aditus fuisset, ita laudauit, vt diceret: saluete alipedum soboles equorum, ita quamuis mulæ gignerentur, ex asina, & equo, a nobiliori tamẽ parente Epithetum finxit, & indidit. Est & in diminutiuo nomine quædam veluti vis. Diminutio autem dicitur, quæ tum bonum, tum malum quod est, attenuat, & quasi minus ostẽdit. vt Aristophanes in Babyloniis cauillaturus pro auro, aurellum dixit, pro indumento, indumentillum, pro iurgio, iurgiolum, pro morbo, morbillum. Cæterum vtrum feceris, modum tueri debebis. Frigiditas vero quadrifariam in dictione committitur, primũ fictione, compositioneq; plurium nominum vt Lycophron qui celum multifrontium vocauit, & grandiuerticem terram, & angusto callum littus. Item & Gorgias, qui adulatores, mendico loquentes appellauit, & praueiuros, & probeiuros. Et vt Alcidamas, erat inquit illi animus furiarũ plenus, ferox, atq; ignicolor vultus, & eorum promptitudinem futuram efficacem, atq; finiferam putauit. Iam suadellam dicẽdi finiferam, & cyanocolor pauimentum maris, omnia hæc propter compositionem conficta videntur, & plane factilia. Atque vnus hic modus est, quo friget orator. Alius est quotiens linguarum varietatem confunditur, & miscetur oratio, vt Lycophron, q Xersem peloriũ, id est æquã-

tem montes appellauit. Et sciro sinnis id est vir uastus, & Alcidamas, qui athyrma id est ludicrum, & applu-dam dixit, & naturæ atastaliam id est barditatem, sto-liditatemq;. Et illud mentem iracundia intemperanter exæstuantem. Tertium frigiditatis genus in sequenti-bus, appositisq;, si longa, si aliena, si crebra inculcantur. Porro in carmine nemo taxauerit eum, qui lac candi-dum diceret, id genus apud oratorem redundat; eoque epithetorum nonnulla sunt, quæ dedecent orationem solutam, nonnulla quæ si frequentius ascíscantur, poe-ticum morem ostendunt, & detegunt. Quod si aliquã-do ornamentis illis vti necesse est, nam varietas hæc atque nouitas sæpe numero excitat, & illuminat ora-tionem, efficiturq; vt transiliendo, & recedẽdo ab vsi-tatissimis grauitas, & auctoritas dicentis maior appa-reat, adhibendus tamen est modus, vt parce, & cum res poscet vtamur: Alioquin plus nocẽt causis, qui immo-dice petunt hanc gratiam, quam qui sermone rudi, & qualem impetus cuiusque animi tulit, atque vt forte effluxerit, loquuntur. Nam qui temere, ac sponte di-cũt, carẽt probitatibus, ac virtutibus illis, quas oratorẽ habere necesse est. Eos porro qui cooptatione eius rei nimia laborant, etiam vitium sequuntur, quæ vitare & reformare debet orator. Quamobrem Alcidamantis scripta fastidiuntur vt frigida: quoniam epithetis vti-tur, non quasi corollaris quibusdam, & condimentis ad voluptatem cibi, & suauitatem aspectus, sed quasi pulmentariis, & eduliis ad saturitatem famis: adeo mul tus, ac putidus ieo genere est; & maioribus, q̃ sit opus, & apertioribus vtitur, vt nõ sudorẽ, sed sudorẽ humẽtẽ dicat, non isthmios ludos, sed conuentum isthmiæ ce-

lebritatis: non leges sed ciuitatum principes leges, nō cursum, sed præcipitem animi cursum: nō musæum, sed naturæ musæum, nec sollicitudinem, sed tristem animi sollicitudinem, nec opificem gratiæ, sed gratiæ popularis artificem, excitatoremq; audientium voluptatis; nec ramis se se, sed syluæ ramis occultum. Nec corpus, sed verenda corporis texit, & nobilem animi concupiscentiam. Atque hoc simul & compositum est, & appositum, quo fit vt fictitiū statim esse videatur. Per hunc modum id vitii peruenit ad summum. Quamobrem cum poetice loquantur, qui ita exornant, maxime sequitur ut contemnendi esse uideātur, nam quod inepta sunt illa, atq; incondita, oratio quoque ridicula, & frigida redditur, quod uero nugatoria, efficitur obscura, nam ut sit acer auditor, nihilominus si interserueris tenebras obscuritate perspicuitas oīs obruitur. Equidem iunctis uti solemus quotiens ei rei proprium nomen deest, & dictio apta ad compositionem uidetur. Cuiusmodi est parricida, & χρονοτριβεῖν quod usum, attritumq; temporis significat. At qui nimius in eo est, nō oratorem olet, sed Poetam, quare compositio aptissima est dithyrambico carmini. Quod genus inflatum est, & tumens. Varietas, confusioq; linguarum commodissime in heroicum cadit, quod & dignitatem, & magniloquentiam postulat, translationes uero optime in iambicis collocantur, quibus hodie, ut dictum est, fabularum scriptores utuntur. Est autem & quartus frigiditatis locus in translationibus, sunt enim & translationes multæ inconditæ, & subabsurdæ; aliæ, quadridiculæ, qualibus comici delectantur. Aliæ, quia nimis seueræ graues, ac tragicæ. Aliæ, quia duræ, & uehemēter

obſcuræ id eſt à longinqua ſimilitudine ductæ, ut Gor
gias, qui negotia uireſcentia, & exanguia nuncupat. Tu
uero ſementem feciſti turpem, & metes male. Hoc ual-
de Poeticum eſt. Alcidamus quoq; reprehenſione non
caret, qui uallum, & munimẽ legum philoſophiam ap-
pellat. Et odiſſeam ſpeculum humanæ uitæ præclarũ.
Item illud nullum huiuſmodi αθυρμα id eſt appludam,
& ludicrum aſſeruit poeſi. Quæ omnia & abſona, ſunt,
& à ratione perſuadendi aliena, quod rationes nobis ſu
perius adductæ facile oſtendunt. Illud uero Gorgiæ
in hirundinem dictum, quæ ſuperuolans prætereuntẽ
aſperſerat, ad morem tragicum optime, & feliciſſime
cecidit, turpiter inquit facis Philomena: Aui quidem,
quæ hoc faceret turpe non eſſet, at uirgini qui poteſt
turpe non eſſe? Commodum mehercle cõuitium, quo
non id, quod illa tũc eſſet; ſed quod fuiſſet olim, obie-
cit. Habet & imago uere naturam translationis, parũq;
ab ea diſtat: nam cum Homero dictum eſt, Achillem
ceu leonem irruiſſe, imago eſt, cum uero non ceu leo-
nem, ſed ſimpliciter leonem irruiſſe, translatio. Cum
enim & Achilles, & Leo fortes eſſent, per translationẽ
Achilles poterat appellari Leo. Eſt quidem oratori-
bus utilis hæc figura. Sed raro adhibẽda eſt, quia Poe-
tica. Cæterum ita inferri debent imagines, quemad-
modum translationes ſolent: quoniam ut dixi, diſcri-
mine modico diſſident. Eius rei exempla huiuſmodi
habentur; Androtio cum aduerſus Idrieum inuehere-
tur, ſimilis inquit Canibus Idrieus eſt, qui, cum modo
egreſſi ſunt uincula, occurſantia mordẽt, & obuia, Idri-
eus quoque poſtq̃ emiſſus eſt carcere grauis, & mole-
ſtus incidit omnibus. Theodamas Archidamum com-

parabat Euxeno geometriam ignorãti, ut retro quoq; ea proportio responderet, Euxenum esse Archidamũ Geometram, Plato in libris de rep. eos, qui mortuos spoliãt similes canibus dicebat, qui iactos lapides mordent. Eos, qui lapides misissent, non tangerent. Demostenes plebem robusto gubernatori, sed subcuruo conferebat. Est & illa imaginis forma, quæ de Poetis adducitur, eorum scripta simillima esse corporibus sine uenustate, & dignitate formosis. Nam quemadmodũ illa, simulatq; florem ætatis amittunt, diuersa facie uisuntur, ita & carmina, simulatque solutus est numerus longe alia uidentur esse, quàm fuerant. Fertur & collatio Periclis in Samios, sint inquit Samii simillimi pueris, qui panem datum, sed plorantes accipiũt. Assimilauit & Boetos ilicibus, quæ inter se collisæ franguntur, ita & illos contentionibus intestinis atteri. Demostenes populum comparabat fastidientibus mare. Democrates nutricibus conferebat oratores, quæ cum deuorẽt ipsæ cibos, infantium ora illinunt saliua. Antisthenes Cephisodotum, qui cognominatus est tenuis Thuri assimilabat, quod cum atteritur, suauiter redolet, atque omnia hæc tam per collationem, quàm per translationẽ efferri possunt. Quare quicquid potest commode, & apte transferri, idem potest in similitudinis, & collationis formam sumi: nam collatio nõ alia re distat à trãslatione, quàm quod pluribus verbis absoluitur, semper vero illud necesse est vt translatio, quæ per proportionem retro quoque commeat, tam in vtranque partem, quam in congenera omnia, & cognata conueniat, verbi causa. Si Phiala dicatur scutum Bacchi, conuenit quoque ut scutum

Phiala Martis uocetur, & hæc sunt ex quibus orna-
tus orationis conficitur.

Cap. II.

„ IGITVR elocutionis virtus. Diximus de elocutione, cum genera di-
cendi superius explicaremus, & ostendimus quæ, & quot erant, quæ ip-
sam aliquo genere, seu forma efficerent, quare superfluũ est modo quip-
piam insuper adhibere. Satis ergo erit verba nonnulla exponere. Theodorus
actor erat, is cum Achillem agebat, Achilles videbatur, cum Vlissem, Vlis-
„ ses. Oportet (inquit Aristotel.) oratoris sermonem id præstare, quod vox
„ Theodori præstabat, ea enim cum aliorum vocibus collata, sola eius perso-
nam, quã agebat, facillime, & simillime referebat: ita vt alienæ aliæ videren-
tur. Pari modo nostra oratio res ipsas imitabitur pro sua cuiusque dignitate,
Euripides ex ijs verbis, quæ tunc Athenis in cõmuni vsu erant selegit apta,
& idonea, & ex ijs poema suum confecit. Arbitror ego Aristotel. de eo nunc
Euripide loqui, cuius tragediæ leguntur, nec me latet, alterum quoq; tragicũ
fuisse Euripidem de quo alias mentionem fecerit Aristotel. tum in Poeticis,
„ tum in his libris. Et Plato in octauo de rep. Non temere, inquit, igitur tragæ
„ diam sapiens artificium esse, atq; in ea Euripides excellere videtur. Cum
„ igitur sermo omnis nominibus constat. Aristoteles in Poeticis nominum ge
nera ponit. Illud autem quod græci ονομα id est nomen dicunt, latini verbum,
dictionem, vocem, teste Fab. vocitant, inquit enim Fab. verba nunc genera-
„ liter accipi volo: nam duplex eorum intellectus est, alter, qui omnia, per quæ
„ sermo nectitur, significat, vt apud Hor. Verbaq; prouisam rem non inuita
„ sequentur. Alter, in quo vna est pars orationis. Lego: scribo, quam vitantes
„ ambiguitatem, quidam dicere malluerunt, voces, dictiones, locutiones, sed
Aristo. hoc loco intelligit nomen orationis partem, quam Grammat. primã
ponunt, quamq; ipse in libro de interpretatione definiuit hoc modo. Nomen
est vox absq; tẽpore significans cuius partes nihil prorsus innuunt, quod au-
„ tem Aristoteles hoc loco ita nomen intelligat, patet ex his verbis. Cum igit̃
„ omnis sermo nominibus cõstet, aut verbis, nõ enim dixisset, aut verbis, nisi
accepisset nomen pro parte vna, & verbum pro parte alia orationis, & id
aio ne verba Fabij nos in errorem aliquem trahant, quanq; in cap. de Gram-
mat. Fab. de dictionibus seu vocibus, & verbis, idem afferat, quod Aristotel.
hic de nominibus, lege ibi multa, quæ faciunt ad hanc rem. Nomen igit̃ aut
simplex est, aut cõpositum: simplex vocat Aristotel. quod ex minime signi-
ficantibus est, vt petrus: lignum: cucurbita. Duplex intelligit quod ex signi-
ficãtibus aliquid efficitur, siue omnibus vt Tragelaphus, Hippocentaurus,
siue altero, vt ἐπικτρομέλης. Triplex insuper & quadruplex nomen dari affir-
mat, quemadmodum multa Megaliotorum, vt illud ἑρμοκαϊκοξανθος. Sed hoc
sit Græcorum felicitatis. Videtur vero sibi esse contrarius Aristo. nam in li-
bris de interpretatione ait in nominibus duplicibus vt in hoc Challippus:
Hippus per se sumptũ nihil significare, quemadmodũ in ea oratione in qua
dicitur, καλὸς ἵππος. Hic vero dicit aliquid significare. Quæstio hæc soluitur,
nam paulo inferius loco citato inquit. Quanquam hoc ita sit, vt dixi, non tñ

eadem ratio est in simplicibus, ac in cõpositis, quæ ipse πεπλεγμένα. vocat. In illis enim, hoc est in simplicibus pars nulla est, quę significet, in his aũt idest in cõpositis, nititur quidem aliquid significare, sed seiuncta pars nulla significat, vt in hoc verbo, ἐπακτροκέλης, illud κέλης nihil omnino significat. Quasi innuens in hoc esse discrimen, quod partes nominum simplicium nullã quidem significandi speciem præferunt, partes vero duplicium, & compositorum, etsi nihil significent, prorsus tamen non videntur aliena ab aliqua significatione, cum existimatione saltem significare quippiam & innuere videantur. Sed cur re vera non significant? quoniam vt ceruus vnam quandam animalis naturam ostendit, & simplicem mentis notionem eiusdem naturæ declarat, ita & Hircoceruus naturam vnam animalis innuit, & simplicem conceptionem eiusdem, quam in partibus separatis habere nullo modo potest, et ita Hircus ad totam dictionem Hircoceruus se habet, vt pe ad totam dictionem Petrus, quare fit vt duplicium nominũ partes nihil significent, & quoniam in dialecticis veritas, in Rhet. & Poeticis veritatis species, & existimatio valet, ideo in dialecticis dictum est duplicia nihil significare. In Rhetor. vero & Poeticis contrarium allatum est. Affert autem hoc loco Aristo. nominum differentias vt ostendat, quæ oratori & conueniant. Adducit autem locum suæ Poetices, in quo nominum genera recte distinxit, inquiens, singula sunt aut nostra, aut peregrina, aut translata, aut ornata, aut ficta, aut additione, aut detractione, aut transmutatione variata. Nostra vocantur propria nostri idiomatis, peregrina alterius, non ratione illius cuius sunt, sed ratione illius cuius non sunt, vt verbum Gaza apud Virg. proprium est Persarum, peregrinum autem Virgiliano, & Romano sermoni, translatum est mutuatum verbum, cum, quod non habeas, aliunde sumas, vt gemmare vites, luxuriem esse in herbis. Fictum est nouum nomen, quod fingit Poeta primus, vt rudentes, mugire, aut siquis ramos cornua appellet. Ornatum sic enim κόσμος vertitur, id est, vt puto quod arabs metricum vertit, nam Aristoteles nec declarat quid κόσμος sit in Poeticis, nec eius exẽplum præbet. Metricum autem dicit arabs: quia græci partes illorum nominum harmonia, & sonoritate quadam metiebantur. Sed puto ego κόσμον significare nomen significantius, illustrius, & magis proprium rei. Sed nomen additione variatum, altero duorum modorum efficitur, aut cum syllaba illi additur, & neq; plus neq; minus significet, quam antea, vt amarier pro amari, aut quando breuis in longam metri causa mutari solet. Quorum nominum exempla sunt apud Poetas. In detractione contrarium fit, aut enim breuis pro lõga efficitur, aut syllaba demitur. Cõmutatum vero nomen est in cuius deriuatione pars vna restat, & altera superadditur, vt cum ponimus comparatiuum pro positiuo, aut cum assumuntur à simili, vt siquis latronem aquilam dicat, aut a contrario, vt siquis æthiopem niuem appellet, aut à connexo, vt siquis solẽ, celũ vocet, aut pluuiam humorem. His positis, Aristotelem videamus docentem nos quibus nominum generibus oratorem suum vti velit, vt eloquens, diuinusq; habeatur. Docet ergo translata pulcherrima esse. De translatione Tullius in tertio de oratore. Fabius in cap. de ornatu. Aristotel. in hoc copiosissime tractant. Translationem vt ait Cicero necessitas genuit inopia coacta, et angustijs, post autem delectatio, iucũditasq; celebrauit, nam vt vestis frigo-

,, ris depellẽdi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam
,, corporis,& dignitatem, ſic verbi trãslatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequẽ-
,, tata delectationis. Paulo autem audaciores ſunt hæ, quæ delectandi cauſa re-
periuntur, nec inopiã indicant. Cicero & Fabius ab inanimis ad animata
aut contra,& ab inanimis ad inanimata,& ab animatis ad animata ſumi di
cunt metaphoras. Sed Ariſtoteles, a ſpecie ad genus, vt ſiquis interfectionẽ
mortem uocet, aut contra a genere ad ſpeciem, vt cum ortum vel interitum,
vel augumentum, mutationem dicit, vel a ſpecie ad ſpeciem, vt ſiquis aufer-
re pro abſcindere, aut abſcindere pro auferre ponat, vtrumq; enim ſubtrahe-
re aliquid eſt. Aut demũ a proportione translationes ſumi affirmat, vt ſiquis
,, mortem interitum, iuuentam ver, aut florem dicat. Ad Poetas ſynonima
,, pertinent. Non eo modo hic ynonima, quo in prædicamentis, ſumuntur, ſed
hoc loco Ariſtoteles intelligit plures dictiones idem ſignificantes, quemad-
modum intellexit Auerrois in proemio Phyſicorum. Illud Iphicratis, qui
,, Calliam. Callias erat miniſter Cereris, qui faces in eius ſacris ferebat. Hoc
,, miniſterium ſatis honeſtum erat, miniſter dicebatur δαδοῦχοσ. Iphicrates
,, non eo nomine ipſum vocabat, ſed accenſum dicebat Accenſum dico ex Pli
nĳ libro. xxxiiĳ. in principio,& circitorem,& mitrigerentem, hi erant mi-
nores ſacerdotes, qui capite obuoluto in altum elati turbam conuocabant ad
ſacra, Contra Callias Iphicratem indignum eſſe dicebat, qui inter huiuſmo-
di homines numeraretur, quaſi anathema, id quod nos extra chriſtianorum
communionem,& fidelium gregem dicimus. Credo hunc eſſe Calliam Pa-
rium Hipponici filium, Hermogenis fratrem, rerum Protagoræ tutorem,
,, qui plures pecunias in Sophiſtas expendit, quam cæteri omnes, de quo Plato
,, in Cratylo. Sophiſtis inquit Callias multis erogatis pecunĳs, ſapiens euaſiſſe
,, videtur, is centum minas Zenoni tradidit poſtquam ergo Iphicrates Calliã
,, non prelucem, ſed circitorem appellauit, Callias eum non initiatum dixit, nã
ſi initiatus eſſet, ſciret vtiq; an Callias eſſet accẽſus, an circiter. Hoc igit̃ pul-
chre translatum eſt,& vtraq; ſub eodem genere collocãtur, quoniam ambo
ad deum referuntur, ſed alterum honeſtum eſt, alterum turpe id eſt circitor.
,, Dyoniſĳ adulatores. Dyoniſus amabat adulatores, hos populus Διονυσιοκόλα-
κεσ vocabat, at ipſi ſe ipſos honeſtiori vocabulo miniſtros appellabant. Fuit
aũt (vt puto) Dyoniſius is author quidam, cuius meminit Ariſt. in ſexto To
picorum, λῃσταὶ nomen hoc antiquitus non ignominioſum erat. Vnde Thu-
cyd. ait, cum huiuſmodi homines ad littus appuliſſent, interrogati qui nam
eſſent, reſponderunt, prædones, ac ſi id ſibi vitio vertendum non eſſet. Sed
vſu poſtea factum eſt, vt ait Ariſt. vt vitium ſignificaret, quemadmodum
apud nos hoſtis, quod hoſpitem antea ſignificabat. Ait ergo Ariſtotel. præ-
dones ſe ipſos non prædones, ſed comparatores appellare. De Euripide Plato
in Gorgia,& alibi plurimos eius citat verſus, nos & in primo libro,& pau-
,, lo ante diximus. Lapſum errore. ἁμαρτάνειν eſt a ſcopo ab errare, ſumptũ
,, a ſagittarĳs. Regnare capulos. κώπη eſt remus, & palmula, vnde κωπηλάτησ.
Si quis ergo dicit imperare remo, non loqueretur ex rei dignitate, nec vt res
poſtulat, ſic enim illud κατ᾽ ἀξίαν Cicero & Horat. verterent. Dicitur autem
capulus pars gladĳ, quæ manu tenetur. Vir.& capulo tenus abdidit enſem,
ſumitur etiam pro quacunque re, quæ capiat, aut capi manibus queat. Ac-
cidens

„ cidens in Myſiam. ἀπορεῖν verbum claſſi accommodatum. Eſt & in ſyllabis
„ error. Interpres exponit ſyllabas, id eſt dictiones, cui ſententiæ acceſſit Lam-
pridius meus, nam συλλαμβάνειν eſt comprehendere, vt igitur ſyllaba literas
comprehendit, ſic dictio ſyllabas. Poſſumus & orationes interpretari, nam
& oratio dictiones comprehendit. Orationem intelligo non tantum eam, quę
conſtat ex nomine, & verbo, ſed eam, quæ ſimpliciter ex pluribus dictioni-
bus, huiuſmodi orationem dari ſciunt, qui dialecticos audiere. Quare inquit
Ariſto. peccare poſſumus, ſi huiuſmodi dictiones vel orationes cum audiun-
tur, non blandiuntur, non modo ob vocis ſuauitatem, ſed ob ſignificationis
voluptatem. Quod ſi ſequamur interpretem, ſenſus erit, Erramus ſi huiuſmo-
di nomina non fuerint ſigna vocis ſuauis, hoc eſt ſi non fuerint voces ſuaues,
quælibet enim vox eſt ſignum. Sed ſuperior expoſitio magis placet. At quid
etiam prohibet vt hoc etiam de ſyllabis ipſis intelligamus? quę vim ſuam ha
bent, ex literis, quibus conſtant. Literarum aſperæ aliquæ ſunt, aliquæ vero
lenes, & nonnullæ mediæ, quo fieri poteſt, vt aſperitas literarum aſperitatem
faciat ſyllabarum, quarum ſtrepitus (vt ita dicam) in dictione aures lædat,
vnde ſumptum etiam eſt exemplum κρανγην, nonne in ſyllaba κραν ſonus
eſt aſperrimus? Sed quanquam hoc animaduertendum eſt ab oratore, non ta
men hoc in loco plenius de hac re tractatur, ſed Ariſtoteles loquitur de ſigni-
„ ficatione vocum, quæ per translationem ſumũtur, vt Dionyſius, qui cogno-
„ minatus eſt ęneus. Fuit Dionyſius quidam Grammaticus, qui Platonẽ Grã-
maticam docuit, in cuius ſcholis Socrates ingreſſus duos eius diſcipulos diſce
ptantes inuenit, quibus cum locutus eſt de philoſophia, vt patet in amatorio
„ dialogo, neſcio ad de illo ſermo ſit. Sed translatio tenuis, & infirma eſt, quæ
„ ex vocibus minime ſignificantibus, ducitur. Voces minime ſignificantes ap-
„ pellanť, quæ non ſignificant, quod ſignificare debent. Nam & qui transfert
„ quodam veluti ſcirpo, & ænigmate innotuit. Cicero in tertio de oratore. Itẽ
„ ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Ariſtoteles vero in Poeticis,
„ Ænigma dicit eſſe orationem, quæ ex rebus inter ſe minime congruentibus,
„ conſtat, hoc itaq; per nominum compoſitionem effici minime poteſt, per
„ translationem vero poteſt, vt. Vidi virum æs candens ferruminantem viro,
„ hoc enim exemplum & in Poeticis eſt. Ferrumino συνάπτω proprie de metal
lis dicitur, id eſt iungo, & ſimul tempero. Pomponius iuriſconſultus. Si tuum
„ inquit ſcyphum alieno plumbo plumbaueris, argento ferruminaueris, non
„ dubitabitur tuum ſcyphum eſſe. Plinius pro glutino ſumpſit, libro trigeſi-
„ mo ſexto dicens. Vitrum ſulphuri incoctum ferruminatur in lapides, & in ſu
periori libro. Calcis quoq; bitumen præbuit, ita ferruminatis Babylonis mu
ris, & reliqua vidi ergo virum id eſt chirurgum, ferruminantem, id eſt iun-
gentem πυρίχαλκον æs candens viro id eſt apponentem cucurbitas ventoſas,
ſed verbum illud non æs candens, ſed vitrum vertit Lampridius, eo quod
igne fiat tanq; artificium ferri. De Lycimnio Plato in Phædro. De Bryſone
nihil habeo, niſi quod is ab Ariſt. citatur in Phyſicis. Non mediocris autem
diſſenſio inter philoſophos orta eſt olim, de rebus: verbis: & ſententijs. Pe-
ripatetici, & Academici multa eſſe honeſta dixere, quæ proprijs vocabulis
minime notanda eſſent. Stoici contra ab honeſtate rerum, verba ipſa etiam
honeſtari volebant, & nihil re ipſa eſſe honeſtum dicebãt, quod & proprio

uocabulo non esset appellandum, eo argumento, quia res turpes non turpiter suis nominibus explicarētur, vt adulterium, sacrilegium, & huiusmodi, quare si id in ijs valet, quæ turpia sunt, quāto valebit amplius in honestis rebus? Huius controuersiæ arbitrum se Cicero facit ad Papyriū scribens. Amo inquit verecundiam, & reliqua. Quid autem sentiat Aristoteles hoc in loco est manifestum. Frigiditas vero quadrifariam in oratione committitur. Postq̃ de ornatu tractauit, nunc de ijs agit, quæ nullum afferunt ornamentum, inter quæ lentitudo, & signities quædam orationis est posita, quam frigiditatem vocant. Ostendit autem qnattuor esse species frigiditatis. Prima est in compositione posita dictionum: quæ vero composita nomina dicantur in Poeticis, & superius quoq; diximus, modo enim duplicia, modo triplicia, modo multiplicia sunt, cuiusmodi esse dixit plura Megaliotorum, & illud nostrum capsis idest, cape si vis, vt ait Fab. exempla huius generis ab Aristo. ponunt. Altera species est, qua oratio friget, cum peregrinis abundat verbis: nostris enim vtendum est, vt nostris suadeamus, vt enim legibus, & moribus viuimus, ita patrijs verbis vti solemus. Tertius modus in appositis frigescit, cum quis aut longe petita, aut crebra, aut aliena inculcet. Vltimum genus est positum in translatione, cum translationibus vtimur ijs, quæ inconditæ sunt, & absurdæ, vel quia ridiculæ sunt, quales habentur illæ comicorum, vel quia nimis asperæ, ac seueræ, & ad tragicum tumorem elatę, vel quoniam à longinquis, & remotis maxime sumuntur. Sed quemadmodum soluta oratio his rebus frigescit, ita pedibus alligata vt ita dicam, incalescit, & viget, propria enim Poetarum varietas est. Amat comædia iocos, & sales. Grauitatem, & seueritatem Tragædia, linguas heroici, translationes iambici sequūtur, vnde fit, vt alter accipit, quod alter abnuit. Cæterum ab his orator vel penitus abstinebit, & poeticum maxime in dicendo vitabit. Sed quid non occasio? quid res nō affert? Duplicibus: translatis: fictis, adiectis, detractis, cōmutatis, poeticisq; vti eum quandoq; quis nollet? Varietas enim, & nouitas sæpe nos excitat, & nostram illuminat orationem, efficiturq; vt recedendo ab vsitatis grauitas, & auctoritas dicentis maior appareat. Sed nos hæc omnia in proemio huius libri, cū de generibus ageremus, quæ & qualia esse deberent, ostendimus. Translationes igitur faciles, & a pulchris rebus desumpta, & moderatione quadā adhibitæ nostrā illuminant orationē. Alioquin q̃ immodice petunt hanc gratiam, plus causis nocent, sensus est. Poetica locutio supra cōem vsum orationem attolit, sed oportet animum intendere ad mediocritatem, quoniam affectatio nominum magis, q̃ temere dicere, facit maius malum, nam oratio, quæ non vtitur interdum hac licentia, non habet τὸ εὖ id est non est perfecta, sed illa, quæ crebrius vtitur, & affectat, vitiosa etiam dici debet. Quare maius malum est in vitio esse, quam probitate carere. Tu vero sementem fecisti turpem & metes male. Hesiodus ἐν τοῖς ἔργοις qui male sementem facit, is male metet. Iulius item in Cice. libro de oratore, vt sementem feceris, ita metes inquit. hoc idem citat Fab. Habet & imago ferè naturam translationis. Agit modo Arist. de similitudinibus, nec quidem ab re, quoniam occasio venit, cum de translatione loquatur, nam vt inquit Fab. cap. de tropis in totum metaphora est breuior similitudo, eoq; distat, quod illa comparat rei, quam volumus exprimere, hęc pro ipsa re dicitur. Item comparatio est cum

,, dico feciſſe quid hominem , vt leonem . Translatio eſt cum dico de homine
,, leo eſt. Hæc Fab. à prçceptore ſuo Ariſt. mutuatus eſt. Poſito diſcrimine illo,
,, tractat de vſu ſimilitudinum cũ dicit. Eſt quidem oratoribus vtilis hæc figu-
ra, ſed raro adhibenda eſt. De ſimilibus enim idem iudicium, atqui transla-
tio, quæ eſt huic figuræ perſimilis, raro adhibetur, ergo & hæc figura, id eſt
,, ſimilitudo. Poſtea multa ſimilitudinum exempla præbet . Eſt & illa imagi-
,, nis forma, quæ de Poetis adducitur. Cic. ad Brutum de iudicio oratoris. Qui-
,, buſdam cantu remoto ſoluta videtur oratio, maximeq; id eſt optimo eorum
,, Poetarum, qui Lyrici nominantur, eos cum cantu ſpoliaueris, nuda pene re-
,, manet oratio. De Poetis autem adducitur illa ſimilitudo. Eorum ſcripta ſi-
,, millima eſſe corporibus ſine venuſtate, ac dignitate formoſis: nam quemad-
,, modum illa, & reliqua.

Cap. III. De elocutione, cuius prima virtus eſt emendate loqui.

CAPVT vero, atq; initium elocutionis eſt emẽdate loqui. Ea quinque articulis continentur. Primum coniunctionibus, ne quas præpoſtere, aut perturbate feramus. ſed ſuo quæq; loco ponantur. Sunt enim aliquæ inter ſe, quæ relationem hanc habent, vt ſi dicatur. Atque hic quidem Iudices ita fecit . Subiungenda ſit coniunctio aliqua , quæ priori quaſi opponatur, atque reſpondeat: hoc modo . Ille autem iudices ita. Item ſi dixero, mihi quidem hoc licuit iudices , ſubiiciendum eſt, illi vero non licuit. Cæterum non ſemper reddenda eſt ſecunda coniunctio , ſed quatenus proſequi poteſt, memoria prima, atque intentio: quare nec multum differenda eſt : vt quaſi pendent , & ſuſpenſa fiat concluſio . Nec ante neceſſariam coniunctionem inculcare alias coniunctiones oportet. Raro enim id conuenit, vt illud . Ego vero, poſteaquam nunciatum eſt mihi venerat enim cleo , & obteſtabundus, ſimul & ſupplex clamitans, aſſumptis comitibus illis , ſum profectus , in his verſibus coniunctio , quæ ſtatim reddenda erat, dilata eſt aliarum

coniunctionum interiectu quare cum medio sermone ille sensus inseritur impediri, & obscurari posset intellectus, nisi quod interponitur longius esset. Primum igitur coniunctiones per quæ sermo nectitur, dispositas habere oportet, recteq; collocatas: deinde uti nominibus ipsis cuiusq; rei propriis, non diductis, circum latisq;. Vitanda tertio ambiguitas, nisi quis consulto id faciat, sunt enim, qui cum nihil habeant, quod edisserant, quædam incerto intellectu afferãt, vt aliquid omnino dicere videantur. Quod quidem Poetis per familiare vitium est, eoq; Empedocles vnice est vsus. Nã circuitus ille magnus auertit intentionem, & fallit auditores, tam hercule, q̃ uatum responsa nonnullos, qui tametsi flexiloqua, & obscura tulerunt, nihil minus uelut attoniti fidem suam accommodant, qualis sors illa. Cræsus halim penetrans magnam peruertet opũ uim, sanè qui oraculis reddẽdis præsunt, quæ minus uideantur errare non ad res ipsas particulatim, quas interrogãtur, respondẽt, sed in uniuersum ad genera. Nam & cũ par impar luditur facilius alteram partem incurras diuinando, q̃ ipsum numerum designes. Propensius etiã incidas ueritatem, si quid futurum absolute repromittas, q̃ si tempus aliquod quando sit fururum præfinias. Quamobrem arioli nullum tempus uaticiniis præfingunt uti ne sint, qui si mentiantur, redarguant. Igitur omnia hæc uitare orationem oportet, nisi cum id ex industria petitur, id est usu cum uenit. Quartũ est quod Protagoras tradidit, ut nomina alia ad mares, alia ad feminas pertinerent, alia reciperentur ut uascula: nam hæc ad suas quæq; naturas apte referri ad rationẽ pertinet elocutionis, ut illud. Progressa mulier, & allocuta discessit.

ta discessit. Quintum, ut numerus, qui requiritur in cõplexu sermonis; ad plures, ad paucos, ad singulos ex usu recte respondeat, profecti illi hominem diuerberabant, in plenum necesse est, ut fluens, facilis, distincta inter punctionibus, ac plana sit lectio: quam uirtutem non habet omnis complexio, sed & multi sunt, quorũ scripta haud facile queas distinguere: qualia sunt Heracliti, q̃ distingui sine labore, & acri intentione nõ possunt: quia incertum sit prioribus, an posterioribus quidam accedant. Atq; hoc uitii librorum eius initio statuti apparet, cum ratio inquit sit semper tñ inconsulti, & imprudentes homines fiunt. Est enim dubiũ priori, an posteriori aduerbium illud temporis accomodandũ sit. Præterea solæcismus est, non referre, quo referenda sunt uerba: nisi aliquid subiungas, quod in utrũq; conueniat, uerbi gratia, si uel strepitũ, uel colorem uidisse te diceres, ad utrũq; non conuenit: si uero sensisse te diceres conuenit. Quidam efficiuntur obscuri inserendo plura, & in hyperbatum differendo finẽ, ut si dicatur, constituerã (si quid allocutus te essem, de hic, & his, & in hunc modũ) proficisci. Sed cõmodius diceretur hoc modo. Constitueram, simulatq; allocutus te fuissem, proficisci. Ea uero q̃bus te uolebã, fuerãt, hæc, & hæc.

Cap. III.

CAPVT vero atq; initium elocutionis. Postq; de simplicibus verbis tractum est, nunc de cõiunctis est dicendũ. Simplicia inuenienda, coniuncta vero collocanda sunt. Et simplicia verba partim natiua, partim reperta, natiua ea, quæ significata sunt sensu, reperta, quæ ex ijs facta sunt, & nouata, aut similitudine, aut imitatione, aut flexione, aut adiunctione verborum. Est & distinctio verborum altera, vt altera natura, altera tractatione sumantur. Natura, vt alia sint consonantiora, grauiora, magis lenia, & quodammodo nitidiora: Alia contra. Tractatione autem cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomẽ, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo, qualia sunt ea, quæ transferuntur,

aut immutantur, aut ea, quibus abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæ mirabilius, q̃ sermonis consuetudo patitur, ornamus. Hæc igitur omnia breuissime à Cicerone collecta iam patet, quæ, & qualia esse debent. Reliquum est vt de coniunctis tractemus: coniuncta collocanda sunt. Duo autem in coniunctione seruandi sunt modi, alter in numero positus est, alter in consecutione verborum. Numerorum iudices aures sunt, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus, & articulis, & coniunctionibus perturbetur oratio. De his modo tractat Aristotel. quæ elocutionē constituunt. Cuius virtutem primam putat esse Græcismum. Prima virtus in elocutione est, secundum proprietatē cuiusq; linguæ emendate loqui. Græcismus ergo est emendata locutio secundum græcos. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat ab omni vitio remotum. Ratio hæc quinq; modis explicatur, vt ait Aristotel. Primum coniunctione, ne aliquas prepostere, & perturbare feramus. Postea vt proprijs vtamur, nulla circuitione adhibita, inde vt ambigua tollamus. Hæc enim vitanda sunt, nisi orator eliget contraria, & obscurus consulto esse voluerit, quærit enim hoc interdum cum, nihil habet, quod dicat, videri tamen vult aliquid dicere, obscurant enim, quemadmodum Poetæ, vt carmen illud, quod Cicero etiam ponit in libro de diuinatione, Cræsus Halim penetrans magnam dissoluet opum vim. Ex Herodoto, vt puto, dubium hoc an de suis, an de alienis opibus intelligatur. Quartum, & quintum præceptum est, vt genera seruentur, & numeri opportune reddantur, vt sit consecutio illa, quam primo in generibus, mox in numeris poni dicebamus. Omnia vero hæc præcepta in elocutione seruanda sunt, & de coniunctis verbis aducũtur, ita vt quinq; rationes iam dictæ sola consecutione probentur, consequi enim debent, redditiones, quæ in coniunctionibus redduntur: propria, non ambigua, secundum genera, & secundum numeros cohærentia. Hæc siquis obseruauerit emēdate vel græce, vel latine, vel quacunq; alia lingua recte loquet̃. Vitia vero in sermone, quo minus latinus sit, duo possunt esse. Barbarismus, & Solæcismus: nam vt latine loquamur non solum videndum est, vt verba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, sed nequid perturbatum, & discrepans, aut præposterum sit, quæ res barbarismũ, & solecismum euitant, vt docet Fab. primo libro vbi de Grammatica loquitur. Sed linquamus hæc inquit Cicero, quæ cognitionem habent facilē, vsum necessarium: nam traduntur hæc literis, doctrinaq; puerili. Sed coniunctis & simplicibus verbis ea communia esse debent, quæ sunt quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, ac suaue, de quibus nos in generibus dicendi locuti sumus.

Cap. IIII. De verso, ac mutato loquēdi genere.

AD amplificationem orationis dilatationemque, subiicienda est loco nominis ipsa finitio, verbi gratia loco circuli planitiem, cuius extrema pariliter

diſtant à medio. Contra ad breuitatem vnum ad ver-
bum reuocanda definitio eſt, nam & illud in hoc gene
re obſeruãdum, ut cum quid turpe, aut minus honeſtũ
incidit, ſi in definitione deformitas illa inſit, vtamur no
mine ipſo, non definitione, ſi in nomine contra diffini-
tione nõ nomine. Tranſlationibus, quoq; & epithetis,
modo ne ad poeticũ morem luxurient, extenditur, &
adoleſcit oratio. Itẽ ſi unũ quod eſt, efferatur numero
pluralitatis, quod genus Poetæ frequẽter uſurpãt. Hi
q̃uis una dũtaxat corriuatio, & portus ſignificãdus ſit:
malũt tñ corriuationes dicere, id eſt portus Achaicos,
& multiualuas feneſtras, & hmõi. Grandeſcit item ora
tio, ſi ſingulis ſingula ſua redduntur, cõtra in cõpendiũ
agitur, ſi unum ad uerbũ plures ſñiæ referantur. Gran-
deſcit, & complexu cõiunctionum, hoc mõ. Profectus
ſum, & conueni. Contra ſine earũ cõplexu contrahitur,
& quaſi conciditur, q̃q̃ ſic ẽt non eſt ſine nexu, hoc mõ.
Profectus conueni hominem, utile ẽt eſt aliquando ex
iis, quæ non habentur, materiam quandam addicendũ
elicere. Quod Antimachus in Teucmeſo fecit. Eſt in-
quit inperflabilis quidam, ac leuiter editus collis. Po-
teſt enim per hunc modum excreſcere ad infinitũ ora-
tio: atq; hoc tum in bonis, tum in malis, q̃ non habean-
tur, eſt utile, ita ut illa ipſa aliæ deſunt, vtrocunque ſint
genere per priuationem, negationemq; intexantur. Vñ
nomina quædam ad eum morem Poetæ finxerunt, vt
ἄλυρον ἄχορδον id eſt cantionem lyra, & chordis carentem,
& reliqua id genus, quæ per priuationem afformãtur.
Quod in tranſlationibus, quæ pro proportionem recur
runt, maxime probari ſolet, vt ſi iudicatur. Tubam eſſe
concentuui carentem chordis.

Cap. IIII.

» AD amplificationē orationis dilatationemq̨. Dictū est de genere elo-
» quēdi sua spōte fuso, reliquum est, vt dicamus de verso, atq̨ mutato.
» Est itaq̨ id genus totū situm in cōmutatione uerborū, q̄ simplicibus
» in uerbis ita tractat̃, ut aut ex uerbo dilatet̃, aut in uerbū contrahat̃ oratio, ex
» uerbo cū aut propriū, aut idē significās, aut factū uerbū in plura uerba didu-
» cit̃. Ex oratione cū aut definitio ad unū uerbū reuocat̃, aut in cōiunctione fit
» vnū verbū ex duobus. In cōiunctis aūt verbis, triplex adhiberi pōt cōmuta
» tio, non verborū, sed ordinis tantūmodo, vt, cū semel dictū sit directe, sicut
» natura ipsa tulerit, inuertat̃ ordo, & idē quasi sursum versus, retroq̨ dicatur,
» deinde idē intercise, atq̨ ꝑmixte, eloquēdi aūt exercitatio maxime in hoc to-
» to cōuertēdi gn̄e versat̃. Hæc Cic. q̄ omnia ex hoc loco desumpsit. Exēpla ve
» ro ab ipso Arist. petunt̃ et à Fab. sed vbi ait Ari. Grādescit itē oratio, si singu
» lis singula sua reddāt̃, exēplū ē τῆσ γυναικοσ τῆσ ἡμετέρασ. vtriq̨. n. suū dat̃ arti
» culū, cōtra in cōpendiū agit̃, si vnū ad verbū, plures snīæ referunt̃, essemplū
» est, τῆσ ἡμετέρασ γυναικόσ: Herm. nō posuit hæc exēpla, qm̄ gręcę linguę conue
» niunt. Fab. dicit. Cū vnū ad verbū snīæ duę referunt̃. Carmē aūt illud Anti-
machi, cū dr̃, est quidā imperflabilis, ac leniter editus collis. strabo citat. Teu-
messum montē laudat Antimachus, & huic multa tribuit, q̄ non cōueniunt,
» quia nō habent̃ reuera, nec sunt. Simile illud Lucretij. Colle tumor modico, le
» uiq̨ excrescit in altū, Pingue solū tumulo. Mutata dicunt̃, ī quibus ꝓ verbo
proprio, subiicit̃ aliud, qđ idē significat, sumptū ex re aliq̄ cōsequēti, qđ q̄q̨
transferēdo fit, tn̄ alio mō transtulit, cū dixit Ennius. arcē, & vrbē orbas, alio
mō si ꝓ patria, arcē dixisset. Hāc hyppallagē Rhetores, qa q̄si sumunt̃ verba
ꝓ verbis, metonymiā Grāmat. vocāt. Aris. hęc trāslationi subiūgit, et ēt abu
sionē, vt cū minutū aīum ꝓ paruo dicimus, et abutimur verbis propinqs si
opus est, vel qđ delectat, vel qđ licet, iam cū fluxerūt plures trāslationes alia
plane fit orō, itaq̨ genus hoc gręci appellāt allego. noīe recte, gn̄e melius ille.

Cap. V. Quid in oratione maxime deceat, & quomodo affecta efficiatur oratio.

NVNC quid sit aptū, hoc est qd maxime deceat in oratione videamus. Decorū itaq̨ maxime tue-tur oratio si habet affectus, & mores iis, ī quæ duci, for mariq̨ iudicē volumus consentientes. Porro cōsentien tes habebit, si neq̨ humilis in magnifica, & splendida materia fuerit: neq̨ sublimis in tenui, nam à nitido ser-mone verbum obscurum, sordidumq̨ discordat, Quare qui laborat hoc vitio, non orator, sed planè comicus est habendus, vt Cleophon, qui in eo genere videtur frequens. Adeo non veritus illa, ò sanctam te, atque

almam. Affecta oratio efficitur si suus cuique rei, & color accommodatur, & actus, si rixam, & iurgium dicimus, vt actibus verbis, instantibusque vtamur, & quibus vtuntur irati. Si pudēda querimur, vt molesta illa verecundeque, nec libenter tractare videamur. Si honesta, vt cum admiratione dicamus, si tristia leniter, ac mirasebiliter comploremur. Reliqua quoq; pari ratione tractantur. Genus certe orationis, & qualitas facit, vt verisimilia & fortia videantur esse, quæ dicimus. Ducitur enim & quasi rapitur audientium animus, vt se credant actori, & putent vera esse, quæ ita dicuntur, propterea quod vera qui dicerent, aliter affecti esse non possent. Quamobrem facile adducuntur, vt arbitrentur esse, ut dicit orator, etiam quando ita non est. Quoniam fere accidit, ut ad illos ipsos affectus, & sensus adducantur, qui audiūt, quibus permoueri uidentur, qui dicunt, etiā si nihil dicāt. Cuius efficaciæ multi non ignari sæpe acclamationibus solis auditorem quasi perterritum uendicant.

Cap. VII. De oratione morata.

MORATA uero censetur oratio, quæ ad comprobationem utitur argumentis, & signis. Nam confirmatio illa facillime sequitur, quæ cuiq; generi, & habitui maxime conuenit, in genere intelligo ætatē, sexum, nationem: ætatem, puer ne sit, an senex. Sexum, uir, an femina. Nationem, Spartanus, an Thessalus. Habitus autem hoc loco duntaxat accipio, quibus hominis mores comparantur, & instituitur uita, non enim omnis habitus ad institutionē morum, & uitæ hoīs ptinet. Verba igit̃ si accōmodent̃ ad habitus, moratam orationē efficiunt. Nō enim eadē dixerit, neq; eodem

m̃odo indoctus, & doctus. Mouentur ſæpe qui audiũt
illa figura, qua ſcriptores frequenter, & paſſim vtũtur.
Quis hæc ignorat, quæ norunt omnes? pudet enim diſ-
ſentire, & tacita quadam verecundia inhibemur, ne ſo
li eſſe videamur expertes, & inſcii eius rei, quæ com-
munis, & nota ſit omnibus. Cæterum figuræ omnes
poſſunt, & commodo, & incommodo tempore adhibe
ri. Sane vbi periculoſius aliquid finxiſſe, tritum illud
remedium negligere nõ oportet, vt nos ipſos met ceu
licentius euagatos quaſi reprehendentes corrigamus:
in quo non falli iudicium noſtrum ſollicitudine ipſa
manifeſtum erit, ea quoque præceptio non eſt prorſus
inutilis, q̃ admonet, ne ſimul omnia congeramus, quæ
conuenire in materiam noſtram videbuntur. Circum-
uenitur enim facilius, & minus aperte qui audit, ſi nõ
omnia ſimul exponantur arma, quæ in aciem poſſunt
educi, vt ſi ad aſperitatem verborum, non etiam vocis
atrocitas, & aſperitas ſemper acceſſerit, alioquin ſi cun-
cta vno loco conſtituas, neceſſe eſt, vt conatus depre-
hendatur. Contra quoque id eueniet, ſi vbi quædam
tuto, atque clam intuleris, alia ratione turpiter detega-
re. Quare ſi lenia aſpere, & aſpera leniter dixeris, veri-
ſimilis ſermo videri non poterit. Affectæ quidem ora-
tioni Epitheta: duplicia, & peregrina, atq; inuſitata vo
cabula mirifice apta ſunt. Ignoſcitur enim vehemen-
ter commotis, & iis, qui ſuprema in ira, vt ſiquis malũ
aliquid magnum όυρανομήκεσ hoc eſt à terra in celum per-
tinens vel πελώριον inſtar mõtis vocet. Conueniunt & il-
la potiſſimum eo tempore, quo occupatos iam, poſſeſ-
ſoſq; audientium animos inflammare, atq; agere in fu-
rias volumus, laudando, vituperandoue: in odium ad-

ducendo, aut contra ad beneuolentiam impellendo. Quod genus Iſocrates in finem Panægirici contulit, Fama inquit & ſententiæ omnium, & qui aliquando illa ſunt propeſſi & reliqua. Hæc enim acclamari fere ſolent ab iis, qui grauiter ſunt commoti, quare auditores quoque ſimiliter affecti facile corripiuntur. Hoc vero genus maxime pertinet ad Poetas, quos conſtat ſine quodam afflatu quaſi furoris bonos eſſe non poſſe. Hoc igitur vel in hunc modum oportet, vel per diſſimulationem fieri: id, quod & Gorgias facit, & apud Platonem Phædrus.

Cap. V. & VI.

,, NVNC quid ſit aptum. Vt in vita, ſic in oratione nihil eſt diffici-
lius, quam quid deceat videre, de quo præclare multa præcipiuntur,
& res eſt cognitione digniſſima, huius ignoratione non modo in vi-
ta, ſed ſæpiſſime & in poematis, & in oratione peccatur, eſt ergo quid deceat
oratori videndum, non in ſententijs ſolum, ſed etiam in verbis: vnde Ariſto.
qui omnem conatum poſuit hoc in libro ad orationem afficiēdam, cuius vis
homines probos, & moratos videri facit, merito de eo, quod in oratione de-
cet, mentionem facit: & oſtendit decorum in affectione, & more poſitū eſſe,
,, & vtrunq; declarat. Porro conſentientes habebit. Cicero, quam enim inde-
,, corum eſt cum de ſtillicidijs apud vnum iudicem dices, ampliſſimis verbis,
,, & locis vti communibus: de maieſtate P.R. ſubmiſſe, & ſubtiliter: Hic gene
,, re toto: totum genus vocat ex omnium generum permixtione coalitum, hic
,, inquam id eſt in hoc loco, in ſermone familiari genere toto. At perſona alij
,, peccant, aut ſua, aut iudicum, aut aduerſarij, nec re ſolum, ſed ſæpe etiam in
,, verbo, etſi ſine re nulla vis verbi eſt, tamen eadem res ſæpe probat̄, aut reii-
,, citur alio atq; alio elata verbo, & reliqua in or. ad hunc locum pertinentia.
,, Idem ſuperius, qui idem ita moderatur, vt rerū, vt perſonarum dignitates ſe
,, runt, ij ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens no-
,, minem. Omnia in Ariſt. plana, vbi vero dicit. Quibus permoueri videntur
,, qui dicunt, etiam ſi nihil dicant. Intelligendum eſt, nihil dicant, id eſt falſum
dicant, nam cū probatum eſt in philoſophia id, quod eſt, cōuerti cū eo, quod
verum eſt, ita ratio fert vt id, quod non eſt, cum falſo conuertat̄. De morata
oratione diximus in proemio huius libri. Et Cice. ad Brutum per totum vo
,, lumen copioſiſſime, & ornatiſſime loquitur. Cernitur enim facilius. Cicero
,, ad Brutum. Genus autem orationis neq; totum aſſumendum eſt ad cauſas fo
,, renſes, neq; omnino repudiandum. Si enim ſemper vtare, cum ſatietatem af-
,, fert, tum quale ſit etiam ab imperitis agnoſcitur, detrahit præterea actionis
,, colorē, aufert humanum ſenſum, actoris tollit funditus veritatem, & fidem.

Cap. VII. De numeris in communi.

FORMAM orationis neque planè metricam oportet esse, nec sine numeris prorsus, nam alterũ probabilitate caret, & fide quasi elaboratum industria, atq; confictum, & præterea distrahitur auditoris intentio, qui non ad ea, quæ dicuntur, sed ad similitudinem circũeuntis, & obambulantis numeri se conuertit. Nõ secus hercule, q̃ pueri solent, qui illam præconis vocẽ præueniunt: quem legat procuratorem is, qui manu Cleonem mittit. Alterum quod numeris penitus caret infinitum, ac dissolutum est, ac finiri quidem orationem oportet, & claudi, sed non ad similitudinem versuum, aut ita vt dissoluta in canticum videatur. Quod vero infinitum est, obtundit, & fastidio afficit aures, ac propterea cognosci, & percipi minime potest. Finiuntur autem omnia numeris, nam rithmi, quibus oratio soluta vtitur, numeri appellanrur, ex quibus non versus integri, sed cæsi, & trunci conflantur: quorum dimẽsus cæsionibus constant. Numeris igitur debet oratio astringi non versibus, ne poema videatur & cantio. Ac numeros quidem non nimis exacte conquirendos puto, sed quatenus conuenit.

Cap. VIII. De numeris separatim.

EX numeris heroicus sublimis, & elegans, sonantiorq;, quàm oratio soluta desideret. Iambus nimis videtur e vulgari esse sermone, nullumque est carminis genus, quod in orationem solutam propensius, & frequentius incidat, ego grauius, & robustius dicendi genus expostulo, & q̃ fieri potest ab vsu eius frequenti recedendum oratoribus censeo, sed ne Trocheum quoq; probo, vt pote cordatiorem id est mol-

liorem, & ſubſilientem. Atq; hoc tetrametra octonarii nobis oſtendunt; cõſtant enim Trochæis tetrametra. Relinquitur poean, quo tanq̃ arcano veteres quidem ſunt vſi, cæpit vero ætate Traſymachi, ſed ignorabatur, quidnam eſſet id genus. Eſt autem tertius quidã, & medius inter illos pæan, ex numeris illis ſuperioribus conſtitutus, eius dimenſio eſt, qualis tria cum referuntur ad duo, hoc eſt vt pars pedis altera ſeſqui ſit maior. Heroici vero menſura eſt qualis vnius ad vnũ, hoc eſt vt pars pedis parti alteri ſit æqualis, Iambi, & Trochei qualis duorum ad vnum, hoc eſt vt pars pedis altero tantum ſit maior, quarum proportionũ quaſi particeps eſt ea, quæ ſeſquiplum facit, cuiuſmodi eſt pæanis. Igitur alii numeri tum propter rationes, quas diximus, tum quod admodum Poetici ſunt, reiiciendi, ſegregandiq; videntur ab oratione ſoluta. Pæan cõtra, quia raro verſus facit recipiendus, probanduſq; eſt. Proinde quia commodiſſimus eſt, nec inſignes habet percuſſiones, & facile diſſimulatur. Ac nunc quidem pleriq; initium capiunt ab eodem Pæane, quod mihi minime probatur. Nam finis clauſulæ diuerſum eſſe à principio debet. Porro duplex eſt Pæan, alterũ aptiorem initiis puto, eoque etiam num vtuntur, is eſt, qui á longa oritur, quam tres breues cõſequũtur. δαλογενὲς & reliqua. Alter vero clauſulæ conuenit ordiens à breuibus tribus extrema producta, atq; lõga, vt μετὰ δὲ γᾶν & reliqua, is adhibetur ad extremum retrorſum. Nã breuis ſyllaba cum ſit præceps, & ceſſans, infractũ, & amputatum exitum præbet. Quare vt euidens, & manifeſtus finis habeatur, ſtabiliendus eſt productione ſyllabæ, q̃ deſtitutam temporibus clauſulam, & à ſequen-

tibus euidenter abſcindat. Neque hoc propter eum, qui ſcribit, requiritur, nec propter dictata: ſed propter aures ipſas, & numerum. Igitur numeroſa eſſe iubetur oratio, quales autem id numeri faciant & quomodo habendi, conſtituendiq; ſint, Dictum eſt nobis.

Cap. VII. & VIII.

FORMAM oraionis, neq; plane metricam. De modo, et forma verborum collocatorum nunc agit Ariſto. nos eius ſententiam primo, deinde verba exponemus. Eſſe igitur numerum oportere, nemo eſt, qui dubitet, nam & natura ipſa, & res poſtulat, vt oratio numeroſe cadat: natura enim vt in ſenſibus alijs, ita in auribus ſuas poſuit voluptates, et res quoq; monet, vt defatigati qui ſunt, ſæpius interſpirent. Hanc rem cum in Poetis, & fictoribus plurimum valere oratores viderent, quippe qui aurium, & ſuauitatis cauſa numeris verba concinnius, & plenius illigantes, vulgo erant admirationi maximæ, inconditam, & rudem antiquorũ conſuetudinē odiſſe cæperunt, & nouis quibuſdam menſuris orationem ſtruere, & componere auſi ſunt. Author, & primus in ea re Traſimachus, quem ſubſecutus eſt Iſocra. quo nemo in eo genere ſcientius eſt verſatus. Cum igitur numerus ſit, reſtat vt videamus, qui & qualis eſſe oporteat. Ariſtotel. igitur, quem Cicero, & Fabius ſequuti ſunt, formam orationis non omnino eſſe metricam, & numeroſam, vt verſus, ſed ſuis menſuris conſtare dicit: non debet autem eſſe metrica, nam quod elaboratum, & cultum induſtria cernitur, probabilitate, & fide caret: putant enim qui audiunt, orationem arte, & aſtutia quadam confici, qua eorum fidem attentari timent: probabilis autem omni ex parte debet eſſe oratio. Probabilius autem genus eſt orationis, ſi aut non nimis comptum, atq; expolitum, ſi eſt authoritas, & pondus in verbis, ſi ſententiæ vel graues, vel aptę opinionibus hominum, & moribus habeantur, nam ſi verba ſunt certa numerorũ lege inter ſe compacta, diſtrahitur auditoris animus, & à rebus ipſis ad numerorum ſuauitatem ſe ipſum conuertit, & reſponſum numerorum expectans, non quid dicatur, ſed modum, quo quid dicitur, attēdit, & iudex efficitur orationis, an mutila, an decurtata, an productiora, & quaſi immoderatius excurrentia verba ſint, an terminatione aurium concluſa potius, quam res ſint, nec ne, iuſtę, an iniquę, honeſtæ, an turpes, vtiles, an inutiles habeantur. Quemadmodum igitur pueri præueniunt vocem preconis, cum ſciunt aliquem ab eo liberum publicandum, certa enim & vulgata verba dicebantur, ita qui numerum, & verſum audit, præuertit dicentem, quia terminationem vocis aures numeris aſſuetæ expectare ſolent, cumq; ſit numerus deprehenſus, facile quiuis eum perficit, vel cum auditum eſt carmē vnum, aliud, atq; aliud ab auditoribus expectatur. Qui libertate donabanī, procuratorem, & commiſſarium eligebant, quem præco nominabat pueri præſcientes, quem præco nominaturus erat, præconis vocem præoccupabāt, atq; ipſum, quem nouerant electum iri nominabāt. Hæc igitur cauſa eſt cur

,, oratio versum esse non debeat, vnde Cicero. In quo illud est vel maximum ,, quod versus in oratione si efficitur coniunctione verborum, vitium est, & ta ,, men eam coniunctionē sicuti versum numerose cadere, & quadrare, & perfici volumus. Ratio huius secundæ partis, quoniam, si numerus absit, & verba ipsa soluta sint, prorsus fiet, vt vagari verba, & in infinitum excurrere videantur, at infinito nihil in suauius, nihil est obscurius, quare vt nimium cultum, & nimiam voluptatem fugiamus, ne suspecta oratio nostra sit, neque sensus in profluenti suauitate natura, non mente satientur, versum in oratione soluta vitare meminerimus, vt vero expedite, et suauiter audiamur, numeros non negligemus. Numerum vocat Aristo. dimensionem quandam numerosam, quæ pedibus constet, quorum congeries proportione respondeat, & modulationē quādam habeat, quæ prolationis interuallo metiatur. Rithmus spacio temporum constat, sunt etiam rithmis libera spacia metris finita. Fi- ,, niuntur autem omnia numeris: Cice. Sed quis omnium doctior in rebus, vel ,, inueniendis, vel iudicandis acrior Aristotele fuit? Si versum in oratione ve- ,, tat esse, numerum iubet. Hoc declarat illud Arist. ex quibus non versus inte ,, gri, sed cæsi, & trunci conflantur. ῥυθμος est proprie numerus oratorius, sicut ,, enthymema est syllogismus oratorius. Ex numeris heroicus. Nullus numerus est extra Poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorū, quæritur ergo quo numero sit vtendum, Aristo. hoc loco iudicat heroicnm numerum id est dactylum, spondæum, anapestum, grandiorem esse quam soluta oratio poscat, Iambum autem nimis e vulgari esse sermone. Itaq; neq; humilem, & abiectam orationem, nec nimis altam, & exageratam probat, plenā eam vult esse grauitatis, vt eos, qui audiunt ad maiorem admirationem traducat. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo Choreus, Cordacem vocat, id est mollem, κορδακίζειν, est eorum, qui lasciuiuscule ad sonum cytharæ saltant, mollem hunc ergo appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habet, ita pæana probat, eoque ait vti omnes, sed ipsos non sentire cum vtantur, & esse tertium, ac medium inter illos, sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit, aut sexquiplex, aut duplex, aut par, vt ait Cice. in oratore, vbi mentem aperit Aristotelis, ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui Pæan. Attamen de numero aliqua nos etiam dicamus. Postquam igitur rem, qua de agimus, habere cognoscimus, quoq; artificio, quibus verbis, & quibus luminibus explicanda, & illustranda esset tenuimus, restabat de circuitu, & periodo pertractare. Periodus ergo collocationem habet, exitum, & numerum, nam Periodus est totius orationis rotunda, & referta verborum compositio, in qua attenditur collocatio, vt dixi, exitus, membrum etiam, & numerus. Collocatio est dictionum numerosa compositio. Clausula & exitus est periodi finis numerosus. Membrum est vno spiritu prolata oratio, quæ vel sententiam vniuersam, vel eius partem breuiter, & absq; interuallo absoluit. Membrorum vero, quæ breuiora sunt, κόμματα id est cæsa dicuntur, quæ vero longiora κῶλα nuncupantur à græcis, à latinis membra. Numerus tanquam forma quędam ex collocatione, & clausula efficitur, cum neq; sit collocatio, neq; clausula, & quemadmodum diuersa est domus à lignis & lapidibus ex quibus conficitur. Ita numerus cum sit alius ab exitu, & collocatione, forma tamen quædam est, ex his concreta. Quare illud totū,

quod per vniuerſum ambitum, & periodum numeroſe cadet. quodq; in exi-
tu eius ſpectari poterit, illud inquã totum rithmus, id eſt numerus recte ap-
pellari poteſt. Cum igitur alia ſit collocatio, aliuſque exitus in puro genere et
alia collocatio, exituſq; alius in circunducto, neceſſario ſequit̃ vt alius quoq;
numerus ſit in illo genere, & alius in hoc. verbi gratia in puro genere iam-
bis, & trochæis collocatio referta erit, clauſula quoq; deſinet in iambum, &
trochæum, nec plane verſum faciet, licet numeroſe cadet, vnde numerus ex
vtriſq; puro generi aptus efficitur, at in circunducta, & ampla oratione di-
uerſa ratio eſt exitus, collocationis, & numeri. Cæterum non ignorare opor-
tet quod exitus, numerus, & collocatio quanquam difficilia ſunt, pauca tamẽ
ad puritatem conficiendam colligunt, colligunt aut parum, atq; hoc in reliqs
generibus fere accidit, ſi non omnibus, ſaltem plurimis, nam vis eorum vni-
uerſa, tum ſententijs, tum verbis, tum artificio, & figuris, vel etiam mem-
bris abſoluitur, & perficitur magis, quam numeris, vnde ait Ariſtotel. At nu
„ meros quidem non nimis exacte conquirendos puto, ſed quatenus conuenit:
„ niſi forte perpolitam quærimus orationem, in qua exitus, & vis numerorũ
maxime valet, nanq; ad Poeticem accedit, & aurium voluptatem ſequitur,
ſed incidit tempus, vt in congrua, diſſonans, & ab omni numero aliena ora-
tio eſſe debeat, auditum exaſperans, modo in hos, modo in illos pedes exiens,
vt dixi, cum de aſpero dicendi genere diſſerebam. Illud autem in omni gene-
re obſeruandum eſt, quod, ſi oratio ex quibusuis pedibus componatur, qui
quãcunq; orationis formam conficiunt, clauſulæ vero, exituſq; per eoſdem,
qui cuiq; aptãtur generi plene, atq; abunde minime fiant, & interiecti pedes
intercidant, nunquam nos conſecuturos, vt eos numeros habeamus, qui ſin-
gulis generibus conſonãt, nam ſi ex collocatione, & clauſula numerus emi-
net, quomodo numerum efficiemus, ſi altera pars, id eſt clauſula non adducat̃
in numeri compoſitionem: quare neceſſarium eſt, vt clauſula in hũc potius,
q̃ in illum deſinat pedem, ſi ex ea, & collocatione aptus cuiq; generi nume-
rus efficiatur. Ex his patet numeros omnes, per omnes periodi partes, in om-
nibus orationis generibus admitti poſſe. Laudat Ariſtoteles Pæanas, ſed nõ
omnes, at primum, & poſtremum. Primus à longa oritur, quam tres breues
conſequuntur vt deſinite: incipite: vltimus à breuibus deinceps tribus extre-
ma producta, vt domuerunt, ſonipedes. Periodum à primo incipere, & ab
vltimo terminare placet Ariſt. Contrarium ſentit Cice. vnde cum de hac re
„ loquitur, inquit. Atq; illi Philoſopho ordiri placet à ſuperiori pæane, poſte-
„ riori finire: ea enim verba illi Philoſopho habẽt vim, deinde Cicero probat
pæana illum in exitu poni, qui incipiat à tribus breuibus, & deſinat in pro-
„ ductam. At pæane veteres vſi ſunt tanquam arcano. Videtur Cicero id hoc
„ modo intelligere. Ita loquens de Ariſto. pæana probat. Eoq; ait vti omnes,
ſed ipſos non ſentire cum utantur. Duplicem ſenſum uerba illa Ariſtotel. ui-
dentur recipere, uel quia ueteres ſubtimide utebantur hoc pede, tanquam is,
qui à multis damnatus eſſet, ut inquit Cicer. non uident ſe molliſſimum, et
grauiſſimum pedem damnare, uel quia ut loco iam dicto apparet, impruden
tes utebantur, quia cum non cognoſcerent. ἐχόμενον uerbum hoc cathenæ
annulis confectæ uim exprimit, annuli enim et habere, et haberi uidentur.
Cicero medium transfert, et tertium. Pæan ergo medius eſt inter heroum et
iambum,

Iambum,& Trochæum, Herous id eſt Dactylus longam habet vnam, &
duas breues conſequentes hæ partes inter ſe pares ſunt,tantum enim tempo-
ris habet longa vna,quantum breues duæ:heroum igitur Cicero equalem,&
parem merito dixit. Iambus,autem & Trocheus ſi in partes æquas ſecentur,
illę partes non erunt pares, ſed altera ad alteram erit dupla,in vna enim bre-
uis eſt ſyllaba, quæ uno tempore conſtat,in altera vero longa, quæ duobus,
hunc itaq; duplicem dixit. Eadem ratio de anapæſto,quæ de dactilo eſt. At
pæan ſi in partes æquales diuidatur,illæ quidem neq; omnino pares erunt,vt
in dactylo,& anapęſto,neq; ita diſpares vt in iambo,& trochęo,altera enim
ad alteram hemiolia eſt,id eſt ſexqui,nam in vna parte eſt ſyllaba ipſa pro-
ducta,quæ habet duo tempora,in altera tres breues, quæ tribus temporibus
abſoluuntur,tria vero ad duo ſexquialtera proportio eſt,quare inferius hunc
numerum hemiolium vocat Ariſtotel. ſecuplicem Cicero.hac igitur de cau-
ſa medius,& continens eſt pæan pedibus ſupradictis. Heroi menſura qualis
,, vnius ad vnum. Reddidit obſcurum ſe Ariſt. ponit enim ex vna parte duas
breues,& ex altera vnam longam,quare debebat dicere vt duo ad duo, ſed
tantum valent breues duæ, quantum longa vna. Et reſpexit partitionem
iambi,& trochæi, quorum partes duæ ſunt, & comparatio eſt vnius breuis
ad vnam longam μετὰ δὲ γῆν. Ponit nunc exemplum Pæanis eius, qui in
fine ponendus eſt, conuenit enim Græcæ linguæ, quare non interpretatur
,, Hermolaus verba,poſt inquit terras,& aquas,fontes item, & fluuios factos
,, nos aboleuit oceanum:erant enim omnes aquæ antea ſimul, poſtquam igi-
,, tur fontes,& fluuij facti ſunt, occeanus & ipſe qui paſſim vagabatur, acce-
,, pit locum ſuum,illum enim eripuit nox noſtris ab oculis. Hoc Cicero mini-
me probat,melius enim dicendum putaret,nanq; eum nox noſtris ab oculis
,, dicitur abſtuliſſe, vt in eo. Patris dictum ſapiens temeritas filij comproba-
,, uit,hoc dichoreo,inquit,tantus clamor concionis excitatus eſt,vt admirabi
,, le eſſet. Quæro non ne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta fac
,, ſic,comprobauit filij temeritas,iam nihil erit,& ſi temeritas ex tribus breui-
,, bus,& longa eſt,quem Ariſt. vt optimum probat,à quo diſſentio,at eadem
,, verba,eadem ſententia,animo iſtud ſatis eſt, auribus nõ ſatis,ſed id crebrius
,, fieri non oportet. Primum enim numerus agnoſcitur, deinde ſatiat, poſtea
,, cognita facilitate contemnitur,vnde Ariſtotel. Neq; hoc propter eum, qui
,, ſcribit,nec propter dictata,id eſt ad ſcriptionem,quod ſcilicet ſcribens pun-
,, ctum ſignauerit,non enim oportet finem eſſe manifeſtum animo, vel quia,
qui ſcribit,finem puncto ſignauerit,ſed oportet finem eſſe manifeſtum pro-
pter rithmum,& numerum in quo clauſula debet conſiſtere. Cicero hanc
,, igitur ſiue compoſitionem,ſiue perfectionem,ſiue numerum vocari placet,
,, & adhiberi neceſſe eſt,ſi ornate velis dicere,non ſolum quod ait Ariſtoteles,
,, & Theophraſtus,ne infinite feratur,vt flumen oratio, quæ non aut ſpiritu
,, pronunciantis,aut interductu librarij,ſed numero coacta debet inſiſtere, ve-
,, rum,etiam quod multo maiorem habent apta vim,quam ſoluta. Cæterum
,, non tanta religione ab heroicis pedibus, iambo item, & trochæo abſtinen-
dum eſſe monet Ariſtoteles,vt ab illis omnino caueamus:hoc enim neq; fieri
poteſt,nec collocatio verborum poſtulat. Sed illud videndum eſt ne pedes
hi continui ſint,vt duo dactili,duo iambi, duo trochæi ſe conſequantur. Sed

in oratore Tullius hanc de numeris quæstionem copiose tractat, vt eorum originem, causam, vim, naturam, qnalitatem, præstantiam, permixtionem vsum, edoceat, quatenus in oratione vtiles habeantur.

Cap. IX. De nexa, & contorta locutione.

LOCVTIONEM ipsam necesse est aut pendentem, & continenter vno complexu tantum, atque cursu coniunctam, cuiusmodi sunt dithyrambicis sui orbes, siue dilationes. Aut distinctam interuallis, ac cæsam, & veterum Poetarum Antistrophis similem. Prior illa, quæ pendens nexaq; dicitur, antiquorũ fuit, qualis est ea Herodoti Thurii historia, ea enim, ut dixi usa est superior omnis ætas, eademque pauci nunc utuntur. Pendentem orationem appello, quæ per se nullo exitu numeretur, nisi quodammodo temere, ac fortuito res, qua de agitur insisteret ipsa, ac perueniret ad finem, quod genus cum in infinitum excurrat delectare nullo modo potest, nam aures omnium receptũ quendam, & exitum semper expectant, nam in cæteris quoque rebus laboris mẽsuram nosse, & terminum aliquem saltem prospicere uoluptati est omnibus, eoque fit, ut in certaminibus sacris, & stadiis, qui propè metam sunt, respirare, & quasi relaxare animum soleant, ceu refectis ea spe uiribus. Distincta locutio periodis cõstat: Periodum voco circunductam orationem, quæ per se principium habet, finem, & quæ circuitus sui spectata amplitudine, atque orbis facile ferit audientium aures. Erit hæc & suauis, & planè dilucida, suauis quia finita, & quia sperabit auditor semper arripere aliquam conclusionem, propterea quod seorsum sententiæ suo quæq; ambitu colligantur, sicut contra molestissimum est, cum nihil intelligimus, nullum contuemur finem,

nihil intentione perficimus. Dilucida est quoniam fa-
cile memoria retinentur, quæ conclusionibus, & perio-
dis uinciuntur. Periodi enim numeros habent & apte
cadunt in pedes, quæ res ad memoriam vim habet, vel
maximam, hinc facilius versum ediscimus, quàm pro-
sam orationem, sunt enim in versibus numeri, quorum
mensiones, & casus excepti, assignatique animo sunt,
diutissime hærent, asseruanturque. Cæterum clausu-
læ non solum comprehensionibus, atque periodis, sed
etiam finiendæ sunt sensibus, qui vt numeros sequare
concidendi, & delumbandi non sunt. Quo uitio So-
phoclis Iambi laborant, vt illud. Calydon (inquit)
hæc tellus Pelopidarum regni. Ex quo versu contra-
rium sensum elicere possumus ex interpretatione vi-
delicet Calydonem in terra Peloponesso esse.

Cap. IX.

" LOCVTIONEM ipsam necesse est. Locus is, quanquam diffici-
lis est, propterea quod exemplis earum rerum, quæ dicuntur ab Arist.
nos carere antiquitas cogit. Conabimur tamen per eundem authorem
rem difficilem declarare. Qui igitur recte componere orationem volunt, id
" animaduertant, quod Aristotel. hoc loco dixit. Locutionem aut pendentem,
" & vno continentur quasi cursu coniunctam, aut distinctam interuallis, & cę
sam, nam locutio tracta pendens, soluta, fluens, nexa, perennis, apud Rheto-
res eadem est, diuersa tamē ratione. Sicuti eadem contorta, distincta, vincta,
atq; contexta: nos primum in qua re conueniant hæc vocabula dicemus. De-
inde vocabulorum rationem exponemus. Qualitas igitur pendentis, ac tractę
locutionis ea est, quæ in sermone, in epistolis, in historia, & huiusmodi obser
uatur, nam historiæ, quæ fluere continenti cursu, ac ferri debet, non conueniūt
insistentes clausulæ, & debita actionibus respiratio, & ratio principij, exi-
tusq; sententiarum, nisi forte aliquid narretur ornate, vel regio aut pugna in-
signis quædam describatur, vel conciones etiam, & hortationes inserantur,
in his enim aliud locutionis genus expetitur. Sed superiorum genus fluēs, tra-
ctum, & solutum vocatur, non quia suos quosdā non habeat, & forsan diffi
ciliores etiam pedes, sed quia res ita postulat, nam oratio illa nullum ex se ha
beret exitum, nisi res, qua de agitur insisteret, atq; ad finem perueniret. Hāc
orationem vocat Aristoteles coniunctione vnam, & vno cursu, atq; comple
xu coniunctam, non eo modo, quo dixit in libro de interpretatione, sed quem

admodum Ilias, & Odiſſea, dicitur oratio vna coniunctione quidem, & cõplexu: quod etiam Horatius dixit. Simplex duntaxat, & vnum: coniunguntur enim partes donec tota res abſoluatur. Cuiuſmodi ſunt Dithyrambicis ſui orbes, vel dilationes, ſic ex Cicero. quam rem non ſatis intelligimus, tum quia huius generis exemplo caremus, tum quia dubium eſt verbum ἀναβολαὶ ſed ſi licet aliquid coniectari, dicerem illud verbum proluſiones ſignificare, quæ ante legitimum ſonum aurium cauſa ſolent fieri, hæ quoniam nihil habent commune cum legitimo ſono, ideo eas inferius, dicet Ariſtotel. ſimiles eſſe proemijs generi demonſtratiuo accommodatis. Sed quomodo id ad rem noſtram? An quia vt proluſiones illæ cytharedorum, & ſi nihil habent cum legitimo ſono, & conſequentibus ſerijs non cohærent, iunguntur tamen, ita in exornationibus proemia ſunt maxime libera, & quod quiſque vult initijs dicere poteſt, & ſequenti continenter committere vnde inferius Ariſto. initia, inquit, quæ dithyrambicis adiunguntur cognata ſunt ijs, quæ in demonſtrationibus, & reliqua, vt igitur dithyramborum proluſio cum dithyrambo res vna coniunctione dicitur, licet non cohæreat, ita & in hoc pendenti genere, illud vnum coniunctione dicitur, quod vnum etiam ratione vnius rei, qua de agitur, non ratione contextus, eſt vnum. Hanc puto ego eſſe Ariſto. mentem, orationem pendentem eſſe debere, quoniam à rebus pẽdeat, & per ſe nullo exitu terminetur, niſi res ipſa inſiſtat, & vno complexu tantum & curſu coniunctam, cuiuſmodi ſunt dithyramborum proluſiones, quæ complexu quodam potius temeratio, quam certo, ſequenti cum ſono committuntur, hæc oratio ſoluta dicitur, & fluens, quia nullo certo ambitu continetur, nexa, quia nexu rerum copulatur. Plato de generibus Muſices, ac figuris hæc ait. Fuitq; vna ſpecies cantus, ad deos precibus placandos, quos hymnos vocabãt: huic altera cantus contraria ſpecies elegia. Tertia Pæan. Quarta generatio Bacchi, quam dithyrambum arbitror appellatum: dictus autem Bacchus eſt Dithyrambus ab antro Niſæo, cuius duæ ſunt portæ, vnde illud nomen deriuatum eſt: in eo enim educatus eſt, quo fit vt conſentaneum ſit credere, id genus carminis Baccho fuiſſe idoneum. Hinc Cicero. Inde inquit ille licẽtior, & diuitior fluxit dithyrambus, cuius membra, & pedes ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Sed nos ad genus diſtinctum veniamus. Cicero id contortum, Fabius contextum vocat. Huius connexa ſeries tres habet formas inciſa, quæ κόμματα dicuntur: membra, quæ κῶλα: ambitus, quos περίοδον, dicunt, vt igitur in priori genere cauendum eſt nobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius, ita in hoc efficiendum eſt, vt membris diſtinguatur, vt conuerſiones habeant abſolutas, atq; vt illud proluſioni dithyramborum ſimile eſt, ita hoc antiſtrophe id eſt reuerſioni, qua vtebantur antiqui: nam ex tribus, vel quattuor, vel etiam pluribus, & eiſdem diuerſis carminibus conuerſionem, qua στροφὴν dicunt, efficiebant, poſtea ad idem genus carminum reuertebantur, vt igitur certus erat, metrorum numerus, certa ratio: certaq; connexio in ea poeſi, ita in hoc genere quęritur contextus, & Comprehẽſio certa, membrorum, & cæſorum diſtinctione partita, nanq; illa Herodoti Thurij demonſtratio hiſtoriæ, id eſt hiſtoria, fuſo genere confecta eſt, & quanquam iucundiſſimus fuit, hoc tamen alia ratione fuit, quam illa, qua oratores ſunt: aliud enim genus hiſtoriæ, aliud oratoria

toria

toria postulat viso. Herodotus autem Halicarnasseus fuit, Thutia vero Halicarnasseorum colonia, in eo varietas fabulosa, & genus hoc fluens suauitatem peperit, nam rerum ordo in eo numerum fecit, sine vlla aperta eius industria cuiusmodi esset illud, nam vbi libido dominatur innocentiæ leue præsidium est, hoc enim rerum ordine solo apte cecidit. Vnde Cice. Itaq; si quæ veteres
" illi Herodotum dico, & Thucydidem totamq; eam ætatem, apte, numeroseq;
" dixerunt, ea non numero quæsito, sed verborum collocaione ceciderunt: non
" igitur numero tantum numerosa oratio, sed etiam compositione fit, & gene-
" re, quod dictum est, cõcinnitatis & harmoniæ compositione: potest intelligi,
" cum ita structa verba sunt, vt numerus non quæsitus, sed ipse sequutus esse
" videatur. In oratore cõtortum genus laudatur, quia distinctum est, & periodis constat. Periodus est circunducta oratio, quæ per se principium habet, et finem, et quæ circuitus sui spectata, et cognita magnitudine ferit audientium aures, hæc quia finita, suauis, quia facilis, memoriæ planæ, et commoda erit. Quo vitio Sophoclis Iambi laborant: Fab. Amphibologiam quoq; fieri vi-
" tiosa collocatione verborũ nemo est, qui dubitat, versiculus Sophocleus, aut
" Euripidius vt ait interpres, si scribatur sic, Calydon hæc, tellus Pelopidarum regni, sensus erit Calydon hæc est, appositiue vrbs peloponesi. Et hoc erit falsum: nam Calydon vrbs ætoliæ. Sed si dicas, hæc quidẽ Calydon est, illa uero urbs Peloponessi: alius erit sensus. Vitiosum igitur hoc est, quia possumus contrarium existimare si periodus diuisione tantum, non ẽt sñia distinguat.

Cap. X. De periodis.

PERIODVS omnis aut membratim effertur, aut simpliciter singulis quasi uersibus deponit, ac se det. Membratim effertur, q̃ nobis quibusdam interuallisq; diuiditur, & p̃terea eiusmodi est, vt eã spẽs pronũciantis facile prosequatur non ad cæsionẽ usq;, & quẽadmodũ, & iam dicta periodus, sed quo ad vniuersus circũducit' orbis. Membrũ uero portio periodi, & cõprehẽsionis est alterũ. Simplicem, q̃ sine membris vno contextu, ac serie clauditur, oportet aũt tum mẽbra, tũ circuitus neq; amputatos, & per breues, nec contra immodicos, & excrescentes esse. Nam præcincta, & curta conclusio auditorẽ sæpe numero quasi offendere facit, & cadere. Quemadmodũ enim qui impetu longius cõcepto, si obiectu aliquo reuocẽtur, quasi spiritu eliso festinationeq; corruunt. Ita qui audiendo occupati vlte-

rius tendũt, & depositionẽ aliq̃ mediocrem expectãt, oratione interrupta, & quasi conuulsa repẽte silentium oritur, hoc est si ii, q dicũt media intẽtione destituũt, necesse est vt illi tanq̃ intercepti resultent, & concidãt. Quæ vero longiusculæ sunt, q̃ sit necesse, trãsiliunt, relinquuntq; auditorẽ, eo modo, quo ii, qui se se extra terminos metarum flectunt, nã & hi deserunt obambulantem cœtum. Præterea periodus lõga vr̃ integra oratio, & quæ veterum more demũ cõcluditur absoluta cum est, quod genus nos suspensiones, & dilationes appellauimus. Vt dici possit illud hoc loco q̃ commodissime quo Democritus Melanippidẽ cauillabatur, qui sublatis antistrophis cõtinẽter dicere maluisset. Ipse sibi q̃rit, qui aliis incõmoda quærit. Et suspendenti suspẽsio pessima semper. Hoc idem uerissime in eos dicetur, q longa membrorum serie orbem illum, & circuitum tardissime finiunt. E diuerso non est habenda periodus, quæ breuissime, & occissime præterit, quæq; auditorem ruere, & præcipitem ire compellit.

Cap. XI. De formis orationis, in quibus ea concinnitas inest, vt sequatur numerus necessario.

EST & illa partitio orationis quæ constat ex mẽbris alia vt distinctas, alia vt oppositas per contentionẽ sententias habeat. Distinctas vt illa. Sæpenumero admiratus sum studia, & virtutem eorum, qui conuẽtus tales, celebritatesq; Gymnicas instituerunt. Oppositas habet in cuius vt quoq; mẽbro vel cõtrariis apposita contraria referuntur, vel unum ad uerbũ duo contraria adiunguntur hoc mõ. Vtrisq; utiles fuere, & iis, qui domi remãserũt, & iis, qui secuti sunt illos, his plu-

ra parauerunt, q̃ possiderent domi: illis facultates suas reliquerunt, quibus soli honestius, & liberalius fruerẽtur. In hoc sermone cõtraria contrariis sunt relata, nam remanere, & sequi cõtraria sunt. Item ad illud. Plura parauerunt. Redditũ est. Facultates suas reliquerũt, quibus soli honestius, & liberalius fruerẽtur. Quo circa satisfactum est utrisq;, & iis, qui rẽ familiarẽ suam amplificare studebant, & iis, qui partis opibus frui uolebãt. Hic studiũ quærẽdi opponitur cupiditati fruendi. Itẽ in his frequens est illud, ut stolidis faueat fortuna, sapientibus aduersetur. Ac derepente quidem ille euasit summus magna parte terrarum domita, mox & imperio maris parto. vtrunq; vero adeo impotenter, vt terras enauigarit, & vndas incesserit. Nam & hellespontũ facto è nauibus ponte constrauit. Et montem Athon per fossa tellure diduxit. Qui natura sunt ciues, lege ciuitatem amittere. Alios misere perditos fuisse, alios turpiter ac fœde seruatos. Priuatim in famulatu barbaris vtimur. Publice socios qui barbaris seruiunt negligimus. Aut ornari viuos oportuit, aut contemni defunctos. Quo de genere est & dictum illud, quo in iudicium quidam Pytholaum, & Lycophronem taxauit, atqui hi (inquit) iudices solebant uos, domi cum reliquissent, diuendere: posteaquam ipsi redierunt ad nos ipsi sunt coempti. Omnia hæc, quæ attulimus exempla vidẽtur oppositionem illam habere de qua dictum est. Quod genus plenum est festiuitatis, & voluptatis, tũ quod contraria illa sponte sua notissima sunt: præsertim cũ inter se per collationem breuiter cõmittuntur. tum vel maxime quod compositionem habet syllogismo non absimilem. Nam is, qui elenchus dicitur, indu

ctione, & collectione pugnantium rerum cōstituitur, igitur oratio huiusmodi Antithesis, hoc est contētio, & oppositio appellatur. Est etiam collocatio illa verborum ad genus hoc pertinens, quæ cōpar dicitur. Ea intelligitur quotiens membra sunt paria, id est, cum par pari refertur, habetur, & similiter cadens, ea videlicet q̄ vtriusq; membri casus habet in exitu similes. Similitudo autem illa casuum, aliq̄n ad finem, aliq̄n ad initium adhibetur. In principiis semper nomina similiter definita melius collocātur, in finem vero, aut extremæ syllabæ diuersorum nominum, aut eiusdem nominis dissimiles casus, aut idē, atq; integrum rōnē per iterationē retractationēq; cōmode conferuntur. Eius orationi q̄ primo cōuenit exemplū tale est, agrū aut agrū ab ipso, eius aūt, quæ accōmodatur ad exitū tale. Existimatus est ipse infantē peperisse, & auctor, atq; cā fuisse. Item, erat illi cogitatio maxima, cæterū spes minima. Quod si dixeris dignus es cuius imago, atq; res gestæ incidātur in æs, non cuius facta rependantur ære. Erit eiusdem nominis in vltimam partem collati iteratio differens solo casu. At si diceretur, tu vero illi & uiuo dicebas male, & nunc in mortuum scribis male: erit eiusdē nominis retractatio, ac repetitio integra. In syllaba uero una erit exitus similis hoc mō, quid nam est quod tam grauem rem putasti, si ociosum hominem uidisti? Quanquam uero genus hoc, quod est ex tribus partibus collocationis, multiplex est, aliquando tamen ita incidit, ut & contentio, & compar, & similiter cadens in eundem sermonem concurrant. Porro qualia initia adiungenda periodis sint in libris ad Theodectem explicauisse, atque enumerasse me scio. Illud hoc

loco

loco subiiciendum arbitror, plerosq; contentionibus, quas antithesis vocauimus, falsis vtūtur, vt in illo Epicharmi, interdum inquit illorū vnus ego habebar, interdum apud illos ego.

Cap. X. & XI.

" PERIODVS omnis aut membratim effertur. Hanc sententiam Ci
" cero in oratore apertissime declarat, dicens. Cōstat enim ille ambitus,
" & plena comprehēsio è quattuor ferè partibus, quæ membra dicimus,
" vt & aures impleat, & ne breuior sit, quam satis sit, neque longior. Aristoteles videtur velle periodum vnius etiam membri posse fieri, vt hoc, non ne pudet? Quod Trapez. negat & ita de membris loquitur vt nullum discrimen faciat inter membra, & cæsa. Sed hæc differunt numero syllabarum, nam cęsa paucioribus constant, membra pluribus. μείουρος dicitur pecus, cui cauda est, abscisa. Sumitur; hoc loco pro breui, nam breuis periodus, & breue membrum causa est, vt auditor pedem offendat, & proruat, quoniam dum in cursu est percutitur, & retrahitur insperato fine, nam deficiēte termino gressum
" breuiorem facit, offendit & longa periodus, attamen vt Cicero ait, vtrunque
" nonnunquam, vel potius sæpe accidit, vt aut citius insistendum sit, aut lon-
" gius procedendum, ne breuitas defraudasse aures videatur, neue longitudo
" obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. Præterea periodus longa vide-
" tur esse integra oratio, & quæ veterum more concluditur absoluta cum sit,
" quod genus nos suspensiones, & dilationes appellauimus. Explicat damna, & incommoda prolationis, & moræ, quam periodi longiores inducunt, verba vero illius, quanquam ita sunt ab Hermolao interpretata, sic tamen legen
" da sunt. Et periodi cum lōgæ sunt oratio fit, & dilatio videtur. Sed ille fusius
" expressit, quod pressius ab Aristo. dictum est. Vitium ergo periodi est, cum
" sententia in longum protrahitur. Nam periodus non pars orationis vt esse debet, sed oratio integra, vt esse non debet, si producatur, euadit. Et est tanq; prolusio, & dilatio, quæ idcirco tædium parit, quia cum re non videtur cohęrere. Vnde in eum, qui cunctatur, & in longum deducit animos auditorum, nec reuertitur ad exitum, recte illud accommodari potest, quod Democritus
" dixit in Melannipida. Ipse sibi quærit reliquis qui incōmoda quærit. Quasi
" in hunc modum moneat Aristo. Ne sint ambitus oratores vestri, & comprehensiones vestræ nimis productæ, nam in vos tædium audientium redūdarebit, destituent deinde vos in medio cursu, inde fiet vt soli uię finem, exitumq;
" inuenietis. Est & illa partitio orationis, quæ constat ex membris. Cice. For-
" mæ vero quædam sunt orationis, in quibus illa concinitas inest, ut sequatur
" numerus necessario, nam cum aut par pari refertur, aut contrarium cōtrario
" opponitur, aut quæ similiter cadunt, verba verbis comparātur, quicquid ita
" concluditur plerunq; fit, vt numerose cadat. Par pari. Compar dicitur, cum membra orationis ea sunt, quæ constant, ex pari fere numero syllabarum, fere dico, quia hæc paritas interiori quodam iudicio æstimanda est, non autem par omnino syllabarum numerus sit oportet in vtroq; membro, quanquam

si sit, bonum est, sed duæ interim, & tres quoq; syllabæ superant. Præterea videndum est ne in vno membro longæ plures, in alio plures habeãtur breues, nam & hoc quoq; modo membrum à membro excedi potest, quare iudicio
,, tempora, & syllabæ sunt ponderandę. Porro qualia initia. Videbat se aliquid
,, omisisse Rhetor is optimus, nunq; agendum erat, de periodorum principio, quare ait de ijs se in libris ad Theodectem dixisse. Ex his duo elicimus, alterum est, hos libros non esse (vt aliqui volunt) ad Theodectẽ conscriptos: alterum, quod etiam Cicero vsurpauit. Et est de periodorum initijs. Hermogenes ait redditionem per eundem casum, per quẽ periodus incipiet, fieri oportere, fieri autem per omnes posse, iam patet. Cum igitur à recto periodus incipit, rectum necessario respõdebit, cum per obliquum pariter, per obliquũ reddetur sic. Qui ad nos venit, is malum nobis affert. Cuius mens mala, huius malum est opus: a quo dissidium, ab eo iniuria quoq; oritur. Quẽ amamus, hunc timemus. Dixi autem periodum vno membro confici, vt nonne te pudet? Nunc dico duobus, vt habent exempla iam dictu, & tribus, quattuorq; perfici posse. Tribus quidem, hoc modo, qui uenit ad nos, hunc enim noui, is certe malus est. Quattuor vero, sic. Qui venit ad nos, noui enim hũc, nam patrem verberauit, is malus est. At Theodectem nos eum putamus, de quo Cicero ait, quod de Rhetorica libros conscripsit, & ad quem modo Aristoteles misisse affirmat libros de arte. Sed hæc hactenus. Vidimus autẽ iam ea, quæ dictiones consequuntur, inde ad dictiones accessimus, deque ijs primo tractauimus, quæ solutæ, ac perse sumerentur, mox ad collocationem earum peruenimus, cuius alteram partem concinnitatem, alteram vero numerum appellauimus, ac de vtraq; satis ample loquuti sumus, & dictionem vniuersam per sua genera distinximus, quæ omnia pertinere ad aurium voluptatem contendimus. Superest ut de alijs quoq; rebus agamus, quæ ita condiunt orationẽ, vt quasi sale consperſa ad eius appetitum excitet auditorem.

Cap. XII. De ridiculis, & salibus.

HIS in hunc modum confectis, sequẽs est, vt de salibus dicatur, videlicet iis, q urbani, probariq; censeantur. Ac res quidem ipsa naturæ propria est, atq; ingenio tota constat, aut exercitatione, præceptio vero ad institutionem oratoriam pertinet. Explicabimus igitur genus hoc quale sit. Atque hinc protinus ordiamur. Natura insitum est omnibus, vt cũ voluptate accipiant, quæ sine labore possunt intelligere, ac discere. Nullum est verbum, quod non significet aliquid. Illa igitur uocabula, quæ intelligentiam nobis facile pariunt, iucundissime audiuntur, ac sermo quidem omnis

externus alieno ignotus eſt, ſuam quiſque linguam, & modum loquendi cognoſcit. Tranſlatio autem vna potiſſimum facit, vt res facile agnoſcantur. Nam qui ſenium indicaturus paleam dicit, quaſi ſubiicit oculis ſenectutem, atq; illam rem per genus aperte demõſtrat, quoniam vtraq; res defloruiſſe, inaruiſſeq; videtur. Idẽ ferè præſtãt imagines, & ſimilitudines Poetarum, quæ propter eandem cauſam vrbanæ, venuſtæque iudicantur, eſt enim imago, vt ſupra diximus tranſlatio duntaxat appoſitiuncula differens. Quæ ratio obiter facit, vt quam longiuſculam compoſitionem habeat: minus etiam voluptatis habere, q̃ tranſlatio videatur. Non enim pro ipſa re dicitur, ſed hinc quod volumus exprimere comparatur, igitur nec quærit id animus. Sane opus eſt eum, qui tum perpetua oratione, tum argumẽtorum inuentione volet vrbanus eſſe. Sententias afferat ad docendum acutas, atq; veloces. Nam & planiſſima quæ nemo ambigat, aut quærat, & obſcura, id eſt q̃ cum dicta ſunt minime intelliguntur, urbana eſſe, aut haberi minime poſſunt, ſed ea tantum quorum notitia etiam ſi ante ignorabatur, ſimulatque accepta ſunt, aut ſtatim habetur, aut non multo poſt ſequitur, Atque ita ſemper quaſi condiſcitur aliquid, ſiue continuo (vt dixi) ſiue mox: quorum neutrum contingit, ſi aut vulgaria, aut remota dicuntur. Verum Enthymemata, & argumenta quibus ineſſe debet vrbanitas commendanda ſunt ſenſu, ac rerum ipſarum inuẽtione. Elocutio autem ac forma ipſa ſermonis, ideſt explicatio multifariã vrbanitate conditur. Primum compoſitione ipſa, & figura dicendi, qualis eſt, quæ per contentionem cõſtat relatione contrariorum, vt ſi dicatur pacem hãc, vt cæ

teris pacem, sic suis non pacem, sed bellum putabant. Nam bellum paci per oppositionem relatum est. Ex vocabulis quoq; vrbanitatis materia præbetur: si translationem habent, neq; alienam, & obscuram neque contra manifestam, ac stultam: nam altera peruideri nõ potest. Altera admouendos homines in aliquem affectũ non est idonea. Multum etiam confert ad occasionem illam oratio, quæ rerũ imagines ita representat, vt oculis cerni, & tanquam agi tum videantur: illud enim in hoc genere quæritur, vt res clare, & actuose dicantur, vtq; qui audiunt intueri se illas, atq; præsentibus interesse potius, q̃ absentibus putent. Ergo spectanda sunt tria hæc quibus vrbana oratio efficitur. Translatio: contentio: euidentia.

Cap. XIII. De translatione.

CVM vero quattuor habeantur species translationum, illæ potissimum videntur in hoc genere cõuenire, quæ collocationem habent inuicem ex proportioneq; respõdentur. Qualis fuit ea, quam Pericles est vsus: iuuentutem inquit bello exhaustam, atq; ereptã ciuitati, faciem eius ita deformasse, ac siquis ver substulisset ex anno. Leptines quoque cum de lacedemoniis loqueretur. Non esse permittendum vt Græcia altero oculo careat, Cephisodotus cum Charetem belli olinthiaci administrati rationem reddere properantem videret, atq; ægre id festinationis tulisset. Accelerat inquit, expungere, vt populus dum suffocatus est, rationes accipiat. Idem Athenienses hortaturus sumpto vti cibo in Eubæam traiicerent oportere inquit, vt Miltiadæ sententia exeat. Iphicrates cum moleste ferret inducias cum Epidamnensibus, atque ora maritima

fuisse ab Atheniensibus factas : neruos inquit belli præcidimus & Pitholaus paralum Midæ: Sextum vero Pyræei sacculum dicere solitus est. Pericles Aeginam tollēdam esse dicebat, quod esset Piræei sordes, ac lues. Myrocles de homine modesto, & come nihil inquit eo improbius esse. Illum trientario fœnore onerosum esse, se decimis esse contentum. Alexander in Iambo illo, quem de filiabus nuptias differentibus cecinit, Perendinarias virgines appellauit. Polyectes cum Speusippum quendam comitiali morbo vexatum vidisset. Non cessat inquit fortuna exagitare hominē, quinqꝫ fistularum stupore, atqꝫ morbo correptum. Cephisodotus Triremes picta molaria nūcupabat. Cyon atticas Cauponas amicorum diuersoria nominauit. Aesion ciuitatem inquit in siciliam effuderunt. Habet hoc & trāslationem apertam, & rem ante oculos ponit. Quemadmodum ferè illud est. Vociferatam esse Græciam vniuersam. Et Cephisodotus cauendum ciuitatibus consulit: ne frequentes fiant accursus. Isocrates ad eos, qui ad celebritatem, & exequias eorum confluxerant, qui apud Salaminam fuerant in prælio interfecti. Aequum inquit esse, vt græcia crinibus tonsis ad funus istud accederet, vt pote in qua vna cum illorū virtute, libertas, quoqꝫ sepulta sit Græciæ. Porro ad translationem, euidentiamqꝫ satis erat dixisse: flendū esse sepulta virtute: sed adiicere voluit: vna cum virtute illorum, libertatem quoque sepultam fuisse: vt quasi per contentionem quandam illuminatior, & magnificentior efficeret oratio. Iphicrates erit inquit iter orationi nostræ per medias res à charete gestas. Quo in sermone, & translatio visitur proportione respondens, &

verbum, per medias, euidentiam illam facit, ac subiicit oculis, item illud hortari ipsa pericula, ut periculis occurramus, hoc & elegantem translationem habet, & representationem illustrem. Lycoleon pro chabria, nec pudebat inquit illum obsecrationis, supplicationisque, sed obtestabundus vrgebat: quæ omnia ille per prosopopeiam statuæ illius æneæ, tribuebat, fuit autē translatio hæc non ad omnem causam, neq; ad omne tempus idonea, sed ad præsentem usum accommodata duntaxat, & euidens. Nam illis in discrimen adductis aptissime inducitur imago supplicauisse. Est igitur animale opus anima carenti datū, admonitio scilicet illa, atq; commemoratio rerum, quas respu. olim magnifice memorabiliterq; gessisset. Item illud omnibus inquit, modis parum sapere meditabantur. Quo loco uerbum meditari studium augendi aliquid commonstrat, ex eodē genere est & illud, deus mentē in nobis, lumē ut esset, accendit. Vtrumq; uerbū, & lumen, & accendere, ostēdit aliquid, & quodammodo repræsentat. Item nō est hoc aufferre bellum, sed differre: nam utrumq; quod absens est, & futurum, ante oculos collocatur ut præsens. Dilatio ualet atque pax huiusmodi. Item præclariora esse pacis trophea, quam belli. Nam illa quacūq; de re paulo felicius gesta facile, ac leniter eriguntur. Hæc pro uniuerso confecto, administratoque bello figuntur. Vtræq; enim uictoriæ sunt indicia. Item constat ciuitates ipsas infamatione hominum sæpe numero graues pœnas luisse, metaphora est, nam damnum quocunq; quis iure afficitur: pœna est.

Cap. XIIII. De representatione.

DICTVM est urbanitatem translationibus, re-

præsentationibusq; orationi contingere, nunc qd sit repræsentatio, & qua ratione uirtutem illam consequi ualeamus, deinceps exequimur. Igitur subiicere oculis solent ea, quæ ita significanter, & clare dicũtur, ut uideantur geri. Nam uirum bonum appellare quadratum, est quidem ut translatio uideri possit, quia utraq; res perfecta absolutaq; est: sed euidentiam illam, siue gestionem, qua de loquimur, non habet. At si dixeris florentissimo statu esse quempiam, planissime ostenditur, & actuosa trãslatio est. Idem uideri potest in illo esse. te uero tanquam è uinculis dimittendum. Item Græcos liberis pedibus irruisse. Nam irruisse uerbum non ad translationem modo pertinet, uerum etiam ad repræsentationem. Vt pote quo studium, & uelocitas accurrentium ad libertatem planissime commostretur. Porro inanimis rebus tribuere animantium opera, per translationem, quo in genere frequentissimus est Homerus, commendari tunc plurimum solet, quotiens accedit claritas illa, atq; expressio rerum, quas uoluimus affingere.

Ast illi petulans iterum pro deuia sexum. se rotat. Itẽ
Præceps simul hasta uolabat. Item
Gliscebant spicula mitti.
Incumbunt terræ, & depascere corpora tentant.
Attransit, penetratq; animatum in uiscera ferrum.
Crudelis mucro. Hæc officia, quæ sunt animantibus propria; quoniam commode ad res diuersi generis adiunguntur, efficiunt illum, quem conamur exprimere actum, & faciem. Nam uerba illa petulans saxum, & animatum ferrum, & reliqua, aperte rem ponunt. Atq; hæc Poeta per proportionis translationem commisit.

Nam ſexum illud ita refertur ad Siſiphum, quem infe-ſtabat, vt petulantes, & impudentes ad eos, quos ſine re ſpectu contemnunt, & velicantur, Eadem claritas con-tingit ex imaginibus, & ſimilitudinibus, q̃ ad res ſenſu carentes præclare accommodatur, vt ſi quis de fluuiis loquar flexuoſos & gibberoſos falli albeſcentes dicat ad alios, atq; alios accedere, q̃ omnia & mouere ſe, & vi uere fingunt. Repræſentatio porrò imitatio eſt, atq; fi-ctio. Illud aũt p̃cipue cuſtodiẽdũ eſt, quod ſupra dixi, vt ea, q̃ tranſlationis gratia aſciſcunt, & propria ſint, & manifeſta. Etenim inter philoſophos is plurimum vi-det, qui in rebus lõge diuerſis prouidere ſimilitudinẽ poteſt. Proinde Architas idem eſſe dicebat, Aras, & iu dicẽ, quia ad vtrunq; confugerent, qui afficiuntur iniu-ria. Hinc illud ſimile eſt eandem rem eſſe anchoram, & fibulam, qua appẽditur, vtriuſq; enim quadantenus eſt idem. Attamen differentia ea, quod ſuperior hæc, inferior illa intelligitur. Par tranſlatio eſt & illa, cum dicitur. Ciuitates inæquales eſſe. Nam cum æqualitas ad planiciem ſolum pertineat, tranſlata tamen eſt ad ſi-gnificationem potentiæ, ac virium ciuitatis. Atque ita vna, atq; eadem res in duabus remotiſſimis rebus no-tata, deprehenſaq; eſt.

Cap. X V. De quodam eluſionis genere vrbanitati annexo.

PLANE vrbana ferè plurima ex tranſlatione du-cuntur. Accedit eluſio illa, id eſt cũ expectatio fal-litur. Maius lumen orationi, ac rebus, quæ dicuntur, infertur. Is enim qui contra q̃ opinabatur, audit, quaſi excitatur, & planius docetur, fitq; ſæpe numero vti ſe-cum animus per hunc modum admonitus, dicat: ita eſt

plane, vt audio. Nam ego fallebar. Sunt, & nõnulla ex iis, quæ apophtegmata nominantur, vrbana: eo quod illa, quæ uidentur dici, nõ dicunt. Quale est Stesichori, illud, sibi ipsis inquit, cicadæ ab humo canent. Eandem ob causam iucunda sunt, & ænigmata, quæ quis recte, atq; commode finxerit: nam simul & docent illa, & translationem hñt. Vtile est, vt Theodorus præcipit, & noua inserere. Noua intelliguntur, quæ præter opinionem eueniunt: atq; vt illius uerbis vtar, q̃ ad priorẽ audientium opinionẽ non respondent: sed ita accidunt auribus, ut præstigia oculis. Eandem uim habent, & sales, qui detractis, uel mutatis literis inuersione aliqua calumnia commẽdantur. Nam totum hoc ad decipiendas opiniones audientium pertinet. Ea hilaritas solet, & in uersus cadere, ut dicenti, isse quempiam indutum pedes ulceribus, cum Talaria, aut cothurni, expectarẽtur. Quo in genere illud præcipiendũ est mihi, ut qui eo uolet uti, substituat res, & uerba, quæ simul atq; protulerit clare, ac facile accipiantur. Sanè dictum, quod per immutationem literarum aliquam, aut deflexionẽ infertur, non significat id, quod uerbum sonat, sed id quod per annominationem illam significari mens uoluit. Quale est Theodori salsum in Cytharædum Niconem, quem θράττειν dixit, quod uerbum per se significabat allicere, sed per affinitatẽ literarum Thracem esse illum uolebat intelligi, Quamobrem simulabat se alterum dicere. Hoc est detineri, & capi homines eius artis suauitate. Cæterum cauillabatur, quia inhumanum, & Thracem dicebat: alterum igitur dixit, alterũ sensit. Quo fit, ut q id accipiunt, mirifice delectentur. Quod si Thracem esse Niconem ignorasset, dicacitas ea, ue-

nere caruiſſet, & plauſa. Ex eodem genere eſt, & illud πέρσαι. Cæterum duo illa, unde dicuntur ſales, neceſſe eſt conuenienter, atq; apte dicantur. Idem obſeruari in dictis urbane oportet hoc modo. Athenienſibus ἀρχὴν id eſt principatum maris ἀρχὴν, id eſt principium malorum non fuiſſe. Nam per eum modum auctæ ſunt ciuitatis opes. Aut contra, ut Iſocrates ciuitatis ἀρχὴν, ἀρχὴν malorum ciuitati fuiſſe. In utroque ſermone infertur, quod dictum iri minime ſperàbatur, & præterea agnoſcitur uerum eſſe, quod dicitur. Porrò ſi utroque loco, ubi poſitum eſt nomen ἀρχὴν imperium ſignificaretur, ſtultiſſima fuiſſet oratio: uerum non dicitur hoc, ſed quod imperium priore loco ſignificat, ſequẽti pro principio accipitur. In his omnibus recte uerſabimur, ſi uocabulum illud, ex quo urbanitas uenit conuenienter aſciſcitur, ſiue tale ſit, ut multa ſignificet, quod genus omonyma nuncupantur, ſiue tale, ut per tranſlationẽ, accommodari ad rem noſtram poſſit. Anaſchetus iſte anaſchetus nõ eſt, omonymon eſt anaſchetus. Nam & proprium nomen eſt hominis, & ſignificat eum, qui tolerari non poteſt. Igitur hoc conuenienter aſciſcitur ſemper, ſi retractatur, atq; iteratur, id nomẽ ex quo urbanitas oritur. Noli mihi plus hoſpes eſſe, q̃ hoſpitem decet. Aut aliud quippiam, non oportet hoſpitem, hoſpitem ſemper eſſe. Hic appellatione hoſpitis, & alienus, & hoſpes uenit. Illud quoque Anexandridæ laudatur imprimis. Præclarum eſt, inquit, mori, antequã facias aliquid uindicãduui morte. Idem, dignus es qui moriare antequam ſis dignus mori. Idem dignum eſt te mori: cum dignus morte non es. Aut cum nondum commiſeris quippiam ulciſcẽdum morte, ſpecies hæc,

ac forma dicendi q̄q̄ una est omnium, plus tamen gratiæ videbitur dictis afferre, si breuitatem haberent, & ad breuitatem contentio illa contrariorum accesserit. Ita enim is, qui audit, & plus, & celerius docebitur. Plus, quia contraria appositu clarius enitent. Celerius, quia in breue dictum coacta sententia est, semper vero alterum adesse oportet in dictis. Aut vt commode cadant in eum, in quem dicũtur, aut vt per se recta, & fortia videantur, quod fiet si vera, & nõ vulgatissima ascíscentur. Possunt enim ista, & seorsum haberi, & esse separata. Mori conuenit, qui nihil in vita deliquit. Non habet hoc vrbanitatis multũ. Nec illud dignas dignis matrimonio collocandas esse. Sed si nomẽ id repetieris dignus est mori, qui dignus morte non est. Atque ita quanto plura eius generis ornamenta inculcaueris, tanto urbanior, & venustior sermo videbitur, hoc est, si & vocabula bene translata, & trãslatio non quæcũq;, sed ea, quã ꝓbauimus, si relatio cõtrariorũ, si adiũctio parium, si euidentia illa, atq; actus orationis accesserit.

Cap. XVI. Similitudines ad vrbanitatẽ cõferre.

SVNT & similitudines ad rationem istam præclaræ, quas retro diximus translationis esse cognatas. Interim autem duabus in rebus posita est similitudo, quemadmodum translatio quoq; illa, quæ dicitur constare proportione, vt cum Clypeum vocamus Phyalã Martis, aut arcum cytharam carentem chordis. Quæ adiectio facit, vt similitudo sit duplex. At si absolute cytharam dixeris arcum esse, aut Clypeum Phialam. Similitudo simplex habebitur. At nunc quidem imagines, & similitudines plurimum trahũt hoc modo, vt aulædo simiam assimilet, nam vtrumq; solet circũagi.

Speciosissima vero similitudo est, in qua translationis quoq; permixta est gratia. Proinde si is, qui res bellicas canit, dicat tractare Phialas Martis similitudo erit verbis translatis expressa. Item illud, rudera, quæ ex ruina domus alicuius fiunt, lacerum vestimentum vocare. Item Niceratũ Philoctetẽ esse demorsum á Pratye. Quo dicto Thrasimachus illum notauit: quem à Pratye deuinctum cantare versus uidisset, promisso capillo, & adhuc obsitum squallore: in hoc autem genere potissimum Poetæ labuntur, nisi commode vtãtur, aut parũ probati sint. De redditione similitudinis loquor, vt illa ceu apium intortos cruribus ingredi. Et certare tanq̃ cum Coryco Philemonem. Et id genus plurima, quas omnes similitudines esse, atq; imagines constat. Ac sæpe quidem repetitum est à nobis, similitudines esse translationibus proximas, fereq; congeneres. Nũc idem de adagiis, & prouerbiis dicimus. Ea translationes à specie in speciem sunt, vt si quis agressus rem vnde commodum sperabat, incommodum inuenisset, dici posset, quod ait, carpathius leporem. Nam vterq; eiusdem generis damnum sensit. Quibus ex rebus elicerentur vrbana, & quamobrem adhiberentur, ferè causa nobis exposita omnis videtur.

Cap. XVII. De superiectione.

HYPERBOLE quoque id est superiectio superlatioue probata, atque elegans translatio est, qualis eam, quæ de homine sigillato est dicta, putabã inquit illum fiscellam mororum esse. Nam sigillatio quoq; rubens est. Verum à communi translatione distat hyperbole, quod hæc vehementior est, ac mirabilior, illa sedatior, atq; mollior. Omnis item hyperbole

imago

imago quædam est, atq; similitudo, sed differt forma dicendi imago enim comparatur rei, quam exprimere volumus. Comparatio est, cum dr̃ Philæmonem concurrere Coryco. Hyperbole est cum dico Philæmonẽ esse qui concurreret Coryco. Item ceu apium in tortis est cruribus comparatio est. Putaui non crura esse, sed apium hyperbole. Equidem superlationes constat iuueniles esse, quoniam impetum quendam, & vehemen tiam præferunt. Quare & dantur iratis. Homer.

Si tot opes dederis, quot sunt in littore harenæ
Coniugio natam Atridæ mihi iungere nolim
Seu forma venerem superet, vel arte Mineruam.

Hoc tropo frequentissime vtuntur attici oratores, senibus minime congruit.

Admonendi sunt mihi hoc loco noscentes hæc, non eadem cõuenire in omni genere orationis. Aliam esse scribendi rationem, aliam altercandi, seu recitandi. Itẽ aliter in deliberatiuis, aliter in iudicialibus causis versandum. Vtrũq; genus tenendum est, nam in altero po sita est ratio emendate loquendi, alterum facit, ne cum tradere aliquid aliis volumus, turpiter tacere cogamur, quod accidere solet iis, qui nesciunt scribere, sane scriptio, & quod in libris dicitur tersum, ac limatum, maxi me, & ad legem, & regulam compositum esse oportet, contentiosa vero, & concertatoria oratio actione imprimis, & pronunciatione constat. Posterioris huius duæ sunt species. Altera, quam Ethicem vocãt, hoc est ad naturam, & mores, & omnem vitæ consuetudinem accommodata. Altera, quam Patheticam nominant, qua perturbantur animi, & concitantur: quo circa qui comœdias recitant, huiusmodi fabulas maxime dili-

gunt, quæ tum moribus, tum affectibus variæ, lumino-
ſæque videantur. Poetæ quoque eos potiſſimum car-
minum ſuorum actores volunt, qui eos habitus opti-
me ſoleant in pronunciando concipere. Sed geſtantur
præcipue plana, & quæ lectu facilia appellantur. Qua
laude Cheræmonis ſcripta cenſentur, quæ ad graphi-
cum modum exquiſite videntur elaborata. Ex dithy-
rambicis vero Lycimnius. Quod ſi vtrumq; genus cō-
miſeris, inuenies eos, qui componendo ſint optimi nō
eſſe actionibus idoneos. Contra in agēdo clariſſimos
quoque, ſi legantur eorum ſcripta, quaſi ſerpere humi,
ac plebem olere. Cauſa ea, quod hoc genus pugnæ, &
altercationibus proprium eſt. Ergo ſublata actione
illa de fabulis: gratia etiam peribit omnis. Imo plane
fatua, ac ſtulta ſit recitatio, quæ hoc vno caruerit. Pro-
inde iterata, diſſoluta, in oratione ſcripta non admodū
probantur, quibus tamen in agendo, docendoque, ne
ceſſe ſit frequenter vti, quod ea res in actione, ac pro-
nunciatione ferè tota verſatur. Eſt autem vtilis inte-
rim verſio, & emutatio aliqua, cum res eadem ſæpe re-
tractanda, refricandaque eſt, nam hoc apprime oppor-
tunum videtur ad illum, quem pronunciatione expri-
mimus, colorem, & actum, hic eſt, qui depeculatus eſt
vos. Hic, qui fraudauit. Hic, qui vos demum prodere
eſt conatus. Fecit hoc Philemon comædiarum actor
in fabula Anexandridæ, quæ ſenex furioſus vocatur.
vbi Rhadamantus, & Palamides inducitur. Item in
prologo illius, quæ piorum inſcribitur. Ego inquit,
& cætera quæ ſequuntur. Quæ ſiquis ſine actione, co
loreque recitet, fit illud tritum, vt trabem ferre videa-
tur. Idem euenit, cum diſſoluta ſine actu ſuo pronun-

tiantur : veni : occurri : supplicaui. Hæc suo quæque gestu, ac sensu non vno tenore, aut habitu vocis esferuntur. Habent vero articuli proprium illud, quod in spatio temporis pari, multa videntur dici. Coniunctio quidem facit, vt vnum esse videantur plura. Ea sublata efficitur contra, vt vnum, quod est, distrahatur, ac diducatur in multa. Ad amplificationem igitur orationis adhibentur articuli. Profectus sum, collocutus sum, deprecatus sum multa. Visus est aspernari quæ dicebam, contemnere quæ petebam. Hac figura vti videtur voluisse Hom. cum diceret. Nereus Aesimides: Nereus cui candida mater Aglaie, Nereus quo non formosior alter. Nam is, quo de multa dicuntur, æquum est, vt sæpenumero retractetur. Et qui sæpenumero repetitur, de eo quoque multa videan tur dici necesse est. Poeta vero cum non esset alio loco mentionem eius hominis toto opere habiturus: duxit eam partem callide per amplificationem esse tractandam, vt quem locum, eo quasi lenocinio quodam, & lumine insigniuisset, securus, id, quod fecit, sileret in posterum.

Cap. XVIII. Quæ cuiq; generi dictio conueniat, & reprehensio nonnullorum, qui aliter orationis diuisiones afferebant.

ORATIO, quæ in consiliis adhibetur, simillima est picturarum vmbris, Quanto enim frequentior confluit spectantium numerus, tanto spectanda est longius. Quare quemadmodum in eo genere exquisitior cura, vt superuacua, & operosa damnatur, ita in oratione populari diligentia nimia solet reprehendi. In iudiciis causæ poscunt accuratius dicendi genus:

præſertim ſi coram iudice vno habendæ, agitandæue ſunt. Tunc enim minimæ ſunt partes oratoris, & præterea, quæ controuerſiam faciunt facile prouideri, & exponi breuiter poſſunt, arceſſitis non eſt locus: res agitur omnis ad conflictum, & puluerem. Quo fit, vt iudicium illud purum eſſe, ac ſimplex oporteat. Quæ res facit vt non omnes in omnibus cauſis præcellere videantur. Quia vbi opus eſt actione, ibi minimum diligentiæ deſideratur. Actione opus eſt, vbi opus eſt voce, tum clara, tum magna: enimuero genus oſtentationis, quo laudatio, & vituperatio continetur, maxime idoneum eſt ad ſcribendum, quoniã ad voluptatem legentium potius, quàm ad iudicium inſtitui, & referri videtur. Proximum ab eo iudiciale eſt. Quod vero nonnulli ita diuidunt orationem, vt iucunditatem in ea, & magnificentiam exigant, ſuperuacaneum puto. Cur enim potius ita, quàm vt temperata, vt liberalis, ut cæteris uirtutibus prædita eſſe uideatur? Ac iucunditas quidem, ſi recte diffiniuimus uirtutem orationis, ex iis rebus comparabatur, quas ante præſcripſimus. Cuiuſnam obſecro alterius rei gratia perſpicuam eſſe orationem oportet: non obſcuram: non humilem: ſed ſplendidam, & plane quæ deceat, vt ſi prolixior fuerit, vtiq; perſpicua eſſe non poſſit. Sicut contra, ſi nimium contracta, atque conciſa, ſed conſtat mediocritatem tuendam. Iucundam porrò expoſitionem faciunt ea, quæ diximus, ſi vſitata inuſitatis, vetuſtiſque apte, & commode miſceantur. Si numeris vinciantur, ſi veriſimiliter, ſi cum dignitate, ac venuſtate dicantur.

Cap.

Cap. XII. vsq; ad. XIX.

HIS in hunc modum confectis. Tractat de ridiculis, & vrbanis, & ita
» tractat, vt non doceat nos ea fingere, sed eorum rationē ostendit, vnde inuenta sint, & quæ ex his maxime probentur, & quē vsum præbeant oratori, nam neq; omnia sumēda sunt, neq; ingenio carere debet is, qui huiusmodi salibus vti debet. Locus is tam planus, & facilis est, vt cum dilucide Fab. festiuissime Cicero de ijs, dixerint, minimum nostræ declarationis opus esse videatur. Fab. primum ostendit quanta vis in risu, quid efficiat, quam magna in eo apte mouendo difficultas: inquiens risum maximarum rerum sæpe momenta vertere, tristes soluere affectiones, animum ab intentione, à labore, à satietate, ad interspirationem, & quietem traducere. Plerique Demosthenis facultatem huius rei defuisse, Ciceroni modum putāt: unde in eo difficultas apparet plæclarissimorum hominum testimonio, sumitur etiā difficultatis argumentū, ab ipsa ridiculorum natura, nam plerunque falsum, interdum deprauatum, semper humile est, præterea nunquam honorificum. Sumitur etiam signum difficultatis ab eorum natura, qui ridicula audiūt, varia nanq; sunt auditorum iudicia, varia item natura est rerum, à quibus sumuntur, & huius rei nulla est exercitatio, nulli præceptores, & in conuiuijs multi dicaces, oratoria vrbanitas rara est. Fertur Tironem Ciceronis libertū tres edidisse dictorum libros, in quibus congerendis plus studij, q̄ in eligendis iudicij ostendit: nam Scurra dictus est sæpe Tullius ab aduersarijs. Atque hæc primum à Fab. dicuntur. Deinde quærit vnde vis hauriatur mouendi risum, arte, an natura? an occasione? inclinatq; ad naturam, sed artem non recusat, vim summa tribuit occasioni, cum rudes sæpe adiuuet, et imperitos. Mox ostendit quibus vocabulis ridiculum appellatur. Dicta dicuntur quæ certis diebus festæ licentiæ dicere solebāt. Vrbanitas sermo est proprie gustum vrbis præseferens in verbis, & sono, & vsu: contrarium cuius rusticitas est. Venustum quod cum gratia quadam, & venere dicitur. Salsum in consuetudine
» pro ridiculo tantum sumitur, vnde Catul. Nulla in tam vasto corpore mica
» salis. Cicero bona dicta vocat, quæ salsa sunt. Facetū tamen circa ridicula tantum, decoris habet imaginem, & excultæ cuiusdam elegantiæ appellationē. Iocum serijs contrarium dicunt. Dicacitas sermo cum risu lacessens. Cice. hęc nomina confundit. ἀστεῖα omnia Rhetor appellat. Sed postremo Fab. omnia ridiculorum genera, quibusdam superadditis præceptis, enumerat. Tullius q̄dam primo ad eam tractationem necessaria ponit. Suauis inquit, & vtilis iocus, & facetiæ, neq; vllam artem desiderat. Vnde Cæsar omni de re facetius putat posse ab homine non in urbano, quam de ipsis facetijs disputari. Et ridiculorum tradentes rationem sic insulsos esse, vt nihil aliud illorum nisi ipsa insulsitas rideatur: nam prius facete dictum hærere debet, q̄ cogitari potuisse credatur. Artem vero valere dicit, vt ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse cōfidamus, aut praua intelligamus, cum quo referenda sint, didicerimus, non ad reperiendum quid dicamus. His positis docet quinq; res q̄ri de risu, quid sit, vnde, sit ne oratoris velle risum mouere, quatenus, & quæ sint genera ridiculi. Primam partē omittit, in qua quæri oportet quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, vbi sit, quomodo existat, atq; ita repente erumpat, vt eum cupientes tenere, nequeamus, & quo-

modo simul latera,os,venas vultum occupet. In secũda locus,& regio quæritur,turpitudine,ac deformitate quadam contineri dicit:hæc enim videntur vel sola, vel maxima, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. In tertia declarat oratoris esse risum mouere,hilaritas enim beniuolentiam conciliat ei,per quem excitata est,vel ob admirationem acuminis in vno verbo positi,vel ob aduersarium,quem frangimus dicendo. In quarta parte,vbi quatenus quæritur,diligenter considerandum esse monet, & parcendum primo caritati hominum,et vitandam esse insulsitatem,ne mimici, aut scurræ habeamur: materies autem omnis ridiculorum est in vitijs, quæ sunt in vita hominum neq; carorum,neq; calamitosorum, nã qui neq; odio magno,neq; misericordia maxima digni sunt,facillime luduntur. Post hæc duo esse facetiarum genera ostendit,alterum,quod re tractatur,alterũ, quod dicto profertur. In eo vitanda est mimorum ethologorum similitudo,quę in nimia imitatione consistit,in hoc,quoniam duplex est,)aut enim verbo, aut sententia perficitur,)acumen quæritur,et dicacitas ommittitur. Dicacitas est extra tempus,& extra causam lacessere,vt qui totũ diem,& sine causa mordet:vitatur etiam cogitationis internæ suscipio. Tempus dicendi prudentia, & grauitate moderabitur: & causa bene iusta erit, quæ nos ad dictum inuitet,nec imitabimur vulgum,qui male haberi stomachum dicit,cum se à bono contineat dicto. Maior autem celeritas ingenij in respondendo, q̃ in prouocando apparet,& humanitatis est responsio. Atq; is ordo in ridiculis à Cice. tenetur. Vnde Aristo. planus efficitur,ostẽdit enim risum naturę propriũ, ingenio,exercitatione constare,& ad oratorem pertinere. Cum igitur delectatio in hoc genere dicendo paranda sit,necesse est huiusmodi orationẽ esse, quæ iucunditatem parare queat, discere autem valde iucũdum est omnibus, at cum facilitate discere iucundissimum,quare iucunditas in oratione ex facilitate proueniet,& ex vi significandi,quę res cum ita sit,necessario sequit̃,vt vrbanitas suauissima q̃dam res habeatur,in ea enim et facilitas, et perspicuitas inest,in vulgari vero verbo,ac sententia,& in obscuris nulla ratio discendi esse solet. Cum autem vtrunq; bonum adest,tunc arrident,qui audiunt,& se placidissime gerunt. Hac igitur de causa(inquit Aristotel.)tractandum est de facetijs. Quoniam vero risus aut dicto,aut re constat,item in dicto verba, vel sententiæ notantur,ideo secundum hanc partitionem loquetur Aristo. de translatione,de euidentia,de dissimulatione,de imaginibus,deq; harum generibus,ita vt nihil,desiderandum postea sit,neq; in explicandis partibus,neq; in tradendis omnium exemplis. Sed in prima parte diuidit vrbana,& dicta, in duas species,inquiens,vrbana diuidi in dicta secundum mentem, & in dicta secundum dictionem. Mentem appellat Enthymema. Porro Enthymema dicitur cogitatio quæq;. Quare illud,quod Hermolaus dixit. Sanè opus
„ est eum,qui tum perpetua oratione,tum argumentorũ inuentione volet vr-
„ banus esse,sententias afferat,ad docẽdum acutas,atq; veloces. Dicerem ego, si licet,sanè opus est vrbanam dictionem,& sententiam esse huiusmodi, quæ celerem in nobis doctrinam,vel intelligẽtiam paret,vel quæ celeriter nos doceat. Mens igitur Aristoteles est,vrbanorum sensum,& dictionem debere huiusmodi esse,vt facile intelligi possint. Pacem hanc vt cæteris pacem. Ora-
„ tores dicebantur,qui consulebant in senatu,& sententiam dicebant,vt patet

apud Demosth. hos taxat Aristo. quoniam pacem nollebant ob lucrũ, quod
„ faciebant belli tempore ab hostibus pecunia corrupti. Leptines quoq;. Cum
„ Lacedemonij bello laborarent. De ijs dicebat Leptines non debere Athenien
„ ses permittere, vt Græcia vno tantum oculo intueretur. Cephisodotus. Quo
tempore Philippus Corinthum oppugnabat, Carethes volebat rationẽ red-
dere suæ administrationis, indignatus Cephisodotus dixit, ipsum velle ratio-
nem reddere, dum habebat populum ad laqueum. πνῖγμα est suffocatio, huius
instrumentum est laqueus, vt igitur se habet, qui suspendi debet, ad laqueũ,
ita populus eo tempore ad bellum. Idem Cephisodotus admonens Athenien
ses, qui socios Eubæos cum Thebanis bellum gerebant, in re frumentaria ad-
iuuabant, dixit, non modo id eos facere debere, verum etiam exire secundum
Miltiadis decretum: nam is cum audiret Xersem Græciã inuasurum, statim
illi cum exercitu obuiam venit, vt pro totius Græciæ dignitate dimicaret, vo
cat hic per translationem decretum, quoniam vt se habet decretũ ad res agẽ-
das, ita deliberatio illa in consulta se habet ad illa peragẽda: quare volebat di-
cere Ceph. vt etiam Athenienses illico, & nullo habito consilio Eubæis socijs
„ opem ferrent. Iphicrates neruos, inquit, belli præcidimus. Viaticum nõ ner-
„ uos dixit Aristotel. est autem viaticum munus, quod peregre proficiscenti da
tur, vt igitur se habet viaticum ad peregrinantem, ita se habẽt pecuniæ, quas
Athenienses habebant ab illis oppidis, ad Athenienses belli tempore. Dice-
bat etiam Pitholaus Paralum Thesaliæ oppidum esse sacculum farinæ Mi-
dæ: Sextum vero portus Pyræei, vt enim deficiente pane in familia recurrũt
ad farinæ sacculum, vt inde possint panem facere: ita & Midas cum pecunia
indigebat accurrebat ad Paralum. Et Athenienses, dum triremes à Piræeo
emitterent, accurrebãt ad Sextum oppidum, ibi enim tota classis instrueba-
tur rebus necessarijs. Est autẽ τείλια circulus cribri: sed hoc loco ita intelligo,
„ vt dixi. Pericles Aeginam tollendam esse dicebat, quod esset Pyræei sordes:
„ λημη est album humidum in oculis deductum, visum hebetans. Myrocles de
homine modesto Ironice dictum puto de aliquo ex ijs modestis, dicebat mo
desto illo nihil esse improbius, quoniam cum modestus videri uellet tertiam
partem ex fœnore superlucrabatur, Myrocles autem decimam. Finge aliquẽ
fœneratorem, & dissimulatorẽ, qui se modestum propterea iactet, quod ter-
tiam partem accipiat in lucrum, alterum uero immodestum dicat, quod deci
mam capiat, uoce nanq; decima pars uidetur maior, quam tertia, sed tertiæ
est maius damnum, proportio est in hoc, quod utrumq; genus ad usuram, &
fœnus refertur. Sed in hac re non plane mihi satisfacio, & dubito in quo di-
ctum sit positum: nam πονηρεύω, & τοκόσ, multa significant, neq; ad animam
tantum uerbum illud refertur, sed etiam ad corpus accentu mutato, est &
τοκόσ genus seu soboles, à quo usura nominatur, & fœnus, quoniam pecuniã
quasi sobolem generat. πονηρὸσ in bonam, & in malã partẽ accipitur, quare
fit, ut dubium mihi restet, quo sensu, & qua proportione translatio sumpta
sit. Video certe proportionem esse in sobole, & in usura, nam res utraq; gene
ratur, & si illud uerbum ἐπιεικων scriberetur ἐπιοίκων, possem aliquid dicere,
at non habeo, unde alicuius authoritate nitar, quanquam dictum uidetur pul
chrum si dicatur, ut dictum est, modesto illo nihil esse immodestius, & im-
probius. Alexander in Iambo, Alexandrides alias legitur. Sed quid refert, cũ

de neutro vlla memoria sit, is filias suas iam nubiles nimis morantes, et perēdinarias appellabat, quod verbum de ijs dicitur, qui intra debitum tempus, cum pecunias deberent, minime soluerent. Et Polyectes is cum Speusippum quendam cerneret pedibus impeditum, non sinet fortuna inquit hunc quiescere ligatum morbo ob quinq; foramina, dictum in verbo δεδεμένον, quomodo enim qui ligatus est, non potest quiescere, et stare? Cephisodotus. Triremes is picta molaria vocare solitus erat, vt enim molæ conterunt omnia, ita triremes ille omnia depopulabantur. Cyon. Aliqui intelligunt Diogenem canem, is diuersoria vocabat, attica conuiuia. φιλιτια apud Lacones conuiuia dicebantur, eo quod maxime faciebant ad amicitiam confirmandum, quia igitur in huiusmodi diuersorijs amicitiæ multæ fiebant Athenis, Diogenes cōuiuia dicebat. Aesion. Effuderunt ciuitatem, id est opes omnes, et supellectilē, translatio est in verbo effuderunt. Cephisodotus συνδρομὴ dicitur quando multi occurrunt ad aliquid videndum, puta cadauer, cum igitur hi nil aliud pręter concursum efficiant, cauete inquit Cephisodotus, ne concursus faciatis, ac si diceret statuendum esse aliquid post conciones. Isocrates. Hęc eadē verba vsurpat hoc modo. Fab. Porro cum esset transferenti, et representanti satis flendum esse sepulta virtute adiecit vna cum virtute illorum. Decretum Athenis erat vt quot annis ciuitas vniuersa iret ad eorum sepulchrum, qui in Salamina pro patria occubuere. De hac re loquutus est Isocra. et urbanum attulit dictum. De hac etiam in Epitaphio Platonis. Iphicrates. Volebat is Atheniensibus ingratitudinis notam inurere, quod Chareti optime de ipsis merito gratias non retulissent, et dicebat. Erit iter orationis meæ per medias res a Charete gestas. Gabriæ vero erecta in foro statua erat ænea, quod optime de patria meritus esset, et decretum est vt immunis ab omni censu foret in posterum, et hoc beneficium ad filios quoq; transiret. Hoc mortuo, et indigente populo, maleuoli erant quidam, qui volebant Gabriæ filios pecuniam soluere, Lycoleon iuuenum causam suscepit, et eo dicto vsus est, quod ponit ab Arist. Transit inde Rhetor ad eam translationem, quæ ab inanimis sumitur, inde ad eam, quæ a pecie ad speciem, postea de euidētia loquetur, de qua sæpe antea mentionem fecit. Fabius autem priusquam de perspicuitate loquatur, de representatione, et euidentia loquitur. Porro inanimis rebus tribuere. Fabius de Tropis. Præcipuę ex ijs oritur mira sublimitas, quę audatiæ proxima, periculo translationis attollitur: cum rebus sensu carentibus actū quēdam, et animum damus. Hæc ille. Illud autem præcipue custodiendum est, sensus est, quoniam rudis est auditor, oportet a notioribus translationes fieri, quare vt sapiens iudicatur is, qui rerum similitudines nouit, ita orator putandus est, qui a rebus non nimis diuersis, sed notis, et perspectis transferet, vt si quis anchoram fibulam vocet. κρεμαστρα est instrumentum illud quo carnes æstate seruantur a muscis, est etiam illud, quo carnes suspenduntur, et hoc melius ad rem facit. Attamen differentia ea, nam anchora deorsum tenet, fibula vero sursum. Par translatio et illa, cum dicitur ciuitates inęquales esse. ἀνωμαλίσθαι dicitur quādo populus decernit, ne quis ob diuitias alios excedat, dicit̄ de tabella, et superficie, quę multas habeat eminentes partes, ita vt oporteat eam redderem planionem. Plane vrbana fere plurima. Paulatim nos ducit Arist. ad id genus dictorum, de quo Cic. mentionem facit. Accedit elusio illa,

cum expectatiō fallitur. Fabius in capite de risu. Supereſt, inquit, genus deci
piendi opinionem, aut dicta aliter intelligendi, quæ ſunt in omni hac materia
vel venuſtiſſima, inopinatum, & à laceſcente poni ſolet, quale eſt quod re-
fert Cicer. Quid huic obeſt niſi res, & virtus? aut illud homo in agendis cau-
ſis optime veſtitus, & in occurrendo, vt Cice. audita falſa vatini morte, cum
Ouinium libertum eius interrogaſſet, recte ne omnia? recte inquit mortuus
eſt. Sunt & nonnulla ex his, quæ apophtegmata, vt illud Steſichori, cū vel-
let dicere quod hoſtes plantis & arboribus etiam non parcent, ſed omnia fer-
ro concident, dixit Cicadæ ipſæ de terra canent. Similis ratio de verbo illo ca
tulliano, cum dixit irruminationem, non enim obſcænum quid ſignificat. Ea
hilaritas & in verſu, & non tantum in quotidiano ſermone, nam & comici,
& qui voluptatem moliuntur omnes his vrbanitatis generibus vti ſolēt, hos
figuratos morſus Macrobius vocat. Iſſe quempiam indutum pedes vlceri-
bus. Verbum græcum duplex eſt, nam & calciamenti quoddam genus ligneū
ſignificat, quo tempore hyemis ruſtici vtuntur, & morbum, quo eodem tē-
pores laborant pedes. Ex eodem genere eſt illud πέρσαι. nam ſignificat popu
lari, & perſonarum more aliquid facere, vt illud etiam Clodicat Mare. Tul.
& illud Præceptoris mei ad amicum Teſtam nomine, dixit, Teſtam teſticu-
latum, teſticulari eſt Vaccā ad Taurum ducere, innuebat eum magnū pro-
uentum è bobus hebere. Anachetus. Equiuocum eſt, nam ſignificat fortem,
& inuitum eſſe, & eum, qui non poſſit patienter ferre. Sed Hermo. pro nomi
ne proprio poſuit viri cuiuſdam. Semper vero alterum adeſſe oportet in di-
ctis. Vult Ariſtotel. finem iocis imponere, quare colligit ea, quæ tenenda
ſunt. Et præcipit tum noſtram, tum aduerſarīj perſonam reſpiciendam, ante-
quam dictum feramus, & videndum quid recte, & quid perperam dicatur.
Dicitur autem recte, ſi oppoſitio, ſi translatio, ſi repreſentatio, ſi expectatio-
nis deceptio, ſi demum fuerit agnominatio, nam hæc omnia poſſunt ſepara-
ri, nam licet recte dictum ſit, & non vulgare, tamē perſona deſiderari poteſt.
Poteſt etiam adeſſe perſona, & dictum vere, & non vulgare, tamen recte di-
cetur. Similitudo erit verbis translatis hoc modo. Vt Pithium tibicinem ſi-
milem lupo dicas in aures adducto: ſicut enim lupus in humerum caput ver-
tit, vt muſcas lingua vel labro abigat, ita tibicen ille faciebat, dum ſonabat.
Sic ego legerem, vt aliquem ſenſum elicerem, Hermolaus non tranfert hunc
locum, ſed adnotat lege Fabulas Æſopi, ſed ego nihil inueni, eſt & adnotatū,
& Aulædo ſimiam aſſimilet, quod nō placet, ita ille, vt Philoctetes fuit mor-
ſus a ſerpente Pratye, ita Niceratus verberatus, et victus a Pratye. Hāc Tra
ſymachus, victum videns Niceratum, attulit comparationem. Carpathus le
porem. In ea inſula non erant lepores, quidam attulit, lepores in tantum cre-
uere, vt vites oēs corroſerint, atq; ita factum vt damnum pro vſu acceptum
ſit, dicitur adagium in eos, qui pro beneficio damnum referunt. Ea de ſpecie
ad ſpeciem translationes ſunt. Per ſpeciem particulare, per genus intelligit
vniuerſale. Cæterum hæc hyperbole vehementior, & mirabilior, illa ſeda-
tior, atque mollior, Phylemonem eſſe, qui concurrat Coryco. Coricus eſt
genus perę apud Homer. quid autem ſibi velit Ariſtotel. nondum ſatis in-
telligo. Admonendi ſunt mihi. Nihil vult diligens Rhetor omittere, quod
ad orationem inſtruendam, & exornandam ſpectet, quare illuſtrem quan-

dam orationis partitionem facit. Ostenditque quid intersit inter eam orationem, quæ scribitur ad posterorum memoriam, ut legatur, & eam quæ scribitur, ut recitetur, & exprimatur agendo. Deinde quid in quaque obseruandum sit docet. Postea demonstrat, quæ cuiq; causæ oratio, quod cuiq; rei genus accommodetur. Duplex ergo est orationis genus alterũ scribitur ad memoriam, hoc est ut maneat, alterum ad actionem. Primum id retinere debet, ut cultum sit, & accuratum, secundum ut latinum, purum, elegãs sit. Nec modo illud discrimen inter hæc accidit, sed etiam illud, quod literarum monumẽtũ, & scriptio superfutura maiorem postulat diligentiam, dictio recitanda gestu, & prolatione imprimis commendari oportet, & duabus rebus illustraẽ, moribus, & affectibus. Signum rei huius quod Comici, et Poetæ illi, qui suas recitari fabulas volũt hæc duo imprimis sectantur, vt parte altera totos se ad hominum mores, et ad omnem uitæ consuetudinem, fingunt Altera vt perturbatos animorum excitent motus. Sed gestantur id est qui scribunt, vt legantur, sustinent se, nec adeo morales, et pathetici uideri student, atq; hæc ad
„ differentiam legendæ, et recitandæ faciunt, quod si vtrunq; genus commiseris.
„ ris. Aliud dictæ rei signum est, compara (inquit) inter se genera hæc, videbis certe, scripta eorum, qui vt legantur, scribunt, esse minus apta ad recitandũ, et eorum scripta, qui scribunt, vt recitentur esse minus apta, vt legãtur, quoniam illi nimis angusti, hi vulgares nimis sunt. Angusti enim sunt scriptores, quia exculti, limati, non redundantes habentur, vulgares autem sunt actores, quoniam recitatio ita postulat, vt scilicet sit ad vulgi aures accommodata, quo fit, vt scripta eorum, qui actionem quærunt, fatua plane, ac stulta videantur, nam iterata, dissoluta, et pleraq; alia in ijs sunt, quæ recitanti, et agẽti conueniunt, scriptori autem non quadrant. Actio enim ẽt gestu res adiuuat, quas iacentes scriptura subleuare non potest, quod si, erigi ac substineri non possunt ea, quæ illo modo dicuntur, certe illud timendum, quod timent ij qui trabem ingentem ferunt, ne scilicet, oneri succumbentes alios lapsu nostro lædamus. Oratio quæ in consilijs. Docet quod genus cuiq; causæ accommodandum sit. Ostendit in deliberatiuo minorem diligentiam poni. altius in iudiciali, maxime in demonstratiuo esse elaborandum. Vnde Cice. Nam (in-
„ quit) et causæ capitis, alium quendam verborum sonum requirunt, alium re-
„ rum priuatarum, et aliud dicẽdi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones. Dictio senatoria vmbratili picturæ persimilis est, Debet enim a longe spectari, si enim propius inspiciatur, pulchra non videtur, nam vitia facilius eminebunt, nam quanto turba, quæ ad spectandum venit maior est, eo longius est spectaculum. At causæ iudiciorum, et fori, duplices sunt, quædam coram iudices aguntur plures, quędam coram vno, plus operis est si coram vno res agatur, ab eo enim tota res pẽdet, illud in vniuersum teneri debet, vbi plurimum valet actio, ibi minimum diligentiæ quæri. Diligentiam voco eã, quæ accuratam et expolitam facit orationem. At genus causæ demonstratiuum, quia instruitur ad voluptatem, ideo plus exigit numerorum, plus curæ, plus industrię quęrit, quo fit, vt q̃q; ad actionẽ instituitur, propius tamen ad scriptionem accedat, quam genera illa superiora.
„ Vnde Cicero. Adhibenda est igitur, ait, numerosa oratio, si aut laudandũ est
„ aliquid ornatius, vt nos in accusationis secũdo de Siciliæ laudibus, aut expo-

„ nenda narratio quę plus dignitatis desiderat, quam doloris, vt in quarto de En-
„ nesi Cerere: de Segestana Diana, de Siracusarũ situ diximus. His positis nullum inquit Aristoteles aliæ superaddendam esse partitionem, nam nullum genus est, quod non executũ sit, et quod optime tractari non possit, si illa teneantur, quæ hactenus dicta sunt.

Cap. XIX. De dispositione, ac ordine.

DE orationis natura, & institutione vniuersa dicẽdi generatim, singulatimque executi sumus. Relinquitur ratio dispositionis, & ordinis. In duas partes tribuitur, omnis oratio. Est enim necesse, ea, de quibus est sermo aliquis primum, vt exponãtur, deinde vt demonstrentur. Nec fieri potest, vt qui dicit, non demonstret, aut demonstret, qui non dicit. Nam qui demonstrat, aliquid demõstrat: & qui dicit, aliquid aut exponit, idcirco exponit, vt ad demonstrationem, cõfirmationemque perueniat. Horum alterum propositio dicitur: alterum probatio. Perindeque id est, ac si illud quæstionem, hoc demonstrationem appelles. Ridenda vero distinctio illa, quam hoc tempore sequuntur artis scriptores. Narratio enim ad solũ genus iudiciale pertinet. In demõstratiuas, & suasorias: qui potest ea: quã dicunt, narratio cadere, aut illa, quæ in aduersarium dicuntur? aut Epilogus id est per oratio? Iam exordiũ, & collatio mutua, & replicatio in genere deliberatiuo tunc incidunt, quotiens sunt, qui cõtraria sentiant. Nã, & accusatio sæpe, & defensio adhibentur in dictione sententiæ: non tamen ex natura deliberationis. Epilogis quoque, aut perorationibus non est vbique opus. Nec in omni causa, vel iudiciali: puta si paucorum calculorum controuersia fuerit, aut res eiusmodi, quæ teneri memoria facile possit. Nam ea ratio inuenta est ad tædium prolixitatis leuandum. Duæ igitur minimũ par-

tes in omni cauſa reperiuntur: propoſitio, & probatio. ſuntq; hæ maxime propriæ, & præcipuæ, ſed ſummum quattuor. Exordium, propoſitio, probatio, peroratio. Nam pars illa omnis, qua vel noſtra argumenta expo-nimus, vel aduerſarii confutamus, probationi ſubiecta eſt. Mutua item collatio ad eleuationem, amplificatio nemq; noſtrarum rerum, adiũgitut ita, vt & ipſa quoq; probationi ſuccedat. Nam qui illud agit confirmat vtiq; aliquid, atq; probat. Horum nihil in exordio, pe-rorationeq; cernitur. Sed vtrumq; admonitionis tan-tum, & memoriæ cauſa requiritur. Poſſunt quidem iſthæc diuidi, ita vt faciunt, qui à Theodoro ſunt, ſed longa membrorum, ac partium ſerie, in narrationem, repertam narrationem, in prænarrationem, in refutatio nem, in repertam refutationem. Verũ qui aliquid no-uat, primum debet differentiam, & ſpeciem diligeneer inſpicere. Tum deinde nomen imponere. Alioqnin va nus, & ridiculus videatur neceſſe eſt. Laborat hoc vi-tio Lycimnius: qui in iis, quæ de arte dicendi ſcripſit: adiecit corroborationem, egreſſionem, & ramos.

Cap. XIX.

" DE orationis natura, & inſtitutione vniuerſa. Quam prudẽter Ariſto teles de ordine modo agat, deq; diſpoſitione, & collocatione partium orationis, nec non de omnium rerum dictarum vſu, nemo eſt, qui nõ videat, tanta enim ordinis, ac collocationes vis eſt, vt nihil effici recte queat, quod ordine vacare poſſit, quinimo ſi recte conſideremus, natura ipſa rerum omnium parens miris in celum laudibus propterea fertur, quia ordinem im-primis, vnde ornatus iſte, à quo mundum nominauere, profectus eſt, ſuo mi rabili artificio ſeruauit. Animal hoc ſenſibile, ac fere immenſum quod celum appellant, ſuam retinet perfectionem, quia ordine quodam certo ſemper mo-uetur, omnia quæ eius ambitu continentur ordinata miras habent delecta-tiones. Artes, ſcientiæ, facultates idcirco ſub intelligentiam cadunt, quia ordi-ne ac via tradi ſolent. Hoc vno ſapientes omnes Plato, & Ariſtot. imprimis aliiq; præſtitere. Ordo autem & ratio fere idem ſunt, atq; is verus ordo eſt rei, cuiuſq; cum eius partes ita inuicem coniunguntur, vt nihil merito inter-

cipi

cipi queat, vt igitur Aristoteles de ordine commodius tractent, eum ordinem seruat, vt partes orationis primum inueniat, inuentas recte collocet, recte collocatas ad vsum deniq; instituat, nam ea vis ordinis est, vt q̃ primum rebus adest, statim vsus, & munus earum appareat. Quærit ergo primo loco necessarias orationis partes, easq; duas esse ostendit, alteram vocat propositum: alteram argumentum, seu fidem, seu probationem, siue quo alio vocabulo, gaudet propositæ rei comprobatio. Necessarias, & proprias partes intelligit eas, sine quibus constare oratio minime potest: & quæ ad minus orationem constituunt. Propositum seu propositionem vocat eam partem, in qua aliquid probandum assumitur, & exponitur. Quęstio in disciplinis vocatur, seu quæsitum. Probationem vero, & fidem vocat propositionis, & quæstionis confirmationem, & astructionem, quæ eadem in oratione, & Rhetorica est, cum demonstratione in mathematicis. Duæ igitur sunt necessariæ imprimis, & propriæ orationis partes. Propositio, & huius approbatio. Exemplum sumitur ab ipso Authore. Propositio est: duæ sunt orationis propriæ ac necessariæ partes, propositio: & fides: esto autem probatio ibi: reddenda vero distinctio illa, nam his verbis probat id, quod proposuit, ostenditq; partes alias nõ esse necessarias: namq; narratio si esset necessaria certe in omni genere, semperq; requireretur, at iam patet, quod in deliberatiuo genere, narratio nulla propria est. Futurorum enim non est narratio, nec in demonstratiua causa narratione opus est, vel ijs rebus, quæ in aduersarium dicuntur, vel Epilogis, Quare male distinguunt, & partiuntur scriptores artis, eas orationis partes, quas afferunt, proemium, narrationem, probationem, & epilogum, nam cũ oratio sine ijs confici queat, at sine illis duabus non queat, necessario sequitur has partes non esse proprias, aut necessarias, illas vero esse & proprias, & necessarias. Ad minimum ergo duæ sunt orationis partes præcipuę, & necessariæ propositio, & probatio, vt patet per omnia genera discurrenti. Sed ad summum quattuor sunt orationis partes, exordium, propositio: probatio: & peroratio: nam omnes aliæ, si quæ sunt, ad aliquam ex his referri commode possunt, nã confirmatio, & confutatio probationi subiecta est. Mutua quoq; collatio, & amplificatio ad idem pertinent, nam qui confert, aut amplificat aliquid, id certe quodammodo comprobat, & confirmat. Exordium vero ac peroratio admonitionis, & intelligentiæ causa quærũtur. Sed præter has partes addere insuper alias, & innouare quicquam vitiosissimum est, nisi distinctas species adducamus, non enim est aliquod nouum rebus vocabulum imponendum, vt fecit Theodorus, nisi differentiam, & speciem id est nisi differentiam, quæ constituat speciem, prius inueniamus: nam differentia causa est vt rerum species distinguantur, verbi gratia ratione vti posse discrimen est quo humana species ab equina disseparetur. Theodorus vero de quo Plato, cum distingueret orationis partes longissima serie, non vidit eas commodissime ad prædictas referri posse, in idem vitium lapsus est Lycimnius quidam artis scriptor. Atq; hæc sunt, quæ ad partium inuẽtionem spectant, quæ quatuor ad summum: duæ ad minimum habentur, hæ necessariæ, & propriæ in omni oratione spectantur. Aliæ ad aliquam ex ijs quattuor referuntur. Restat vt de singulis seorsum tractemus. Sed ante omnia considerandum est, q̃d apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerum statu,

qua vulgi, qua iudicum opinione dicendum sit, & omnis est amouenda suscipio meditationis.

Cap. XX. De proemiis.

INITIVM orationis in soluta oratione proemium dicitur, quemadmodum in poesi præfatio, & in pulsu lyræ præcētio. Nam omnia hæc principia esse constat, & quasi ingressum, atq; aditum succedenti. Ac pauca quidem illa, quæ cytharædi canunt, antequā certamen legitimum incohent, simillima sunt proemiis, quibus oratores in genere exornationis vtuntur, nam quemadmodum illi, cum quid instituunt canere, ea, q̃ initiis affingunt, præluduntq;, consequentibus seriis, etiam si non cohærent, tamen iungunt, ita in demōstrationibus proemia sunt maxime libera, & quod quisque vult initiis dicere potest, & continenter sequētibus cōmittere, idest materiæ, quæ à materia sunt longe ducta, connectere. Atq; hoc omnes obseruant, quod & in Helenæ laude Isocrates fecerit, nihil etiam commune habet sermo contentiosus, & Helena. Simul vero quis digreditur, euenit variari genus, nec totam orationē vniformen esse. Ac demonstratiua quidem principia, ex laude, & vituperatione sumuntur. Ex laude sumptum est, in olympiaco Gorgiæ laudantis eos, qui primi tales instituissent conuentus, contra, ex vituperatione in Panægrico Isocratis, cū quæritur plus honoris corporis, q̃ animorum virtutibus dari. Sed & ad modum consilii principium laudis trahi potest hoc mō. Aequū est statuere honores bonis, Proinde, & Aristides ipse laudat, non eos, qui nec probi, nec improbi, habentur. Sed qui præstantes, & iusti, cū sint, vt Alexāder Priami, ignorentur, & latitent, quod genns dicēdi propriū

eſt conſilium dantibus. Iudiciali quoq; proemia inte/
rim in demonſtrationem adhibetur. Non quidem om/
nia, quæ in iudiciis: ſed ea duntaxat, quæ ex auditorũ
perſona trahuntur: ſi de re admirabili oratio habeatur,
ſi de ardua, ſi de vulgatiſſima, vt ignoſcendum eſſe vi/
deatur, quod Cherilus facit. Nunc inquit cũ diuiſa, &
diſtributa ſunt omnia, & reliqua. Poſſunt igitur princi
pia in cauſas demonſtratiuas multipliciter accipi, à lau/
de, à vituperatione, ſuadendo, diſſuadẽdo. Ab iis, quæ
ad perſonam audientium attinent. In plenum neceſſe
eſt ea, quæ ante ingreſſum rei dicũtur, aut ex propriis
duci, aut extrinſecus peti.

Cap. XX.

„ INITIVM orationis in ſoluta. De proemiorum inuentione, ratione,
ac ordine pertractantes illud primum conſiderare oportet, quod gene-
ratim proemijs conuenit generum ſingulorum, mox ſigillatim, quod ad
vnamquanq; cauſam ſpectat. Et quia plus operis in forenſi genere inſumen-
dum eſt, huius enim p̃cipue cauſa proemia inuenta iudicamus ideo breuiora,
& faciliora prius tranſigemus: & loco vltimo iudicialium proemia expone-
mus, interea ne proemij ſubtilitate, ac prolexitate faſtidium pariamus, primũ
à ratione nominis incipiemus, deinde Ariſtotelem interpretabimur: Fabius
duplicem & etymologiam huius vocabuli eſſe dicit, ſed cum proemium di-
cat Ariſtoteles eſſe veluti deductionem, ac directionem itineris, viam ſcilicet
ingredienti ſane à via, q̃ à cantu proemiũ dici melius arbitramur, ab vtroq;
enim Fabius deduci poſſe hoc nomen affirmat, vt & pręcentio, & præuia q̃-
dam diſpoſitio dicatur, latine principium vel exordium communiori ambi-
tu, q̃ græce dicitur, ſed nos ad Ariſto. In communi ergo idem facit proemiũ
in ſoluta oratione, quod prologus in numeroſa, & proluſio in muſicis, namq;
omnia hæc principio ſimillima ſunt. Cæterum q̃q; communis eſt horum no
minum comparatio, & proportio, in proluſione tamen ſimilius eſt quoddam
cum genere demonſtratiuo. Quoniam quemadmodum illi, qui tibias pulſant
vbi aliquid præcinuerint, continuo legitimum ſonum ingrediuntur, ita in ge
nere demonſtratiuo poſt proemium ſtatim rem ipſam id eſt laudem vel vitu
perationem aggredimur: quod in alijs generibus non illico fit, ſed vel narra-
tio, vel partitio, vel aliud ſequi ſolet, quod ſit cauſæ conuenientius, ſed hoc in
loco duo proemiorum genera eſſe in demoſtratione monemur, alterum accõ-
modatum rebus dicendis, id eſt quod ab ipſis rebus ortum ducit, alterum ad-
uẽtitium, & appoſitum, hoc poſtremo in Helena laudãda Iſocrates vſus eſt,
defendit enim oratores, vt patet, & à genere iudiciali proemium ſumit, ſed

nos ad rem cum igitur percusu quodam libero in musicis fides tetigimus, se-
rio incipiendum est, tanta autem licentia est harum prolusionum, vt q̄ vis,
cuiq; legitimo cantu aptori queat, similis ratio in genere demōstratiuo: quod
exornationem vocat Aristoteles, in quo proemia sunt maxime libera, eaque
„ hoc est, quod dicit. Nam quemadmodum illi, cum quid instituunt cauere, ea,
„ quæ initijs affingunt, præludunt, q; consequentibus serijs, etiam si non iungūt
„ ita in demonstrationibus proemia sunt maxime libera. Hoc in loco sensum
potius, q̄ verba secutus est Herm. quod interpretibus non negatur, nā quod
græce dicitur οὔτω δεῖ γραφεῖν id est sic oportet scribere. Hermo. interpretatus
est illud οὔτω quasi dicat sic, vt scilicet post proemium statim sequantur lau-
dationes dixit, autem γράφειν, quoniam supra vocauit, hoc genus γραφικώτατον
Et quod quisq; vult initijs dicere id est quodcunq; orator afferre voluerit,
„ oportet statim post proemium effundere & coniungere proemio, quod Iso-
cra. cum alijs multis oratoribus obseruauit. Nihil enim commune habet ser-
„ mo contentiosus cum Helena. Ostēdit proemium illud nō esse à re sumptū,
„ quid enim commune habet Helenæ laus cum defensione oratorum, & genus
demōstratiuum cum iudiciali: quod sermonem contentiosum vocat, ita ex-
ponerem, q̄q; quidam vir clarissimorum aliter sentiat. Simul autem quis di-
„ greditur. Hactenus egit de exordio rebus accommodato, q̄q; visus est dice-
„ re de exordio rebus non accommodato, ob exemplum Isocra. sed id adduxit
vt ostendere post exordium statim debere nos aggredi laudationem, hic au-
tem agit de exordio, de rebus minime conuenit, & dicit, & simul autem quis
digreditur id est quam primum ab alio genere proemia mutuantur, & ex-
tra materiem proemium sumitur statim fit, vt tota oratio non sit vnius gene
ris, nam proemium erit aut deliberatiuæ, aut iudiciali causæ accommodatū,
reliqua vero ad demonstratiuam causam pertinebunt. At demonstratiua q-
„ dem principia. Docet hic vnde sumi queant exornationis initia. Totum id,
„ quod hactenus dictum est, & quod dicit de hoc genere, breuiter colligo hūc
in modum. Proemium demonstratiui generis aut à materia propria sumit,
vt a laude, vel vituperatione, aut ab ijs, quæ à materia sunt aliena, & hęc du
plicia sunt, vel spectant ad suasoriam, vel ad forensem causam: si a suasoria,
capiemur præceptionem redolebunt, dictum est enim in primo, totū hoc ge-
uns habere quid simili suasorijs, nam quæ illic subijciuntur ad suadendū, hic
mutato tantum flexu dicendi ad laudem transferuntur, si a forensi, personam
respiciunt, auditorum, & ab ea sumuntur, quomodo autē id fiat patebit infe-
rius, cum de proemijs iudicialibus agitur.

Cap. XXI. De proemiis iudicialibus.

PROEMIA iudicialium causarum idem præ-stant: quod prefationes in fabulis, aut in heroico carmine prologus. Nā initia, quæ Dithyrambicis ad-iunguntur, cognata sunt iis, quæ in demonstratiuas cō uenire docuimus, vt illud. Te propter, ac tua dona, siue

prædas,

prædas, & cætera. In ſermone fuſo, & opere hero ico, proemium eſt prælocutio, qua futuræ imago diſputationis exponitur. Cauſa principii nulla eſt alia, q̃ vt is, qui audit, quaſi ante cognoſcat: qua de re habiturus ſit verba, qui dicit. Atq; vti ne in ſuſpenſo ſint animi, dũ qua de re quæratur, ignorant. Quod terminatum non eſt, & definitione caret vagari, & errare cõpellit. Quare, qui ita principio vtitur, vt quaſi de manu videatur tradere in manum, facit, vt is, qui accipit, ceu ſponte ſequatur intentione dicentem. Quod operum ſuorum principiis Homerus facit.

Iram pande mihi Pellidæ diua ſuperbi. item

Dic mihi muſa virum. Eſt & illud ex eodem genere proemium.

Dux mihi ſis ò Muſa ſubſequentium ſermonum, quomodo ingens ex Aſia bellum venerit in Europam

Tragici quoque non ſtatim argumentum fabulæ aperiunt, ut Euripides aſſolet, in parte tamen aliqua prologi ſatisfaciunt, vt Sophocles. Erat inquit mihi grandæuus pater. Idem comædi cuſtodiunt. Principii igit munus maxime neceſſarium, ac præcipuum eſt finem oſtendere, cuius gratia oratio ſit inſtituta. Quare ſi & cauſa nota, & res exigua fuerit. Nullus eſt oĩno principii vſus. Reliquæ ſpecies, quibus vtimur ſubſidio, ac remedio cauſæ in principia conferuntur, & communes ſunt, tum actori, tum reo, ea interim à perſonis auditorum, aduerſarii, noſtra, ducuntur. Interim à cauſis accipiuntur, à noſtra, & aduerſarii perſona tunc, cum crimẽ aliquod, uel reiicimus in aduerſarium, uel remouemus à nobis, Nec tamen vtrumq; idem ordo docuerit. Sed qui propulſat primo loco debet hoc facere. Qui accu

ſat ſummo, atq; in peroratione: huius diſcriminis ratio obſcura non eſt. Vt enim qui ſe tuetur, anteq̃ exponat ſe ſe, & deſcendat in aciem, neceſſe eſt, vt quæ impedimento eſſe, ac prohibere videantur, amoueat. Ita & q ſe iudicio defendit, primo refellere, & amolliri debet inuidiam, tum deinde pedem conferre. Laceſſentibus contra, atq; inſimulantibus, opportuniſſime collocantur in peroratione, quæ inuidiam faciunt, vt iis, qui audiri debent, facilius, ac recentius hæreãt: A perſona auditorum ſumetur oratio, ſi beniuolos nobis, aut ſi iratos dicendo fecerimus. Præterea ſi attentos, aut cõtra interim & auerſos. Non enim ſemper vtile eſt attentũ habere iudicem: nãq; nonnulli ſæpe riſu aliquo, ad remittendam iudicis intentionem vtuntur. Dociles potiſſimum efficit is, qui poteſt præſtare vt vir æquus, ac probus eſſe videatur. Nã illis paſſim adhibebitur animus: Attentos faciunt cauſæ, quas ad ſe pertinere arbitrãtur, qui audiunt, quæ aut magnitudinem habere aut Iucunditatẽ, aut nouitatem videãtur. Conandum igit' vt oratio tale aliquid præferat. Quod ſi auertẽdi iudices erunt, imminuere illa, & leuare, & quaſi contemnere oportebit, vt & praua eſſe, & moleſta dicamus: nihil ad illos pertinere demõſtremus. Illud quempiam obliuiſci noluerim, huiuſmodi omnia extra litem inuenta fuiſſe, vt pote, quæ niſi apud malos iudices, & qui extra rem libenter audiunt, neceſſaria eſſe non poſſunt. Apud bonos certe omnino ſuperuacuam eſſe proemii ſollicitudinem conſtat: extra quam ad eum vſum, vt ſumma rerum capita ſtrictim, ac ſimpliciter exponantur, quibus vniuerſum corpus cauſæ contineri videatur. Plane attentos habere, & facere iudices per totam

actionem oportet, si expedit, præsertim cum cæteris partibus semper minus quisque intentus & maiori tædio esse, q̃ principio videatur. Quare ridendi qui illud in exordio præcipiunt, vbi omnes attẽtissime audiũt. Quamobrem reliquis etiam partibus orationis vtcũq; vtilitas causæ postulauerit, admonendi sunt iudices, vt attendant, per præfationes, vt hoc, queso diligenter cognoscite. Non tam mea res, quàm vestra agitur iudices. Accipite nouum, atrox, inauditum sæculis omnibus crimen. Quo Prodicus velut dormientes eos, stipe sparsa excitari putabat. Quam vero ea, quæ ad auditores feruntur, non perinde dicantur, q̃ auditores sunt, late arbitror constare. Omnes enim principiis, aut infamant aduersarium, aut metu se liberant. Dicam rex, nõ quod multo studio inuenerim. Idem ostendũt, qui iniustam causam, aut fouent, aut fouere creduntur, in mala quippe materia vbique vtilius est, quàm in materia ipsa versari, nam & serui in delictis, ad ea, quæ interrogantur, non respondent, sed circumeundo per insinuationem exordiũtur, liquere arbitror etiam illa, quibus in beniuolentiam eorum, qui audiunt, admitti possimus: & reliqua quæ ad omnem hanc rationem spectare videantur. Sed recte tamen versus illi nos admo-
„ nent. Da mihi Pæacum pertingere lietus, amico. Et plane misero. Duo hæc ad emerendam Iudicis volũtatem diligenter inspici, & tractari oportere. In demonstratiuo quidem genere conciliabimus auditores, si efficere poterimus, vt collaudari se, aut maiores suos, aut studia sua arbitrentur, vel demum vt quo vis modo putent assentari sibi, qui dicunt, est enim verissimum quod in funere Socrates dixit. Non esse diffici-

le Athenienſem laudare Athenis, ſed Lacedæmone.

Cap. XXII. Deliberatiuæ cauſæ aut nulla omnino, aut à iudiciali ſumpta proemia, conficiuntur.

SVASORIA principia, ex ſe natura non habent, ſed ea nos à iudiciali genere mutuamur, nam cum de rebus notis omnis ferè conſultatio inſtitui, haberique ſoleat, cumque nemo ignoret id, de quo conſulit nihil eſt cur in deliberatione principio illo; aut iuitio opus eſſe poſſit, interim tamen aut à noſtra, aut ab eius, qui diſſentiet perſona ducetur exordium: nonnunquam etiã minor res, maiorue videatur quàm velint, qui conſulunt, aut contra. Quo caſu incuſatio, refutatio, exaggeratio, abiectioque ſucceduut, atque ita in deliberatiuas cauſas principia inde formantur. Frequenter tamen ſola voluptas, & ornatus petitur, quoniam amputata, atque abrupta videtur oratio, quæ principio caret, qualis eſt laudatio, Gorgiæ in Helienſes: quam ille ſine vlla prælocutione, præparationeque in hunc modum incepit. Helis inquit ciuitas felix, & reliqua.

Cap. XXI. XXII.

» PROEMIA iudicialium cauſarum. Quoniam deliberationi proemia nulla ſunt, ideo tranſit Ariſtoteles, ad iudiciales cauſas, in quibus labor eſt, & cura non mediocris, Ac quemadmodum præludio comparauit exornationis proemium, ita prologo fabularum, aut heroicorum proemio comparat forenſis cauſæ initium, ob ſimilitudinem quãdam, quæ in eo ſita eſt quod ſoluta, & libera non ſunt iudiciorum proemia, ſicut nec ſunt licentioſæ fabularum prologi, nec heroicorum proemia, nanq; tam in opere ſoluto, q̃ in heroico proemium ſumitur ex ipſa re, & eſt prælocutio quædam, in qua futuræ diſputationis imago exprimitur, vnde ij, qui audiunt, facilem rei, qua de agitur, intelligentiam mente cõcipiant, nõ enim hic delectatio illa quæritur, quam in exornatione poſuimus. Sed res poſtu-

lat, vt

lat,vt is,qui audit,præcognoſcat,qua de re habenda ſint verba, quare proœmium,vt etiam Platoni placet in libris de legibus,eſt oratio, quæ auditoris animum conuenienter comparat ad reliquam dictionem. Sed quanquam hæc cauſa eſt proemiorum,nulla tamen neceſſitas cogit vel tragicos, vel comicos, vt ſtatim præmoneant quid dicendum,modo id in aliqua parte prologi obſeruent:& argumentum fabulæ aperiant, vt Sopho.cuius fabulæ exemplo nos carere puto. At Homerus qui facilitati maxime ſtuduit, id initio ſtatim obſeruat,vt ſtatim premonendo quietum,ac tranquillum reddat animum auditoris:idem(nonnulli)in laudibus Herodoti ponunt, quod ſuo teſtimonio probat Ariſtoteles dum eius exemplum adducit,inquiens. Dum bellũ Xerſis vult ſcribere, dux mihi ſis ò Muſa ſubſequentium ſermonum, quomodo ex Aſię tellure magnum in Europa venerit bellum. Sed ego in Herodoto hęc non inueni. Hermo. videtur adnotaſſe hæc eſſe carmina Hom. alterius operis,quo caremus,de quo quidem opere Herodotus Ephigonos eſſe inſcriptũ dicit,quanquam et ipſe dubitat an ea carmina ſint Hom. Sed quid refert cuius ſint, modo ex arte facta ſint?Hæ nanque præmonitiones facilitatis cauſa collocantur,vnde Cice. pro cluentio. Animaduerti iudices,& reliqua:hoc tñ totum re
„ ſpondenti facilius,quam proponenti. Facta igitur comparatione proemiorũ cauſæ forenſis & prologorum, expoſitaque ratione illa propter quam proemia ſunt inuenta,vt ſciamus,quo tendunt,qui proemia componunt:ad pręcepta recurrit Ariſtotel. Ex quibus alia cauſæ neceſſitate,alia vero externa de cauſa comparantur,cauſa cogit,vt interdum à noſtra interdum ab aduerſariorum,& interdum ab auditorum perſona ſumantur, quam commode autem id fiat hoc loco dicet Ariſt. vbi etiam ſciemus,quod paulo ante dixit,demõſtrãtium proemia quãdoque ſumi à iudiciali cauſa ex ea parte quatenus auditorũ perſona eſt nobis argumentum ad proemium conficiendum. Hæc præcepta quanquam ſint actori, & reo communia,diuerſo tamen ordine ab vtroque tractari debẽt,quod perſpicue docet Ariſtoteles,& ſimilitudine admodum pulchra, multa etiam ex hoc loco ſumuntur,quæ oſtendunt proemium non eſſe partẽ admodum neceſſariam & propriam in oratione. Sed de vniuerſa proemiorũ ratione referti iam ſunt veterum,& recentium libri, illud tamen non omittẽdum eſt externa multa in proemijs auditorum cauſa ſumi ſolent, quæ apud bonos,& peritos iudices minimi facienda ſunt, & hoc quoque paruam proemiorum partem oſtendit,vnde in primo libro eos reprehendit,qui in hoc forenſi genere plurimum laborabant, cum viderent multa, eſſe horum extra cauſam adminicula,quæ κύκλῳ eſſe dicuntur ab Ariſtotele id eſt circa negotium,& non in negotio poſita. In attentione captanda mirabilis eſt Platonis ſermo,quid vero ſentiat Ariſtotel. de initijs ſuaſoriæ cauſæ, ex eo patet. Fabius libro tertio, Ariſtoteles(inquit)neque ſine cauſa putat,& a materia, & ab eius,qui diſſentiat parte duci frequenter in conſilijs exordium, quaſi imitantibus nobis a iudiciali genere,nonnunquam etiã vt minor res, maiorue
„ videatur. Dicam o Rex. Verba hæc non vertit Herm. ſunt autem Sophoclis
„ in Antigone. nuncius ea Creonti dicit,& proemij loco habentur, vbi nũcius antequam rem aperiat(multis verbis vtitur, vt metu ſe liberet. Lampridio placet vt legatur ὑπὸ σπουδῆς,nõ τάχους illud autẽ quod dicitur τί φροιμιάζῃ, nõ habeo quid velit,quoniam non videtur illud eſſe verbum Ariſtotelium,

nam dixiſſet Ariſtoteles προοιμιάζεται vt dixit, paulo inferius, vertitur aut π in φ ſicut in verbo πρόσοδος φρήνοδος: Sed dicat, vt dixiſſet Ariſto. non poſſum etiã quicquam elicere, quod ſatisfaciat, q̃q̃ ẽt Hermolaus adnotauerit, ἐρῶμεν οὐχ ὅπως σπουδῆς ὑπότι φρουμιάζειν. Sed hæc ita ſcripta nõ ſunt Sopho-
„ clis. Da mihi phæacum pertingere littus amico, & plane miſero. Hermolaus
„ adnotat. Traducã melius. Carmina ſunt Homeri Odiſſeæ quinto, in quibus Vliſſes naufragus Palladem rogat, vt efficiat ſe gratum & dignum miſericordia apud Phæaces, ad quos tempeſtate delatus erat. Da mihi inquit vt ad Phæaces veniam gratus, & miſericordia dignus.

Cap. XXIII. Locum, ex quibus exordia criminationis eruuntur.

LOCI Ex quibus principia illa promuntur, quæ in criminum, & inuidiæ irrogatione, & deprecatione conſiſtunt, hi ſunt. Primus, vt diſſoluamus ea, q̃ exiſtimationem noſtram lædere grauiter videntur: ſiue nos aduerſarius in eam infamiam deduxerit, ſiue illo tacente uos per occupationem elidere velimus, quæ poſſunt obſtare. Atq; hæc ratio vniuerſalis eſt. Alius locus, vt iis, quæ dubia, controuerſaq; ſunt, occuramus, ita vt aut ea non eſſe dicamus, aut nocere non poſſe, ſi fuerint, aut huic omnino non poſſe, aut non tãtum, aut non eſſe iniquum, non magnum, non turpe, nõ arduũ, in quibus quæſtio omnis, controuerſiaq; verſatur. Hoc genere defenſionis videtur vſus Iphicrates aduerſus Nauſicratem. Feci, inquit, & nocui, iniuriam non feci. Fit hoc & opponendo peccatis quædam, quorum quaſi repenſione, & ſubleuatione attenuantur, ac molliuntur iniuriæ. Nocui, ſed honeſte, ac fortiter feci, dolorẽ inuſſi, ſed vtilitatem attuli, & reliqua quoque ſimilia. Eſt & ea ratio non inutilis, cum vitia fortunæ, aut neceſſitati tribuuntur, vt Sophocles. Tremo non quemadmodum aduerſarius meus inſimulat, vt videar ætate confectus, ac ſenio, ſed coactus, planeq; neceſſario. Nõ

enim lubens octoginta annos numero. Præterea finē, pro fine substitui. Non feci vt officerem, sed vt aliud quippiam consequerer. Non hoc cuius accusor institui facere iudices, sed casu, & fortuito nocui. Dignissimus sim omnium odiis si eo, consilio fecerim. Habetur & locus vt consideremus, an qui nos accusat, eodem ipse crimine vel nunc teneatur, vel deprehensus aliquando fuerit, ipse vel eius aliquis propinquus. Item an alii quoq; comprehendantur, quos constet infamiæ illius affines non esse, vt si mundum, & incorruptū esse adulterum dixerit. Nam si hunc, cur nō illum? Itē an alios quoq; infamauerit ipse, an ipsum alii. An suspecti sine infamia, & calumnia fuerint, qualem se esse qui modo accusatur, quos tamē constauerit innocētes esse. Adhibetur, & locus ille: quo aduersarium, qui nos incessit, contra incessimus, atq; in inuidiam rapimus: non esse consentaneum, vt nobis nō credatur, illius verbis adhibeatur fides. Sumitur locus, & è re aliqua iudicata. Euripides cū ab Hygiænone in Antidosi accusaretur impietatis, quod quodam loco peierare docuisset ferendo illud iurari lingua, sed mentem deieratam geri. Iniquus inquit, & molestus es: qui causas, quæ ad iudiciū Dyonisiaci certaminis pertinent, in forum trahis. Ibi nos rationem eius dicti reddidimus. Ac si collibuerit parati sumus denuo reddere, dum nos eo loci conuenias. Ea quoq; ratio vtilis est, vt studium accusatoris vehemens inuehendi in nos, & in inuidiam adducendi, reprehendamus. Eodem pertinet si dicamus nō esse in contumeliis vim causæ positam: eas res ad alia iudicia pertinere, proinde illum, qui aliena conquirit, causæ suæ diffidere. Communis locus habetur à signis,

Vlisses in Teucro: necessarius inquit, & affinis est Priamo. Nam Hesione soror eius est; contra Teucer, pater, inquit, Telamon hostis est Priamo, tu vero exploratores eius deprehensos, & cognitos prodere noluisti. Proprius accusantis est locus, laudare in reo leue aliquid, vt grauiter subinde vituperet. Et quæ magna, & excellentia sunt breuiter, & concisim attingere, aut multa bona proponere, vt ad vnum aliquid perueniatur: quod pertinere possit ad causam. Quo artificio callidissimus, quisq; & improbissimus egregie fungitur. Nam bonis rebus detrahere, & obesse tẽtant, permixtione, & inquinatione malorum. Illud utriq; commune: quoniam eadem res plurium rerum gratia fieri potuisse uidetur, ut is, qui accusat, in partem deteriorẽ accipiat. Qui contra defendit, in meliorem omnia interpretetur, ac referat. Prætulit Diomedes Vlissem Aiaci. Qui factum tuetur, causam dicet, quod Vlissem fortissimum putauerit. Alter qui accusaret, non eo consilio diceret, sed ne aduersarium fortem haberet, illum tanquam imbellem ante posuisse. De ratione criminãdi & inuidi faciendi satis est dictum.

Cap. XXIIII.

» LOCI ex quibus principia illa promuntur. Exponit locos à quibus proemia iudiciorum sumi solent. Aut igitur, vt ab vniuersalibus more nostro incipiamus, in infamiam nos aduersarius oratione sua deduxit neq; enim non facile hoc scire poterimus, cum sciamus, quibus rebus fides fieri soleat, aut facile nos posse adduci causa ostendet, etiam tacente illo. Si primum erit, dissoluemus statim, quæ obiecta sunt: si secũdum præueniemus
» tacitam obiectionem, vnde Fabius, non inutilis est etiam ratio occupandi, q̃
» videntur obstare, vt Cice. dicit, scire se mirari quosdam, quod is, qui per tot annos, & reliqua, atq; is vnus locus est. Alter a re capitur. Res aut vero ex se dubia est, aut in controuersiam alia de causa reuocatur, his multis modis resistimus, quos omnes breuissime tangit Aristoteles, Tertius locus crimina dis-

soluit,eaq; aut fortunæ,aut vi,aut necessitati attribuit,nõ enim crimina illa pœnam merentur,quæ quis inuitus,& nollens fecerit,vt patet ex primo libro,vbi de iniuria inferenda loquuti sumus,atq; tum is, tum sequens locus, tum etiam reliqui facillimi sunt,qui vel ab actorum,vel reorum personis sumuntur,ac demum siquis omnes illas causas considerauerit,à quibus humana proueniunt,is certe abundanti,& copiosa suppellectili,hæc domicilia exornabit,casum,naturam,morem,vim,rationem,& reliqua,quæ in primo libro diligenter exposita sunt. Patet autem hoc loco non nihil ab Aristotele poni de constitutionibus,vnde Fab.de vna constitutione loquẽs,semina (in-
„ quit)quædam translationis citra nomẽ ipsum apud Aristotelem reperimus,
„ sed nomen primus Hermagoras reperit. Quasi si non ea sunt satis, quæ in primo dicuntur, hæc in plenum satisfaciunt. Exempla vero de ijs omnibus Cice. Fabius,& alij ponunt,cauebis autem in exordio ne vulgare sit,commune,commutabile, longum, separatum, translatum, his enim vitijs solet in cõtrarium,vel ad plures causas pertinere,vel aduersario conuenire,aut ab eodem mutuari,vel nimium produci,vel extra causam comparari, vel contra præcepta formari.

Cap.XXIIII.De narratione.

NARRATIO in genus demonstratiuum nõ ordine cadit,quo in reliqua genera, sed incertis locis,ac partibus,pro ut cuiusq; rei gestæ expositio postulabit,in qua huiusmodi ferè omnis consistit, & uersatur oratio. Alioquin duo sunt rerum capita, ex quibus demonstratiua conficitur,consuitnrq; oratio: aliæ artis expertes,ut res gestæ,quas orator accipit,non gignit ipse,nec facit. Aliæ proficiscentes ex arte, ut probationes,quibus esse rem,aut talem, atq; tantam esse, aut simul omnia confirmatur,quæ alioquin incredibilia uideantur,hæc igitur causa facit,ut non semper succedere principio debeat narratio perennis, & cõtinẽs. Nam quæ per eum modum tractantur:facile memoria dilabũtur,& excidunt,simpliciter itaq;, & explicatior narratior fuerit,quæ fortem esse illum ostendat. Hinc quæ sapientem,ac iustum. Multiplicior alia,atque perplexior, Cum uero frequẽter,uel notissimi laudentur,

narratio superuacua est, ut si de Achille dicatur, cuius nemo res gestas ignorat, quare quoniam penitus omitti illæ non debent, breuiter tractandæ, & commemorandæ tantum erunt. At si Critiam laudaueris, adhibenda narratio est, quoniam paucis cognoscitur. Est autem laus magnitudinem uirtutis ostendens oratio: necesse est igitur huiusmodi esse actiones ostēdi id est profectas à magna, & excellēti uirtute. Commendatio uero non ad uirtutē, sed ad opera ipsa pertinet, actionesq; uirtutis, quæ autem circum sunt, conferunt & adhibentur ad fidem, ut nobilitas, disciplina. Est enim consentaneum nasci bonos, ex bonis, Talem esse quemquam, qualiter institutus, educatusq; est, quamobrem cum soleamus commendare eos, qui bene quid fecerunt, quoniam opera effectusque signa sunt actus, & argumēta: laudamus etiam plerunq; uel qui nihil fecerit utiq; si credatur talis esse, qui possit. Cæterum gloria, & felicitatio inter se quidem eadem sunt, ab his autē diuersa: & quemadmodum felicitas uirtutem, sic gloria & felicitatio complectuntur hæc. Totum autem hoc demonstrationis genus habet causæ aliquid, ac simile suasoriis. Nam quæ illic subiiciuntur, ad suadēdum, hic mutato tātum flexu dicendi transferri solent ad laudem: igitur si teneamus ea, quæ fieri, & sequi bonum oportet, & qualem esse quenque necesse est, ea & subiicere tanquam præcepta quædam, & monitus licebit, & ad laudem dictione paulum uersa conferre. Si dixeris, non oportet fidere bonis, quæ à fortuna, sed quæ à nobis pendent, admonitionem valet, si autem dixeris, non fidit hic, iudices, fortunæ bonis, sed iis auxiliis, quæ sibi ipse comparauit, laudem, & commenda-

tionem habet. Quamobrem laudaturi conſiderare debent, quid cõſtituant, admoneantq;: ſuaſuri contra debent ſpectare, quid laudent. Certe filum dicendi, ac genus contrarium eſſe neceſſe eſt. Nam qui ſuadet prohibere videtur. Qui laudat, non uidetur, conuerſa, & immutata ratione, & forma dicendi.

Cap. XXIIII.

" NARRATIO in genus demonſtraeiuum. De narratione agimus quantum cuiq; generi neceſſaria ſit, deq; eius virtute loquimur, ac primum ad genus demonſtratiuum eam accommodabimus. Narratio in genere demonſtratiuo aut requiritur, aut non requiritur, ſi non requiritur, tũc res, qua de agitur notiſſima, & vulgatiſſima eſt, & cuiuſmodi ſunt Achillis geſta, quare non narratione, ſed amplificatione vti debemus, ita tamen vt res geſtæ prius apponantur, nã nihil augetur, niſi prius ſit, non enim corpora accreſcũt, niſi ſint, quoniam vt in Phyſicis habetur, rei natura prius ponitur, inde quæcunq; illi attribuuntur, vnde philoſophus ſubſtantiã, quantitati, qualitati. comparationi, habitui, actioni, perpeſſioni, & reliquis ſummis rerum generibus antepoſuit. Si vero narratio requiratur, tunc res qua de agitur, aut magna, aut non nimis clara habetur, quare narratio, & expoſitio eius id præſtabit, vt credibilis, & nota res fiat, atq; hæc ad neceſſitatem narrationis in genere demonſtratiuo. In ordine autem nulla neceſſitas eſt, vt certo loco narratio collocetur, cauſa illa eſt, quod quemadmodum probationes aliæ cum artificio, aliæ ſine artificio ſunt, vt primo libro declaratum eſt, ita duo ſunt rerum capita, ex quibus hoc genus efficitur, alia enim arte carent, vt res geſtæ, aliæ vero ab arte proficiſcuntut, quibus aut eſſe rem, aut nõ eſſe oſtẽdimus: vnde cum probare interdum multa geſta, quæ magna nimis, aut incredibilia ſint, neceſſe ſit: ideo non continua, nec perennis eſſe narratio debet, quare oportet diuidere partibus narrationem, vt ait Fab. & reducere in reliquũ ordinem, ita vt res geſtæ facile memoria teneantur: & poſtea amplificare, ſimplex enim, & explicata illa oratio videtur in qua prius oſtenditur aliquis iuſtus, & declaratur, quæ iuſte fecerit, & eius iuſtitia, vel iuſte facta amplificantur, inde fortis, & eius virtus augetur, poſtea temperans, & eius facta temperãter extollantur, cõfuſa illa, & multiplex, in qua prius vna omnia recte facta explicamur, ſiue iuſte, ſiue honeſte, ſiue temperanter, ſiue prudenter, & poſtea ſequitur omnium amplificatio: nanq; auditores non tenent memoria, quæ continenter exponuntur. Hæc igitur cauſa eſt, cur incertis locis narratio collocetur, ac ferè ſi quis recte conſideret, non una erit in hoc genere, ac ſimplex narratio, ſed plures, quemadmodum plures ſunt eius, quem laudamus actiones. Sed præcepta illa teneamus oportet, rerum, quæ notiſſimæ ſint, nullam eſſe narrationem, ſed leuem quandam enumerationem cum amplificatione, præterea diuidenda eſſe recte facta, & quibuſq; ſuas addere ampliationes, ac demum proprium eſſe huic generi amplificationem, et eius

contrarium existimare, quod a definitione laudis sumi potest, vt paret tam hoc loco, quam in eo, qui positus est in primo libro, quem ibi exposuimus. illud tamen ad hanc rem pertinet, quod libro primo prætermisimus, varium esse hoc nomen laudis, nam & fusius, & pressius intelligi potest. Fusius, cum laus dicitur præconiũ ore alicuo celebratum. Pressius vero laus est præmiũ, quo afficitur is qui in ciuitate virtutem animi ostendit, idq; efficitur claritate, titulo, & recordationis sempiternæ memoria, claritas est consentiens laus bonorum, vel frequens de aliquo fama cum laude. Titulus est index cuiuscunq; operis vt etiam non præsentibus ijs, qui bene egerunt, virtus eorum cognita, & perspecta sit, memoria vero est monumentum ad recordationem magis prrtinens posteritatis, q̃ ad præsentis temporis gratiam, vt statuæ, fana, porticus & huiusmodi, Deos autem proprie non laudamus, optimorum enim in statu optimo nõ est laus proprium pręmium, sed est aliquid maius, & melius laude, ac illud forte εὐδαιμονισμον, & μακαρισμον dicũt. Sed dubiũ ẽ, q̃ nam ratione pręmio viliori se quispiam afficiatur, nam laudes virtute viliores sunt. Omnis enim virtus libera est, suiq; causa nõ alterius comparata, vnde honestum est, quod sua nos vi, ac propria dignitate allicit. Respõdetur laudes non dari propterea quod satisfaciant omnino virtuti, & probitati hominum, sed vt delectabiles magis, ac iucundiores efficiant virtutum actiones, cũ ergo laudes in sublimiori virtutum gradu nos prouocent, ideo esse virtutum pręmia dicũtur. Honor autem maius est quippiam laude ipsa, vnde optimorum est honor, & aliud est laudabile, aliud honorabile: laus enim attribuitur inferiori bono, vt ad altius prouocetur, honor autẽ vere dictus est, eius exaltatio, quem honoramus, in solio maiestatis, ita vt homines eum omnes reuereantur, & admirentur, honorabilis ergo Deus est, anima, scientia, virtus, & heros, & quælibet res preciosa, sed hæc hactenus.

Cap. XXV. De breuitate narrandi quæ, & qualis esse debent.

RIDICVLI vero quidam qui quasi lege præscripta breuem esse narrationem volunt, equidẽ in hoc conuenire arbitror illud, quod quidam, quærẽti pistori, durum, molleue pinseret. Heus tu (inquit) fieri nequit, vt bene pisetur. Proinde nec breues esse, nec longas narrationes velim, sicuti nec lõga principia, nec probationes longas. Nam benedicere in eo non est, ut quid celeriter, aut cõpendio dicatur. Sed ut media illa teneatur uia dicendi pro modo causæ, & quanto opus est, quanto opus est autem accipi uolo quantum ad iu-

dicandum sufficit, efficiendumque vt is, qui audit vera esse, quæ dicimus, putet. Perpetratum scelus, damnum illatum, iniuriam factam. Postremo vti tantum, quantum ipsi volumus, credat. Aduersarius cõtraria via nitetur. Inserẽda vero narrationis sunt, quæ virtutem nostram obiter iudicent. Aduersariorum vitia detegant. Ego iudices constanter, & recte consulebam, vt saluos esse liberos vellet: ne desererentur. Ille contra reclamabat, vbicunque ipse fuisset, filios sibi alios non defuturos. Quemadmodum Aegiptios, qui desciuerant respondisse scribit Herodotus. Consulendum est etiã audientium voluptati, vt dicantur, quæ grata sunt, & iucunda futura iudicibus. In vniuersum reo minor, & simplicior narratio conuenit. Quæstionibus porro per inficiationem respondendum, vt aut se fecisse non dicat, aut damno non fuisse, aut iniuriam non attulisse, aut postremo non tantum deliquisse, ita, vt quàm fieri potest, longissime ab omni cõfessione recedatur. Nisi vtilitas aliqua nos illuc traducat. hoc modo, si factum est, non esse factum iniuria. Inter hæc facta esse aliqua dicendum est, quæ facta non sunt; vtique si talia esse videantur, quæ aut ad misericordiam iudicem flectere, aut in odium rapere aduersarium possint. Exemplum huius rei Apologus Alcinoi fuerit: factum se apud Penelopẽ sexagenariũ, eiusmodi est et circulus Phaylli, & in œneo prologus.

Cap. XXVI. Moratam esse oportere narrationem, & apte id fieri possit.

MORATAM vero esse narrationẽ oportet: cõsequemur autem hoc, si nouerimus, quibus rebus indicantur hominum mores. Ac primum ita nar-

randum est, vt cuiusq; tum animus, tum voluntas appa reat. Porrò quali quisque animo fuerit, tales esse eius mores intelliguntur. Animi qualitas ex fine, atq; pro- posito sumitur. Hinc proficiscitur, vt sermones, qui de rebus mathematicis habentur, morati esse nõ possint, vt puta in quibus nulla sint vestigia eorum animi, ac propositi, qui eas res literis tradunt. Cum enim mathe- matica fine careant: proposito etiam carent, cuius ratio tota pendet ex fine. At socratica illa, quæ in morũ ex- plicatione versant, proprie sunt, & vere morata: habet igitur hanc virtutem oratio, quæ ad expressionem mo- rum cuiusq; composita est: vt illud incedebat, atq; obi- ter dictitabat, quæ verba faciunt hominem audaci in- genio, & rusticis moribus videri. Item non vt cæteri nunc ex industria, & iudicio dicere, sed voluntate pro- pẽsioneq; animi equidem volebã, & statuebam nempe hoc sed putabam id melius. Nam alterum p rudentes, alterum probi sequuntur. Prudẽtes vtilia: probi hone- sta. Inseremus expositioni & breuem, cum res incredi- bilior fuerit, defensionem, & rationem factorũ. Quod in Antigone Sopho. facit. Fratrem se plus dilexisse, q̃ maritum, & liberos. Nam illis amissis, comparari, ac substitui alios posse: fratrem, simulatq; ad inferos parẽ tes issent, instaurari, & renasci nunquã, quod si destitu- ti fuerimus his, nec causa, quã subdamus, occurrat: hoc ipsum fatendum erit, non ignorare nos videri incredi- bilia esse, quæ dicamus, verum tales nos natura compa ratos, & institutos esse. Alioquin fere qui audiunt om nesminime adducuntur, vt credant, quenq; aliud face- re uoluisse: q̃ quod vtilesibi futurum putarit. Sed & affectibus quoq; in narratione vtimur, & iis, quæ affe-

ctibus coniuncta videntur, aut sequentia; præsertimq; iis, quæ nota, ac perspecta sunt iudici; & quæ, aut in nobis, aut in illo insunt, vt ille recessit subaspiciens. Et quod de Cratylo legitur apud Aschinem, inclamantem, interminatéq; manus subinde quassare. Quæ omnia quia verisimilia sunt, mollissime accipiuntur. Quo fit ut per hæc, quæ natura sciunt omnes, seu notas, quasdam, ac p signa, notitia subrepat eorum, quæ nesciũtur. Huius rei multa apud Homerũ reperiuntur exempla. Mox anus ora, oculos, manibus complexa duabus, Plorabat. Qui mos est incipientium flere. Cæterum simulatq; irrupe-ris enitendum est tibi, ut talem te, & aduersarium iudices putent, qualem uideri utrunq; expedit. Vt te, & illum eadem opinione spectent, ac prosequantur in finé, quam initio conceperunt. Ita tamen, ut sciamus fieri id occulte oportere. Hoc quam sit uerum, argumento est id, quod experiuntur omnes, quotiens externus aliqs nuncius appulit, quanuis enim ignotus, atq; alienus sit nobis. statim ñ opinionem aliq̃ de homine illo concipimus. Illud scire oportet, narrationé posse in multos locos incidere. Ac plerunq; non initio causarum. Ad deliberationes narratione non est opus, quoniam futurorum nulla potest esse narratio: aut si narratio in eo genere adhibetur ulla, ea de præteritis sumitur, quorum admonitio facit, ut rectius de futuris, & grauius consulatur; siue damnando illa, siue probando, ad utilitatem partis eius, quã tuemur, referre oporteat. Sed qui hoc facit, non facit, ut cõsulens. Iam illud debet perspectũ esse, quotiens res narrando minus credibilis uidetur, solere affirmationem aliquam, & promissionem adhiberi, effecturos nos: quæ pollicemur, ac probaturos

ſtatim: opiniones differant, donec in reliquum ordinẽ reducamus, quæ doceri voluerint. Quod Hæmo apud Sophoclem facit, & in Oedipode apud Carcinum Ioſcaſte, quæ interroganti ei, qui filium quæreret, ſemper repromittit.

Cap. XXV. & XXVI.

,, RIDICVLI vero quidam, qui quaſi lege. Virtutes narrandi plu-
res eſſe dixere alij, ſed vnam tantũ poſuit Ariſt. vt ſcilicet morata ſit:
moratam vocat eam, q̃ ſit moribus hominum accommodata, ſed pri-
mo loco redarguit eos, qui breuem eſſe debere illam præcipiunt, quando hu-
ius rei nulla inſtitutio eſſe queat, niſi ea, quam res poſtulat, Cicero quoq; de
,, orato. Iam vero inquit narrationem, quod iubent veriſimilem eſſe, & aper-
,, tam, & per breuem, recte nos admonent, quod hęc narrationis magis putant
,, eſſe propria, quam totius orationis valde mihi videntur errare. Sed aduer-
tendum eſt Ariſtotelem hoc loco res inſpexiſſe, non orationem. Eſt enim bre
uitas rei, eſt & breuitas orationis, breuitatem rei res ipſa facit, cum poſtulat
vt pauca de ipſa dicantur, breuitas orationis artificio dictione, figura, mem-
bris, clauſula, compoſitione, ac numero, vt dictum eſt, perfici ſolet, quo fit ut
multa breuiter, & pauca prolixe dicere valeamus, nã breuitas eſt nihil aliud,
niſi res ipſis tantummodo verbis neceſſarijs expedita: quare adhibenda eſt,
,, vt ait Cicero cum aut res nõ egent longæ orationis, aut tempus non ſinit cõ-
,, morari, & alias, hæc in hoc genere idcirco vtilis eſt, quod rebus ipſis, et par-
,, tibus cauſæ, non verbis neq; extraneis ornamenris animus auditoris tenẽdus
eſt. Certe autẽ narratio eo modo breuis eſſe debet, quo diximus, nec longa,
nec breuis, ſed naturis accommodata, vt Ariſtoteles docet, conſulendum eſt
,, etiam auditorum voluptati. Vnde Fab. quanto opus eſt autem non ita acci-
,, pi volo, q̃tum ad iudicandum ſufficit, quia non inornata debet eſſe breuitas,
,, alioquin ſit indocta, nam & fallit voluptas, & minus longa, quæ delectant,
,, videntur. Præterea breuitatem narrationis integre ſeruare non poſſemus, ẽt
,, ex præcepto, quoniam inſerenda ſunt narrationi etiam multa, quæ uirtutem
,, noſtram obiter indicent, aduerſariorum vitia detegant, faciles quædã ironię,
,, breuia dicta, ſententiolę & alia id genus quaſi ſemina alieno in ſolo ad vim:
,, & voluptatem ponenda ſunt. Vnde etiam Plato in libro quarto de legibus,
,, de prolixitate inquit & breuitate ſcribendi curare nimis ineptum eſt, non
enim longiſſima, aut breuiſſimo, ſed optima ſunt, vt arbitror, eligenda. Sed
quoniã reus narrat, narrat & actor: ideo minor, et ſimplicior narratio reo cõ
uenit, quoniã reus nihil aliud tentare debet, niſi vt ab omni confeſſione peni
tus recedat, hoc autem inficiando commodiſſime faciet, & hoc quoque loco
Ariſtoteles tangit conſtitutiones, non feci, non nocui, non tantum nocui, & re
liqua. Sed ſi fateri aliqua velimus, caute id faciemus, ac ea tãtum fatebimur,
quæ vtilia noſtræ cauſæ videbuntur, vtilia vero erunt, quæ reo cõciliant audi
tores, & aduerſario infenſum reddant. Sed actor, & is qui perſequitur multis

petitionibus

petionibus fugiētem in varias suspiciones eum mittet, ac plura dissimulabit, quę augere commissa, & iniuriam delinquentis maiorem facere videbunt, quare nec adeo simplex erit, nec minor actoris narratio. At hoc diuinum in narrando, ac admirabile iudicatur, vt naturis hominum, ac moribus conueniat, quod quomodo efficiatur, quaue arte comparetur, quibus dictionibus et figuris absoluat, diximus ante, morata igitur erit oratio si ostendemus propriam cuiusq; voluntatem verbi gratia, bonum vel malum, ostendetur autē voluntas, & aliqua actione, & fine, voluntatem hoc loco electionem significat, & recte προαιρεσις græce dicitur, omnis autē electio volūtas est, sed non omnis voluntas electio, nempe aliquid amplius, q̃ voluntas electio est, nam electio pluribus rebus propositis efficitur: voluntas plerunq; nullo rerū delectu, sed re vna tātum proposita induci solet. Electio igitur siue bona, siue mala sit, in fine ostenditur, hoc est in actione aliqua, nanq; ab opere intentio dignosci solet, & ob id mathematice rationes mores non habent, quoniam electione carent, carent autem electione quoniam fine carent id est non habent eligibile, nam vbi non est eligibile, neq; electio, vbi nō est electio, neq; mos, eligibile autem, & id quod in cōsilium venit, q̃q̃ re ipsa idem sint, ratione tamen differunt, nam quod in consilium venit, quæstioni subijcitur, id est huiusmodi est, vt de eo quæri, & dubitari possit. Sed quatenus illud ipsum est definitum & certum, eligibile vocatur, quo fit vt electio cōsilij finis habeatur, cum igitur disciplinæ suis nitantur principijs, sunt enim certa, & indubitata scientiarum principia, in his nulla electio & nullum consilium quærit, et q̃q̃ est mathematica quæstio, non tamen est mathematicum consilium, non enim quia consilium omne quæstio est, ideo sequitur vt omnis quæstio consilium sit. Sed hæc omnia sunt in tertio Ethico. libro clarius ab Aristo. demonstrata, mathematicorum ergo & disciplinarum sermones electione carent, et mores: sed Socratici morales sunt, id enim studiū Socratis semper fuit, vt Hominum electiones, & studia sectaretur, & eos sermones abnueret, quibus rerum vis explicari possit, vnde Hor. Rem tibi Socraticę poterunt ostendere cartæ, moralia igitur sunt et dicunt, quæcunq; mores singulorum sequi videtur, nam dicere, quod ille simul acclamitās veniebat, ostendit truculentos, & malos hominis mores, nanq; incompositi moris, & animi signum est incedēdo loqui. Sed reliqua, quæ dicuntur ab Arist. per se clara, et aperta sunt.

Cap. XXVII. de probationibus ad quæstiones accommodatis.

PROBATIONES esse oportet ad demonstrationem earum rerum, quæ in cōtrouersiam versantur idoneas. Cūq; genera quæstionum quattuor habeantur, necesse est, vt ad id, quo de cōstituta quæstio est demonstratio omnis nostra, & confirmatio accommodetur, uerbi gratia, si quæstio sit non feci. Illuc om-

nis argumentatio conferẽda est, pari modo ad cæteras quæstiones. Non obfui, non tantum deliqui. Iure feci, idẽ seruandum, si in eo sit lis, an hoc sit factum. Illud hoc loco monere inter necessaria est, vnã esse q̃stionẽ tantum: eam videlicet, quæ de facto oritur, in qua necesse sit improbũ esse ex litigatoribus alterum. Nulla enim potest ignorantia defendi: qui in eo genere malã causam suscepit. Quemadmodũ potest, cum de iure lis est. Quamobrẽ in hoc diu versandum. In cæteris effugiendæ sunt moræ. Oratio, quæ ostentatione cõponit᷑ ferè tota amplificationibus constat; quibus res, quas in aliquo laudamus, aut præclaras, aut vtiles fuisse, sine vllis argumentationibus per exornationẽ ostẽdimus. Nõ enim dubia firmantur, sed ea, quæ pro certis posita sunt, augẽtur: raro enim probationibus in eo genere locus est, nec nisi, cũ incredibilia alioquin sint futura, q̃ dicimus, aut quotiens res illæ in alios referuntur, non in eũ, quem laudamus. Habent, & cõcionales causæ, cõtrouersias suas, & q̃stiones, nã aut fieri nõ posse, quod consulitur, dicimus: aut posse quidẽ, sed honestũ non esse: non vtile: non tanti momẽti. Est aũt in omni consilio diligenter considerandum, an is, cõtra quem dicimus: alias quoq; falli opinione sit solitus, siquidẽ argumento erit, vt is, in ea quoq; causa, q̃ nunc agitur, videatur male sentire. Ac sunt quidẽ exẽpla in deliberationibus potẽtissima, in iudiciis Enthymemata dominant᷑, illæ de futuris habẽtur, hæc de factis, aut non factis instituuntur: quod genus demonstrationẽ, & necessitatẽ maxime recipit. Nã simulatq; facta res est icipit necessaria esse. Enthymemata nõ serie continua effundenda sunt, sed inter miscenda. Alioquin obscurantur inuicẽ,

& afferuntur. Nam & modus adhibendus est numero, proindeq; Homerus recte cũ dicit. Tot cõmemorasse videris, quot vir cõsilio præstans rerũq; peritus. Notatione dignũ est, Poetã non qualitatẽ, & genus rerũ, sed numerũ significare voluisse. Necessaria est & electio, breuiter vt interdũ, quæ erunt satis aperta, ponantur. Ne ad quanq; rem Enthymemata & argumẽta quæramus philosophorũ scilicet quorundã cõsuetudinẽ imitati, quibus ea, q̃ probant, credibiliora, clarioraq; sunt, quã ea, q̃ in illarũ rerũ, probationẽ assumuntur. Quotiens aũt mouẽdus est affectus, residere debẽt Enthymemata. Alioquin aut elidet affectus, aut ipsa temere iactabũtur. Nã & motiones duæ, q̃ simul exerceantur, mutuo attritu lædunt; atq; alterũ sequi necesse est, aut vt altera alteram opprimat, aut vt remissior vtraq;, ac debilior fiat. Eodẽ mõ cum mores alicuius expresserit dicẽdo, separanda est acrimonia omnis, & sollicitudo probandi: quia vim morũ, atq; proprietatẽ illã, itemq; hominũ volũtates, & animũ ratiocinatio nõ põt attingere. Sentẽtiis tum narrando, tum cõfirmãdo vtendũ est, atq; illis dupliciter. Interim vt ad morũ exp̃ssionẽ accõmodentur: dedi: credidi: q̃q̃ sciens non esse oĩbus credendũ: interim vt ex affectu ductæ videantur. Nec pœnitet me, q̃uis impie, & inique tractatũ: apud illum quæstus erit, & lucrũ: nõ ius, & æquitas superest. Difficiliorẽ esse deliberandi rõnem, q̃ iudicandi cõstat, nec iniuria, qm̃ illic de futuris: hic de p̃teritis agitur, p̃terita sciuntur, & vatibus: vt Epimenides cretẽsis scribit. Is enim futura non p̃cinebat. Sed de præteritis vaticinabatur, duntaxat iis, q̃ adhuc essent incerta. Præterea in iudicio legibus statur, quarum præscripta, ceu prin-

cipia quædam, atq; proloquia sequimur. At vbi princi- pium habetur, facile est ratione͂ conficere. Deinde non sunt diuerticula in eo genere admodum multa, vt per- sonã aduersarii infamare, suã ornare: excitare affectus: sed nulla prorsus, nisi quis illa, extrinsecus, per digres- sionem arcessat. Quare adminiculis illis vti solemus, quotiens nos præsidia vera destituunt: quod oratores Athenis sequi consueuerunt; & præsertim Isocrates, quippe qui vel cõsulendo inuehi, & accusare sit solitus, vt in Panægirico Lacedæmonios, & ĩ sociale oratione Charetem. In genere quoq; demõstratiuo externis lau- dibus sæpe illustratur, & ampliatur oratio, quod facit Isocrates, introducto semper aliquo per egressionem, qua susceptæ cõmendationis orbem impleret, atq; hoc est quod dicebat Gorgias, Nunq̃ sibi verba deesse: nã si de Achille diceret Pelleũ laudabat, deinde Aeacum, postremo Ioue͂ ipsum. Simil'r si de fortitudine habe͂da esset oratio primũ hæc, & illa, inde præberi dicebat, tũ deinde qualis, nam ea virtus esset & quanta monstra- bat. Ergo cui probationes, argumentaq; supplerent; vtrũq; præstabit, vt & morata sit, & Enthymematis fre quens oratio. Quod si Enthymemata desint, ad alte- rum p̃sidium confugere oportebit, ac vir quidem bo- nus magis operã dabit, vt probus ipse, atq; grauis esse, q̃ vt oratio eius exquisitior, & accuratior videatur.

Cap. XXVII.

" PROBATIONES esse oportet. Tertia hæc pars orationis, quæ ad probationes pertinet, expresse cõtinet, quid Arist. sentiat de cõstitu- tionibus. Latini hanc parte͂ de confirmatione, et cõfutatione inscribũt, græci αγωνα vocãt, Aristo. vero πιστεισ. Probationes itaq; nullũ habent vsum in oratione aliũ, nisi eũ, quo res cõtrouersę ostendunt̃, & q̃ qõne ponunt̃. Sed

quoniam quæstionum genera quattuor habentur, necessario sequitur vt omnis probatio, et demonstratio ad id accommodetur, de quo lis, et quæstio est: decet ergo scire quot sunt quæstionum genera, quæ quanq; toties tacta sunt ab Aristotele, nõ tamen suis nominibus expressa sunt, et id ea ratione factum puto, quod in omni orationis parte illud est obseruandum, vt talem nobis auditorem comparemus, qualem desideramus, vnde fit vt in proemijs ea semina sint iacenda, in quibus, vis earum rerum, de quibus dicemus contineatur, in narratione quoque ita omnia inter se conspirare debent, vt quasi vnum esse videantur, in probatione id etiam magis efficiemus, quoniam ibi suus erit locus, in Epilogis autem vel amplificando, vel imminuendo attentare oportet, quare idem modo diuerso passim efficiendum est, hinc illud egregium in oratione fiet, vt vna illa sit, vt cum re nata, cum occasione alita, cum personis aucta videatur. Quare si quæstio erit de facto vbi coniectura plurimum valet, tunc id proemio innues, narratione seminabis, probatione ostendes, Epilogo amplificabis, quod in eo genere fieri maxime debet, ita vt in singulis partibus aliquod inficiandi genus appareat, idem seruabis cum de iure quæreiur, et eadem vteris formula cum definitiua cõstitutio, vel alia incidet. Atq; hoc sit vniuersale quoddam, atq; commune pręscriptum quod ab Aristotele primo ponitur. Deinde comparat inter se cõstitutiones, quatenus ad eas se habent litigantes, inquiens, quod in quæstione vbi factum quærit necesse est improbum, et malum videri alterum, vel reum si quod factũ sit, factum negabit, vel actorem, si quod factum non sit, factum accusabit, quoniam ignorantia non potest hoc loco alteri excusationem vllam afferre, sicut in alijs quæstionibus, ex hac comparatione manat alterum præceptum, quo monemur in hoc genere quæstiones immorari debere, ac diu, diligenterque versari, ne damnum, et dedecus patiamur, nam si victi fuerimus summum dedecus incurremus, siue actores erimus, siue rei, nam malitia, et improbitate peiorem causam suscepisse videbimur, quare in hoc diu versandum, in cæteris fugiédę sunt morę. Ita interpretatur. Hermolaus et videtur legere χρονιστέον alij χρηστέον legunt, et vertunt vtendum, id est vti debemus ea oratione, quæ ostendat malum et improbum esse aduersarium, et nulla excusatione dignum ob ignorantiam, sed hoc non placet Hermolao. Ego vtranque lectionem ex veteribus agnosco, et puto eam esse Aristotelis mentem vt concludat nos debere diligenter et multum in eo versari, et recte omnia considerare, quoniam quæstio illa, in qua de facto quęritur, id habet, vt necessario alter ex litigantibus malus videri oporteat, quis ergo est, qui non debeat omni contentione prouidere ne malus videatur? Atq; hæc in genere iudiciali sunt obseruanda. In demonstratiuo autem amplificatio probationis vim tenet: namq; amplificatio confirmationem, imminutio confutationem quandam redolere videt. Sed incidunt sæpe tempora, vt cum res in eo genere opinionem superare videatur, probatione vtendum sit, tunc enim quemadmodum in narratione pscriptum est, solemus affirmationem, et promissionem aliquam adhibere, qua pollicemur effecturos nos, q̃ recipimus, et probaturos statim, quæ proponimus. Quod Hæmõ apud Soph. i Antigone facit, quare sicut pollicemur, ita præstare debemus. Cum igitur incredibilia sunt, quę narramus, tunc probatio subijcienda est, incidit etiam probandi tempus, quotiens res narrandæ

in alios referuntur, non in eum, quem laudamus, vel melius dicerem, cũ quis ea reprehendit, quæ nos laudamus, vel vt alias Hermo. cum rationem habe-
„ mus subiectam, quæ facile reddi possit. Dixit Aristoteles demõstratiuum ge nus probationes ferè nõ habere: ferè, quoniam aliquando habet, habet autem, cum res, quæ dicitur, eccedit, veritatẽ vr̃ aũt eccedere veritatẽ, ita vt incredibilis appareat, habet etiam probationem, cum facile ratio reddi potest, sed mihi plus arridet, cum alius causam habet, id est cum alius accusat ea, q̃ nos laudamus, tunc enim opus est, vt probemus ea esse vera, quæ ab aliis reprehẽduntur, vel tunc probatione opus est in hoc genere, cum res illæ in alios referuntur, non in eum, quem laudamus, vt si quis neget prudenter, et iuste factũ ab eo ipso, quem laudamus, sed dicat alium suasisse, alium impulisse, tunc nos probare debemus id non ab alio, sed ab eo ipso, quem laudamus, prouenisse. Cæterum nec controuersiis carent suis forenses, et senatoriæ causæ, nam de futuris, deq; iis, quæ fieri, vel non fieri possunt, dissensio, et quæstio incidit. Itẽ de vtilibus, de commodis, et de rebus magis, vel minus bonis, et vtilibus lis esse solet, vnde fit, vt in eo quoq; genere probanda sint plura, et loca illa sint necessaria, quæ in primo libro sunt explicata. Sed confutationis species quædam uidetur, cum is, contra quem dicimus, alias quoq; falli opinione sit solitus, sed si machinæ illæ inter se comparantur, quibus deliberatio, et iudicium uti solent, certe in deliberatione exempla, in iudicio Enthymemata plus ualere cognoscemus. Ratio est, quoniam Enthymemata necessitatem, et demonstrationem respiciunt, hanc in factis potius, quam in futuris aspicimus: cum ergo in iudicio facta pendantur, necessario sequitur, ut Enthymemata plus ualeant, sed res futuræ, præteritorum exemplis confirmari solent, quod enim in re simili alias factum est, id fore consimile in futura iudicari solet. Facta hac comparatione præceptum maxime obseruandum præbet, hoc ad usum pertinet argumentorum. Debemus inquit uti argumentis non serie continuata, quoniam impeditur auditorum memoria, nec facile percipit tam constipatam, et refertam sententiam, nec debemus omnia in mediũ afferre, quæ possumus, nam clara, et aperta sunt omittenda, neq; item omnia sunt argumentis confirmanda, nam sæpe fit ut illustriora sint ea, quæ probamus, quam initia & assumpta, quæ sumimus ad probaudum, quod vitium simile est, ac siquis tenebris domum illuminare vellet, nam semper notius id esse debet, quod sumimus vt probemus, q̃ quod probandum suscipimus: ratio enim à cognitis & penitus perspectis, ad incognita, & incerta proficisci debet, cum ergo serie continenti, aut frequenti argnmentorum vi vti non debeamus, certum est, quod aliquid est interponendum quod Enthymemata separet, & disiungat, quare illud erit, quod in omni oratione facere debemus, quod à Platone & Demosthene, & quibusq; probatissimis oratoribus est obseruatum, nam vbi Enthymemata dederis, ad affectus conuerte orationem, vel ad mores alicuius exprimendos, caue autem ne id simul facias, nam debilitatur, & infringitur nimis ea vis orationis, in qua probatio, & affectio vel mos permiscetur. Diuersi enim animorum motus diuersas in partes rapiunt eos, & propterea vel remittuntur, vel læduntur inuicem, quare cum nulla vis alia sit trahendi, & intorquendi animi oratori concessa, ideo ne machinas eas debilitemus, sed integras omnes in auditorem vertamus, nunquam probando per-

mouebimus, aut permouendo mores exprimemus, vel conciliabimus, ecce Demosthe. in prima Olynth. probat multis argumentis, tum Philippũ esse hominem calidissimum, tum Athenienses Philippo credere non debere, tum firmissimum Philippi præsidium facile posse subuerti, ac demum Olynthijs fidem non seruaturum Philippum, post probationes ad excitãdos Athenien sium animos, & commouendos orationem vertit, atq; ita dum rem vnã facit, aliã remittit, minor enim est animorũ sensus, cum ad plura intẽdit: quare hoc memoriæ mandandũ est maxime, quod ingeniosissimus Aristoteles tam
„ valida, & probata ratione confirmat. Cicero quoq; in secundo de oratore de
„ hac parte plura dicit. Multa enim inquit occurrunt argumenta, multa, quæ
„ in dicendo profutura videantur, sed eorum partim ita lenia sunt, & reliqua
„ multa, sed nos ad Ar. Sententijs tum narrandi, tum conuestit & orator paulatim orationem Rhetor, quare de sententijs mentionem facit, & quem locũ teneant in oratione declarat, sententiarum enim vis maxima est, cum suo loco afferuntur, his enim tum narrando, tum probando vtimur, in narratione vim quandam probandi tenent, in probatione vero amplificationem & robur & celeritatem pariunt, vt & vehementius & citius argumenta velut tela contorqueantur. Cumq; sumuntur a moribus, moratam, cum ab affectibus affectam faciunt orationem, nam dupliciter nostrę dictioni sentẽtias accommodamus, aut enim ad expressionem morum, aut ad afficiendos animos
„ confirmamus eas, exempla ponuntur ab Aristotele. Difficiliorem esse delibe
„ randi rationem. Propositio est. Genus causæ deliberatiuæ difficilius est, quã genus causæ iudicialis. Fides & probatio est. Illud est difficilius, quod de rebus difficilioribus habetur, atqui genus causę deliber. de rebus habetur difficilioribus, quam genus causæ iudicialis. Ergo sequitur quod propositum est. Fides hæc & probatio Epimenidis testimonio aucta est. De Epimenide Plato. Altera probatio est. Difficilius est cuius principiũ est difficilius, atqui deliberandi, principiũ difficilius est, q̃ iudicandi. Ergo propositum verum. Tertia fides, quod paucioribus adiumentis, præsidijsq; firmatur id difficilius, deliberatio huiusmodi est, deliberatio ergo difficilior habetur iudicio, nam in deliberatione minus digredimur, & euagamus, vt patuit in proemio primi libri, & in secundo, et tertio. Probationes ergo in deliberando sunt difficiliores, q̃ in iudicando, sunt enim de rebus futuris, quarum initium latet, et nullo aut tenui adiumento extrinseco confirmari solet, sed cum probationum indigemus ad illa confugiendum, quæ extra negotium reponuntur, id Isocrates obseruat, id Demosthe. id alij oratores, sed nominatur hic Demosthe. tanq; æmulus, q̃q; hoc ab Hermog. in Demosth. laudibus fertur, quod cum delibe rat à iudiciali causa non discedit. Cæterum et demonstrantibus ampliatio illa utilis est, qua vtitur idem Isocra. ad externas enim laudes fugit, atq; hoc est quod Gorgias sibi vendicabat, dicebat enim nunquam sibi verba deesse, nã et si mens esset Achillem laudare, Peleum tñ laudabat, Æacumq;, vt deniq; ipsum Iouem, vt susceptę commendationis orbem impleret. Similis erat modus in virtutibus extollendis, nam primum hæc, deinde illa dicebat, et semper extrinsecus aliquid adijciebat, quod tale est, quale dicebat Gorgias, scilicet sibi, verba nunquam deesse sic enim currenem illud ὁποῖοι δ᾽ἐστίν, quod vertit Hermo. Tum deinde qualis, nam ea virtus esset, et quanta demonstra-

bat. Cæterum quod Aristoteles ἐπεισοδίουν ἐπαίνους et Hermolaus externis laudibus illustratur, dicit, id interpres latinus interpellatis laudibus vertit, quod non recte vertitur. Concludit autem Aristoteles, sed hoc facillimum.

Cap. XXVIII. Qua ratione argumento resistendum sit, & de argumentorum comparatione.

EX Enthymematis ea, quæ vocantur elenctica id est ad coarguendum composita, plus valent, quàm ea, quæ dictica id est monstrantia nuncupantur, propterea quod ea, quæ argutiis illis, & acrimonia commendantur, videntur fortius, & validius esse conclusa, quoniam contraria, si apponuntur, solent habere plus lucis. In refutatione non est alia ratio argumentorum quærenda, q̃ in confirmatione. Cæterum meminisse debemus quæ dicta sunt ex diuerso dupliciter posse dissolui, inductione obiectionis, & contraria ratiocinatione. In consiliis, & in foro prius rationes nostras exponimus, deinde aduersariorum dicta reprehendendo, & destruendo refellimus. Quod si multa & fortia sint, q̃ nobis obsunt, prius amollienda sunt illa, deinde subiungenda sunt nostra: quod in Messeniaca concione Callistratus fecit: qui cum dissoluisset: q̃ contra dicere aduersarii potuissent, tum deinde intulit, quæ ipse sentiebat. Verum si loco secũdo dicetur, prius cõtraria discutere oportet, & tollere, vel reprehendendo, vel rationem aliam opponendo. Atque hoc præcipue custodiendum est, cum aduersarius fidem fecisse videatur. Nam vt ab homine infamia criminum, & rumoribus ante damnato, ita quotiens benedixisse aduersarius creditur ab orationi nostra alienus est iudicis animus. Igitur occupandus est nobis apud auditorem locus, & se-

des, in quam futura oratio admiſſa, receptaque partem poſſident iudicis. Hoc autem aſſequi poteris: ſi protinus aduerſarium inuaſeris, atq; eius tela confregeris. Quamobrem cum aut omnia, aut plurima, quæ aduerſus nos adducta ſunt; impugnaueris, vel potentiſſima quæque, aut etiam num leuia quædam impuleris, tum & credibilia efficientur, & probabuntur tua. Deos inquit ille, propugnatores habebo: ego nempe Iunoné: in his, quod ſtultiſſimũ erat, & leuiſſimum, Protinus confutatum eſt. De vſu probationum hactenus.

Cap. XXVIII.

„ EX Enthimematis. Agit de confutatione, & comparat primo loco argumentorum genera, & oſtendit Enthymemata refellentia, & coarguentia plus valere, quam demonſtrãtia, & confirmãtia. Dicitque id plus valere, quod fortius & validius concludit, atqui coarguentia ſunt huiuſmodi, quoniam argutĳs, & acrimonia magis commendantur, q̃ demonſtrãtia, veram igitur propoſitionem eſſe in qua dicit Elenctica plus valere q̃ dictica, ſed quare illa commendantur argutĳs, & acrimonia? An quia in ratione, quę ad incommodum ducit, (ſic enim reſiſtimus argumento) vtraq; collectio inuerti ſolet tua ſcilicet, & aduerſarĳ, vnde oppoſita appoſita magis eluceſcunt. Sed de ſyllogiſmo & ratione ad incommodum perducente Ariſtoteles in dialecticis agit. His poſitis videndũ eſt, quando præcedere confutatio debet, & quando ſequi: ſed prius animaduerſione dignum eſt, quod Ariſtote-
„ les dicit. Cæterum meminiſſe debemus, quæ dicta ſunt ex diuerſo dupliciter
„ poſſe diſſolui inductione obiectionis, & contraria ratiocinatione. Primum fit cum aduerſariorum dicta infirmamus, ſecundum cum aliquid contra atulimus non infirmando illorum dicta, ſed noſtras rationes opponendo, aliud enim eſt alterius rationem debilitare, aliud nouas alias inducere, & quaſi contrariorum argumentorum concurſu vim vtriuſq; rationis oſtentare. Sed nos
„ ad inſtitutum in conſilio & in foro. Tempus eſt cum refutatio confirmatio-
„ nem præcedit, eſt etiam cum ſequitur. Si plura ſunt, & fortia argumenta noſtri aduerſarĳ, prius amouenda ſunt illa, poſtea inducenda ſunt noſtra. Cæterum in conſilĳs & in foro noſtra prius exponimus argumenta, deinde aduerſariorum dicta reprehendimus ſoluendo, & detrahendo: atq; id fit ſi nos primo loco dicimus: at ſi poſteriores ſumus, prius contraria ſunt diſcutienda, duplici via ſcilicet aut redarguendo, aut rationem aliam opponẽdo. Et hoc q̃q; valde ſemper neceſſarium eſt, eo tñ caſu maxime opportunum cenſetur, cũ fidẽ feciſſe aduerſarius viſus eſt. nam odiſſe, & nos & orationẽ noſtram coguntur iudices, cum alienari ſint nimia noſtrorum criminum diffamatione, quare opportuniſſimum remedium eſt ab eorum animis odium propellere,

quod fiet, si rationes aduersarij, quæ in nos contorquentur, nostrorum argumentorum duricie obtundantur. Quare fit, vt cum omnia vel plurima eorũ quæ in nos iacta sint, aut reiecisse, aut infirmasse videamur, vel potentissima quæq;, vel etiam leuia propulisse, tum & credibilia efficientur ea, quæ dicemus, & probata. Exemplum ponit Aristo. lacessiuit quisquiam iniuria mæchum quendam, mæchus lacessitus accusat eum, qui lacessiuit, tanquam impius dicens, qui me lacessiuit & iuiuria affecit, is venerem lacessiuit, & venerem affecit iniuria, ipsa enim complexuum causa est: at is qui accusatus fuit osteudit primum quod Deos nõ lacessiuit, sed defendit potius & præsto fuit, honoraui inquit Iunonem nuptiarum non adulterij dominam. Exemplũ hoc pertinet ad illud, vel etiamnum leuia quædam impuleris, in his enim tetigit,
" primum argumentum, quod erat fatuissimum, & hoc infirmato viam sibi fe cit ad fortiora: cuius autem sit hoc exemplum non habemus, atq; hæc hactenus de probationibus.

Cap. XXIX. De digressionibus iis, quæ ad mores pertinent exprimendos.

CVM vero digreditur in morem, & uitæ alicuius expositionem oratio, vtilissimum est alienæ personæ vocem dare, atq; aliis inductis fictam orationem induere. Nam si de nobis ipsis prædicemus, aut inuidiose dicere, aut prolixe videbimur. Sed & interim cõtradictionem habebuut, quæ ita docentur. Si in aduersarium, periculum est, ne, aut contumeliosi, aut agrestes insulsiq; habeamur. Hac moderatione in Philippo, & Antidosi Isocrates vtit᷑. Archilochus quoq; in iambo parum eius sumit in filiam. Nil inquit clausum est, aut impeuium nummo, nil tam iuratũ, tam sanctum, quod auro violari non possit, in alio item eiusdem generis carmine, cuius initium est ὀυ μοί τα γύγεω Charontem fabrum inducit, eundem colorem sequutus est apud Sophoclem Hæmo, cum pro Antigone patri cõmemoraret, ea, quæ alii dicere videntur. Solet interdum prodesse argumenta in sententias vertere hoc modo. Tũc præcipue reconciliari debere, qui saperent, cum maxime rebus prosperis vterentur. Tunc enim condirioni-

bus locupletiſſimis, auctiſſimiſque deciditur, habebit argumenti, & Enthymematis ſpeciem, ſi flexum hoc modo mutaueris. Si tunc redire debemus in gratiam cum ſecundum nos vtiliſſime, quæſtuoſiſſimeq; deciditur: hoc potiſſimnm conueuit, cum rebus proſperis vtimur.

Cap. XXIX. De digreſſione.

CVM vero digreditur in morem, & vitæ. Quoniam præcepto quodã admonuit nos Ariſtoteles non debere nos, cum argumentamur, aut permouere, aut mores exprimere, ſed ſeorſum ſingula inducere, ne vel mutuo attritu hæ machinæ lædantnr, vel animi remiſſiores habeantur, ideo conſequi videtur, vt de digreſſionibus agat, his inquam quæ ad affectus & mores pertinent exprimendos: hoc enim eſt neceſſarium vt ait Cicero in ſe-
„ cundo de oratore. Et quoniam quod ſæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad no-
„ ſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouen-
„ do, vna ex tribus his rebus præ nobis eſt ferenda, vt nihil aliud niſi docere vi-
„ deamur, reliquæ duæ ſicuti ſanguis in corpore, ſic illæ in perpetuis orationi-
„ bus fuſæ eſſe debebant, et paulo inferius, itaq; vel narratione expoſita, ſæpe
„ datur ad commouendos animos digrediendi locus, vel argumentis noſtris cõ-
„ firmatis, vel contrarijs refutatis, vel vtroq; loco, vel omnibus, ſi habet eam
„ cauſa dignitatem, atq; copiam, recte id fieri poteſt, hæq; cauſæ, ſunt ad agen-
„ dum, et ad ornandum grauiſſimæ, atq; pleniſſimæ, quę plurimos exitus dant
ad huiuſmodi digreſſionem, et quæ ſequuntur. Hoc igitur loco id optime facit Ariſtoteles docetq; quid agendum cum oratio in morem, et conciliationẽ digreditur, nam de affectibus ſatis eſt dictum, cum igitur laus, (vt aiunt) in ore proprio ſordeſcat, ac acerbitatis nimiæ ſignum ſit, aduerſarium noſtrum contumelijs inſolentibus vrgere, ideo cum mos exprimitur, vtiliſſimum eſt illud, quod Socrates vbiq; facir, alienæ ſcilicet perſonæ vocem dare, atq; alijs inductis fictam orationem inducere, hac moderatus Iſocrates in Philippo vtitur, et in Antidoſi, ſed egregium propriæ laudis, et alterius vituperationis moderatum exemplum habetur in Hippia, in Lyſide, Platonis, vbi Socra. ſuos, et aliorum mores ſtudioſius exprimit, qui ergo temperate, ac modeſte non vtitur his, cum ſe laudat, inuidiam ſibi concitat, cum alios vituperat, aut exprobationẽ ad directam calumniam (ſic enim λοιδορὶαν vertit Macr.) aut ruſticitatem quãdam habet. Hoc modeſtiæ genere vſus eſt Archilocbus, quem proprio rabies, vt ait Hor. armauit iambo, improbaturus enim auaritiam ſordidæ mulieris, patrem fingit in filiam dicentem, nil tam iuratum, et ſanctum, quod non poſſit auro violari, Virg. Quid non mortalia pectora cogis: auri ſacra fames? Cicer. libentius interdum de ſe prædicat. Vir. modeſto hoc genere vtitur, cum dicit in buc. ſe vatem dici à paſtoribus, aſt ego non credulus illis. Solet interdum prodeſſe. Quoniam mores ſententijs expri-
„ mi poſſunt, vel potius de moribus aſſumuntur ſententiæ, et argumenta pari

modo conficiuntur, pulcherrimum est ad varietatem sententias in Enthymemata, et Enthymemata in sententias vertere, vt exemplo docet Aristoteles et manifestum.

Cap. XXX. Quot, qualesue habentur modi interrogandi.

NVNC de ratione interrogandi dicendum. Tempestiue interrogandi multi sunt modi, primum si sumpta alicuius dicti occasione, quod aduersarius attulisset, per sciscitationem vnam efficitur, vt absurdũ, & dissentaneum aliquid efficiatur. Pericles cũ de quodam Lampone quæsisset, qui nam ritus haberentur in sacris, quæ in salutis templo fieri consueuissent, isq; dixisset. Non esse fas cuiq̃ scire ea, qui initiatus nõ esset, interrogauit an ipse sciret. Aiente illo, quid tu inquit, hoc potes, cum initiatus non sis? Secundus modus est, cum de duobus alterum manifestum est, alterũ is, qui interrogat, aduersarium concessurum intelligit. Ita vt simul interrogauerit aliquid, non interroget, quod manifestum sit. Sed in conclusionem, & in exitum conferat. Socrates cum Melitus affirmaret male eum sentire de diis. Nec arbitrari eos esse. Nunquid esse dæmones inquit inficior? fatente illo. Tum Socrates: nonne igitur Dæmones aut de diis sunt orti, aut diuinæ sunt certæ res aliquæ? nec hoc negante illo: est igitur aliqs, inquit, qui deorum filios esse credat, Deos esse nõ credat? Tertia ratio est, vt tunc percũctemur, cum aut pugnantia, aut admirabilia dicturi videtur, quos percunctamur. Quarta, vt tunc, cum nõ simpliciter absoluteq;, sed ambigue, & cauillando responsuri sperantur, cuiusmodi sunt illæ calumniæ, est vt fieri possit, & vt non possit. Item est partim, partim secus. Item interim, in-

terim

terim contra. quomodo quotiens respondebunt scire licebit hæsitare illos, & conturbatos esse. Alioquin pedem coferre non oportet, nec præmendi, aut vrgendi sunt vltra. Nam simul atq; congrediare, & bene respõdisse, & vicisse videbuntur. Nam multa interrogari nõ possunt, dum imbecillitati, ac fastidio audientium parcitur. Quamobrem Enthymemata quoq; ipsa cõtrahi maxime, & conuerti debebunt.

Cap. XXXI. De modo respondendi atq; eius vsu.

RESPONDENDI quoq; nonnulla habentur præcepta, atq; ambigua quidem quotiens proponuntur respondendum est per diuisionem, atque distinctionem, oratione perpetua, non concisa. Ad ea vero, quæ contra videbuntur, statim sub ipsam responsionem annectenda solutio erit, nec expectandum vt aduersarius ausam arripiat, qua uel interrogando sequentia uel concludendo ipse nos capiat. Cæterum difficile non est, intueri ubi sita sit ratio: uerũ tum hoc, tum qui sit dissoluendi modus, peti potest ex Topicis, illud quoq; præcipiendum uidetur, ut qui ea, quæ interrogatus est concludit, causam conclusioni subiiciat. Sophocles à Pisandro interrogatus, an quadraginta uiros in repub. constituendos una cum reliquis sensisset, cumq; sensisse se diceret, isq; instaret, num perniciosum ei illud uideretur. Quid ni, inquit, tu igitur ait Pisander perniciosum consilium dedisti. Respõdit, dedisse, quia melius, aut commodius dari non poterat: Lacedæmonius quidam cum in iudicio ob magistratum male gestum, qui apud illos Ephori nominantur, capitis postularetur, interrogatus an cæteri iure supplicia essent affecti? Iure respondebit, at tu inquit ille, idem iudica-

ſti?non negauit, iure igitur, & tu ſupplicium dabis. Nequaquã inquit ille, nam hæc illi ſordibus corrupti cenſuerunt. Ego, mihi quod videbatur, ſanxi. Quamobrem neq; poſt concluſionem interrogare oportet, niſi quàm plurimum ſupereſt ueri.

Cap. XXXII. Quomodo & quando ridiculis utendum eſt, ex Poetica ſumere oportet.

RIDICVLORVM qui uſus in controuerſiis probaretur. Nam & hoc exigi ſolet ab oratore, ut quemadmodnm dicebat Gorgias, utrunq; debet̃ præſtare, qui dicunt, ut & ſtudium, intentionemq; aduerſarii ſciant riſu aliquo ſoluere, & riſum contra intentione, ac ſtudio frangere, abunde expoſuimus, in iis, q̃ de Poetica ſcripſimus, ibi genera omnia enumerauimus, quorum alia liberalibus ingeniis, alia ſeruilibus accommodari docuimus: inde quæ huic operi neceſſaria erunt, haurire uolentem oportet. Eſt autem ironia quædam uelut illuſio, uel diſſimulatio, ſcurrili dicacitate liberalior, atq; uenuſtior, qui enim illud, ſua cauſa illudit, ſcurra uoluptati ſeruit alterius.

Cap. XXX. XXXI. XXXII.

NVNC de interrogandi. Non modo maximas orationis partes exe » quitur Ariſtoteles. Sed paruas, & minutas vt nihil deſiderari poſſit, egit propterea de digreſſione, agetq; de interrogatione, & reſponſione deq; vſu ridiculorum. Forte autẽ id eſt apud Fabium de altercatione, quod eſt apud Ariſtotelem de interrogatione. Oſtendit quattuor eſſe interrogandi tempora. Primum eſt, cum ex aſſumptis, minus quod eſt, ab aduerſario conceditur, & propterea in incommodum deducitur, interrogatur enim, & petitur aſſumptio illa, qua per conceſſionem aduerſarij cõfirmata, in abſurdum, & diſſentaneum aliquid ratio deducitur. Non eſt fas (inqnit ille) cuiquam ſcire ſacrorum ritus, niſi prius initiatus ſit, hæc maior eſt aſſumptio, ſed minor interrogatur, an ſciat aduerſarius ſacrorum ritus? reſpondet aduerſarius ſe ſci-

re,hoc posito,necessario conuincitur ipsum esse mendacem,quoniam initiatus non erat. Hæc res Pericli aduenit aduersus Lamponem. Periclis laus maxima in Phædro. De Lampone etiam Plato mentionem facit, hoc loco sæpe vsus est Socrates. Alius locus est etiam in Apologia vsurpatus a Socr. Accusauerat hunc Melitus,tanq̃ impium,& qui negaret Deos,Socra.interrogando ostendit se deos non negare,sed anteq̃ verba Socratis expliceneur,ad Aristotele veniamus. Duo assumpta sunt,patet vnum,latet alterum , sed ab aduersario concedi potest,quod igitur patet,non interrogatur, sed interrogatur aliquid aliud ad id conferens,verbi gratia Melitus dicebat Socratem negare esse Deos,tum Socr.aliud interrogat dicens,nũquid dæmones esse fateor? Fateris(inquit Melitus)tum Socrates, nonne igitur Dæmones aut ex dijs orti, aut diuinæ sunt certæ res aliquæ?ita,respondit ille,subiungit Socr. & in conclusionem,atq; exitum confert , est igitur aliquis qui deorum filios esse credat,deos esse non credat?hoc exemplum iterum alio proposito etiã supra est allatum,& in apologia Socratis reperitur apud Pla. Tertius, & quartus interrogandi modus à natura sumitur eius rei,quam sciscitari volumus, nanq; aut incredibilis est,& sibi repugnans,aut anceps,in priori,interrogamus ad eum finem,vt aduersarius incredibilem,aut repugnantem afferat responsionem,in posteriori,ut cauillationis quadam suspitione aduersarium debilitemus,vtriusq; rei exẽpla in Socr.reperiuntur,mirus enim fuit in interrogando,ecce in Lyside dum quærit,an in similitudine,vel dissimilitudine amicitia sit collocata,quoniam hoc partim verum est,partim falsum,ideo interrogat,vt qui respondet,si distinguere nesciat,victus & reiectus videatur,in Sophistas vero tanto interrrogandi artificio fertur,vt nihil absurdum sit, nihil & inauditum,in quod tanq̃ in profundum præcipites non cogãtur ire, nam in Minoe totum interrogat,illi pars respondetur . In Lippia vis , & natura quæritur,illi datur quod naturæ particeps est,in Hipparco definitio vera sciscitatur,communis,& vitiosa profertur,atq; in subtilibus quæstionibus, & ambiguis,vt Sophistarum ignorãtiam Socrates notet,semper est vsus,subsanat autem,& irridet victos,& cõfusos,nec amplius vrget , vt in Gorgia Polum,& alios,quod præceptum est optimum in Aristotele dum dicit. Alioqn
„ neq; premendi,aut vrgendi sunt vltra,nam simul atq; congrediare , & bene
„ respondisse,& vicisse videbuntur. Parcendum igitur est,nec amplius interrogandum,tum ob dictam causam,tum ne iudicibus fastidium parias ob plures interrogationes,& eorum imbecillitatem offendas. Quamobrem Enthymemata quoq; ipsę contrahi,vel cõuerti debebunt,illud συςρέφειν alius interpres conuolui dixit,quod non intelligo. Sed in hoc videatur contrarium illi, quod ante dixit,Enthymemata esse interrogationibus obscurãda, vt capiantur,qui respondent,interrogationibus esse parcendum ob imbecillitatẽ auditorum. Dicerem ego eadẽ quoq; de causa,sic enim συςρέφειν verto, contrahi Enthymemata debere, vult enim Aristotel.sententias in Enthymemata & hæc in sententias conuertenda esse,ob eandem causam, ob quam quæstionibus præcipit abstinendum, id est ob imbecillitatem iudicum,qui neq; plures interrogationes,neq; plures sententias,neq; plura et continua Enthymemata ferre possunt Sed et hoc ad varietatem quoq; et iucunditatem orationis pertinet, Quoniam vero præcipua Dialectices eius pars, quę Topice nominatur

in interrogando, et respondendo posita est, ideo qui exactius hãc rem vniuersam videre cupiunt, Aristotel. petant fontes, & suos libros Topicorum inspiciant. Cum vero qui interrogat, aut in ambiguum, aut in absurdũ, aut in incredibile, aut in contrarium ducere cupiat eum, qui respondet, necessario sequitur, vt is qui respondet, adeo callidus, & circunspectus sit, vt nõ sinat aduersarium voti compotem fieri. Quare totidem præcepta respondendi, quasi totidem remedia sunt contra cõparanda, in ambiguis ergo distinguet, in contrarijs ratiocinabitur, in absurdis, & incredibilibus medellam quandam afferet: ambigua enim idcirco ambigua sunt, quoniam non absolute alteram contradicentiæ partem obtinent, sed parte vna confirmationem, parte altera negationem habent, nam media est inter vtramq;, vnde in ambiguis distinctio plurimum valet: & tanquam ignis partes rerum seiungit, vnde etiam non immerito velut alter Prometheus laudãdus est is, qui eo igni rebus, & controuersijs hominum adhibito incerta, & dubia soluat, hoc enim vnum est ex his machinis magnum, quis Dialectica ad oppugnãdas difficiles quæstiones adhiberet solet. Hoc egregium munus summo, ac principi viro, ac fere diuino tribuitur à Platone, in hoc Pericles excelluit, Aristoteles siquis alius. Distinctio igitur ambiguis adhibenda. At contraria ipsa ratione soluuntur, quare sub ipsam responsionem ratio, quæ admodum difficilis non habetur, commode subijcienda est. Sed opportunum illud est hoc loco, vt qui respondẽdo interrogationem in conclusionem confert, causam statim subijciat: cuius rei exẽpla ponuntur ab Aristotele, quis ergo interrogandi vsus in oratione habeañ, & quæ sit ratio respondendi. Explicauimus pro tempore quidem satis, sed quantum ratio ipsa dialecticorum postulat, non plane satis, quare à Topicis id omne perfecte mutuandum est. De ridiculis & facetijs multa sunt dicta à præceptoribus artis, multa ab Aristotele in poeticis, vt ipse ait, multa nos in vrbanis explicauimus, quare satis erit hoc loco si ostendamus vsum esse necessarium, vel Gorgiæ testimonio, sæpe autem tanti ponderis iocorum, & risus leuitas esse solet, vt aduersarius plus mali a ridiculis, q̃ à serijs accepisse cognoscat, nollo scurras, nolo dicaces, sed amo facetos, & vrbanos liberales illos, & moratos homines, qui sui gratia, non aliorum voluptati iocanẽ, Amo inquit Cice. verecundiam, vt nos quoq; supra ostendimus.

Cap. XXXIII. De peroratione, atque eius præceptis.

PERORATIO, quã Epilogum vocant quattuor partibus constat, vt conciliemus nobis, auertamus ab aduersario iudices, vt amplificemus, minuamus, vt excitemus, & componamus affectus, vt memoriam iudicis repetitione rationum nostrarum reficiamus. Est enim ferè insitum natura, atq; sequens, vt simulac

mulat nostra probauimus iudice, quæ aduersarius de-
fenderet, falsa monstrauimus: tum commendemus nos,
illum vituperemus, & premamus inuidia. Duæ vero
sunt res, quarum alteram saltem intueri debent hoc lo
co, qui inclinationem iudicis ad se petunt. Primum est,
vt bonus vir simpliciter iudicetur, proximum vt si non
omnino integer saltem à tali culpa remotus esse videa-
tur, eodem modo enitendum est, vt aduersarium aut
omnino malum, atque improbum demostremus, aut si
id non poterit saltem eoipso in genere, quo arguetur,
affinem vitio esse dicamus. Quibus autem hoc rebus
efficere possimus, locos omnes retro in præceptis atti-
gimus. Rebus ita monstratis consequens est, & naturæ
cõsentaneum, vt amplificemus eas, & prosequamur ho-
nore verborum, aut contra attenuemus, & abiiciamus.
Nam antequam de rerum quantitate, magnitudineque
dicatur: constare de rebus oportet, quemadmodum &
corpora, quæ adoleuerunt, necesse est, antequam cresce
rent, materiam aliquam habuisse, quæ posset, magnitu-
dinem illum, & incrementum accipere. Qui sint loci, ex
quibus minuatur, & tollatur oratio, superius nobis ex-
positi sunt, postquam vero & res ipsas, & magnitudinẽ
earum ostenderis totos effundere affectus, & instãtius
præmere, & perturbare iudicem conuenit, vt misereã-
tur: indignentur: irascantur: oderint: ament, contendãt,
æmulentur: inuideant. Affectus qui essent, & quomo-
do mouerentur, hoc quoq; supra executi sumus. Post
hæc reliqua est pars, recolendi, atq; ad memoriam redu
cendi, quæ diximus. Sunt hic illa seruanda, quæ quidã
in exordio male præcipiunt, vt res, qua de agitur, faci-
lius intelligatur: sæpe numero repeti volũt. Verum in

exordio satis est ostendere rem, & indicare ne is, qui audit, quid sit, quod in iudicium adducatur, ignoret. Hæc omnia quibus causa continetur, renumerando, & decurrendo per capita breuiter reuoluenda, cogenda, & subiicie̅da sunt oculis. Igitur initio conclusionis dice̅dum est, persoluisse nos omnia, quæ polliciti sumus, deinde & quæ diximus, & rationes, quas attulimus, explicandæ. Solet aut per collationem aliquando eoru̅, quæ aduersarius dixisset enumeratio illa, & admonitio fieri, sumuntur vero ea potissimum, quæ vtriq; eadem de re, diximus, aut si nihil huiusmodi fuerit, illa ipsa, q̃ aduersarius dixit, conferenda cum nostris erunt hoc modo. Aduersarius hoc habet: ego hæc iudices dico: atq; ita deinceps reducere etiam in memoriam rationes, quibus vnam quanq; parte̅ confirmauerimus. Hoc autem interim per Ironiam fiet, hoc modo: sunt hæc q̈ dixit aduersarius, iudices. Mea sunt illa: quid faceret, si hæc, non illa dixisset? Interim per interrogationem: quid est, iudices, amplius: quod vobis demonstrari potuerit? Aut quid est, quod nobis probauerit, aut effecerit aduersarius iudices? igitur variari potest hæc ratio per ironiam, per interrogationem, per collationem, per simplicem, naturalemq; enumerationem, vt primu̅ tua, deinde, si libuerit, quæ patronus aduersæ partis dixisset, sigillatim seorsumq; transeas. Finem orationis articuli, & dissoluta decuerint, vt peroratio, non oratio videatur. hoc modo. Dixi: Audiuistis: Cognoscitis: Iudicate.

FINIS.

Cap. XXXIII.

PERORATIO quam Epilogum vocant. In vltima librorũ parte artificioſe vltimam quoq; orationis partem concludit, ac in eadem verba deſinit, in quę ſolet orator ſuum ſermonem terminare, ac primo loco quattuor munera, vel officia perorationis eſſe oſtendit, mox eadem probat, loco tertio differentiam inter Epilogum ponit, & proemium. Quarto de vſu, & tractatione, ſeu de partibus Epilogorum verba facit, ac demum finẽ totius orationis quibus verbis claudamus, oſtendit, omnia ſunt facillima. Rebus ita monſtratis conſequens eſt, et naturæ conſentaneum. Amplificationẽ Epilogorum propriam eſſe oſtendit, parcit autem ſeueritati Philoſophorũ, cum vnico exemplo declarat prius de re, quam de eius magnitudine eſſe dicẽdum, nam in philoſophia naturam, et ſubſtantiã omnibus accidentibus præponendam eſſe rationibus amplioribus confirmat. Quomodo autem amplificemus, et imminuamus, dictum eſt antea. Poſtquã vero et res ipſas. Tertia pars de affectibus agit, ſua quoq; ratione cõfirmatur, et oſtenditur eſſe in Epilogis accommodanda, aliter enim iudicat iratus, aliter beneuolus. De affectibus autem copioſe in ſecundo libro diſputatum eſt. Apparet autem et in hac parte iudicium Ariſtotelis, qui Epilogorum præcepta, vbi de Epilogis tractat, belliſſime obſeruat, breuiter enim in collectam memoriam nos vocat, eorum, quæ ſuperius in toto opere diſſeminauit. Ea enim eſt vltima pars, et maxime propria Epilogorum breuiter commemorare, et ante oculos collocare illa, quæ dicta ſunt, et hac in parte perorationes ipſæ cum exordijs conuenire videntur, nam ſicut præponimus in exordijs, quæ dicenda ſunt, ita repetimus in Epilogis, quæ iam diximus, vtrunq; autem ad iudicis intelligentiam, et ſenſum accommodatur. Quanquam differentia ſit quædam, vnde Fab. nec enim ſum in hac opinione, qua quidam, vt eo diſtare proemium ab Epilogis credam, quod in hoc præterita, in illo futura dicanẽ, ſed quod in ingreſſu parcius, et modeſtius præſentanda eſt iudicis miſericordia, in Epilogo vero licentius effundere affectus, et ſupra, deguſtanda tamẽ hæc proemio, non conſumãda. Sed omnia in Ariſtotele facilia ſunt. Ante perorationem verba quædam collocanda ſunt, quibus innuamus, nos ea præſtitiſſe, quæ polliciti ſumus, in peroratione, ea, quæ diximus, efficiemus quattuor quidem modis per ironiã, per collocationem, per ſimplicem enumerationẽ, per interrogationem: poſt perorationem vero articuli, et diſſoluta ponentur, Dixi: Audiuiſtis: Cognoſcitis: Iudicate.

HAbuimus inuentionem ad omne genus accommodatam, ita vt permouendo, conciliando, et docendo, nihil nobis deeſſe poſſit, tum in ijs rebus, quas orator, tum in ijs, quas cauſa præbet. Habuimus ordinem partium orationis, ornamenta, lumina, et genera dicendi omnia, ſuis quæq; præceptis tanquam legibus confirmata. Habuimus explicatam maxime verborum, ac ſententiarum notitiam, qua facile quid, quibus verbis exprimendum ſit, dignoſcere valeamus. Fingo etiam ad optimorum imitationem ſtudium, exercitationem, et ſingularem naturam nobis fuiſſe coniunctam. Certe quatenus ipſa benedicendi profeſſio poſtulat, nihil eſt petendum amplius, et exoptandum. Sed vereor ne cui mirum videatur id, quod modo dicturus ſum, ſed quantum vis mirum, et incredibile videatur, verum tamen

est, et auctoritate hominum præclarorum maxime confirmatum nullam sane, nullam inquam vim in cætibus hominum esse illum habiturum qui omnibus alioquin artis præsidijs ornatus non habeat, id quod modo dicturus sum. Si quis ergo (vt exemplo res agatur tanq; ob side veritatis) siquis inq; hæc de se ipso polliceatur. Ego inquiens perbelle noui corporibus admouere illa, quibus & calescant, vt volo, & refrigerentur, noui etiam deiectationes, & expurgationes alias prouocare, & remedia multa, & maxima adhibere, quibus penè reuiuiscere, ac à mortuis surgere languẽtes cogi solent, vnde me, & medicum esse prædico, & mei similem medicum quẽuis aliũ efficere posse profiteor: siquis ergo hæc omnia de se diceret, eiq; fides adhiberet, quod alter Æsculapius foret, nonne superesset per cunctatio illa, & interpellatio, nunqd optime scis etiam, quibus hominibus, quãdo, & quousq; singula horum sint adhibenda: aiente illo, & hæc quoque se scire dicente, miras ei laudes nos tribuendas esse diceremus, & tanquam numen venerandum arbitraremur, sed si negaret sese illa scire, quæ maxime scienda sunt, insanire hominem putaremus, qui cum ex aliquo medicorum libro excerpserit quandoq; aliquid, & in medicamentorum quorundam notitiam inciderit, neq; quicquam artis intelligeret, in medicum tamen sese euasisse putaret. Quid vero, vt etiam vlterius per rerum similitudines, & exempla quasi per planiorem viam transeamus, quid inq; si apud peritissimum Poetam, sese aliquis iactitaret, scire se parua de re orationem prolixam, & de magna breuem habere, & arbitratu suo flectere miseratione, & obdurare odio mentes, metumq;, & inuidiam molliri, nonne hunc nihil aliud præterea se habere dicentem, optimus ille subsanaret, & si reprehendere nollet, mitius tamen ageret, admoneretq; hoc modo, negare equidem nequeo quin futurum vatẽ deceat, et oporteat ea tenere, quæ tu tenes, nihil tamen vetat, te nil de Poetica intelligere, licet ea intelligas quæ te intelligere profiteris, nempe scis ea, quę ante Poeticem cognosci debent, Poeticem certe non calles, quemadmodum ille, non medicinam, sed quæ medicinam præcedunt, intelligit, similis ratio in hac facultate reperitur, nam inuentio rerum multiplex, egregia verborum artificia, breuitates, similitudines, sententiæ, dispositio et orationis contextus, artem quidem præcedunt: noscere autem, quam et quãdo illa vim habeant, quibus, et quousq; singula sint adhibenda, hoc inq; vnum in maximis oratorum laudibns ponitur, et collocatur, nam vt ratione quoq; agatur, certum est, quod oratoris facultats ad alios accommodatur, est enim ex earum rerũ numero, quæ ad aliud referuntur, quarum natura est, hoc ipsum esse, quod ad aliud respiciunt, ita vt vno cognito, et perspecto, aliud quoque noscatur. Vnde iam patet quod qui non nouerit, quæ quibus, et quando adhibeat, is perfectcomparationis, et relationis vim, in qua ponitur hæc facultas, non habiturum. Aureum hoc Platonis præceptũ in ipso memoriæ Thesauro collocatũ prudenter custodias et immortales Deo gratias cũ illud obseruaueris habeto cui soli sit honor, et gloria.

FINIS.

CAPITA PRIMI LIBRI.

PROEMIVM.

Finis Proemij.

Finiunt capita primi libri.

CAPITA SECVNDI LIBRI.

Finiunt capita secundi libri.

CAPITA TERTII LIBRI.

Finiunt capita tertii libri.

ERRATA.

FAcultate.car.1.facie.a.linea 24. τὸ ἀυτό 3.b.36.αμως 3.b.37.nec vacat.
4.a.1.των πολλων.4.a.20.eundem.4.b.1.διαςρέφειν.5.a.43. μεταςρέφειν.
5.a.44.inimicitięq;.6 a 30.quos.6.b.19.publicæ 7.b.7.iudiciali 7.b.
14.,vacat 7.b.15.pertinet 7.b.23.eloquentia 7 b.24 πρὸ ἔργου.κριτής 7.b.40.
ἀναλαβεῖν 7.b.42. blandiente 7.b.44.hæc 8.a.3.capitulum 8.b.3 δῆλον 8.b.
46 δέ,ωςε,διὸ,8.b.47. homini 11.a.35. quam Eloquentiæ telum 11.a.35 eum
11.b.4.persuadebuntur 11.b.10.licet vacat 12.b.16.accidit 12.b.28.quoq; 13.a.
38 contineatur 15.a.1.eam 17.a.2.varias 17.a.28.rem 17.b.5.subiecta 17.b.6.
ab oratore 17.b.7.ὑποδύεται 18.a.20. μόριον προσποιεῖται εἶναι τουτο. habet 24.
ibidem,dirigendi 19.a.34.παραγωγὴ 19.a.37.secundo 10.b.1.sensui 20.a.4 assu
mantur 22.b.14.si 24.a.26.εἰκότα 24.a.29.εἰκὸς 24.a.33.inquiens 26.a.35. Ci
ce.dele.& appone post verbũ Rhetoricæ, tacitus lab.27.a.1. persuasibilitatē
ibidem 4.principio:cedimus 27.a.8.tam 27.a.21 principia 27.a.linea antep.
publice 28.a.1.θεωρῶν 28.a.30. δικαςὴν 33.ibidem κριτὴν ibidē 31.qõnem 30.a.9.
naturam 31.b.30.vtramq; 32.a.b.impendia 32.a.32.necessariĳ 33.b.antepe. ve
nis non cuius 34.a.1.videbatur 34.a.24.intuentes 34.b.25.vterq; 34.b.31.pa
triæ non primæ 35.a.16.aliunde ibi 17.homine 16. vlt. sumi 35.b. penul.sene-
ctam 37.a.42.præsidētia 39.a.antepe.aliũ:non altissimum 36.b.27. ornamen
tum 42.b.5.finem ibi 20.etiam malorum 43.a.10.pulchra 43.a.26. traderet
44.b.3.quod 45.a.21 eodem 51.b.21.ἐπιβουλεύειν ibi 23.Oenidę 52.a.2.signifi
cat 52.a.32.ratio 55.a.12.συμβήσεται 55.a.20. videatur 55.b.1.coniunctam ibi
11.postulat 56.a.5 actiones 56.a.8. discessit 56.b.5. virtute ibi 18. Græco ibi
24.τὰ δὲ 58.a.24 ἀνάλγητον 60.a.16.nomenclatione 60.a.21.testantur. ibi.32.
explicantur,ibidē.b.23 declarati.62.a.25.claram 64.a.5.parcunt ibi.15.pro-
ximorum ibidem referti.ibi.15.πικροί.ibi:23 altera 65.a.8.bonas 65.b.7.pri-
mæ 66.a.15.iniquitatis 66.a.16.effectuum 66.b.2.iracundiam 66.b.15. con-
stituendæ 67.a.13.huncq; 67.a.24.admittantur 67.b.6.quod 67.b.12.mole-
sta 68.b.8.illa 68.b.10.tesseræ 69.b.4.& virum 70.a.1.putet 70.a.2.addisce
re 70.a.21.inde 71.b.10.more suo 71.b.22.expertem 71.b.29. ὑπολαμβάνειν 71.
b.31.molesta 71.b.36. μεταβάλλειν 71.b.vltima comisisse 72.b.13. plerunq; 72.
b.22.cum 73.b.4.& 74 b.5.et plane aginator 75.b.1.modestia 75.b.11.ἀγων
75.b.15.expositum 75.b.17. διαβεβλημένοι 75.b.18.κοττάβια 75.b. 24. κότταβος
75.b.26.Meseniaco 76.a.15. vniuersam 76.a.20.& 26.nostras 76.b.penul.
peccari 77.b.8.nostras 77.b.26.te non li.78.a.26. ob eam 80.a.25. ęxtimem
80.a 28 ἡμιβέλια 81.a.14.viget 81.b.9.eisdē 83.b.5.fuerint 84.a.1.eas res , quas
quis nihili æstimat 89.b.4.præter spem 90.b.19.solerent,non plecti legas 91.
a.18.contulerit 94.a.28.errata 94.b.antepe:differt non deberet 96.a.20.inimi
citiæ 96.b.14.facere 98.a.13.Graciam 102.a.1.perperam 102.a.10. eum : non
cum 103.a.antepen.res:nõ se 103.b.16.inuidia 104.a 19.doloris.105.a.16 hi 106.
a.22.generis 106.b.24,æmulatio 108 b.11.velint 109.b.6 propinqui ibi adiun
ctam 109.b.10.quod non de 109.b.vltima distinximus:non distraximus 110.
a.40.Ecce non Hem 110.b.4.permanentes 111.a.38. assilire 111.a. antepenulti.
exigit 111.b.22.sua 112.b.13 habet 113.a 8.fortuna 103.a.22.possint 113 a 23.immo
dice ibid.ante p. victoria 113 6.9.futuri magna pars restat,ibi.21.,sunt autem
114.a.vlti.interpretantur 114.b.17.osuri;ibi 22, illi ; ibi.25. moderati 115.b.5.

detritu 115.b.7.prouentus 116.b.9.quadam:vacat 117.b.15.nam:non naturę 120.b.21.& casu 221.a.23.καὶ μὴν τὰ μὲν γε τῇ τύχῃ περὶ ἔσσεῖν τὰ δ' ἡμῖν ibi. an : dele: ibi antep. τὰ μέν, vbi primum est spatium: ἃ μέν vbi secundum, τὰ μέν vbi tertium. repone 121.b.tra iecturum, 129.a.9.nullam 124.b.2.& vim 126.a.1. sententiam, quæ 126.b.17.rei 128.a.10.omnino: non oratio 128.b.20. malum ibi, antep.conuenire: 126.a.26.habeatur 130.a.vlti. negligenter 131.a.11. quod per conclusionem postremum infertur, sine astructione rationis accipitur. sic legas, & dele: postremum infertur. sine ratione concluditur: 135.a.25.vis: nõ ius 138.b.penult. ὁμοιωνπτοσεων, & infra σχολῇ 142.a.mortem ibi penulti. habeo 142.b.26.scire, non iure 142.b.vlti.aio te Æacida 143.b.28.mimorum 145.b. vlt.continentia 146.b.31.videt 148.b.1.primo quasi principio 148.b.15. plena 149.b.a.mihi in vtraq; 149.a.38.profiterer 149.a.42.acuitatem 150.a.42 hominem.150.b.5 persuasum 150.b.11.rationem reddamus 150.b.28.viro 150. b.30.figuræ 151.b.39.habeatur, 151.a.vlt. varietate 155.a. penul. reformidare 155.b.24.q; ridicule.156.a.antepen. pendeat 160.a.27. per quas 160.b.4. per 162.a.antep.acribus 163.a.3.miserabiliter ibi 7. perpessi 164.a.4.& octonarij 165.a.1.historia 168.b.vlti.vis 169.a.prima.nodis 169.a.25.redũdabit 171. a.34.nãq; 171.b.5.dicta 171.b.15.excitent, ibi.27.probatiq; ibi.30. respondẽt. 172.b.19.qua:ibi:sexum 174.b.1.accõmodantur ibi.5.loquatur, ibi.6.dicat, & ad alio ibi. haberet 176.a.2. tractet 183.a.1. &:vacat 184.a.22.quod : non de: 184.b.22.loci 187.b.10.explicantur 190.a.34.debeat 190.b.28.& quomodo apte 19.a.28.

REGISTRVM.

✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S
T V X Y Z AA BB CC

Omnes sunt Quaterni pręter ✠ sunt Duerni.

VENETIIS APVD COMINVM
DE TRIDINO MONTIS FERRATI ANNO DOMINI.
M. D. XLIIII.

